Mehmet Çetin

KIRIM SAVAŞI

Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiği

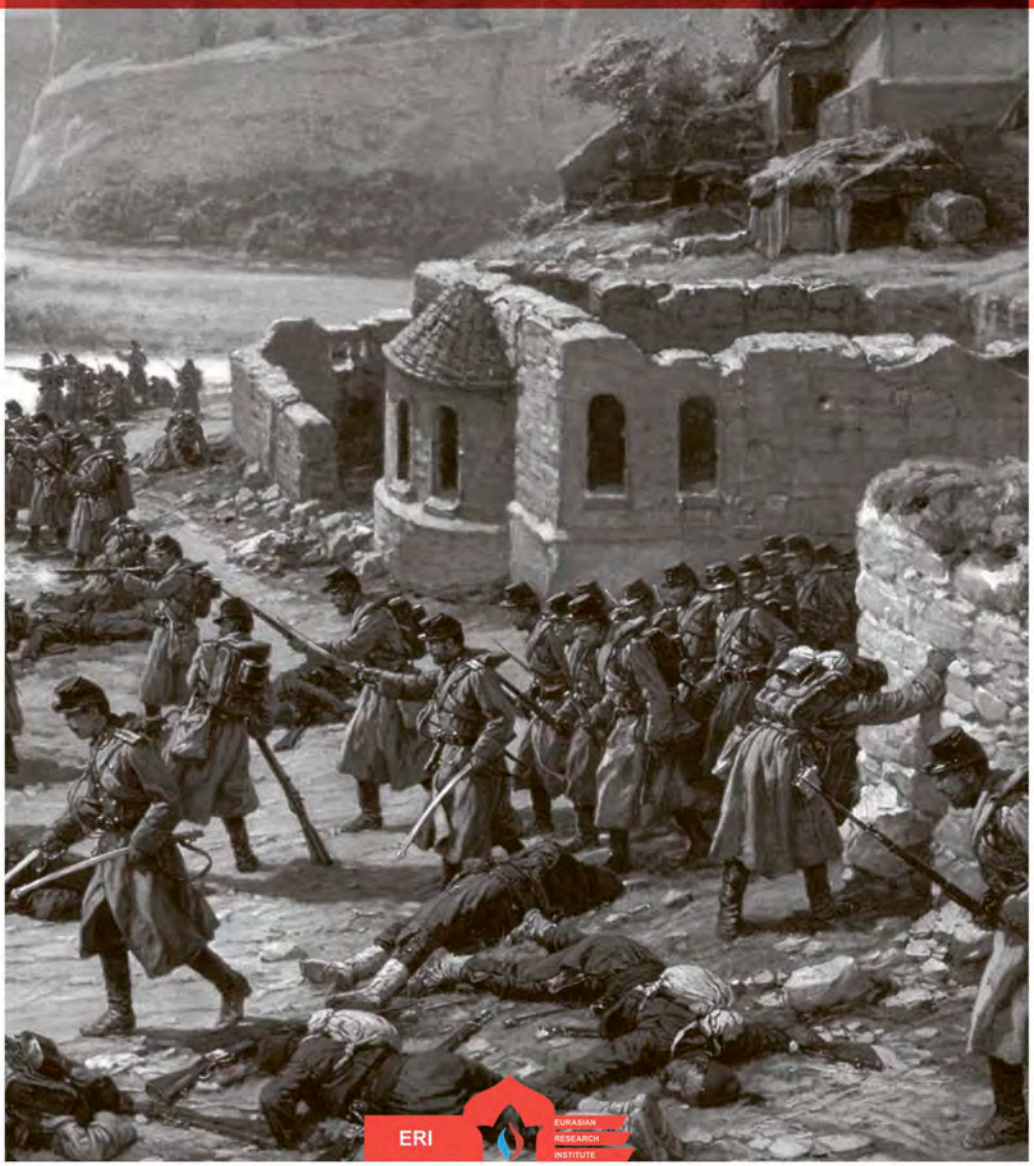

ERI
EURASIAN RESEARCH INSTITUTE
AKHMET YASSAWI UNIVERSITY

KIRIM SAVAŞI

EMPERYAL GÜÇLERİN DÜNYA SAVAŞI PRATİĞİ

Mehmet ÇETİN

ERI
EURASIAN RESEARCH INSTITUTE
AKHMET YASSAWI UNIVERSITY

KIRIM SAVAŞI: EMPERYAL GÜÇLERİN DÜNYA SAVAŞI PRATİĞİ

Mehmet Çetin

ERI Kitaplar No: 4

ISBN 978-601-7805-05-0

Yayınevi
Avrasya Araştırma Enstitüsü.
AlmaliAvdanı, Mametova 48, 050004, Almatı, Kazakistan
Tel:+7 (727) 279 97 94 Faks: +7 (727) 279 24 26
www.eurasian-research.org
e-mail: info@eurasian-research.org

Dağıtım
Avrasya Araştırma Enstitüsü.
AlmaliAvdanı, Mametova 48, 050004, Almatı, Kazakistan

Dizayn
Merkez Repro Basım Yayın Ltd. Şti, Ankara, Türkiye

Baskı
LeaderOffset Printing, Almatı, Kazakistan

1. Baskı: Aralık 2016, Almatı

Bu kitapta ifade edilen görüşler yazarın kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır.

© Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü (ERI), 2016. Tüm haklar saklıdır. Kitap içinde hiçbir sayfa, grafik ve diğer unsurlar yayınevinden izin alınmaksızın ve kaynak gösterilmeksizin kopyalanamaz, alıntı yapılamaz, internet üzerinde veya her ne şekilde olursa olsun yayınlanamaz ve kullanılamaz.

SUNUŞ

Kırım, gerek tarihî gerekse coğrafî anlamda Türk – İslam kültürünün önemli bir kavşak noktasını teşkil etmektedir. Bölge, uzun dönemler boyunca Orta Asya Türk tarihinin Avrupa uzantısı olarak Türk medeniyetinin kuzey batı kanadında tamamlayıcı bir kültür alanını meydana getirmiştir. 13. yüzyılda Altın Orda devletinde İslamiyet'in kabulü ile birlikte bölge Türk – İslam sentezinin yeni bir yoğunlaşma odağı haline gelmiştir. 16. yüzyılın başında Altın Orda devletinin yıkılmasının ardından onun yerini alan Kırım Hanlığı üç asır boyunca Türk kültürü ile İslam kültürünün mirasçısı olarak varlığını sürdürmüştür. Buna karşın 18. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin kaybettiği ilk Müslüman toprak parçası olarak Rusların eline geçmiştir. Bu durum bölgesel anlamda Kırım coğrafyasında olduğu kadar genel anlamda Türk – İslam tarihinde de keskin bir kopuşa sebebiyet vermiştir. Buna karşın Kafkaslar ile birlikte Kırım halkının Osmanlı İmparatorluğu'na olan bağlılığı ve istiklal imgelemi her zaman canlı kalmıştır.

Pek çok anlamda ilklerin savaşı olarak nitelendirebileceğimiz Kırım Savaşı, sonuçları itibariyle bu imgeleme yönelik beklentileri boşa çıkaran önemli bir adım olmuştur. Bu savaş ile birlikte hem Osmanlı Devleti, Kırım ve Kafkasya'yı tekrar kendisine bağlayabilme ümidini kaybetmiş hem de Rusya'nın bölgesel politikaları merkeziyetçi bir dönüşüm geçirmiştir. Beraberinde Osmanlı topraklarına ve ileride herhangi bir tehlike potansiyeli içermemek üzere Rusya'nın kıraç topraklarına doğru çok sayıda göç dalgasına sebebiyet veren bu politik dönüşüm günümüze kadar gelen süreçte Kırım coğrafyasında meydana gelen gelişmelerin de dayanak noktasıdır. Bu tarihsel arka plan ışığında Kırım Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun lojistiğine yönelik olan bu çalışma savaş öncesi Avrasya'daki eko-politik ve jeo-stratejik süreçlerin ana hatları ile birlikte savaş sonrasındaki süreçlerin ipuçlarını vermektedir. Ayrıca sunduğu çok boyutlu analiz ile dönemsel anlamda Türk tarihinin önemli bir parçasını oluşturan Osmanlı Devleti'nin iktisadi, siyasi ve toplumsal alanlarına farklı perspektiflerden bakabilme imkanı tanımaktadır.

Üstelik yakın zamanda Ukrayna'da meydana gelen gelişmeler ile birlikte konu tekrar güncellik kazanmıştır. Bu durum çalışmanın literatürdeki önemini ve literatüre yapacağı potansiyel katkıyı da arttırmaktadır. Geniş bir arşiv havuzundan beslenerek oluşturulan çalışma savaş öncesi dönemin kritik noktalarına temas ederek sadece Osmanlı tarihine değil, aynı zamanda Avrupa iktisadi ve siyasi tarihine ilişkin kapsayıcı bir temel sağlamaktadır. Avrupa devletler sisteminde I. Dünya Savaşı'na kadar gidecek bir ayrışmaya yol açan çok devletli ve çok cepheli böyle bir savaş kuşkusuz günümüz gelişmeleri açısından da birçok kodu içerisinde barındırmaktadır. Savaş sanatına ilişkin lojistik ikmal süreçlerini detaylandıran böyle bir çalışmadan dolayı yazara teşekkürlerimi iletir; iktisat tarihi ile birlikte savaş tarihi alanında çalışmalar yapan uzmanlara olduğu kadar tarihe merakı olan herkese faydalı olacağını ümit ederim.

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası
Türk-Kazak Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanı

ÖNSÖZ

Tarihsel bağlamda savaş lojistiği, farklı dönemler için kendine özgü organizasyonel yapıları içerisinde barındıran çok boyutlu iktisadi ve sosyo-politik ilişkiler ağından meydana gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, Avrupa ve Asya'da varlık gösteren büyük imparatorlukların sahip oldukları lojistik yapılanmaları çerçevesinde kitlesel çaptaki orduları nasıl seferber edebildikleri her zaman araştırmaya değer bir konu olmuştur. Bu anlamda Osmanlıları Batılı çağdaşları karşısında öne çıkaran unsur, askerî kuvvetlerinin sayısal üstünlüğü değil; bu kuvvetleri sahrada idame ettiren lojistik sistemlerinin kapsamlılığıdır. Osmanlı sefer lojistiğinin en önemli ve en başta vurgulanması gereken niteliği, bu kendine özgü sistem ve bu sistemin en dikkat çeken özelliği de birkaç yüzyıl boyunca zamana ve şartlara göre az çok farklılaşan bazı lojistik uygulamalara rağmen değişmeden tekrarlanan klasikleşmiş bir ana yapıya sahip olmasıdır.

Burada Klasik Dönem'de Batılı rakipleri karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olan Osmanlı askerî mekanizmasının, Batı'da yaşanan Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler'e bağlı olarak bu üstünlüğünü muhafaza etme ve Sanayi Devrimi'ni takip eden süreçte de ekonomik olarak güçlenen rakipleri ile baş edebilme çabası analiz edilmektedir. Bu durum, Osmanlı ve Avrupa açısından tarihin yönünü değiştiren sebep ve sonuçları da beraberinde getirmiştir. Kırım Savaşı, Avrupa siyasi tarihinde yarattığı kırılmanın yanı sıra savaşan devletler açısından savaş lojistiğinde ortaya çıkardığı köklü değişiklikler itibariyle de önemli bir dönüm noktası olarak görülebilir.

Bu kitapta Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl sefer lojistiği ve bu bağlamda geliştirmiş olduğu ikmal organizasyonu, Kırım Savaşı özelinde ele alınmaktadır. Sefer hazırlıkları ile birlikte savaş süresince ikmal organizasyonlarını oluşturan sevkiyat, teçhizat, iaşe, ulaştırma – haberleşme, sağlık ve finansman faaliyetlerindeki gelişmeler tarihsel düzlemde incelenmektedir. Özetle Kırım Savaşı, uzun vadede doğurmuş olduğu etkiler ve geniş perspektifli tahliller bağlamında sefer lojistiğindeki değişmeyle başlayan bu süreçte neden olduğu olaylar özeliyle Türkler açısından tarihin yönünü değiştiren bir olgu olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle Osmanlı ve Avrupa iktisat tarihindeki dönemsel olayların anlaşılması ve anlamlandırılmasına yapacağı temel katkı oldukça önemlidir. Ayrıca sefer lojistiği açısından da analitik boyutlu ilk çalışma olması özelliğini taşımaktadır.

Sevgili öğrencim Mehmet Çetin'in doktora tezine konu olan bu çalışma, temelde iktisat tarihi içeriklidir. Kitabın yazarına sağladığımız danışmanlık desteği ne kadar önemliyse tarih tezi niteliğindeki bu çalışmaya ikinci danışman Şevket Kamil Akar'ın verdiği akademik destek de bir o kadar önemlidir. Bu eseri yayın dünyamıza kazandırmasından dolayı emeği geçenlere teşekkür eder; araştırmacının Türk tarihi şuurunu güçlendirecek yeni çalışmalarını beklediğimi de ifade etmek isterim.

Prof. Dr. Recep KÖK

TEŞEKKÜR

Bu eser, tarihin büyük devletlerinin kitlesel orduları nasıl seferber edebildiği ve bu çerçevede orduları sadece savaş sahasına sürmekten çok öte kompleks bir organizasyon yapısını gerektiren savaş lojistiğinin işlerliği sorunsalından yola çıkarak oluşturulmuştur. Esere konu olan Kırım Savaşı'nın seçilmesindeki temel motivasyonu ise söz konusu savaşın gerek toplumsal, gerek iktisadi gerekse siyasi anlamda Türk – İslam ve Avrupa tarihi açısından takip eden dönemdeki gelişmelerin seyrini değiştiren kritik bir kırılmayı temsil etmesi oluşturmaktadır. Sahip olduğu bu eşsiz konuma ilaveten Kırım Savaşı, savaş tarihi ve savaş ekonomisi açısından değerlendirildiğinde Sanayi Devrimi'nin mutlak etkisi altında savaş teknolojisinin Doğu – Batı çatışmasında Batılı emperyal güçler lehine kesin ve de keskin bir biçimde kopuşuna sahne olmuştur.

Kuruluşundan itibaren 17. yüzyıl sonuna değin sahip olduğu cihat misyonuna bağlı olarak şekillendirdiği ikmal sistemi ile Batılı rakiplerine üstünlük sağlayan Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren süregelen ve gittikçe derinleşen ekonomi-politik sorunların ağırlığı altında kapitalist dönüşümü gerçekleştirememiş ve 18. yüzyılın son çeyreği ile birlikte Batılı rakiplerinin koalisyon güçleri karşısında önceki yüzyılların coğrafi ve siyasi kazanımlarını birer birer yitirdiği mağlubiyetler silsilesi ile karşı karşı kalmıştır. 19. yüzyıl bu olumsuz gidişatı tersine çevirmeye yönelik reformlar içermekteyse de gerek Tanzimat Fermanı gerekse Kırım Savaşı'nın neticesinde yayımlanan Islahat Fermanı Osmanlı Devleti üzerinde Batı nüfuzunun giderek artması ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu reformlar, mevcut iktisadi gerçeklikler altında ülkenin küresel ekonomik sisteme entegrasyonunu hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı ile birlikte ilk defa dış borç almak zorunda kalması söz konusu entegrasyon sürecinin belki de en önemli halkasını teşkil etmektedir. Kırım Savaşı sırasında Batılı müttefiklere vaat edilen ve savaşın akabinde gerçekleştirilen reformlar da bu süreci tamamlayıcı niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında savaşı ortaya çıkaran koşulları tetikleyen Batılı güçler, yayılmacı Rus Devleti'nin yıkıcı etkileri karşısında Osmanlı Devleti'ne destek vermek adına savaş sonrası dönemde devleti her alanda köşeye sıkıştıracak gelişmeleri de garanti altına almış görünmektedir.

Yukarıda anlatılan gelişmeler çerçevesinde bu kitap, İktisat Tarihi alanına katkıda bulunmak amacıyla Kırım Savaşı'nın ortaya çıktığı eko-politik sürecin ve konjonkturel koşulların etkisi altında Osmanlı Devleti'nin müttefik orduların ikmalini de içeren çok cepheli zorlu bir savaşın gereksinimlerini karşılama kapasitesini bu doğrultuda gösterdiği yeterlilik çabasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak savaşın sosyal, iktisadi ve siyasi etkilerinin çeşitliliği, lojistik bileşenlerin çeşitliliği altında birleştirilmeye çalışılmıştır. Analitik bütünlüğün sağlanması amacıyla arşiv kaynakları yoğun ve sistematik bir biçimde kullanılmıştır. Bu eserin ortaya çıkmasında ve iktisat tarihi alanındaki yönlendirmeleriyle üzerimde büyük emeği olan Recep KÖK ve Şevket Kamil AKAR'a yoğun minnet duygusuyla birlikte teşekkürü bir borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇETİN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 3
ÖNSÖZ 5
TEŞEKKÜR 7
İÇİNDEKİLER 9
KISALTMALAR 12
TABLOLAR LİSTESİ 13
GRAFİKLER LİSTESİ 16
HARİTALAR LİSTESİ 16
GİRİŞ VE KAYNAKLAR 17

BİRİNCİ BÖLÜM
KIRIM SAVAŞI'NIN ARKA PLANI VE OSMANLI ORDUSU'NDAKİ SEVKİYAT FAALİYETLERİ 27

1.1. KIRIM SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI ASKERÎ SİSTEMİNİN LOJİSTİK YAPILANMASI 30
1.2. SAVAŞI HAZIRLAYAN SİYASİ VE İKTİSADİ GELİŞMELER 40
1.3. ORDULARIN TOPLANMASI VE SEVK EDİLMESİ 47
1.3.1. Kara Kuvvetlerinin Sevk Edilmesi 49
1.3.2. Deniz Kuvvetlerinin Sevk Edilmesi 83
1.3.3. Sevkiyat Sırasında ve Sonrasında Yaşanan Sorunlar 98

İKİNCİ BÖLÜM
ORDUDAKİ ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME FAALİYETLERİ 103

2.1. ULAŞTIRMA VE NAKLİYE FAALİYETLERİ 105
2.2. HABERLEŞME FAALİYETLERİ 120
2.2.1. Propaganda Faaliyetleri 120
2.2.2. İstihbarat Faaliyetleri 122
2.2.3. Posta ve Menzil Faaliyetleri 128
2.2.4. Osmanlı Savaş Sanatına Giren Telgraf ve İnşa Süreci 133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KIRIM SAVAŞI'NDA OSMANLI ORDUSU'NUN TEÇHİZİ 159

3.1. İHTİYAT AMAÇLI SAVAŞ HAZIRLIKLARI 161
3.2. YURTİÇİNDEN SAVAŞ MALZEMESİ TEDARİKİ 171
3.3. YURTDIŞINDAN SAVAŞ MALZEMESİ TEDARİKİ 175
3.4. RUMELİ CEPHESİ'NİN TAHKİMİ VE RUMELİ ORDUSU'NUN TEÇHİZİ 195

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KIRIM SAVAŞI'NDA ORDUDAKİ İAŞE FAALİYETLERİ 221

4.1. ORDUNUN İAŞESİ 223
4.2. RUMELİ ORDUSU'NUN BÖLGEDE KIŞLAMASI 252
4.3.BAHRİYE ASKERLERİNİN VE YARDIMCI KUVVETLERİN İAŞESİ 258
4.4. EKMEK İNHİSARININ KALDIRILMASI VE ZAHİRE İHRACININ YASAKLANMASI 264
4.5. İAŞE MALZEMESİNİN TEDARİKİNDE YAŞANAN
UYGUNSUZLUKLAR VE SIKINTILAR 273

BEŞİNCİ BÖLÜM
KIRIM SAVAŞI'NDA ORDUDAKİ SAĞLIK FAALİYETLERİ 277

5.1. ORDULARDA YAŞANAN KOLERA HASTALIĞI VE KARANTİNA UYGULAMASI 279
5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SIHHÎ YAPILANMASI 285
5.3. MÜTTEFİK ORDULARA HASTANE OLARAK TAHSİS EDİLEN MEKÂNLAR 292
5.4.MÜTTEFİK ORDULAR İÇİN KABRİSTAN TAHSİSATI 300

ALTINCI BÖLÜM
MÜTTEFİK ORDULARIN LOJİSTİK İHTİYAÇLARININ GİDERİLMESİ 305

6.1. MÜTTEFİK DEVLETLERİN RUSYA'YA SAVAŞ İLANI 307
6.2. MÜTTEFİK ORDULARIN OSMANLI DEVLETİ'NE SEVKİ 311
6.3. MÜTTEFİK ORDULARIN İDARESİ AMACIYLAOLUŞTURULAN KOMİSYONLAR 320
6.4. MÜTTEFİK ORDULARA İLİŞKİN BARINMA FAALİYETLERİ 331
6.5.MÜTTEFİK ORDULARIN İAŞESİ 339
6.6. MÜTTEFİK ORDULARA MÜHİMMAT TEDARİKİ 358
6.7. MÜTTEFİK DONANMALARIN İHTİYAÇLARININ GİDERİLMESİ 362
6.8. MÜTTEFİK ORDULARIN İKMALİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR 366
6.9. MÜTTEFİK ORDULAR ARASINDA GANİMET PAYLAŞIMI VE
DEVLETLERARASI TİCARİ VE FİNANSAL İŞLEMLER 373

YEDİNCİ BÖLÜM
KIRIM SAVAŞI'NIN FİNANSMANI 379

7.1. ORDULARDAKİ MALÎ YAPILANMA VE HESAP İŞLERİ 394
7.2. DAHİLİ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ 397
7.2.1. Kâğıt Para Basımı ve Kamu Borçlanma Senetleri İhracı 400
7.2.1.1. Piyasaya Evrak-ı Nakdiye Sürülmesi 400
7.2.1.2. Ordu Kaimesi ve Esham-ı Mümtaze İhracı 408

7.2.2. Eytam ve Mal Sandıkları'ndan Borç Alınması 416
7.2.3. Tüccar ve Sarraftan Alınan Borçlar..... 418
7.3. DIŞ BORÇLANMA..... 425
7.3.1. 1854 Borçlanması 428
7.3.2. 1855 Borçlanması 447
7.3.3. Gözetim Komisyonları 454
7.3.3.1. 1854 Gözetim Komisyonu..... 456
7.3.3.2. 1855 Gözetim Komisyonu..... 459
7.4. İANE-İ ASKERİYE VE İANE-İ HARBİYE UYGULAMASI 468
7.4.1. İane-i Askeriye..... 468
7.4.2. İane-i Harbiye 477

SONUÇ 484
KAYNAKÇA 505
EK..... 514
ENDEKS 517

KISALTMALAR

A. AMD.	Sadâret Amedi Kalemi
A. DVN.	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi Evrakı
A. DVN. DVE.	Sadâret Divan-ı Hümâyûn Düvel-i Ecnebiye Kısım Evrakı
A. DVN. NMH.	Sadâret Divan-ı Hümâyûn Name-i Hümayûn Kalemi Evrakı
A. MKT. MHM.	Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı
A. MKT. MVL.	Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
A. MKT. NZD.	Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrakı
A. MKT. UM.	Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât Evrakı
ATASE	Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bknz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. AS.	Cevdet Askeriye
C. NF.	Cevdet Nâfia
çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
H.	Hicri
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	Hazırlayan
HR. MKT.	Hâriciye Nezâreti Mektubî Kalemi
HR. SFR3.	Hâriciye Nezâreti, Londra Sefâreti Evrakı
HR. SFR4.	Hâriciye Nezâreti, Paris Sefâreti Evrakı
HR. SYS.	Hâriciye Nezâreti Siyasi Kısım
HR. TO.	Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası
İ. DH.	İrâde Dâhiliye
İ. HR.	İrâde Hariciye
İ. MMS.	İrâde Meclis-i Mahsus
İ. MTZ (05).	İrâde-Eyalet-i Mümtâze Mısır
İ. MV.	İrâde Meclis-i Vûkela
İ. MVL.	İrâde Meclis-i Vâlâ
km.	Kilometre
MAD.	Maliye'den Müdevver Defterler
MVL.	Meclis-i Vâlâ Evrakı
r.	Rumi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınlayan
yy.	Yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 18. Yüzyıl Sonundan Tanzimat'a Osmanlı Ordusu'nda Yapılan Yenilik ve Reformlar 36
Tablo 2: 1850 Yılında Osmanlı Ordusu'nun Genel Görünüşü 50
Tablo 3: Rus Ordusu'nun Mevcudu ve Avrupa'da Konumlanışı (1853) 52
Tablo 4: Savaş Hazırlığı Bağlamında Rumeli'de Toplanacak Askerin Sayısı 55
Tablo 5: Ordu Masrafları: Navlun, Harcırah ve Diğer Masraflar 57
Tablo 6: Muvazzaf Askerlere Yapılan Ödemeler 60
Tablo 7: Tatar Alayı'na Nizamiye Ambarlarından Tedarik Edilen Eşya 64
Tablo 8: İhtiyat Amacıyla Bosna Bölgesi'nde Depolanan Erzak (Kıyye) 75
Tablo 9: Müttefik Ordularda Görevli Osmanlı Askerleri İçin Gerekli Malzemeler 77
Tablo 10: Gayrimüslim Asker Alımı ve Görevlendirilen Memurlar 80
Tablo 11: Osmanlı Donanmasında Bulunan Yelkenli Savaş Gemileri (1823 – 1853) 84
Tablo 12: Tuna Nehri'nde İstihdam Olunan Vapurların Kömür Masrafları 93
Tablo 13: Rumeli Ordusu İçin Araba ve Hayvanların Tahmini Sayısı ve Değeri 109
Tablo 14: Rumeli Ordusu İçin Tedarik Edilen Öküz ve Arabalar 111
Tablo 15: Rumeli Ordusu için Tedarik Edilen Nakliye Araçları 112
Tablo 16: Halk Tarafından Takdim Edilen Koşum Hayvanı ve Arabası 113
Tablo 17: Kurşunlu Kazası'ndan Tedarik Olunan Arabaların Masrafları 114
Tablo 18: Rumeli ve Anadolu'da Posta Yolları 128
Tablo 19: İstanbul – Edirne Telgraf Hattı İçin Tahmini Masraflar 138
Tablo 20: İnşa Edilecek Telgraf Hattına İlişkin Levazımat ve Personel Masrafları 140
Tablo 21: İnşa Edilecek Telgraf Hatlarının Tahmini Masrafları 141
Tablo 22: Blacque Vasıtasıyla Taşeron Kullanılarak Gerçekleştirilecek İşler 148
Tablo 23: Telgraf Tarifesine İlişkin Cetvel 153
Tablo 24: Belirli Mevki, İstihkam ve Kalelerin Top Mevcutları ve İhtiyaçları 162
Tablo 25: Yurtdışından İthal Edilmesi Kararlaştırılan Mühimmat ve Malzeme 164
Tablo 26: Yurtiçinden Tedariki Mümkün Görülen Mühimmat ve Malzeme 166
Tablo 27: Donanma İçin Gerekli Malzemenin Cins ve Bedeli 168
Tablo 28: Tersâne-i Âmire'nin Sözleşmeye Bağlı Alımları 170
Tablo 29: Harbiye Ambarlarından Rumeli ve Anadolu'da Depolanmış Malzeme Miktarı 171

Tablo 30: Satın Alınan Mühimmata İlişkin Nakliye Masrafları (Frank)..... 178
Tablo 31: Rothschild Vasıtasıyla Gerçekleştirilen Silah Alımları..... 183
Tablo 32: İngiltere'den Satın Alınan Tüfek Fişeklerinin Satın Alma Koşulları..... 190
Tablo 33: Satın Alınan Mühimmatın Depolanmasına İlişkin Masraflar..... 191
Tablo 34: Hanson Bezirgan Marifetiyle İngiltere'den Satın Alınan Barut..... 192
Tablo 35: Ömer Paşa Tarafından Talep Edilen Mühimmat ve
Levazımat Maddeleri 216
Tablo 36: Şumnu Ambarı'nda Mevcut Olan ve
İhtiyaten İhtiyaç Duyulan Fişekler..... 218
Tablo 37: Rütbelere Göre Maaş ve Tayınat Tahsisatı 224
Tablo 38: Askerler İçin Satın Alınması Gerekli Zahirenin
Toplanacağı Mevkiler (6 Aylık) 227
Tablo 39: Nizamiye Askerlerinin Tayınatı İçin Ambarlara Teslim Olunan Zahire.... 234
Tablo 40: Ordularda Toplanan Redif Askerlerinin İaşe ve Levazımat Masrafları.... 240
Tablo 41: 1853/54 (H. 1270) Yılı Sonunda Ordular
İçin Gerçekleştirilen Tahsisat 244
Tablo 42: Varna'da Fırın İnşası İçin Satın Alınması Gerekli Görülen Eşya 246
Tablo 43: Erzurum ve Tuna Bölgelerindeki Redif Askerleri İçin Kışlık Malzeme 250
Tablo 44: Redif Askerlerinin Finansmanı İçin Gönderilen Meblağlar 251
Tablo 45: Rumeli Ordusu Tayınatı İçin Gerçekleştirilen Tedarikat 254
Tablo 46: Bahriye Askerlerinin Tayınatı 259
Tablo 47: Bahriye Askerleri İçin Yazlık ve Kışlık Malzemeler..... 260
Tablo 48: Mısır Askerlerine Nizamiye Ambarlarından
Verilmiş Olan Eşyanın Bedeli 261
Tablo 49: Yardımcı Birlikler ve Kazak Alaylarının Tayınatı
(13 Mart 1855-12 Ağustos 1855)..... 263
Tablo 50: Hassa, Dersaadet ve Rumeli Orduları Umum Hastane Masrafları..... 289
Tablo 51: Yurtdışından Getirtilecek Sağlık
Personeline Verilecek Maaş ve Tayınat..... 290
Tablo 52: Fransız Ordusu'na Tahsis Edilen Hastaneler ve Yatak Kapasitesi..... 295
Tablo 53: Varna'da Görevlendirilen Polis Mülazım ve Erlerinin Tayınatı 319
Tablo 54: Gelibolu Komisyonu Görevlilerinin Tahsisatı 322
Tablo 55: Birinci Varna Komisyonu'nun Tahsisatı 326
Tablo 56: İkinci Varna Komisyonu Üyelerinin Maaş ve Tahsisatı 328
Tablo 57: 13 Mart 1854 Tarihi İtibariyle Komisyon Tarafından
İstihdam Edilen Bazı Memurların Maaşları..... 330

Tablo 58: Müttefik Ordularının Kullanımına Tahsis Edilen Çadırlar..... 333
Tablo 59: Müttefik Orduların Kara Askerleri İçin Tahsis Edilen Çadırlar..... 334
Tablo 60: Müttefik Askerler İçin İaşe Malzemeleri..... 341
Tablo 61: Müttefik Ordular İçin Günlük İaşe Tahsisatı..... 342
Tablo 62: Gelibolu Sancağı Kazalarından Tedariki Lazım Gelen Ağnam..... 345
Tablo 63: Müttefik Ordu Askerlerine Satın Alınan İaşe ve Levazımat Malzemesi... 355
Tablo 64: Kırım Savaşı'nda Müttefik Ordu Donanmaları (1853)..... 362
Tablo 65: Savaşa Katılan Devletlerin Toplam Askerî Harcamaları
(Milyon Sterlin)..... 393
Tablo 66: İhtiyat Amacıyla Basılan Evrak-ı Nakdiyenin Tahsisi..... 402
Tablo 67: Tüccar ve Sarraflardan Alınan Borçlar ve Tahsis Edildiği Kalemler..... 420
Tablo 68: İhtiyat Masrafları İçin Dersaadet
Bankası Müesseslerinden Borç Alınması..... 423
Tablo 69: 1854 İstikrazı'na İlişkin Vade ve Faiz Seçenekleri..... 429
Tablo 70: 1854 İstikrazı'nın Komisyonu..... 438
Tablo 71: 1854 İstikrazı'nın Taksitine İlişkin Nakliye Masrafları..... 440
Tablo 72: 1854 İstikrazı'ndan Avrupa'ya Keşide Edilen Poliçe Tutarı..... 440
Tablo 73: 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye Teslim Edilen Tutar ve Masraflar..... 441
Tablo 74: 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye Teslim Olunan Meblağın Tahsisatı..... 443
Tablo 75: Osmanlı Devleti'nin Savaş Finansmanı
(27 Mayıs 1853 – 27 Eylül 1855)..... 446
Tablo 76: 1855 İstikrazı'nın Harcama Kalemlerine Tahsisi..... 452
Tablo 77: Komisyon Onayı Çerçevesinde 1854 İstikrazı'ndan
Yapılan Harcamalar..... 458
Tablo 78: 6 Şubat 1856 Tarihine Kadar Para Sevkiyatı..... 460
Tablo 79: Osmanlı Devleti'nin 19 Ağustos 1856
İngiltere Bankası Hesabı (Sterlin)..... 467
Tablo 80: İzmir'de İkamet Eden Gayrimüslimlerin Birikmiş Cizye Vergisi..... 473
Tablo 81: Devlet Görevlileri ve Muteber Kişiler Tarafından
Verilen Savaş Yardımları..... 478
Tablo 82: Gayrimüslim Ruhban Tarafından Verilen İane-i Harbiye..... 480
Tablo 83: Farklı Bölgelerden Gönderilen Savaş Yardımları..... 481

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Hazine'nin Bütçe Dışı Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Bin Kuruş) 391
Grafik 2: 1841/42 – 1860/61 (H. 1258-1277)
Döneminde Kamu Harcamalarının Dağılımı 392

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Ordu Bölgesi Uygulamasına Göre Osmanlı Ordularının Konuşlanışı.....37
Harita 2: Rus Ordusu'na İlişkin Harekat İhtimalleri 48
Harita 3: Rus Ordusu'nun Konumlanışı 53
Harita 4: Rumeli Ordusu'ndaki Birliklerin Balkan Kıtası'ndaki Dağılımı.....56
Harita 5: Rumeli'de Yapılan Demiryollarının Tarihsel Gelişimi 118
Harita 6: Osmanlı Devleti'nde Telgraf Hatları 157
Harita 7: Rumeli Bölgesi'ndeki İstihkamlar..... 210
Harita 8: Kırım Savaşı Sırasında İstanbul'daki Hastaneler..... 298
Harita 9: Rumeli Cephesinde Müttefik Ordular ile
Osmanlı ve Rus Ordularının Harekatı 317
Harita 10: Savaş Süresince Toplanan İanelerin Bölgesel Dağılımı 482

GİRİŞ VE KAYNAKLAR

Lojistik kelimesi, günümüz anlamıyla daha çok ticari faaliyetler çerçevesinde ele alınıyor olsa da askerî seferlerin gerçekleştirilmesinde de oldukça hayatî bir yere sahiptir. İçindeki bulundukları devrin teknolojik ve iktisadi koşulları ele alındığında; tarihin büyük imparatorluklarının oldukça büyük çaplı ve kitlesel orduları nasıl seferber edebildikleri ve ordularını savaş meydanında nasıl tutabildikleri, her zaman merak uyandıran bir konu olmuştur. Klasik Dönem'de Osmanlı Devleti'ni Avrupalı rakiplerinden farklı kılan en büyük özellik, askerî kaynakların tedarik ve dağıtımının merkezî ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi olmuştur. Osmanlılar, aynı anda iki donanmayı seferber edebilmiş ve ordunun teçhizi konusunda kendilerine tam anlamıyla yetebilmişlerdir. Ayrıca Osmanlılar, Avrupa'dan Doğu'ya doğru gerçekleşen bilgi akışı sayesinde Batı'da meydana gelen gelişmeleri belirli ölçüde kendi askeri sistemlerine de dâhil edebilmişlerdir. Bu özellikleriyle Osmanlılar, yönettikleri bölgelerde uzun süre egemen kalmışlar ve izledikleri fetih stratejisi gereğince düşmanlarına karşı başarılı olabilmişlerdir.

Bununla birlikte 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan savaşlar neticesinde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve bu teknolojik gelişmelerin askerî alanda yayılması, Osmanlı Devleti'nin geleneksel ordu düzenini bozmuştur. Seferber edilen asker sayısını arttırma girişimleri, kapıkulu birlikleri ile eyalet askerleri arasındaki dengenin bozulmasına neden olmuştur. Askerî sorunları etkin ve ucuz yoldan giderme ihtiyacı ile birlikte vergi kaynağı üzerindeki etkinliğin arttırılmasına yönelik çabalar, devlet genelinde bir adem-i merkezileşmeye sebebiyet vermiştir. Buna karşın, Avrupa'da özellikle 18. yüzyılın sonu ile birlikte Fransız İhtilali'nin de etkisiyle yurttaşlardan oluşan büyük hacimli ordular meydana getirilebilmiştir. Takip eden dönemde Endüstri Devrimi etkilerini askeri anlamda da göstermeye başlamıştır. Kökenlerini 16. ve 17. yüzyılda meydana gelişmelerden alan askeri devrim, Avrupa'nın küresel hegamonyasının temellerini atmıştır.

Kırım Savaşı (1853 – 1856), savaş sanatı ve ikmal faaliyetleri anlamında hem Batılı güçler hem de Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Öncelikle Kırım Savaşı, I. Dünya Savaşı'nda gerçekleştirilen ittifakların kökenlerini oluşturacak kadar uzun vadeli ve zahirî gerekçeleri göz ardı edildiğinde oldukça derin iktisadi hesaplaşmaların bir ürünüdür. Savaş, Napolyon Savaşları'nın ardından 1815'te kurulan Metternich Sistemi'nin sağladığı uzun süreli barış döneminin sonunu oluşturmuştur. Bu, Avrupa siyasi tarihi açısından Kırım Savaşı'nın neden olduğu kırılmayı teşkil etmektedir.

Bununla birlikte Kırım Savaşı, özellikle Osmanlı Devleti açısından olmak üzere sefer lojistiği ve ikmal organizasyonlarında da köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Osmanlı savaş finansmanı ilk defa dış borçlanma aracını kullanmak durumunda kalmıştır. Telgrafın askeri haberleşme sahasında ilk defa kullanılması, Kırım Savaşı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte rüzgâr gücüne dayalı yelkenli savaş gemileri ve kalyonlar yerini motor gücüyle çalışan vapurlara bırakmıştır. Osmanlı Devleti bu bağlamda teknolojik yenilik ve gelişmeleri ikmal organizasyonlarında etkin bir şekilde kullanabilmiş ve ikmal faaliyetlerini bu çerçevede pragmatik bir biçimde yeniden organize edebilmiştir.

Bu çalışma, yedi bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın bütününde Kırım Savaşı örneğinden hareketle önceki yüzyıllarda yaşadığı değişim ve dönüşümlere bağlı olarak, Osmanlı sefer ikmal sisteminin lojistik analizi yapılmaktadır. Her bir bölümde ikmal faaliyetlerini oluşturan anabileşenler geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. İlk bölüm savaşın arka planı ile birlikte resmi savaş ilanını takiben askere alım kriterleri çerçevesinde Osmanlı Ordusu'ndaki askerî birliklerin cephelere sevki ve stratejik önceliğe bağlı olarak konumlandırılmasını ele almaktadır. İkinci bölüm, ordudaki ulaştırma ve haberleşme faaliyetlerini dönemin koşulları içerisinde analiz etmektedir. Üçüncü bölüm Osmanlı Ordusu'nun teçhizini ve teçhizat faaliyetlerinin hangi kanallardan karşılandığını incelemektedir. Bu bölüm aynı zamanda 19. yüzyıl Avrupa silah ticaretinin işleyişi açısından da ipuçları taşımaktadır. Dördüncü bölüm Osmanlı Ordusu'ndaki iaşe faaliyetlerini ve devletin orduların iaşesini sağlamak üzere uyguladığı politikaları değerlendirmektedir. Beşinci bölüm savaş süresince Devlet'in sahip olduğu sağlık yapılanmasına bağlı olarak gerek kendi ordularının gerekse müttefik orduların sıhhî gereksinimlerini nasıl karşıladığını ele almaktadır. Teknolojik yeniliklerin ilk önce silah üretiminde en son ise sağlık alanında kendisini göstermesi savaşın tüm tarafları için oldukça sıkıntılı sonuçlar doğurmuştur. Altıncı bölüm kendi uzun vadeli çıkarları çerçevesinde Osmanlı Devleti ile birlikte Rusya'ya karşı savaşa giren müttefik devletlerin ikmalinin Osmanlı Devleti tarafından nasıl gerçekleştirildiğini incelemektedir. Bu süreç oldukça çetin organizasyonel bir mücadeleyi gözler önüne sermektedir. Müttefik orduların ikmali Osmanlı Devleti için yalnızca savaş lojistiği yahut malî alanda değil sosyolojik boyutuyla da oldukça derin etkiler yaratmıştır. Kırım Savaşı, birçok açıdan sefer lojistiği alanında yeniliklerin yaşandığı ve bu yeniliklerin savaş içerisinde uygulama alanı bulduğu bir kırılma noktası niteliğindedir. Osmanlı ikmal faaliyetleri ve savaş lojistiğine empoze edilen yeniliklerin benimsenmesinde ve Osmanlı askeri organizasyonu içerisinde kendisine yer bulmasında ilk defa birlikte

savaştıkları müttefik orduların şüphesiz büyük katkısı olmuştur. Buna karşılık müttefik orduların iaşe ve levazımat ihtiyaçlarının hâlihazırda kendisini bir anda savaş içerisinde bulan ve özellikle de malî açıdan oldukça hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti tarafından sağlanması, kendisi için hem yeni bir tecrübe hem de içerisinden çıkılmaz bir kaynak sıkışıklığı yaratmıştır.

Çalışmada Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen ikmal faaliyetleri esas olarak Rumeli Cephesi örneği ile incelenmiştir. Kırım Savaşı; Doğu Cephesi, Rumeli Cephesi ve Kırım Cephesi olmak üzere üç cephede cereyan etmiştir. Rumeli ve Doğu Cepheleri'nde askerî organizasyon ve harekât, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde gerçekleştirmiştir. Bu açıdan her iki cephe de Osmanlı sefer lojistiğinin temel karakteristiğini, müttefik orduların kumanda ve yönetiminde gerçekleştirilen Kırım Cephesi'nden daha iyi yansıtmaktadır. Özellikle Rumeli Cephesi'nde savaşan Osmanlı Ordusu, devletin en seçkin birliklerinden meydana gelmektedir. Bu durumun temel nedeni, 1829 yılında yaşanan kötü tecrübedir. Bu tarihte Rusların İstanbul'a ilerleme ve İstanbul'u alma planlarına karşı Rumeli Cephesi'ne verilen önemi göstermektedir. Güvenlik dışında İstanbul'un iaşesinin temini, devletin öncelikli kaygısını oluşturmaktadır. Bu açıdan Rumeli Ordusu'nun ikmal sahası, başkent İstanbul'un ve müttefik devletlerin karaya çıkış noktasını oluşturan Gelibolu ve civarının ikmal sahası ile çakışmaktadır. Dolayısıyla ikmal faaliyetleri belirli ölçüde bu kısıtlar altında gerçekleşmiştir. Rumeli Cephesi aynı zamanda Avrupa'da meydana gelen iktisadî ve siyasi gelişmelerden de en fazla etkilenen bölge olmuştur. Fransız İhtilali'nin bir uzantısı olarak bölgede meydana gelmesi muhtemel milliyetçi ayaklanmalar, savaş öncesinde ve savaş boyunca devletin bölgedeki zayıf karnını oluşturmuştur. Bununla birlikte bölge, Avrupa'ya olan yakınlığı itibariyle iktisadî anlamda Batı ile en fazla entegre olmuş bölgedir. Bölgenin bu şekilde ticarileşmiş olması ve sahip olduğu zirai verimlilik, cephenin ve cephede bulunan ordunun ikmalinde iktisadi anlamda avantaj sağlamıştır.

Rusların Silistre Kuşatması'nın ardından Rumeli Cephesi'nde büyük ölçüde zayiat vererek çekilmek zorunda kalması üzerine müttefikler, Osmanlı Devleti'nin Baserabya üzerinden ilerleme teklifine karşılık, Kırım'a çıkma taraftarı olmuşlar ve o noktadan sonra askerî harekatı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Nitekim müttefik devletler, Kars Şehri'nin düşmesine karşın bölgeye bir kuvvet göndermeye ve bölgede Ruslara karşı koymaya hazır olan Kafkas topluluklarına destek vermeye de razı olmamışlardır. Bu açıdan Rumeli Cephesi aynı zamanda savaşın gidişatını da tayin etmiştir.

Çalışma temelde Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi'ndeki belgelere dayanmakla birlikte; çalışmanın ilk bölümünün giriş kısmını oluşturan Kırım savaşı öncesinde Osmanlı askerleri yapılanması ve Kırım Savaşı'nın Avrupa eko-politik ve siyasi tarihi içerisindeki konumu ile ilgili bölümünde çoğunlukla ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir.

Belirtildiği üzere öncelikli araştırma malzemesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden meydana gelmektedir. Arşivde bulunan belgeler çalışmaya kaynaklık ettiği gibi aynı zamanda çalışmanın yönlendirilmesinde de faydalı olmuştur. Buna karşın savaşın müttefik devletlerin de katılımı ile gerçekleştirilmesi nedeniyle arşiv belgeleri arasında bulunan çok sayıda Fransızca belge de çalışmanın kapsamı gereğince zorunlu olarak göz ardı edilmek durumunda kalmıştır. Arşiv belgeleri içerisinde özellikle 618 numaralı Ayniyat Defteri, büyük ölçüde Rusya ile bozulan ilişkileri ve savaş döneminde meydana gelen gelişmeleri ele alması nedeniyle faydalı olmuştur. Bunun dışında, İrade tasnifi altında yer alan Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Vükela, Dâhiliye, Hâriciye ve Meclis-i Mahsûs fonlarında yer alan belgeler ile Hariciye tasnifi altında yer alan Hariciye Mektubî fonu ve Mektubî tasnifi altında yer alan Mektubî Mühimme, Mektubî Nezaret ve Devair, Mektubî Umum Vilayet fonlarında yer alan belgeler en çok kullanılan belge türleri olmuştur. İlaveten belirli ölçüde Maliyeden Müdevver Defterlerden de istifade edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin haricinde faydalanılan temel arşiv malzemesi, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi'ndeki belgeler olmuştur. Tasnifi tam ve detaylı olarak tamamlanmamış olmakla birlikte; bu arşivde bulunan belgeler, özellikle Osmanlı savaş tarihi açısından kapsamlı bir muhtevaya sahiptir. ATASE arşivinden devletin ve orduların sefer hazırlıkları ile birlikte savaş süresince gerçekleştirilen ikmal faaliyetleri konusunda çok sayıda belge temin edilmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynaklardan bir diğeri ise gazetelerdir. Bunun için öncelikle Osmanlı Devleti'ndeki temel basın organları olan Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'ten faydalanılmıştır. Takvim-i Vekayi, Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi niteliğinde olması ve yayın sıklığı gereğince daha çok özet bilgiler içermekte iken; Ceride-i Havadis özellikle de savaş süresince halk ve muteber kişiler tarafından gerçekleştirilen iane ve diğer yardımlar ile birlikte ülke dışında meydana gelen gelişmeler itibariyle detaylı bilgi içermektedir. Bunun dışında Le Figaro, The Guardian, New York Daily Time, Great County Herald, Independent American, The Nonconformist ve The Bankers'

Circular gibi yabancı basın kaynaklarından da istifade edilmiştir. Yabancı gazeteler çoğunlukla savaşın siyasi anlamdaki gelişmesi ve arka planı ile birlikte savaşın dış dünyadaki algısı üzerine odaklandıklarından bu çalışmada sınırlı bir kullanım alanı bulabilmişlerdir. Ayrıca, yabancı basının birbirine yakın kaynaklardan beslenmeleri bilgi çeşitliliğini de sınırlandırmıştır. Bununla birlikte, The Bankers' Circular gazetesi özellikle kitabın savaşın finansmanına ilişkin bölümünde, müttefik devletler açısından Osmanlı borçlanması konusunda raporlar ve borçlanmanın yabancı kamoyundaki yansımaları ile ilgili bilgiler vermektedir. Gazete, müttefik devlet hükümetlerinin Osmanlı borçlanması ile ilgili görüşlerini de içermektedir. Bu bakımdan The Bankers' Circular gazetesi borçlanmanın siyasi konjonktürünün takip edilmesine imkan tanımaktadır.

Çalışmada tamamlayıcı nitelikte olarak kullanılan önemli bir kaynak ise; özellikle müttefik orduların ikmal ve iaşesi amacıyla faydalanılan İngiliz Avam Kamarası kayıtları (The House of Commons Parliamentary Papers) olmuştur. Kayıtlar büyük ölçüde savaşın Kırım Cephesi'ne ilişkin gelişme ve görüşmeleri ele almakta ve aynı zamanda müttefik orduların hazırlıklarını içermektedir.

Savaş tarihi açısından önemli olan bir diğer kaynak ise Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan TTK Y. 119 olarak tasnif edilmiş Kırım Harbi Hakkında Ruzname isimli yazma eserdir. Bu eserde savaş süresince meydana gelen olaylar günlük olarak aktarılmıştır. İçeriğindeki bilgiler büyük ölçüde çatışmaların ne şekilde meydana geldiği ve nasıl sonuçlandığı üzerinedir. Bu anlamda ihtiva ettiği lojistik malumat sınırlı kalmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayınlanan "Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853 – 1856)" adlı çalışma da konuyla ilgili önemli bir yayındır. İçerisinde Kırım Savaşı ile ilgili 84 adet belgenin fotoğraflarıyla birlikte transkripsiyonlarının da verildiği kitap; diplomatik ilişkiler, ıslahat hareketleri, askeri faaliyetler, ekonomik faaliyetler, muhacir iskânı ve taltifat alt başlıkları için seçilmiş belgelerden oluşmaktadır.

Kırım Savaşı ile ilgili olarak yazılmış ve genel anlamda savaşın siyasi, iktisadi ve askeri arka planı ve savaş süresince meydana gelen gelişmeler bağlamında uluslararası kamuoyundaki algılanışı hakkında önemli bilgiler veren bir çalışma da Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan "Doğu Sorunu (Türkiye)" isimli çalışma olmuştur. Eser bütünüyle savaş süresince Karl Marx ve Engels tarafından New York Daily Tribune gazetesine yazılan makalelerden meydana gelmektedir.

Çalışmada vakanüvislerden ve özellikle de o dönemde İstanbul'da bulunan yabancı ülke temsilcileri ve Osmanlı Ordusu'nda görev yapan yabancı personelin güncelerinden de istifade edilmiştir. Kendisine vakanüvislik görevi verilen Ahmet Cevdet Paşa tarafından yazılan "Tezakir"'de yazar, tümüyle kendisine verilen görev uyarınca bizzat görüp yaşadığı olayları, eleştirel bir biçimde gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda ilk savaş fotoğrafçısı olarak Kırım'da bulunan Roger Fenton tarafından cepheden gönderilen mektuplardan oluşan "Osmanlı Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları, 1853 – 1856" isimli eser, savaşa tanıklık eden Roger Fenton'un savaş içerisindeki gözlemlerini yansıtmaktadır. Timothy Gowing'in savaş anılarını yansıtan "Bir Kraliyet Piyadeleri Çavuşunun Anıları Kaleminden Kırım Savaşı" isimli kitap ise İngiliz teb'asından olarak bizzat savaşa katılmış olan bir piyadenin ailesine yazdığı ve daha sonra yayımladığı mektuplardan oluşmaktadır. Kitabı yayına hazırlayan Gülşen Demir'in de kitabın giriş bölümünde ifade ettiği üzere, savaş dışı olaylara aşırı yer verilmesi esas konuyu arka plana itmiş bu nedenle eserin hazırlanması sürecinde bunlar elenmek zorunda kalınmıştır. Kırım Savaşı ile ilgili bir diğer anı niteliğindeki eser de Lady Hornby'nin "Kırım Savaşı Sırasında İstanbul" isimli kitabı olmuştur. Eser, yazarın İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde annesi ve eşine yazdığı mektuplardan oluşmakta ve savaş süresince cepheden gelen haberlerin İstanbul'daki yansımalarını ele almaktadır. Kitapta yer alan altmış beş adet mektupta, İstanbul'daki sosyal hayat hakkında da bilgiler verilmektedir. Hayrettin Bey tarafından yazılan ve asıl adı "1270 Kırım Muharebesi'nin Tarih-i Siyasisi" olan Kırım Harbi isimli eserde doğum ve ölüm tarihleri tam olarak kestirilemeyen; fakat Sadaret tercümanlığı hizmetinde bulunmuş olan Hayrettin Bey, Kudüs Meselesi'ni Kırım Harbi'nin gerçek nedeni olarak görmüş ve bu çerçevede Kırım Savaşı'nın tarihi ve siyasi sebeplerinin tahlilini yapmıştır. Dahiliye mektupçuluğu, dahiliye müsteşar vekilliği ve sadaret mektupçuluğu gibi bir çok hizmette bulunmuş olan Ali Fuat Türkgeldi tarafından kaleme alınan "Mesail-i Mühimme-i Siyasiye" isimli eserin ilk cildi, Kırım Savaşı ile ilgili bir çok belgeyi içermektedir. İlk cildin birinci fasılında Kırım Savaşı sırasında meydana gelen olayları ve savaşın sonuçlarını, uluslararası siyasi gelişmeler ve ittifaklar bütün içerisinde ele almıştır.

Fransız bir tarihçi ve gazeteci olan Jean-Henri Abdolonyme Ubicini tarafından yazılan "Türkiye 1850, Maliye, Ordu, Millet" isimli çalışma Osmanlı Devleti'ne ilişkin iktisadi ve sosyal anlamda önemli bilgiler vermektedir. Eserde ayrıca dönem içerisinde gerek Osmanlı Devleti'nin demografik yapısı ve Osmanlı Ordusu'nun bileşimi ve gerek dönem içerisinde meydana gelen olaylar hakkında genel bir çerçeve çizilmektedir.

Çalışmada kullanılan önemli bir eser de 1829 yılında İstanbul'a gelerek Kaptan-ı Derya ile birlikte birçok sefere katılan, 1850 – 1866 döneminde Osmanlı Ordusu'nda danışman olarak görev alan ve Müşavir Paşa adını alan Adolphus Slade'in "Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları" isimli eserde toplanan anılarıdır. Müşavir Paşa Kırım Savaşı'na da bizzat katılmış ve müttefik donanmaları ile Osmanlı donanması arasında aracılık görevi de yapmıştır. Meydana gelen olayları mensubu bulunduğu İngiltere Devleti'nden ziyade Osmanlı Devleti'nin bakış açısı ile yorumlamıştır. Özellikle Osmanlı donanmasına ilişkin çarpıcı değerlendirmeleri bulunmaktadır.

Fahrettin Kırzıoğlu tarafından kaleme alınan 100. Yıldönümü Dolayısıyla "1855 Kars Zaferi" isimli eser özellikle Kırım Savaşı'nın Doğu Cephesi'ndeki gelişmeleri ve Kars Savunması merkezinde meydana gelen olayları ele almaktadır. Bu bağlamda Anadolu Ordusu'nun savaşa hazırlanması ve cephede meydana gelen çatışmalar anlatılmaktadır.

Amerikan Ordusu'nda görevli Albay R. Delafield tarafından kaleme alınan "Report on The Art of War in Europe in 1854, 1855 and 1856" isimli eser çalışmamızda fazla yer bulamamış olmakla birlikte; 1853 – 1856 Osmanlı – Rus Savaşı'nın Kırım Cephesi'nde İngiltere ve Fransa'ya ilişkin içerdiği teknik ve detaylı bilgilerle tamamlayıcı niteliktedir. Eser, ilk bölümünde, müttefik devlet askerlerinin Varna'dan Kırım'a nakil olunmaları ile savaşın sonuna kadar geçen süre zarfında kullanılan mühimmata, inşa edilen tahkimata ve tıbbi faaliyetlere ait detaylı teknik bilgiler vermektedir. Eser içeriğini teknik resimlerle de desteklemektedir. Kitabın ikinci bölümü ise; Modern Dönem Avrupa devletleri için tahkimat usulünün özelliklerini ve 19. Yüzyılda bu alanda yaşanan evrilmeyi, ülke örnekleriyle ele almaktadır.

Son bölüm, Kırım Savaşı'nın finansmanını esas almaktadır. Savaş lojistiğinin en önemli alanını, diğer tüm alanların kendisi ile sıkı sıkıya bağlı olduğu finansman oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak finansman konusu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Kırım Savaşı'nın finansmanına ilişkin olarak çalışmada kendisinden faydalanılan kaynaklar doğrudan dış borçlanmalara odaklanmaktadır. Bu bağlamda 1854 ve 1855 dış borçlanmalarına ilişkin olarak çalışmada kendisine yer bulan ve Osmanlı finansal yapısı ile ilgili olarak savaşın finansmanında Osmanlı mali yapısı çerçevesinde başvurulan yöntemleri de içeren ve büyük ölçüde Tanzimat sonrası dönemi ele alan çalışmalar olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Buna bağlı olarak, Ziya Karamursal'ın "Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler", Donald Blaisdell'in "Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi", Sait Açba'nın "Osman-

lı Devleti'nin Dış Borçlanması, (1854 – 1914)", İsmail Hakkı Yeniay'ın "Yeni Osmanlı Borçları Tarihi" ve Parvus Efendi'nin "Türkiye'nin Mali Tutsaklığı" isimli eserleri doğrudan Osmanlı dış borçları üzerine odaklanmaktadır. Ali Akyıldız'ın, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar" ve Şevket Kamil Akar ile Hüseyin Al'ın "Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları" isimli eserleri ise Kırım Savaşı'nın finansmanına ilişkin daha detaylı bilgiler sağlamaktadır. Özellikle Akar ve Al'ın çalışması klasik dış borç kitaplarında yüzeysel olarak ele alınan gözetim komisyonları konusunda, komisyonların teşkilinden faaliyet alanlarına kadar oldukça geniş bir perspektif ve tarihsel akış içerisinde konuyu ele almaktadır. Akyıldız'ın Kırım Savaşı'nın finansmanına ilişkin çalışması ise, bu anlamda yazılmış diğer eserlerin de temel aldıkları referans bir kaynak niteliğindedir. Ali Akyıldız tarafından yazılmış "Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum" ve "Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo – Ekonomik Etkileri" isimli eserler de Osmanlı finans sistemi ve mali yapısı bağlamında savaşın finansmanı amacıyla başvurulan klasik yöntemler ve oluşturulan politika araçlarını ele alması hasebiyle bu çalışmada kendisine yer bulmuştur. Haydar Kazgan tarafından yazılmış olan "Galata Bankerleri" ve "Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali" isimli çalışmalar da Osmanlı finans sisteminin derinliğine ve borçlanma sürecine ilişkin bilgiler sağlamaktadır. Bu noktada Hüseyin Al tarafından yazılmış olan "Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi, 1820 – 1875" isimli eser de genel olarak, Osmanlı borçlanmasının uluslararası piyasa sistemi içerisindeki konumunu gözler önüne sermektedir. Besim Özcan'ın "Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Teb'anın Harp Siyaseti 1853 – 1856" isimli çalışması, Osmanlı savaş finansmanında önemli bir yer tutan iane-i harbiye ve bu çerçevede müslim ve gayrimüslim ahali tarafından devlete yapılan yardımlara ilişkin bilgi sağlamaktadır. Son olarak Tevfik Güran tarafından yazılmış olan "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi, Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841 – 1861)" isimli çalışma, bütçe kalemlerine ilişkin veriler ve ele alınan dönem aralığında bütçe kalemlerindeki değişmelere bağlı olarak savaş öncesi ve savaş sonrası döneme ait önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda savaşın etkileri bütçe verileri üzerinden de takip edilebilmektedir.

Literatürde Kırım Savaşı'na ilişkin çok sayıda tez bulunmaktadır. Gerek genel anlamıyla ve gerek alt gelişmeleri ve özellikleri itibariyle savaşı konu eden bu tezler, büyük ölçüde tarih, yakın tarih ve uluslararası ilişkiler alanlarında yazılmıştır. Bu tezler içerisinde Candan Badem tarafından yazılmış ve daha sonradan kitaplaştırılmış olan "The Ottomans and the Crimean War (1853 – 1856)" başlıklı doktora tezi yazarın Türk arşiv kaynaklarının yanında Fransız ve Rus kaynaklarına erişme ve bu kaynaklardan faydalanma imkânı bulmuş

olması nedeniyle en kapsamlısı olarak gözükmektedir. Buna karşın çalışmamız açısından değerlendirildiğinde, Candan Badem'in tezi siyasi tarih ve savaş tarihinin bir bileşimi olarak büyük ölçüde savaşın geliştiği konjonktüre ve Osmanlı Devleti'nin bu konjonktür içerisinde bulunduğu konuma karşılık gelmektedir. Kırım Savaşı ile ilgili ayrıntılı olarak yapılmış bir diğer tez çalışması da Erdoğan Keleş'e ait "Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı" başlıklı doktora tezidir. Çalışmada savaşın gerekçesi olarak görülen Kutsal Yerler Meselesi'nden itibaren meydana gelen gelişmeler tarihsel bir akış içerisinde ele alınmaktadır. Tez, savaşın yürütülmesinde etkin bir şekilde faaliyet gösteren ittifaklar sistemi ve komisyonlara ilişkin detaylı bilgi sağlamaktadır.

Savaşın lojistik arka planına yönelik olarak gerçekleştirilen tez çalışmalarından birisi ise Figen Taşkın tarafından yazılan "Kırım Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na Ekonomik Etkileri ve İaşe Sorunu" başlıklı tezdir. Uluslararası İlişkiler alanında yazılan ve üç bölümden oluşan tez, Kırım Savaşı'nın öncesi ve sonrası siyasi durum, savaşın Osmanlı ekonomisine etkileri ve savaş dönemindeki iaşe sorunları üzerine odaklanmasına karşın özellikle iktisadi boyutu itibariyle dağınık bir yapı sergilemektedir. Savaşın lojistiğine ilişkin yapılan bir diğer çalışma da Fatih Akyüz tarafından yazılan "Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri" başlıklı yüksek lisans tezi olmuştur. Tez, başlığında da belirtildiği üzere İstanbul'un yerli ve müttefik ordu askerlerinin sevkiyatı, müttefik askerlerin konaklaması için tahsis edilen mekânlar, cephelere gerçekleştirilen nakliyat ve İstanbul'un cephe gerisi ikmal merkezi olarak rolü üzerinde durulmuştur. Kırım Savaşı'nda sağlık faaliyetlerini konu alan ve Serap Torun tarafından tıp tarihi alanında yazılmış olan "Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik" başlıklı tezde ise ikmal faaliyetlerinin önemli bir dalını oluşturan sıhhi faaliyetlere ilişkin olarak, 19. yüzyıl Osmanlı sağlık örgütlenmesi, savaş sırasındaki hasta bakımı ve hastalıklar ele alınmıştır. Serap Torun aynı zamanda tezinin sonunda ATASE'den kullandığı belgelerden bir kısmını da paylaşmıştır. Bu belgeler çalışmamız açısından da yönlendirici olmuştur. Çalışmamız açısından yönlendirici olan bir diğer tez çalışması da Hakkı Yapıcı tarafından yazılan "Takvim-i Vekayi'de Kırım Harbi" başlıklı yüksek lisans tezi olmuştur. Tarih Anabilim Dalı altında yazılan tezde savaş süresince meydana gelen olaylar 1853, 1854, 1855 ve 1856 yıllarına ait olmak üzere tasnif edilerek bölümler halinde verilmiştir. Yapılan tasnifin ilgili yıllara ilişkin olarak tüm Takvim-i Vekayi'yi yansıtmaması nedeniyle çalışmamızda Hakkı Yapıcı'nın tezi ve Takvim-i Vekayi birlikte kullanılmıştır. Son olarak Mustafa Budak tarafından yazılan "1853 – 1856 Kırım Savaşı'nda Kafkas Cephesi" başlıklı doktora tezi bölgede gerçekleştirilen askeri faaliyetler ve

karşılıklı savaş hazırlıkları ele alınmaktadır. Belirli ölçüde İngiliz arşivinden de faydalanılarak gerçekleştirilen çalışmada savaş süresince cephede meydana gelen Osmanlı – Rus mücadelesi temelde bölgede gerçekleşen çatışmaların tarihsel akışı çerçevesinde ele alınmış, sefer hazırlıklarına ve ikmal kaynaklarının tahsisatına oldukça kısıtlı bir bölüm ayrılmıştır.

Yukarıda belirtilen çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Kırım Savaşı'nı siyasi tarih düzleminde ele alan ve tarih disiplini çerçevesinde gerçekleştirilen veyahut savaşı Osmanlı mali tarihi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendiren ve bu çerçevede dış borçlanmaya vurgu yapan çalışmalardan farklı olarak; bu çalışmada Osmanlı sefer lojistiği Avrupalı rakipleri ile paralel bir biçimde hem tarihsel gelişimi açısından ele alınmış hem de Kırım Savaşı özelinde sefer lojistiğinin alt bileşenleri devletin iktisadi yapı ve karakteristiği ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum, detaylı bir biçimde ele alınmış olan lojistik faaliyetlerin Osmanlı toplumsal gerçeklikleri ile özdeşleştirilmesine de imkan tanımıştır. Bu anlamda Avrupa kapitalist sistemine eklemlenme sürecinin, Osmanlı Devleti'nin dönemsel olarak kusursuz bir biçimde işlemeyen savaş organizasyonuna olan etkileri de çalışmada kendisine yer bulmuştur. Bu etkiler sadece dış borçlanma ve bu çerçevede finansal sermayenin Osmanlı iktisadi sistemine sirayet etmesi vasıtasıyla değil; müttefik Avrupalı devletlerin savaşa dahil olmalarının ardından lojistik ihtiyaçlarının karşılanması ve kapitalist sistemin hamiliği altında Osmanlı Devleti içerisinde faaliyet gösteren uzantıları bağlamında da kendisini net bir biçimde göstermektedir. Sonuçta kökenini devletin içerisinde bulunduğu iktisadi koşullardan alan lojistik yapı, savaş süresince gerçekleştirilen organizasyonel faaliyetler itibariyle düalist bir yapı sergilemiştir. Bu bakımdan Kırım Savaşı'nı ele alan diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada sefer lojistiğine ilişkin faaliyetler etkileşim kanalları ile birlikte ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NIN ARKA PLANI VE OSMANLI ORDUSU'NDAKİ SEVKİYAT FAALİYETLERİ

Grek dilinde hesap yapma anlamına gelen lojistik kelimesinin Modern Dönem'deki ifadesi, temel olarak malzeme, bilgi ve finansal kaynağın tüketici ve tedarik kaynağı arasındaki akışına karşılık gelmektedir.[1] Bu bakımdan günümüzde lojistik, bir ürün veya hizmet için talepleri yerine getirmek üzere üretim, dağıtım, pazarlama ve hizmet kademelerini içine alan bir tedarik zinciri yönetiminin ayrı bir bileşenini oluşturmaktadır. İşletmeler ile müşterileri arasındaki ilişkilerin yönetimini kapsayan bir süreç olarak tedarik zinciri yönetimi; alıcı-tedarikçi ilişkileri olarak da değerlendirilebilmektedir.[2] Lojistik, sosyal ve ticari kullanımının dışında askeri olarak da oldukça yaygın bir fonksiyonel alana hükmetmektedir.

Askeri lojistik, çok boyutlu ve kompleks yapısı ile savaş organizasyonunun en temel ve önemli parçasını oluşturmasına rağmen, kavramsal olarak 19. yüzyılın ortalarına kadar kendisine yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Baron de Jomini, 1838 yılında yayımlanan "The Art of War" adlı eserinde, bir bölümü savaş lojistiğine ayırarak, Modern Dönem'de lojistik kavramına vurgu yapan ilk yazar olmuştur. Jomini, eserinde lojistiği, levazım sınıfına dair talimatlar ve sahra hizmetine ilişkin düzenlemelerin konusunu oluşturan kurmaylık görevleri olarak tanımlamıştır. 1862 yılında eserinin revize edilmesinden sonra ise tanımını ikmal faaliyetlerinin başarılı şekilde gerçekleştirilmesi ve ikmal hatlarının organizasyonu ile genişleterek, lojistik kavramını; orduları harekete geçirme ve ihtiyaçlarının sürekli şekilde tedariki sanatı olarak yeniden tanımlamıştır.[3] Lojistik kavramının bir iki basit kelime ile tanımlanması ya da ifade edilmesi zor görünse de amacı oldukça açıktır; ordunun hareket ve savaş kabiliyetinin arttırılması, hasta ve yaralıların tedavisi ve can kayıplarının en aza indirgenmesi, beşeri kaynakların konumlandırılması ve besin ve diğer ihtiyaçların giderilmesi.[4]

Tarihsel bağlamda savaş lojistiği her dönem ve bölge için farklı ve kendine özgü organizasyonel yapıları içerisinde barındıran çok boyutlu iktisadi ve

1 Edward Frazelle, **Supply Chain Strategy: The Logistics of Supply Chain Management**, McGraw Hill, 2002, s. 5.; Moshe Kress, **Operational Logistics: The Art and Science of Sustaining Military Operations**, Springer Science, 2002, s. 3.

2 Recep Kök ve diğerleri, "Tedarik Zinciri Yönetiminin İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Konya Sanayisinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi**, 10 – 12 Mayıs 2012, Konya, s. 1.

3 Baron Antoine Henri de Jomini, **The Art of War**, çev. G. H. Mendell ve W. P. Craighill, Restored Edition, Legacy Books Press Classics, 2008., s. 1.; Martin van Creveld, **Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton**, Cambridge University Press, 1980, s. 1.; Steven R. Waddel, **United State Army Logistics: From the American Revolution to 9/11**, Greenwood Publishing Group, 2010, ss. 1 - 2.

4 Kress, ss. 2 - 10.

sosyo-politik ilişkiler ağından meydana gelmiştir. Bu anlamda Osmanlı sefer lojistiği de seferlerin esas yönü olan Batı'ya doğru ilerledikçe gerek kendi içerisinde ve gerek Batı ile olan etkileşimleri çerçevesinde gelişmiş ve değişmiştir. Klasik Dönem'de Batılı rakipleri karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olan Osmanlı askerî mekanizması, Batı'da yaşanan Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler'e bağlı olarak bu üstünlüğünü muhafaza etme ve belirli bir noktadan sonra da ekonomik olarak güçlenen rakipleri ile baş edebilme çabasına girmiştir. Bu durum Osmanlı ve Avrupa açısından tarihin yönünü değiştiren sebep ve sonuçları da beraberinde getirmiştir.

1.1. KIRIM SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI ASKERÎ SİSTEMİNİN LOJİSTİK YAPILANMASI

Osmanlıları batıdaki çağdaşları arasında öne çıkaran unsur askerî kuvvetlerinin sayısal üstünlüğü değil, idarî desteklerinin ve onları sahrada idame ettiren lojistik sistemlerinin kapsamlılığıydı.[5] Osmanlı sefer lojistiğinin en önemli ve en başta vurgulanması gereken niteliği, bu kendine özgü sistem ve bu sistemin en dikkat çeken özelliği de birkaç yüzyıl boyunca değişmeden tekrarlanan klasikleşmiş bir ana yapıya sahip olmasıydı. Bu kompleks ana yapı, zamana ve şartlara göre az çok farklılaşan bazı lojistik uygulamalara rağmen değişmemekteydi.[6] Buna karşın Osmanlı askerî lojistik sistemi, Modern Dönem'in başlarında Batılı rakipleri karşısında kısmen gerilemesine rağmen 17. yüzyıl boyunca da etkin bir şekilde işlemeye devam etmiştir. 1683 Viyana kuşatmasındaki başarısızlık, Avrupa'da Osmanlıların karşısına çıkan kalabalık ve çok cepheli koalisyon ordularının kalabalık ve düzenli hale gelmesinin bir sonucudur. Zira askerî devrim ile birlikte 17. yüzyıl sonunda Avrupalılar, Osmanlı gücüne yakın ordular kurmayı başarmış, iyi işleyen bir iaşe sistemi ve yönetim kademesi meydana getirmişlerdir.[7] Osmanlı Devleti, Askerî Devrim sonrası yaşadığı göreli gerilemeye karşı olumsuz gidişatı iki yolla dengelemeye çalışmıştır. İlk olarak silahlı yeniçerilerin sayısını arttırmış ve ikinci olarak ise genellikle sekban olarak bilinen silahlı bir piyade ordusu oluşturmuştur. Ne var ki sayılardaki artış, standartlarda hızlı bir düşüşe yol açmıştır.[8] Devlet, 17. yüzyıldan itibaren kadro ve malzeme ihtiyacı sürekli artan bir silahlı kuvvete sahip olmanın zorluklarıyla karşılaşmıştır.

5 Rhoads Murphey, **Osmanlı'da Ordu ve Savaş**, çev. Tanju Akad, Homer Yayınları, 2007, s. 73.
6 Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere: Prut Seferinde Lojistik ve Organizasyon**, İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 15.
7 Feridun Emecen, **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, Timaş Yayınları, Mart, 2010, s. 64.
8 Gabor Agoston, "Habsburg and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power", **The Turkish Studies Association Bulletin**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1998, ss. 140 – 141.

19. yüzyıla gelindiğinde savaş zamanında sayısı artık yüz binleri bulan asker ve sözleşmeli savaşçıyı bulup seferber etmek, bunların iaşe ve ibatelerini karşılamak, ateşli silahlar ve diğer savaş araçlarındaki teknolojik gelişmeleri takip ederek, bunları tedarik etmek askerî teşkilat kadar devlet teşkilatının da yenilenmesini zarurî kılmıştır.[9]

18. yüzyılda gerçekleştirilen düzenleme ve reformlar, daha çok yabancı askerlerin denetimi altında askerî okul ve birliklerin ıslahını ve geliştirilmesini kapsıyordu. Avusturya'dan 1729 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınan ve sonradan müslüman olan Comte de Bonneval, 1731 yılında beylerbeyi rütbesiyle Humbaracı Ocağı'nın ıslahı ile görevlendirildi. Humbaracıbaşı Ahmet Paşa adını alan Comte de Bonneval, bu ocağı kısa bir süre içerisinde Avrupa'daki eşlenikleri ile denk bir duruma getirdi. Benzer şekilde Sultan III. Mustafa da Fransa elçiliği tercümanlığı görevini yürütmekte olan Baron de Tott'u Avrupaî bir biçimde faaliyet göstermesi öngörülen sürat topçuları sınıfını kurmakla görevlendirdi. Bu topçular dakikada on beş mermi atabilecek duruma gelmişlerdi.[10] Sürat Topçuları Ocağı ve Humbaracı Ocağı'na ilişkin çalışmalar, I. Abdülhamit döneminin en önemli sadrazamı olan Halil Hamit Paşa tarafından da sürdürülmüştü. Bu dönemde yapılan ıslahatlar, ıslahat yapmakla görevlendirilen kişilerin ölümünden sonra eski düzene tekrar dönülüyor olması ve yoğun kamuoyu baskısı nedeniyle kalıcı olamamıştır. 19. yüzyıl ile birlikte Osmanlı Devleti'nin emperyal kaygıları, kırılgan savunma sistemini destekleyecek yeni bir askerî sistemin temel gereksinimlerine odaklanmak olmuştur.[11] 1787 – 1792 Avusturya ve Rusya savaşları sırasında tahta geçen III. Selim, Osmanlı Ordusu'nun düşük etkinliğini ve karşı karşıya kalınan felaket sonucu görerek, belki de o zamana kadar gerçekleştirilmiş olan en şaşırtıcı reformlara girişmiş ve mevcut ordu ve finansal organizasyonlardan farklı olarak yeni bir ordu ve bu orduyu finanse edecek yeni bir finansal sistem geliştirmiştir.[12]

Genel olarak Nizam-ı Cedid olarak adlandırılan III. Selim dönemi reformlarının en önemli ayağını Nizam-ı Cedid Ocağı'nın meydana getirilmesi oluştur-

9 Gültekin Yıldız (Ed.), **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013., s. 7.

10 Hüseyin Işık, "1732 – 1826 Yılları Arasında Osmanlı Ordusunda Reform Çalışmaları ve Sonuçları", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 26, Şubat, 1989, ss. 22 – 24.

11 Virginia Aksan, "The Ottoman Military and State Transformation in a Globalizing World", **Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2007, s. 260.

12 Veysel Şimşek, **Ottoman Military Recruitment and The Recruit: 1826 – 1853**, (Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi), Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent, Ankara, 2005, s. 20.

muştur. Ocağın masraflarının karşılanması amacıyla 1 Mart 1793'te İrad-ı Cedid Hazinesi kurulmuştur. Ülkenin önemli gelir kaynakları buraya bağlanmış ve diğer vergilere göre tahsili daha kolay olan bir takım vergiler zamlanarak İrad-ı Cedid Hazinesi'ne aktarılmıştır. Ayrıca tımar ve zeamet gelirlerinden de bu hazineye pay ayrılmış, sahipsiz kalan ve boşalan tımarlar doğrudan doğruya buraya bağlanmıştır. Böylece yeni ordunun eğitim – öğretim, silah ve araç – gereçlerinin sağlanması için yeterli gelir elde edilmiştir.[13] III. Selim'in reform programı kapsamında, 1793 yılında yeni oluşturulan askerî teşkilatı finanse etmek için özel amaçlı ve merkezi hazineden bağımsız bir hazine daha oluşturulmuştur. 1795 yılında 1787 – 1792 Osmanlı – Avusturya ve Rus savaşları neticesinde İstanbul'da ortaya çıkan kıtlığın önüne geçmek ve tahıl arzını güvenceye almak amacıyla bir diğer özel amaçlı hazine olan Zahire Hazinesi kurulmuştur.[14] Üçüncü özel amaçlı bir hazine olan Tersâne Hazinesi de 1805 yılında tersanelerin genişletilmesini finanse etmek amacıyla oluşturulmuştur.[15]

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askerî malzeme imalatı yeterli düzeydeydi fakat daha mobil Avrupa yapımı silahlara göre yetersiz kalmaktaydı. İmalathanelerin yeni teknolojiyi adapte etmelerinde finansal yetersizlikler de büyük bir engel teşkil ediyordu.[16] Bu dönemde, askerî alanda başlayan reformlara paralel olarak harp sanayi tesislerinin ıslahına gidilmiş; baruthanelerin, tophanelerin ve tersanelerin modern düzeye getirilmesine çalışılmıştır.[17] III. Selim, 1797 yılının Mart ayında top üretiminin modernizasyonuna ilişkin bir programa girişmiştir. Tophane için yeni makineler Britanya ve Fransa'dan ithal edilmiş ve bu makineleri kurmak üzere Fransa'dan bir grup uzman gönderilmiştir.[18] 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde III. Selim'in askerî reformları sayesinde Osmanlılar, kendi silah endüstrisini modernize etmeyi başarmışlardır. Bu dönemde kalite bakımından bazı farklılıklar son derece aşikâr olsa bile devlet, tekrar büyük ölçüde cephane ve silah üretiminde kendi kendine

13 Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 18, Şubat, 1985, s. 54.

14 Yavuz Cezar, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Zahire Hazinesi ve 1795 (1210) Tarihli Nizamnamesi", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 6 – 7, 1978, İstanbul, ss. 111 – 114.

15 Halil İnalcık ve Donald Quatert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Ayşe Berktay, Serdar Alper, Cilt: 2, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 839 – 840.

16 Jonathan Grant, "Rethinking Ottoman Decline: Military Tecnology Diffusion in the Ottoman Empire", **Journal of World History**, Cilt: 10, Sayı: 1, 1999, ss. 192 – 198.

17 Gani Özden, "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayi Tesisleri", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 22, Yıl: 12, Şubat, 1987, ss. 62- 65.

18 Grant, ss. 193.

yeterli duruma erişmiştir.[19] Osmanlı Devleti'nde sağlık konusundaki ilk reformlar, 1789 yılından sonra, III. Selim döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, ilk önceleri yeni askerî düzenlemeler ile bağlantılı olarak ordu ve donanma örgütü içinde yürütülmüştür.[20]

Nizam-ı Cedid, Osmanlı'nın modern dünyanın gerçeklerine ve yeni bir reform kavramına, yeni kurumların yaratılması ve Batı'da geliştirilenleri doğrudan modellemesi anlamında uyanışını ifade ediyordu. Bu dönemde yaşanan savaşlar, olay ve zorluklar reformların başarısını zedeledi.[21] Bununla birlikte III. Selim'in başlattığı reformlar, Osmanlı Devleti'nin Batı sanayileşmesine gösterdiği ilk tepki olarak da düşünülebilir. Daha çok askerî tekstil ve silah imalatına yönelik olmasına rağmen Batı tarzı üretim tekniklerinin benimsenmesine bu dönemde başlanmıştır. Onun bu alandaki girişimleri II. Mahmut tarafından devralınmıştır.[22]

II. Mahmut döneminde de silahlı kuvvetlerin Avrupa harp sanayi ve teşkilatına göre düzenlenmesine devam edilmiştir. İlk adımda Nizam-ı Cedid Ordusu'na benzer bir şekilde 1808 yılında çağdaş bir biçimde örgütlenmiş, Avrupa tarzında düzenli eğitim ve öğretimin yapıldığı, yenilenmiş giyim, kuşam ve araç – gereçlerle hizmet veren Sekban-ı Cedid adında yeni bir ordu kurulmuş fakat bu ordu uzun ömürlü olamamıştır.[23] Askerî anlamda en önemli adımı ise 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağv edilerek yerine Avrupaî tarzda donatılan Asakir-i Mansure-i Muhammediye birliklerinin kurulması oluşturmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin klasik ikili ordu sistemi de tarihe karışmıştır. Eskiden eyalet ordusu için ayrılan mali kaynakların da Mansure Ordusu'na aktarılması, aynı zamanda malî kaynakların da merkezileşmesini sağlamıştır.[24] 1827 Navarin yenilgisinden sonra donanmaya ilişkin ıslahatlara da ağırlık verilmiştir. Deniz Mühendishanesi genişletilmiş ve 1834 yılında Bahriye Silahendazları Teşkilatı kurulmuştur. 1827 yılında donanma için İngiltere'den satın alınan ilk buharlı gemi, Sürat adı ile donanmaya katılmıştır.[25]

19 Gabor Agoston, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi, 1450 – 1700", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren), Cilt: VI, Ankara, 1999, ss. 630 – 631.

20 Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,** Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara, 1988, s. 124.

21 Stanford Shaw, "The Origins of Ottoman Military Reforms: Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", **The Journal of Modern History**, Cilt:37, Sayı: 3, Eylül, 1965, ss. 292 – 304.

22 Murphey, s. 123.

23 Çadırcı, s. 59.

24 Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunlarım ve Değişim Dönemi (XVIII. YY'dan Tanzimat'a Mali Tarih, Alan Yayıncılık)**, İstanbul, 1986, s. 247.

25 Yusuf Alpmansu, "19. Yüzyıl Başında Osmanlı Donanması", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 29, Ağustos, 1990, s. 29.

Devlet, ilk buharlı geminin satın alınmasından yaklaşık 10 sene sonra, 1838 yılında buharlı gemi inşasına başlamıştır. 1846 – 1853 yılları arasında, İstanbul Tersanesi'nde 11 adet vapurun inşası başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.[26] Bununla birlikte, ordu için silah ve mühimmat üretecek diğer askerî sanayi tesisleri de buharlı makinalarla donatılarak yeniden organize edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı askerî sanayinin en eski ve köklü kurumlarından olan Tophane'de ve Tüfenkhane'de aynı zamanlarda revizyona gidilmiş ve Dolmabahçe'de tamamıyla buhar gücüne dayalı makinalarla imalat yapılabilmesi için yeni baştan bir Vapurhane kurulmuştur.[27]

Mansure Ordusu'nun ihtiyaçlarını karşılamak için Asakir-i Mansure Hazinesi kurulmuş ve birçok sancağın geliri doğrudan buraya bağlanmıştır. Asakir-i Mansure'nin kurulması ile beraber bugünkü anlamda Genelkurmay Başkanlığı'na karşılık gelen Seraskerlik, bu ordunun en yetkili birimi olarak teşkil edilmiştir. 1826 yılında, yeni ordunun maaş ve tayin işleriyle meşgul olmak üzere 18. yüzyıldan itibaren Prusya, Avusturya ve Rusya ordularında faaliyet göstermekte olan ordu komiserliğine benzeyen ve Seraskerlik'ten sonra en yetkili kurum olan Asakir-i Mansure Nezareti kurulmuştur.[28] 1829 yılında Asakir-i Mansure Nezareti kaldırılarak bunun yerine Bab-ı Seraskerî bürokrasisinin başına Asakir-i Mansure kâtibi getirilmiştir.[29] Ordunun kıyafet, teçhizat ve maaş ödemeleri gibi harcamalarının idaresi, yeni oluşturulan Masarifat Nezareti'ne verilirken bunların finansmanına tahsis edilen vergi ve iltizam kaynaklarının işletilmesi, Mukataat Nezareti adı altında müstakil bir hazineye devredilmiştir. Masarifat Nezareti, 1839 yılında lağvedilmiş yerine devletin sonuna kadar varlığını koruyacak olan Seraskerlik Harbiye Nezareti'ne bağlı Levazım İşleri Müdürlüğü (sonradan Levazım-ı Umumiye Dairesi) ikame edilmiştir. Mukataat Nezareti ise önce Asakir-i Mansure Defterdarlığı'na ve sonra Asakir-i Mansure Hazinesi'ne dönüştürülmüştür.[30] Seraskerliğin işyükünü hafifletmek amacıyla 1837 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî adlı bir meclis kurulmuştur. Bu meclisin başlıca görevi; kişilerin askerlikle ilgili yükümlülüklerini saptamak, Batı ülkelerindeki askerlik kurallarını inceleyerek Osmanlı Ordusu'nun güçlendirilmesi ve ilerlemesi için gerekli önlemleri almaktır.[31]

26 Özden, Harp Sanayi Tesisleri, s. 67.; Saim Besbelli, **1853 – 1856 Osmanlı – Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekatı**, Genelkurmay Basımevi, 1977, s. 20.

27 Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok (Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum, 1826 – 1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 457 – 459.

28 Yıldız (Ed.), s. 49.

29 Yıldız, Neferin Adı Yok, ss. 262 - 263.

30 Ali Akyıldız, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836 – 1856)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 124 – 125.

31 Çadırcı, s. 59.

II. Mahmut döneminde asker elbiselerinin yurt dışından getirtilmesi yerine devlet tarafından kurulacak fabrikalarda üretilmesine yönelik bir sanayileşme politikası izlenmeye başlanmıştır. 1835 yılında İzmit ve İslimiye'de çuha fabrikaları, İstanbul'da Feshane kurulmuştur. Feshane, 1841 yılından sonra çuha imal etmeye de başlamıştır. 1840'lı yılların başında askerî elbiseler için Balıkesir'de bir aba fabrikası kurulmuştur. 1826 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluşundan sonra askeri düzenlemeler kapsamında II. Mahmut birçok askerî hastane ve bu hastanelerin ve ordunun, barışta ve seferde tabip ve operatör gibi sağlık personeli ihtiyacını karşılamak üzere çok sayıda mektep açılmıştır.[32] Düzenli ordunun seferî kuvvetler mevcudunu istenen seviyeye çıkarmak ve savaş zamanı hazırlıklı ve nitelikli personel ihtiyacını gidermek için Redif Asakir-i Mansure adı altında o dönemde Prusya tarafından geliştirilen yedek ordu benzeri bir teşkilat kurulmuştur. Böylelikle hem ziraatle meşgul olup hem de harp usul ve gereklerini bilen çok sayıda askeri hazır tutulabilecektir.[33] Redif askerlerinin giderlerini karşılamak için Redif-i Mansure Hazinesi adı ile yeni bir hazine oluşturulmuş, Anadolu ve Rumeli'de birçok bölgenin geliri, bu hazineye ayrılmıştı.[34]

Reformların mali gerçeklikleri II. Mahmut için de bir engel teşkil etmiştir. Asakir-i Mansure'nin kuruluşu, devletin malî açıdan pek de rahat olmadığı bir döneme denk gelmiştir. Rumeli'de başta Yunan isyanı olmak üzere karışıklıklar mevcuttur.[35] II. Mahmut tarafından müsadere usulünün terk edileceğine dair verilen sözlere karşın finansman sağlamak için yeniçerilere maddi destek de sağlayan İstanbul zenginlerinin malları müsadere edilmiş, vakıflara el konulmuştur. Aylık 2 milyon kuruşa varan harcamalar karşısında bu gelir kaynakları da yeterli gelmemiştir. Bu rakam 5 yılda 18 milyon kuruşa kadar yükselmiştir.[36] Askeri sahada III. Selim dönemi ile başlayan ve II. Mahmut döneminde de sürdürülen yenilik ve ıslahatlar Tablo 1'de kronolojik olarak görülebilmektedir.

32 Muzaffer Öz, "Yeniçeri Ocağı'nın Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler", **Askeri Tarih Bülteni,** Sayı: 29, Genelkurmay Basımevi, Ağustos, 1990, s. 16.; ATASE., 1828 – 29 Osmanlı – Rus Harbi, s. 204.

33 Yıldız (Ed.), ss. 64 - 75.

34 Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, ss. 67 – 69., Mübahat Kütükoğlu, "Redif Askerî Giderlerini Karşılamak Üzere Alınan Bir Vergi İane-i Cihadiyye", **Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 146.

35 Cezar, s. 247.

36 Aksan, s. 262.

Tablo 1: 18. Yüzyıl Sonundan Tanzimat'a Osmanlı Ordusu'nda Yapılan Yenilik ve Reformlar

III. Selim Dönemi (1789-1807)	
Yıl	**Uygulama - Reform**
1793	Bostancı Tüfekçisi Ocağı'nın kurulması
1793	İrad-ı Cedid Hazinesi'nin kurulması
1794	Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulması
1795	Zahire Hazinesi'nin kurulması
1800	Azadlı Baruthanesi'nin işletmeye açılması
1805	Tersane Hazinesi'nin kurulması
1805	Tıbbıye'nin kurulması
1806	Kaptan Paşalık'ın kurulması
1808	Sekban-ı Cedid Ordusu'nun teşkili
II. Mahmut Dönemi (1808-1839)	
1826	Yeniçeri Ocağı'nın lağvı
1826	Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun kurulması
1826	Asakir-i Mansure Nezareti'nin kurulması
1827	Tıphane ve Cerrahhane'nin açılması
1829	Masarifat Nezareti'nin kuruluşu (1839'da lağv edilmiştir.)
1834	Bahriye Silahendazları Teşkilatı'nın kurulması
1834	Asakir-i Mansure Hazinesi ve Defterdarlığı'nın kurulması
1834	Harbiye Mektebi'nin kurulması
1836	Redif Askeri teşkilatının oluşturulması
1837	Dar-ı Şûra-yı Askerî meclisinin teşkili
1838	Donanmada buharlı gemi inşasının başlaması
1839	Levazım-ı Umumiye Dairesi'nin teşkili (Masarifat Nezareti yerine teşkil edilmiştir.)

II. Mahmut'tan sonraki dönemde askerî sahada gerçekleştirilen yenilik ve reformlar Tanzimat uygulamalarına bağlı olarak hayata geçirilmiştir. Tanzimat reformlarının Osmanlı Ordusu'ndaki uygulamalarından biri olarak 1843 yılında Osmanlı toprakları, coğrafi durum ve genişlik göz önünde tutularak beş büyük ordu bölgesine ayrılmıştır. Ordulardan ilk ikisi İstanbul'da Hassa Ordu-yu Humayun Dairesi ve Dersaadet Ordu-yu Humayun Dairesi adlarıyla oluşturulmuştur. Hassa Ordusu'na; Bursa, Aydın, Balıkesir, Biga, İzmit, Menteşe, Karahisar-ı Sahip, Hamid, Teke ve Alanya yöreleri bağlanmış; Dersaadet Ordusu'na ise Ankara, Kastamonu, Edirne, Konya, Amasya, Bolu, İçel, Viranşehir, Büyük ve Küçük Çekmece, Kartal ve Gebze bölgeleri ayrılmıştır.

Diğer üç ordu Anadolu Ordu-yu Humayun Dairesi, Rumeli Ordu-yu Humayun Dairesi ve Arabistan Ordu-yu Humayun Dairesi olarak belirlenmiştir. Anadolu'da Dersaadet ve Hassa ordularına bağlanan yerler dışında kalan bölgeler Anadolu Ordusu'na bağlanmıştır. Bu ordunun merkezi olarak başlangıçta Sivas seçilmiştir. Ancak kısa süre sonra merkez Harput'a taşınmıştır. 1848 yılında ise Bağdat merkez olmak üzere altıncı bir ordu Irak ve Hicaz Ordu-yu Humayunu adı ile kurulmuştur. Böylece bütün devlette 6 ayrı ordu ve bunlara ayrılan bölgeler belirlenmiştir.[37] Kararlaştırılan ordu bölgeleri Harita 1'de de görülebilmektedir.

Harita 1: Ordu Bölgesi Uygulamasına Göre Osmanlı Ordularının Konuşlanışı

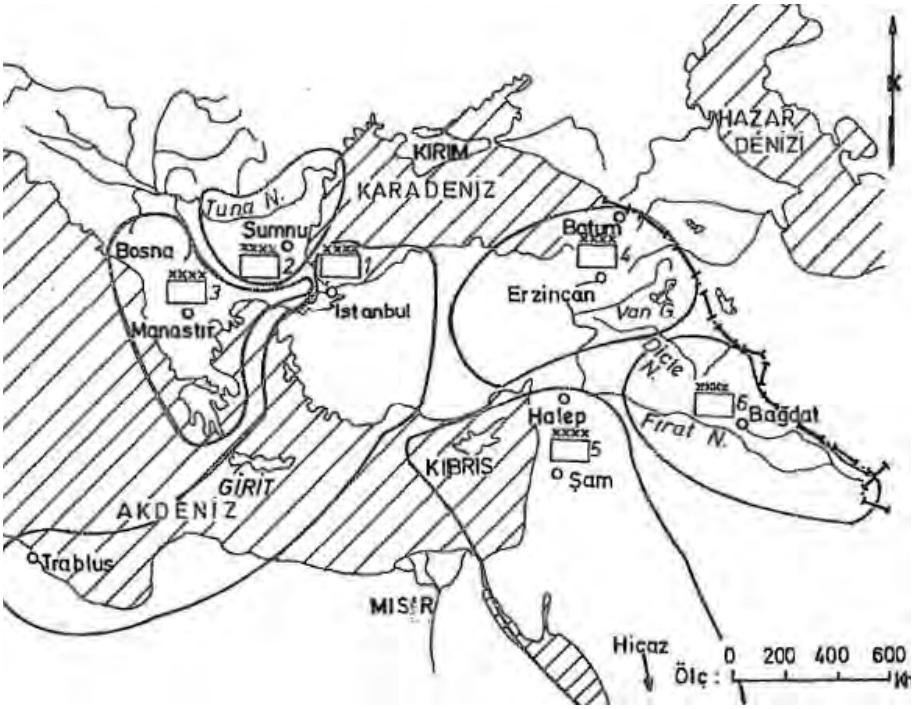

Kaynak: Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekatı(1853-1856), ATASE Yayınları, Ankara, 1986, s. 202

37 Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye - Askerlik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 66.; Jean – Henri Abdolonyme Ubicini, **Türkiye 1850, Tanzimat, Ulema, Basın**, Cilt: 1, çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 71.; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, 1972, s. 132.

Ordu birliklerinin yapılandırılmasında Osmanlı askerî yönetiminin gerek konuyla ilgili lojistik koşulları ve gerekse askerlerin devlete bağlılıklarını güçlendirecek ideolojik meseleleri gözetmeye gayret edilmiştir. Çok sayıda yeni askerin uzak yerlere nakli, nakil masraflarının yüksekliği, teçhizat ve giyim malzemelerinin henüz teslim edilmemiş olması nedeniyle sorun yaratacaktır. Dolayısıyla bu askerlerin memleketlerinin yakınında bir mevkide konuşlandırılmaları uygun görülmüştür.[38]

Tanzimat reformları sosyal ve iktisadi hayatta hızla uygulanırken askerî alanda çeşitli sıkıntılar kendisini göstermekteydi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeni kurulan ordunun teşkili için gerekli asker alımları belirli bir kaideye bağlanmamıştı. Ahz-ı asker memurları taşraya giderek, dinç ve güçlü erkekleri zor alım yolu ile askere kaydetmekteydi. Kabiliyetlerine göre bu askerlerin müşir rütbesine kadar önleri açık olsa bile uzun süren yıkıcı savaşlar halkın askerliğe bakışını olumsuz etkilemiş firar olaylarını da arttırmıştır.[39] Bu suretle Osmanlı Devleti'nin askerlik sistemi baştanbaşa değiştirilmiştir. Ocak usulünde kariyerli askerlik kaldırılarak yerine kura usulü getirilmiştir. Kura sistemi, Osmanlı ordularının belirlenen ihtiyaç oranında askerlik yaşına gelmiş olanlar arasından yapılan ve kurada ismi çıkan kişinin bizzat askerlik hizmetine alınması olarak tanımlanmıştı. Ancak kurada ismi çıkan kişi belli bir ücret karşılığında yerine vekil olarak bir başkasını gönderebilmekte veyahut belirli bir miktarda parayı hazineye ödeyerek bizzat askere gitmiş gibi kabul edilip, redife kayıt olabilmekteydi.[40] 8 Eylül 1843 tarihinde ilan edilen Tensikat-ı Celile-i Askeriye adlı düzenleme ile Asakir-i Mansure'nin muvazzaflık süresinde indirime gidilmiş ve muvazzaflık 5 yıl, rediflik süresi de 7 yıl olarak belirlenmiştir. Bu askerlerin her yıl 1 ay süre ve nöbetle bağlı oldukları kazalar merkezine çağrılarak eğitime tabi tutulacakları belirtilmiştir.[41] Her yılın Mart ayı başında ordular mevcudunun beşte biri terhis edilerek yerlerine kura ile yenileri alınacaktır.[42] Yapılan düzenlemeler ile Avrupa ordularının silah sistemleri ve eğitim usulleri ile birlikte kuruluş kadroları da transfer edilmiştir. Piyade, süvari ve istihkâm birlikleri

38 Tobias Heinzelman, **Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğunda Genel Askerlik Yükümlülüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü, 1826 – 1856**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, Tarih ve Coğrafya Serisi, Mart, 2009, s. 150.

39 Abdülrahman Şeref. **Tarih Musahabeleri**, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1339., s. 56.

40 Heinzelman, s. 30.

41 İlhami Yurdakul, "Osmanlı Ordularının Askeri İhtiyacının Karşılanmasında Yeni Bir Yöntem Kura Sistemi 1839 – 1914", **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular, Oluşum, Teşkilat, İşlev**, (Ed. Feridun Emecen), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 434.; Öz, s. 18.

42 Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi 1846 Tarihli Askerlik Kanunu", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 18, Şubat, 1985, s. 60.

için Fransız talimnameleri uygulanmış ve topçu birlikleri için ise Prusya tarzı eğitim verilmeye başlanmıştır.[43] Bu değişikliklerle birlikte Osmanlı Ordusu Asakir-i Mansure veya Muntazama adı yerine Asakir-i Nizamiye olarak adlandırılmış ve teşkil edilen her ordu merkezinde birer meclis oluşturularak; sorunların burada tartışılıp daha sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de görüşülerek uygulamaya geçilmesi yöntemi benimsenmiştir.[44]

Tanzimat reformlarının askeri sahadaki bir yansıması olarak askere alım havuzunun genişletilmesi de amaçlanmış; bu bağlamda gayrimüslim Osmanlı teb'asının da askere alınabileceğini öngörülmüştür. Osmanlı Ordusu'na hristiyanların alındığına dair ilk uygulama hristiyan kazakların 1826 yılında Silistre Eyaleti'nde Asakir-i Mansure'nin süvari alayı için askere alınması olmuştur. Gayrimüslim askerler, orduda hizmet ettikleri sürece cizye ödemeyecekler; müslüman askerler kadar ücret ve tayin bedeli alacaklardır. Gayrimüslimlerin askere alınması sırasında hristiyan ahali kura usulüne tepki gösterdiğinden askere alımlarda sorumluluk patriklere devredilmiştir.[45] Bununla birlikte tüm gayrimüslüm teb'a 1846 Kanunamesi'nin dini esaslara dayanan temellere oturtulmuş olması nedeniyle fiilen askerlik görevinden muaf tutulmuştur. Osmanlı nüfusunun yarıya yakınını oluşturan farklı gayrimüslim topluluklar da 1909 yılına kadar donanma için küçük ölçekli askere alımlar hariç büyük ölçüde askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Gayrimüslimlerin ödemekle mükellef tutulduğu cizye vergisinin yerini alan iane-i askeriye ya da bedelât-ı askeriye adları altında alınan ödemeler, geçici bir uygulama gibi başlamış olsa da zamanla bir kural halini alarak onları resmen askerlikten muaf kılmıştır.[46] Orduya sadece müslüman nüfustan asker yazılması politikası devrin diğer Avrupalı ordularına karşı Osmanlı Ordusu'nu daha dar bir insan havuzundan beslenmek zorunda bırakmıştır.[47] Osmanlı askere alma sistemi 1846 – 1909 arasındaki dönemde gönüllü profesyonellikten yurttaş askerliğine doğru bir dönüşüm geçirdiyse de pratikte hiçbir zaman bütün ulusu kapsayan umumi bir zorunlu askerlik uygulaması halini alamamıştır.[48]

18. yüzyılın sonlarından başlayarak 19. yüzyılın ortalarına değin gerçekleştirilen reform ve ıslahatlar genel olarak değerlendirildiğinde Kırım Savaşı

43 Öz, s. 19.
44 Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2000, s. 315.
45 Heinzelman, ss. 160-267.
46 Çadırcı, Kura Usulüne Geçilmesi, s. 77.; Heinzelman, s. 217.
47 Yıldız, Neferin Adı Yok, s. 476.
48 Çadırcı, Kura Usulüne Geçilmesi, s. 76 – 77.

öncesine gelindiğinde Osmanlı sefer lojistiğinin çağdaşlarına benzer şekilde daha merkezî bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. 1828 - 1829 Osmanlı – Rus Savaşı, Osmanlı Ordusu'nun çekirdeğini oluşturan Yeniçeri Ocağı'nın henüz lağvedilmiş ve yerine yeni bir ordunun ikame edilememiş olmasının gölgesi altında büyük bir hezimetle sonlanmış olsa da Osmanlılar geleneksel ile modernin bir birleşimi olan lojistik sistemlerini, Kırım Savaşı'nda göreli bir başarı içerisinde sergileme fırsatı bulmuşlardır. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'nda lojistik teşkilat, Seraskerlik Makamı'nın emir ve komutası altında toplanmıştır. Serasker Paşa orduların lojistik ve idarî faaliyetlerini, başkanı bulunduğu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî adı verilen bir yüksek askerî meclis vasıtasıyla yürütmektedir. Bu meclis, orduların eğitim ve idaresi ile ikmal ve iaşesini sağlayan iki idarî birimden oluşmaktadır. Her bölümün başında ise ferik (tümgeneral) rütbesinde bir general bulunmaktadır. Bu birimler idarî ve mali konularda gerçekleştirdikleri işlemleri, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye takdim ederek onayını almakla yükümlüdür. Subay ve erlerin künyelerinin saptanması ve diğer lojistik personel hizmetlerinin yürütülmesi için bir muhasebeci, bir ruznameci ve bir vezne kalemi görev yapmaktadır. Para işlerine bakmak üzere bir müsteşar ve bir müsteşar yardımcısı bulunmaktadır. Ordu meclisinden ayrı olarak her orduda bir istihbarat, bir yoklama, bir tahrirat kalemi ve ordu muhasebecisi bulunmaktadır.[49]

1.2. SAVAŞI HAZIRLAYAN SİYASİ VE İKTİSADİ GELİŞMELER

Rus Devleti 1768 – 1774 Osmanlı – Rus Savaşı'nın ardından Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım bölgesinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını sağlamış; ardından 1783 yılında da bölgeyi kendi sınırlarına katmıştır. Osmanlı Devleti 1792 Yaş Antlaşması ile sonuçlanan savaş neticesinde bölgedeki tüm haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Rus Devleti Kırım'ı eşsiz iklimi, büyük ekonomik ve ticari potansiyeli ile önce İstanbul sonra da Akdeniz'e ulaşma aracı olarak görmüştür.[50] Kırım Savaşı'nın öncesindeki çeyrek yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından hem ülke içinde hem de ülke dışında çok sayıda sosyo – politik olayın gerçekleştiği oldukça hareketli bir dönemdir. 1821 Yunan isyanının akabinde Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan 1829 Osmanlı – Rus Savaşı, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sonrasında Osmanlı – Rus ittifakının bir sonucu olan 1833 Hünkâr İskelesi antlaşması, bu antlaşma

49 Hikmet Süer, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı – Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı, 1986, ss. 155 – 156.

50 M. Akif Kireçci ve Selim Tezcan, "The Predicament of the Crimean Tatars, Past and Present", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 77, Bahar, 2016, ss. 5-6.

ile bölgedeki çıkarları tehlikeye düşen İngiltere ile yapılan 1838 Balta Limanı Antlaşması, 1839 yılında yürürlüğe konulan Tanzimat Fermanı, Boğazlar üzerinde Osmanlı mutlak egemenliğinin yok olması ve Boğazlar'a uluslararası bir statü verilmesi ile neticelenen 1841 Boğazlar Sözleşmesi, 1815 yılında Napolyon Savaşları sonrası kurulan statükoya bağlı güç dengesinin 1830 ve 1848 ihtilalleri ile sarsılması, 1848 ihtilalinin bir uzantısı olan Macar Mülteciler Sorunu, 1851 Kutsal Yerler Sorunu, 1852 Karadağ Harekâtı ve tüm bu gelişmeler çerçevesinde şekillenen Doğu Sorunu sonraki dönemin uluslararası ittifaklar dizisini ve sosyo – ekonomik ve tarihsel dokusunu meydana getirmiştir.

Rusların Hünkâr İskelesi Antlaşması ile elde ettikleri imtiyazların, takip eden dönemde Balta Limanı ve Boğazlar Sözleşmesi ile yok olmaya yüz tutması, Fransız İhtilali'nin körüklediği milliyetçi akımların Balkanlarda yol açtığı Macar ve Leh isyanlarının sonucunda ortaya çıkan Mülteciler Meselesi, Rusların bu milliyetçi akımları Balkanlarda kendi lehine olacak şekilde Karadağ üzerinden tüm Balkan hristiyanlarını ayaklandırma çabası olarak kullanması fakat Avusturya'nın statükocu tavrı nedeniyle başarıya ulaşamaması ve son olarak Rusya ve Fransa'nın inatlaşması sonucu başlangıçta küçük bir kriz olarak başlayan Makamat-ı Mübareke Meselesi'nin, içinden çıkılmaz bir hal almış olması Kırım Savaşı'nı ortaya çıkaran siyasi-stratejik ortamın koşullarını oluşturmaktaydı.[51]

Kırım Savaşı, ilk sinyallerini Macar ve Leh devrim girişimlerinin sonrasında göstermiştir. 1848 devrimlerinin Avusturya İmparatorluğu'ndaki yansıması olan Macar ve Leh isyanları, Rusya'nın desteğiyle bastırılmıştır. Macar ve Leh devrimcilerin Osmanlı topraklarına kaçışı ve Osmanlı topraklarında barındırılmaları, kısa sürede gerçek bir uluslararası krize dönüşmüştür.[52] Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ve Leh subayların iadesini istemişse de Rusya'nın Avrupa içlerine nüfuz etmesinden rahatsız olan İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Bâb-ı Âli, mültecilerin iadesini reddetmekle kalmamış, Leh subayları ve bilhassa teknik bilgiye sahip olan askerleri, rütbelerini dikkate alarak ordusunda görevlendirmeye başlamıştır.[53] Bununla birlikte Osmanlı Devleti, kendisine sığınan askerlerin İslamiyet'i kabul ettiğini belir-

51 Mustafa Cezar ve diğerleri, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt: 6, İskit Yayını, İstanbul, 1972, s. 3016.

52 Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu, 1774 – 1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 132.

53 İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar ve Polonyalı Mülteci Subaylar", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 14, Sayı: 29, Ağustos, 1989, s. 20.; Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir 1 – 12**, (Ed. Cavid Baysun), TTK Yayınları, 1991, s. 12.

terek Rus ve Avusturya sınırlarına yakın bölgelerde görevlendirilmeyeceklerini de taahhüt etmiştir. Zira Rusya, Tuna Prenslikleri'ne bir kara harekâtı tasarlamaya başlamıştır.[54] Kırım Savaşı'nda Tuna ve Kafkaslardaki Osmanlı ordularını komuta eden iki komutan Ömer ve Nadir Paşalar, bu süreç içerisinde Osmanlı Ordusu'na katılan mültecilerdendir.[55] Rumeli Ordusu'na komutanlık yapan Ömer Paşa, 1852 yılında, Karadağ'ın bir Osmanlı kalesi olan Bablyak'ı işgal etmesi üzerine 60 bin kişilik bir ordu ile Karadağ'a yürümüş ve isyanı sert bir şekilde bastırmıştır. Kutsal Yerler Sorunu'nda Rusya – Fransa çekişmesinde zorda kalmış olan Osmanlı Devleti, Avusturya'nın Karadağ isyanının bastırılmasının ardından İstanbul'a Krakow Askerî Valisi Leiningen vasıtasıyla bir ultimatom vererek, birliklerini Karadağ'dan çekmesi ve Karadağ'ın özerkliğini muhafaza etmesi taleplerini kabul ederek Karadağ'dan çekilmiştir.[56]

Savaşın asıl gerekçesini oluşturduğu öne sürülen Kutsal Yerler Meselesi, Napolyon'un Orta Doğu'da kendisine edindiği ideolojik bir dayanak iken, Rusların Osmanlı'yı parçalamak emelleri çerçevesinde gerçekleştirecekleri savaşa vermeye çalıştıkları kutsal bir karakterden ibarettir. Ruslar, Kutsal Toprakları kendi manevi anavatanlarının bir uzantısı olarak görmekteydi. Buna bağlı olarak din, Rusya'nın 10 milyondan fazla Ortodoks uyruğu barındıran Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü savaşların özünde yatan etkendi.[57] Kutsal Yerler Meselesi'nde Katoliklerin Ortodokslara karşı hamiliğini üstlenen Fransa, 1535 ve 1740 kapitülasyonlarını referans gösterirken Ruslar, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın kabul edilen şartlarının uygulanmasını istiyordu. Osmanlı Devleti, kurduğu karma komisyonlar ile soruna çözüm aramış fakat çıkarılan fermanlar her iki tarafı da tatmin etmemiştir.[58] 6 Ocak 1853'te Fransa Dışişleri Bakanı, Rus elçisine Kutsal Yerler Sorunu'nu kendi aralarında ve barışçıl bir yolla çözme önerisini iletmişse de Ruslar, Osmanlı sınırına yığınak yapmaya çoktan başlamıştır. Sınırdaki Rus askerî yığılmasının Osmanlı

54 David Goldfrank, "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", çev. Mustafa Çufalı, **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 12, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, s. 827.

55 Gültekin Yıldız (Ed.), **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 89 – 90.

56 Özcan Yeniçeri, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 12, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, s. 842.; Ahmet Cevdet Paşa, s. 14.

57 Orlando Figes, **Kırım: Son Haçlı Seferi**, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz, 2012, ss. 33 – 39.

58 Bekir Sıtkı Baykal, "Makamat-ı Mübareke Meselesi", **Belleten Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 90, s. 244.; Yeniçeri, ss. 843 – 845.; Brison D. Gooch, " A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War", **The American Historical Review**, Cilt: 62, Sayı: 1, Ekim, 1956, ss. 35.

Devleti uyruğu olan Sırplar arasında bir ayaklanma çıkarabileceği düşüncesi İngiltere'yi şüphelendirmiştir. İngilizler, askerî sevkiyatın nedenini Rusya'ya sormuş fakat Ruslar, durumu sadece bir bahane ile geçiştirmiştir.[59] Çar, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik tasarılarını, önce İngiltere Kraliçesi sonra ise 9 Şubat 1853 tarihli bir yazı ile Petersburg'daki İngiliz elçisi olan Sir George Hamilton Seymour ile paylaştıysa da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olan İngiltere, Ruslar ile antlaşmaya yanaşmamıştır.[60] Makamât-ı Mübâreke Meselesi de istediği gibi sonlanmayan Çar I. Nikola, hem Odessa'da seferberlik ilan etmiş hem de Bahriye Nazırı Prens Amiral Menşikov'u olağanüstü yetkili bir elçi olarak Rusya'nın taleplerini iletmek üzere İstanbul'a göndermiştir.[61] Menşikov, Osmanlı Devleti'nin askerî durumunu tetkik etmek amacıyla maiyetinde bulunan askerî yetkililer ile birlikte İstanbul'a gelmiştir.[62] Menşikov'un İstanbul'a gelmesinden ve yarattığı olumsuz havadan dolayı tedirginliğe kapılan İngiliz maslahatgüzarı Colonel Rose, Malta'daki İngiliz donanmasının ve Fransa maslahatgüzarı Benedetti ise Toulon'da bulunan Fransız donanmasının Ege Denizi'ne gönderilmesini talep etmiştir. İngiliz donanması Amirali Dundas, hükümet kararı olmadan hareket etmeyi reddetmiş iken Fransız donanması 20 Mart'ta Salamis Körfezi'ne gönderilmiştir.[63]

Menşikov, Çar Nikola tarafından kendisine verilen talimatların Osmanlı hükümetince yerine getirilmeyip dini toplulukların imtiyazlarını teyit eden fermanlar çıkarılmakla yetinilmesi üzerine, 19 Mayıs 1853 tarihinde iki devlet arasındaki resmi ilişkilerin kesildiğini açıklayarak Boğaz'da demirli bulunan vapuruna çekilmiştir. İstanbul'da bulunan Rus elçilik personeli ise 21 Mayıs günü İstanbul'dan ayrılmıştır. Böylece taraflar arasındaki diplomatik ilişki resmen kesilmiştir.[64] 31 Mayıs'ta Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode, Osmanlı

59 Hayrettin Bey, **Kırım Harbi**, (Haz. Şemsettin Kutlu), Tercüman 1001 Eser, İstanbul, ss. 186 – 187.

60 Bilal N. Şimşir, "Mustafa Reşid Paşa'nın Yazışmaları", **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Kitapçığı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, 7. Dizi, Sayı: 89, Mart, 1985, s. 78.; Ceride-i Havadis, Numara: 614, 9 Mart 1853, (29 Cemaziye'l-evvel 1269).

61 Nimet Kurat Akdes, **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri (1798 – 1919)**, TTK Yayınları, 4. Dizi, Ankara, 1970, s. 72.; Gooch, s. 39.; Şimşir, s. 78.

62 Fevzi, **1853 – 1856 Türk Rus Harbi ve Kırım Seferi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, s. 6.

63 Ali Fuat Türkgeldi, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, Cilt: 1, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara, 1987, s. 12.; Harold Temperley, **England and the Near East: The Crimea**, Green Longmans Publishing, London, 1936, ss. 310 – 311.; Fevzi, s. 6.

64 Stanley Lane Poole, **Lord Stratford'un Türkiye Anıları**, çev. Can Yücel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 11, TTK Basımevi, Ankara, 1959, s. 184.; Besim Özcan, Kırım Savaşı (1853 – 56), **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 2, (Ed. Güler Eren), Ankara, 1999, s. 98.; Takvim-i Vekayi, Def'a: 488, 7 Haziran 1853, (29 Şaban 1269).

Hariciye Nazırı Reşid Paşa'ya Bâb-ı Âli'nin sekiz gün içerisinde Menşikov'un taleplerini kabul etmemesi durumunda Rus Ordusu'nun, söz konusu talepler karşılanana kadar maddi bir güvence temin etmek amacıyla Tuna Prenslikleri olan Eflak ve Boğdan'ı işgal edeceğini belirtmiştir. İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Lord Stratford de Redcliffe, 30 Mayıs'ta İngiliz hükümetinden almış olduğu yetkiye dayanarak İngiliz filosunun 2 Haziran'da Malta'dan Çanakkale Boğazı'nın dışında bulunan Beşike Körfezi'ne getirilmesine karar vermiş ve bunu 14 Haziran'da Salamis'ten Beşike'ye gelen Fransız donanması izlemiştir. Bu durumdan destek alan Reşid Paşa, Rus isteklerini 16 Haziran'da kesin olarak reddetmiştir.[65] Menşikov'un İstanbul'u terk etmesinin ardından Ruslar resmi bir savaş ilanında bulunulmaksızın 2 Temmuz 1853 tarihinde Prut Nehri'ni aşarak, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiş, Osmanlı Devleti ise yabancı elçilerin yönlendirmesi sonucunda işgali öncelikle protesto etmekle yetinmiştir.[66]

24 Temmuz'da Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol öncülüğünde Osmanlı – Rus uyuşmazlığını çözmek amacıyla Viyana'da İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya temsilcilerinin katıldığı bir toplantı başlatılmış ve sonucunda ortaya çıkan nota Rus Devleti'ne sunulmuştur*. Rusya söz konusu notayı hiçbir değişiklik yapılmamak şartı ile kabul etmiş olsa da Osmanlı hükümeti, hazırlanmasında kendi payı olmayan, kendisinden önce Rus Devleti'nin görüşüne sunulan ve Avrupalı güçlerin I. Nikola'yı uzlaştırmak amacıyla verdikleri ödünlere dayanan Viyana Notası'nı var olan biçimiyle reddetmiştir. Notayı Ortodokslara verilen ayrıcalıklar konusunda Sultan'ın gönüllülüğünü esas alacak şekilde değiştirerek iade etmiştir. Ruslar ise bu tür bir değişikliğe onay vermemişler ve sonuçta 29 Eylül 1853 tarihinde Osmanlı hükümeti meclis kararıyla Rusya ile savaşı onaylamıştır.[67]

Savaşın görünüşteki gerekçesini Kutsal Yerler Sorunu meydana getirmekte idiyse de, iktisadi oyun sahnesindeki yansımasını öncelikli olarak Tuna Havzası'ndaki tahıl ticaretinin ele geçirilmesi ve daha uzun vadede ele alındığında ise Hint ticaret yolunun güvenliği ve Avrupalı büyük güçlerin emperyal

65 Anderson, s. 142.

66 Cezmi Karasu, "19. Yüzyılda Eflak ve Boğdan'daki Rus İşgalleri", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri) Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 744.; Ceride-i Havadis, Numara: 631, 15 Temmuz 1853, (8 Şevval 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 634, 3 Ağustos 1853, (27 Şevval 1269).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 491, 13 Ağustos 1853, (8 Zilkade 1269).

* Savaşın diplomatik ve stratejik arka planı için bakınız Goldfrank, David M., "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 33 – 58.

67 Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 238.; Anderson, s. 143.; Takvim-i Vekayi, Def'a: 492, 5 Eylül 1853, (1 Zilhicce 1269).

çıkarlarının çakışması oluşturmaktadır.[68] Rusların, Tuna Bölgesi'ndeki limanların buğday ticaretinde Odessa ile rekabet etmesini engellemek amacıyla Tuna Havzası'nda yer alan ve 1829 yılında Rusların kontrolüne geçen Sulina Kanalı'nı düzenlemeyi ve boşaltmayı kasten ihmal etmesi ve büyük bir ticaret damarı olarak Tuna'yı geliştirmek isteyen Avusturya'nın durumu protesto etmesi, bölgedeki anlaşmazlık konularından birisini oluşturmuştur.[69] Tuna Deltası ticaretini kontrol etmeye başlayan Rusya, bu avantajını Tuna Deltası'ndan Avrupa piyasalarına buğday ihracatını engellemekte ve bunun yerine Odessa ve Taganrog gibi Karadeniz'e kıyısı olan limanlarını geliştirmekte kullanmıştır. Fakat bu durum Tuna Vilayetleri'nin buğday ihracatındaki rolünü azaltmaya yetmemiş, 1829 Antlaşması ile istedikleri ülkeye istedikleri fiyattan buğday satma hakkı elde eden Eflak ve Boğdan, Rusya ile rekabet etmeye devam edebilmiştir.[70] Rusya açısından bu durum, 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan ve İngiliz mallarına uygulanan gümrük vergilerini % 3'e düşüren Balta Limanı Antlaşması ile olumsuz anlamda değişmeye başlamış ve İngiltere, buğday ihtiyacını yüksek vergili Rusya yerine düşük vergilerin uygulandığı Osmanlı Devleti'nden ve Osmanlı'ya bağlı Balkan Eyaletleri'nden sağlamaya başlamıştır. Rusya'nın Tuna Prenslikleri'ni işgali, Avusturya'nın Tuna'dan Karadeniz'e olan ticaretini tehlikeye sokarak; Osmanlı Devleti'nden çok Habsburgların ve bölgeden avantajlı bir şekilde tahıl ithal eden Batı Avrupa devletlerinin çıkarlarına darbe vurmuştur.[71] 1829 Savaşı'nda ve Mülteciler Meselesi'nde olduğu gibi Kırım Savaşı sırasında da Rusların Eflak ve Boğdan'a asker sevk etmeleri üzerine Avusturya'nın sınıra askerî kuvvet yığması da bu nedenle olmuştur.[72] Bununla birlikte, İngiltere ile Rusya arasında çatışmaya neden olan bir diğer nokta da Karadeniz'in Avrupa ticaretinde önemli bir merkez olmasından kaynaklanmıştır. Karl Marx'a göre Avrupa'nın üçte ikisi mal değişim sürecinde Karadeniz'i kullanmaktaydı. İngiltere'nin dış ticareti, Kırım Savaşı'ndan önceki yirmi yılda İstanbul ve Küçük Asya'nın önemli ticaret noktalarından birisi olan Trabzon vasıtasıyla hızla artmış ve İngiltere'nin ticari istikrarı Haliç ve Çanakkale'yi kontrol eden güç ile olan güvenine bağlı hale gelmiştir. Rusların bu koridoru kapatma gücünü ellerine geçirme olasılığı bölgedeki İngiliz rekabetini ortadan kaldırabilecektir.[73]

68 Besim Özcan, **Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Teb'anın Harp Siyaseti 1853 – 1856**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 844, 1997, s. 11.

69 Anderson, s. 129.

70 Kezban Acar, **Resimlerle Rusya Savaşları ve Türkler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 14.

71 Acar, s. 194.

72 Yeniçeri, s. 845.

73 Karl Marx ve Friedrich Engels, **Doğu Sorunu (Türkiye)**, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Birinci Baskı, 1977, ss. 31 – 34.

1840 yılına kadar İngiliz tacirler Rus piyasalarına hükmetmiş olmakla birlikte, 1838 Balta Limanı Antlaşması'ndan sonra Osmanlı pazarında İngiliz eşyalarının tüketiminin hızla artması, Avrupa piyasaları için bir Rus – Osmanlı rekabetinin oluşmasına neden olmuştur. Her iki devletin de sattıkları ürünlerin benzer olması ve Rusların korumacı sistemleri nedeniyle rekabet içerisinde giderek geri kalmaları, Rusya'nın menfaatini tehlikeye sokmuştur. 1851 yılında Rus dış ticaretinin üçte biri İngiltere ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında Rusya'nın İngiltere için önemi de giderek azalmıştır. 1827 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne göre üç kat daha fazla İngiliz malı tüketmekte iken 1849 yılına gelindiğinde bu oran büyük ölçüde değişmiştir.[74] İngiltere, sürekli bir buğday arz kaynağı olarak Rusya ile Osmanlı Devleti arasında tercih yapmak zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti'ni destekleyerek Rus ticaretini riske atmaya razı olmayı, fakat yakın doğu ticaretinde hâkim bir pozisyon kazanmakla birlikte Rus ticari genişlemesini de kontrol altına almayı tercih etmiştir. Bu durum İngilizleri Osmanlılarla birlikte Rusya'ya karşı savaşmaya teşvik etmiştir.[75]

Dönemin genelinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında en büyük dengeleyici güç İngiltere olmuştur. İskenderun üzerinden Halep, Beyrut, Şam ve Bağdat ticaretlerine hâkim olan İngilizler, yine Mısır üzerinden Hindistan ile olan temaslarını sağlamıştır. Dolayısıyla İngiltere, Rusların Osmanlı üzerindeki emellerine ulaşması yoluyla Avrupa güç dengesini kendi lehine bozma ihtimaline, İngiltere'nin doğu ticaretini sekteye uğratacak olması ve Akdeniz'deki İngiliz güçlerini tehlikeye düşürebileceğinden dolayı karşı çıkmıştır.[76] Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü sağladığı sürece, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları güvence altında bulunmaktaydı. Bu nedenle, Kırım Savaşı öncesinde İngiltere'nin politikası, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesinin sağlanması ve İstanbul ile Boğazlar'ın egemenliğinin Osmanlı'nın dışında başka hiçbir devlete bırakılmaması doğrultusundaydı. Bu açıdan Rus saldırganlığını tetikleyen bir durum da Rusların 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Boğazlar üzerinde elde ettikleri ayrıcalıkları 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kaybetmiş olmasıydı. Boğazların Osmanlı kontrolünden çıkması durumunda İngiliz ticareti sekteye uğrayacak ve İngiltere'nin yakın doğudaki siyasal etkisi önemli ölçüde azalacaktı.[77]

74 Candan Badem, **The Ottoman Crimean War: 1853-1856**. Leiden, Boston: Brill Academic Publishers, 2010, s. 63.

75 Vernon John Puryear**, International Economics and Diplomacy in the Near East: A Study of British Commercial Policy in the Levant**, Stanford University Press, 1935, ss. 203 – 206.

76 Hüner Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853 – 1878), Osmanlı'nın Kader Yılları**, Ümit Yayıncılık, Nisan, 2003, s. 40.

77 Tuncer, s. 42.; Puryear, ss. 227 – 230.

Sonuçta dönemsel olarak Prens Menşikov'un Çar I. Nikola tarafından olağanüstü elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilmesiyle Kırım Savaşı'nın başlamasına neden olan olaylar arasındaki süre, üç evrede incelenebilir. İlk evre Osmanlı – Rus müzakereleri, bu müzakereler üzerine İngiliz elçisi Lord Stratford'un yönlendirmeleri doğrultusunda Osmanlı ve Rus hükümetleri arasında karşılıklı notalar verilmesi ve Rus birliklerinin Prut Nehri'ni geçmelerinden meydana gelmektedir. İkinci evre; İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya olmak üzere dört büyük devletin sonuçsuz kalan girişimlerinden ve son evre ise Osmanlı Devleti'nin Rusların Prut Nehri'ni aşıp Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesinden yaklaşık üç ay sonra tek başına Rusya'ya savaş açması, müttefik donanmanın Karadeniz'e açılması ve sonuçta savaşın fiilen başlamasından oluşmaktadır.[78]

Savaş her iki taraf için resmî anlamda Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından işgali üzerine 26 Eylül 1853 tarihinde sadrazam, vekiller, vezirler, ulema, askerî emirler ve diğer devlet memurları tarafından Meclis-i Umumi'de alınan harp kararı üzerine başlamıştır. Karar için şeyhülislamdan da onay alınmıştır. Akabinde ordu kumandanları, vali ve mutasarrıflara birer hatt-ı hümayun gönderilmiş ve meclisin kararı bildirilerek devletin tüm teb'asına eşit şekilde muamele göstermesi istenmiştir. Rumeli Ordusu kumandanı Ömer Paşa tarafından Rus başkumandanı Gorçakof'a Eflak ve Boğdan'ın tahliyesini öngören bir mektup gönderilerek; 15 gün içerisinde Prenslikler'in tahliyesi istenmiş, olumlu cevap alınamaması üzerine savaş fiilen başlamıştır.[79]

1.3. ORDULARIN TOPLANMASI VE SEVK EDİLMESİ

Rusların Prut Nehri'ni aşarak, Eflak ve Boğdan'a girmesinin ardından Osmanlı askerî birimlerince mutabakata varılması gerekli ilk husus, hangi noktadan itibaren Rus Ordusu'na karşılık verileceği olmuştur. Serasker Paşa'nın Tersâne-i Âmire'de kurulan özel mecliste okutulan tezkiresinde, herhangi bir savaş halinde Rus Devleti'ne kendi topraklarında karşı koyarak, Osmanlı Devleti'ni savaş meydanı haline getirmemek stratejisinin benimsendiği ifade edilmiş ve Rus Ordusu'nun Eflak ve Boğdan'ı bölge bölge ayıran Prut ve Tuna nehirlerinden hangisini geçerse geçsin, bunun bir savaş nedeni sayılacağı belirtilmiştir. Aynı durum, Anadolu sınırı için de geçerli sayılmıştır. Bununla birlikte Eflak ve Boğdan'da yeterli sayıda Osmanlı askerinin bulunmaması, üstelik bölgenin Rusya ile Osmanlı devletlerinin müşterek idaresi altında olması

78 Afif Büyüktuğrul, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi**, Cilt: 2, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1970, s. 379.

79 Fevzi, s. 15.

sebebiyle, bölgeye asker sevkiyatı hali hazırda bir savaş gerekçesi olacaktır. Bu nedenle Rusya'nın sadece Eflak ve Boğdan'a girerek askerî harekâtını orası ile sınırlı tutması halinde politik bir karşı hareket olan protesto ile hem Ruslar bölgeden çıkartılmaya çalışılacak hem de Osmanlı askerinin bölgeye sevki için zaman kazanılmış olacaktır. Batılı devletler tarafından gelecek herhangi bir itiraza mahal vermemek için durum, İngiliz konsolosluğundan da sorularak savaş ilanının uluslararası hukuk ve usule uygun olmasına çalışılmıştır. Tuna Sahili'nde yeterli sayıda Osmanlı askeri toplanabildiği sürece, Ruslara Tuna Nehri'ni aşar aşmaz mı cevap verileceği yoksa Şumnu ve Balkan taraflarına doğru içe alarak sıkıştırmanın mı daha uygun olacağı kararı, ordu komutanlarına bırakılmıştır.[80]

Haritaların incelenmesi ve sonradan meydana gelen gelişmelere bağlı olarak yapılan keşifler neticesinde, Rus Ordusu'nun Küçük Eflak tarafına sevk olunduğu, bu çerçevede ordunun bir sonraki hareketinin iki suretle gelişebileceği tasavvur olunmuştur. İlgili seçenekler aşağıdaki haritada da gösterilmektedir.

Harita 2: Rus Ordusu'na İlişkin Harekat İhtimalleri

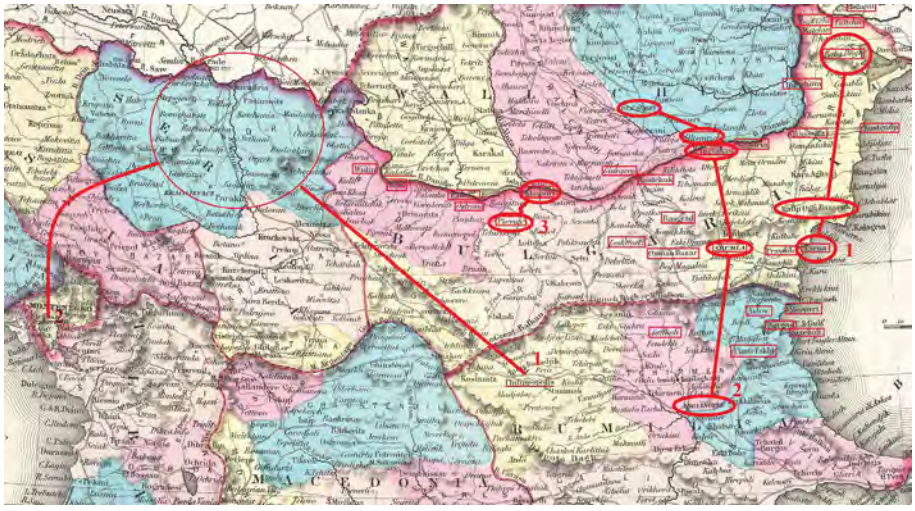

Kaynak: Joseph Hutchins Colton, Map of Turkey in Europe 1855 kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

80 ATASE., No: 2 – 36 – 6., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).; BOA., A. MKT. UM. 139 – 2., 6 Temmuz 1853, (29 Ramazan 1269).; BOA., A. MKT. MHM. 56 – 37., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).

İlk seçeneğe göre; Sırbistan üzerinden Sofya ve Filibe taraflarına geçilerek Bulgaristan kıtası çevrelenmiş olacak, ikinci seçenek olarak yine Sırbistan'ın içinden ve Bosna – Hersek üzerinden Karadağ'a geçilebilecek, bu durumda muharebe hattı Tuna Nehri'nden başlayarak Karadağ'ın doğusuna kadar uzayabilecektir. Osmanlı askerinin Sırbistan'a girmesi kesinlikle uygun olmayacağından Rusların Sırbistan'a girmesini engelleyecek tedbirler alınması gerekliliği ifade edilmiştir.[81] Bununla birlikte Rusların esas hedef olarak gördükleri İstanbul'a yürüyüş için de üç yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1829 Savaşı'nda takip ettikleri ve Karadeniz'e en yakın olan Babadağ, Dobruca, Hacıoğlu Pazarcığı'ndan geçerek Varna'ya kadar uzanmaktadır. İkinci yol daha batıda Bükreş, Oltanice, Tutrakan ve Şumnu'dan geçerek Küçük Balkan'dan Edirne'ye ulaşmaktadır. Üçüncü yol ise daha sonra 93 Harbi'nde kullanılan Niğbolu – Plevne yoludur.[82] Osmanlı Devleti, bölgedeki askerî yoğunlaşma ve sevkiyatını bu senaryolara bağlı olarak gerçekleştirmiştir.

1.3.1. Kara Kuvvetlerinin Sevk Edilmesi

Osmanlı Ordusu'nda askere alım 20 – 25 yaş arası müslüman erkek nüfustan kura usulü ile gerçekleştirilmekteydi. Kendilerine kura isabet edenler yerlerine başkalarını gönderebiliyorlardı. Orduda aktif askerlik hizmeti altı yıl sürmekle birlikte yedi yıl süresince de redif sınıfında hizmet verilmekteydi. Gayrimüslimler ve Eyalet-i Mümtaze ahalisi askerlikten muaf tutuluyordu. Bu sisteme göre her yıl ortalama 25 bin kişi askere alınmaktaydı*. Bir dönem Rumlardan donanmaya asker alınması denenmişse de daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Gayrimüslimler orduda hizmet vermek yerine 1855 yılına kadar cizye ve bu tarihten sonra da iane-i askeriye olarak adlandırılan bir bedel ödemişlerdir. Bununla birlikte Kırım Savaşı'nın başında 3.000 önde gelen Bulgar ailesi, daha sonra Ermeniler, Saruhan ve İzmir'den Rumlar, orduda görev almak için gönüllü olarak başvurmuşlarsa da kibarca reddedilmişlerdir.[83]

---

* BOA., İ. MMS. 132 – 5650, 5 Ağustos 1855, (21 Zilkade 1271) numara ve tarihli belgede iane-i askeriye miktarının tespiti amacıyla Ceride Muhasebesi'nden gönderilen pusulaya cevaben Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından gönderilen tahriratta her yıl askerlik hizmet süresini doldurarak redif sınıfına geçenler, ölümler ve diğer sebepler nedeniyle nizamiye sınıfında meydana gelen azalmaların telafi edilebilmesi amacıyla yılda 50 bin neferin askere alınması gerektiği bildirilmiştir.

81 ATASE., No: 3 – 67 – 9 – 39.

82 Fevzi, ss. 20 – 21.

83 Fevzi, ss. 7 – 8.; Badem, s. 50.; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853 – 1856)**, Tarih Dizisi, İstanbul, 2006, s. 104.

** Ubicini (1850)'de 1844 yılı için Osmanlı Devleti'nin nüfusu 35.350.000 olarak verilmiş, Burritt (1855) de bu rakamı doğrulamaktadır. Bununla birlikte Le Figaro'nun 28 Mayıs 1854 tarihli

Toplam askerî kuvvet potansiyeli açısından bakıldığında savaş öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nin nüfusu 35 milyon civarında** iken Rusya'nın nüfusu bunun yaklaşık iki katıydı. Osmanlı Devleti'nin askere alım havuzu sadece müslümanlardan oluşması nedeniyle giderek daralırken, Rus Ordusu çok daha geniş bir insan havuzundan beslenmekteydi.[84] Tablo 1'de de görüldüğü üzere Kırım Savaşı'nın öncesinde Osmanlı Ordusu'nun yaklaşık mevcudu, 440.000 civarındaydı. Bunlar; nizamiye kuvvetlerine ilaveten muvazzaf birliklerden, redif birliklerinden ve Mısır, Tunus ve Trablusgarp'tan gönderilen yardımcı kuvvetlerden meydana gelmekteydi. Ubicini, Osmanlı Devleti'nin askerî kuvvetlerini aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

Tablo 2: 1850 Yılında Osmanlı Ordusu'nun Genel Görünüşü

Sınıf	**Nefer**
Silah altındaki ordu	138.680
Yedek ordu (Redif)	138.680
Başıbozuk alaylar	61.500
Yardımcı birlikler	110.000
Toplam	**448.860**

Kaynak: Jean-Henri Abdolonyme Ubicini, **Türkiye 1850, Maliye, Ordu, Millet, 2. Cilt**, çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 423.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki meselenin barış ile sonuçlandırılamaması neticesinde, ilan-ı harbe karar verilmiş ve buna bağlı olarak gerek ordular maiyetinde ve gerek sınırlarda bulunan askerlerin harp halinde ve orduların tam anlamıyla seferber ve hazır bulundurulmaları gerektiği tüm vali ve ordu komutanlarına bildirilmiştir.[85] Bununla birlikte her ne kadar harp ilanına karar verilmiş olsa bile resmi açıklama gelmeden herhangi bir düşmanca ve saldırgan harekete girişilmemesi istenmiştir.[86] Rusların, Osmanlı Devleti ile olan resmi ilişkilerine son vermeleri ve Osmanlı sınırına yakın olan yerlerde denizde ve karada savaş hazırlıklarına başlamaları nedeniyle Saltanat-ı Seniyye tarafından bir tedbir olarak Rumeli ve Anadolu'nun belirli bölgelerinde birer ordu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Rumeli Ordusu askerlerinin top-

sayısında ise 38.350.000 olarak verilmiştir.

84 Badem, s. 50.

85 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 35.; ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 35 – 2.; ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 35 – 3.

86 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 35 – 4.

lanma yeri olarak Tuna ve Balkan ve Anadolu Ordusu için ise Erzurum seçilmiştir. Rumeli Ordusu'nun müşirliğine Ömer Paşa ve Anadolu Ordusu'nun müşirliğine ise Abdi Paşa atanmıştır.[87] Anadolu Ordusu için Trabzon ve Erzurum, Rumeli Ordusu için ise Vidin ve Silistre valileri ile Varna Muhafızı'na gerekli hazırlıkları yapmaları yönünde emirnameler gönderilmiştir. Bununla birlikte her türlü hazırlık ve tedbirin oldukça gizli bir şekilde yürütülmesi gerektiği dikkatle belirtilmiştir.[88]

Savaşın resmen ilan edilmesiyle birlikte Rumeli ve Anadolu taraflarında oluşturulmuş olan ordular birer idarî teşekkül şeklinde yapılandırılmıştır. Orduların hesap ve yazışma işlerini görmek üzere birer müsteşar tayin edilmiştir. Bunun için Anadolu Ordusu Müsteşarlığı'na Ali Rıza Efendi, Rumeli Ordusu Müsteşarlığı'na Dersaadet Ordusu Muhasebecisi Ahmed Ata Bey, Batum'da bulunan ordunun müsteşarlığına ise zabtiye mektupçusu Fahreddin Efendi tayin edilmiştir.[89] 1854 yılı Eylül ayının sonunda ise Rumeli ve diğer orduların malî işlerinin idaresi amacıyla birer defterdar refakatinde hesap işlerinden anlayan muhasebecilerin tayin edilmesi gerekli görülerek ordu müsteşarlıkları kaldırılmıştır. Rumeli Ordusu Defterdarlığı, ordunun idarî işlerini yürütmek üzere bölgede bulunan Agah Paşa'nın, Anadolu Ordusu Defterdarlığı, Sofya Kaymakamlığı'na tayin edilmiş olan Abdülvahab Efendi'nin ve Batum Ordusu Defterdarlığı ise İshak Efendi'nin uhdesine verilmiştir. Ordu muhasebeciliğine ise sırasıyla; Rumeli Ordusu mümeyyizi Raşid Efendi, varidat muhasebesi katiplerinden Mehmed Efendi ve masarifat muhasebesi katiplerinden Mustafa Faik Efendi atanmıştır.[90] Sofya'da toplanması kararlaştırılan nizamiye, redif ve muvazzaf askerlerin hesap ve tahrirat işlerinin yürütülmesi amacıyla Demir Fabrikası Müdürü Şakir Efendi 7.500 kuruş maaş, 20.000 kuruş harcırah ve ordu muhasebeciliğine denk tayınat tahsisi ile tayin edilmiştir. Şakir Efendi'nin refakatine Rumeli Ordusu Müsteşarlığı tarafından biri 2.500 kuruş, diğeri ise 2.000 kuruş maaş ile iki adet katip görevlendirilmiştir.[91] Bu katiplere daha sonra varidat muhasebesinden 5 bin kuruş maaş, 16 nefer itibari tayınat ve 10 bin kuruş harcırah ile Edhem Bey, 2.500 kuruş maaş, 8 nefer itibari tayınat ve 5 bin kuruş harcırah ile ceride muhasebesi katiplerinden İsmail Hakkı Bey ve 2 bin kuruş maaş, 4 nefer itibari tayınat ve 3 bin kuruş harcırah ile varidat muhasebesi katiplerinden İsmail Bey katılmıştır.[92]

87 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 001.; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 8.; Takvim-i Vekayi, Def'a: 493, 4 Ekim 1853, (1 Muharrem 1270).
88 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 001.; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 8.
89 Takvim-i Vekayi, Def'a: 494, 26 Ekim 1853, (23 Muharrem 1270).
90 Takvim-i Vekayi, Def'a: 508, 13 Ağustos 1854, (19 Zilkade 1270).
91 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 61.; 20 Ekim 1853, (17 Muharrem 1270)., BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 66.; 29 Ekim 1853, (26 Muharrem 1270).
92 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618.; s. 73., 8 Kasım 1853, (6 Safer 1270).

1854 yılı için Rus Ordusu, Avrupa'nın da en büyük ordusu durumundadır. Toplamda 1.066.000 neferden oluşan Rus Ordusu'nu 730 bin ile Fransız Ordusu, 614 bin ile Prusya Ordusu, 600 bin ile Osmanlı ve Avusturya orduları ve 162 bin gibi sınırlı askeri gücü ile İngiliz Ordusu izlemektedir.[93] Kırım Savaşı'nda Rus Ordusu'nda görev yapan askerlerin toplam sayısı ve Avrupa cephesindeki dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Rus Ordusu'nun Mevcudu ve Avrupa'da Konumlanışı (1853)

Askerî Sınıflara Göre Dağılım		Ordunun Dağılımı		Asker Sayısı
Sınıf	Asker Sayısı	Asya Ordusu		494.705
Piyade	500.000	Avrupa Ordusu		571.295
Topçu ve Mühendis	50.000	Kuzey Ordusu	89.191	
Düzenli Süvari	85.000	Merkez Ordusu (Moskova)	144.816	
Kraliyet Muhafızları	40.000	Gözlem Ordusu (Lehistan tarafında)	48.328	
Düzensiz Süvari	135.000	Tuna Ordusu (Memleketeyn ve Gürcistan)	161.760	
Karadeniz Ordusu	56.000	Rezerv Ordu	69.200	
Askerî Koloniler	300.000	Kırım Ordusu	58.000	
Toplam	1.066.000	Toplam	1.066.000	

Kaynak: **New York Daily Time**, 9 Ağustos 1853; **The Guardian**, 20 Eylül 1854; **Ceride-i Havadis**,
Numara: 708, 2 Ekim 1854, (9 Muharrem 1271).

Rus Ordusu'nun kendi sınırları içerisindeki konumlanışı Harita 3'te gösterilmektedir. Güvenlik algısı ve yayılmacı politikaları çerçevesinde orduların Batı ve Güney sınırlarında kümelendiği görülmektedir.

93 Great County Herald, 14 Nisan 1854.; Independent American, 14 Nisan 1854.

Harita 3: Rus Ordusu'nun Konumlanışı

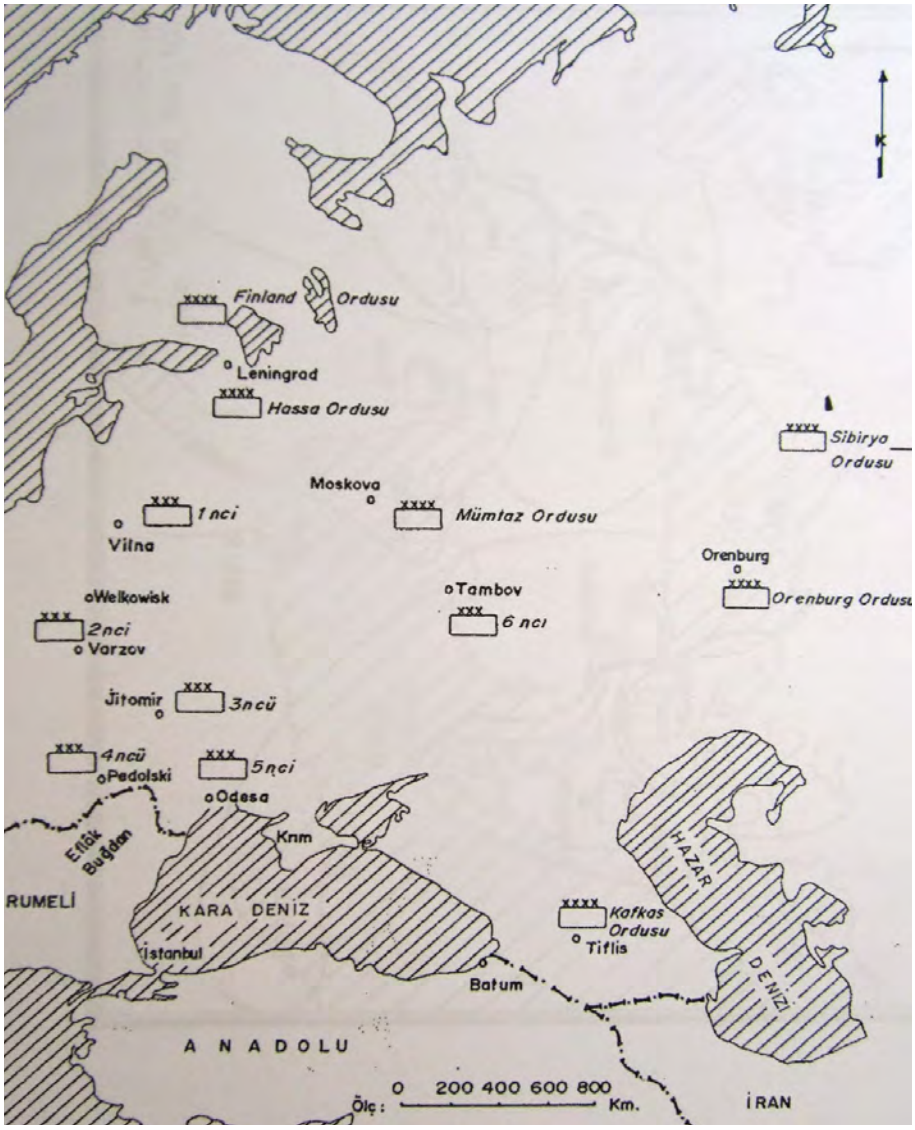

Kaynak: TSK Tarihi Osmanlı Devri, Osmanlı – Rus Kırım Harbi, Kafkas Cephesi Harekatı (1853-56), ATASE Yayınları Genelkurmay Basımevi, 1986, s. 206.

Memleketeyn'e girmiş olan Rus Ordusu'ndaki asker sayısı Silistre Kuşatması'nın başladığı Nisan 1854'e kadar 150 – 200 bine kadar çıkmıştır. Bunun yaklaşık 50 – 60 binlik kısmının General Lidres ve kalan kısmının ise General Danenberg kumandasında olduğu keşif ve tahmin edilmiştir.[94]

Rumeli Bölgesi'nde tertip edilecek ordular, 8 Eylül 1843 tarihli Meclis-i Muvakkat düzenlemesine göre belirlenmiştir. Buna göre toplanacak ordu; Rumeli ordu bölgesinden doğrudan sevk edilen ve devletin diğer bölgelerinden tertip edilip İstanbul üzerinden savaş bölgelerine sevk edilen birliklerden meydana gelmekteydi. Buna Mısır, Trablusgarp veya Balkanlardaki bağlı bölgelerden gönderilen birlikler de eklenmekteydi. Rumeli Ordusu'na mensup olup Priştine'de bulunan ve Dersaadet Ordusu'na mensup olup Sofya'da bulunan süvari alaylarının Rumeli Ordusu'nun merkezi olan Şumnu'ya nakli ve tayınlarının ordu miralayları tarafından senet karşılığında mal memurlarından tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır.[95] Şumnu'da toplanacak nizamiye askerlerinin maiyetinde bulunmak ve maaşlarından başka kendilerine tayınat ve hayvanlarına yem verilmek üzere zabtiye süvarisinin tertip edilmesi merkezden valilere bildirilmiştir. Anadolu tarafından tertip edileceklerin öncelikle İstanbul'a gelmeleri, Rumeli'de tertip olunacakların ise doğrudan Şumnu'ya sevk edilmeleri emrolunmuştur.[96] Rumeli Cephesi'nde Varna, Şumnu ve Tuna bölgelerinde toplanması tasavvur olunan askerlerin sayısı Tablo 4'te verilmiştir.

94 ATASE., No: 1 – 3 – 12.
95 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 9.
96 ATASE., No: 9 – 41 – 7 – 11.

Tablo 4: Savaş Hazırlığı Bağlamında Rumeli'de Toplanacak Askerin Sayısı

Askeri Sınıf		Asker Sayısı	Top Sayısı
Nizamiye ve Redif Piyadeleri		63.934	
Süvari		10.240	
Meydan Topçusu		3.000	123
Kale Topçusu		5.000	-
İstanbul'da Tutulacak Askerin Miktarı*	Nizamiye ve Redif Piyadeleri	43.000	
	Süvari	1.700	
	Meydan Topçusu	2.500	80
	Boğaz Topçusu	3.000	
Anadolu Bölgesi'nde Bulunan Askerin Miktarı	Nizamiye ve Redif Piyadesi	20.000	
	Süvari	5.000	
	Meydan Topçusu	2.190	59
Toplam		159.564	262

* İcabına göre Karadeniz'de konumlandırılacak birlikler de bunların arasından seçilecektir

Kaynak: ATASE., 2 – 36 – 6 – 17.

Tablo 4'ten de görülebildiği üzere ilk etapta toplanan asker sayısı Rumeli Bölgesi'nde 90 bin, Boğazlar için ise yaklaşık 50 bindir. Rus askerî kuvvetleri ile kıyaslandığında bu rakam oldukça düşük kalmaktadır. Rumeli Bölgesi'nde toplanan neferat Tuna sahillerine; Şumnu'da Başkomutan Ömer Paşa kumandasında 40 bin, Babadağ ve Dobruca'da Selim Paşa Kumandasında 15 bin, Rusçuk'tan Ziştovi'ye kadar Mustafa Paşa kumandasında 20 bin, Ziştovi'den Vidin'e kadar İsmail Paşa kumandasında 20 bin, Varna, Pravadi, Sofya ve diğer mahallerde Rıfat Paşa kumandasında 20 bin nefer olacak şekilde konumlanmıştır.[97] Ordunun harekât mevsimi olan bahar aylarının yaklaşması ile birlikte Rumeli Bölgesi'ne gerçekleştirilen asker sevkiyatı daha da hız kazanmıştır. Özellikle Mısır'dan gelecek alayların gecikmesinin kesinleşmesiyle birlikte Edirne'de bulunan ihtiyat kuvvetlerinin hemen Rumeli Cephesi'ne sevk edilmesine karar verilmiştir. Bu askerlerin alaylar oluşturarak konak

97 Fevzi, ss. 7 – 8.

mahallerine gelmeleri, bu konak mahallerinde birleşerek taburlar teşkil etmeleri ve ikişer tabur olarak birer gün ara ile cepheye gönderilmeleri uygun görülmüştür.[98] Rumeli bölgesinde toplanan orduların kıta üzerindeki dağılımı Harita 4'te gösterilmektedir.

Harita 4: Rumeli Ordusu'ndaki Birliklerin Balkan Kıtası'ndaki Dağılımı

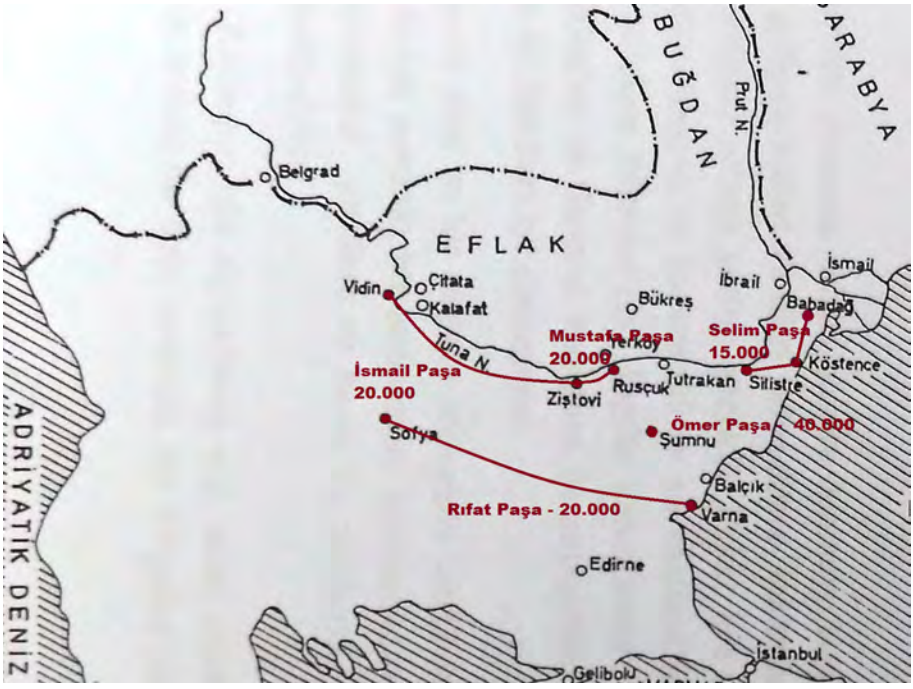

Kaynak: Constantini (1976) kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Rumeli Bölgesi'ndeki orduların kadro bakımından yeterli hale getirilebilmesi amacıyla, Rumeli ordu bölgesinin dışından da desteklenmesi gerekmiştir. Dersaadet ve Hassa ordularından redif ve süvari alaylarının, miralayları ve kumandanları vasıtasıyla Edirne üzerinden Varna'ya ve yine Edirne üzerinden Şumnu'ya nakledilmesine karar verilmiş, söz konusu alayların sıkıntı çekmemeleri için kendilerine gerekli tayınlarının ve zahirelerinin tedariki konusunda yardımcı olunması gerektiği Şumnu Müdürü'ne ve Silistre Valisi ile Varna Muhafızı'na bildirilmiştir.[99] Mevcut asker sayısının arttırılabilmesi amacıyla Hassa ve Dersaadet ordu dairelerinde bulunan redif askerlerinin İstanbul'a

98 BOA., A. MKT. NZD. 111 – 96., 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).
99 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 7.; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 22.

gelmesi ve içlerinden maiyetsiz olanların evlerine dönmelerine izin verilmesi kararlaştırılmıştır.[100] Diğer ordu bölgelerinden olup Rumeli Ordusu merkezine gönderilen askerlere ilişkin masraflar Tablo 5'te gösterilmiştir. Buna göre Hassa, Dersaadet ve topçu redif askerlerinin sevkiyatı için harcanan meblağın toplamı 3,5 milyon kuruşa yakındır. Bu meblağın büyük kısmını askerlerin önce başkent İstanbul'a ve oradan da gemilerle Varna'ya sevkiyatı nedeniyle ortaya çıkan navlun masrafları oluşturmaktadır. Askerlere yolculukları esnasındaki masraflarının karşılanması amacıyla harcırah da tahsis edilmiş ve ihtiyaç çerçevesinde çarık bedeli de ödenmiştir.

Tablo 5: Ordu Masrafları: Navlun, Harcırah ve Diğer Masraflar

Ordular	Masraf Kalemleri	Kuruş
Hassa Ordusu	İlk olarak İstanbul'a ve oradan Varna'ya sevk edilen Hassa Ordusu redif askerlerinin navlun masrafları	1.916.075
	Bazı görevlilere verilen harcırah	29.350
	Redif askerleri için satın alınmış ve varacakları mahallerden satın alınacak yük hayvanlarının bedeli	143.046
	Redif askerlerine verilen çarık parası	11.532
	Redif askerlerinin Varna İskelesi'ne nakil olunan binek ve saka beygirleriyle diğer eşyalarının navlun bedeli ile vapur ücreti	6.150
	Toplam	2.106.153
Dersaadet Ordusu	İlk olarak İstanbul'a ve oradan Varna'ya sevk edilen Dersaadet Ordusu redif askerlerinin navlun masrafları	1.067.035
	Redif askerlerinin Varna İskelesi'ne nakil olunan binek ve saka beygirleriyle diğer eşyalarının navlun bedeli ile vapur ücreti	45.708
	Bazı eşya ve levazımat malzemeleri ile erzakın naklinde istihdam olunan araba ve yük hayvanı ücreti	8.507,5
	Bazı eşya, erzak ve levazımat malzemelerinin naklinde istihdam olunan mavna ücreti	4.488
	Bazı görevlilere verilen harcırah	6.988
	Toplam	1.132.726,5
Topçu Redif Askerleri	İlk olarak İstanbul'a ve İstanbul'dan Varna İskelesi'ne nakillerinde verilen navlun ücreti	171.615
	Bazı görevlilere verilen harcırah	10.479
	Toplam	182.094
Toplam Masraf		3.420.973,5

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 15, varak 6., 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

100 BOA., Ayniyat, Defter, No: 604, s. 1., 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).

Kara ve bahriye redif askerlerinin toplanması ve altı aylık yol masrafları ile tayınat bedellerine ilişkin talimatlar, Takvimhane-i Âmire tarafından basılarak gerekli yerlere gönderilmiştir.[101] Seraskerlik'e yazılan tezkire ile öncelikle İstanbul ve Bilad-ı Selase'de bulunan rediflerin Bab-ı Seraskerî'de toplanmaları istenmiştir.[102] Tuna ve Erzurum bölgesinde ilk etapta 66 tabur redif askeri toplanmıştır. İkinci etapta ise Rumeli ve Anadolu bölgelerinden belirli mevkilere ihtiyat kuvveti olarak 31 tabur redif askerinin sevk edilmesi öngörülmüştür. Bunlardan 19 tabura karşılık gelen 19 bin neferin Rumeli Bölgesi'nde toplanması kararlaştırılmıştır. Arabistan Ordusu'ndan katılan piyade ve topçu askeri ile sevk edilen toplam nefer sayısı 41 bine ulaşmıştır.[103] Bu 31 tabur ve Erzurum Eyaleti'nden toplanmış olan 4 tabur redif askerinin 6 aylık maaşları, tayınat bedelleri, elbise, levazımat, mühimmat ve diğer masrafları için gerekli olan akçenin acil olarak Maliye Hazinesi'nden Nizamiye Hazinesi'ne aktarılması planlanmıştır. Arabistan Ordusu'ndan katılan 3 alay piyade, 2 alay süvari ve 3 bölük topçu ile birlikte bu askerlerin 6 aylık olarak gerekli olan maaş ve masraflarının miktarı tanzim ettirilen defter gereğince 33.948 kese* kuruş ve elbise ve diğer mühimmat bedeli ise 20.904 kese kuruş ve diğer masraflarla birlikte toplamda 54.948 kese olarak tahmin edilmiştir.[104] Rumeli Ordusu için toplanacak redif askerlerinin Manastır, Tırhala, Yanya, Selanik ve Üsküp'ten tertip edilmesi ve birinci redif alayının Manastır'da ve üçüncü redif alayının ise Üsküp'te toplanarak düzenli birlikler oluşturulması kararlaştırılmıştır.[105]

Dersaadet Ordusu redif askerlerinden birinci alay Edirne'de konuşlandırılmıştır. Bu askerler daha sonra Mirliva Remzi Paşa kumandasıyla Edirne'den Varna'ya sevk edilmiştir. Askerlerin yol esnasında zahire ve tayınat konusunda herhangi bir sıkıntıya düşmemeleri için gerekli görülen tedbirlerin alınması istenmişse de maddi kısıtlar bunun önüne geçmiştir. Varna Sancağı'nın 1852/1853 (H. 1269) varidatından geriye 8 yük** kuruş kalmış olması nedeniyle askerlerin maaş ve tayınatları ile askerler için satın alınacak buğday ve arpa bedelinin karşılanmasında sıkıntı yaşanmıştır. Sonradan zahire akçesi-

101 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 8., 6 Haziran 1853, (28 Şaban 1269).
102 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 8., 6 Haziran 1853, (28 Şaban 1269).
103 BOA., İ. DH. 275 – 17276., 2 Ağustos 1853, (26 Şevval 1269).; BOA., HR. SYS. 1188 - 13., lef. 83., 28 Ağustos 1853, (23 Zilkade 1269).
* 1 Kese, 500 kuruş değerindedir. (Bknz. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri II, s. 248.)
104 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 30., 4 Ağustos, (9 Zilkade 1269).
105 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 53., 10 Ekim 1853, (7 Muharrem 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 504, 7 Mayıs 1854, (9 Şaban 1270).
** 1 Yük, 100 bin akçe yerine kullanılmaktadır. (Bknz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 639.)

nin Hazine'den karşılanması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen yeterli meblağın aktarılması mümkün olamamıştır.[106]

1853 yılı Eylülünde ilan-ı harp kararının alınmasıyla birlikte Hassa ve Dersaadet ordularının redif askeri bakiyesinden 12 alay daha tertip edilmiş ve bunlar topçu askerleri ile birlikte derhal cepheye sevk edilmiştir.[107] Redif askerlerinin kendilerine ihtiyaç duyulan bölgelere naklinde Tersâne-i Âmire'den görevlendirilen vapurlar kullanılmış, müttefik ülke gemilerinden de istifade edilmiştir. Beyrut'tan İstanbul'a işlemekte olan Fransa vapuru, her seferinde redif askerlerinden 300 kişiyi ücretsiz olarak İstanbul'a nakletmiştir.[108] Hassa, Dersaadet, Rumeli ve Anadolu ordularında redif sınıflarından maiyeti bulunmayan tüm rediflerin cephelere sevk edilerek; geride bakmaya yükümlü olduğu kimsesi bulunanlara ise zarurete düşmemeleri için kendileri dönene kadar mahalleri mal sandıklarından aylık onar kuruş verilmiştir. Sevk edilen neferlerden ayakkabısı olmayanlara, bedeli mal sandıklarından karşılanarak ayakkabı yaptırılmıştır. Gerek topçu ve piyade, gerekse süvari olmak üzere at ve bargiri olanlara savaşa hayvanlarıyla katılmaları ve bu hayvanların süvari hizmetinde kullanılması karşılığında yem ihtiyaçlarının karşılanması ve hayvanlarının telef olması durumunda kendilerine yeni hayvan verilmesi kararlaştırılmıştır.[109] Şumnu'ya gönderilmek üzere Sivas Eyaleti'nde toplanmış olan redif askerlerinin hane ve ailelerine memleketçe destek verilmesi, tarlada kalmış olan ekinlerinin kaldırtılmasına gayret edilmesi eyalet meclisince kararlaştırılmıştır.[110] Redif ordularının pek çok gönüllü askerî birliğin aksine sefer yürüyüşü esnasında geçtikleri veyahut konakladıkları yerlerde herhangi bir uygunsuz tavırda bulunmamaları halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[111]

Ordunun esas gövdesini teşkil eden nizamiye askerleri ile redif askerlerinin ordu merkezlerine aktarılmasıyla birlikte, bu askerlerden boşalacak yerlerdeki güvenlik açığını kapatmak ve aynı zamanda potansiyel çatışma bölgelerindeki asker sayısının yetersiz kaldığı durumlarda kullanılmak üzere muvazzaf askerler sevk edilmiştir. Buna rağmen Filibe ve İslimiye gibi bazı

106 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 1., 7 Haziran 1853, (29 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 12., 17 Haziran 1853, (10 Ramazan 1269).
107 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 39.
108 Ceride-i Havadis, Numara: 630, 7 Temmuz 1853, (30 Ramazan 1269); Ceride-i Havadis, Numara: 632, 23 Temmuz 1853, (16 Şevval 1269).
109 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 52., 8 Ekim 1853, (5 Muharrem 1270).
110 Ceride-i Havadis, Numara: 642, 5 Eylül 1853, (1 Zilhicce 1269).
111 Ceride-i Havadis, Numara: 670, 7 Şubat 1854, (9 Cemaziye'l-evvel 1270).

bölgelerde nizamiye ve redif askerlerinin çekilmesini fırsat bilenler haydutluğa soyunmuştur. Belirli eyalet ve elviyeden tertip edilerek; Şumnu ve diğer uygun görülen mevkilere gönderilmiş muvazzaf askerler ve maaşları için yapılan harcamalar Tablo 6'da gösterilmiştir. Bu sınıf askerlerin maaşları Maliye Hazinesi tarafından ödenmiştir.[112] Bu askerler büyük ölçüde Nizamiye Askerleri'nin Kırım'a sevkinin ardından ortaya çıkan boşlukları doldurmak amacıyla bölgeye sevk edilmiştir.

Tablo 6: Muvazzaf Askerlere Yapılan Ödemeler

Muvazzaf Askerler	**Kuruş**
Kayseri Sancağı'ndan Hacı Hüseyin Ağa refakatiyle Şumnu'ya gönderilmiş olan askerlerin maaşları	6.000
Konya Eyaleti'nden gelerek Şumnu'ya gönderilmiş olan askerlerin maaşları	26.000
Halep Eyaleti'nden gelerek Şumnu'ya gönderilmiş olan askerlerin maaşları	30.000
İzmir Sancağı'ndan Galu Ağa refakatiyle gelerek Şumnu'ya gönderilmiş olan askerlerin maaşları	30.000
Kuşadası'ndan Yüzbaşı Mustafa Ağa refakatiyle gelerek Selanik'e gönderilmiş olan askerlerin maaşları	5.000
Aydın Sancağı'ndan Galu Ağa takımından Yüzbaşı Şerif Ağa refakatiyle gelen askerlerin maaşları	5.500
Aydın Sancağı'na bağlı Alaşehir Kazası'ndan Hacı Ali Ağa refakatiyle gelen askerlerin maaşları	5.750
Karesi Sancağı'na tabi Kırkağaç Kazası'ndan Hacı Süleyman Ağa refakatiyle gelen askerlerin maaşları	4.000
Adana Eyaleti'nden gelerek Şumnu'ya giden askerlerin maaşları	18.000
Şam-ı Şerif Eyaleti'nden gelerek Şumnu'ya giden askerlerin maaşları	113.000
Toplam	**243.250**

Kaynak: BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 171., 19 Ekim 1854, (26 Muharrem 1271).

Muvazzaf birliklerle birlikte ordu mevcudunun arttırılması amacıyla Rumeli kıtasında dağınık bulunan birlikler de Şumnu'ya çağrılmıştır. Ruslar, Eflak ve Boğdan'a girdiği sırada Balkanlar'daki Osmanlı birliklerinin bir kısmı, 1852 yılında Karadağ'ın bir Osmanlı Kalesi olan Bablyak'ı işgal etmesi ile ortaya çıkan kriz nedeniyle Karadağ'da bulunmaktaydı. Ömer Paşa tarafından

112 BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 12., 19 Haziran 1853, (12 Ramazan 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 171., 19 Ekim 1854, (26 Muharrem 1271).; Ceride-i Havadis, Numara: 643, 9 Eylül 1853, (5 Zilhicce 1269).

komuta edilen bu birliklerin sayısının 50.000 civarında olduğu tahmin edilmekteydi.[113] Krizin geçici sürede de olsa ortadan kalkması ve Rusların sınırı geçmeleri üzerine bu bölgedeki askerler, Rumeli ordu merkezine sevk edilmiştir. Birliklerin Karadağ'dan sorunsuz bir şekilde geri dönmeleri için 1.000 kese miktarı akçenin gönderilmesi gerektiği Rumeli teftiş memuru ve Bosna Valisi tarafından gönderilen tahriratta belirtilmiş; söz konusu bedelin Bosna emvalinden karşılanması uygun görülmüştür.[114]

Rumeli ordu bölgesindeki süvari mevcudunun 5 – 6 binden ibaret olarak piyade mevcudu ile oranlandığında oldukça düşük olması ve kısa süre içerisinde yeterli sayıda süvarinin toplanmasının mümkün olamayacağı gerekçesiyle Edirne, Selanik, Manastır ve Yanya eyaletleri ile Anadolu'da Hüdavendigar, Aydın, Ankara, Kastamonu eyaletlerinde bulunan zabtiye süvarisi, gerekli bölgeleri desteklemek amacıyla toplanmıştır. Bu süvarilerden bir kısmı kendi hayvanları ile birlikte sevk edilmiştir. Zabtiye süvarilerinin kendi içlerinden yiğit ve çalışkan olanlarının yine bu askerler üzerine kumandan olarak seçilmesi uygun görülmüştür. Seçilen zabtiye süvarilerinin hali hazırda maaşları olmakla birlikte kendilerine tayınat ve hayvanlarına da yem verilmesi kararlaştırılmış, bu zabtiyelerden boşalan yerlere ise mülkiye memurları ve memleket meclisleri vasıtasıyla az sayıda piyade ikame edilmiştir.[115] Rumeli'nin ve Anadolu'nun bazı mahallerinde istihdam olunmuş olan süvari zabtiye neferatının bir kısmı Çardak'tan Gelibolu'ya geçirilerek Kırkkilise üzerinden ve kalanı ise İstanbul'a gelerek oradan Şumnu'ya gönderilmiştir. Bu askerlere harçlık etmeleri ve evli olanların hanelerine bırakmaları amacıyla ikişer aylıkları mahalleri emvalinden peşin olarak verilmiştir. Yollarda sıkıntı çekmemeleri için uğradıkları yerlerde zabitler tarafından senetler verilerek emval sandıklarından günlük yarımşar kıyye[116]* ekmek ve hayvanlarına birer yem verilmesi hususu mahalleri memurlarına verilen buyruldularla bildirilmiş-

113 Ahmet Cevdet Paşa, ss. 14 – 15.; The Nonconformist, 9 Mart 1853, s. 202.

114 BOA, A.AMD. 42 – 82., 17 Mart 1853, (6 Cemaziye'l-ahir 1269).; Yeniçeri, s. 842.; Ahmet Cevdet Paşa, ss. 14 – 15.

115 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 13., 1 Haziran 1853 (23 Şaban 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 12 – 6., 24 Haziran 1853, (17 Ramazan 1269).
* Okka yerine de kullanılan kıyye, dört yüz dirhem, 1.282 gramdır. (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri II, s. 723.)

116 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 29., 11 Ağustos 1853, (6 Zilkade 1269).
ATASE., No: 2 - 52- 7 – 23.
BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 80., 20 Kasım 1853, (18 Safer 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 665, 7 Ocak 1854, (7 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 667, 20 Ocak 1854, (20 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 669, 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 673, İlave Numara, 18 Şubat 1854, (20 Cemaziye'l-evvel 1270).

tir.[117] Anadolu tarafından gönderilecek zabtiye süvarileri ile birlikte Bosna'da bulunan Mirliva Osman Paşa komutasındaki askerler Ömer Paşa maiyetine verilerek ordu merkezi olan Şumnu'ya gönderilmiştir.[118]

Rumeli ve Anadolu ordularında bulunan süvari sayısının arttırılması amacıyla Anadolu ve Rumeli'deki eyalet ve livalarda bulunan tımarlı mütekaidlerin (emekli) de askere alınmasına karar verilmiştir. Bunlardan bir kısmı gönüllü olarak askere yazılmış olmakla birlikte bir kısmı ise kendi yerine bedel bulup göndermişlerdir. Tımarlı süvari mütekaidleri ticaret defterlerinde bulunan köy ve hane kayıtlarından tespit edilerek kaza ve sancak merkezlerinde toplanmıştır. Her birinin isimlerinin ve gelirlerinin kaydı tutularak yıllık 750 kuruş veya daha fazla tımar gelirine sahip olanlar ayrılarak ordulara gönderilmiştir. Tımar hasılatı 750 kuruştan az olanlar ise ellerine ruhsat verilerek evlerine iade edilmiştir. Tımar hasılatları 1.000 - 1.200 kuruşun üzerinde olup askere sevk edilmeye muktedir olmayanlardan güçlü evladı olanlar varsa evlatları, yoksa yerlerine birinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yıllık geliri 750 kuruş ve üstü olanların ise genelde kendilerinin gelmesi tercih edilmiştir. 750 kuruştan aşağı gelire sahip olanların eğer varsa hayvan ve silah göndermesi istenmiştir. Eyalet ve liva merkezlerine toplanan her 80 – 100 mütekaide bir bölükbaşı tayin edilmiştir. İçlerinden muteber olanları ise zabit olarak seçilmiştir. Tımarlı mütekaidlere hizmete alınmalarından evlerine dönüşlerine kadar yevmiye olarak 20'şer kıyye ekmek ve hayvanlarına da birer yem tayını ve 4'er kıyye saman verilmesi ve savaş sırasında hayvanları telef olanlara ise devlet tarafından yeni bir hayvan verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu askerlerin, Hassa sınıfına kayıt olunması ve hareket yerlerinden itibaren İstanbul'a ve görevli oldukları ordu merkezlerine varıncaya kadarki yolculukları esnasında uğradıkları mahallerde ihtiyaç duydukları tayınatın, bölükbaşılarından emval sandıklarına verilen senetlerle karşılanması hususunda vali ve idarî amirlere buyruldular verilmiştir. Bu askerlerin hayvan ve silahlarının tedarik edilmesi işi ise zabtiye müşirine havale edilmiştir. Tımarlı mütekaidlerin askere alımına ilişkin sonradan gönderilen ek yazı ile yıllık tımar geliri 750 kuruş ve üzerinde olanların güçlü birer hayvan, kullanıma uygun birer çift tabanca, birer filinta veyahut karabina ve birer kılıç tedarik etmeleri istenmiştir.[119]

117 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 29., 11 Ağustos 1853, (6 Zilkade 1269).
118 ATASE., No: 2 - 52- 7 – 23.
119 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 80., 20 Kasım 1853, (18 Safer 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 665, 7 Ocak 1854, (7 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 667, 20 Ocak 1854, (20 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 669, 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 673, İlave Numara, 18 Şubat 1854, (20 Cemaziye'l-evvel 1270).

Güvenlik amacıyla Şumnu ve Tuna Sahili'nde süvari sayısının arttırılması ve aynı zamanda Şumnu'daki süvari – piyade dengesinin sağlanması amacına yönelik olarak at binmede usta ve bir kısmı askerlikten yeni çıktıkları için hali hazırda eğitimli olan Tatar kabilelerinden de faydalanılmıştır. Bunlar, tıpkı redif askerlerinin seçilmesinde olduğu gibi kaymakamlar vasıtasıyla tertip ve istihdam edilmiştir. Bu Tatar askerleri muvazzaf sınıftan sayılarak bunlar için talep edilen mühimmat masraflarının da Hazine tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.[120] İlk etapta, bazıları redif askerinden, bazıları da ahaliden olmak ve hayvanları kendileri tarafından sağlanmak üzere 535 Tatar nefer olarak yazılmıştır. Tarlalarında bulunan ekinlerinin bakımı üstlenildiği takdirde nefer olarak yazılanların sayısının bini aşacağı tahmin edilmiştir. Bu neferlerden Mirza beyler ve emekli asker olanlar zabit olarak seçilmiştir. Bunlardan bir tanesi kolağası, beş tanesi yüzbaşı, altı tanesi yüzbaşı vekili ve sekiz tanesi de mülazıman olarak görevlendirilmiştir.[121] Bu neferlere gerekli olan elbise ve eşyanın tedarik edilmesi ve aydan aya maaşlarının ödenmesiyle tam bir alay görünümüne kavuşturularak Rus birlikleri emrinde istihdam edilen Kazaklara mukabil olması amaçlanmıştır.[122] Ömer Paşa'nın maiyetinde dahi iki nefer Tatar istihdam edilmiştir. Ömer Paşa, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye yazdığı tahriratta bu Tatar kabilelerin toplanılıp orduya katılmalarının faydasından bahsetmiş, bununla birlikte Tatarlar için ihtiyaç duyulan silah ve eşyaların da gönderilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.[123] Gerekli mühimmatın tedariki konusu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye havale edilmiş ve tedarik edilecek silah ve eşya bedelinin ise Hazine-i Celile tarafından karşılanacağı Serasker Paşa tarafından bildirilmiştir.[124] Rumeli Ordusu'nda muvazzaf asker sınıfında ve Tatar Mirza Bey kumandasında istihdam olunan bir alay süvari askerine ihtiyaçları çerçevesinde Tablo 7'deki malzemeler Nizamiye Ambarları'ndan tedarik ve tahsis edilmiştir.

120 ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 2. 13 Şubat 1853, (4 Cemaziye'l-evvel 1269).; ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 3.
121 ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 4.
122 ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 3.; ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 8., 26 Temmuz 1853, (19 Şevval 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 18.
123 ATASE., No: 1 – 3 – 19., 26 Temmuz 1853, (19 Şevval 1269).; ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 1.
124 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 34., 21 Ağustos 1853, (16 Zilkade 1269).

Tablo 7: Tatar Alayı'na Nizamiye Ambarlarından Tedarik Edilen Eşya

Eşyanın cinsi	Sayısı	Birimi	Toplam Değeri	
			Kuruş	Para
Alay sancağı	1	adet	419	-
Eğe kuburu	545	çift	15.554	4
Süngü kovanı	480	adet	3.178	18
Takımı ile birlikte saka meşki (tulum)	6	çift	2.359	2
Nalbant takımı	2	adet	525	10
Süvari matarası	500	adet	7.260,5	6,5
Toplam			**29.296,5**	**0,5**

Kaynak: BOA., İ.MMS. 1 – 7., lef. 15, 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

Tatar birlikleri süvari sınıfında yer aldığından Tablo 7'de de görülebildiği üzere kendilerine tedarik edilen malzemeler büyük ölçüde bu sınıfın malzemelerinden meydana gelmektedir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Tatar ve Kazak kabilelerinin toplam nüfusunun ancak 6.500 kişiden ibaret olması nedeniyle, bu iki kabilenin birleştirilmesi durumunda bile istihdama elverişli bir alayın oluşturulamadığı ve bu iki sınıftan altıda veya yedide bir hesabıyla alım yapılsa bile toplamının 400 - 500 süvari edeceği anlaşılmıştır.[125] Maçin, Hırsova ve Babadağ'da bulunan kazaklarının sayısının 2.576 iken Tatar kabilelerinin sayısı 1848/49 (H. 1265) yılı nüfus sayımına göre 5.512'dir.[126]

Bunların dışında devlet, kalelerde ve belirli mevkilerdeki istihkâmlarda bulunan askerler dışında sebükbâr olarak adlandırılan yükü hafif ve dolayısıyla daha mobil fırkalar oluşturarak; gerekli gördüğü bölgelere sevk etmiştir. Bunlardan 4 fırkası Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî azasından Ahmed Paşa kumandasıyla Razgrad'da konumlandırılmıştır. Ahmed Paşa bu fırkaların konumlandırılacağı yerlerin keşif ve muayenesi ile birlikte ordugâh kurmaya elverişli bir mevkinin bulunması ve askerlerin tayınatı için gerekli zahire ve erzaka yönelik organizasyon ve işbölümünün düzenlemesi amacıyla görevlendirilmiştir. Söz konusu fırkada 12 tabur piyade ve bir alay süvari ile 24 kıta topun bulundurulması gerekli görülmüştür.[127] Ayrıca 1.000 neferi Edirne Eyaleti dâhilinde bulunan yerlerden ve 1.000 neferi de Selanik Eyaleti'nden olmak üzere toplam 2.000 Kırcaali askerinin seçkin ve tam donanımlı olarak tertip edilmesi,

125 ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 9., 18 Şubat 1853, (9 Cemaziye'l-evvel 1269).
126 ATASE., No: 1 – 3 – 19 – 10.
127 ATASE., No: 1 – 3 – 28 – 2., 12 Şubat 1853, (3 Cemaziye'l-evvel 1269).; ATASE., No: 1 – 3 – 32.

Rumeli Ordusu Müşiri tarafından talep edildiği anda gerekli görülen bölgeye sevk edilmesi ve başlarına kumanda etmek üzere ehil ve erbab bir reisin tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için bölge valileri ile irtibata geçilerek Selanik'ten seçilecek Kırcaali askerlerinin Drama'dan tertip edilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir.[128] Bununla birlikte ülke genelinde güvenliğin sağlanabilmesi amacıyla her bir şehirde gereğine göre 100 ila 500 arasında nefer ikame ettirilmesi kararlaştırılmıştır.[129]

Osmanlı Ordusu'nun önemli bir kısmını kendisine bağlı olan ve savaş zamanı asker verme yükümlülüğü bulunan Tunus, Mısır, Trablusgarb valilikleri ile Eflak – Boğdan prenslikleri ve Sırp ve Karadağ emaretleri oluşturmuştur. Kırım Savaşı sırasında Mısır ve Tunus'tan gönderilen destek birlikler, Osmanlı Ordusu'na önemli katkılar sağlamıştır. Rusların Prut Nehri'ni geçmesi üzerine Bâb-ı Âli, Mısır ve Tunus'tan takviye birlikler istemiştir.[130] Mısır Valisi'ne yazılan mektupta savaşın gerekçesi belirtilerek; münasip bir kumandan maiyetinde 3 alay piyade, 3 bataryalık topçu subayı ve neferleri ve 50 bin adet tüfek, masrafları Mısır Eyaleti'nin yıllık vergisinden düşülmek üzere talep edilmiştir. Talep edilen nizamiye askerlerinin ve 50 bin tüfeğin Mısır'da bulunan vapurlara yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi ve eğer sevkiyat amacıyla İstanbul'dan vapur gerekirse kaç vapura ihtiyaç duyulduğunun bildirilmesi istenmiştir.[131] Bunun üzerine Mısır'da bulunan nizamiye askerlerinden 14 bin neferden oluşan 6 alay hazırlanmıştır. Bu alaylardan dördünün İskenderiye'den gönderildiği ve diğer iki alayın ise bu alayları müteakiben sevk olunacağı Mısır Valisi tarafından bildirilmiştir.[132] Mısırlı askerler Hasan Paşa kumandasında bulunan 9 kıta Mısır savaş gemisi ve 40 adet ticaret gemisine yüklenerek İskenderiye'den 1853 yılı Temmuz ayının başında hareket ederek Beykoz'a gelmiştir.[133] Bu kuvvet, yaklaşık 28 gün boyunca yolda kalmış ve gemilere koyun istifi yüklenmiş erlerin her birine günde 680 gram peksimed ile içecek su verilmiştir.[134] Mısır kuvvetinde bulunan erlerin hepsi 30 yaşından büyüktü. Çoğu daha önce İbrahim Paşa komutasındaki orduda Yunan ayaklanmasına karşı savaşmıştı. Dolayısıyla muharebe deneyimine sahip yetişkin askerlerdi.[135]

128 BOA., İ. DH. 277 – 17371., 18 Ağustos 1853, (13 Zilkade 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 40., 11 Eylül 1853, (7 Zilhicce 1269).
129 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 27., 11 Ağustos 1853, (6 Zilkade 1269).
130 Figes, ss. 140 – 144.
131 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 35 – 1.
132 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 22., 24 Temmuz 1853, (17 Şevval 1269).
133 Fevzi, s. 9.
134 Adolphus Slade, **Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları**, çev. Candan Badem, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 128.
135 Süer, ss. 62 – 63.
* Ayrıca savaşın bitiminde Mısırlı birlikleri idare eden miralaylara da her biri 5.750 kuruş değerinde olmak üzere toplam 34.500 kuruş değerinde 6 adet kılıç hediye edilmiştir. (MAD. 8863., s.174.)

Mısır'dan gelen kara ve deniz askerlerinin komutanlarına 20'şer bin kuruş değerinde iki ve 10 bin kuruş değerinde üç adet kıymetli kutu hediye edilmiştir*. Bu kutulara ilaveten zabitan ve nefer aylıklarının birer misli olmak üzere toplam 125.990 kuruş da ihsan edilmiştir.[136] Bu askerler İskenderiye'den kısım kısım olarak vapurlarla İstanbul'a gelmiş ve karantinadan geçirilmek üzere kendilerine tahsis edilen çadırlarda ikamet ettirilmiştir.[137] Karantinadan geçirilen askerler 26 Ağustos 1853 Cuma günü Serasker Mehmet Ali Paşa, Kaptan-ı Derya Mahmut Paşa ve Hassa Müşiri Mehmet Paşa tarafından teftiş edilerek bir kısmı kara yolu ile ve bir kısmı ise Tersâne-i Âmire vapurları ve Mısır'dan gönderilen donanmaya bindirilerek Varna tarafına sevk edilmiştir.[138] Varna'ya çıkan Mısır askerleri, Ömer Paşa'nın teftişinden geçerek Babadağ, İsakçı ve Şumnu'ya sevk edilmiştir.[139] Hırsova istihkâmının imal ve inşası ile görevlendirilen Erkan-ı Harbiye Miralayı Ramiz Bey, Mısır'dan gönderilen askerlerin Karasu ve Hacıoğlu Pazarcığı taraflarında konumlandırılması için gerekli mevkileri keşif ve muayene etmekle görevlendirilmiş, gelen askerî fırkaların bir livası da bu çerçevede Hacıoğlu ile Karasu'ya sevk edilmiştir. Mısır'dan gelen askerler için gerekli olan mühimmat ve barınma malzemelerinin hazırlanması hususunda Tophâne-i Âmire Müşiri'ne tezkire yazılmıştır.[140] Bu askerlere savaş süresince verilen teçhizat, maaş ve elbiseler Mısır tarafından üstlenilmiş iken tayınatları Osmanlı Devleti tarafından Nizamiye ve Tersane hazinelerinden karşılanmıştır.[141]

Mısır fırkasının Kırım'a nakledilmek üzere İstanbul'da bulundukları süre zarfında kışlık elbise, mühimmat ve bazı malzeme noksanların bedeli masarifat-ı harbiye tertibinden karşılanmak üzere tedarik edilmiştir.[142] Mısır askerleriyle birlikte gönderilecek 6 batarya top ve bunun için gerekli görülen cephane, mühimmat ve 820 baş hayvanın 350 başı İstanbul'dan tedarik edilse de tümüyle İstanbul'dan tedarik edilmesi mümkün görülmeyerek Edirne tarafına gönderilen memurlar ve Edirne Valisi marifetiyle Edirne havalisinden satın

136 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 38., 30 Ağustos 1853, (25 Zilkade 1269).
137 Ceride-i Havadis, Numara: 637, 14 Ağustos 1853, (9 Zilkade 1269).
138 Ceride-i Havadis, Numara: 643, 9 Eylül 1853, (5 Zilhicce 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 655, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).; Fevzi, s. 10.
139 Slade, s. 128.; Karl Marx, Friedrich Engels, s. 156.; Fevzi, s. 10.; ATASE., No: 1 – 3 – 25., 16 Şubat 1853, (7 Cemaziye'l-evvel 1269).
140 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 22., 24 Temmuz 1853, (17 Şevval 1269).; ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 32., 28 Şubat 1853, (19 Cemaziye'l-evvel 1269).
141 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 179., 18 Aralık 1854, (27 Rebiü'l-evvel 1271).; Salih Hayri, **Kırım Zafernamesi**, **Hayrabat**, (Haz. Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 32.; BOA., İ. DH. 310 – 19781., 5 Kasım 1854, (13 Safer 1271).
142 BOA., A. AMD. 55 – 78., 1271.

alınmıştır.[143] Bu birliklerin Kırım'a nakli için müttefik ordu gemileri yeterli gelmeyeceğinden Tersâne-i Âmire'den gemi tedarik edilmesi düşünülmüşse de bu gemilerin nakliye hizmetinde kullanılıyor olması nedeniyle mümkün olmamıştır. Donanmadan kapak ve fırkateyn türünden 6 – 7 kıta gemi teçhiz edilerek sorun çözülmüştür.[144]

Tunus Valisi Ahmet Paşa tarafından 28 Haziran 1854 tarihiyle gönderilmiş olan mektupta oğlu Mirliva Mehmed Paşa refakatiyle 7 bin nizamiye askeri, 12 adet top ve yeterli miktarda mühimmat, 6 bin adet tüfek, 700'den fazla hayvan, zahire ve diğer eşya ile Tunus'ta bulunan savaş gemilerinin gönderildiği ve bundan böyle de elden geldiğince daha fazla asker ve mühimmat gönderilmesine çalışılacağı ifade olunmuştur. Gönderilen malzeme ve mühimmatın nakli için Tunus'ta hazırlanan gemilerle birlikte Malta'dan da 30 kıta gemi kiralanmıştır. Tunuslu askerlerden 2.601 neferi ile 250 baş hayvan, 22 kıta yelkenli gemiye bindirilerek öncelikle Malta'ya sevk edilmiş, oradan da kısım kısım İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Mirliva Mehmed Paşa, Tunus'tan gönderilen askerler için ihtiyaç duyulan zahire, yiyecek ve tedarik edilebilecek kadar mühimmatın hazırlanması amacıyla sevkiyat öncesinde İstanbul'a gelmiş, askerlerin İstanbul'a varmaları ve levazımatlarının ikmaline kadar kendisine tahsis edilen konakta ikamet etmiştir.[145] Tunus'tan gelmiş olan bir kıta fırkateyn ile birkaç kıta vapur, İstanbul'a varmalarından kısa bir süre sonra Karadeniz'e çıkartılmıştır. Bu gemilerin zabitleri, Tersâne-i Âmire'ye gelerek; Tunus'tan hareket etmelerinden itibaren yanlarına 3 aylık tayınat almış olduklarını ve yolculuk esnasında bunun büyük bir bölümünü tükettiklerini ve uzun zamandan beridir askerlerine et yediremediklerini ifade ederek; vapurları için gerekli olan kömürün ve eksik bulunan alet ve edevatın ikmalini talep etmişlerdir. Bu gemiler için gerekli olan kömür ve diğer malzemeler, Tersâne-i Âmire'den tedarik edilmiştir. Tunus'tan gönderilen askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması bir anlamda sıkıntı ve karışıklığa neden olmuştur. Tunus'tan gelen askerlerin maaş, aylık ve tayınatı Tunus Valisi Paşa tarafından görevlendirilen memurlar tarafından karşılanmakla birlikte Tunus askerlerinin İstanbul'da ikamet ettikleri süre zarfınca misafir olarak

143 BOA., A. MKT. MHM. 65 – 49., 11 Şubat 1855, (23 Cemaziye'l-evvel 1271).; BOA., A. MKT. NZD. 140 – 42., 29 Mart 1855, (10 Receb 1271).

144 BOA., A. MKT. NZD. 122 – 27., 27 Mart 1855, (8 Receb 1271).

145 BOA., İ. DH. 306 – 19403., 13 Ağustos 1854, (19 Zilkade 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 62 – 45., 21 Kasım 1854, (29 Safer 1271).; BOA., İ. DH. 308 – 19630., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 691, 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 695, 7 Temmuz 1854, (11 Şevval 1270).; Ceride-i Havadis, Numara 701, 10 Ağustos 1854, (16 Zilkade 1270).

bulunmalarından dolayı bunların idarelerinin Tunus Valisi tarafından karşılanmasının, Osmanlı Devleti'nin şanına yakışmayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, Tunuslu askerlerin İstanbul'da bulundukları sürece tüm tayınatı Nizamiye Hazinesi'nden karşılanmıştır. Tunus'tan gönderilen kara birliklerinin hepsi, İstanbul'da karantinadan geçirildikten sonra Batum Ordusu Komutanlığı'nın emrine verilmiştir. Sohum'da görevli Mustafa Paşa'nın maiyetine verilecek Tunus askerlerinin ihtiyaç duydukları mühimmat ve diğer eşyaların bir kısmı, Nizamiye Hazinesi'nde bulunan peksimed, un ve pirinç gibi bazı erzak ve levazımattan karşılanmış, bir kısmının tedarikinde ise iştira yöntemi uygulanmıştır. Bununla birlikte, iştira için gerekli akçenin ne şekilde karşılanacağına dair Maliye Hazinesi'nde ve Harbiye kalemlerinde bir kayıt bulunmadığı görülmüştür. Batum Ordusu'na gönderilmiş Tunuslu askerlerin tüm maaş, tayınat ve giyeceklerinin Tunus Valisi tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.[146]

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de özellikle müttefik devletlerin Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya ile savaşa girmesinin de etkisiyle, çok sayıda yabancı asker ve komutan Osmanlı Ordusu'nda görev almıştır. Bu komutanlardan birisi İngiliz Sefareti'nin iltiması ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın emri ile hareket etmek üzere görev talebinde bulunan General Benison olmuştur. General Benison, maaşsız olarak fakat kendisine rütbesine göre emsali miktar tayınat, ihtiyaç duyduğu eşyaların tedarik edilmesi ve maiyetinde bulunacak zabitlerin maaşlarının zamanında verilmesi şartıyla, Şumnu Ordusu'nda görevlendirilmiştir.[147] İngiltere Devleti subaylarından Van Eller de Osmanlı Devleti'nde askerlik hizmetinde bulunmak istediği beyanıyla sefarete başvurmuştur. Seraskerlik, istihdamından fayda sağlanacağı düşüncesi ile kendisini Miralaylık rütbesi ile birlikte Haydar ismi ve bu rütbeye denk maaş ve tayınat ile Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın maiyetine vermiştir.[148] Fransız zabitlerinin de zamanı geldiğinde Fransız Dış İşleri tarafından resmen görevlendirileceği Fransa Devleti tarafından bildirilmiş ve Fransız subaylarından Vako, 1854 yılı Mayıs ayı ortasından itibaren aylık 1.000 kuruş maaş ve iki nefer erzak ve iki yem arpa tayınatıyla Rumeli Ordusu'nda istihdam edilmiştir.[149]

146 BOA., İ. DH. 310 – 19781., 5 Kasım 1854, (13 Safer 1271).; Besbelli, s. 54.
147 BOA., İ. HR. 111 – 5412., 23 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).
148 BOA., İ. HR. 111 – 5427., 6 Temmuz 1854, (10 Şevval 1270).
149 BOA., A. MKT. NZD. 102 – 83., 30 Kasım 1853, (28 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 152., 3 Temmuz 1854, (7 Şevval 1270).

İngiltere Devleti teb'asından olup Tersâne-i Âmire vapurlarıyla fabrikalarında müstahdem çarhcılar, savaş nedeniyle seferî hükmünde istihdam olunacaklarından savaş sırasında yaralanmaları veya ölmeleri durumunda kendilerine ve ailelerine maaş ve savaş sırasında kendilerine tayınat verilmesini talep etmişlerdir. Kaptan Paşa'nın bir kıta tezkiresi ile Bahriye Meclisi'nin mazbatasında ele alınan bu talepler, fabrikada çalışanların vapurlar ile gitmeyecekleri gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Fabrikalarda çalışan çarhcılardan cansiperane çalışırken sakatlanan ve aletlerin vurmasıyla vefat eden olursa vapurlarda müstahdem olan çarhcılar gibi muamele görecekleri de ayrıca belirtilmiştir. Fabrikalarda çalışan çarhcılara tayınat verilmezken vapurlarda çalışan çarhcılara savaşın sonuna kadar bedeli ihtiyat tertibinden karşılanmak üzere tayınat verileceği ve Hazine-i Hassa ve Fırka-yı Mısrıyye gemilerinde bulunan çarhcılar için de aynı durumun geçerli olduğu ifade edilmiştir. Bu çarhcıların sakatlanmaları ve ölmeleri durumunda kendilerine veya ailelerine verilecek olan maaşların da Maliye Hazine-i Celilesi'nden karşılanması uygun görülmüştür. Ödenecek maaşlar sterlin olarak ödeneceğinden, ödemenin yapıldığı anda sterlinin cari fiyatı baz alınacaktır.[150]

Yabancı asker alınan bir diğer grup da daha önce Macar Mültecileri Meselesi nedeniyle Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olan Lehli askerler ile yine Osmanlı Ordusu'nda görev almak isteyen diğer yurtdışındaki Lehliler olmuştur. İhtilal girişiminin başarısız olması üzerine Osmanlı Devleti'ne sığınanlar arasında askerlik mesleğinde uzman kişiler başta olmak üzere doktor, tabib, eczacı, mühendis, makinist, haritacı, baytar, ekonomist, müderris, kimyacı, ressam gibi meslek sahiplerinin yanında arabacı, değirmenci, berber, mücellid, terzi, inşaat ustası, marangoz gibi zanaat erbabı gibi farklı meslek guruplarından insanlar bulunmaktaydı.[151] Osmanlı Devleti'ne göç etmiş olup İstanbul'da ikamet etmekte olan Lehli mülteciler tarafından imzalanarak Ömer Paşa'ya gönderilen layihada; General Visovski kumandasında Lehli mültecilerden bir alay teşkil edilmesi ve bu alayın Tuna Bölgesi'nde Lehistan'a sınır olan mevkilere konumlandırılması talep edilmiştir. Böylece Rus yönetiminde bulunan Lehli ahali ayaklandırılacak ve bölgedeki Rus kuvvetleri tahrip edilebilecektir. Oluşturulan Lehli birliklere Fransa Devleti tarafından 2 bin adet silah sağlanmıştır.[152] Orduda görev almak isteyen Lehlilerden bazıları

150 BOA. Ayniyat, Defter, No: 618., s. 89, 5 Aralık 1853, (4 Rebiü'l-evvel 1270).

151 Musa Gümüş, "Mehmed Sadık Paşa ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvari Alayı", **Turkish Studies**, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Cilt: 5/3, Yaz, 2010, ss. 1365 – 1366.

152 ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 4.; BOA., İ. HR. 109 – 5348., lef. 22., 17 Şubat 1854, (19 Cemaziye'l-evvel 1270).

tavsiye üzerine istihdam edilmiştir. Alleon tarafından Kaptan Paşa'ya yazılan tezkirede, Osmanlı Ordusu'nda kendisinden istifade edilebilecek bir diğer Lehli'nin de bir dönem Rusya donanması baş kılavuzluğu ve Karadeniz Sahili'nin diğer bölgelerinde farklı hizmetlerde bulunmuş olan Aleksanki olduğu ifade edilmiştir. Sahip olduğu tecrübe ve malumat nedeniyle kendisinin faydalı olacağı düşünülerek istihdamının faydalı olacağı belirtilmiştir.[153] Mültecilerden Macaristan'da meydana gelen olaylara katılarak daha sonra Osmanlı Devleti'ne göç edip Kütahya tarafına yerleştirilenlerinin sınır dışı edilmeleri, olaylara katılmayanların ise arasından ihtiyaç ölçüsünde subay alınarak Anadolu Ordusu'nda istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır.[154] Yurtdışından kendi talepleriyle Osmanlı Ordusu'nda görev almak isteyenlerin durumu hakkında ise sefaretler aracılığıyla bilgi alınmıştır.

Osmanlı Ordusu'na katılmak üzere Polonyalı mültecilerden bir fırka oluşturulması konusunda Paris Sefiri Veliüddin Paşa tarafından Serasker Paşa'ya yazılan tezkirede; durumun ciddi derecede tetkik edilmesi gerektiği ve mültecilerin başında bulunan generalin çok güvenilir olmadığı ifade edilmiştir.[155] Osmanlı Ordusu'nda görev almak üzere istihdam edilmeyi talep eden İngiliz ve Lehli subaylara dair Londra Sefiri Kostaki Musurus Paşa'nın tahriratı ile birlikte Serasker Paşa ile gerçekleştirilen haberleşme üzerine bir kıta tezkire yazılarak; Sadaret'e takdim edilmiştir. Buna göre İstanbul'da dahi pek çok ecnebinin Osmanlı Ordusu'na katılmak talebinde bulunduğu, bu taleplere ilişkin değerlendirmelerin yoğun bir uğraş gerektirdiği, sonradan bir şekilde müşkülat oluşmaması için bu isteklerin bir hüsnü suretle savuşturulması hususu Londra Sefiri'ne bildirilmiştir.[156] Daha sonra ise Rus Ordusu'ndaki kazak alaylarına denk bir şekilde Lehistan'dan bir alay kazak askerinin tertip ve istihdamı uygun görülmüştür. Lehistan kralzadelerinden olup Paris'te bulunan Viyatol, oluşturulan bu kazak alayına miralay olarak tayin edilmiştir. Bu ordunun kumandanlığı ise Rumeli Ordusu'na mensup olan Sadık Paşa'ya* verilmiştir.[157] Bu alayların karabina ve kılıç gibi mühimmatlarının müttefik

153 BOA., HR. SYS. 1346 – 48., 4 Ocak 1854, (4 Rebiü'l-ahir 1270).
154 BOA., İ. DH. 331 – 21320., 29 Ekim 1853, (26 Muharrem 1270).
155 BOA., A. MKT. NZD. 108 – 98., 19 Ocak 1854, (19 Rebiü'l-ahir 1270).
156 BOA., HR. SYS. 1346 – 32., 9 Aralık 1853, (8 Rebiü'l-evvel 1270).
* Asıl adı Michal Czajkowski olan Mehmed Sadık Paşa, Macar Mültecileri Meselesi sırasında Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş, kendisine Mehmed Sadık adı verilerek Rumeli Ordusu'nda görevlendirilmiş ve kendisine 5 bin kuruş maaş tahsis edilmiştir. (Bknz., Musa Gümüş, "Mehmed Sadık Paşa ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvari Alayı", **International Peridocial for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/3, Summer, 2010, ss. 1362 – 1375., BOA., MAD., Defter No: 8863, s. 57.)
157 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 105, 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

devletler tarafından tedarik edileceği İngiliz ve Fransız sefaretlerinden Sadaret'e gönderilen tebligatla bildirilmiştir. Hariciye Nezareti, bu silahların kabul edildiğini fakat birliklere dağıtımının, sefaret memurları tarafından takdim edilecek birer numunesinin kontrol edilmesinin ardından, Seraskerlik vasıtasıyla gerçekleştirilmesinin uygun olacağını belirtilmiştir.[158] Rus Ordusu'ndan firar edip Osmanlı Devleti'ne sığınan Lehlilerin de bu alaylarda istihdam edilmelerine karar verilmiştir. Lehistan, Rusya tarafından işgal altında tutulduğundan, pek çok Lehli mülteci Rusya'ya karşı savaşmak ve kendi özgürlüklerini kazanmak amacıyla Osmanlı saflarında savaşmak istemişlerdir.[159] Rumeli ve Anadolu taraflarında bulunan Ağnad kazakları da Rusya ile olan savaş durumundan dolayı Osmanlı Ordusu'nda görev almak konusunda gönüllü olmuşlardır. Önceki seferlerdeki hizmetleri göz önünde bulundurulmuş ve bunlardan bir alay süvari tertip edilerek; kumandanlığına devletin ileri gelenlerinden Mehmed Sadık Efendi getirilmiştir.[160]

Savaşın başlamasından itibaren bitimine kadar yabancı devletlerden pek çok subay, Osmanlı Ordusu'nda görev almayı talep etmiş ve bunların çoğunluğu da kabul edilmiştir. Buna karşın bu askerlerden birçoğunun yeterli askerî bilgiye ve savaş bilimine vakıf olamaması, savaşın neden olduğu hengame içerisinde bunların istihdamında yeterli tahkikatın yapılamaması, ordu kumandanlarının görüşlerinin alınmaması ve bu askerlerin tayınat ve maaş gibi tüm tahsisatlarının karşılıksız olarak ordu kaynaklarından gerçekleştirilmesi, Nizamiye orduları ile yardımcı birlik askerlerinin maaş ve tayınatının idaresi konusunda mevcut sıkıntıların artmasına sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine yabancı askerlerden Osmanlı Ordusu'nda hizmet vermek isteyenlerin taleplerinin, tek seferde kabul edilmemesi, hangi orduya katılmak istiyorlarsa öncelikle ilgili ordu komutanına durumun bildirilerek fikrinin alınması, eğer komutan talebin uygunluğu konusunda fikir beyan ederse istihdamına lüzum görülen askerlerin Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de imtihana tabi tutulması kararlaştırılmıştır. İmtihanı başarı ile gerçekleştirenlerin savaş ilmi ve askerî bilgiler konusunda yetkin olduğunun kesinleşmesi durumunda orduya alınması veyahut yetkinliğini ispat etmiş olsa dahi lüzum görülmemesi durumunda kendisinin istihdamından vazgeçilmesi ve ordu komutanlarının muvafakati sağlanmadıkça hiç kimsenin istihdam edilmemesi kararlaştırılmıştır.[161]

158 BOA, A. AMD. 50 – 44., 5 Ocak 1854, (5 Rebi ül Ahir 1270).
159 BOA., İ. MMS. 2 – 88., 27 Ekim 1854, (4 Safer 1271).; BOA., A. AMD. 61 – 1., (tarihsiz),; BOA., HR. MKT. 90 – 6., 15 Ekim 1854, (22 Muharrem 1271).; BOA., HR. MKT. 102 – 67., 2 Şubat 1855, (14 Cemaziye'l-ahir 1271).
160 Takvim-i Vekayi, Def'a: 496, 8 Aralık 1853, (7 Rebiü'l-evvel 1270).
161 BOA., İ. DH. 324 – 21110., 14 Temmuz 1855, (28 Şevval 1271).

23 Temmuz 1853 tarihinde Şumnu'dan İngiliz Sefareti'ne gönderilen bir kıta tahriratın tercümesinde; Bulgaristan'da bulunan Osmanlı Ordusu'nun toplamda tahminen 70 bin neferden oluştuğu ve Bosna'dan Vidin'e hareket etmesi beklenen 10 bin askerin de bu rakama dahil olduğu ifade edilmiş, 20 bin kadar redif askeri ve 18 bin kadar Mısır askeri ile kalelerde bulunan topçu neferleri dahil edildiğinde bölgedeki Osmanlı askeri sayısı 130 bine ulaştığı bildirilmiştir. Süvari askerinin sayısı ise 8 bin ile beklenenin altında kalmıştır. Ordunun kullanımı altında 250 parça top bulunmaktadır. Ordunun dağılımına geldiğinde ise Varna, Silistre, Rusçuk ve Vidin kalelerinin her birinde 11 bin müstahfız askeri bulunmaktadır. Şumnu'da etrafı müstahkem olan ordugâhta, ilave olunan tabyalar ile birlikte tahminen 30 – 35 bin nefer bulunmaktadır.[162] 6 Eylül 1853 tarihinde bir Sardinya zabitinin Sardinya Sefareti'ne göndermiş olduğu tahriratta ise Rumeli Bölgesi'nde redif askerlerinden oluşan bir ihtiyat ordusunun oluşturulduğu ve seferber olacak ordunun 80 bini muntazam, 10 bini gayr-ı muntazam ve 10 bin nefer süvari ile 180 kıta muharebe topundan mürettep olduğu bildirilmiştir.[163]

Gönüllü askerlerin istihdamında, maiyetindeki askerlerle birlikte ordulara dâhil olacak kişiler hakkında sabıka kaydına ilişkin kontroller de yapılmıştır. Askerleri ordulara sevk eden kişilerin sicilleri araştırılarak; sicilinde vukuat tespit edilenler, bu askerler ile birlikte İstanbul'a gelmekte ve askerleri ihtiyaç duyulan bölgelere sevk edilirken kendisi de İstanbul'da bir soruşturmadan geçirilmektedir. Maiyetindeki askerleri Şumnu Ordusu'na sevk etmek amacıyla İzmir'e gelmiş olan İncirpınarı köyünden Alo, daha önce eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı sabıkası olduğundan kendisine şüphe ile bakılmıştır. Alo'nun maiyetinde bulunan 300 nefer muvazzaf ve 50 nefer süvari askeri, Denizli Kazası müftüsü Miftahüddin Efendi ve İzmir Meclisi azalarından Hacı Şakir Efendi ile kara ve deniz yoluyla İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat Alo'nun soruşturulması gerekmiştir. Alo'nun uygunsuz tavırlarının tekrarlanması durumunda cezalandırılacağı kendisine bildirilmiş fakat şimdilik maiyetindeki askerlerle beraber Rumeli Ordusu'na katılmasına izin verilmiştir.[164] Aynı durum, özellikle gönüllü ve başıbozuk askerlerinin meydana getirdikleri uygunsuzluklardan sonra askerler için de geçerli olmuştur. Tırnovi Kaymakamı Abdülhalim Galib tarafından Sadaret'e yazılan arizada; şimdiye kadar gönüllü olarak Rumeli Ordusu'na katılan askerlerin içerisinde çok sayıda sefil kimselerin bulunduğu ve bunların sefer yolu üzerinde ve bulundukları mahallerde

162 ATASE.., No: 1 – 3 – 1.
163 ATASE.., No: 1 – 3 – 8.
164 BOA., İ. DH. 302 – 19150., 5 Haziran 1854, (9 Ramazan 1270).

ahaliye karşı uygunsuz tavırlarda bulundukları bildirilmiştir. Arizada bundan sonra istihdam edilecek gönüllü askerler için kefil talep edilmesi, bunlara reis olacak adamın dahi mahalli hanedanından tecrübeli, güvenilir ve askerî idareye muktedir olan kişilerden tayin olunmasının gerekliliği ve gönüllüler içerisinden uygun görülmeyen kişilerin ise ayrılarak serkerdeleri ile birlikte memleketlerine gönderilmelerinin uygun olacağı ifade edilmiştir.[165]

Devlet, askerlerin ordu merkezlerine sevk edilmesinin ardından ortaya çıkabilecek güvenlik açığını telafi edecek şekilde hareket etmiştir. Rusların Yunanlıları, Osmanlı Devleti aleyhine bir isyana teşvik etmesi ve bu amaca yönelik olarak yayınladıkları gazeteler yoluyla propaganda faaliyetleri yürütmeleri ile birlikte Yunan Devleti ile sınır olan Yanya, Narda ve Preveze mevkilerinin içerisinde bulunduğu hassas durum göz önünde bulundurularak çeşitli önlemler alınmıştır. Ömer Paşa tarafından bölge valilerine gönderilen tahriratlar neticesinde bölgedeki nizamiye askerlerinin Şumnu ve Varna'ya sevk olunması kararlaştırılmış fakat bölgedeki muvazzaf askerlerin tümüyle sevk edilmesinin uygun olmayacağı bildirilmiştir. Benzer şekilde Arnavutluk'un Toskalık Bölgesi'ndeki askerlerin, talim görmüş olmalarına rağmen huzursuzluk çıkarma potansiyelleri ve disiplinsizlikleriyle birlikte bölgedeki nizamiye askerlerinin tümüyle sevk edilmesinin yaratabileceği güvenlik sorunları gereğince, bu birliklerin Rumeli ordu merkezine sevki bir süre ertelenmiştir.[166] Buna karşın devlet, Arnavutluk Bölgesi'nde bulunan Toskalık ve Kigalık'tan çok sayıda nefer seferber edebilmiştir. 22 Mayıs 1853 tarihinde Yanya Valisi'nden gelen tahriratta; Toskalık Bölgesi'nden 5 bin neferin asker yazıldığı ve her 500 - 1.000 neferde başlarına Toskalık ve Arnavutluk beylerinden bir serkerde tayiniyle sevk edilen askerlerin birer ikişer aylıklarının peşinen verileceği ifade edilmiştir.[167] Aynı şekilde Kigalık Bölgesi'nden de 5 bin nefer muvazzaf asker tertip edilmiş, Kigalık ve Toskalık'tan tertip edilen askerlerin Şumnu'ya birlikte sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu neferlerin toplanmasında yerel bey ve muteber kişilerden faydalanılmıştır.[168] Devlet, her türlü iç isyan ve hoşnutsuzluğa karşı ahalinin durumunu sıkı sıkıya tetkik etmiş ve bu amaçla valilerden halkın durumuna ilişkin raporlar almıştır. Bu raporların birinde Prizren, Niş ve Tırnovi sancaklarının ahalisinin her anlam-

165 BOA., A. MKT. UM. 157 – 87., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).

166 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7.; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 003., 9 Haziran 1853, (2 Ramazan 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7 – 2., 16 Haziran 1853, (9 Ramazan 1269).; BOA., HR. MKT. 60 – 86., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269).

167 ATASE., No: 6 – 18 – 1 – 3, 26 Haziran 1853, (19 Ramazan 1269).

168 BOA., İ. DH. 277 – 17361., 15 Ağustos 1853, (10 Zilkade 1269).; ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 15.; ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 15 – 1.

da kendilerini emniyet içerisinde gördükleri ve valilerinden memnun oldukları tahkik edilmiştir.[169]

Rumeli Bölgesi'nde gerçekleştirilen askerî sevkiyat, kimi zaman çatışmadan çok düşmanın moralini bozmaya yönelik de olmuştur. Sırbistan'a asker sokmak konusunda tarafsızlığını koruyan Avusturya'nın muvafakatini sağlayamayan Ruslar, Kalafat Bölgesi'nde top atışları yaparak ve bölgeye askerî sevkiyatını arttırıp sayıca çoğalarak bölge ahalisinin ve reayanın moralini bozmayı amaçlamış ve aynı zamanda Sırbistan konusunda da Osmanlı yönetimini telaşa sürüklemiştir. Rusların bu hareketlerine karşılık vermek isteyen Osmanlı Devleti, Vidin'de bulunan nizamiye birliklerinden iki tabur piyade, üç alay süvari ve iki kıta topu Tuna Nehri kenarına sevk ederek, Sırbistan hududunda karakol gezdirmeye başlamıştır. Sırplıların bu harekete yanlış bir anlam yüklememeleri için de Sırp Beyi'ne durum bildirilmiştir.[170] Ayrıca Sırbistan ve Bosna bölgelerinde ihtiyaten yerli askerlerden mürekkep birlikler konuşlandırılmıştır. Bosna Bölgesi'nin muhafazası hususunda talep edilene kadar kendi işleriyle meşgul olmak üzere yerli ahaliden başbuğu yüzbaşı ile birlikte toplam 46.027 nefer süvari ve piyade askerinin ihtiyaten tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlara, istihdam edildikleri süre boyunca yalnız mühimmat ve tayınat verilmesi uygun görülmüştür. İhtiyat askerlerinden 5 bin kadarı Vişegrad Kazası'na ayrılmış ve savaşın gidişatına göre bölgeye bir Rus birliğinin sevk edildiği hissedilirse Vişegrad'dan başlayarak Drin Nehri boyunca uygun yerlere 15 bin kadar muvazzaf askerin sevk edilmesi tasavvur olunmuştur. Bununla birlikte Hersek Sancağı'nda bulunanlardan başka nizamiye askerlerinden bir tabur Bihke'de, bir tabur Banaluka'da ve kalanı ise Travnik ve Saraybosna'da ikamet ettirilmiştir. Bihke Kalesi'nden Banaluka'ya nakledilen nizamiye askerlerinin yerine ahaliye telaş vermemek amacıyla aylık 50'şer kuruş maaş ile bir başbuğ ve 200 nefer muvazzaf asker geçici süre görevlendirilmiştir. İhtiyat askerlerinin ileride sıkıntı yaşamaması amacıyla sevk olunacakları günden itibaren kendilerinin ve hayvanlarının masraflarına harcanmak üzere 3 aylık hesabıyla buğday, arpa ve peksimed, rayiç bedeli üzerinden satın alınarak depolanmıştır.[171] Satın alınarak depolanan erzak Tablo 8'de gösterilmiştir. Temel ihtiyaç maddesi olması hasebiyle bu malzemeler içerisinde en büyük paya buğday sahiptir. Arpa, özellikle yem olarak hayvanlara verilmesi ve belirli ölçüde buğday yerine ikame edilmesi nedeniyle, buğdaydan sonra en çok depolanan ikinci malzeme olmuştur. Peksimed ise daha çabuk bozulabilir olması nedeniyle daha az miktarda stoklanmıştır.

169 ATASE., No 2 – 52 – 7.
170 BOA., İ. DH. 291 – 18296., 1 Mart 1854, (1 Cemaziye'l-ahir 1270).
171 BOA., İ. DH. 285 – 17911., 18 Kasım 1853, (16 Safer 1270).

Tablo 8: İhtiyat Amacıyla Bosna Bölgesi'nde Depolanan Erzak (Kıyye)

Bölge Adı	Buğday	Arpa	Peksimed
Travnik	600.000	150.000	-
Banaluka	360.000	270.000	40.000
Tuzla	150.000	60.000	20.000
Seniçe Adası-Başgıran Köprüsü	100.000	50.000	-
Toplam	**1.210.000**	**530.000**	**60.000**

Kaynak: BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 74., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).

Bölgedeki asker sayısının arttırılmasının Sırplıları kışkırtabileceğinden hareketle ilk etapta 5 bin kadar ihtiyat askeri toplanarak Vişegrad ve Çelebipazarı'nda konuşlandırılmıştır. Bu birlikler daha sonra Arnavutluk'tan gelecek askerlerle birlikte Sırbistan'a dâhil olan eyaletlere taksim edilmiştir. Arnavutluk'tan gelecek 15 bin kadar asker konusunda Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa ile irtibata geçilerek, ondan gelecek komutlara göre hareket edilmesi uygun görülmüştür.[172] Bununla birlikte Ömer Paşa, Bosna Valisi'ne gerektiği durumda Sırbistan'a ve diğer bölgelere sevk edilebilmek üzere yeterli sayıda muvazzaf asker tertip ve sevk edebilme yetkisi vermiştir.[173]

Rusların tahriki nedeniyle ortaya çıkan Yunan meselesinin engellenememesi durumunda tahrik ve fesat faaliyetlerinin bölgeye yayılması olasılığı gereğince Tırhala ve Yanya bölgelerine de 10 tabur asker sevk edilmiştir. Tuna Bölgesi için hazırlanan kuvvetlerden bir bölümü de zorunlu olarak Yunan sınırına kaydırılmıştır. Duruma göre talep edilen bir tabur şişhaneci ve 4 tabur piyade ile birlikte Mısır'dan gönderilecek birliklerin dahi Yunan sınırına gönderilenlerinden ancak arda kalanının Varna'ya gönderilmesi gerekli görülmüştür. Nizamiye askerlerinin yerine bölgeye gönderilen muvazzaf askerlerden başka cephane muhafazası ve diğer işler için de bölge redifinden bir bölük topçunun tertip edilerek Yenişehir'e sevk edilmesi ve orada bulunan süvari redif zabitinin nezaretinde görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Topçu rediflerinin maaşları ve tayınatları yerine günlük olarak her bir nefere bedeli mal sandığından karşılanmak üzere 40 para katık baha ve 300'er dirhem* ekmek verilmiştir. Hâlihazırda İstanbul'da sadece karakolları idare edebilecek kadar as-

172 BOA., İ. DH. 285 – 17911., 18 Kasım 1853, (16 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 74., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).

173 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 88., 29 Kasım 1853, (27 Safer 1270).

ker kalmış olmakla birlikte Yunan çetelerinin tahrik ve kışkırtma faaliyetleri nedeniyle İstanbul'un askerden fazla yoksun kalmaması istenmiştir. Yeniden asker tertibi için redif askerlerinin bakiyesinin İstanbul'a gönderilmesi, kura yöntemi ile yeniden asker yazılması ve müttefik orduların Osmanlı Ordusu'na katılımlarının hızlandırılması zorunlu görülmüştür. Yunan sınırından gelecek olumlu haber ve galibiyetlere göre münasip sayıda askerin Tuna Bölgesi'ne sevkine karar verilmiştir.[174]

Karadağ ve İşkodra bölgelerinin sükûnete kavuşması amacıyla Hassa Ordusu'na mensup olup İşkodra'da bulunan iki tabur ile Dersaadet Ordusu'na mensup 6. alayın iki taburunun Prizrin'e sevk edilmesi, Rumeli Ordusu 1. alay 1. taburunun ise İşkodra Kalesi'nde bırakılması ve kalan nizamiye ve redif taburlarının ise Rumeli Ordusu merkezine sevk edilmesi Rumeli Ordusu Müşiri tarafından gönderilen tahriratla kararlaştırılmıştır.[175] Bununla birlikte, özellikle Karadağ Bölgesi'nin çıkabilecek her türlü uygunsuzluğa karşı kontrol altında tutulması gerektiği 11 Mayıs 1853 tarihinde İşkodra Mutasarrıfı'na gönderilen şukkayla belirtilmiştir.[176] On beş gün sonra alınan karar ile İşkodra ve civarında bulunan askerlerden iki taburunun Ülgün'de ve bir taburunun da İşkodra'da ikametiyle kalanlarının Rumeli Ordusu merkezine gönderilmesine karar verilmiştir.[177]

Müttefik devlet askerleriyle Osmanlı askerlerinin birlikte hizmet etmesi arzu edildiğinden gerekli görüldüğü durumlarda Mareşal Saint Arnaud ve Lord Raglan'ın maiyetine 10 bin kadar nizamiye askerinin verilmesi kararlaştırılmıştır**. Bu askerlerden İngiliz Ordusu maiyetine verilecek birliklere Tophâne-i Âmire mirlivalarından Rüstem Paşa ve Fransız Ordusu maiyetine verilecek birliklere ise Mirliva Süleyman Paşa kumandan tayin edilmiştir.[178] Her fırka asker için birer mirliva görevlendirilmişse de bunların idare edilmesi ve işlerin kolaylaştırılması amacıyla başlarında Ferik rütbesinde birisinin görevlendirilmesi de gerekli görülmüştür. Bunun için Hassa Ordusu erkânın-

* Dirhem, bir okka = kıyye'nin dört yüzde biri olup 3,148 gramlık ölçünün adıdır. (Bknz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, s. 453.)

174 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 12., 17 Haziran 1853, (10 Ramazan 1269).; BOA. A. MKT. NZD. 112 – 84., 6 Nisan 1854, (8 Receb 1270).

175 BOA., Ayniyat Defter, No: 300., s. 2., 10 Mayıs 1853, (1 Şaban 1269).

176 BOA., Ayniyat Defter, No: 300., s. 2., 11 Mayıs 1853, (2 Şaban 1269).

177 BOA., Ayniyat Defter, No: 618., s. 7., 26 Mayıs 1853, (17 Şaban 1269).

** Yapılan sözleşmede müttefik orduların maiyetine verilecek Osmanlı askeri sayısı 15 bini Nizamiye ve 5 bini de redif askeri olmak üzere 20 bin olarak ifade edilmiştir. (Bknz. **House of CommonParliamentaryPapers**, No: 31942., 3 Şubat 1855, s. 1.

178 BOA., İ. DH. 309 – 19667., 10 Ekim 1854, (17 Muharrem 1271).

dan Ferik Osman Paşa, askerî yönetimdeki başarısı ve liyakati ile bu göreve atanmıştır.[179] Askerlerin görevlendirilecekleri mevki itibariyle levazımatlarının ikmal edilmiş olması, elbise ve mühimmat gibi malzemelerinin ihtiyatlı tutulması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için kendilerine 2.000 kese kuruş (Sohum tarafına gönderilecekler için 3.000 kese kuruş) tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Fakat bu kadar nakdin kısa sürede tedarik edilmesi mümkün görülmemiştir. Fransa Devleti tarafından daha önce emanet ve sermaye suretiyle gönderilmiş olan paranın bu amaçla kullanılması düşünülmüşse de müttefik Fransız askerlerinin iaşe ve benzeri masraflarına tahsis edilmiş olduğundan bu paradan karşılanması uygun görülmemiştir. Bu nedenle birlikler için gerekli görülen nakit fevkalade tertibinden karşılanmış ve ihtiyaç duyulan silah ve mühimmat da Tophâne-i Âmire'den gönderilmiştir. Birliklerin malî hizmetlerinin görülmesi amacıyla da bir memur tayin edilmiştir. Bunun için İslimiye Kazası'nın eski kaymakamı olan Ali Efendi, daha önce askerî yoklamacılık gibi hizmetlerde bulunması ve hesap işlerine vakıf olması nedeniyle 5.000 kuruş maaş ve 5.000 kuruş harcırah ile birliğin muhasebeciliğine tayin edilmiş ve emrine bir adet miralay, bir nefer katib ve bir muhasib katib görevlendirilmiştir. Kendilerine emsallerine uygun maaş ve harcırah tahsis edilmiştir.[180] Müttefik ordu komutanlarının maiyetine verilecek nizamiye askerleri için tedarik edilmesi gerekli görülen eşya ve levazımat malzemeleri Tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9: Müttefik Ordularda Görevli Osmanlı Askerleri İçin Gerekli Malzemeler

Malzeme	**Sayı/ Miktar**	**Birimi**	**Malzeme**	**Sayı/ Miktar**	**Birimi**
Fes	8.000	adet	Yastık Kılıfı	250	adet
Yelek	7.764	adet	Saka Meşki (Tulum)	80	çift
Gömlek	7.764	adet	Kova	160	adet
Çuka Setri (Örtü)	16	adet	Saka Başlığı	80	adet
Çuka Elifi	228	adet	Çuka Gaşiye (Bez) Çanta	60	adet
Çuka Mintan	212	adet	Salhane Semeri	12	adet
İpli Çarık (her bir nefere ikişer çift)	16.000	çift	(Her bir nefere 30'ar adet olmak üzere) Fişek	232.920	deste

179 BOA., İ. DH. 310 – 19773., 1 Kasım 1854 , (9 Safer 1271).

180 BOA., A.AMD. 50 – 15., 6 Kasım 1854, (14 Safer 1270).; BOA., İ. MMS. 2 – 61., 8 Ağustos 1854, (14 Zilkade 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 160., 12 Ağustos 1854, (18 Zilkade 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 115 – 87., 3 Ağustos 1854, (9 Zilkade 1270).

Aba Tozluk	8.000	adet	Kapsül	3.079.960	adet
Pirinç	50.000	kıyye	8'i 5 ve 8'i 3 çapında 500'er atım olmak üzere batarya	16	kıta
Yağ	3.960	kıyye	Muşammalı Çadır	4	adet
Tuz	3.900	kıyye	Binbaşı Çadırı ve Kahve Ocağı	16	adet
Peksimed	120.000	kıyye	Piyade Çadırı	528	adet
Tıbbi Ecza	Lüzumunca		Demir Kazma	1.000	adet
Serpuş (Başlık)	250	adet	Demir Kürek	1.000	adet
Entari	250	adet	Karavana	792	adet
Gömlek	250	adet	Metris Torbası	2.000	adet
Uçkur	250	adet	Nuhas Maşraba	250	adet
Kemer Kuşak	250	adet	Çorba Tası	250	adet
Yatak Çarşafı	250	adet	Saman	250	kıyye
Nevresim Çarşafı	250	adet	Büyük Kazan	2	adet
Yorgan	250	adet	Küçük Kazan	2	adet
Minder Kılıfı	250	adet	Süzgü	3	adet

Kaynak: BOA., İ. MMS. 2 – 61, 8 Ağustos 1854, (14 Zilkade 1270).

Mareşal Arnaud ve Lord Raglan'ın maiyetlerine verilmesi kararlaştırılan nizamiye askerlerini almak üzere 9 Ağustos 1854 Çarşamba günü iki kıta vapur gemisi ile mühimmat gemisi gönderilmişse de bu askerlerin hazırlanması birkaç gün sürmüş ve askerler Pazar sabahı gemilere bindirilerek teslim edilmiştir.[181] Bu askerler, deniz yolu ile Varna'ya ve oradan da kara yolu ile Şumnu'ya sevk edilmiştir. Varna – Şumnu güzergahı üzerindeki kazaların naib, müftü, kaza müdürleri ve meclis azalarına yazılan yazılar ile askerlerin bölgeye sevkiyatı sırasındaki yüklerinin taşınması amacıyla gerekli görülen araba ve hayvanlarla, ihtiyaç duyulan diğer malzemelerin kendilerine sağlanması istenmiştir.[182]

Daha önce belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nin askere alım konusunda Rusya'ya göre en önemli dezavantajını, sadece müslüman bir asker havuzundan beslenmek zorunda olması oluşturuyordu. Devlet, savaş nedeniyle artan asker ihtiyacına bağlı olarak askerlik vazifesini tüm teb'a için zorunlu hale

181 BOA., İ. DH. 305 – 19398., 9 Ağustos 1854, (15 Zilkade 1270).
182 BOA., C. AS. 924 – 39934., 8 Ocak 1856 (29 Rebiü'l-ahir 1272).

getirerek hem artan asker gereksinimini gidermeyi hem de bozulan müslim – gayrimüslim dengesini düzeltmeyi amaçlıyordu. Bu amaçla devlet gayrimüslimlerin ödemekle yükümlü oldukları cizye vergisini kaldırdı. 14 Mayıs 1855 tarihli Takvim-i Vekayi'de cizye vergisinin kaldırılarak tüm gayrimüslim teb'anın müslümanlar gibi askerlik yapmakla mükellef oldukları ilan edilmiştir. Askere alınmayacak olanlar ise iane-i askeriye (bedelat-ı askeriye) adı verilen bir bedel ödeyeceklerdir. 1855/56 (H. 1272) senesi iane-i askeriyesinin tahsiline ve ayrıntılarına dair Meclis-i Âli-i Tanzimat'tan kaleme alınan mazbatada, hristiyanlardan asker alımının sadece söylemde kalmaması için son sayımda 6 milyon olarak hesaplanan müslüman nüfustan 50 bin neferin askere alındığı; 3 milyon olarak hesap olunan gayrimüslimlerden de üçte bir hesabıyla asker alınmasının lazım geleceği ifade edilmiştir. Böylelikle müslüman erkek nüfustan 120'de bir olarak gerçekleştirilen kura usulünün 170'te bire ineceği hesaplanmıştır. Nüfuslarına göre üçte bir oranıyla 16 – 17 bin nefer gayrimüslimin askere alınması gerekiyorsa da bu kadar neferin tek defada askere alınmasının sıkıntı yaratacağı belirtilmiştir. Gayrimüslim neferlerinin askere alınmasına ilişkin bir kaide oluşturulması amacıyla nüfus sayımının sona ermesi gerekli görülmüştür. Fakat mevcut alımlar için geçici bir usulün meydana getirilmesine duyulan ihtiyaç söz konusu mecliste ifade olunmuştur. 1855/56 (H. 1272) senesi için ise 16 bin nefer tahrir olunarak; bunlardan 12.500'ünün 1854/55 (H. 1271) senesinde olduğu gibi kişi başı 5.000 kuruş üzerinden iane-i askeriye vermesi, kalanının ise askere alınması kararlaştırılmıştır.[183]

Gayrimüslim teb'adan asker alınacak bölgelere bir evamir-i aliyye yazılarak; askerlik hizmetinin İslam ehlinden başka tüm teb'aya yayılmasına, askere alınacaklarda aranacak vasıflara ve bedelen askerlik yapacaklara tevzi' edecek iane-i askeriyenin esaslarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre belirlenecek sayının askere alınması ve kalanının ise bedelen hizmet vermek üzere genel vergiden hariç olarak iane-i askeriye adında bir vergi ödemesi, askere alınacakların 20 – 30 yaş aralığında güzide, tüvânâ ve askerliğe yarar durumda olmaları ve sakat ve alil olmamaları şart koşulmuştur. Bedenen askerlik yapacaklara yol esnasındaki harcamaları için 300'er dirhem ekmek ve 40 para katık baha verilmesi, bedelinin ise senet karşılığında mal sandıklarından tahsili uygun görülmüştür. Asker alımında en uygun ve adil usul, kura usulü olmasına karşın vaktin elvermemesi nedeniyle her sancağın nüfusuna

183 Sezgin Demircioğlu ve Nazım Kuruca, **Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2008, s. 13.; Takvim-i Vekayi, Sayı: 523, 26 Şaban 1271.; BOA., İ. MMS., 8 – 347., lef. 2, 19 Cemaziye'l-evvel 1273.; BOA., İ. MMS. 132 – 5650., lef . 3 vesika 1, 21 Zilkade 1271.

göre vereceği nefer sayısı belirlenecek ve hatta bu sayı kazalara ve köylere göre de taksim edilecektir. Bu askerlere, seçilmelerinde ve görev yerlerine kadar olan yolculuklarında, görevli memurlar, kocabaşılar ve ahaliden ileri gelenler refakat edecektir. Bu görevlilere tayin edildikleri bölgelerdeki harcamalarını karşılamaları için harcırahlar verilecektir.[184] Gayrimüslimlerin askere alınacakları bölgelere göre sevkiyatı gerçekleştirecek görevlilerin alacakları harcırahlar, Tablo 10'da gösterilmiştir. Buna göre görevlilere verilmesi gereken toplam harcırah bedeli 535 bin kuruş civarındadır. Bu meblağın yüksekliği, Osmanlı Devleti özelinde askere alım faaliyetlerinin zorluğu ve alım sürecinin uzunluğu bakımından fikir vericidir. Görevlendirilen toplam memur sayısı sadece 31'dir. Alım yapılacak bölgelerin genişliği dikkate alındığında devlet tarihinde bir ilki temsil etmek üzere alım sürecinin organize edilmesinin oldukça zor olduğu da aşikardır.

Tablo 10: Gayrimüslim Asker Alımı ve Görevlendirilen Memurlar

Bölge	**Memur Sayısı**	**Harcırah (Kuruş)**
Edirne, Gelibolu, Tekfurdağı, Biga	2	30.000
Filibe, Zağra, Sofya, Samako, Köstendil	3	40.000
Tırnovi, Şumnu, Varna, İslimiye, bazı kazaları hariç Silistre Sancağı	2	30.000
Sahra Nahiyesi ile Belgradcık harici Vidin Sancağı	1	30.000
Leskofça, Ürgüp ve Kurşunlu kazaları harici Niş Sancağı	1	20.000
Üsküp, Manastır, Kesriye, Selanik, Siroz ve Drama	4	67.000
Trabzon, Canik, Gümüşhane, Ordu ve Karahisar	2	30.000
Erzurum ve Muş	2	35.000
Sivas, Amasya, Diyarbekir, Siirt, Mardin, Harput, Maden, Dersim ve Besni	3	70.000
Hüdavendigar, Kütahya, Karahisar, Karesi ve Erdek	3	53.000
Sinop, Kastamonu, Bolu, Viranşehir ve Kocaili	1	15.000
Suğla, Aydın, Menteşe, Saruhan, Denizli	2	38.000
Ankara, Çankırı, Bozok ve Kayseri	2	35.000
Konya, Burdur harici Hamit, İçel, Alanya ve Teke	3	42.500
Toplam	**31**	**535.500**

Kaynak: BOA., İ. MMS. 132 – 5647., lef. 6, 26 Nisan 1855, (8 Şaban 1271).

184 BOA., İ. MMS. 132 – 5647., lef. 1 – 5., 26 Nisan 1855, (8 Şaban 1271).

Asker alımının hızlandırılması amacıyla alım yapılacak her sancağa birer memur atanmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Ancak tahminen 60 – 70 civarında sancak olduğundan, bu sayıda işgüzar ve tecrübeli asker bulmanın imkânsız olması, bulunsa bile masrafın çok fazla artacağından hareketle birbirine yakın her 4 – 5 sancaktan birer daire teşkil edilmesi ve her daireye bir memur tayin edilmesi uygun görülmüştür. Askerler, toplandıkça sancak başlarında muayene edilecek ve aralarında askerliğe uygun olmayacak surette hastalığı olanların değiştirilmesi istenecektir. Muayene işlemleri için İstanbul'dan memurlar gönderilecek ve bu memurlar gidecekleri yerlerin vali, mutasarrıf ve kaymakamlarına önceden haber vereceklerdir. Sabıka kaydı olanlar ve çeşitli şekilde suça karışmış olanlar, askerlik hizmetine kabul olunmayacaktır. Askerlerin yolculuk esnasında konaklayacağı mahaller önceden belirlenecek ve bunların konaklayacağı yerlerdeki asayiş ve edepleri kocabaşıları tarafından sağlanacaktır. Yol esnasında hasta olanlar naklolunacakları iskelelerdeki mülkiye memurlarına bırakılacak, tabip var ise muayene olunacak ve iyileşmeleri durumunda İstanbul'a gönderileceklerdir. Alınacak askerlerden çarığı olmayanlara bedeli mal sandıklarından karşılanmak üzere birer çift çarık verilecektir. Anadolu'dan alınacak askerler Antalya, İzmit, Sinop, Samsun ve Trabzon iskelelerinden, Rumeli tarafından alınacak askerler ise Selanik, Tekfurdağı, Gelibolu ve Varna iskelelerinden firar etmelerini engellemek amacıyla yanlarında bulunan zabtiye neferleri ile birlikte, giyim ve kuşamları tanzim edilerek, birlik haline sokulmuş bir şekilde İstanbul'a getirilecektir. Bununla birlikte devletin bazı bölgeleri, özel durumları gereğince gayrimüslim asker alımından muaf tutulmuştur. Yunan eşkıyalarının Osmanlı – Yunan sınırındaki düşmanca hareketleri nedeniyle, Tırhala Sancağı ile Yanya Eyaleti'nin Narda, Preveze gibi sancakları asker alımından muaf tutulmuş; bölgenin gerginliği ve Yanya halkının kaba mizaçları gereğince bölgede fazladan gerginlik yaratılmaması amaçlanmıştır. İşkodra Sancağı, henüz tanzimat dairesine alınmamış olması nedeniyle, Bosna ve Hersek sancakları ile Vidin ve Niş eyaletleri ise Sırp sınırına yakınlığından ötürü mevki gereğince asker alımına münasip görülmemiştir. Edirne, Selanik, Üsküp ile birlikte Rumeli eyaletlerinden Arnavutluk dahilinde bulunan Prizren ve Ohri sancakları ve savaş hali nedeniyle aşırı derece yıpranmış olan Silistre Sancağı gayrimüslim asker alımına dâhil edilmemiştir. Anadolu tarafında ise uzaklığı nedeniyle Musul, Bağdat, Şehr-i Zor, Hakkâri ve Trablusgarp eyaletleriyle Adalar istisna tutulmuştur. Arabistan kıtasındaki livalar ise henüz kura usulü icra edilemediğinden istisna tutulmuştur. İstanbul'dan ise normal koşullarda kura ile müslüman asker bile alınmamakla birlikte gönüllü olanların askere alınması-

na izin verildiği gibi gayrimüslim ahaliden dahi gönüllü olarak askerlik hizmetinde bulunmak isteyenlerin askere alınmasına izin verilmiştir. Diğer bir konu da askere alınacak gayrimüslim askerlerin hangi tabur ve birliklerde görevlendirileceği olmuştur. İlk sefer askere alınacak gayrimüslim askerler, İngiliz Ordusu'nun emrine verileceğinden bir sorun ortaya çıkmayacağı düşünülmüş fakat gayrimüslim bölüklerinin ayrı istihdamlarının uygun olmayacağı ve bu askerlerin nizamiye taburlarına yerleştirilerek birlikte istihdam edilmelerinin en hayırlısı olacağı öngörülmüştür. Nizamiye taburlarına yerleştirilecek bu askerlerin tayınat ve elbiselerinin nizami olması, perhizlerine uygun şekilde beslenmeleri ve Pazar ve Yortu günlerinde ibadetlerini serbestçe gerçekleştirebilmeleri için papaz ve hahamların görevlendirileceği Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kararı çerçevesinde mecliste okutulan fezlekede belirtilmiştir.[185]

Savaş nedeniyle idarî yapılanmada da değişikliklere gidilmiştir. Birçok yerin kaza müdürleri değiştirilerek yerlerine vekaleten yeni müdürler atanmış ve bunlara asaletleri tasdik olunana kadar usul üzere daha düşük maaş ödenmiştir. Fakat olağanüstü hal ve savaş koşulları nedeniyle bu kaza müdürleri, normal döneme göre daha fazla çalıştıkları ve artan masrafları nedeniyle maaşlarının tümünü talep etmişlerdir. Özellikle Maçin, İsakçı, Babadağ, Umurfakih ve Balçık kazaları hakkında icra olunduğu gibi değişiklik yapılan diğer kaza müdürlerinin maaşlarının istisna olarak tam maaş halinde verilmesi, Hazine tarafından kabul edilmiştir.[186] Sevkiyattaki başarısızlıklar ya da askerlerin ihtiyaçlarının giderilememesi durumunda da görevden almalar meydana gelebilmiştir. Varna Kaymakamı Hüseyin Paşa bölgedeki askerlerin ihtiyaçlarını gidermede eksiklik göstermesi nedeniyle azledilmiş ve yerine liyakat ve ehliyet ile hendeseye ilişkin askerî bilgisi gereğince Drama Kaymakamı Ahmed Bican Paşa atanmıştır.[187] İdarî yönetimden farklı olarak kazaların idarî dağılımında da değişikliğe gidilmiştir. Varna Sancağı'na bağlı olmakla birlikte daha önce ayrılarak Şumnu ve İslimiye'ye dahil edilmiş olan birkaç kazanın savaş koşulları nedeniyle daha güçlü bir şekilde tamir ve tahkim edilmiş olan Varna Sancağı tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır.[188] Ayrıca Vidin Eyaleti'ne bağlı bulunan Ziştovi kazası da savaş sırasında idarî kolaylık sağlanması amacıyla Vidin'den ayrılarak kendisine coğrafi olarak daha yakın olan Tırnovi'ye bağlanmıştır.[189]

185 BOA., İ. MMS. 132 – 5647., lef. 9 – 13., 5 Haziran 1855, (19 Ramazan 1271).
186 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 172., 31 Ekim 1854, (8 Safer 1271).
187 BOA., A. MKT. NZD. 115 – 87., 3 Ağustos 1854, (9 Zilkade 1270).
188 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 12., 22 Mayıs 1853, (13 Ramazan 1269).
189 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, s. 23., 24 Şubat 1853, (15 Cemaziye'l-evvel 1269).

Savaşın Kırım Yarımadası'na sıçraması ile birlikte orduların komuta kademelerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Buna göre; Kırım Ordusu Kumandanlığı'na Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa getirilirken ondan doğan boşluğa ise Anadolu Ordusu Müşiri İsmail Paşa, Anadolu Ordusu Müşirliği'ne ise Arabistan Ordusu Müşiri Vasıf Paşa atanmıştır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî azasından Rasih Efendi Kırım kuvve-i askeriyesi kaymakamlığına ve Rusuhi Efendi, Rumeli Ordusu defterdarlığına tayin edilmiştir.[190]

1.3.2. Deniz Kuvvetlerinin Sevk Edilmesi

Menşikov'un maiyetinde birçok rütbeli subay ile 28 Şubat 1853'te olağanüstü elçi sıfatıyla Osmanlı Devleti'ni ziyareti sırasında Osmanlı donanması savaş hazırlıklarına başlamıştı.[191] Donanmaya ait gemiler, Haziran 1853'te Boğaz savunmasına katılmak üzere Beşiktaş'tan hareket ederek; Karadeniz Boğazı'ndaki emniyet bölgesine gelmiş ve sıra ile Sarıyer – Tarabya arasına demirlemiştir. Kalyonlar bordalarını açık denize doğru tutacak şekilde çok sayıda top Boğaz'ın ağzına doğru çevrilmiştir.[192] Osmanlı donanması savaşa üç ambarlı 6 kapak gemisi, 11 fırkateyn, 8 korvet, 13 brik ve 5 uskuna ile katılmıştır*. Ayrıca Tuna'da 60 adet duba inşa edilmiştir.[193] Dönem itibariyle Dünya'nın önde gelen beş büyük donanmasına bakıldığında İngiltere'nin toplam 18.330 topa sahip 667 gemisi, Fransa'nın 7.144 topa sahip 328 gemisi, Rusya'nın 5.036 topa sahip 170 gemisi, Hollanda'nın 3.218 topa sahip 102 gemisi ve Amerika'nın 1.039 topa sahip 60 gemisi bulunmaktaydı.[194] Bu bakımdan Osmanlı donanması, Rus donanmasına kafa tutacak çapta değildi. Buna karşın Fransız ve İngiliz filolarının Boğaz içindeki Beykoz açıklarına demir atmasıyla dengeler Rusya aleyhine değişti.[195] Osmanlı donanmasının savaştan önceki 30 yıl içerisindeki değişimi Tablo 11'de gösterilmiştir. 1826 yılında sahip olunan toplam 62 adet geminin sayısı 1832 yılına gelindiğinde Navarin Savaşı'nın da etkisiyle 27'ye kadar düşmüştür. Devlet kayıplarını telafi etme çabası çerçevesinde donanmasında bulunan gemi sayısını hızla arttırmıştır.

190 BOA., İ. DH. 312 – 20047., lef. 2., 1 Ocak 1855, (11 Rebiü'l-ahir 1271).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 516, 16 Ocak 1855, (26 Rebiü'l-ahir 1271).

191 Fevzi, s. 6.

192 Büyüktuğrul, s. 384.

* Besim Özcan ise Osmanlı donanmasının çoğu yelkenli olmak üzere 55'i savaş gemisi, 12 üç ambarlı, 6 kapak, 11 fırkateyn, 8 korvet, 13 brik ve 5 uskuna ile diğer yardımcı ve taşıt gemilerinden oluşmakta olduğunu belirtmiştir. (Besim Özcan, Kırım Savaşı (1853 – 56), **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren), Cilt: 2, Ankara, 1999, s. 100.

193 Yıldız (Ed.), s. 141.,

194 New Albany Daily Tribune, 27 Aralık 1854.

195 Figes, ss. 161 – 162.

Tablo 11: Osmanlı Donanmasında Bulunan Yelkenli Savaş Gemileri (1823 – 1853)

Yıl	Kalyon	Fırkateyn	Korvet	Brik	Golet	Uskuna	Koter	Toplam
1823	11	12	14	2	-	-	-	**29**
1826	11	17	28	6	-	-	-	**62**
1827	12	13	15	4	1	-	-	**35**
1828	8	8	12	5	2	2	1	**39**
1829	9	8	14	2	-	-	-	**33**
1832	6	7	9	3	-	-	2	**27**
1836	12	11	15	4	1	-	-	**43**
1837	10	11	19	5	-	-	-	**45**
1842	13	17	9	6	2	3	5	**55**
1847	4	6	5	13	-	-	12	**40**
1849	7	9	4	6	-	2	4	**32**
1852	5	9	7	17	2	7	4	**44**
1853	6	9	5	5	3	-	1	**29**

Kaynak: Yıldız (Ed.), Osmanlı Askeri Tarihi, s. 127.; Levent Düzcü, "Osmanlı Denizciliğind Teknolojik Transformasyon: Yelkenliden Buharlı Gemiye Geçiş Dönemi (1828 – 1862)", **Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloi ve Deneysel Çalışmalar,** (Hazırlayan: Kahraman Şakul), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s. 188.

Askerî sevkiyat öncesinde savaş koşullarına bağlı olarak Rusya ile Osmanlı Devleti arasında devletin kendi karasularındaki egemenliğini belirleyen seyrüsefer serbestisi karara bağlanmıştır. Osmanlı Devleti, karasularında bulunan Rus tüccar gemilerini, bulundukları limanda alıkoymayı hakkaniyete yakıştıramadığından Kaptan Paşa ve Fethi Paşa'ya yazılan tezkire ile savaş durumunun oluşmasından dolayı gerek Haliç ve Dersaadet'te gerekse devletin diğer tüm liman ve iskelelerinde bulunan Rus gemilerinin kendilerine ilan olunduğu günden itibaren 15 gün içerisinde istedikleri yerlere gitmelerine izin vermiştir. Belirtilen süre içerisinde hava muhalefetinden dolayı Osmanlı liman ve iskelelerini terk edemeyen gemiler olursa kendilerine ek süre tanınacaktır. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Avrupa ile gerçekleştirmekte olduğu ticareti hiçbir zaman baltalamak düşüncesinde olmadığı gibi, Avrupa'da ya-

şanmakta olan zahire kıtlığı nedeniyle mümkün olan kolaylığın gösterilmesine de çabalamıştır. Bu anlamda zahire yükü ile Karadeniz'den Akdeniz'e gidecek olan Rus tüccar gemilerinin kat edecekleri mesafenin uzun olmayacağı ve bunun da çok zaman gerektirmeyeceği göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla Karadeniz Boğazı'ndan girerek Akdeniz Boğazı'ndan çıkmaları için daha önce tespit edilen süreye 45 gün daha ilave edilmiştir. Avrupa, Afrika ve okyanus sınırlarında bulunup da diğer dost devlet tüccarının ticari eşyalarıyla yüklü olan Rus tüccar gemilerinin, Akdeniz Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e gitmeleri için 24 Kasım 1853 Çarşamba gününden itibaren 3 ay daha zaman tanınmıştır. Bu süre içerisinde hangi denizde olursa olsun Rus bayrağı ile gidip gelen tüccar gemilerine müdahale edilmemesi konusunda, askerî mercilere gerekli talimatlar gönderilmiştir.[196] Belirtilen sürelerin sona ermesi ile birlikte Osmanlı limanlarında bulunan tüccar gemilerine el konulacağı da belirtilmiştir. Rus gemileri dışındaki gemiler ise Boğazlar'dan serbestçe girip çıkmaya devam edebilecektir. Yayınlanan emirnameler ile savaş koşullarına karşın ticaret ve seyahat amacıyla Osmanlı topraklarında bulunan Rusya vatandaşlarının, can ve mallarının devletin kendi ırz, can ve malı gibi kabul edilerek kötü muameleden korunması istenmiştir.[197] Buna karşın Rusya bandırasıyla Ayvalık'ta işlemekte olan 3 kıta ticaret gemisi, savaş hali nedeniyle Osmanlı sularında ve sahillerinde gezmeleri ve ticaret yapmaları yasak olmasına karşın Yunanistan'a giderek Yunan patentası almış ve bölgedeki Osmanlı adaları ile ticari faaliyetlerde bulunmaya çalışmıştır.[198] Osmanlı Devleti'nin ılımlı tavrına karşılık Rusya, Osmanlı gemilerinden Rus limanlarını 22 Ekim 1853 tarihine kadar terk etmelerini talep etmiştir.[199]

Deniz kuvvetlerinin savaş hazırlığı bağlamında öncelikle mevcut malî ve teçhizat koşulları hakkında bilgi toplanmıştır. Bu doğrultuda Tersâne-i Âmire'nin borçlarının tetkiki amacıyla Bahriye Muhasebesi'nden talep edilen defterde, mevcut gemilerin isim ve sayısı ile birlikte gemilerden tamire ihtiyaç duyulanlara ilişkin rapor hazırlanması istenmiştir. Ferik Paşalar ve yüksek rütbeli subayların sundukları raporlar çerçevesinde donanmanın ilkbaharda hareket geçebilir hale gelmesi için gereken önlemler tespit edilmiştir. Buna göre donanmada; biri üç ambarlı, altısı kalyon, dördü fırkateyn, dördü korvet, beşi brik ve yedisi vapur olmak üzere toplam 30 adet geminin sevk edilme-

196 BOA., A. MKT. NZD. 102 – 54., 28 Kasım 1853, (26 Safer 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 104 – 58., 11 Aralık 1853, (10 Rebiü'l-evvel 1270).
197 Takvim-i Vekayi, Def'a: 652., 31 Ekim 1853, (28 Muharrem 1270),
198 BOA., HR. SYS. 1346 – 50., 28 Ocak 1854, (28 Rebiü'l-ahir 1270).
199 BOA., HR. MKT. 50 – 81., lef. 3., Kasım 1853.

ye hazır bulunduğu ve bunlardan bakıma ihtiyaç duyanların ise tamirlerinin yüksek bir masraf gerektirmeyeceği belirlenmiştir. Donanmaya ilişkin hazırlıklar çerçevesinde bahriye muvazzaf askerleri, redif askerleri, Mısır fırkası ve marnellerin iaşe, mühimmat ve gereği duyulan diğer tüm eşyalarının öncelikle mevcutları tespit edilmiş sonrasında da eksiklerinin giderilmesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla görevli memurlarla birlikte tüm Tersâne-i Âmire mahzen ve ambarları tek tek kontrol edilmiştir.[200]

İstanbul'da demirlemiş olan donanmanın savaşa hazırlanması amacıyla bahriye askeri mevcudunun arttırılması için bahriye rediflerinden bir kısmının tekrar donanmaya alınması kararlaştırılmıştır. Bahriye rediflerinden bir kısmının terhis edilerek redif sınıfından ihraç edilmiş olması, bir kısmının ismine kura isabet etmeyerek askerlik yaşını geçmiş olması, bir kısmının bedel ödeyerek redif sınıfına geçmiş olması ve bir kısmının ise hastanelerde şifa bulamayıp tabip kontrolünün ardından askerliğe elverişli görülmeyerek memleketlerine gönderilmesi nedenleriyle bahriyeye asker bulmakta oldukça zorlanılmıştır. Bu sınıflar içerisinden eline redif tezkiresi verilerek redif sınıfına geçmiş olanların, muvazzaf sınıfta iken askerliğe uygun görülmeyerek redif sınıfına ayrılanların ve sonradan sağlık durumu iyileşenlerin, askerî talimatlara ve bahriye kanunlarına uyumlu ve deneyimli olmaları nedeniyle işe yarayacakları düşünülmüştür. Her sancak ve kazada bu özelliklerde ne kadar redif askeri bulunursa askere alınması ve yaşı askerlik sınırını aşanların dahi noksanın tamamlanmasında kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu rediflerin muvazzaf sınıfa alınmasında bahriye zabitlerinden uygun görülenler görevlendirilmiştir. Bahriye Meclisi'nden bu zabitlere askere alınması lazım gelen rediflerin sayısını gösteren mühürlü pusulalar verilmiştir. Pusulalara göre vali, kaymakam ve mutasarrıflar vasıtasıyla kaza merkezlerine toplanan redif askerlerinden sakat, hasta ve bünyesi zayıf olanlar ve hanelerinde yalnız olup maiyeti olmayanlar, hakkaniyet üzere bedelden ve askerlikten muaf tutulacaktır. Kalanlar ise en yakın iskeleye sevk olunup uygun görülen vapurlara bindirilerek Tersane-i Âmire'ye gönderilecektir. Bu askerlere silahaltına alındıkları andan itibaren yol esnasında ve iskelelerde bekledikleri sürece 300'er dirhem ekmek ve 20'şer para katık bahaları mal sandıklarından ödenecektir. Bahriye zabitlerinin ellerine verilen talimat gereğince; toplanan rediflerden maiyeti olmayanlara terhis edilene kadar evlat ve ailelerinin zaruret çekmemesi için mahalleri mal sandığından ödenmek üzere aylık 10'ar kuruş verilecektir. Askere alınacaklardan ayakkabısı olmayanlara birer

200 BOA., İ. MMS. 1 – 7., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

çarık yaptırılacak; bedeli yine mal sandığından karşılanacaktır. Askerlerin nakledilmek üzere iskelelere yolculuğu esnasında konaklayacağı mahallerde yatacak yerler hazırlanarak; bir gecelik olarak kilim, keçe ve hasır gibi döşemeler tedarik edilecek ve askerlere sıkıntı çektirilmemesine çalışılacaktır. Askerlerin bazı yüklerinin ve içlerinden hasta olanların taşınması için hayvan ve araba gerekmesi durumunda, görevlendirilmiş zabitlerden senet alınması suretiyle ihtiyaçlar karşılanacaktır. Askerler, ordu merkezlerine doğru ilerledikçe ihtiyaca bağlı olarak daha fazla zabit görevlendirilecektir. İstihdam edilecek zabitler için gerekli maaş, elbise, tayınat ve ekmek bedellerinin miktarlarını içeren defterlerin düzenlenerek; masrafları ihtiyat tertibinden karşılanmak üzere Hazine-i Celile'den Tersâne-i Âmire'ye aktarılacak meblağa ilave edilmesi kararlaştırılmıştır.[201]

Bununla birlikte donanmada görev almak üzere sahil sakinlerinden ve tüccar gemilerinde çalışan tayfalardan bazılarının uygun maaş ile gönüllü olarak marnel yazılması gerekli görülmüştür. Özellikle İzmit, Gemlik, Tekfurdağı, Gelibolu, Çardak, Tekfurdağı Ereğlisi, Lapseki, Kala-yı Sultaniye, İzmir ve Bozcaada ahalisi gemicilik ve kayıkçılık ile geçindikleri için, denizle aşina olmaları nedeniyle, istihdam edilmeye uygun görülmüştür. Bunlardan bir kısmının diğer ordu dairelerinde görevli olsalar bile askerlikten muaf olarak geçici süre ve maaş ile marnel olarak istihdam edilmesine karar verilmiştir. Kendi istek ve rızaları ile marnel yazılacak olanların tahrir ve sevki konusunda gerekli kolaylıkları sağlamaları için bölge kaymakamlarına emirnameler gönderilmiştir. Asker yazmak üzere bölgeye gönderilen zabit ve sevk memurlarına harcırah tahsis edilmiş ve bu harcırahlar masarifat-ı ihtiyatiye defterine kaydolunmuştur.[202]

Kaptan Paşa tarafından Trabzon, Hüdavendigar, Kastamonu valileri ile Viranşehir, Gelibolu, Canik, İzmir, Tatvan, Hüdavendigar ve Tekfurdağı kaymakamlarına verilen talimatla bahriye askerlerinden boşalan kadrolara uygun yerlerden başıbozuk amelesinin hazırlatılıp gönderilmesi istenmiştir. Gereken amelenin sınıf ve sayısını içeren pusulalar hazırlatılarak; ilgili valilik ve kaymakamlıklara gönderilmiştir. Kaptan Paşa'ya gönderilen listede 1.140 nefer başıbozuk amelesinin gönderilmesinin talep edildiği ve bunların hazırlanarak gönderilmesi için dokuz kıta tahriratın gerekli görülen mahallere yazıldığı belirtilmiştir.[203]

201 BOA. A. MKT. UM. 136 – 72., 31 Mayıs 1853, (22 Şaban 1269).

202 BOA. A. MKT. UM. 136 – 72., 31 Mayıs 1853, (22 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 65., 23 Ekim 1853, (20 Muharrem 1270).

203 BOA., A. MKT. UM. 136 – 88., 6 Haziran 1853, (28 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 9., 7 Haziran 1853, (29 Şaban 1269).

Müşavir Paşa, Kırım Savaşı'na ilişkin anılarında; gemi erleriyle ilgili detaylı bilgi vermektedir. Buna göre gemi erlerinden hiçbirisinin sırtında fanila bulunmamaktaydı. Ayağında çorabı olan çok az kişi vardı. Kışlık malzeme eksik olduğundan bir kısmı hala ince beyaz pantolon giymekteydi. Gömlek ve ceketlerinin inceliği nedeniyle arkasından yıldızlar seyredilebilmekteydi. Gıdaları; peksimed, pirinç, zeytin ve sudan ibaretti. Bunlar da ancak açlığı bastıracak kadar verilebilmekteydi. İnsan besleyecek kuvvet ve miktarda yiyecek yoktu. Paşa, filonun içinde bulunduğu yokluk halinden dolayı Bâb-ı Âli'nin suçlanamayacağını çünkü devletin üç ay gibi kısa bir süre içerisinde kara ve deniz kuvvetlerini üç katına kadar çıkartmak zorunda kaldığını ve bu nedenle ortaya çıkan büyük masrafın altından kalkamadığını da ifade etmiştir.[204]

Kırım Savaşı modern bir savaş olup, bu durum her anlamda olduğu gibi gemicilik teknolojisindeki gelişmelerle de kendisini göstermiştir. Buna karşın savaşta taraflarca kullanılan tüm gemiler, buhar ile çalışan gemiler olmayıp; üç ambarlı gemiler, savaş gemisi olarak revaçta olma özelliğini korumuştur. Bununla birlikte kalyonlardan bazıları içerlerine buhar makineleri konulmak suretiyle güçlendirilmiştir.[205]* Osmanlı Devleti savaş süresince Rus donanmasına göre daha zayıf olan deniz gücünü takviye etmek amacıyla bir kısım vapurları dışardan tedarik etmiş, bir kısım kalyon ve fırkateyni de kendi imkanlarıyla inşa etmiştir. Sultan Abdülmecit tarafından 22 Eylül 1852 tarihinde yayınlanan irade ile yelkenli gemilerin buharlı gemilere dönüştürülmesine izin verilmiş ve daha fazla yelkenli geminin inşa edilmemesi, edilenlerin ise makine monte edilecek şekilde makine ve kazan aksamına ait yerlerin montaja açık bırakılması gerektiği belirtilmiştir.[206] Teknoloji ve savaş gücünün üstünlüğü nedeniyle yapılan kalyon ve fırkateynlerin vidalı olarak inşa edilmesi bir usul olarak benimsenmiştir. Tersâne-i Âmire havuzunda Peyk-i Zafer, İzmit Tersanesi'nde Şadiye, Aynalıkavak'ta Fethiye kalyonları ile Sinop Tersanesi'nde inşa olunmakta olan Geyvan-ı Bahri fırkateynlerinin vidalı olarak yapılması ve içerlerine makine konulması kararlaştırılmıştır. Kalyon ve fırkateynlerden Peyk-i Zafer ve Şadiye kalyonlarına 500, Geyvan-ı Bahri fırkateynine ise 350 beygir gücünde makine konulmasına karar verilmiştir. Yalnız Peyk-i Zafer kalyonuna konulacak makinenin bedelinin 5.800 kese olması

204 Slade, ss. 52 – 53,

205 Fevzi, s. 2.

* Besim Özcan ise Osmanlı donanmasının çoğu yelkenli olmak üzere 55'i savaş gemisi, 12 üç ambarlı, 6 kapak, 11 fırkateyn, 8 korvet, 13 brik ve 5 uskuna ile diğer yardımcı ve taşıt gemilerinden oluşmakta olduğunu belirtmiştir. (Besim Özcan, Kırım Savaşı (1853 – 56), Osmanlı Ansiklopedisi, (Ed. Güler Eren), Cilt: 2, Ankara, 1999, s. 100.

206 Düzcü, s. 196.

ve Tersâne-i Âmire Hazinesi'nin bu bedeli karşılamasının mümkün olmaması nedeniyle söz konusu makinelerin Zeytinburnu'nda bulunan demir fabrikasında imali tasavvur olunmuştur. Peyk-i Zafer kalyonuna konulacak makine için Hazine-i Celile'nin 1851/1852 (H. 1268) ve 1852/1853 (H. 1269) muvazenesinde, Tersâne-i Âmire Hazinesi tertibine gemilere konulacak makineler için 2.081 kese zam yapılmıştır. Bununla birlikte tamir edilmek üzere Tersâne-i Âmire havuzunda bulunan gemiler ile donanmada bulunan Memduhiye ve Suriye fırkateynlerinde çok sayıda tunç top ve havanın bulunduğu fakat bunların pek çoğunun karıncalı ve her birinin çap, kantar ve boylarının bir diğerinden farklı olması nedeniyle kullanıma elverişsiz olduğu, dolayısıyla gemilere konulması uygun görülmeyerek değiştirilmesi gerektiği, Tophâne-i Âmire'den gönderilen pusulada belirtilmiştir.[207]

Tophâne-i Âmire'den gönderilen pusulada tunç topların gemilere konulamayacak durumda olması nedeniyle demir topların satın alınması gerekli görülmüştür. Bunun üzerine gemilerde bulunan 27.162 kantar** tunç toptan 3.162 kantarı, Tersâne-i Âmire tarafından farklı alet ve edevat yapımı amacıyla ayrı tutulmuştur. Kalan 24 bin kantar tunç topun tanesi en az 10 kuruşa satıldığında yaklaşık 23 bin kese ettiği ve elde edilen para ile 7.288 kese değerinde 752 kıta demir top alındıktan sonra kalan para ile inşası devam etmekte olan kalyon ve fırkateynler için tahminen 13.500 kese tutarındaki makinelerin satın alınabileceği ifade olunmuştur. Kaptan Paşa ve Tersâne-i Âmire Nazırı tarafından müştereken yazılarak Bahriye Meclisi'nde düzenlenmiş ve 13 Ekim 1853 tarihinde Özel Meclis'te ele alınan mazbatada, çoğunluğu sakat, işe ve ateşe yaramayan ve bu nedenle atıl duran tunç topların satılması uygun görülmüştür. Bu topların tek seferde satılmaması, satın alınması uygun görülen demir toplar ile makinelerin satın alınması üzere gerektiği kadar ve gereken zamanda müzayede usulü ile en iyi fiyata satılması kararlaştırılmıştır. Makinelerin bedelinin Hazine-i Celile'den karşılanmasının hâlihazırda mümkün görülmemesi nedeniyle tunç topların satılması ve yerlerine demir toplar alınmasıyla ortaya çıkan nakit para ile de inşa edilmekte olan kalyon ve fırkateynlere satın alınacak makinelerin bedellerinin karşılanması uygun görülmüştür. Fakat bu makinelerin Zeytinburnu Demir Fabrikası'nda üretilmeleri 2 yılı bulacağından siparişin hızlandırılması için ikisi 500, biri de 350

207 BOA., İ. DH. 282 – 17719., lef 1 ve lef 2., 10 Ekim 1853, (7 Muharrem 1270)., Takvim-i Vekayi, Def'a: 495, 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 64., 23 Ekim 1853, (20 Muharrem 1270).

** 1 Kantar = 44 eski okka ve 56,41 kilogram ağırlık ölçüsüne denk gelmektedir. (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri II, s. 161.)

beygir kuvvetinde 3 adet makinenin, 5 – 6 ay içerisinde tedarik edilmek üzere Londra'dan getirtilmesine karar verilmiştir.[208]

Donanma-yı Humayun'da savaş hazırlıkları nedeniyle toplanan redif bahriye askerlerinin masraflarıyla istihdam edilen marnel neferatı ile amelenin ve kiralanan gemilerin maaş, yevmiye ve diğer ihtiyat masraflarının ödenmesi için 4.405 kese 281 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu bedelin aylık olarak Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne ödenmesi ve Donanma-yı Hûmayun maiyetinde kullanılmak üzere tüccardan satın alınan 3 kıta sefinenin bedeli olan 3 bin kuruşun ödenmesi hususu, Tersâne-i Âmire Nazırı tarafından beyan olunmuştur. Tertibat-ı ihtiyatiye masrafı olarak şimdiye kadar Maliye Hazinesi'nden havaleten 64 bin kesenin ödenmiş olduğu ve sonradan açılan bazı zarurî masraflarla 4 bin keseden daha fazla meblağa daha ihtiyaç duyulacağı, Kaptan Paşa tarafından bildirilmiştir. Durum, Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da ele alınmış ve banka kurucuları marifetiyle tedariki kararlaştırılan 90 bin kese yeterli gelmediğinden, oluşturulan komisyonda bu 90 bin kesenin kapatılması kararlaştırılmakla birlikte Tersâne-i Âmire'nin ihtiyaç duyduğu 4 bin kesenin de ertelenemeyeceği ifade olunmuştur. Banka müessesleri vasıtasıyla tedariki kararlaştırılan 90 bin keseden 11.500 kadarı havaleten göndermiş olduğu meblağa karşılık Maliye Hazinesi'ne ait iken Tersâne-i Âmire için lüzumu görülen 4 bin kesenin Haziran ayından itibaren Maliye Hazinesi tarafından aylık taksitlerle Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne ödenmesi ve sonradan açılacak masrafların ise duruma bağlı olarak ödenmesi uygun görülmüştür. Kaptan Paşa'nın bildirdiğine göre Memduhiye Kalyonu ile Suriye Fırkateyni'nin tamir ve teçhizat masrafları ve yüklenen mühimmat ile askerlerin maaş ve masrafları dahi toplam tertibata dahil edilerek istihkamata ilişkin levazım masrafları olarak Ömer Paşa tarafından talep edilmiş olan bin keseden 150 bin kuruşunun nakden buradan gönderilmesi ve kalanının ise havaleler ile ödenmesi uygun görülmüştür.[209] Ayrıca müttefik ve Osmanlı donanmasına ait gemilerin bakım ve tamirlerinin Tersâne-i Âmire havuzlarında gerçekleştirilmesi nedeniyle tamir ve bakım görecek gemilerin işlerinin aksamaması için gereği görülen malzemelerin dışarıdan satın alınması, işten anlayan ücretli amele tutulması ve tüm bunlar için Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne 10 bin kese daha tahsis edilmesi, Kaptan Paşa ile müzakere edilerek kararlaştırılmıştır. Tersane Hazinesi'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve akçe ihtiyacı göz önünde tutularak durum Harbiye Komisyonu'na havale edilmiştir.[210]

208 BOA., İ. DH. 282 – 17719., lef. 3., 16 Ekim 1853, (13 Muharrem 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 64., 23 Ekim 1853, (20 Muharrem 1270).

209 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 27., 3 Ocak 1853, (22 Rebiü'l-evvel 1269).

210 BOA., Ayniyat, Defter, No: 724., s. 48., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

* Osmanlı Devleti tarafından yurtdışından ithal edilen ilk buharlı gemi 1827 yılında İngiltere'den satın alınmış ve gemiyi İstanbul'a getiren personel bir süre Osmanlı bahriyesinde hizmet vererek

Osmanlı Devleti, donanmasına katmak üzere yurtdışından da gemi alımıştır*. Paris Sefiri Veliüddin Paşa tarafından 24 Aralık 1854 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta; devlet tarafından siparişi verilen savaş gemisine ilişkin masrafların bir kısmının kendisi tarafından peşin ve kalan kısmının ise çek yazılmak suretiyle ödenebileceği belirtilmiştir. Buna karşın ilgili bedel kendisine Hazine tarafından taksit taksit verilecek ve aynı zamanda kendisine bir miktar komisyon da ödenecektir.[211] Donanmanın güçlendirilmesi ve gemi sayısının arttırılması amacıyla Hazine-i Hassa Kumpanyası idaresinde bulunan vapurların donanmanın maiyetinde görevlendirilmesi gerekli görülmüş ve bunlara yeterli miktarda top konularak bahriye askerlerinden topçular istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu vapurlarda Tersâne-i Âmire tarafından istihdam edilmiş olan kaptan ve tayfalar varsa bunların işine son verilerek yerlerine donanmadan nefer ile kaptanların görevlendirilmesi, Kaptan-ı Deryalık tarafından Bâb-ı Âli'den talep edilmiştir.[212] İhtiyaç halinde darphaneye ait vapurların da donanmaya katılması kararlaştırılmıştır.[213] Mısır ve Tunus, gönderdikleri kara ve deniz kuvvetleri ile Osmanlı savaş gücüne destek vermiştir. İki kıta kapak, dört kıta fırkateyn, iki korvet, bir kıta brik, iki vapur ve ayrıca mühimmat ve asker dolu kırk gemi 15 Temmuz 1853 tarihinde İskenderiye'den sevk edilmek üzere hazırlanmıştır.[214] Mısır'da teçhiz ve tertip edilen gemiler Patrona Hasan Paşa'nın kumandasına verilmiştir. Mısır'dan hareket eden ve ilk grubu 14 Ağustos 1853 tarihinde İstanbul'a gelen Mısır filosu 26 Ağustos'ta Büyükdere'de toplanmış olan Osmanlı donanmasına katılmıştır.[215] Tunus valiliğinden gelen bir yazıya göre Mehmet Paşa komutasında çoğunluğu kara kuvveti olmak üzere bir takım savaş gemileri de gönderilmiştir.[216] Fakat Tunus'tan gönderilen 3 kıta brik gemisi vaziyet ve şekil itibariyle Karadeniz'de kullanıma elverişli olmaması nedeniyle Serasker Paşa'nın görüşü üzere iade edilmiştir.[217] 1853 yılının Rumeli cephesiyle ilgili başlıca deniz harekâtını, Mısır kara birliklerinin Varna'ya taşınması oluşturmuştur. İstanbul'da karantinadan geçen bu kuvvetler, 21 Ekim 1853'te Mısır amirali komutasındaki 4 fırkateyn, 2 korvet, 1 brik ve 1 vapurdan oluşan

bu çeşit gemilerin kullanımını Osmanlı personeline öğretmiştir. Satın alınan bu gemi Sürat adıyla donanmaya katılmıştır. (Bknz. Besbelli (1977), s. 20.)

211 BOA., İ. MMS., 1 – 7., lef 25., 7 Mart 1854, (7 Cemaziye'l-ahir 1270).

212 Besim Özcan, **Rus Donanmasının Sinop Baskını**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990, ss. 55 – 56.

213 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 59., 12 Ekim 1853, (9 Muharrem 1270).

214 Ceride-i Havadis, Numara: 632., 23 Temmuz 1853, (16 Şevval 1269).

215 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 39., 3 Eylül 1853, (29 Zilkade 1269)., Ceride-i Havadis, Numara: 637, 14 Ağustos 1853, (9 Zilkade 1269).; Fevzi, s. 23.

216 Besbelli, , s. 54.

217 BOA., A. MKT. NZD. 120 – 62., 8 Kasım 1854, (16 Safer 1271).

filo ve bunun yedeğindeki taşıt gemileri ile Varna'ya ve oradan da İsakçı ve Şumnu'ya sevk edilmiştir.[218]

Osmanlı donanması, müttefik donanmaların koruması altında hareket etme fırsatını elde edinceye kadar Boğaz'dan çıkamamıştır. Donanmanın sevk ve idaresi, müttefik İngiliz ve Fransız filolarının İstanbul'a geldikleri 22 Ekim 1853 tarihinden itibaren müttefik amirallerin kontrolüne girmiştir.[219] Müttefik orduların müşterek kararı üzerine Osmanlı donanması, Karadeniz Boğazı'nı savunmakla ve 2 kalyonu Varna'ya göndererek buraya yapılacak bir Rus taarruzunu karşılamakla görevlendirilmiştir. Fakat müttefik amiraller, Müşavir Paşa (Adolphus Slade)'nın Osmanlı donanmasının uzun süre Boğaz'da bekletilmesinin eğitim bakımından zararlı olacağı ve bu donanmanın ilerde Karadeniz'de kullanılmasının ancak yüksek bir deniz yeterliliği ile mümkün olabileceğine yönelik itirazlarına karşı tekrar görüşerek; Osmanlı donanmasının Rumeli kıyıları boyunca karakol gezmesine karar vermiştir.[220] Bu çerçevede Osmanlı donanmasının harekât ve sevkiyatı müttefik donanmanın kontrolü altında ve onun belirlediği hedefler bağlamında sınırlanmıştır. Donanma fırsat buldukça Karadeniz Boğazı'nda karakol gezmiştir. Karakol görevinde fırkateynler, yanlarına bir adet vapur verilmek suretiyle görevlendirilmiş ve rast gelinen gemilere ilişkin kimlik tespiti, vapurlar için gerekli kömürlerin tedariki ve meydana gelen gelişmelerin Kaptan Paşa'ya jurnaller vasıtasıyla bildirilmesi gibi görevlerde kullanılmıştır.[221]

Mısır'dan sevk edilen yardımcı birliklerle takviye edilen Osmanlı donanması, savaşın başlamasının ardından görev taksimi gereğince dört fırkaya ayrılmıştır. Bunlar; birinci kısım donanma, komutanı Kayserili Ahmet Paşa kumandasında karakol yapan gemilere asker taşıyacak filo, ikinci kısım, Mısır'dan gelen askeri Varna'ya götürmek ve Karadeniz'in Rumeli taraflarında karakol görevi yapmak üzere Mirliva Mısırlı Hasan Paşa maiyetindeki filo, üçüncü kısım, Batum'a ve Doğu Karadeniz limanlarına mühimmat sevk etme görevi verilen Patrona Mustafa Paşa kumandasındaki filo, dördüncü kısım, İnceburun ile Amasra sularında dolaşarak sahilin güvenliğini sağlamak üzere Patrona Osman Paşa ile Piyale Hüseyin Paşa'nın emrindeki filodan oluşmaktadır.[222] Başkent İstanbul'un korunması amacıyla gerektiği durumlarda Rus donanması ile savaşa girişme yetkisine sahip 12 gemilik bir filo düzenlenmiştir.[223]

218 Besbelli, s. 39.
219 Slade, s. 140.; Besbelli, s. 23.
220 Besbelli, s. 57.
221 BOA., İ. DH. 283 – 17798., 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).
222 Özcan, Kırım Savaşı (1853 – 56), s. 101.; Badem, ss. 112 – 113.
223 Zeki Arıkan, "Kırım Savaşı ve Sinop Baskını (1853)", **Türk Denizcilik Tarihi**, (Ed. İdris Bostan,

Donanmada bulunan bir takım çam sefineleri ve vapurlar ise Tuna Bölgesi'nde bulunan ordunun ikmal ve iaşesi için Tuna Nehri'nde görevlendirilmiştir. Bu vapurların kömür ve benzeri masrafları, Rumeli Ordusu'nda bulunan zabitler tarafından verilen poliçeler vasıtasıyla karşılanmıştır. Bunlara ilişkin masraflar Tablo 12'de gösterildiği gibidir.[224] Tablo'da Binbaşı Ahmet Efendi vasıtasıyla satın alınan 3.730 kömürden 1.270 kantarının yolculuk sırasında telef olması dikkate değerdir. Sadece kömürlerin nakliye masrafı 150 bin kuruş tutarındadır. Kömürlerin satın alım bedeli ile birlikte bu tutar 471 bin kuruşa çıkmaktadır.

Tablo 12: Tuna Nehri'nde İstihdam Olunan Vapurların Kömür Masrafları

Vapurların Kömür Masraf Kalemleri				**Kuruş**
	Kömür alımı sırasında yapılan masraflar	Binbaşı Ahmet Efendi vasıtasıyla satın alınan	Binbaşı Selim Efendi vasıtasıyla satın alınan	423.063,5
Kömür Bedeli	Kantar	3.730	19.718	
	Yol esnasında zaiyat (Kantar)	1.270	71	
	Toplam	**5.000**	**19.789**	
	Kantar başına fiyat (kuruş)	11,5	10,5	
	Toplam Değeri	57.500	207.784,5	
	Nakliye ücreti	2.087	148.418,5	
	Diğer masraflar	795	2.093	
	Poliçe başına bedel	2.000	2.384	
	Toplam Değeri	**62.382,5**	**360.681**	
Tayınatın gerekli görülen iskelelere nakil olunması için Tuna Nehri'nde kullanılmak üzere satın alınan çam kayıklarının bedeli				32.000
Hasan Reis Gemisi'yle Vidin'den Silistre'ye nakil olunan kömürün navlun bedeli				8.882,5
Hasan Reis sefinesinde sarf olunan kömür ile çam kayıkların bedeli				7.800
Toplam				**471.746**

Kaynak: BOA., MAD. 8860., s. 4., 25 Aralık 1857, (8 Cemaziye'l-evvel 1274).

Tersâne-i Âmire maiyetinde bulunan vapurlardan 2 – 3 kıtasının, Tuna Nehri'nde işlemek üzere tahsis edimesi gerekli görülmüş ve Şirket-i Hayriye'nin hisselerinin arttırılarak kumpanya aracılığı ile 8 kıta vapurun daha

Salih Özbaran, Zeki Arıkan ve Lütfü Sancar), Boyut Yayıncılık, 2009, s. 107.

224 BOA., MAD, No: 8860, s. 4., 25 Aralık 1857, (8 Cemaziye'l-evvel 1274).

satın alınması kararlaştırılmıştır. Fakat ilk etapta Tersâne-i Âmire'den Tuna'da bulunan bahriye kuvvetleri kumandanı maiyetinde bulunmak üzere 1 kıta geminin gönderilmesi yeterli görülmüştür. Bu vapurun kışlaması için Lom Limanı'nın bazı bölgelerinin tamir edilmesi ve haritasının düzenlenerek tamir masraflarını içeren mazbata ile birlikte Kaptan Paşa'ya gönderilmesi istenmiştir.[225] Lom Limanı'nın tamirine ilişkin olarak yazılan cevapta limanın tamire ihtiyacının olmadığı, birkaç yüz kuruş masrafla çevre düzenlemesine gerek görüldüğü fakat bunun da Tuna Nehri'nin taşkın halinde bulunmasından dolayı mümkün olmadığı ve gönderilecek vapurun mevcut koşullarla da kışlayabileceği bildirilmiştir.[226]

Hem Osmanlı donanmasının hem de Osmanlı sularında bulunan müttefik donanmaların en temel gereksinimi kömürdür. Donanmalar için gerekli olan kömürün büyük kısmı, Ereğli civarında bulunan Kozlu ve Zonguldak Kömür Madenleri'nden sağlanmıştır. Donanmalar ile kömür madenleri arasındaki nakliyat, çoğu zaman karakol gezen gemiler ve vapurlar tarafından sağlanmıştır. Donanmalar için Varna ve Sinop bölgeleri ile Tersâne-i Âmire depolarında yüklü miktarda maden kömürünün bulundurulması zorunlu olduğundan Muhbir-i Sürur Vapuru Ereğli'ye gönderilerek oradan yüklenmiş bulunan gemileri yedeğine almaktaydı. Devlet, kendisi için stratejik sayılabilecek Ereğli maden kömürlerinin ve nakledildiği iskelelerin korunması amacıyla 350 nefer muvazzaf asker tertip etmiş fakat madende çalışan amele sayısının artması nedeniyle bu neferlere ihtiyaç kalmamıştır. 1854 yılı Eylül ayının sonuna doğru ise madenlerde çalışan amele sayısının azalması nedeniyle kömür tedarikinde sıkıntı çekilmeye başlanmıştır. Kış mevsiminin yaklaşıyor olması ve donanmalarda kullanılan temel yakıtın kömür olmasından dolayı durumun yaratacağı müşkülat gereğince Ereğli Müdürü'nden gerekli önlemleri alması istenmiştir. Maden kömüründeki bu azalma nedeniyle donanmalar için gerekli kömürün bir kısmı da dışardan tedarik edilmiştir. İngiltere Sefareti'nden 12 Mayıs 1854 tarihinde gönderilen takrirde; İngiliz tüccar gemilerinden Star isimli bir geminin İngiliz donanması için 270 tonilata* ağırlığında maden kömürü getirdiği, geminin Karadeniz'e çıkmak için izin istediği ve gümrük vergisinden muaf tutulması gerektiği ifade edilmiştir.[227]

225 BOA., Ayniyat, Defteri, No: 300., s. 5., 22 Mayıs 1853, (13 Şaban 1269).

226 BOA., Ayniyat, Defteri, No: 300., s.14., 17 Temmuz 1853, (10 Şevval 1269).

* Tonilata: Gemi taşımacılığında kullanılan ve bir gemiye yüklenen bir kilogramdan ibaret sıvı ölçüsü (Bknz. İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi** Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, s. 1728.)

227 BOA., İ. DH. 283 – 17798., 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).; BOA., A. DVN. DVE., 17 – 95., 12 Mayıs 1854, (14 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 14., 16 Temmuz 1854, (20 Şevval 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 118 – 8., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).; BOA. HR. MKT. 87 – 10., 26 Eylül 1854, (3 Muharrem 1271).

Yunan sınırındaki olaylar nedeniyle Selanik Bölgesi'nin nezaket kazanması üzerine Selanik Sahili, Golos ve diğer sahillerin muhafazası amacıyla da donanmadan bölgeye gemi gönderilmesi gerekmiştir. Bunun için ilk etapta üç kıta gemi gönderilmişse de yeterli görülmemiş ve gemi sayısının beşe çıkartılması talep edilmiştir. Fakat Kaptan Paşa tarafından gönderilen tezkirede mevcut gemilerin karakol görevinde bulunuyor olmaları nedeniyle bölgeye başka bir geminin gönderilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir.[228] Bölgede asayişin sağlanabilmesi amacıyla Preveze ve Selanik'te bahriye müfreze birliklerinin mevcudu arttırılmış ve bölgede görevlendirilen gemilere Mesir-i Ferah korveti de eklenmiştir.[229]

Bahriye Nazırı Mehmet Paşa'dan gelen emir üzerine Büyükdere'de toplanmış olan gemilerden dört firkateyn, iki korvet, bir brik ve bir vapurdan oluşturulan bir filo Mısırlı Hasan Paşa kumandasında Mısır'dan gelen askerleri Varna'ya götürmek üzere 2 Kasım 1853 tarihinde Karadeniz'e çıkmıştır. Bu filoya verilen talimatta Rus gemilerine rastlanması durumunda düşman tarafından taciz edilmedikçe saldırgan hareketlerden kaçınılması tembihlenmiştir. Kafkas Cephesi'nde ise eksiklerin giderilmesi için Bahriye Feriki Mustafa Paşa kumandasında sevk edilen vapurlardan meydana gelen nakliye kolunu muhafaza etmek amacıyla Patrona Osman Paşa ve Mirliva Hüseyin Paşa, firkateyn ve korvetlerden oluşan bir filo ile Anadolu Sahili'ne gönderilmiştir. Fakat bu filo hava muhalefeti nedeniyle Sinop Limanı'na sığınmak zorunda kalmıştır. Osmanlı filosunun Sinop Limanı'nda yatmakta olduğunu keşfeden Rus kumandan Nahimov önderliğindeki Rus filosu, Sinop Limanı'nda bulunan Osmanlı donanmasını tahrip etmiştir.[230]

Sinop Olayı öncesinde donanmanın Karadeniz'e çıkması hakkında bir meclis kurularak; müttefik ordu amirallerinin de görüşlerinin alınması uygun görülmüştür. Durum, yüksek rütbeli bahriye zabitleri ile görüşülerek; normal koşullarda vapurların Karadeniz sahillerine gidip durabilecekken kış aylarının gelmesi ile birlikte bölgede büyük gemilerin bile barınamayacağı, bu gemiler Batum'a gitmeyi başarsalar dahi açık denizde ve liman önlerinde duramayarak her durumda bir limana sığınmak zorunda kalacakları ve Sinop Limanı'nda dahi aynı durumun geçerli olduğu ifade edilmiştir. İngiliz ve Fransız

228 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., 10 Mayıs 1853, (1 Şaban 1269)., s. 2.; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 14., 12 Temmuz 1853, (5 Şevval 1269).

229 BOA., İ. DH. 293 – 18441., 9 Mart 1854, (9 Cemaziye'l-ahir 1270).

230 Fevzi, ss. 23 – 24.; Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, **(16. Yüzyıldan Günümüze Ekonoik Değişim ve Askeri Çatışmalar)**, çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2005, s. 218.

amirallerinin aralarında gerçekleştirdikleri müzakerede; mevsim gereğince denizlerde fırtınaların başlaması, geceleri ve sisli havalarda rotanın bilinemediği dolayısıyla bu mevsimde donanmanın Karadeniz'e çıkmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir. Bu durumun Rus gemileri için de geçerli olduğu, onların da bu havada serbestçe dolaşamadıkları ifade edilmiştir. Kara sınırlarını gözetlemek ve özellikle Varna ve Trabzon taraflarına gönderilmekte olan mühimmatın sağ salim ilgili yerlere varmalarını sağlamak amacıyla, Donanma-yı Hümayun maiyetindeki altı kıta büyük vapurun Karadeniz'e çıkartılması veyahut bunlardan üç kıtasının nöbetleşe olarak bir müddet dolaştıktan sonra diğerleri ile değiştirilmesi seçenekleri akıllara gelmiştir. Nöbetleşe usul benimsenerek üçer kıta büyük vapurun, Varna ve Sinop bölgelerine gidip gelmek üzere nöbetleşmelerine karar verilmiştir.[231]

30 Kasım 1853'te gerçekleşen Sinop Olayı* üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları Karadeniz'e çıkarak devriye gezmeye başlamıştır. Müttefik devletler, donanmalarını Karadeniz'e çıkarmadan önce Rumeli ve Anadolu cephelerindeki orduların, gerek cephane gerekse tahkimatıyla ilgili bilgi yoklamaları yapmıştır. Bununla birlikte Fransa Dış İlişkiler Nezareti tarafından Paris Sefareti vasıtasıyla Karadeniz'in durumu, kötü havalarda donanmalar için barınabilecek bir liman olup olmadığı, mevcut limanların genişliği ve tahkimat durumları ile mevki ve menzilleri, Bâb-ı Âli'ye sorulmuştur. Bahriye Meclisi'ne gönderilen tezkireye cevaben Karadeniz'in Anadolu Sahili'nde Polathane, Sinop, Rize, Trabzon ve Rumeli tarafında ise Varna Limanı ile Kelograh Burnu'nun, donanmaların barınabileceği büyük limanlar olduğu belirtilmiştir. Fakat bu limanlarda donanmaların ikamet ettirilmesi halinde, düşman saldırısından korunabilme garantisinin olmadığı, bu limanların sadece güzel havalarda ikamete müsait olduğu ve kış koşullarında ise içlerinden sadece Karadeniz'in Anadolu Sahili'nde bulunan Polathane ve Sinop limanlarının demirlemeye müsait olduğu ifade edilmiştir. 21 Ocak 1854 tarihinde müttefik donanmalardan alınan istihbaratta; Rus donanmasının Sivastopol Limanı'ndan çıkarak Karadeniz'de gezmeye başladığı bildirilmiş, bunun üzerine İngiliz donanması amirali Dundas ve Fransız donanması amirali Hamelin tarafından bir ilanname yayınlanmıştır. Dundas ve Hamelin tarafından müştereken yayınlanan ilannamede; Rus ordularının Tuna'yı geçerek Dobruca'yı istila ettiği ve Tuna Nehri'nin boğazları ile doğu sahilini zapt ettiği belirtilmiştir.

* Sinop Olayı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Besim Özcan, **Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990.

231 BOA., A. AMD. 50 – 26., 28 Safer 1270.

Böylece, Fransa ve İngiltere'nin Karadeniz'de bulunan bahriye kuvvetlerinin Rus askerine mühimmat gönderilmesini men' etmek üzere Tuna Nehri'nin Karadeniz ile bağlantısını sağlayan tüm boğazların kuşatılmasına karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Fransız ve İngiliz donanmalarının bu karşı koyuşu üzerine Rus donanmasının yine Sivastopol'a çekildiği tespit edilmiştir.[232] Böylelikle savaşın Kırım Cephesi'ne taşınmasına kadar donanmalara herhangi bir iş düşmemiştir.

Bununla birlikte Sinop Olayı'ndan kurtulan zabit ve bahriye askerlerinin de Tersâne-i Âmire ve donanmada istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır. Aralarında üç kaymakam, iki serhezar, beş kolağası ve üç birinci yüzbaşı olmak üzere toplam on dört rütbeli asker ve otbaşıyan, yüzbaşı, mülazıman, çavuşan, bölük emini, marnel neferi, vapur ateşçisi, kömürcü neferi, eczacı ve etıbba'nın da bulunduğu toplam 958 nefere ilişkin bir kıta defter hazırlanarak göreve uygunluklarının tespiti amacıyla Sadaret'e takdim edilmiştir.[233]

Rus Ordusu'nun Rumeli Cephesi'nde yenilgiye uğrayarak Eflak ve Boğdan'ı terk etmesi üzerine Osmanlı askerleri ile müttefik orduların Kırım'a nakline karar verilmiştir. Osmanlı donanmasının Varna Limanı'ndan ve müttefik ordu gemilerinin ise Balçık Limanı'ndan hareket etmesi ve askerlerin sevkinde müttefik donanmalar ile Osmanlı donanmasının birlikte yol almaları uygun görülmüştür. Fransız filosundan 15 ve Osmanlı filosuna mensup 8 adet yelkenli savaş gemisi ile yine Osmanlı filosundan 3 adet silahlı gemi, Osmanlı silahlı kuvvetlerinin naklinde görevlendirilmiştir. Kalanı, Fransız vapurlarının yedeğinde bulunan büyük ve küçük yelkenli gemilere taksim edilmiştir. İngiliz filosu on adet savaş gemisi, iki adet 50 toplu fırkateyn ve iki uskurlu küçük vapurdan meydana getirilmiştir.[234] Donanmaların farklı sürelerde hazırlanmaları neticesinde, 7 Ağustos 1854 tarihinde saat 12'de Fransız donanmasının, aynı gün saat birde Osmanlı donanmasının ve 9 Ağustos 1854 Perşembe günü ise İngiliz donanmasının hazır hale gelebileceği belirtilmiş ve donanmalarda bulunan vapurların arkalarına dörder beşer mühimmat gemisi bağlanarak takım takım yola çıkmaları kararlaştırılmıştır.[235] Fakat devam etmekte olan kolera hastalığı nedeniyle çıkarma harekâtı ertelenmiştir. Serasker Paşa'ya yazılan 25 Eylül 1854 tarihli tezkire ile Osmanlı, İngiliz ve Fransız ordularının

232 BOA., HR. MKT. 86 – 54., 1270.; BOA., HR. MKT. 75 – 40., 21 Ocak 1854, (21 Rebiü'l-ahir 1270).
233 BOA., İ. DH. 288 – 18095., 18 Aralık 1853, (17 Rebiü'l-evvel 1270).
234 Fevzi, ss. 49 – 50.
235 BOA., A. MKT. UM. 162 – 19., 10 Ağustos 1854, (16 Zilkade 1270).

7 Eylül 1854 tarihinde Kırım Sahili'ne çıkmış oldukları bildirilmiştir. Ağustos ayının sonlarında başlayabilen sevkiyat 20 Eylül'de tamamlanmıştır.[236]

İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin zayıf bir garnizonunun bulunduğu Gözleve (Evpatorya), düşmanı çevirme ve şaşırtma harekâtı için uygun bir nokta gibi görünüyordu. Bu noktadan hareket edecek bir ordunun Ur Kapusu üzerinden, Perekop'tan Bahçesaray'a giden yolu kesebileceğine inanılıyordu. Fakat müttefik devletler böyle bir harekat için kendi ordularından kuvvet ayırmadıklarından Tuna Boyu'ndaki Osmanlı Ordusu'nun büyük kısmının Kırım'a geçirilmesine karar verildi. Pek hafif giydirilmiş Osmanlı kıtaları, Tuna Boyu'ndan kar ve yağmur altında Varna ve Süzebolu'dan Gözleve'ye aktarıldı. Sadece bu ordunun Varna'dan Gözleve'ye taşınmasının maliyeti 250 bin sterlin tutmuştu ki bu para Osmanlı Devleti'nin aldığı ilk dış borçtan ödenmişti. Taşıma parası Asya Ordusu'nu yeni baştan teçhize yeterdi. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma serüveni de başlamış oldu.[237]

1.3.3. Sevkiyat Sırasında ve Sonrasında Yaşanan Sorunlar

Kırım Savaşı sırasında sevkiyat alanında yaşanan sorunlar, özellikle askerlerin toplanması ve toplandıktan sonra hareketlerinin kontrolünde kendisini göstermiştir. Devlet, kâğıt üstündeki potansiyel askerî gücüne erişemediği gibi pek çok gönüllü ve başıbozuk askerlerini de gösterdikleri uygunsuz davranışlar nedeniyle cepheden uzaklaştırmak zorunda kalmıştır.

Savaş boyunca gerçekleştirilen düzenli asker celpleri, çok büyük güçlüklerle gerçekleştirilmiş hatta savaş süresinin uzaması ile birlikte giderek olanaksız hale gelmiştir. Bunda özellikle aynı bölgeler için birbirini izleyen yıllardaki mükerrer askere alım teşebbüsleri etkili olmuştur. Hassa, İstanbul ve Anadolu ordularına yönelik olarak 1854 yılı Mayıs ayında çıkarılan celb fermanları, bir yıl önceki asker toplama işlemlerinin geciktiğini göstermektedir. Takip eden yılın celp fermanlarında ise bu bölgelerde asker toplamanın artık imkansız hale geldiği belirtilmektedir. Bu bakımdan devlet, savaş sırasındaki olağan asker toplama işlemlerinde bile sorun yaşamıştır. Bu da kura usulünden önceki yöntemlerin uygulanmasını zorunlu kılmıştır.[238]

236 BOA., İ. DH. 307 – 19564., 19 Eylül 1854, (26 Zilhicce 1270).; BOA., HR. MKT. 86 – 66., 25 Eylül 1854, (2 Muharrem 1271).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 511, 29 Eylül 1854, (6 Muharrem 1271).

237 Slade, ss. 410 – 414.

238 Heinzelman, s. 204.

Meclis-i Umumi'nin yazılı beyanatında devam eden asker sevki ile birlikte Mısır askerinin de kısa süre içerisinde Rumeli Cephesi'ne geleceği böylelikle halihazırda 200 binden ziyade olan asker mevcudunun 300 bine çıkacağı bildirilmiştir. Buna rağmen Serdar-ı Ekrem'in ifadesinde başıbozuk askerleri ile birlikte Rumeli Cephesi'ndeki nefer mevcudunun 120 bin civarında olduğu ifade edilmiştir. Üstelik bu askerlerden önemli bir kısmının da karakollarda, hastanelerde ve farklı hizmetlerde bulunması nedeniyle ancak 100 bin asker fiilen görev başındadır. Bu askerlerin ise dağınık bir vaziyette bulunduğu ve süvari mevcudunun azlığı, dolayısıyla müttefik kuvvet ordularının katılımına kadar herhangi bir meydan muharebesinin çok zor göründüğü, yine Serdar-ı Ekrem'in ifadesinde yer almıştır. Dolayısıyla içerisinde bulunulan koşullar çerçevesinde düşman askerinin ilerlemesine mümkün mertebe engel olunarak; mevcut istihkâm ve mevzilerin muhafazasına çalışılacağı ve böylelikle boş yere asker kırdırılmaması planlanmıştır. Müttefik kuvvetlerin Gelibolu'da bulunduğu ve Gelibolu ile Şumnu arasındaki mesafenin çok olması nedeniyle ne vakitte Osmanlı Ordusu'na katılacakları belli olmamakla birlikte, öncü birlik olarak gelecek askerlerin vapurlar ile Varna veyahut yakın olan bir mahale çıkartılarak hızlı bir şekilde Şumnu'ya gönderilmesi müttefik devlet sefaretlerinden talep edilmiştir. Aynı zamanda redif askerlerinin bakiyeleri ile birlikte bazı uygun bölgelerden kura usulüyle daha fazla asker toplanmasına çalışılacaktır.[239]

Asker sevkiyatı sırasında yaşanan önemli bir sorun da sevk edilen askerlerin cepheye giderken veyahut konakladıkları yerlerde meydana getirdikleri uygunsuzluklar olmuştur. Muvazzaf askerler ile gönüllü askerlerin orduda istihdam edildikleri süre zarfında olası uygunsuz hareketlerine engel olmak için Meclis-i Muvakkat'ten bir nizamname düzenlenmiş ve ihlal durumunda verilecek cezaların derecelerini gösteren bir cezaname çıkartılmıştır. Nizamnamenin elli kıta ve cezanamenin on beş kıta sureti ordulara gönderilmiştir.[240] Fakat gerek muvazzaf, gerekse gönüllü askerlerin istihdamları bir zabit kontrolünde ve belirli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilememiştir. Bundan dolayı ordular maiyetinde olan ve pey der pey görevli oldukları bölgelere sevk olunan askerler görev yerlerinde ve sevkiyat sırasında bir takım uygunsuz hareketlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Meclis-i Muvakkat'de hazırlanan cezanamenin 1.200 ve nizamnamenin ise 250 kadar nüshası daha bastırılarak görevli memurlara gönderilmiştir. Böylelikle ortaya çıkan ve çıkması beklenen uygunsuzlukların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[241]

239 BOA., A. AMD. 50 – 99., 29 Mart 1854, (29 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA. A. MKT. NZD. 112 – 84., 6 Nisan 1854, (8 Receb 1270).
240 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 115., 9 Mayıs 1854, (11 Şaban 1270).
241 BOA., İ. DH. 298 – 18802., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).

Takvim-i Vekayi'nin 7 Mayıs 1854 tarihli ve 504 sayılı nüshasında başıbozuk askerlerinin bir kısmının, bir takım yağma ve bozgunculuk faaliyetlerinde bulundukları, bunların savaş halini fırsat bilerek gerek sevkiyat esnasında, gerekse bulundukları mahallerde müslüman ve hristiyan reayanın mal, can ve ırzlarına musallat oldukları ve askerlik sınıfına yakışmayan eylemler gerçekleştirdikleri yazılmıştır. Memurlara gönderilen emirlerle bu gibi hareketlerde bulunanların hangi teb'adan olurlarsa olsunlar şiddetli şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir.[242]

Tırhala Valisi Ali Rıza Bey tarafından Sadaret'e gönderilmiş olan arizada özellikle Yunan olayları nedeniyle kafaları karışmış olan başıbozukların bir kısmının, karşı tarafa meyletmeye başladıkları ve eşkıyaya katılarak geçtikleri bölgelerdeki halka zulüm yaptıkları bildirilmiştir. Başıbozuk askerleri arasındaki bu liyakatsiz hareketlerin maaş ödemelerinin gecikmesinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Buna göre bölgede bulunan Fransız Elçisi'nin de tavsiyesi üzerine uygunsuz hareketlerde bulunan başıbozuk askerlerinin işlemiş olan maaşları tümüyle ödendikten sonra reisleri ile birlikte belirli bir bölgede toplanması ve içlerinden bağlılık yemini ederek kendisine kefil gösterenlerin ayrılarak kalan kısmının memleketlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Lakin bu askerlerin işlemiş olan aylıkları 8 bin kese akçeye yaklaşmış ve Hazine-i Celile'nin bu bedeli tek seferde ve nakden ödemesi mümkün görünmediğinden bir miktarının nakden ödenmesi, kalan kısmın ise geciktirilmeksizin Selanik ve Rumeli eyaletlerinden havale edilmesi uygun görülmüştür.[243] Yunan hududuna memur bulunan Miralay Süleyman Bey'e verilen talimatla Yunan sınırına yakın olan Yenişehir Kazası'nda meydana gelen uygunsuzlukların bir kısmının Yunan eşkıyası, bir kısmının ise başıbozuklar tarafından meydana getirildiği, bunların birbirinden ayırt edilmesi gerektiği belirtilmiştir.[244]

Ciddi boyutlarda olmasa da asker sevkiyatında yaşanan bir diğer sorun da firar girişimleri olmuştur. Bu durum özellikle redif sınıfında kendisini göstermiştir. Bunun önüne geçmek amacıyla hemen müdahale edilerek; bölge vali ve kaymakamlarına bu firarların engellenmesine yönelik şukkalar yazılmıştır. Selanik, Üsküp, Gelibolu, Rumeli, Edirne, Niş, Tekfurdağı, Varna, İslimiye, Sofya, Tırnovi, Samako, Silistre, Filibe vali ve kaymakamlarına ya-

242 Takvim-i Vekayi, Def'a: 504, 7 Mayıs 1854, (9 Şaban 1270).
243 BOA., A. MKT. UM. 158 – 90., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 604, s. 19., 12 Receb 1270.
244 BOA., İ. DH. 303 – 19193., 5 Temmuz 1854, (8 Şevval 1270).

zılan yazılarda hem firar olayları haber edilmiş, hem de gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Alınan önlemler çerçevesinde men-i mürur düzenlemesi uygulanmaya başlanmış ve bundan böyle kimsenin elinde tezkere olmadan geçmesine izin verilmeyeceği ilan edilmiştir. Yakalanan herkesin doğrudan görev mahalline iade edilmesi Serasker Paşa tarafından talep edilmiştir.[245]

Kırım Savaşı, ulaştırma ve haberleşme alanında pek çok yeniliğin savaş sanatına tatbikini içerdiği gibi geleneksel ile modern arasında da bir geçiş sürecini oluşturmuştur. Kara ulaşımında hayvan gücüne dayalı arabaların kullanılmasına devam edilirken deniz taşıtları, içlerine konulan motorlarla birlikte olumsuz hava koşullarına meydana okumaya başlamıştır. Haberleşme alanında ise savaşın ilk bölümünde ağırlıklı olarak geleneksel ulak ve menzil sistemi işlemiş iken ikinci bölümünde ise o dönemde Avrupa'da kullanılmakta olan telgraf, Osmanlı savaş sanatına dâhil edilmiştir.

245 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, 4 Mart 1854, (4 Cemaziye'l-ahir 1270).

İKİNCİ BÖLÜM

ORDUDAKİ ULAŞTIRMA VE HABERLEŞME FAALİYETLERİ

2.1. ULAŞTIRMA VE NAKLİYE FAALİYETLERİ

Orduların cepheye sevkinde ve ordular için ihtiyaç duyulan iaşe, mühimmat ve levazımat malzemelerinin naklinde, mevcut teknolojik koşullar gereğince kara ve deniz yolları kullanılmıştır. Sevkiyat ve nakliyatta sıkıntı çekilmemesi ve orduların ikmalinin zamanında gerçekleştirilmesi amacıyla sefer güzergâhında bulunan yolların ve köprülerin, belirli dönemlerde tamir edilmesi ve geçişe elverişli hale getirilmesi gerekmiştir.

Savaşın henüz başında Edirne Eyaleti'nde bulunan köprüler büyük ölçüde harap durumda olduğundan; Rumeli Cephesi'ndeki ordulara gönderilen top, mühimmat ve diğer eşyaların geçmesi mümkün olmamakla birlikte süvarilerin geçmesinde de sıkıntı çekilmiştir. Edirne'nin Rumeli Ordusu'nun geçiş ve ikmal kaynaklarının merkezinde bulunması nedeniyle yollarının bu halde bırakılması uygun görülmeyerek; bölgede bulunan tüm yolların tamirlerine başlanmıştır. Tamir işleri için gerekli olan akçe, eyalet emvalinden karşılanmış ve sonradan masraf defteri tanzim edilerek Hazine'ye gönderilmiştir.[246] Ağır topların kolaylıkla nakledilebilmesi amacıyla Manastır'dan İşkodra'ya kadar olan yolların da tamir ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Rumeli Ordusu kumandanı Ömer Paşa tarafından Kaymakam İskender Bey, Kolağası Eyüp ve Emin ağalar görevlendirilmiş ve kendilerine menzil ücreti ve harcırah olarak, bedeli Tikveş Kazası'nın 1851/1852 (H. 1268) senesi vergisinden karşılanmak üzere 3.060 kuruş tahsis edilmiştir. Benzer şekilde askerlerin Manastır'a bağlı Mat Suyu'ndan geçmelerini kolaylaştırmak amacıyla gerekli önlemlerin alınması için Erkan-ı Harbiye'den bir zabit görevlendirilmiştir.[247] İsakçı ve Tolcu arasında köprüler imal edilerek; gerek karantina hizmetlerinin gerekse İsakçı'ya iki saat mesafeye kadar uzaklıkta bulunan Tuna Sahili'ndeki gözetleme karakolları arasındaki bağlantının sağlanmasına çalışılmıştır.[248] Edirne Eyaleti'ne bağlı Bergos İskelesi'ne indirilen zahire, peksimed, erzak, hayvanat ve mühimmatın bir an evvel ihtiyaç duyulan yerlere nakledilmesi amacıyla, nakliyatta kullanılacak yollardan bozuk ve uygunsuz olan yollar ile harap durumdaki köprüler tamir edilmiştir. Köprülerin tamiri için Edirne Meclisi'nin mazbatası çerçevesinde, bozuk ve harap yol veya köprü hangi kazada ise civar köy ve kazalardan yeter sayıda balta ve kazmalı amele getirtilmiştir. Edirne mimarbaşısı ile bir nefer kalfa, on nefer kaldırımcı ve

246 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 61., 16 Ocak 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).
247 ATASE., No: 8 – 1 – 2., 6 Aralık 1853, (5 Rebiül evvel 1269).; BOA., İ. MVL. 299 – 12181., 11 Mart 1854, (11 Cemaziye'l-ahir 1270).
248 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 41.

dolgu ustası ile bunlara destek vermek üzere ekibiyle birlikte bir nefer zabtiye çavuşu ve bunların hepsine nezaret etmek üzere Edirne Meclisi azalarından Ahmed Efendi görevlendirilmiştir. Böylelikle hem ihtiyaç duyulan her türlü iaşe, levazımat ve mühimmat malzemesinin hızlı ve kolay bir şekilde nakledilmesi hem de Bergos İskelesi mürettebatının zamanında gidip gelebilmeleri sağlanmıştır.[249] Kış mevsimi ile birlikte Babadağı, Maçin, Tolcu ve İsakçı bölgelerinde Tuna Nehri'nde meydana gelen taşkınlar nedeniyle pek çok bataklık ortaya çıkmış ve nehrin iki yakası arasında geçiş yapmak imkânsız hale gelmiştir. Bu durum, bölgedeki ulaştırma şartlarının da bozulmasına neden olmuştur. Tuna'daki taşkınlar, Osmanlı Devleti'nin lehine sonuç vermiş ve Ruslar, askerlerini Eflak içerisine çekmek zorunda kalmıştır.[250] Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında Eflak ve Boğdan'daki yolların az ve çoğunlukla doğal izler halinde bulunması ve yağmurlu kış mevsimlerinde geçilmez hale gelerek ulaşımı imkânsız kılması da etkili olmuştur.[251]

Kara yoluyla bölgeye sevk edilen askerler, Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönem Avrupa sefer güzergâhını izleyerek Edirne üzerinden Varna ve Şumnu'ya geçmiştir. Rumeli Ordusu'na katılmak için Anadolu'dan gelerek Şumnu'ya gönderilen süvari zabtiye askerlerinin bir kısmı ise Çardak'tan Gelibolu'ya geçirilerek Kırkkilise üzerinden Şumnu'ya sevk edilmiştir. Diğer kısmı ise öncelikle İstanbul'a gelmiş, buradan da Şumnu'ya sevk edilmiştir. Bu askerlerin nakline nezaret için zabitler tayin edilmiş ve askerlerin sevki esnasında ikişer aylıkları peşinen ödenmiştir.[252] Rumeli Ordusu'nun sayısal olarak desteklenmesi gerekliliği üzerine Hassa ve Dersaadet ordularına mensup olup Arabistan Ordusu refakatinde bulunan taburların Merkez'e gelmeleri ve buradan gerekli yerlere tekrar, hızlı bir şekilde dağıtılmaları için vapurlar tertip edilmiştir. Bu tür olağanüstü hallerde işlerin daha hızlı yürütülmesi amacıyla karantina usulü bu askerler için geçici bir süre askıya alınmıştır.[253]

Balkanların Rumeli Ordusu'nun merkezine uzak olan bölgelerindeki birliklerin cepheye sevkinde deniz yolu öncelik taşımıştır. Örneğin; Tırnovi Kasabası'nda bulunan piyade redif taburu ile muvazzaf piyade alayları, Yanya, Preveze ve Narda'daki birliklerin de katılımıyla Golos İskelesi'nden vapurla-

249 BOA., A. MKT. MHM. 185 – 69., 13 Mart 1855, (23 Cemaziye'l-ahir 1271).
250 ATASE., No: 6 – 18 – 11.
251 ATASE., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1828 – 29 Osmanlı – Rus Harbi)**, 3. Cilt, 5. Kısım Eki, Ankara, 1978, s. 26.
252 ATASE., No: 6 – 18 – 27 – 3., 20 Mayıs 1853, (11 Şaban 1269).
253 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 5., ATASE, No: 2 – 52 – 7 – 4.

ra bindirilerek gerekli bölgelere sevk edilmiştir.[254] Rumeli Ordusu 7. alayının birinci ve ikinci taburları yine Golos İskelesi'nden hareketle deniz yolu ile önce İstanbul'a oradan yine vapurlara bindirilerek Varna'ya sevk edilmiştir.[255] Benzer şekilde, Hassa Ordusu'na mensup olup İşkodra'da bulunan piyadelerin merkeze nakli için de vapur tahsis edilmiştir. Yeterli sayıda vapurun mevcut olmaması durumunda ise Trablus'tan gelmesi beklenen vapurların bu göreve tahsis edilebileceği Kaptan Paşa'ya bildirilmiştir.[256] Bununla birlikte müsait gemi bulunamadığında İngiltere Devleti tarafından tedarik edilen gemilerden de istifade edilmiştir. Varna Kalesi'nin güçlendirilmesi amacıyla İstanbul'dan sevk edilen 2 bin kadar nizamiye askerinin taşınması için uygun gemi tedarik edilememiştir. Bunun için İngiltere Sefareti tercümanı Pisani ile irtibata geçilerek ihtiyaç duyulan vapurun İngiltere Devleti tarafından tedarik edilmesi sağlanmış ve söz konusu birlikler kısa süre içerisinde Varna'ya sevk edilebilmiştir.[257] Askerî anlamda bir silah olma vasfını yitiren gemiler, nakliyat ve sevkiyat işlerinde kullanılmıştır. Bunun için Hazine-i Hassa Nezareti'nin idaresinde olarak Donanma-yı Hümayun maiyetinde istihdam olunan 6 kıta vapur, gerekli görülen tamiratının ve teçhizatının Tersâne-i Âmire'de gerçekleştirilmesinin ardından asker naklinden başka bir hizmette işe yaramaları mümkün görülmediğinden bu hizmete tahsis edilmiştir.[258]

Birliklerin sevk edilmesi ile birlikte gerekli görülen her türlü levazımat ve iaşe malzemeleriyle mühimmatın naklinde de deniz yolundan istifade edilmiştir. Bu gemilerden bazıları Tersâne-i Âmire ya da donanmaya ait askerî gemiler olabildiği gibi ihtiyaç duyulduğunda yerli ya da yabancı tüccar gemileri de kiralanmıştır. Kiralanan gemilere ilişkin ödemelere ait pusulalar, öncelikle Kaptan Paşa'ya iletilip suretleri de Maliye Nezareti'ne gönderilerek ödemenin nasıl yapılacağı belirlenmiştir. Sevkiyat ve nakliyatta kullanılan gemilerin düzenli şekilde işlemesine özen gösterilmiş; bu amaçla tamir ve bakım işleri düzenli olarak gerçekleştirilmiştir. Kiralanan gemilerden 1854 Aralık ayında Varna'ya gönderilerek iki aydan fazla süre ile mühimmat naklinde kullanılmış olan Nümayiş Ticaret Vapuru kullanıldığı iki aydan sonra tamire ihtiyaç duyulması nedeniyle iade edilmiştir. İki aylık süre içerisinde gerçekleştirdiği hizmetin karşılığı olan 4 yük 50 bin kuruş Maliye Hazinesi'nin fevkalade tertibinden karşılanmıştır.[259] İngiltere teb'asından tacir William'ın

254 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7 – 1., 16 Haziran 1853, (9 Ramazan 1269).
255 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 49.
256 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 004., 27 Mayıs 1853, (17 Şaban 1269).
257 BOA., İ. HR. 107 – 5270, 31 Mayıs 1854, (4 Ramazan 1270).
258 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 58., 10 Ekim 1853, (7 Muharrem 1270).
259 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7 – 18. 21 Haziran 1853, (24 Ramazan 1269).; BOA., A. MKT. MHM.

Zuhaf isimli gemisi kira süresi doldukça yeniden kiralanmıştır. Kaptan Paşa'nın görüşü üzerine Maliye Nezareti'ne 15 Mart 1856 tarihiyle gönderilen arizada 9 Şubat 1856'da kiralama süresi dolan vapurun bu tarihten itibaren 3 ay müddetle daha kiralandığı, kira bedelinin 1.787,5 sterlin olduğu ve bu bedelin fevkalade tertibinden karşılanmasının talep edildiği belirtilerek yeniden kiralanması istenmiştir.[260]

Büyük tonajlı gemiler limanlara yaklaşamadığı için yüklemelerde küçük kayıklar kullanılmıştır. Kayıklar ayrıca Tuna Nehri'nin belirlediği sınırlar çerçevesinde Rusçuk, Kalafat, Niğbolu, Çatana ve Ziştovi'den karşı yakaya gerçekleştirilen operasyonlarda da aktif rol oynamıştır.[261] Bunlardan bazıları tüccardan satın alınmıştır. Kaptan Paşa'nın görüşü ve Varna ve Gözleve limanlarında duyulan ihtiyaç üzerine, İngiliz tacir Lam'dan bedeli 15 gün ara ile fevkalade tertibinden iki taksitte ödenmek üzere 5.000 sterline bir kıta küçük kayık satın alınmıştır.[262] Orduların Kırım'a sevkini kolaylaştırmak amacıyla Varna'da bir iskele inşa edilmiştir. İskelenin inşası için ihtiyaç duyulan para, Varna Komisyonu'nun talebi üzerine Maliye Hazinesi tarafından karşılanmıştır.[263]

Cepheye sevk edilen birlikler için ihtiyaç duyulan her türlü malzemenin naklinde hayvan gücüne dayalı kara araçları temel ulaşım vasıtası olmuştur. Bu nedenle yoğun bir şekilde yük hayvanı ve araba tedarik edilerek bölgeye sevk edilmiştir.[264] Rumeli Ordusu için gerekli görülen araba ve hayvanların ne şekilde tertip edileceğine dair Askerî Meclis'te gerçekleşen müzakerede Rumeli Ordusu'nun teşkil edilmesinden itibaren hem zahire, erzak, cephane ve mühimmatın nakli hem de diğer işler için gerekli olan araba ve hayvanların Balkanlar'ın ordu merkezine uzak olan bölgelerinde bulunan kazalardan tedarik edildiği, belirli bölgelerde yapılan istihkâmlarda askerlerin barınması ve hayvanların bağlanması için gerekli zemlik ve ahırların inşasında, bölge halkının kendi istek ve arzusuyla çalıştığı ve ordu için gerekli görülen yardımların tümüyle bölge ahalisine yüklenmesinin maddi ve manevi sıkıntı yaratacağı; dolayısıyla bu yardım talebinin genele yayılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ordunun sefer mevsimi olan ilkbahar aylarının gelmesi ile birlikte topyekûn askerî hareketler gerçekleştirildikçe araba ve hayvanlara

78 – 73., 5 Kasım 1855, (24 Safer 1272).; BOA., A. MKT. MHM. 82 – 34., 7 Ocak 1856, (28 Rebiü'l-ahir 1272).

260 BOA., A. MKT. MHM. 86 – 24., 15 Mart 1856 , (8 Receb 1272).

261 Ceride-i Havadis, Numara: 688, 24 Ocak 1854, (24 Rebiü'l-ahir 1270).

262 BOA., A. MKT. MHM. 83 – 22., 27 Ocak 1856, (19 Cemaziye'l-evvel 1272).

263 BOA., A. MKT. MHM. 75 – 6., 9 Eylül 1855, (26 Zilhicce 1271).

264 ATASE., No: 6 – 18 – 24 – 1.

olan ihtiyaç artacağından Bosna, İşkodra ve ordu merkezine olan uzaklığı nedeniyle araba ve hayvan sevkinin zahmetli olacağı Yanya ve Tırhala haricinde Rumeli Bölgesi'nde bulunan eyalet ve livaların vergi derecelerine göre araba kullanımı yaygın olan bölgelerinden her yüz haneden genç ve güçlü birer çift öküz ile yeni birer araba ve güçlü bir kefile bağlı olarak birer arabacının tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Araba kullanılmayan ve kullanılan arabaların askerî anlamda işe yarar görülmediği bölgelerden ise her elli haneden 700 – 800 kuruşa kadar masrafla kemikli ve kuvvetli olmak üzere semeriyle birlikte birer adet yük hayvanı ve her iki hayvana birer mekkareci tertip edilmesi uygun görülmüştür. Hazırlanan yük hayvanı ve arabaları, orduya sevk etmek ve ordudaki işleri bitene kadar onlarla ilgilenmek üzere, mekkare memuru ünvanıyla ve uygun aylık ile işinde ehil birinin tayin edilmesi gerekli görülmüştür. Araba ve hayvanların, 1854 yılı Şubat ayının ortasına kadar Rumeli Ordusu merkezine gönderilmesi hususu eyalet ve livaların idarî amirlerine bildirilmiştir. Hazırlanan arabalar ile arabacılar ve mekkare memurlarının altışar aylık itibariyle kendilerine verilmesi gerekli görülen maaşlarıyla birlikte yol esnasındaki masraflarının mal sandıklarından karşılanmasına karar verilmiştir. Rumeli Bölgesi'ndeki eyalet ve livalardan tertip edilmesi öngörülen 6 bin kadar araba ile yük hayvanı ve bakar (sığır) olmak üzere toplam 22.000 hayvanın, ordu için önemi vurgulanarak bunların gerekli görülen zamana kadar hemen sevk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[265] Rumeli Ordusu için gereği görülen araba ve hayvanların sayısı Tablo 13'te gösterilmiştir. Bu araba, bargir ve sığırların toplam bedeli 38,5 milyon kuruş gibi muazzam bir tutara ulaşmaktadır. Bu hayvan ve arabaların istihdamı günlük değerleri üzerinden hesaplanarak; toplam istihdam edilecekleri süre olan 183 gün (6 ay) üzerinden fiyatlanmıştır.

Tablo 13: Rumeli Ordusu için Araba ve Hayvanların Tahmini Sayısı ve Değeri

	Baş	**Adet**	**Günlük (Kuruş)**	**Gün**	**Toplam (Kuruş)**
Araba	-	6000	90.000	183	16.470.000
Bargir	10.000	-	50.000	183	9.150.000
Bakar (Sığır)	12.000	-	70.218	183	12.850.000
Toplam	22.000	6.000	210.218	183	**38.470.000**

Kaynak: BOA., I. MVL. 297 – 12065., 1 Şubat 1854, (3 Cemaziye'l-evvel 1270).

265 BOA., I. MVL. 297 – 12065., 3 Cemaziye'l-evvel 1270.; BOA., İ. DH. 298 – 18804., 9 Cemaziye'l-ahir 1270.

Serasker Paşa ve Rumeli Ordusu Müşiri'nin Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazılarında, Rumeli Bölgesi'nden tertip edilecek araba ve hayvanlara ilişkin masrafların, bir defalık olmak üzere bölge eyalet ve livalarının vergilerine ilave edilmesi düşünülmüşse de Meclis-i Vâlâ'dan cevaben yazılan pusulada, hayvan ve arabalar için tahmin edilen bedelin oldukça yüksek olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bedele, istihdam edilecek araba ve hayvanlara orduda bulundukları sürece verilecek tayınat ve diğer masrafları eklendiğinde, bunun ahalinin vergisine ilave edilmesi çok ağır düşeceğinden toplam masrafın, Ömer Paşa tarafından sonradan soruşturulması uygun görülmüştür. Ayrıca, farklı bölgelerden ordu için pek çok hayvan bağışlanmakta olduğundan bunların ne şekilde tertip edileceği, sayısı ve gerekli görülen masrafları için Meclis-i Vala tarafından bir müfredat defterinin oluşturulması kararlaştırılmıştır.[266] Sonradan alınan karar üzerine tedarik edilen araba, arabacı, araba memuru ve bunların ordu merkezine kadar olan sevkiyatlarındaki yol masrafları ve maaşlarının bir kısmının, ahali ve kazaların muteber kişileri tarafından bir savaş hizmeti olarak ve bir kısmının da mahalli emvallerden karşılanmasına karar verilmiştir. Herhangi bir bedel ödenmeksizin ahali tarafından iane olarak takdim edilen araba ve hayvanlar ayrıca kaydedilmiş ve bunların orduda istihdam edildikleri süre zarfındaki tayınatı ahali tarafından karşılanmıştır.[267]

Özellikle Rumeli Ordusu'nun merkezini ve Rumeli Cephesi'nin derinliğini oluşturan Şumnu, Silistre ve Varna bölgelerinden tedarik edilebilen arabalar tahminin çok altında kalmıştır. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından takdim edilen arizada önceden belirlenen kıstaslar çerçevesinde tedarik edilecek arabaların 13 Şubat 1854 – 12 Mart 1854 tarihleri arasında orduya gönderilmesi talep edilmiştir. Gönderilen hayvan ve arabaların defterlerinin meclisçe tanzimi kararlaştırılmış ve orduya ve devlete hizmet amacıyla bu taleplerin ahali tarafından yerine getirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Fakat toplanan öküzlerin sayısı 501 çift ve araba sayısı ise 501'de kalmıştır. Bu arabaların bedelleri ile diğer masrafları, arabacı başı ve arabacıların altışar aylık maaşları ve Hazergrad kazasında süvari askerleri için tedarik edilen hayvanlara inşa edilen ahırların toplam bedeli 94.070 kuruş tutmuştur.[268] Rumeli Ordusu için 1854 yılı Mayıs ayı itibariyle belirlenen bölgelerden toplanan hayvan ve arabalar Tablo 14'te listelendiği gibidir.

266 BOA., I. MVL. 297. 12065., 16 Şubat 1854, (18 Cemaziye'l-evvel 1270).
267 BOA., İ. DH. 298 – 18804., 23 Nisan 1854, (25 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 131., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).
268 BOA., İ. DH. 304 – 19270., 7 Mayıs 1854 , (9 Şaban 1270).

Tablo 14: Rumeli Ordusu İçin Tedarik Edilen Öküz ve Arabalar

Kaza	**Takımıyla Araba (Adet)**	**Öküz (çift)**
Rusçuk	95	95
Hazergrad	105	105
Silistre Kaymakamlığı kazalarından	75	75
Umurfakih	5	5
Şumnu	78	78
Cuma-yı atik	23	23
Osmanpazarı	29	29
Yenipazar	16	16
Pravadi	25	25
Balçık	15	15
Pazarcık	20	20
Kozluca	15	15
TOPLAM	**501**	**501**

Kaynak: BOA., İ. DH. 304 – 19270., 7 Mayıs 1854 , (9 Şaban 1270).

Önceden belirlenen usûle göre Rumeli Bölgesi'nde araba ve bargir tedarikine başlanmış, tertip edilen araba ve bargirlerden bir kısmı, ahali tarafından askerî bir hizmet olmak üzere gönüllü olarak takdim edilmiştir. Tertip edilen arabalara ilişkin masraflar ve arabacıların maaş ve harcırahlarının bir kısmı, yine ahali tarafından karşılanmıştır. Rumeli Bölgesi dışında Anadolu ve Filistin'den de birçok bargir, araba ve bargir bedeli de iane olarak bağışlanmıştır. Tablo 15'te Rumeli Bölgesi'ndeki kazalardan hisselerine düşen araba ve bargir sayısına bağlı olarak tedarik ve tertip edilen nakliye ve ulaştırma kaynakları gösterilmektedir.[269]

269 BOA. A. MKT. NZD. 114 – 87., 6 Haziran 1854 , (10 Ramazan 1270).

Tablo 15: Rumeli Ordusu için Tedarik Edilen Nakliye Araçları

	Bargir (Baş)	**Araba (Adet)**	**Arabacıbaşı ve Arabacı**	**Toplam Masraf (Kuruş)**	**Kaynak**
Silistre Eyaleti	-	501	-	94.079	Arabacıların 6 aylık maaşları, bargir ve inşa edilen samanlık ve ahır masrafları ahali tarafından karşılanmıştır.
Niş Sancağı	-	60	61	124.633	Ahali tarafından karşılanmıştır.
Selanik Eyaleti Karaferye, Vodina, Augustus ve Ustrumca Kazaları	-	184	95	258.335	Mal sandığından karşılanmıştır
Filibe Kızanlık Kasabası	-	75	76	122.250	Tertip edilen hayvan bedelleri ahali tarafından karşılanmıştır.
Selanik Eyaleti Kazaları	599		307	844.052,5	Mal sandığından karşılanmıştır.
Vidin Berkofça Kazası	140	70	71	-	Arabaların masrafları ile arabacıların 6 aylık maaşları ahali tarafından karşılanmıştır.
Sırbistan Kurşunlu Kazası	14	7	8	11.676	-
Vidin Leskofça Kazası	102	51	52	52.530	Leskofça ahalisi tarafından üstlenilmiştir.
Niş Eyaleti Ürgüp Kazası	32	16	17	31.253,5	-
Köstendil Sancağı Radovişte Kazası	64	32	33	41.979	Radovişte'nin müslüman ve hristiyan ahalisi tarafından
Prizren Kazası	160	80	81	7.965	Çeribaşının 6'şar ve sürücülerin 2'şer aylıkları Prizren mal sandığından karşılanmıştır.
Toplam	**1111**	**1076**	**801**	**1.588.753**	**-**

Kaynak: BOA., İ. DH. 298 – 18804., 30 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).; BOA., İ. DH. 293 – 18423, 2 Mart 1854, (2 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 114 – 69., 22 Haziran 1854, (26 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 58 – 57., 4 Mayıs 1854, (6 Şaban 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 58 – 79., 6 Temmuz 1854, (10 Şevval 1270).

Tablo 16'da halk tarafından aynî ve nakdî olarak takdim edilen koşum hayvanları ve arabalarla birlikte bargir bedeli gösterilmektedir. Rumeli Ordusu için tedarik edilen yük hayvanları ile bu hayvanların çekecekleri arabaların önemli bir kısmının bedel ve masrafları Selanik, Vidin, Filibe, Niş, Drama, Prizren ve Pravişte sancak ve kazaları ahalileri tarafından üstlenilmiştir.[270]

Tablo 16: Halk Tarafından Takdim Edilen Koşum Hayvanı ve Arabası

	Bargir (Baş)	**Araba (Adet)**	**Bargir Bedeli (Kuruş)**
Konya Eşrafından	26	-	-
Aydın Sancağı'ndan	-	-	157.847
Konya Bereketli Madeni Müdürü'nden	13	-	-
Drama Sancağı'na bağlı Pravişte Kazası'ndan	8	-	-
Drama Sancağı'ndan	545	-	-
Kudüs-ü Şerif ve Gazze Sancaklarıyla Halil-ül Rahman Kasabası'ndan	1	-	32.670
Hüdavendigar Eyaleti'nin Lefke ve Bilecik Kazalarından	-	-	40.013,5
Niş Sancağı'dan	-	274	-
Üsküp'e Bağlı Prizren Kasabası'ndan	160	-	-
Vidin'den	-	680	-
Filibe'den	-	75	-
Şumnu'dan	-	171	-
Filibe'nin Sultanyeri Kazası'ndan	-	40	-
Lofça	-	141	-
İslimiye	-	45	-
Zağra-yı Cedid ve Karinabad	-	70	-
Rusikasrı	201	9	-
Ahyolu	30	-	-
Kalkandelen	-	-	6.000
Komanova	-	-	1.000
Toplam	**984**	**1.505**	**237.530,5**

Kaynak: Ceride-i Havadis, Numara: 680, 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 685, 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 688, 16 Mayıs 1854, (18 Şaban 1270)., Ceride-i Havadis, Numara: 699, 27 Temmuz 1854, (2 Zilkade 1270).

270 BOA. A. MKT. NZD. 114 – 87., 6 Haziran 1854 , (10 Ramazan 1270).

Tedarik ve tertip edilen araba ve bargirlere ilişkin olarak ahali, çoğu zaman ordu merkezine gerçekleştirilecek sevkiyat sırasında ihtiyaç duyulabilecek tüm malzemeleri de görevli bulunan mekkareci başlarına sağlamıştır. Bu anlamda, Sırbistan'a bağlı Kurşunlu Kazası'ndan tertip edilen malzemeler ve bunlar için gerçekleştirilen harcamalar, ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerle ilgili detaylı bilgi sağlamaktadır. Tablo 17'de Kurşunlu Kazası'ndan tedarik edilen arabalar için ihtiyaç duyulan torba, balta ve urgan gibi malzemeler ve bu malzemelerin bedelleri gösterilmektedir. Kurşunlu Kazası'ndan tertip edilen bargir ve arabalar, Kalafat Bölgesi'nde bulunan askerî birliklere gönderilmiştir.[271]

Tablo 17: Kurşunlu Kazası'ndan Tedarik Olunan Arabaların Masrafları

Ödeme Kalemleri	**Kuruş**
Öküz bedeli	4.345
Araba bedeli	1.150
Çuval bedeli	87,5
Torba bedeli	14
Urgan bedeli	14
Balta bedeli	98
Testere ve burgu	87,5
Arabacıların 6 aylık maaşları için verilen	5.860
Toplam	**11.656**

Kaynak: BOA. İ. DH. 298 – 18804., 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).

Ahali tarafından ordulara gönüllü bir hizmet olarak takdim edilen bargir bedelleri, zaman zaman farklı para birimleri ile gerçekleştirilebilmekteydi. Aydın Sancağı'ndan bargir bedeli olarak Rumeli Ordusu'na takdim edilen meblağ içerisinde çok sayıda farklı türden para birimleri mevcuttur. Ödeme birimleri arasında İngiliz sterlini ile birlikte Hayriyye, Memduhiye, İstanbul ve Mısır altını gibi farklı birimler bulunmaktaydı. Takdim edilen meblağın toplam değeri ise 200 bin kuruş civarındaydı.[272]

Rumeli Ordusu ile müttefik devlet ordularının lojistik ikmal sahası çakıştığı için Osmanlı Devleti mümkün olduğunca bu iki ordunun beslenme sahasını birbirinden ayrıştırmaya gayret göstermiştir. Bu durum, sadece iaşe madde-

271 BOA. İ. DH. 298 – 18804., 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).
272 BOA., İ. DH. 298 – 18804., lef. 2., 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).

leri için değil; orduların mühimmat ve levazımat malzemelerinin cepheye nakli hususunda da söz konusu olmuştur. Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa Seraskerlik'e gönderdiği ariza ile Rumeli Ordusu için ihtiyaç duyulan nakliye araçlarını Rumeli'de bulunan eyalet ve kazalara taksim etmiştir. Vidin Eyaleti kazalarından toplanan araçların Kalafat ve Vidin'de bulunan birliklerin hizmetine ve geri kalanının ise hazırlanacak pusulalara uygun olarak Rumeli Ordusu'nun merkezi olan Şumnu'ya gönderilmesini istemiştir.[273] Ayrıca ihtiyaç duyulan hayvan, araba ve bunlara ilişkin levazımat malzemelerinin bir kısmının da Gelibolu'dan tedarik edilmesine çalışılmıştır. Ancak Gelibolu'nun, bölgede bulunan müttefik devlet ordularının asıl lojistik ikmal merkezi olduğu ve bu orduların işlerinde kullanılmak üzere sürekli bir şekilde araba ve hayvan ihtiyacının bulunduğu gerekçesiyle talebin yerine getirilmesi mümkün olmamıştır.[274]

Araba tedarikinde yaşanan gecikmeler ve tedarik edilebilen araba sayısının yetersizliği, nakliyatta önemli aksamalara neden olmuştur. 1 Kasım 1854 tarihiyle Bükreş'ten gönderilmiş olan bir tahriratta, daha önceden Varna'ya gönderilmesi planlanan 4 bin araba güllenin naklinin bu nedenle gerçekleştirilemediği ve kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle güllelerin rutubetten dolayı kullanılmaz hale gelebileceği belirtilmiştir.[275] Araba tedarikinde yaşanan sıkıntının önemli bir nedeni de araba ve bargir sahiplerine yapılan ödemelerin geciktirilmesi olmuştur. Bu açıdan devlet, nakliye işlerinde kullanılan araba ve mekkarilerin ücretlerinin, araba ve hayvan sahiplerine ödenip ödenmediğini sürekli şekilde takip etmiştir. Edirne, Silistre, Sofya, Şumnu, İslimiye vali, muhafız ve kaymakamlarına gönderilen, 10 Nisan 1855 tarihli emirnamede araba ve hayvan sahiplerine verilen ilmühaberlerde, ücretlerinin hemen verileceğinin taahhüt edilmesine karşın ödemelerin uzun süre geciktirilmesiyle bu kişilerin zor duruma düşürüldükleri ifade edilmiş ve durum ordu kumandanı İsmail Paşa ve ordu defterdarına da bildirilmiştir. İsmail Paşa ve defterdarın görüşlerine bağlı olarak Geçici Askerî Meclis'te bundan böyle ahaliden alınan zahire, erzak, ağnam (keçi ve koyun) ve diğer eşyaların bedeli için ordu hazinelerinden yapılacak ödemelerin, karşılığı hazır oldukça hak sahiplerine ödenmesinin bir usul olarak benimsenmesi karara bağlanmıştır.[276]

273 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 1, 3 Mayıs 1854, (5 Şaban 1270).
274 BOA., A. MKT. UM. 148 – 14., 19 Haziran 1854, (23 Ramazan 1270).
275 ATASE., No: 6 – 17 – 16., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).
276 BOA., A. MKT. MHM. 68 – 62., 10 Nisan 1855, (22 Receb 1271).

1854 yılının Eylül ayı sonuna doğru savaşın Kırım'a sıçramasının ardından Rumeli Bölgesi'nde nakliyatta yaşanan sıkıntılarda artış meydana gelmiştir. Kırım'a sevk olunan birlikler için başkent İstanbul'da gerekli hazırlıkların yapılmasının yanı sıra Rumeli Bölgesi'nden de ihtiyaç duyulan levazımat, erzak ve mühimmatın nakledilmesi amaçlanmıştır. Fakat araba ve hayvan ücretlerinin zamanında verilemiyor olmasından dolayı birçok zorlukla karşı karşıya kalınmıştır. Sonradan ödenmek üzere araba ve yük hayvanı sahiplerine ilmühaber suretinde birer pusula verilmişse de yapılan tahkikatlar neticesinde ödemelerin gerçekleşmediği, verilen pusulaların sonradan ellerinden alındığı ve ahalinin oldukça zor durumda olduğu anlaşılmıştır. Angarya olarak ifade edilebilecek bu duruma, devlet rıza gösteremeyeceğinden ve ahalinin uzun süredir bedelen ve bedenen devletine hizmet etmekte olmasından dolayı bu sıkıntıların aşılabilmesi amacıyla araba ücretleri gibi önemli işlerin masraflarının karşılanması için Rumeli Ordusu Defterdarı Rusuhi Efendi'ye 5 bin kese akçe gönderilmiştir.[277]

Meclis-i Muvakkat-i Askerî'de alınan yeni bir karar uyarınca bir mahalden diğer bir mahale gerçekleştirilecek eşya, mühimmat ve levazımat nakli için araba ve bargir sahiplerine yapılacak ödemelerin ne şekilde gerçekleştirileceğine dair yeni bir usulün benimsenmesine karar verilmiştir. Bundan önce ahaliden kiralanan araba ve yük hayvanlarına karşılık, zabitler tarafından ilgili meblağın mal sandığından ödeneceği ibaresini taşıyan senetler verilmiştir. Ahalinin ordu hazinesinden olan alacakları arttıkça bu alacaklar, ahalinin devlete olan borçlarına karşılık tutulmuştur. Borcu olmayanların ise alacaklarına karşılık olarak ilmühaberler verilmiştir. Fakat bunun Rumeli Ordusu için her yerde geçerli bir usul olarak benimsenip benimsenmediğine dair yeterli bilgiye ulaşılamadığından ahalinin alacaklarını tümüyle alıp alamadıkları muğlak kalmıştır. Benimsenen yeni usul ile birlikte ihtiyaç duyulan eşya, levazımat ve mühimmat maddelerinin nakli için kiralanan araba ve yük hayvanlarının ücretleri, bunların nakline memur olan zabitlere teslim edilerek yol esnasında sahibine tümüyle ödenecektir. Akçe bulunmayan yerlerden gerçekleştirilen nakliyatta ise araba ve yük hayvanlarının sahiplerine senetler verilecek, bu senetler her ay sancak meclislerine getirilerek; defterleri tanzim edilecek ve bu defterler, ordu merkezine gönderilecektir. Mevcutta para var ise hemen ilgili kaza meclislerine gönderilerek, o köy ve kazadan vekil seçilen kimseye elden teslim edilecektir. Akçe mevcut değil ise gelecek akçe, ordu muhasebesinden ilmühaberler tanzim edilmesi suretiyle köy ve kazalara taksim edilecektir. Bu usul, sadece araba ve yük hayvanlarının ücretlerine karşılık değil ahalinin yerine getirdikleri hizmetlerden doğan tüm

277 BOA., A. MKT. UM. 180 – 13., 28 Ocak 1855, (9 Cemaziye'l-evvel 1271).

alacak haklarına da uygulanacaktır. Bu usule göre, Şumnu'dan Varna'ya nakledilecek eşyayı taşıyan araba veya yük hayvanı bir kasabada durur ve bu kasabadan bir hayvan alımı daha gerekir ise bunun bedeli hayvan sahibine peşin olarak ödenecek ve eşyanın nakline memur kimse tarafından kendisine verilen buyruldu karşılığında daha sonra kaza meclislerinden mahsup edilebilecektir. Bu usulün takip edilebilmesi amacıyla yapılan tüm alımlar için defterler tutularak ordu merkezlerine gönderilecektir. Usulün uygulanmasına dair tahrirat, Rumeli Ordusu Kumandanı İsmail Paşa tarafından Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye gönderilmiş ve Şûrâ tarafından da uygunluğu tasdik edilerek; gereği görülen yerlerde ilan ve neşr olunmuştur.[278]

Nakliyat konusunda yaşanan bir diğer sıkıntı da Rumeli Bölgesi'ndeki kalelere gönderilen mühimmatın taşınması hususunda olmuştur. Özellikle savaşın Kırım'a taşınması ile birlikte Rumeli'deki kalelerin güçlendirilmesi amacıyla gönderilen mühimmatların bölgeye nakli yavaşlamıştır. Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından gönderilen tahriratta, Varna Sancağı ahalisinin diğer cephelere olan eşya nakli ile meşgul olması nedeniyle Silistre ve Rusçuk kaleleri için gönderilmiş olan mühimmatın naklinin gerçekleştirilemediği; bunun ise türlü zararlara neden olduğu belirtilmiştir. Bunun için Meclis-i Muvakkat-i Harbiye'de yapılan görüşmede dört bin kadar arabanın, bölgedeki kaza ve sancaklara taksim edilerek tedarik edilmesi gerekli görülmüştür. Arabaların istihdamında düzenin sağlanması ve verilecek ücretlere herhangi bir şekilde hile ve fesat karışmaması amacıyla katî bir usulün benimsenmesi istenmiştir. Buna göre, her kazadan tertip edilecek arabalara eşlik etmek, yol esnasında hiç birisinin firar etmemesini sağlamak ve her seferde Varna ile mühimmat tertip edilen bölge arasındaki nakliyatı denetlemek üzere yerel ahaliden güvenilir bir memurun tayin edilmesi gerekli görülmüştür. Kiralanan arabaların ücretlerinin ise yarısının yükünü aldıktan sonra Varna Muhafızı ve Meclis marifetiyle; kalan yarısının ise mühimmat hazırlanan yerlere vardıklarında mal sandığından peşin olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ücretlendirme ise saat başına her bir 100 kıyye yük için 3 kuruş olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, her bir arabacının eline, yüklenecek yükün miktarının ve çalışacağı iş saatinin yazılı olduğu mühürlü bir varaka verilecek, nakliyede kullanılacak arabalar sadece bu iş için tahsis edilecek ve başka işlerde kullanılmayacaktır. Araba sahiplerine gerekli ödemelerin yapılması amacıyla Maliye Hazinesi'nden 500 kese akçenin Varna Muhafızı'na gönderilmesi Meclis-i Muvakkat-i Harbiye'de kararlaştırılmıştır.[279]

278 BOA., İ. MVL. 331 – 14180., 4 Mayıs 1855, (16 Şaban 1271).
279 BOA., A. MKT. MHM. 86 – 93., lef. 3., 21 Mart, (14 Receb 1272).

Mühimmat ve eşya naklinde kullanılan bir diğer araç da topkeşan adı verilen topçeker hayvanları olmuştur. Devlet, bu tip yük hayvanlarına savaş sırasında şiddetle ihtiyaç duyabildiğinden ülkenin uzak yerlerinden dahi getirtmek durumunda kalmıştır. Bunlardan bir kısmının, bedeli devlet tarafından ödenmek üzere Tunus'tan getirtilmesi uygun görülmüştür. Tunus Valisi'ne yazılan emirname ile yaklaşık 200 baş topkeşan hayvanının gönderilmesi istenmiştir. Getirtilecek hayvanların satın alınırken genç, dinç ve kuvvetli olanlarının seçilmesi ve vapurlara yüklenerek gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[280]

Osmanlı Devleti'nde demiryolu inşasına ilişkin ilk fikirler, 1830'lu yıllarda başlamışsa da gerçekleştirilmesi Kırım Savaşı'nın sonrasında olmuştur. Devlet, tüm ticari getirilerinin yanı sıra demiryollarına, sefer lojistiği açısından da önem vermiştir. Nitakim Harita 5'te de görülebildiği üzere ilk yapılan demiryollarında öncelikler Başkent'in ihtiyaçları ve Balkanlardaki askerî önceliklere göre şekillenmiştir.

Harita 5: Rumeli'de Yapılan Demiryollarının Tarihsel Gelişimi

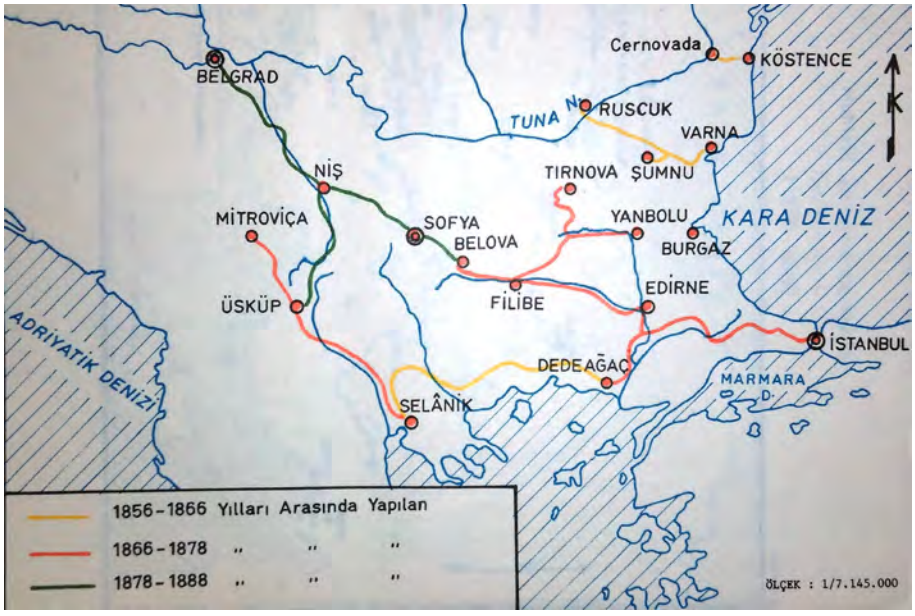

Kaynak: Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, IIIncü Cilt 5 nci Kısım (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 763

280 BOA., A. MKT. MHM. 82 – 95., 22 Ocak 1856, (14 Cemaziye'l-evvel 1272).

Demiryollarının inşasından önce İstanbul'dan Paris'e gidebilmek için ilk olarak denizyolu ile Marsilya'ya oradan da karayolu ile Paris'e geçmek gerekmekteydi. Bu yolculuk yaklaşık bir ay sürmekteydi.[281] Aynı dönemde Avrupa'nın pek çok yerinde demiryolları yaygın olarak kullanılmaktaydı. Londra ile Paris arasındaki mesafe, tren vasıtasıyla 16 saatte alınabilmekteydi. Londra ile Petersburg arasındaki haberleşme ve ulaştırma ise yaklaşık 7,5 günde gerçekleşmekteydi. Paris ve Berlin arasındaki uzaklığın yaklaşık 1.000 km olduğu göz önüne alındığında dönemin trenlerinin saatte 23 km civarında bir hızla ilerleyebildiği görülmektedir.

Kırım Savaşı'nda nakliyatın ve sevkiyatın kolaylaştırılması amacıyla demiryolu, kanal ve vapur köprüsü gibi yapıların inşasına ilişkin olarak proje teklifleri ele alınmıştır. İngiltere Devleti vatandaşlarından iki mühendis Rumeli'de bir demiryolu, Üsküdar'dan Tophane'ye bir vapur köprüsü, Tuna'dan Köstence'ye kadar bir kanal inşası ve çeşitli madenler için tetkiklerde bulunmuşlar ve bir harita düzenleyerek Meclis-i Vâlâ bünyesinde teşkil edilen bir komisyona sunmuşlardır. Mühendislerin yol masrafları ile harcırah bedelleri için talep ettikleri meblağ 1.600 kesedir. Bu kişilerin görevlendirmelerinin bir sözleşme dâhilinde değil, Mehmet Ali Paşa döneminde gayri resmi olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle masraflarının, Hazine-i Celile'den karşılanması ilk aşamada uygun görülmemiştir. Bununla birlikte, sefaret tarafından ilgili meblağın ödenmesine dair ihtarlar çekilmiştir. Meclis-i Vâlâ, mühendislere ödenmesi taahhüt edilen bedelin üzerinden indirime gidilmesini de imkânsız görmüş ve masrafların tümünün Mehmet Ali Paşa'ya ödetilmesini de hakkaniyet dışı bulmuştur. Buna karşılık mühendisler, alacaklarının karşılığı olarak önceden tetkikini gerçekleştirdikleri madenlerin üretim hakkını elde etmek istemişlerse de söz konusu madenlerin miri olmasından dolayı devlet tarafından işletilmesi ve gelirinin söz konusu mühendislerin harcırah ve yol masraflarına tahsisi düşünülmüştür. Söz konusu maden gelirlerinin mühendislerin alacaklarına yeterli gelmemesi durumunda, üst kısmının Mehmet Ali Paşa tarafından karşılanması gerekli görülmüşse de ödemenin geciktirilmesinin uygun olmadığı düşünülerek gereğinin yapılması Maliye Hazine'sine havale edilmiştir.[282]

281 Ali Satan, "Osmanlı'nın Demiryolu Çağı'na Girişi", **Osmanlı'da Ulaşım, Kara – Deniz – Demiryolu** (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar ve Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2012, ss. 209 – 210.; Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolları", **Osmanlı'de Ulaşım, Kara – Deniz – Demiryolu**, (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar ve Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2012, s. 219.

282 BOA, A. AMD. 54 – 8., 26 Şubat 1855, (8 Cemaziye'l-ahir 1271).

2.2. HABERLEŞME FAALİYETLERİ

Savaş sırasında bilgi ve istihbaratın, ordu merkezleri ve savaş bölgesindeki yayılımı, üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk aşamayı, düşmanların amaçlarına ve niyetlerine yönelik olarak karşı tarafı yıpratma ve kendisini haklı gösterme çabası oluşturmaktadır. Bu noktada taraflar, esas olarak propaganda yolu ile kendi harekâtı için zihinsel bazda meşru bir temel oluşturmaktadır. İkinci aşamayı, bölge ahalisinin zihinsel olarak yönlendirilmesi altında, düşmanın asker sevkiyatına ve harekât tasarılarına ilişkin bilginin elde edilmesi oluşturmaktadır. Bu çerçevede taraflar casuslar kullanarak ve teb'adan kendi cephesine meyilli olanlardan faydalanarak düşman hamlelerine ilişkin elde ettikleri istihbarat bağlamında karşı hamlede bulunmaktadır. Son aşamada ise özellikle cephe ile ordu merkezi arasında karşılıklı komut alışverişi ve meydana gelen gelişmelerin aktarımı şeklinde gelişen bir bilgi transferi söz konusudur. Telgrafın savaş sanatına uygulanması ile modern bir görünüme bürünen haberleşme faaliyetleri, bu teknolojik aracın benimsenmesine kadar posta teşkilatı içerisinde menzil – ulak sistemi çerçevesinde işlemeye devam etmiştir.

2.2.1. Propaganda Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı resmi savaş kararı almasından önce, Rusların Osmanlı topraklarına yönelik operasyonlarının başlaması ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin hassas sayılabilecek bazı bölgeleri ile sınır bölgelerinde yoğun bir Rus propagandası başlamıştır. Ruslar, Osmanlı Devleti ile Yunanistan sınırındaki Arnavut halkın her türlü uygunsuz hareketini, bölgede bir tahrik ve fesat kaynağı olarak kullanmıştır. Bununla birlikte, bölgede neşrettikleri gazeteler yoluyla da propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti, karşı propaganda olarak İngiliz konsolosu aracılığıyla Osmanlı – Rus meselesinde haklı olan tarafın Osmanlılar olduğunu ve olası savaş durumunda İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin yanında olacağı beyanatlarını Rumca'ya çevirterek gazetelerde neşrettirmiştir.[283]

Balkanlar'daki Osmanlı yanlısı havanın bozulması amacıyla Ruslar, çeşitli söylentiler de yaymıştır. Tekfurdağı Kaymakamı tarafından gönderilen şukkada, bölgedeki müslüman ahalinin hristiyanlara saldıracaklarına dair bir söylentinin yayıldığı, aklı başında olan kişilerin bu söylentilere kulak vermeyecekleri belirtilerek, bu iddialar pek çok kere tekzip edilmişse de hristiyanların hedef

283 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7 – 2., 16 Haziran 1853, (9 Ramazan 1269).

gösterilmiş olmaları nedeniyle teskinleri ve gerektiği şekilde tatmin edilmelerinin gerektiği ifade edilmiştir. Kaymakama verilen cevapta, ahalinin güven içinde olacağının ilan edilmesi, bu tür fikirler varsa ıslah edilmesi istenmiş ve gerek eyalet dahilinde gerekse diğer yerlerde bulunan reayanın asayişinin sağlanması amacıyla bölgeye asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[284]

Propaganda faaliyetleri, devletin temsilcileri tarafından da etkili bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Hüdavendigar Valisi tarafından gönderilen mektupta, Rus konsolosunun Osmanlı'nın Rus teklifini kabul etmemesi halinde zarar edeceğine yönelik açıklamaları ile halkın zihnini karıştırmaya çalıştığı ve hakikatten habersiz olanların bu tür söylemlerden olumsuz etkilenebileceği belirtilerek bu tür ifadelerin ahali üzerindeki etkisinin azaltılmasına yönelik önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.[285] Bununla birlikte, Balkanlar'a sızan Rus ajanları, Ortodoks uyruklulara Çar'ın İstanbul'u Yunanlılara kazandırmak için savaş yaptığı görüşünü yaymaya çalışmış; ancak müttefik devletler Yunanistan'ı abluka altına alınca Yunanistan tarafsız kalacağını taahhüt etmek zorunda kalmıştır.[286]

Bu konuda bir diğer girişim de Rus çarı tarafından Eflak ve Boğdan'ın işgal edilmesi konusunda, Memleketeyn halkını yanına çekmek amacıyla yayınladığı ilannameye karşılık olarak Osmanlı Devleti'nin patrikhaneler nezdinde gerçekleştirdiği beyanat olmuştur. Devlet, patrikhane marifetiyle Osmanlı Devleti'nin refah ve rahatının diğer teb'alardan nasıl ilerde olduğunu ve gönüllerde serbestlik üzere Kudüs-ü Şerif'e gidilerek dini usul ve ayinlerin engellenmeden gerçekleştirilebildiğini, neşr ve beyan ile karşı tarafın ilannamesini yalanlayabileceğini düşünmüştür. Bununla birlikte, patrikhanenin desteğinin kazanılması amacıyla yeni bir ferman bahşedilerek, daha önceden tanınmış olan imtiyazlar yeniden vurgulanmıştır.[287]

Ruslar, Osmanlı askerlerinin güçsüzlük ve yetersizliklerine dair söylentiler yayarak, hem ahalinin devletine olan güvenini sarsmaya hem de kendi teb'alarının savaşı kazanacaklarına dair olan inancını arttırmaya çalışmıştır. Özellikle Hocabey ve Moskova'nın belirli bölgelerinde çıkarılan Fransızca gazetelerde, Şumnu'ya belirli sayıda Osmanlı askerinin sevk olunmuş olmasıyla birlikte bu askerlerin çoğunluğunun zor kullanılarak cepheye getirtildiğine,

284 BOA., C. NF., 41 – 2009, 27 Haziran 1853, (20 Ramazan 1269).
285 BOA., A. MKT. UM. 139 – 1., 5 Temmuz 1853, (28 Ramazan 1269).
286 Tuncer, s. 61.
287 BOA., HR. MKT. 61 – 59., 19 Temmuz 1853, (12 Şevval 1269).; Şimşir, s. 84.

yarısından fazlasının savaş ilmine vakıf olmadıklarına ilişkin yazılar yazılmıştır.[288] Bu dönemde Rus Ordusu'nun genelinde, Osmanlı Ordusu'nun 1828 – 29 Savaşı'nda olduğundan daha eğitimli ve düzenli halde bulunduğu ve eski başıbozuk görünüşünden farklı olduğu kanaati bulunmaktadır. Eflaklılar dahi bu görüşü doğrulamıştır. Ruslar bu görüşün ordunun geneline yayılmasından çekindiği için zabitleri vasıtasıyla on beş günde İstanbul'a girebileceklerine dair söylentiler yaymışlar ve Eflaklıların Osmanlı askerinin gücü hakkındaki görüşlerinin orduya sirayetini engellemek için polisler tayin etmişlerdir.[289]

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti de uluslararası platformda destek kazanabilmek amacıyla bir takım propaganda girişimlerinde bulunmuştur. Özellikle İngiliz kamuoyunun desteğini arkasına alan Osmanlı Devleti, bu desteği arttırıp İngiliz vekillerini ve hükümetini Rusya'ya müdahale etme konusunda baskı yapacak şekilde yönlendirmek adına Musurus Paşa vasıtasıyla Osmanlı Devleti lehine mitinglerin ve halk gösterilerinin düzenlenmesini istemiştir. Hariciye Nezareti, bu amaçla Musurus Paşa'ya bir miktar masraf yapma yetkisi tanıyarak kendisine kaynak aktarmıştır.[290]

2.2.2. İstihbarat Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, bölgedeki istihbarat faaliyetlerini öncelikli olarak tahkikat memurları ve bölgeye gönderdiği hafiyeler ile gerçekleştirmiştir. Bu memur ve hafiyeler, bölgedeki sancak ve kazaların idarî amirleri ile işbirliği içerisinde çalışmıştır. Bununla birlikte, çatışmalar sırasında esir düşenler veyahut Rumeli Cephesi'nde Rus Devleti adına casusluk faaliyetinde bulunurken yakalananlar, sorguya çekilerek kendilerinden Rus Ordusu'nun harekâtına dair malumat elde etmeye çalışılmıştır. Tuna Sahili'ne kurulan gözetleme karakolları ile Rusların tüm faaliyetleri gözetlenmiş ve Bükreş tarafında bulunan müttefik devlet sefaretlerinden de bölgedeki gelişmelere ilişkin raporlar edinmek mümkün olmuştur. Son olarak, Tuna ve Karadeniz'de bulunan ticarî ve askerî gemiler de Rus askerî harekatına dair gözlemlerini Tersâne-i Âmire ile paylaşmışlardır.

Rus Devleti tarafından İstanbul'a gönderilen Prens Menşikov ile yapılan görüşmeler üzerine Rus askerî hazırlıklarının yakından takip edilebilmesi amacıyla bölgede bulunan Osmanlı memurlarından tahkikat ve gözetlemelerde

288 Ceride-i Havadis, Numara: 640, 28 Ağustos 1853, (23 Zilkade 1269).
289 ATASE., No: 1 – 3 – 12., 28 Temmuz 1853, (21 Şevval 1269).
290 Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 24.; Figes, ss. 151 – 153.

bulunmaları istenmiştir.[291] Rusların Bükreş, İbrail, Kalas ve civarında meydana getirdikleri harekat ve tedarikata dair bölgede bulunan tahkikat memurları tarafından düzenli bir biçimde vukuat ve havadisat müzekkireleri gönderilmiştir. Eflak tarafında bulunan tahkikat memurları tarafından Silistre Valisi'ne ve Silistre Valisi tarafından da ordu merkezine gönderilen müzekkirede; Rusların Moldova'dan başka Eflak tarafına 112 bin nefer asker ve 12 bin nefer kazak olmak üzere toplam 124 bin asker sevk ettiği, 12 bin kazak askerinin Tuna kenarlarında karakol gezdiği ve Rusların Bükreş'te 20 bin, Yergöğü'de 3 bin ve Yergöğü'ye 2,5 saat mesafedeki köylerde 15 bin nefer askeri ile 40 pare toplarının bulunduğu ihbar olunmuştur. Rusların İbrail yolu üzerinde ise 20 – 22 bin askerinin bulunduğu, bu askerlerin Vidin tarafında yoğun savaş hazırlıkları yaptığı ve içlerinde Osmanlı Devleti'ne Vidin üzerinden saldırma söylemlerinin dolaştığı haber verilmiştir. Bununla birlikte, Rus askerlerinin arasında hastalığın kol gezdiği, diğer bölgeler hariç sadece Bükreş'te 16 bin neferin hastanelerde olduğu ve günlük 30 – 40 neferin öldüğü yazılmıştır. 6 Ekim 1853 tarihinde Tolcu ve havalisinde bulunan tahkikat memurları tarafından gönderilen havadisnamede ise Ruslar tarafından 8 neferin balıkçı kılığına sokularak 28 Eylül 1853 saat 8'de bir kıta sandala binerek Maçin kazası ile İsakçı kazası arasında bulunan bölgeye gittikleri fakat dönüp dönmediklerinin belirlenemediği ifade edilmiştir. Bunların mühendis ya da casus olduklarından şüphelenilmiştir. İsakçı ve Tomarova taraflarında da Rusların gündüzleri görünmemekle birlikte geceleri ateşler yakıp sabahlara kadar gözetleme yaptıkları belirtilmiştir. Rusların Eflak ve Boğdan'a geçirdiği askerin tümü 80 bin olmakla birlikte bunların Bükreş ve civarında bulunduğu ve bunlardan başka ihtiyat ordusu adıyla Prut Nehri'nin diğer tarafında 50 bin nefer askerden meydana gelen bir ordunun bulunduğu; ayrıca General Lidres kumandasında olmak üzere Baserabya'da 35 bin kadar askerinin mevcut olduğu istihbar kılınmıştır.[292]

Eflak ve Boğdan boyarlarının Rus işgali karşısında Memleketeyn'i terk etmeleri, milislerin ise istifa etmiş olmakla birlikte daha sonra Rusya tarafından kendilerine sunulan garantiler çerçevesinde istifadan vazgeçerek Rusya ile işbirliğine gitmeleri, bölgeden Osmanlı Devleti'ne olan haber akışını engellemiştir.[293] Sonradan alınan rivayetlere göre ise Gorçakof'un Bükreş'e varmasıyla birlikte Bükreş boyarları hemen biat eylemiş; fakat Voyvoda İsterbi Bey Avusturya tarafına kaçmıştır. 12 Temmuz 1853 tarihinde ulah tarafından

291 BOA., A. MKT. NZD. 135 – 93., 24 Mayıs 1853, (15 Şaban 1269).
292 BOA., A. MKT. UM. 144 – 48., 8 Ekim 1853, (5 Muharrem 1270).
293 ATASE., No: 1 – 3 – 12., 28 Temmuz 1853, (21 Şevval 1269).

alınan kağıtta ise Rusların 9 Temmuz 1853'te Bükreş'e girdiği, Boğdan Beyi'nin kaçma niyetinde iken Rusların kendisini salıvermediği, bunun gibi bazı Memleketeyn müdürlerinin de rabt ve zabt edilmiş olduğu, ahali arasında büyük telaşın ve rahatsızlığın meydana geldiği, Rusların Boğdan tarafına geçirdiği toplam asker sayısının 30 binden fazla olduğunun rivayet edildiği ve askerlerin idaresi için Memleketeyn'de bulunan zahirenin zabt ve tahriri için hükümet taraflarından memurlar tayin edildiği bildirilmiştir.[294] Bu anlamda, ulah olarak adlandırılan bir kısım yerel hristiyan halk vasıtasıyla da bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi alınabilmiştir. Yerel halk ayrıca bölgenin keşfinde ve gerçekleştirilen operasyonlarda yörenin ilmini ve yollarını bilmeleri sayesinde Osmanlı Ordusu'na yardımcı olmuş ve hatta kimi zaman operasyonlara da bilfiil katılmıştır.[295]

Tatarlar, önceki yıllarda olduğu gibi haberleşme faaliyetlerinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Tatar neferleri, sadece Osmanlı'nın kendi iç haberleşmesinde kullanılmamış aynı zamanda müttefik devletlerin haberleşme işlerinde de istihdam edilmiştir. Bu neferlerden Fransız Ordusu'nun emrinde istihdam edilen Sertataran Ahmed Ağa'ya aylık 1.750 kuruş, maiyetinde bulunan ve yine Fransız Ordusu'nun emrinde istihdam edilen Mehmed ağalara ise aylık 875'er kuruş maaş verilmiştir. Tatar neferleri, Osmanlı Devleti ile Rumeli kıtası üzerinden Avusturya ile gerçekleştirilen haberleşme faaliyetlerinde de kullanılmıştır. Avusturya'dan gelen haberler tatar neferleri vasıtasıyla Silistre ve Rusçuk'a iletilmiştir. Bu iş için her ay iki nefer tatar görevlendirilmiş ve ikisine de aylık 500'er kuruş maaş bağlanmıştır. Bu neferlerin maaşları, çoğunlukla Silistre olmak üzere Rusçuk ve Hazergrad kazalarının emvallerinden karşılanmıştır.[296] Osmanlı Ordusu bünyesinde istihdam olunan tatar ağasına da aylık olarak 875 kuruş bağlanmış, maiyetinde istihdam olunan tatar neferlerine ise aylık 400'er kuruş maaş verilmiştir. Bu tatarlara aynı zamanda haber taşıdıkları noktalar arasındaki konaklamaları için menzil ücreti de ödenmiştir.[297]

Tatarlardan başka, haberleşme ve istihbarat faaliyetinde yoğun bir şekilde gizli ajanlar görevlendirilmiştir. Namık Selim Paşa, Mirliva Yusuf Paşa, Kala-yı Erbaa Muhafızı Mehmed Paşa ve Silistre Müdürü İbrahim Ağa'ya gönderilen emirnameler ile hududun öte tarafına uygun görünüş ve kıyafette hafiyeler

294 BOA., HR. MKT. 61 – 59., 19 Temmuz 1853, (12 Şevval 1269).
295 Ceride-i Havadis, Numara: 688, 24 Ocak 1854, (24 Rebiü'l-ahir 1270).
296 BOA., MAD., Defter No: 8863., ss. 87, 129, 240.
297 BOA., MAD., Defter No: 8860., s. 222.

gönderilerek; Rusların sınırın öte tarafındaki faaliyetlerinden an be an haberdar olarak edinilen istihbaratların, hiçbir açık verilmeden seri bir şekilde ordu merkezine aktarılması istenmiştir.[298] Tolcu, Maçin ve diğer yerlerde tahkikatlar gerçekleştirmek üzere emekli topçu mirlivalarından Hacı Hüseyin Paşa'nın 3.500 kuruş maaş ve 2.000 kuruş harcırah tahsisiyle bölgeye gönderilmesine karar verilmiş; fakat daha sonra kendisinden vazgeçilerek aynı maaş ve harcırah ile Bahriye Meclisi Azasından Mirliva İslam Bey bu memuriyete erbab görülerek görevlendirilmiştir.[299] Rusların savaş hazırlıkları ve bölgedeki fesatları hakkında özel tatarlar vasıtasıyla da istihbarat toplanmaya çalışılmıştır. Vidin Valisi'ne yazılan yazıda, bu aralık bölgeden elde edilebilecek ihbarın pek lüzumlu ve gerekli olduğu; bu nedenle hemen bildirilmesi istenmiştir.[300]

Savaş öncesinde ve sırasında bilgi sağlanabilecek bir diğer kaynak da yakalanan esirler ve casuslar olmuştur. Edirne'den gelen havadise göre, Moskof casuslarından 3 kişi, Şumnu ve Varna'da gezerken ve Osmanlı askerlerinin durumları hakkında bilgi toplamaya çalışırken yakalanarak derhal hapse atılmıştır. Benzer şekilde, Kalafat ve Çatana Savaşları sırasında yakalanan Rus esirlerinden, Rusların bölgeye destek birlikler sevk ettiği öğrenilerek; Osmanlı askerleri geriye çekilmiş ve ihtiyat haline sokulmuştur.[301] Bununla birlikte Rusların gönderdikleri casuslardan bir kısmı da, İslamiyet'i kabul eder görünerek Ruslara bilgi sızdırmaya çalışmıştır.[302]

Rusların gerçekleştirdiği savaş hazırlıklarına ve cephedeki hareketlerine ilişkin olarak Karadeniz ve Tuna'daki gemi ve vapurlardan da bilgi alışverişinde bulunulmuştur. 12 Nisan 1853 tarihinde Karadeniz'de bulunan yolcu ve tüccar gemilerinden elde edilen istihbarata göre; Rus donanmasından bir fırka kapak ile fırkateynin İstanbul Boğazı'nın 50 – 60 mil açıklarına kadar yaklaştığı haber alınmıştır. Buna bağlı olarak Boğaz'ın tahkimi konusunda gerek kaleler ve mevcut istihkâmlar, gerekse donanma tarafından gece ve gündüz teyakkuz halinde bulunulması ve gerekli görülen tahkimlerin tamamlanması istenmiştir.[303] Rus savaş gemilerinin Karadeniz'deki hareketlilikleri, Osmanlı

298 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 19.
299 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 6., 26 Mayıs 1853, (17 Şaban 1269)., s. 8., 2 Haziran 1853, (24 Şaban 1269).
300 BOA., A. MKT. UM. 138 – 19., 24 Haziran 1853, (17 Ramazan 1269).
301 Ceride-i Havadis, Numara: 632, 23 Temmuz 1853, (16 Şevval 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 668, 23 Ocak 1854, (23 Rebiü'l-ahir 1270).
302 M. Fahrettin Kirzioğlu, **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955, s. 94.
303 ATASE., No: 2 – 36 – 6 – 24. 12 Nisan 1853, (3 Receb 1269).

Devleti'nin karakol gezen gemileri tarafından da sürekli bir şekilde takip edilmiştir. 28 Ağustos 1853 tarihinde Rus Devleti'ne ait iki kıta fırkateyn gemisinin Karadeniz Boğazı'nda gezinmekte olduğu, karakol gezen Osmanlı gemileri tarafından Karadeniz Boğazı'ndaki kalelere ve oradan da donanma ile Tersane-i Âmire'ye bildirilmiştir.[304] Bu gemilerin amiralleri tarafından Seraskerlik'e ve Mabeyn-i Humayun'a düzenli şekilde jurnaller takdim edilmiştir. Karadeniz Boğazı dışında karakol hizmetiyle görevli Hüseyin Paşa tarafından takdim edilen jurnalde, günlük raporlar halinde 2 – 5 Ağustos 1853 arasında Boğazlar'da meydana gelen gelişmeler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Buna göre, donanma Boğazlar'da bulunan Büyükliman'dan hareket ederek Karadeniz Boğazı'ndan çıkmış, Rumeli tarafını gezmiş ve Boğaz'a 30 mil mesafede sabahlamıştır. Karakol faaliyetleri, kimi zaman Rumeli tarafına olduğu gibi Anadolu tarafına doğru da gerçekleştirilmiş ve hava müsait olduğunda bahriye askerlerine top ve yelken talimi yaptırılmıştır.[305] 20 Haziran 1853'te Rus Devleti'nin sefer hazırlığı olarak Prut, Kili, Kişinev ve Seret'e çok sayıda asker sevk etmekte olduğu, Kalas'tan gelen vapurlardan ve Bükreş Rusçuk'ta bulunan tüccar haber alınarak merkeze bildirilmiştir.[306]

Devlet, bölgedeki gelişmeleri yakından takip edebilmek adına Tuna Nehri kıyısında gözetleme karakolları oluşturmuştur.[307] İsakçı ve Tolcu arasında köprüler imal edilerek; gerek karantina gerekse İsakçı'ya iki saat mesafeye kadar Tuna Sahili'ndeki gözetleme karakolları arasındaki iletişimin sağlanması amaçlanmıştır.[308] Özellikle Oltanice ve Kalafat'taki çatışmalarda Rusların askerî sevkiyatları, bu karakollar tarafından ordu merkezine ulaştırılmıştır.[309] Bu karakollar, aynı zamanda karşı tarafın Osmanlı tarafında tahkikat gerçekleştirerek bilgi toplamasının önüne geçmek amacıyla da kullanılmıştır. Bunun için Tolcu'dan Vidin'e kadar Tuna Sahili boyunca karakollardan bir kordon oluşturulması kararlaştırılmıştır.[310]

Osmanlı Devleti için bölgedeki önemli bir bilgi kaynağı da müttefik devletlerin sefaretleri olmuştur. 21 Haziran 1853 tarihinde, Eflak ve yöresinden Fransa Sefareti'ne gelen gizli bir tahrirat, Bâb-ı Âli'ye gönderilerek tercüme

304 BOA., A. MKT. NZD. 88 – 2., 28 Ağustos 1853, (23 Zilkade 1269).
305 BOA., İ. DH. 275 – 17268., 2 Ağustos 1853, (26 Şevval 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 10., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).
306 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 26., 20 Haziran 1853, (13 Ramazan 1269).
307 Takvim-i Vekayi, Def'a: 499, 2 Şubat 1854, (4 Cemaziye'l-evvel 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 668, 24 Ocak 1854, (24 Rebiü'l-ahir 1270).
308 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 41.
309 BOA., İ. DH. 291 – 18296., 1 Mart 1854, (1 Cemaziye'l-ahir 1270).
310 BOA., HR. MKT. 61 – 59., 19 Temmuz 1853, (12 Şevval 1269).

ettirilmiş ve Özel Meclis'te okutulmuştur. Buna göre, Rus Devleti'nin sınırı tecavüzü yalnız Memleketeyn ile sınırlı kalmayacak; deniz aşırı mahallere yönelik saldırılar da olacaktır. Rus Devleti'nin hazırlığı, savaşı birden fazla cepheye yayacak kadar kuvvetlidir. İngiliz elçisinin gönderdiği bazı evraklar da bu durumu doğrulayarak; gerçekleştirilecek karşı hazırlıkların önem ve hassasiyetini bir kat daha arttırmıştır.[311]

Osmanlı Devleti, her zaman çok katmanlı bir haberleşme ve istihbarat sistemine sahip olmuştur. Elde edilen istihbarat ve alınan haberlerin doğruluğu, çok sayıda kaynaktan kontrol edilmeden harekete geçilmemiştir. 30 Haziran 1853 tarihinde gönderilen bir tahrirata göre, Rus Devleti'nin Boğdan sınırını tecavüz etmiş olduğu, Rusçuk'ta bulunan Kaptan Paşa tarafından tahkik edilmiş ve yine Bükreş'te bulunan sarrafların arasında Rusların Eflak'a girmek üzere olduğuna dair haberler yayılmıştır.[312] Haberin gerçekliği araştırılmış ve sağlıklı olmadığına dair kanaatin ağır basması üzerine, Tolcu ve civarında bulunan memurlardan gelecek haberler beklenmiştir.[313] 3 Temmuz 1853 tarihinde Bükreş'teki İngiliz konsolosundan gönderilen tahriratta ise Rus Ordusu'nun 2 Temmuz 1853'te Prut Nehri'ni aşarak Boğdan sınırını geçtiği bildirilmiştir. Rusların Bükreş'te bir merkez karargâh oluşturmaya başladığı haber alınmıştır. Olayı tetkik etmek üzere özel bir tatar nefer görevlendirilmiştir. Fransa Devleti'nin Bükreş'teki konsolosu da İstanbul'daki sefarethaneye durumla ilgili bilgi veren tahriratlar göndermiştir.[314] Rusların sınırı tecavüzüne ilişkin haberler sonradan Silistre Valisi'nden gelen tezkire ile de doğrulanmıştır.[315]

Osmanlılar, bölgeden gelen her haber ve istihbarat konusunda titiz davranmak zorundaydı. Alınan istihbaratlar kimi zaman doğru çıkmayabilmekteydi. Örneğin; Silistre kuşatması öncesinde bir topçu muallimden alınan istihbarata göre, Rus Ordusu'nun mevcudunun 30 bin civarında olduğu haber edilmişken gerekli keşfin iyi yapılamadığı yahut yanlış yorumlanmış olduğu anlaşılmıştır. Kuşatmanın birinci ayı dolmadan Silistre Kalesi önündeki Rus askerinin sayısı 70 bine çıkmıştır.[316]

311 ATASE., No: 2 – 52 – 7., 21 Haziran 1853, (14 Ramazan 1269).
312 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 47., 30 Haziran 1853, (23 Ramazan 1269).
313 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 50., 1 Temmuz 1853, (24 Ramazan 1269).
314 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 50 – 1. 30 Haziran 1853, (23 Ramazan 1269).
315 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 50 – 3., 11 Temmuz 1853, (4 Şevval 1269).
316 BOA., İ. MMS. 1 – 30., 11 Mayıs 1854, (13 Şaban 1270).

2.2.3. Posta ve Menzil Faaliyetleri

Posta teşkilatı, Sultan Abdülmecit döneminde, 4 Temmuz 1840 tarihli irade ile kurulmuştur. 23 Ekim 1840'ta Posta Nezareti teşkil edilmiş ve İstanbul'dan Edirne'ye ilk postalar, 28 Ekim ve Anadolu taraflarına ise 2 Kasım 1840 tarihlerinde çıkartılmıştır. Posta servisi, kara postası ve buharlı posta gemilerinden meydana gelmekteydi. Kara postaları, genel olarak tatar adı verilen atlı postacılar tarafından iletilmekteydi. Bu postacılar, İstanbul'dan hareketle devletin belli başlı uçlarına ulaşmak üzere güzergâhlarının bazı noktalarındaki çeşitli şubelere uğrayan birçok farklı hattı takip etmekteydi. Postaneler veya at değişim merkezleri bu hatların her biri üzerinde, ortalama olarak 6 ila 7 saatlik bir mesafeyle dağılmış bulunuyordu. Kuruluşundan itibaren 6 yıl içerisinde Posta Nezareti'nin 23'ü Anadolu'da olmak üzere 37 taşra posta müdürü bulunmaktaydı. Buna mukabil 15 büyük posta yolu açılmış ve tatarlar bu yollar üzerinde 2.062 saatlik bir mesafeye posta hizmeti vermişlerdir.[317] Anadolu ve Rumeli'deki posta yolları ve mesafelerin saat cinsinden ifadesi Tablo 18'de verilmiştir. Savaş öncesinde henüz telgraf ile tanışmamış ve herhangi bir demiryolu ağına sahip olmayan Osmanlı Devleti için yaklaşık 550 km uzaklıktaki İstanbul ve İzmir arasındaki haberleşme, 4 güne yakın bir sürede gerçekleştirilmekteydi. Batılı çağdaşları ile kıyaslandığında, Osmanlı Devleti'nin haberleşme ve ulaştırma alanındaki gelişmeleri, oldukça gecikmeli bir şekilde tatbik edebildiği görülmektedir. Bu açıdan Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bir anlamda Batı'daki teknolojik gelişmelere uyum sağlaması açısından oldukça önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir.

Tablo 18: Rumeli ve Anadolu'da Posta Yolları

Bölge Adı	Güzergâh	Mesafe (Saat)
Rumeli Bölgesi	İstanbul – Edirne	44
	Edirne – Kalas (Galatz)	130
	Edirne – Vidin	109
	Edirne - Manastır	123
	İstanbul – Selanik ve Yanya	196
	Filibe - Belgrad	102
	Kumanova - Bosna	101
	Manastır - İşkodra	54

317 Nesimi Yazıcı, Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu, **OTAM**, Sayı: 2, Ankara, 1992,
ss. 621 – 622.; Ubicini, Maliye, Ordu, Millet, s. 272.

Anadolu Bölgesi	İstanbul - İzmir	92
	İstanbul - Alaiye	162
	İstanbul - Şam	314
	İstanbul - Kayseri	183
	İstanbul – Diyarbekir	270
	Diyarbekir - Bağdat	169
	Trabzon – Erzurum	54
Toplam		**2.103**

Kaynak: Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", OTAM, Sayı: 2, Ankara, 1992, s. 622., Ubicini, Maliye, Ordu, Millet, s. 273.

Şumnu ve Erzurum bölgelerinde teşkil edilecek orduların merkez ile olan bilgi akışı, irtibatlarının sağlanması ve haberleşmelerinin hızlanması amacıyla Şumnu Bölgesi'nde bulunan ordu için Kırkkilise ve Ahyolu yolu ve Erzurum Bölgesi'nde teşkil edilecek ordu için ise Trabzon ve Samsun yolu seçilmiştir. Bu hatlar üzerinde, sürekli bir şekilde tatarlar ve memurlar görevlendirileceğinden; mevcut menzillerdeki beygirlerin sayıca arttırılması ve güçlü beygirlerin bulundurulması gerekliliği postane mültezimlerine bildirilmiştir. Ayrıca haberleşme hatları üzerindeki bölgelerin vali ve mutasarrıflarıyla kaymakamlarına tahriratlar gönderilerek gerekli önlemleri almaları istenmiştir.[318] Sınıra ve özellikle Tolcu tarafına gönderilecek adamlardan alınacak istihbarata göre, acilen bir zuhurat postasının oluşturularak bu postada görevlendirilecek memurların ve tatarların her türlü masraflarının mahalli emvallerinden karşılanması kararlaştırılmıştır.[319]

Devlet, gerekli gördüğü bölgelerde yeni menzilhaneler teşkil etmiş veya haberleşmenin hızlandırılması amacıyla postalar tertip etmiştir. Erkân-ı Harb zabitanından Babadağ tarafına tayin edilen Miralay Ramiz Bey'e verilen talimat çerçevesinde, Ruslar'ın Tuna'yı Tolcu, Maçin ya da Satunova mahallerinden geçmesinin muhtemel olduğu, bu bağlamda her türlü gelişmeden ordu birliklerince haberdar olunabilmesi amacıyla Tolcu ile Babadağ arasında ve Babadağ ile Arıcılar köyü arasındaki bir buçuk saatlik mesafede, her biri Babadağ'da bulunan süvari alayından seçilmiş dört nefer ile bir onbaşıdan oluşan birer postanın tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Tıpkı Babadağ ile Tolcu arasında oluşturulan posta tertiplerine benzer şekilde Tolcu'dan Maçin'e,

318 BOA., C. NF., 41 – 2009., 27 Haziran 1853, (20 Ramazan 1269).
319 BOA., A. MKT. NZD. 135 – 93., 24 Mayıs 1853, (15 Şaban 1269).

Babadağ'dan Çartak yolu ile Maçin'e ve Maçin'den Satunova yolu ile Babadağ'a postalar tertip edilmesine karar verilmiştir. Bu postaların tümünde birer nefer, at binmeye hazır halde ve gece gündüz dizgini elinde, kendisine süvariler tarafından verilen tahriratı, gideceği mahaldeki postaya yetiştirecektir. Tolcu ve Maçin arasında teşkil edilecek postalar, Maçin ve Tolcu'daki bölüklerden tertip edilecektir. Diğer postalar ise Babadağ'da bulunan ihtiyat süvarileri arasından tayin olunacaktır.[320]

Savaş süresince cephe ile ordu merkezleri arasında iletişim ve haberleşmenin kolaylaştırılması için mevcut menziller ıslah edilmeye çalışılırken; gerekli görülen yerlere de yenilerinin inşasına karar verilmiştir. Bunun için öncelikli olarak tedbir amacıyla Şumnu ve Erzurum'da kurulacak ordularla olan iletişimin hızlandırılması için menzillerde yeterli sayıda beygirin bulundurulması hususunda Meclis-i Vâlâ'dan Maliye Nezareti'ne yazı yazılmıştır.[321] Varna'nın Silistre yolu ile Bükreş'e daha yakın olması nedeniyle haberleşmenin daha hızlı sağlanabilmesi için Silistre'den Varna'ya kadar yeni menzilhanelerin tertip ve teşkiline karar verilmiştir. Böylelikle İstanbul'dan gelecek olan yazışmaların, Silistre vasıtasıyla Bükreş'e ulaşmasında da kolaylık sağlanmış olacaktır.[322] Maliye Nezareti'ne yazılan tezkirede, müttefik orduların başkumandanlarının Varna, Rusçuk ve Bükreş tarikiyle devletlerine gönderdikleri acil mektupların, Varna'dan Rusçuk'a kadar gecikmeksizin götürülmesi için bu iki yer arasında olan postanelerde rabıtalı hayvanların bulundurulması gerektiği belirtilmiştir. Fakat postanelerin mevcut durumunun buna imkan vermekten çok uzak olduğu, konunun Varna'daki posta memuruna bildirildiği ve postanelerin hızlı bir şekilde ıslah edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[323]

Haberleşmenin düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için Anadolu ve Rumeli taraflarında her hafta posta tatarları çıkartılmıştır. 9 Kasım 1853 tarihiyle birlikte Rumeli Cephesi'nde her gün çifte tatar olmak üzere posta çıkartılmasına çalışılmıştır. Bu posta tatar ve sürücülerine her bir mahallin kirahane mültezimleri taraflarından ücretsiz olarak dinç ve güçlü beygirler verilerek karşılığı emval sandıkları tarafından karşılanmıştır. Her bir postanın ne zaman yola çıktığı, hangi kazaya, hangi gün ve kaç saatte vardığı, posta tatarlarının ellerinde bulunan jurnallere işaretlenmiş ve herhangi bir şekilde geç kalmaları durumunda gerekçesini ayrı bir mazbata ile beyan etmeleri

320 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 38 – 1.
321 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 10., 5 Haziran 1854, (9 Ramazan 1270).
322 ATASE., No: 6 – 17 – 5., 4 Ekim 1854, (11 Muharrem 1271).
323 BOA., HR. MKT. 100 – 66., 31 Ocak 1855, (12 Cemaziye'l-evvel 1271).

zorunlu kılınmıştır. Her bir posta tatarının geçtikleri yerlerde edepli bir şekilde davranması ve tersi harekette bulunanlar olur ise gereğinin yapılması tüm posta memurlarına bildirilmiştir. Savaşın sonlarına doğru bu posta tatarlarının, sürekli bir şekilde aksamaya başlaması, bazı uygunsuz söylemlerin ve dedikoduların halk arasında yayılmasına neden olmuştur. Posta tatar ve sürücülerinin zamanında yerlerine varamamaları menzilhanelerde kendilerine verilen beygirlerin cılız ve zayıf hayvanlar olmasından, posta yollarında bulunan köprülerin oldukça harap ve yıkık durumda bulunmasından ve bazı memurların tahrirat yazımı nedeniyle sürücü ve tatarlara gereksiz zaman kaybettirmelerinden ileri gelmiştir. Devlet, bu olumsuzluklar üzerine mültezimler tarafından posta tatar ve sürücülerine ücretsiz olarak güçlü ve dinç beygirler verilmesine dikkat ve ihtimam gösterilmesini emretmiştir. Tamir masrafı 4.000 kuruşun altında olan yol ve köprülerin hemen tamir edilmesi, bu yol ve köprüler bir vakfın sorumluluğu altında ise bunların tamir edilerek masraf defterlerine işlenmesi ve tamir masrafları 4.000 kuruşu aşıyor ise gereği sonradan yapılmak üzere şimdilik mahalli meclis marifetiyle keşif olunarak; defterlerinin mazbataları ile birlikte takdim edilmesi kararlaştırılmıştır.[324]

Savaş nedeniyle ordular ile olan haberleşmenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla İstanbul'dan ordu merkezlerine gidip gelecek tatarlara ve diğer görevlilere, yolculuk esnasında beygir tedarik edilebilmesi için menzilhanelerdeki beygir sayısının arttırılması gerekmiştir. Bunun için hayvan mevcudu yeterli olmayan menzilhanelerden götürü olarak idare edilenler için bedeli mal sandığından verilmek üzere ve emaneten idare edilenler için ise menzilhaneye münasip miktar ianenin ilave edilmesiyle ihtiyaç duyulan beygirlerin satın alınması kararlaştırılmıştır. Söz konusu zammın aylık olarak emval sandığından ödenmesi ve masraf defterlerine dâhil edilmeyerek; Hazine tarafından mahsup edilmesi, Hazine'ye ayrı bir mazbata ile gönderilmesi ve gelip gidecek görevlilerden ücret talep edilmeyip bunların gecikmesine mahal verilmemesi konusunda dikkat ve itina gösterilmesi Posta Nezareti tarafından mahallerine yazılmıştır.[325]

İsmail Paşa kumandasında bulunan ordu için mevki olarak Vidin'e bağlı Rahova'nın seçilmiş olmasıyla birlikte, burada bulunan ordudan gönderilen veyahut İsmail Paşa tarafından çıkarılan önemli yazışmaların, gerekli görülen

324 Ceride-i Havadis, Numara: 653, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).; BOA., A. MKT. MVL. 72 – 71., 9 Temmuz 1855, (23 Şevval 1271).

325 BOA., İ. MVL. 293 – 11828., 5 Ocak 1854, (5 Rebiü'l-ahir 1270).

yerlere gecikmeksizin gönderilmesinde, Vidin Eyaleti'ne bağlı Nefs-i Vidin, Lom, Lofçe, Servi ve Belvine kirahanelerindeki binek hayvanlar yeterli gelmemiştir. Bunun için 1854 yılı Temmuz ayının ortasından itibaren, bu menzilhanelerin iane-i maktualarına aylık 5.946,5 kuruş 15 para zam yapılarak toplam ianeleri 11 bin kuruşa yükseltilmiştir. Böylelikle gelip gidecek tatar ve zuhurat postalarıyla görevli memurların işlerinde zaman kaybetmeksizin ve kendilerinden herhangi bir ücret talep edilmeksizin gönderilmesi, menzilhane mültezimleri tarafından taahhüt edilmiştir. Bunun için Eyalet Meclisi tarafından mültezimlerin elinden senet alınarak; iane-i maktualarına geçici suretle yapılmış olan zammın, kazaların emval sandıklarından aylık olarak tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır.[326]

Menzilhanelerdeki beygirlerin sayıca yetersizliğinden başka sürücülerin sıkıntı çektikleri bir diğer husus da yedek çektikleri hayvanlar için kendilerinden ücret talep edilmesi olmuştur. Ömer Lütfi Paşa tarafından Şumnu'dan gönderilen tahriratta savaşın başından itibaren gelip giden yaver-i harp zabitanından yedek çektikleri hayvanlar için ücret talep edildiği ifade edilmiştir. Zabitanın nizama uygun olmamasına rağmen yedek hayvanlar için kendilerinden para talep edilmesinden yakındıkları belirtilerek acil işler nedeniyle giden yaverlerin hem görevli oldukları yerlere süratle ulaşabilmeleri, hem de menzilhane hayvanlarına hızlı gidişlerinden dolayı bir zarar gelmemesi için bu yaverlere hayvan bedeli verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aksi halde yaverlerin görevlerini zamanında ve itinayla yerine getiremeyecekleri, bunun ise işe sekte vereceği ve ayrıca bedel almamaları halinde menzil hayvanlarına zarar ve sakatlık verebileceklerinden bu durumda kendilerinden bu yedek hayvanlar için ücret talep edilmesinin de uygun olmayacağı ifade edilmiştir.[327]

30 Mart 1854 tarihinde Belgrad'dan Fransa Sefareti'ne gönderilen tahriratta Edirne ile Sırp hududu arasında bulunan 11 adet menzilhanenin iyi ve güçlü atlarla donatılması gerektiği ifade edilmiştir. Osmanlı Ordusu'nda haberleşmenin sağlanmasında görevli tatarların, Fransa Ordusu maiyetinde görevlendirildiklerinde de Bâb-ı Âli kuryesi hükmünde tutulmaları talep edilmiştir. Böylelikle yolda çatlayan beygirlerin bedelinin kendileri tarafından üstlenilmeyeceği, üstelik bu konuda tatar sürücülerin menzilhane müdürleriyle işbirliği yapmasının da önüne geçilebileceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte,

326 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 72., 25 Ekim 1853, (22 Muharrem 1270).
327 BOA., C. AS., 535 - 22390., 5 Mart 1854, (5 Cemaziye'l-ahir 1270).

menzillerde yeterli sayıda at bulunmaması nedeniyle kuryeler, her menzilde vakit kaybettiklerini gerekçe göstererek sık sık şikâyette bulunmuşlardır. Bu nedenle her menzilde en az üç adet beygirin her an hazır bulundurulması kararlaştırılmış ve böylelikle Edirne ile Sırp hududu arasında haberleşmede 12 saate yakın zaman kazanılması amaçlanmıştır.[328]

Uzun mesafeli haberleşmenin gerçekleştirilmesi amacıyla savaş süresince İstanbul'dan Marsilya'ya posta vapurları işlemiştir. Gelen haberler posta vapurlarıyla aktarılmıştır. Posta vapurları denk gelmediği zaman, İstanbul ile Fransa arasındaki haberleşme, İstanbul – Belgrad ve Varna – Bükreş vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu hatlar üzerinde gerekli sayıda beygir ile tatar bulundurulması, Fransa Sefareti tarafından tercüman Ötre'ye verilen talimat ile talep edilmiştir.[329] Marsilya'dan İstanbul'a gerçekleşen posta vapuru seferleri, ilk başlarda 10 günde bir kere iken 1853 yılı Aralık ayı ile birlikte haftada bire, Fransız posta vapurlarının işleyen hat sayısı da 1854 yılı Mart ayından itibaren ikiye çıkartılmıştır.[330] Böylelikle her ayın 5, 10, 15, 20, 25 ve 30'uncu günlerinde, İstanbul ve Marsilya arasında posta vapurları karşılıklı olarak işlemeye başlamıştır.[331] Savaş öncesinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Hocabey – İstanbul hattında işlemekte olan posta vapurları ise Rus Devleti'nin İstanbul'da bulunan kançıleryasının kapatılıp; işlerinin geçici süre ile Avusturya kançılerine devredilmesiyle artık işlememeye başlamıştır.[332]

2.2.4. Osmanlı Savaş Sanatına Giren Telgraf ve İnşa Süreci

Batı'da elektrikli telgraf ve demiryolları genellikle birlikte yayılmıştır. Buna karşın Japonya ve Çin'de olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de elektrikli telgrafın haberleşme sistemine dahil edilmesi, demiryollarından bağımsız olarak gerçekleşmiştir.[333] Kırım Savaşı, telgrafın Osmanlı topraklarına girişini hızlandırmış ve böylelikle daha önce hep ticari amaçlı olarak kullanılan elektrikli telgraf, ilk defa askerî amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır.[334]

328 BOA., HR. TO. 195 – 24., 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).
329 BOA., HR. MKT. 93 – 68., 29 Kasım 1854, (8 Rebiü'l-evvel 1271).
330 Ceride-i Havadis, Numara: 661, 16 Aralık 1853, (15 Rebiü'l-evvel 1270)., Ceride-i Havadis, Numara: 678, 17 Mart 1854, (17 Cemaziye'l-ahir 1270).
331 Ceride-i Havadis, Numara: 680, 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).
332 Ceride-i Havadis, Numara: 651, 24 Ekim 1853, (21 Muharrem 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 653, 4 Kasım 1853, (2 Safer 1270).
333 Yakup Bektaş, "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegrapy, 1847 – 1880", **Tecnology and Culture**, Cilt: 41, Sayı: 4, Ekim, 2000, s. 671.
334 Ken Beauchamp, **History of Telegraphy**, IET, History of Technology Series, No. 26, London,

Balkanlar'da telgraf gibi etkin bir haberleşme kaynağına duyulan ihtiyaç, müttefiklerin savaşa girmesinden önce Viyana Konferansı sonrasında kendisini göstermiştir. İngiliz ve Fransız konsoloslarının Bükreş'ten ayrılırken yerlerine bıraktıkları kançıleryaların, Ruslar tarafından iade ettirilmesiyle birlikte, Fransa ve İngiltere'nin Tuna Bölgesi ile olan haberleşme imkânları büsbütün kesilmiştir. Kendi kaynaklarından elde ettikleri haberlerin doğruluğu tartışılır mahiyete büründüğünden; istihbarat için Osmanlı Sefareti'ne başvurmak gerekmiştir. Ayrıca, Rusların bölgede zihin karıştırıcı söylemlerde bulunmaları ve asılsız haberler yaratmaları; haberleşmenin kesintisiz ve sürekli hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Rumeli Cephesi'nde Vidin ve Rusçuk eyaletlerinin çatışmaların merkezinde yer alması, buradan alınacak haberlerin üslere aktarılmasının önemini daha da arttırmıştır.[335]

23 Temmuz 1853 tarihinde Şumnu'dan İngiltere Sefareti'ne gelen tahriratta; Şumnu ile Varna arasında telgraf hattı kurularak haberleşmenin hızlandırılmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Zira Varna'ya gelen birliklerin, Şumnu'ya gitmekte iken yeni bir emir ile Silistre veya o bölgedeki başka bir mevkiye gönderilmesi, askerlere iki kat zahmet çektirmekte ve ordunun birden fazla defa seyrüsefere girişmesinin maliyeti, telgraf hattı inşası için görevlendirilecek memurların maaşları ve ihtiyaç duyulan masrafların doğurduğu maliyeti aşmaktadır.[336]

Lord Stratford Canning'in 14 Ağustos 1853 tarihinde Meclis-i Mahsus'ta tercümesi okutulan mütalaasında, Tuna Sahili boyunca oluşturulacak bir telgraf hattının önemi ve faydası açıkça beyan edilmiştir. Bu hattın kuruluş masraflarının ihtiyat tertibi kaleminden olarak çok fazla tutmayacağı, hattın inşası işinin Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'ya verilerek; Mısır'dan gelecek subaylar içerisinde telgraf konusunda uygun görülen ve Mühendishane-i Amire mühendislerinden muktedir olan kişilerden faydalanılabileceği belirtilmiştir.[337] Fakat 30 Ağustos 1853 tarihiyle Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Lütfi Paşa'dan gelen cevapta, bölgede telgraf inşasının zorunluluğu vurgulanmakla birlikte yapılan araştırmalar sonucunda gerek Mısırlı birlikler arasında gerekse ordu bünyesinde ve Erkan-ı Harbiye zabitleri arasında telgraf ilmine aşina ve malumatlı kimsenin bulunmadığı belirtilmiştir.[338]

2008, s. 103.

335 BOA., İ. HR. 109 – 5348., lef. 9., 15 Haziran 1854, (19 Ramazan 1270).

336 ATASE., No: 1 – 3 – 1., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1269).

337 BOA., A. AMD. 48 – 41, 16 Ağustos 1853, (11 Zilkade 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 88 – 67., 31 Ağustos 1853, (26 Zilkade 1269).; BOA., İ. HR. 330 – 21272., 15 Ağustos 1853, (10 Zilkade 1269).

338 BOA., İ. DH. 331 – 21312., 30 Ağustos 1853, (25 Zilkade 1269).

Telgraf hatlarının inşası alanında İngilizler tarafından İstanbul – Belgrad hattı için bir çalışma başlatılmış olmakla birlikte, tasarılar İngiliz ve Fransızların askerî ihtiyaçlarını karşılamak üzere şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin yanında Ruslara karşı savaşa katılan Fransa ve İngiltere devletleri, cephe ile kendi karargâhları arasında telgraf hatları kurmak istemiştir. Buna bağlı olarak Fransızlar Şumnu, Silistre ve Rusçuk güzergâhı üzerinden Varna ve Bükreş arasında ve İngilizler ise Varna ile Balaklava arasında birer hat çekmişlerdir. Fransızlar tarafından Varna ile Bükreş arasında inşa edilen hattın yarı masrafı, İngilizler tarafından karşılanmıştır. Buna bağlı olarak bu hat üzerinden gerçekleşen resmi veya özel yazışmalar, İngiltere ve Fransa tarafından müştereken belirlenmiş bir tarife üzerinden ücretlendirilmiştir. İngilizler 600 km uzunluğunda bir kabloyu, Varna'dan 10 Nisan 1854 tarihinde denize indirmişler ve 18 Nisan 1854'te Kırım'a ulaştırmışlardır. Fransızlar ise 17 Aralık 1854 tarihinde Varna – Rusçuk hattı için Osmanlı Devleti'ne müracaat etmişler ve 27 Aralık 1854'te gerekli izinleri sağlamışlardır.[339]

Telgrafın inşası için verilmiş olan teklifleri incelemek ve hangi teklife göre inşa edileceğini kararlaştırmak üzere Dâhiliye Nezareti'ne bağlı bir Telgraf Komisyonu oluşturulmuştur. İngiltere teb'asından Lick ve Cook ile Fransız teb'asından De La Rue ve Blacque'in tekliflerini değerlendiren Komisyon, De La Rue ve Blacque'in İstanbul – Edirne – Şumnu ile Edirne – Filibe – Sofya – Niş hatlarının inşasına ilişkin olarak vermiş oldukları teklifleri uygun görerek ihaleyi neticelendirmiştir.[340] Telgraf hatlarının inşa süreci, aşağıda belirtilen başlıklar altında toplanabilir.

a. Lick'in Teklifi

Lick tarafından 1854 yılının Ocak ayında gerçekleştirilen teklif, Edirne'den Sofya yolu ile Vidin'e ve diğer bir kol ile yine Edirne'den Şumnu'ya, şirket vasıtasıyla gerçekleştirilecek telgraf hattının inşasına ilişkin bir imtiyaz talebini içermekteydi. Yapılan teklife göre, inşaat masrafları telgraf şirketine ait olmakla birlikte ihtiyaç duyulan direkler, Osmanlı Devleti tarafından tedarik edilecekti. İmtiyaz süresi olan 20 – 25 yıl boyunca şirket, Hazine-i Celile'ye yıllık iki bin kese akçe ödeyecek ve eğer hasılat bu miktarı aşarsa aşan mik-

339 Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, (Ed. Mustafa Kaçar ve Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 48.; Roderic Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", çev. Mehmet Burak, **OTAM**, Sayı: 14, 2003, s. 349., **House of Commons Parliamentary Papers**, No: 31390, Londra, 1 Şubat 1855, s. 2.

340 Kaçar, s. 48.; BOA., İ. HR. 111 – 5446, lef. 3 – 5., 27 Ocak 1855, (8 Cemaziye'l-evvel 1271).

tar, Hazine ile şirket arasında yarı yarıya paylaşılacaktı. 2 bin keseden eksik kalan kısım ise Hazine tarafından tamamlanacaktı. Telgraf şirketi, elde edilen hasılattan masraflarını karşıladıktan sonra telgraf hattı tümüyle ve masrafsız olarak Osmanlı Devleti'nin malı olacaktı.[341]

Lick tarafından Telgraf Komisyonu'na takdim olunan müzekkirede, inşa edilecek telgraf hattının, Avrupa'daki emsalleri ile aynı şekilde demir tel üzerinden işleyeceği belirtilmiştir. Bâb-ı Âli ve Bâb-ı Seraskerî tarafından İstanbul'da dört farklı telgraf merkezi belirlenecek ve telgraf hattı bu merkezlerden doğrudan Edirne, Sofya, Vidin ve Varna yolu ile Şumnu'ya kadar uzatılacaktır. Böylelikle askerî, ticari ve mülkî tüm haberler, Vidin'den 10, Varna'dan 5 ve Şumnu'dan 8 dakikada alınabilecektir. Telgraf şirketi, gerekli olan telleri ve levazımatı, belirlenen mevkilere yerleştirecek ve tüm hademe ve amele masraflarını ödeyecektir. Osmanlı Devleti de yapılan teklife göre, telgrafın geçeceği eyalet, sancak ve kazalardaki kaymakamlar vasıtasıyla her 100 paralık mesafe için 30 kadem* uzunluğunda, dört köşe ve 10 parmak kalınlığında meşe veyahut başka bir ağaç türünden birer direk tedarik edecektir. Telgraf merkezleri, bu illerin ve kazaların vali ve kaymakam konaklarında olacaktır. Hatların çekildiği merkezlerde, hükümet konaklarının bitişiğinde birer telgraf şubesi açılacak ve bu merkezlerin her birine haber alma ve gönderme işlerini yürütecek üçer memur alınacaktır. İstihdam edilecek tüm memurların görevlendirilmeleri, Devlet-i Âliyye tarafından gerçekleştirilecektir. Ortaya çıkacak masrafların karşılanması için telgraf şirketi, Osmanlı Devleti'ne % 4 faiz üzerinden 50 bin kese sağlayacaktır. Bu meblağ, altışar aylık taksitler halinde 2 bin kese akçe üzerinden şirkete geri ödenecektir. Şirket, devlet tarafından kendisine gösterilecek diğer mevkilere de telgraf hattı döşemeye hazır bulunacaktır.[342]

Bununla birlikte yapılan teklife göre, İngiltere ve Fransa'da geçerli olan telgraf tarifesine kıyasla Osmanlı Devleti'nden daha düşük bir haberleşme ücreti alınacaktır. Günün belirli saatlerinde Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilecek haberleşme, belirlenen tarifeye göre yıllık 2 bin kese akçeyi geçmeyecektir. Telgraf hatlarında meydana gelen arızalar da şirket tarafından tamir edilecektir.[343]

341 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 2.

* Yarım arşın veyahut oniki parmak uzunluğundaki ölçüdür. Yaklaşık olarak 37,5 santimetreye eşittir. (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri II, s. 118.)

342 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 5.

343 Kaçar, s. 54.

b. Cook'un Teklifi

Lick'in teklifinden farklı olarak Cook'un teklifine göre, inşa edilecek telgraf hatları Osmanlı Devleti adına inşa edilecektir. Cook, Lick'in teklifinde olduğu gibi inşaat masraflarının tümünü kendisi karşılamayı talep etmemiş; bunun yerine inşa ve diğer tüm masraflar, Osmanlı Devleti tarafından karşılanacak ve şirket sadece inşaat işini gerçekleştirecektir.[344]

Cook, Avrupa'da inşa edilmiş olan telgrafların genelinin inşasında görev almış olmakla birlikte; teklifi kabul edildiği takdirde telgraf hattının inşası için gerekli görülen eşya ve edevat, kendi adamları marifetiyle Londra'dan kısa bir süre içerisinde tedarik edilebilecektir. Londra'dan gerçekleştirilecek eşya alımının Cook'un gözetiminde gerçekleştirilmesine çalışacak ve eğer bu nedenle gerekli inşa malzemelerinin Osmanlı Devleti'ne gelmesi gecikirse, işlerin aksamaması için mümkün miktar eşya ve malzeme alınıp, kalanı sipariş edilecektir. Telgrafın inşaat masrafları ve daimi masrafları için Hazine-i Celile tarafından 10 bin kese akçenin hazırlatılıp, Londra'dan satın alınacak eşyaların bedeline mahsuben ilk etapta sterlin olarak İngiltere Sefareti'ne gönderilmesi gerekli görülmüştür. Gerekli görülen mevkilere çok sayıda memur konularak; yolların ve tellerin muhafazasına çalışılacak ve bunun için yerel kamu görevlileri tayin edilecektir. Bununla birlikte her türlü işin denetim ve gözetimi, ehil ve ikinci bir dil bilen müstakil bir memurun idaresine verilecek ve kendisine münasip miktar maaş bağlanacaktır. Cook'un Osmanlı Devleti'ne gelmesi ile birlikte bu memurun ve maiyetindeki görevlilerin nasıl hareket edeceği, yolların ne şekilde korunacağı, kaç tane neferin kullanılmasının lazım geleceği ve hatta aykırı harekette bulunanlar için gerekli cezaları belirten bir kıta nizamname ve telgraf ücretlerini açıklayan bir tarife düzenlenecektir.[345]

Cook tarafından öncelikle İstanbul ve Edirne arasında 150 millik mesafe için tek tel veya çift tel olarak gerekli alet ve edevatıyla birlikte inşa edilmesi tasarlanan telgraf hattına ilişkin tahmini masraflar, bir defter halinde düzenlenerek Meclis-i Vâlâ'ya ve İngiltere'deki aslı ise Ali Galip Paşa'ya takdim edilmiştir.[346] Cook'un takdim ettiği defterdeki hesaba göre telgraf için gerekli olan direkler, amele ve görevli masrafları ve daimi masraflardan başka 150 mil (241,5 km) mesafeye kifayet edecek bir tel telgraf için lazım olan

344 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 17.
345 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 5.
346 BOA., HR. MKT. 76 – 94. 14 Mayıs 1854., (16 Şaban 1270).

eşya, alet ve diğer levazımat malzemelerinin toplam masrafı 2.112 sterline mal olmaktadır. Hattın inşasında iki tel kullanılması durumunda bu masraf 3.162 sterline yükselmektedir. Bu meblağa ihtiyaten yapılan % 10 zam, navlun bedeli ve iki teli monte edebilecek bir makinenin bedeli eklendiğinde ise toplam maliyet 3.624 sterlin tutmaktadır. Hattın tek tel üzerinden inşa edilmesi uygun görülse de politik ve ticari haberleşmelerin ayrı ayrı gerçekleştirilmesi durumunda iki tel kullanılacak ve her milin masrafı 24 sterline çıkacaktır. Nakliye ve imalat masrafları olarak 30'ar kuruş ilave edildiğinde, görevli maaşları hariç her milin inşaat masrafı 32 sterline çıkmaktadır.[347] Tahmini masraflar Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19: İstanbul – Edirne Telgraf Hattı İçin Tahmini Masraflar

	Masraf Kalemleri	**Sterlin**
Tek Tel Kullanımı	35 Tonilata galvanize "Charcoal Wire" tabir olunan tel	1.050
	4.500 Adet teli tutacak halka ve bağ	225
	10 Takım amele aletleri	140
	Diğer masraflar	65
	50 Tonilatalık eşyanın navlun bedeli	100
	Alet ve tellerin yerleştirilmesi için görevlendirilen ustanın yolculuk ve navlun bedeli	70
	Ustanın altı aylık maaşı	120
	Altı takım telgraf aleti	150
	Sigortaya verilecek akçe ile yukarıda gösterilen masraflara ihtiyaten ilavesi lazım gelen % 10 zam	192
	Toplam	**2.112**
Çift **Tel Kullanımı**	İkinci telin bedeli	1.050
	Tel tutacak halka ile bağlar	225
	Navlun bedeli	100
	%10 İhtiyat zammı	137
	İki tel konulması için uygun olan alet	**1.512**
Her bir mili 24 sterlin hesabıyla iki telin toplam maliyeti		**3.624**

Kaynak: BOA., HR. MKT. 76 – 94., 14 Mayıs 1854 (16 Şaban 1270).

Tahmin olunan bu masraflara ilaveten, Cook tarafından takdim edilen defterde belirtildiği üzere, telgraf hattının dağlar üzerinden geçirilmesi durumunda her bir telin mil başına fiyatı 16 sterlin ve iki telin mil başına fiyatı

347 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 2.

ise 28 sterlin olacak ve tahmin edilen bedellere ilave edilecektir. Her bir mil için 35 adet çam veyahut karaçam ağacından ve 18 – 20 kadem uzunluğunda, alt kısmı 10 parmak ve üst kısmı 5 parmak olmak üzere tellerin üzerine yaslanacağı direk ve bu direklerin nakliyesi ile çukur kazıp, direkleri dikmek ve telleri takmak için amele ücreti verilmesi gerekecektir. Bu amelelerin ikamet etmeleri amacıyla çadırlar tedarik edilecektir. Telgrafın yer altından kazılmak suretiyle inşa edilmesi durumunda mil başına maliyet 150 sterlinden ucuza olmayacaktır. Deniz altından kullanılabilecek şekilde inşa edilecekse her bir milin masrafı 100 sterlin olacaktır. Telgrafın inşasına kadar semafor adı verilen bir alet kullanılacaktır. Bu aletin nakliye ve amele ücreti, tahminen 15 – 20 sterlin civarında olacak ve 12 sterlin masrafla iki dürbün ve ufak tefek alet ile beraber yaklaşık 35 sterline mal olacaktır. Semaforun asıl masrafı, elektrik telgrafından daha az ise de idaresi pahalı olmakla birlikte, savaş sırasında dürbünlerin taşınabilir olması ve kerestenin tahrip edilmesinin mümkün olması nedeniyle düşmanın yaklaştığı durumlarda imha edilebilmesi itibariyle de daha kullanışlıdır.[348]

İlk etapta inşa edilecek telgraf hattının uzunluğu kesin olarak belirlenmiştir. Bir saatlik uzaklık 3 mil sayılacak ve yaklaşık olarak 900 – 1.000 mil hesabınca toplam masraf 32 bin sterlin olacaktır. Bir sterlin 30 – 40 kuruş olarak hesaplanırsa toplam masraf, 4.480.000 kuruşa varmaktadır. Bununla birlikte, idaresinde kullanılacak adamlar işi tamamen öğreninceye kadar özellikle İstanbul, Varna, Şumnu ve Belgrad gibi merkez istasyonlarda, dışarıdan getirtilerek istihdam edilecek kişilerin görevlendirilmesi gerekmektedir. Ehil ve erbab olan bu kişilere verilecek maaş ile diğer masraflar için karşılık olarak 10 yük kuruş ayrılması gerekli görülmüştür. Telgraf direklerinin ve tellerin muhafazası için ayrıca nefer istihdamı yerine telgraf hattının geçeceği mahallerdeki zabtiye sayısının arttırılması hususu mahalli amirlere havale edilecektir. Bu amaçla ilave edilecek zabtiye maaşları için 5 yük kuruş tahmin olunduğu takdirde toplam masraf 60 yük kuruş yani 12 bin kese akçeye çıkacaktır. Bunun 9 bin kesesi, bir defalık olarak inşaat masrafı ve üst tarafı ise senelik olarak meydana gelecek masraflardan meydana gelmektedir.[349] İnşası kararlaştırılan telgraf hattına ilişkin tahmini levazımat ve görevli maaşları ile diğer masraflar Tablo 20'de gösterilmiştir. Tablodan da görülebildiği üzere telgraf hattının inşaat masraflarına ilaveten, hattın inşasında ve sonrasında kullanımında bilfiil görev almak üzere yurtdışından da memurlar görevlendi-

348 BOA., HR. MKT. 76 – 94., 14 Mayıs 1854, (16 Şaban 1270).; BOA., İ. HR. 111 – 5446, lef. 7., 1854.

349 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 2.

rilecektir. Toplam personel masrafı 500 bin kuruştur. Hattın muhafazası için görevlendirilen zabtiye neferlerine yapılan ödemelerin toplam tutarı da bu meblağa eşittir.

Tablo 20: İnşa Edilecek Telgraf Hattına İlişkin Levazımat ve Personel Masrafları

Masraf Kalemleri	**Kuruş**
Tüm levazımatıyla beraber telgraf hattı	4.480.000
İngiltere'den gönderilecek memurların maaşları (8 nefer)	320.000
İkinci sınıf memur (10 nefer)	120.000
Üçüncü sınıf memur (10 nefer)	60.000
Diğer çeşitli masraflar	520.000
Muhafaza için yerel zabtiye neferlerine ilavesi lazım gelen neferlerin maaşı (her biri aylık 200 kuruş hesabıyla)	500.000
Toplam	6.000.000

Kaynak: BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 7., 5 Temmuz 1854.

İnşa edilecek telgraf hattına dair komisyondan kaleme alınan mazbatada, hattın tahminen bin mil uzunluğunda olduğu belirtilmiştir. Cook tarafından komisyona takdim edilerek kabul edilen defterde, her biri 20 kadem uzunluğunda, alt kısmı 8 parmak ve tepesi ise 3 parmak kalınlığında olmak üzere her mil için 35 adet direğin dikilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Fakat Cook'un defterinde belirttiği kadem (feet) ifadesinin karşılığının bilinmemesi nedeniyle Lick'in defterinde belirtilen zirai'* uzunluğu temel alınarak bin mil için toplam 35 bin direğin gerekli olacağı ve beher yarım saatlik mesafede bir kulübe inşa edilerek, toplamda 666 kulübenin inşa edilmesinin gerekli olacağı yapılan keşifler neticesinde belirlenmiştir. Böylelikle ikmaliye masrafları, toplam 29 bin keseye mal olmuştur. İngiltere'de 20 kademin 8 zirai' mimari uzunluğunda olduğu, Tersâne-i Âmire Mimarbaşısı Mehmed Efendi tarafından tahkik edilmiş ve bunun üzerine tekrar keşif yapılmıştır. Yapılan yeni hesapta ikmaliye masrafları 10.768 kese 200 kuruşa düşmüştür. Yapılacak kulübelerin, taş duvarlı, üzeri kiremit, döşemeleri kargir, davlumbazlı, ahşap sekili neccarkâri kapılı, divanlı kargir olmaları ve ikamet edecek memurları kışın da barındırabilecek şekilde içerlerinde birer ocak inşa edilmesi ve harçlı ve güçlü duvarlar ile yapılması gerekli görülmüştür.[350]

* Bir uzunluk ölçüsü olan zirai' dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan kısma denk gelmektedir. Yirmi dört parmak olan arşına zira-ı mimarî adı verilir. (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri III, s. 664.)

350 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 9.

Cook, telgraf hattının inşasına ve sonrasında hattın muhafazasına ilişkin olarak masrafları, daimi ve tek seferlik olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Bu bağlamda İstanbul'dan Edirne'ye, Edirne'den Şumnu ve Niş'e, Şumnu'dan Varna ve Rusçuk'a ve Niş'den Vidin ve Belgrad'a olmak üzere iki tel olarak inşa edilecek telgrafın daimi masrafları ile ikmaliye masraflarının tahmini Tablo 21'de gösterilmiştir. Telgraf hattını oluşturan direkler ile bekçi kulübelerinden meydana gelen ikmaliye masrafları 5.384.200 kuruş tutarında iken görevlendirilen memurlarla birlikte olarak inşa edilmesi kararlaştırılan 666 adet kulübede görev yapacak bekçilerin maaşlarından meydana gelen daimi masrafların tutarı ise 3.196.800 kuruştur. Toplam masraf ise 8,5 milyon kuruş civarındadır.

Tablo 21: İnşa Edilecek Telgraf Hatlarının Tahmini Masrafları

	Kalemler			**Toplam Maliyet (Kuruş)**
İkmaliye Masrafları (1.000 Mil)	Telgraf direkleri	Toplam direk sayısı	24.000	3.360.000
	Sekiz zirai' uzunluğunda aşağısı 8 parmak ve yukarısı 3 parmak olan direk masrafı	Toplam direk sayısı	35.000	1.225.000
	Beher 3 mil bir saat itibarıyle beher yarım saat için inşa olunacak 666 kulubenin masrafı	Terbian (dört köşe olarak) zirai'	19.980	799.200
	Toplam			5.384.200
Daimi Masraflar	Memur Maaşları			500.000
	Diğer			520.000
	666 Kulübede istihdam edilecek 1.332 nefer bir yılda ödenecek toplam aylık			3.196.800
	Toplam			4.216.800
Fazlası				3.601.000
Genel Toplam				**6.000.000**

Kaynak: BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 17., 11 Haziran 1854.

İstanbul'dan Belgrad'a kadar inşası tasarlanan telgraf hatları hakkında İngiltere teb'asından Lick ve Cook tarafından takdim olunan teklif defterlerinden Lick'in beyan eylediği usul uygun görülmediğinden reddedilmiştir. Cook'un teklifi üzerine gerçekleştirilen hesaba göre, İstanbul'dan Edirne, Filibe, Sofya ve Niş yolu ile Belgrad'a ve Niş'den Vidin'e ve Edirne'den Şumnu'ya ve Şumnu'dan Rusçuk ve Varna'ya kadar inşası kararlaştırılan telgraf hattının senelik olarak meydana gelecek daimi masraflarından başka, inşaat masraf-

ları için 9 bin kese akçenin gerektiği tahmin edilmiştir. Yapılan tahmin, mazbata ile Meclis-i Âli'ye gönderilmiş ve bu mazbata, Meclis-i Âli kararı üzere hesapların tetkik edilmesi için Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir. Maliye Nezareti'nin yönlendirmesiyle durum komisyonca da tetkik edilmiştir. Bununla birlikte, Fransa Devleti teb'asından olup bazı ormanların keşif ve tahkik edilmesi göreviyle Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan De La Rue ile Devlet-i Aliyye teb'asından Blacque de telgrafın inşası ve tahmini maliyeti hakkında takdim ettikleri defter ile hattın inşaatına talip olmuşlardır.[351]

c. De La Rue ve Blacque'in Teklifi

İstanbul ile Belgrad arasında inşası gerçekleştirilecek telgraf hattı için Fransa Ormanlar Müdürü olan De La Rue ve Paris Sefareti Başkâtibi olan Blacque, ilki 12 Haziran 1854 ve ikincisi ise 5 Temmuz 1854 tarihlerinde olmak üzere iki adet teklifte bulunmuştur.[352] İlk teklifte hattın inşası için 34.299 direğin kesilip nakledilmesi öngörülmüştür. Toplamda 100 bin frank değerinde 200 bekçi kulübesi inşa edilecek ve yine olağanüstü durumlar için ihtiyaten 33.300 frank, tahmini masraflara ilave edilecektir. Telgraf hattının toplam uzunluğu 333 Fransız Lieue'sü (1 Fransız Lieu'sü = 4,832 kilometre) ya da 1.000 İngiliz milidir (1 İngiliz mili = 1,6093 kilometre). Hattın inşası için alt kısmı 28 cm ve üstü ise 15 cm genişliğinde, 7 – 9 metre uzunluğunda 34.299 direk devlet tarafından tedarik edilecek, direk ölçüleri duruma göre değişebilecektir. İnşa edilecek telgraf merkezinin sayısı bilinmediğinden 24 adet saatin yeterli olacağı düşünülmüştür. Yeterli olmadığı durumda her ilave saat için devlet tarafından 500 frank ödenecektir. Bu hesaplar çerçevesinde, toplam inşaat masraflarının yaklaşık 900 bin frank (4,9 milyon kuruş) tutacağı hesaplanmıştır. Telgrafın inşasında kullanılacak eşyalar, her türlü gümrükten muaf tutulacaktır.[353] Telgraf hattı için yedi merkez oluşturulacak ve bu merkezler İstanbul, Edirne, Şumnu, Filibe, Sofya, Niş ve Belgrad olacaktır. Bu merkezlerde telgraf merkezi olmaya uygun bina var ise hemen tahsis edilecek yok ise devlet tarafından inşa edilecektir. Bunun için Bâb-ı Âli civarında telgraf merkezi olmak üzere kargir bir yer yapılması hususu, Beylikçi Bey Efendi'ye havale edilmiştir.[354]

Telgraf şirketinin Rumeli'de inşa edeceği telgrafa ilişkin olarak önü sürdüğü şartlar ise aşağıdaki gibidir;[355]

351 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 1.
352 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 4.
353 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 5. ve lef. 10.
354 BOA., İ. DH. 312 – 20038., 19 Aralık 1854, (28 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., A. AMD. 60 – 22., 1271.
355 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 5.

- Telgraf hattı için bir yerden diğerine 150 kadem mesafede, 25 arşın* yüksekliğinde ve 11,5 cm kalınlığında birer direk dikilmesi lazım geldiğinden ağaçların tedarikinde sancak valilerinden yardım alınacaktır.
- İngiltere ve Fransa'dan telgraf ile ihbar olunan konuların tarifesi her on lefi için 50 kuruş iken Osmanlı Devleti için bu daha ucuza gerçekleştirilecektir.
- Osmanlı Devleti tarafından telgraf şirketine yıllık iki bin kese akçe gelir taahhüt edilecek ve iki bin kese gelir sağlanamazsa eksik kısmı, Hazine-i Celile veyahut emval sandıkları tarafından karşılanacaktır.
- Eğer yıllık gelir iki bin keseye ulaşırsa devlet, telgraf hatlarını ücretsiz kullanabilecek veyahut her günün belirli diliminde telgraf hizmetinden ücretsiz olarak faydalanabilecektir. Eğer yıllık gelir iki bin keseyi aşarsa aşan kısım, Hazine tarafından telgraf şirketine verilecektir.
- Taahhüt edilen iki bin kese hasılat, yılda iki taksit şeklinde ödenecektir.
- Devlet telgraf şirketi tarafından inşa edilen telgraf hatlarını istimlak etmeye niyetlenirse, takdir olunacak fiyata bağlı olarak her sene münasip miktar akçe ödeyerek 10 sene süreyle tamamen hatların sahibi olabilecektir.
- Buna karşılık olarak telgraf şirketinin gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği maddeler de aşağıdaki gibidir.[356]
- Osmanlı Devleti adına Bâb-ı Âli civarında uygun bir yerden başlayarak Belgrad'a kadar bir elektrikli telgraf hattı inşa edilecektir.
- Bu hattın bir kolu Edirne, Filibe, Sofya ve Niş'e uğrayarak; Belgrad muhafız konağında son bulacak, diğer kolu ise Edirne'den Şumnu'ya gidecektir.
- Haberleşmeyi sağlamak üzere her türlü alet ve edevatın konulması ve tel, direk ve muhafızlar için gerekli kulübelerin yapılması da dâhil olmak üzere yedi farklı telgraf merkezi kurulacaktır.
- Şirket telgraf hatlarında başkaları tarafından gerçekleştirilecek tahribatı üstlenmeyecek; tüm sorumluluk güvenlik görevlilerine ait olacaktır. Bu amaçla hat inşasının başlaması ile birlikte muhafızların iskânına elverişli kulübeler inşa edilecektir. Bu kulübeler, civar bölgelerdeki en sağlam yapı malzemesi olarak ya ahşap, ya kerpiç ya da taştan yapılacaktır. Kulübeler birer odadan meydana gelecek ve çatısı ahşap olarak kiremit veya tahta ile örtülecektir.

---

* Arapça da zirâ olarak da ifade edilen arşın Türkiye'deki kullanımı ile elin orta parmağı ucundan dirseğe kadar olan uzunluktur. (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri I, s. 88.)

356 BOA., İ. MMS. 2 – 74., lef. 1., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).

De La Rue ve Blacque tarafından 5 Temmuz 1854 tarihiyle verilen layihaya göre inşası kararlaştırılan telgraf hattı bir kolu Edirne'den Şumnu'ya ve diğeri Niş'ten Vidin'e kadar olmak üzere iki kol halinde yapılacak ve tahminen 272 saat uzunluğunda olacaktır. Hat iki tel ile Fransa ve İngiltere'de geçerli olan usul üzere inşa edilecek ve tüm masrafları dâhil olarak birim saat maliyeti 2.712 frank; yani bir frank 5,5 kuruş hesabıyla 14.916 kuruş olacaktır. Telgraf duraklarının düzenlenmesi için de 17.500 frank yani 96.250 kuruş masrafın buna ilave edilmesi gerekmektedir. Adı geçen duraklar İstanbul, Edirne, Şumnu, Sofya, Niş, Vidin ve Belgrad'da olacaktır.[357] Her istasyona lazım olan alet ve eşyaların listesi aşağıdaki gibidir;

- 2 adet alıcı
- 2 adet verici
- 1 adet telgraf pusulası
- 1 adet tam komut aleti
- 2 adet parça komut aleti
- 2 adet ahşap kaplı hat ipi
- Çok sayıda batarya ekipmanı
- Cıva, çinko ve benzeri aksesuarlar
- Sarkaç
- Sandalye
- Kurulum

Adı geçen malzemeler için 96.250 kuruşun daha ilave edilmesiyle toplam maliyet 4.123.570 kuruşa çıkacaktır. Telgraf hattı için gerekli olan kerestenin, mirî ormanlar dışında kalan ormanlardan satın alınması lazım geldiği takdirde, ilgili bölge valileri, kereste sahipleriyle ayak hesabı üzere fiyat belirlemekle görevlidir. Kış gelmeden önce inşaata başlanması amacıyla öncelikle gerekli görülen levazımatın satın alınması ve amelenin getirtilmesi için Paris'te sefaret sarrafı üzerine 100 bin frank kredi açılacaktır. Hazine'ye mümkün olduğunca az masraf olması açısından vadelerin uzun tutulmasına çalışılacaktır. Gündelik masrafların karşılanması amacıyla telgraf hattı üzerinde bulunan her bir mahalde ihtiyaç duyulan nakdin hazır bulundurulması amacıyla Hazine-i Celile tarafından gerekli görülen tedbirler alınacaktır. Telgraf hattının korunması, daimi gözetim ve denetime muhtaç olduğundan; ordudan 540 nefer piyade askeriyle 135 onbaşı alınarak bunlardan dört nefer ve bir onbaşı olmak üzere beşer kişiden oluşan birlikler teşkil edilecek ve her

357 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 6. ve lef. 19.

bir birlik birbirinden iki saat mesafede bulunan hanelerde iskân edilecektir. Böylelikle her bir nefer, yarım saatlik mesafeyi muhafaza edecektir. Onbaşının görevi ise maiyetindeki memurların hizmetlerini en iyi şekilde yerine getirmelerini sağlamaktan ibaret olacaktır. Her bir neferin devlete maliyeti, aylık 120 kuruştan yıllık 972 bin kuruş olacaktır. Bu meblağdan söz konusu askerlerin ordudaki yıllık tahsisatları olan 810 bin kuruş düşüldüğünde geriye gözetim hizmeti olarak 162 bin kuruş masraf kalmaktadır. İnşası kararlaştırılmış olan telgrafın idaresi için Osmanlı Devleti'nde bilgili adamlar bulunmadığından; hem iş ve idaresine bakılmak, hem de devlet tarafından yanlarına verilecek adamlara öğretmek ve 1 sene müddetle ikamet etmek üzere Paris'ten işinin ehli 12 nefer memurun getirtilmesi gerekli görülmüştür. Bu neferlerin maaş ve tayınatları ile diğer masraflarının sözleşmeye bağlanacağı beyan edilerek gereğinin yapılması Maliye ve Ticaret Nezareti'ne havale edilmiştir. Fransa'dan gelecek ve telgraf merkezlerinde görevli olarak bulunacak memurlara da maaş ve Fransa'ya gidiş gelişleri için harcırah verilecektir[358] Bunlar;

- İstanbul'da ikamet eden ve tüm hattı denetlemekle görevli teftiş generali aylık 4.000 kuruş ile 12 ayda 48.000 kuruş
- 1 genel direktör aylık 4.000 kuruştan 12 aylık 48.000 kuruş
- İstanbul'da ikamet edecek olan ve aylıkları 2.000 kuruştan 2 memur 12 ay için toplam 48.000 kuruş.
- Edirne'de 2 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için 48.000 kuruş
- Şumnu'da 1 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için 24.000 kuruş
- Sofya'da 1 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için 24.000 kuruş
- Belgrad'da 2 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için 48.000 kuruş
- Niş'te 1 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için toplam 24.000 kuruş
- Vidin'de 1 memur aylık 2.000 kuruştan 12 ay için 24.000 kuruş

Bu 12 memura sonradan Vidin, Niş, Sofya ve Şumnu'daki memurlara 1'er kişinin daha görevlendirilmesiyle 4 memur daha eklenmiş ve toplam sayı 16'ya çıkmıştır. Memurlara Fransa'dan gelip gitme harcırahı olarak 12.500 frank ödenecektir. Bir senelik memuriyetleri süresince ödenecek toplam meblağ ise 78.045 frank tutmaktadır. Bu memurlardan İstanbul'da bulunanların aylıkları Hazine'den ve taşrada bulunanların aylıkları ise bulundukları mahallin emval sandıklarından verilecektir. De La Rue ve Blacque'in Fransa'ya gidiş

358 BOA., İ. HR. 113 – 5506., 27 Ağustos 1854, (3 Zilhicce 1270).; BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 6. ve lef. 19.; BOA., HR. MKT. 99 – 83., 16 Ocak 1855, (26 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. MMS. 2 – 74., lef. 2., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).

gelişleri için tahsis edilen harcırah ve bazı levazımat masrafları toplamda 114.440 frank tutmuş ve bu meblağ sözleşmeye ilave edilmiştir. Fransa'dan gelen bu memurlar, yerlerine adam yetiştirmek için Osmanlı Devleti'nde bir yıl süre ile ikamet edeceklerdir. Sonrasında ise sözleşmeleri yenilenmeyecektir. Blacque tarafından verilen takrir üzerine kendilerine Darülfünûn binasından 4 – 5 oda 1 – 2 aylık süre için tahsis edilmiştir. İstihdam edildikleri süre zarfınca yiyecek ve içecek masrafları kendileri tarafından karşılanacaktır. Telgraf imalini öğrenmek amacıyla Tercüme Odası'ndan Arif, Remzi ve Mustafa efendiler ile Vuliç'in 1.500'er kuruş maaş ile Fransa'dan gelen memurların refakatine verilmesi hususu, Divan-ı Hümayun beylikçisi tarafından kaleme alınan bir kıta takrir ile Sadaret'e takdim edilmiştir. Bunların maaşları, telgrafın inşa edilmesi kararının verildiği tarihte Maliye Nezareti tarafından zaruri masraflar için ayrılan karşılıktan ödenmiştir.[359]

Bu telgraf hattının 270 saatlik mesafede iki tel ile inşası 4.123.570 kuruş masraf ile gerçekleştirilecektir. Gözetim ve denetim hizmetleri için yıllık 597 bin kuruş harcanacak olup, toplam masraf 4.720.570 kuruş olacaktır. Osmanlı Devleti aynı zamanda telgraf hattı için miri ormanlar dışından kereste satın alarak tedarik edecektir. Tedarik edilen kerestenin kestirilmesi, yontturulması ve nakliye masrafları Blacque ve De La Rue'ye ait olacaktır. Dışarıdan tedarik edilecek eşya ve levazımat vergilerden muaf tutulacaktır. Yapılacak tüm ödemeler frank üzerinden belirlenmiştir. Buna karşın frankın kur değeri 5,5 kuruş olarak sabitlenmiş ve frankın değerinde meydana gelen artış veyahut azalışların dikkate alınmayacağı sözleşmede açıkça belirtilmiştir.[360] Duraklarda bulunacak alet ve edevat için 4.027.320 kuruşluk bir masraf tahmin edilmiştir. Telgraf merkezlerinde bulunacak memurların maaşı 336 bin kuruş ve Fransa'dan gelip gidecek telgraf uzmanlarının maaşları ise 99 bin kuruş olarak hesaplanmıştır. Telgraf duraklarının tanzimi için ise 96.250 kuruş talep edilmektedir. Hattın inşasında yabancı memurlar görevlendirilecek ve muhafazası için ise 540'ı piyade ve 135'i onbaşı olmak üzere toplamda 675 asker cepheden ayrılarak bu göreve tahsis edilecektir.

Yapılacak ödeme planına göre ise ilk olarak, Paris'in muteber sarraflarından birine 100 bin franklık bir poliçe çekilecek, ikinci olarak Avrupa'dan getirti-

359 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 6. ve lef. 19.; BOA., HR. MKT. 99 – 83., 16 Ocak 1855, (26 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. DH. 328 – 21373., 14 Eylül 1855, (2 Muharrem 1272).; BOA., İ. MMS. 2 – 74., lef. 3., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).

360 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 6.; BOA., İ. MMS. 2 – 74., lef. 3., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 122 – 45., 6 Aralık 1854, (15 Rebiü'l-evvel 1271).

lecek eşyanın İstanbul'a veyahut Tekfurdağı'na vardığına dair ilmühaberlerin gelmesinin ardından iki ay vade ile 350 bin frank ödeme yapılacaktır. Bunun için hazine bonosu veyahut meşhur bir sarraf üzerine çekilmiş bir poliçe verilebilecektir. Üçüncü olarak, sözleşmenin akabinde Blacque ve De la Rue'ye İstanbul'da 30 bin frank verilecek ve son olarak, inşaatın başlamasının ardından kalan meblağ, telgraf hattı üzerinde bulunan eyaletlerin vali ve kaymakamları tarafından verilecek havale mektupları ile taksit taksit ödenecektir. İkinci aşamada verilecek 350 bin frankın vadesinin dolmasına rağmen ödenmemesi veyahut geciktirilmesi durumunda yıllık %6 hesabıyla gecikme faizi ve bu gecikmeden doğacak zarar ve ziyan, isbat edilebildiği durumda Hazine tarafından telafi edilecektir.[361]

Telgraf hattının inşası için gerekli eşya ve amelenin getirtilmesi amacıyla ilk aşamada ödenmesi gereken 100 bin frank, 500 bin kuruşu aşması nedeniyle Hazine için ağır bir yük oluşturmuştur. Bu meblağın ödenmesi amacıyla karşılık tertip edilmesi gerekli görülmüştür. Bu amaçla kesesine 6 kuruş faizle bin kese kuruşun eytam sandığından borçlanılması uygun görülmüştür. Bununla birlikte, söz konusu masraf, ordu için inşası zorunlu olan telgraf hattına yapılacak olması nedeniyle savaş masraflarından sayılmış ve fevkalade masraf tasnifine dahil edilmiştir. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından ikinci bir seçenek olarak muvazzaf askerlerin maaş ve tayınatından yapılacak tasarrufun bu masrafa sermaye yapılması teklif edilmiştir. Fakat ilk seçenek tercih edilmiş ve eytam sandığından borçlanılmıştır. 21 Ağustos 1854 tarihinde ilgili meblağ Hazine-i Celile'ye aktarılmıştır.[362]

Telgraf hattının inşasının Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi avantajlı koşullarda yapılabilmesi için taşerona verilmesi uygun görülmüştür. Bu taşeron ekibe bir de ormanlardan sorumlu bir uzman eklenmiştir. Telgraf inşasında kullanılacak ağaçların seçimi konusunda bu uzmandan faydalanılması öngörülmüştür. Böylece orman kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. İstihdam edilecek mühendislerin yardımıyla da ana hattın yerleşimi ve elektrik gerilimi konusunda herhangi bir tercih hatasından da kaçınılmış olacaktır. Gerçekleştirilecek işlere ilişkin hesaplar, başvezir ve onun önderliğinde kurulan komisyonda değerlendirilecektir.[363] Blacque vasıtasıyla taşeron kullanılarak gerçekleştirilecek işler Tablo 22'de gösterilmiştir. Taşeron mas-

361 BOA., İ. MMS. 2 – 74., lef. 1., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).
362 BOA., İ. MMS. 2 – 63., lef. 3., 17 Ağustos 1854, (23 Zilkade 1270).; BOA., A. AMD. 51 – 51., 17 Ağustos 1854, (23 Zilkade 1270).
363 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 15/1. ve 15/2.

raflarına ilave olarak galvanize demir tel ve destek modülü gibi bazı gerekli görülen malzeme ve ekipmanların tutarları da dahil edilmiştir.

Tablo 22: Blacque Vasıtasıyla Taşeron Kullanılarak Gerçekleştirilecek İşler

Masraf Kalemleri	**Tutar (Frank)**
4.000 metre uzunluğunda telgraf hattı için tabancı 18 cm çapında ve 7 – 9 metre yüksekliğinde olan ahşap direkler	618
Galvanize olmuş demir tel	600
Fayans ya da porselen ekru renkte destek modülü	101,97
Direklerin muhafazası ve bakım maliyeti	154,50
Deprem, sel ve benzeri beklenmedik zor durumlara karşı öngörülen maliyet	100
4.000 Metre için ikinci telin yerleştirilmesi	800
Toplam	**2.374,47**

Kaynak: BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 15/1. ve 15/2, 8 Haziran 1854.

Blacque ve De La Rue tarafından verilen layiha gereğince inşa edilecek hat, İstanbul'dan Belgrad'a kadar olmakla birlikte, masrafların hesaplanmasında önceki kararda belirtilen Varna ve Rusçuk hatlarından vazgeçilerek Edirne, Şumnu, Niş ve Vidin yolu takip edilmiştir. Satın alınacak kereste masrafları dışarıda bırakıldığında tahmini maliyet, inşaat masrafları dâhil toplam 4.123.500 kuruş tutmuştur. Böylelikle hattın inşaasının yıllık olarak bin küsür kese akçe ile gerçekleştirilmesi mümkün görülmüştür. Bu hesap ile Cook'un hesabı arasında meydana gelen fark, istihdamı lazım gelen neferat maaşlarından kaynaklanmakla birlikte, ilk etapta inşaat masrafları üzerinden tercih yapılmaktadır. Cook'un defterine göre, inşa edilecek telgraf hattının uzunluğu, bin mil itibar olunarak hesaplanmış ve 9 bin keseye varmıştır. De La Rue ve Blacque'in hesabından, Varna ve Rusçuk hatları çıkartılarak ve miri ormanlardan başka sahibinden satın alınacak kerestenin fiyatı da dâhil edilmeyerek toplam masraf 8 bin kese akçe tahmin edilmiştir. Eğer masraf bu tutarı aşacak olursa aşan kısmın De La Rue ve Blacque tarafından karşılanacağını taahhüt edilmiştir. Sonuçta her iki hesap da birbirinden farksız gözükmekle birlikte, sonradan Vidin Bölgesi'nde telgrafa gerek kalmaması üzerine bu hattan da vazgeçilerek 60 bin frank kadar daha tasarruf yapılabileceği belirlenmiştir. De La Rue ve Blacque, kış mevsimi girmeden telgraf hatlarını beyan ettikleri miktar masrafla inşa edeceklerini taahhüt etmiştir. Cook ise hâlihazırda Londra'da bulunduğundan onun teklifinin takip edilmesi

durumunda işin uzayacağı düşünülerek, telgraf inşasının İstanbul'da bulunan De La Rue ve Blacque'in güçlü yazılı ve sözlü taahhütlerine dayanarak gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. De La Rue, üç ay süre ile geçici olarak İstanbul'a geldiğinden kendisi için gerekli ruhsat ve izinler Paris Sefareti vasıtasıyla temin edilmiştir.[364]

De La Rue ve Blacque tarafından inşa edilmesi kararlaştırılan telgraf hatlarına ilişkin mukavelenin tanzimi, Maliye ve Ticaret Nezareti'ne havale olunarak, Ali Galip Paşa'nın başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş ve durum müzakere edilmiştir. İnşası kararlaştırılan telgraf hatlarına ilişkin sözleşme gereğince masrafların Hazine tarafından karşılanması hususu, Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Tanzim edilen iki kıta sözleşmenin müsveddesi, Maliye Nazırı'nın bir kıta tezkiresiyle beraber, 25 Ağustos 1854 Perşembe günü oluşturulan Meclis'te görüşülerek sözleşmelerin uygunluğu tasdiklenmiştir.[365] Fransızca ve Türkçe olarak iki nüsha halinde tertip ve tanzim edilen sözleşme, karşılıklı olarak mühürlenmiş ve imzalanmıştır. Daha sonra Fransa Devleti kançıleri tarafından resmen tasdik olunarak, Saltanat-ı Seniyye'ye teslim edilmiştir. Bununla birlikte, Maliye Nazırı'nın 20 Ekim 1854 tarihinde kurulan Meclis'te okutulan tezkiresinde, telgraf işinin birbirini takip eden işler olduğu ve bunların ne Maliye ne de Ticaret Nezaretleri'nin gözetim ve denetiminde gerçekleştirilmesinin her iki nezaretin yoğunluğu ve meşguliyeti gereğince mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca telgraf merkezinin İstanbul'da olması gerektiğinden, bu işe Bâb-ı Âli memurlarından bir kişinin görevlendirilmesinin münasip olacağı bildirilerek; bu iş Beylikçi Bey Efendi'nin uhdesine ilaveten ihale kılınmıştır.[366]

Fransızların Varna ve Rusçuk arasında gerçekleştirdikleri telgraf hattının inşasının sona ermesinin ardından Osmanlı Devleti tarafından inşa edilmesi kararlaştırılan İstanbul – Belgrad Hattı'na ilişkin sözleşmenin tadil edilmesi gerekmiştir. 7 Nisan 1855 tarihiyle telgraf inşası müteahhidi De La Rue tarafından yeni bir sözleşme metni gönderilmiştir. Böylelikle yalnız İstanbul'dan Şumnu'ya kadar bir telgraf fazlasıyla önemli görülmekle birlikte, Osmanlı Devleti tarafından Avrupa'dan satın alınmış olan edevat ve malzemenin, 220 saatlik bölgeye telgraf hattı inşasında kullanılması istenmiştir. Buna göre, her bir hattın inşaası, saat-mesafe cinsinden hesaplanmış ve İstanbul mer-

364 BOA., İ. HR. 111 – 5446., lef. 6.; BOA., A. AMD. 51 – 45., 28 Mart 1854, (28 Cemaziye'l-ahir 1270).
365 BOA., A. AMD. 51 – 62., 29 Ağustos 1854, (5 Zilhicce 1270).
366 BOA., İ. MMS. 2 – 77., 15 Ekim 1854, (22 Muharrem 1271).

kezli olarak gerçekleştirilecek telgraf inşasının 220 saatlik alanı kapsayacağı öngörülmüştür. Buna göre ilk hat, Edirne'den geçmek üzere İstanbul ile Şumnu arasında olacak ve 102 saatlik mesafeyi kapsayacaktır. İkinci hat, İstanbul'daki telgraf merkezinden Büyükdere ile Karadeniz Boğazı'na kadar inşa edilecek ve 10 saatlik mesafeyi kapsayacaktır. Üçüncü hat, İstanbul'dan Kilitbahir'e uzanacak ve 68 saatlik mesafeyi kapsayacaktır. Son hat olan İstanbul – Manastır hattı ise 40 saatlik mesafeyi kapsayacaktır.[367]

Bu telgraf hatlarının tümüyle inşası, 728.143 frankı aşmayacak şekilde gerçekleştirilecektir. Belgrad tarafına hat inşa edilmesi sırasında ortaya çıkacak masraf, telgrafın suyun içerisinden geçirilmesi ve bir takım sanatlı şeylerin ve yeni makinelerin getirtilmesi nedeniyle belirtilen meblağın üzerine çıkarsa bu meblağ müteahhitlere ödenecektir. Şehir ve kasaba halkı, cehaletinden dolayı zorluk çıkarırlarsa telgraf işlerinin Osmanlı Devleti adına yürütüldüğü kendilerine bildirilecektir. Osmanlı Devleti'ne 1854 senesinde nakliye, alet ve edevata ilişkin bir defter takdim edilmişse de o tarihten itibaren belirtilen eşya ve edevatın değerinin iki katına çıkmasından dolayı kullanılacak şeylerin bedeli bölgedeki görevlilerden talep edilecektir. Telgraf hattının muhafızları, barınacakları hanelerin inşasının tamamlanmasıyla birlikte içerlerine yerleşecektir. Telgraf işlerinin gerçekleştirilmesi sırasında veya sonrasında taraflar arasında bir sorun ortaya çıkarsa birer hâkim veyahut ehli biri görevlendirilecektir. Hattın uzunluğunu belirlemek amacıyla harita üzerine pergel ile ölçülmüş ve metre hesabıyla 4 bin metre bulunmuştur. İlgili meblağın ödenmesinde gecikme olması durumunda, telgraf müteahhitlerinin fayda ve menfaatlerine zarar vermeksizin Osmanlı Devleti %12 faiz verecektir. Eğer denizin içerisinden tel döşenmesi zorunlu hale gelirse karada kullanılması gereken bir kısım telgraf malzemesi atıl kalacağından, bunlar Osmanlı Devleti tarafından cari değeri üzerinden satın alınacaktır.[368]

Telgraf hattı, İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den bir kolu Şumnu'ya ve diğer kolu da Belgrad'a kadar inşa ettirilecektir. Hattın inşasının bitimine değin De La Rue ve Blacque'in maiyetlerinde bulunmak ve maaş ve diğer masrafları Maliye Nezareti tarafından karşılanmak kaydıyla tayınat bedeli ile birlikte aylık 290 kuruş 5 para maaş ile bir nefer zabtiye çavuşu ve 260 kuruş 5 para maaş ile iki nefer zabtiyenin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Maliye Nezareti tarafından Meclis-i Vâlâ'ya verilen bir kıta takrirde görevlendirilen zabtiyelerin İstanbul süvari zabtiyesinden olmalarının gerekliliği

367 BOA., A. MKT. NZD. 142 – 56., 7 Nisan 1855, (19 Receb 1271).
368 BOA., A. MKT. NZD. 142 – 56., 7 Nisan 1855, (19 Receb 1271).

belirtilmiştir. Bununla birlikte, daha önceden arpanın her bir kilesi 10 kuruşa ve samanın beher okkası 8 paraya satılmakta iken görevlendirilen zabtiye çavuşuna 260 kuruş ve zabtiye neferlerine ise 230 kuruş tahsis buyurulmuştur. Fakat savaş nedeniyle sonradan arpanın kilesi 25 kuruşa ve samanın okkası 20 paraya çıkınca görevli zabtiye çavuşunun ve neferlerinin maaşları kendileri ile birlikte hayvanlarını idare etmeye yeterli gelmemiştir. Hatta içlerinden bir kısmı hayvanları telef olduğundan piyade sınıfına geçirilmiştir. Bunun üzerine süvari sınıfındaki askerlere nizamiye askerlerine verildiği gibi arpa ve saman tayınatının verilmesi veya arpa ve samanın fiyatı eski seviyesine düşene kadar nan-ı aziz bedeli haricinde zabtiye çavuşuna 346 kuruş, neferlere ise 316 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür. Telgraf memuru maiyetinde görevlendirilen Süvari Çavuşu Nevşehirli İsmail'e yeni düzenleme gereğince 346 kuruş maaşına ilave olarak 30 kuruş 5 para nan-ı aziz tayını ile 376 kuruş 5 para, süvari neferleri Karahisarlı Mehmed ile Yozgadlı Mehmed'e 316 kuruş 5 para maaşlarına ilaveten 30 kuruş 5 para ilave edilerek 346 kuruş 5 para tahsis edilmiştir.[369]

Divan-ı Humayun Beylikçisi İsmail Es-seyyid Afif Bey tarafından takdim kılınan takrirde, elektrik telgrafının inşa edilmekte olan hattının ikmal edilmesi önemli bir iş olmakla birlikte, müteahhitler tarafından bekledikleri desteği göremediklerinden dolayı ilerleyen zamanda sıkıntıların baş gösterebileceği belirtilmiştir. Bu nedenle ihtiyaç duyulan kolaylıkların gösterilmesi ve hattın sözleşmenin 13. maddesinde belirtilen kriterlere uygun olarak yapılıp yapılmadığının anlaşılması amacıyla Osmanlı Devleti tarafından özel bir memurun tayin edilmesi gerekli görülmüştür. İnşaatı denetlemek, hattın mümkün olduğu kadar ikmalini sağlamak, inşa edilen telgraf kulelerinin korunması için gerekeni yapmak, bunun için birkaç defa olmak üzere Edirne ve Şumnu'ya kadar gidip gezerek inşaatı kontrol etmek, inşaatın bitiminden sonra idaresi için gerekenleri yapmak ve gerektiği durumlarda Beylikçi'ye müracaat eylemek üzere Bâb-ı Âli Tercüme Odası'ndan Mehmed Efendi telgraf müdürlüğü unvanıyla görevlendirilmiştir. Yaptığı geziler sırasında meydana gelecek masrafları için her seferinde tekrar tekrar başvurmasına gerek kalmayacak şekilde kendisine 5 bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.[370]

Fakat inşası kararlaştırılmış olan telgrafın masrafları için havale olunan mahallerden akçe alınamaması ve hatta amelenin tedarik ve istihdamında da gerekli desteğin verilmiyor olması nedeniyle hattın inşasında sıkıntılar çekilmiştir. Bu konuda lazım gelen şeylerin yerine getirilmesi, telgraf memuru

369 BOA., İ. MVL. 324 – 13856., 5 Şubat 1855, (17 Cemaziye'l-evvel 1271).
370 BOA., İ. DH. 317 – 20487., 26 Mart 1855, (7 Receb 1271).

tarafından ihtar ve ifade kılınmış ve telgrafın masraflarına mahsuben Edirne'den havale olunan meblağdan henüz verilmeyen akçenin hemen verilmesi ve istenilen amelenin dahi hemen tedarik edilerek istihdamı konusunda gerekli özenin gösterilmesi hususu, 8 Haziran 1855 tarihiyle gönderilen emirnamede bildirilmiştir. Eksik olan akçenin tamamlanması amacıyla Edirne sarraflarından 50 bin kuruş istikraz olunarak telgraf masraflarına tahsis edilmiştir. Bununla birlikte, Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey tarafından bildirildiği üzere telgraf idaresi bir müddet istihdam ettiği ameleleri tekrar istihdam etmek istememiş ve kendileri amele bulmaya çalıştıklarından amele konusunda da eksiklik çekilmeye başlanmıştır.[371]

İnşa edilen telgraf hatlarıyla ilgili önemli bir sıkıntı da bu hatların sık sık sabotaja uğraması olmuştur. Bu bağlamda Edirne Valisi tarafından yazılan yazıda, Çorlu ve Silivri taraflarında telgraf tellerinin bir takım şahıslar tarafından kırıldığı bildirilmiştir. Telleri kıranların açığa çıkartılması amacıyla güvenlik tedbirleri arttırılmıştır. Hattın güvenliğini sağlamak üzere inşa edilen kule ve kulübelerin tekrar muayene edilmesi ve her bir kulübede bulunan 2'şer nefer müstahfız askerine birer nefer daha ilave edilerek bunların üzerine çavuş ve mülazım unvanıyla gece gündüz dolaşmak üzere her bir kazanın meclisleri marifetiyle ikişer nefer süvarinin tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için Rüştü Ağa görevlendirilerek Büyükçekmece tarafına gönderilmiştir. Tahribattan korunması amacıyla yapılacak telgraf merkezlerinin kargir ve üzeri kurşun puşideli olarak inşa edilmesine karar verilmiştir.[372]

1855 yılı Mart ayı başlarında çekilen İstanbul – Edirne hattının işleri, 6 Ağustos 1855'te tamamlanmış ve 16 Ağustos 1855 tarihinde de bu hat işlemeye başlamıştır.[373] Hattın inşa edilmesinin ardından uygulanan tarife, Tablo 23'te gösterilmektedir. Buna göre, kelime sayısına bağlı olarak uygulanacak tarife Edirne – Şumnu veyahut İstanbul – Edirne ve İstanbul – Şumnu hatları için ayrı ayrı olarak mecidiye kuruş ve gümüş mecidiye beşlik cinsinden hesaplanmıştır.

371 BOA., A. MKT. UM. 198 – 53., 15 Haziran 1855 (29 Ramazan 1271).
372 BOA., A. MKT. UM. 201 – 17., 13 Temmuz 1855, (27 Şevval 1271).; BOA., A. MKT. UM. 186 – 13., 15 Nisan 1855, (27 Receb 1271).
373 Semavi Eyice, "İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Amire'nin Projesi, (1855)", **Tarih Dergisi**, Sayı: 34, 1984, s. 62.

Tablo 23: Telgraf Tarifesine İlişkin Cetvel

Edirne'den		**İstanbul'dan**				**Adet kelime**
Şumnu'ya		**Şumnu'ya**		**Edirne'ye**		
Mirya metre[1]* 19		**Mirya metre 42**		**Mirya metre 23**		
Mecidiye kuruş	**Gümüş mecidiye beşlik**	**Mecidiye kuruş**	**Gümüş mecidiye beşlik**	**Mecidiye kuruş**	**Gümüş mecidiye beşlik**	
19	2	42	2	23	2	1 – 25 Kelime
19	4	42	4	23	4	26 – 35 Kelime
19	6	42	6	23	6	36 – 45 Kelime
19	8	42	8	23	8	46 – 55 Kelime
19	10	42	10	23	10	56 – 65 Kelime
19	12	42	12	23	12	66 – 75 Kelime
19	14	42	14	23	14	76 – 85 Kelime
19	16	42	16	23	16	86 – 95 Kelime
19	18	42	18	23	18	96 – 105 Kelime

Kaynak: BOA., HR. TO. 421 – 51., 1855., Ceride-i Havadis, Numara: 767, 6 Aralık 1855, (26 Rebiü'l-evvel 1272).

Tablo'ya göre yazılacak telgrafta kullanılacak 25 kelimeden itibaren her on kelime için 2 gümüş mecidiye beşlik ilaveten alınacaktır. Alınacak telgraf ücreti, hattın uzunluğu ile de orantılı şekilde belirlenmiştir.

d. İngiltere ve Fransa Tarafından İnşası Gerçekleştirilen Hatlar

Osmanlı Devleti'nin yanında Ruslara karşı savaşa katılan Fransa ve İngiltere devletleri, cephe ile kendi karargâhları arasında telgraf hatları kurmuşlardır. Bu hatlar, Osmanlı sınırları içerisinde faaliyete geçen ilk telgraf hatlarıdır. Telgraf hatları döşenirken Varna her zaman merkezî bir konuma sahip olmuş, cepheden gelen haberlerin İstanbul ve Avrupa'nın diğer merkezlerine ulaştırılmasında aracılık işlevini üstlenmiştir.[374] Fransızlar, Varna – Rusçuk – Bükreş arasında ve İngilizler ise savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ne bırakılması şartıyla Varna ile Balaklava arasında birer hat çekmişlerdir. Fransızlar tara-

374 Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Kırım Savaşı'nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853- 1856)**, 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 130.

fından Avusturya hattı ile birleştirilmek üzere inşa edilecek Varna – Bükreş hattının Şumnu, Silistre ve Rusçuk'tan da geçmesi ve inşaata ilişkin masrafların yarısının, inşaatın bitiminin ardından yapılan hesaplara bağlı olarak, İngilizler tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Yazışmalar belirlenen ortak tarife üzerinden ücretlendirilecek ve gelirler ise hükümetler arasında eşit bir şekilde paylaşılacaktır. Her iki hükümetin isteğine bağlı olarak yeni bir hattın inşasına karar verilmesi durumunda ise bu hat yine Fransızlar tarafından inşa edilecektir.[375] Varna – Balaklava hattı için ise İngilizler 600 km uzunluğunda bir kabloyu Varna'dan 10 Nisan 1854 tarihinde denize indirmişler ve 18 Nisan 1854'te Kırım'a ulaştırmışlardır. Bu hat, daha sonra Varna üzerinden deniz yolu ile İstanbul'a bağlanmıştır. Yapılan hatlar sayesinde Londra, Paris ve İstanbul arasında haberleşme hızı bir saate kadar düşmüştür. Böylelikle Avusturya telgraf hatları ile Fransız ve İngiliz ordularının kendi başkentleri ile ve Osmanlı Devleti'nin ise uluslararası haberleşme sistemi ile bağlantısı sağlanmıştır.[376]

Haberleşmenin kolaylaştırılması ve hızlandırılması amacıyla masrafları Fransa hazinesinden ödenmek, savaşın bitiminin ardından Osmanlı Devleti'ne terk olunmak ve Varna'ya çıkartılan telgraf memurlarının gözetimi altında bulunmak üzere Varna ile Rusçuk arasında bir telgraf hattının inşası gerekli görülmüştür. De La Rue ve Blacque tarafından inşa edilmesi kararlaştırılan telgraf hattına ek olarak inşası gerçekleştirilecek bu hatta dair olarak Fransa maslahatgüzarı Benedet tarafından Fransız Sefareti baş tercümanı Schefer'e verilen talimnamenin meali, 25 Aralık 1854'te kurulan mecliste ele alınmıştır. Fransız maslahatgüzarı ve sefaret baş tercümanı, savaş nedeniyle adı geçen yerler arasında telgrafın hemen inşa edilmesine dair izin istemişlerdir. Rumeli tarafında inşası kararlaştırılan telgrafın bir kolunun Şumnu'ya uzatılarak inşası tasavvur olunan Varna telgrafının da onunla birleştirilmesinin faydalı olacağı kurulan mecliste müzakere edilmiştir.[377]

Silistre Valisi, Varna Kaymakamı, Serdar-ı Ekrem İsmail Paşa ve Varna Defterdarı'na yazılan tahriratta, Fransa Devleti tarafından Varna ile Rusçuk arasında telgrafın inşa edilmesi için tayin edilip gönderilecek memurun isteyeceği şeylerin temini ve telgrafın hızlı bir şekilde inşa edilmesi işinde tüm kolay-

375 **House of Commons Parliamentary Papers**, No: 31930, Londra, 1 Şubat 1855.

376 Kaçar, s. 48.; Davison, s. 349.; Yazıcı, s. 623.; Ceride-i Havadis, Numara: 759, 9 Ekim 1855, (27 Muharrem 1272).

377 BOA., A. AMD. 53 – 45., 27 Aralık 1854, (6 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., A. MKT. UM. 176 – 27., 2 Ocak 1855, (12 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. MMS. 3 – 116., 28 Aralık 1855, (7 Rebiü'l-ahir 1271).

lıkların sağlanması ve gerekli olan amele, edevat ve levazımat malzemelerinin verilecek pusulalar gereğince tedarik edilmesi istenmiştir. Bu anlamda işlerin kolaylaştırılması amacıyla Meclis-i Vükela kararı üzerine durum, lazım gelen memurlara bildirilmiş ve gönderilecek telgraf memurlarının ikametleri için uygun hanelerin tedarik edilmesi, kullanacakları hayvanlara gerekli arpa ve samanın hazırlanması ve çalışacak amelenin muhafazaları amacıyla 2'şer 3'er zabtiyenin görevlendirilmesi verilen şukkalarla talep edilmiştir.[378]

Fransa tarafından Varna – Rusçuk hattının inşası için görevlendirilen elektrik telgrafları müdürü Kont Ankler'in maiyetine Bâb-ı Âli Tercüme Odası memurlarından Mustafa Efendi ile Vuliç 1.500 kuruş maaş ve 1.500 kuruş harcırah ile tayin edilmiştir. Bu memurlardan Ankler ile birlikte bulundukları süre içerisinde, telgrafın imal edilme usulünü ve bununla iletişim kurma yöntemlerini öğrenmeleri istenmiştir.[379] Buna karşın kendilerine yeterli imkânların sağlanamamış olması nedeniyle Vuliç ve Mustafa Efendiler, görevlerini oldukça zorlu koşullar altında gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.[380]

Varna'dan Şumnu ve Rusçuk'a kadar olan telgraf hattının inşa edilerek faaliyete geçmesinin ardından bu hattın Yergöğü hattı ile birleştirilmesine karar verilmiştir. Tuna Nehri'nin altından uzatılacak bir kablo ile bir hafta içerisinde Yergöğü hattının da faaliyete geçebileceği belirlenmiştir. Bununla birlikte, henüz gerekli edevatın gelmemiş olması nedeniyle iki telgraf merkezi arasındaki haberleşme geçici olarak 5 – 6 kıta kayık tahsis edilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Yergöğü hattının ne şekilde kullanılacağına dair Silistre Valisi tarafından gönderilen bir kıta tahrirata cevaben bu hattın sadece devletlerarası iletişime tahsis edilmesi; bunun için de sefaretler arası geçici bir nizamname yapılmasının lazım geleceği, Hariciye Nezareti tarafından valilere ve sefaretlere bildirilmiştir.[381]

İngiltere Devleti tarafından inşası gerçekleştirilen Varna – Balaklava hattı konusunda ise İngiltere Sefareti tarafından sefaret baş tercümanına verilen bir kıta talimname ile deniz altından bir telgraf hattının tesis ve inşası için İngiltere'den bir memur ile birkaç mühendisin hemen gönderilmek üzere bulunduğu Ali Paşa'ya ve Varna Kaymakamı'na bildirilmiştir. Gönderilecek mühendisler için gerekli desteğin sağlanması ve telgraf için alıcı merkezi

378 BOA., HR. MKT. 97 – 91., 2 Ocak 1855, (12 Rebiü'l-ahir 1271).
379 BOA., A. MKT. UM. 196 – 12., 17 Mayıs 1855, (29 Şaban 1271).
380 BOA., İ. HR. 129 – 6556., 18 Mart 1856, (11 Receb 1272).
381 BOA., İ. HR. 120 – 5972., 28 Mayıs 1855, (11 Ramazan 1271).

olarak münasip bir mahallin belirlenmesi İngiltere konsolosu tarafından talep edilmiştir. Mühendislerin, telgrafların demir tellerini kısa süre içerisinde yerleştirmeyi taahhüt ettikleri belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir.[382] Telgrafın inşasında ihtiyaç duyulan alet ve edevat, İngiltere'den gelen bir vapur ile gönderilmiştir. Newall and Company tarafından gerçekleştirilen inşaat, Nisan 1855'te tamamlanmış ve ilk etapta sadece İngiltere Ordusu kumandanı Lord Raglan ve Fransa Ordusu kumandanı General Canrobert'in bu telgrafı kullanmaya yetkisi olmuştur. Varna – Balaklava hattının tamamlanmasının ardından bu hattın İstanbul'a uzatılmasına karar verilmiştir. Bu hattın inşası özel bir komisyona havale edilmiştir. Komisyonda Varna – İstanbul hattının deniz yolu ile uzatılması düşünülmüş fakat gerekli görülen alet ve edevatın gelmesinin çok uzun zaman alacak olması, deniz yolunun kara yolu ile kıyaslandığında çok daha pahalı olması ve 1,5 ay gibi kısa bir süre içerisinde bitirilmesi planlanan İstanbul – Edirne – Şumnu hattı vasıtasıyla da Varna – İstanbul iletişiminin sağlanabileceği İngiltere'ye yazılmış ve gelecek cevaba göre davranılması istenmiştir.[383] Bu hattın inşasının tamamlanması, 9 Eylül 1855 tarihinde gerçekleşmiştir. Hat, Varna Limanı'ndan Karadeniz'in Kilyos kıyısına kadar deniz altından; daha sonra da Tepebaşı'nda inşa edilen telgraf merkezine kadar da kara üzerinden uzatılmıştır. 25.000 sterline inşa edilen bu hat daha sonra 5.000 sterlin karşılığında Osmanlı Hükümeti'ne bırakılmıştır.[384] Savaş süresince gerek Osmanlı Devleti tarafından inşası gerçekleştirilen gerek müttefik devletler tarafından inşa edilen hatlar aşağıdaki haritadan takip edilebilir. Haritada turuncu renk ile gösterilen hat İngilizler tarafından inşa edilen Balaklava – Varna hattıdır. Bu hat yukarıda da belirtildiği üzere sonradan İstanbul'a bağlanmıştır. Haritada mor renk ile gösterilen hat ise inşası Fransızlar tarafından gerçekleştirilen telgraf hatlarını temsil etmektedir. Bordo renk ile gösterilen hatlar Osmanlı Devleti tarafından sonradan inşa edilen hatlardır. Sarı, Mavi ve Yeşil hatlar ise savaş sırasında inşası Telgraf Komisyonu'na teklif edilen hatlardır. Yeşil hat Mösyö Lick tarafından teklif edilen telgraf hattı iken sarı hat Mösyö Cook tarafından teklif edilen telgraf hattıdır. Mavi hat ise Mösyö De La Rue ve Blaque tarafından teklif edilen hat olup inşası Komisyon tarafından kabul edilip gerçekleştirilen hattır.

382 BOA., İ. HR. 117 – 5709, 9 Ocak 1855, (19 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., HR. MKT. 99 – 2., 9 Ocak 1855, (19 Rebiü'l-ahir 1271).

383 Ceride-i Havadis, Numara: 740, 15 Mayıs 1855, (27 Şaban 1271).; BOA., İ. HR. 120 – 5978., 29 Mayıs 1855, (12 Ramazan 1271).; BOA., İ. HR. 121 – 6031., 23 Haziran 1855, (7 Şevval 1271).; Bektaş, s. 675.

384 Hacısalihoğlu, s. 129.

Harita 6: Osmanlı Devleti'nde Telgraf Hatları

Kaynak: Constantini (1976) kullanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır

Savaş sırasında İngiltere ve Fransa devletleri tarafından Varna'dan Bükreş'e kadar uzatılmış olan telgraf hattının, artık lüzum kalmadığı gerekçesiyle Osmanlı Devleti tarafından alınması hususu, Fransa Sefiri Touvonel tarafından verilen takrir ile ifade edilmiştir. Bu telgraf hattının tüm edevat ve eşyası ile birlikte satın alınması yararlı görünmekle birlikte, İngiltere ve Fransa devletlerinin hoşnutluğunun sağlanması da gerekli görülerek, maliyetinin 158 bin 492 frank 87 santim olduğu ve %10 hesabıyla 15 bin 849 frank tenzil edilerek, 142.643 frank 59 santime verilebileceği telgraf meclisine bildirilmiştir.[385]

385 BOA., A. AMD. 74 – 15., 1273.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NDA OSMANLI ORDUSU'NUN TEÇHİZİ

Ordu için gerekli savaş malzemeleri esas olarak barut, top, tüfek ve bu malzemelere ilişkin ekipmanlardan oluşmaktadır. Ordunun teçhiz edilmesi ise bu malzeme ve ekipmanların tedarik, depolama ve birlikler arasında tahsisinden meydana gelmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, ordunun savaş malzemesi ile donatımı merkezi olarak yönlendirilmeye devam etmiş, temelde kendine yetme prensibi benimsenmekle birlikte ihtiyaç duyulduğunda dışarıdan da silah alımına gidilmiştir. Bu anlamda hiçbir zaman tam bağımlılık durumu söz konusu olmamıştır. Bu dönemde devletin farklı yerlerinde bulunan baruthanelerin pek çoğu kapanmakla birlikte III. Selim zamanında kurulup işlemeye başlayan Azadlı ve İstanbul baruthaneleri ile birlikte devletin bu anlamda üretim yeri başkent İstanbul olmuştur.[386] Kırım Savaşı süresince de İstanbul'da bulunan baruthaneler ve Zeytinburnu fabrikası, hem Osmanlı askerlerine hem de müttefik ordulara çok miktarda barut ve mühimmat sağlamayı başarmıştır.[387]

3.1. İHTİYAT AMAÇLI SAVAŞ HAZIRLIKLARI

Devlet, savaş hazırlığı bağlamında öncelikle eksiklerini tespit ederek; bunların giderilmesine yönelik tedbirler almayı hedeflemiştir. Bunun için de Rusya'ya karşı resmen savaş ilan ettiği 4 Ekim 1853 tarihinden itibaren ordunun sefer mevsimi olan bahar aylarına kadar hızlı bir ikmal seferberliğine girişmiştir. Bahar aylarına kadar geçen sürede ihtiyaç duyulan mühimmat ise daha çok ordu mevcutlarından kullanılmıştır.[388] Kırım Savaşı'nda ihtiyaç duyulan mühimmatın temini konusunda Meclis-i Meşveret'te yapılan görüşmede önem derecesine göre sınıflandırılan mühimmat ve savaş malzemelerinin bir kısmının devletçe, bir kısmının tüccar vasıtasıyla Avrupa'dan getirtilmesi ve bir kısmının ise ülke içinde tedariki ve imali kararlaştırılmıştır. Devlet tarafından yurt dışından tedarik edilecek mühimmata ilişkin olarak Tophane-i Âmire tarafından bir defter düzenlenerek sefaretlere verilecektir. Tüccar vasıtasıyla yurtdışından getirtilecek mühimmat ve benzeri eşyanın alımı, Ticaret Nezareti vasıtasıyla isimleri daha önceden belirlenmiş olan tüccar ile sözleşmeye bağlanacaktır. Yurt içinde üretilmesi planlanan mühimmatın ise

386 Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt VI, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 627.; Muzaffer Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthaneleri", İstanbul Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, İstanbul, 1956, ss. 135 – 136.; Zafer Gölen, "Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Amire", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 10, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 141.

387 ATASE., 1828 – 29 Osmanlı – Rus Harbi., s. 390.

388 BOA., İ. MMS. 1 – 7., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

listesi, Tophane Müşiri'ne takdim edilecektir.[389] Tophane Müşiri Fethi Paşa ve Kaptan-ı Derya'nın katılımı ile Meclis-i Meşveret'te yapılan görüşmelerde, ordu mevcutlarının büyük oranda azaldığı ve ihtiyat amacıyla talep edilen mühimmatın çok fazla olduğu belirtilmiştir. Daha sonra yeni taleplerin de yapılacağından hareketle Harbiye, Tophane ve Tersâne-i Âmire için ihtiyaç duyulan mühimmat ve diğer eşyaların, ayrı ayrı defterlerinin tutulmasına karar verilmiştir. Gerekli görülen mühimmatın talep edilmesinden önce belirli kale ve müstahkem mevkilerde bulunan top ve mühimmatın mevcudu tespit edilmiştir. Önceden belirlenmiş kale ve mevkilerde bulunan ve buralara gönderilmesi öngörülen topların sayısı ve barutun miktarı Tablo 24'te gösterilmiştir. Gerçekleştirilecek tahkimata bakıldığında; devletin özellikle Balkanlar'da bulunan kalelere öncelik verdiği görülmektedir. Bu çerçevede kalelerin donatımı için top ve barut miktarının arttırılmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Rumeli Bölgesi ile kıyaslandığında Anadolu ve Batum ordu bölgelerindeki kalelerin yeterli şekilde ikmal edilemediği görülmektedir.

Tablo 24: Belirli Mevki, İstihkam ve Kalelerin Top Mevcutları ve İhtiyaçları

Kale ve Mevkiler	**Top Sayısı**				**Gönderilecek Barut Miktarı**
	Mevcut	**Gönderilen**	**Gönderilecek**	**Toplam**	**Kantar**
Şumnu, Silistre, Rusçuk, Varna Kaleleri	733	53	75	861	25.897
Sofya, Niş, İşkodra, Hersek ve Somunlu Balkanı	657	20*	392**	1.069	13.991
Ahyolu ve Misivri Sahili İstihkamatı	-	-	50**	50	-
Vidin, Niğbolu, Büyük Ada, Belgrad, Feth'ül-İslâm, Belgradcık ve Balkanların geçit mahalleri	874	50	-	924	12.675
Erzurum, Kars ve Van Bölgesi istihkamları	79	30	-	109	2.638
Trabzon, Samsun ve çevresi istihkamları	134	-	36	170	-
Batum Ordusu Bölgesi'nde bulunan istihkamlar	28	-	59	87	-

389 BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 23., 21 Temmuz 1854, (25 Şevval 1270).

Anadolu ve Batum ordularıyla Rumeli'nin bazı bölgelerinde bulunan seyyar toplar	350	-	-	350	3.387
Sinop Kalesi	2.663	402	-	2.663	-
Toplam	**5.518**	**555**	**612**	**6.283**	**45.913**

***Tophâne-i Âmire'den gönderilecek, **Dışarıdan tedarik edilecek.

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5.,16 Mart 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).

30 Kasım 1853'te meydana gelen Sinop Olayı'nın ardından İngiliz ve Fransız donanmaları, Karadeniz'de devriye gezmeye başlamıştır. 27 Şubat 1854 tarihinde verilen ultimatom ile Rusya'dan 18 Nisan 1854 tarihine kadar Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmesi talebinde bulunulması ve Rusya'nın bu ultimatoma vereceği yanıttaki belirsizlikler, Osmanlı Devleti'ni her anlamda ihtiyatlı davranmaya sevk etmiştir.[390] Rusya'nın Batılı güçlerin baskıları karşısında geri adım atıp atmayacağının meçhul olmasından dolayı Osmanlı Devleti, hazırlıklarını hızlandırmıştır. Devlet, savaşın bahar aylarında şiddetleneceği beklentisinden hareketle Rumeli, Anadolu ve Batum orduları ile bu bölgelerde bulunan kalelerin ve diğer istihkamların top ihtiyaçları giderilene kadar mevcutlarında bulunan topların 300 – 500 atım hesabıyla ikmal edilmesi yoluna gitmiştir. Mevzi memurları tarafından talep edilen yeni topların tedarikine kadar Tersâne-i Âmire mevcudunda bulunan 479 kıta topun istihkam mevkilerine gönderilmesi uygun görülmüştür.[391] 1854 yılı Şubat ayı sonundan bahar aylarına kadar dışarıdan ithal edilmesi veyahut Tophâne-i Âmire'de kalıbının dökülerek imal edilmesi öngörülen topların toplam masrafının 34.465 keseye mal olacağı tahmin edilmiştir. Avrupa'dan getirtilecek topların tahmini bedelinin 10.847 kese ve Tersâne-i Âmire'den satın alınacak topların bedelinin ise 20.047 kese olacağı hesaplanmıştır. Bu toplardan 75 tanesinin Tophâne-i Âmire'den ve 478 tanesinin ise Tersâne-i Âmire ve diğer yerlerden tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Kale ve istihkâmlarda bulunan top mevcudunun tespitinin ardından ordu için gerekli görülen mühimmat, levazımat ve iaşe maddeleri birinci, ikinci ve üçüncü sınıf olmak üzere üç kısma ayrılarak bir defter halinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye sunulmuştur. Yeni talep edilecek mühimmatın bir bölümünün, Londra'dan tedarik edilmesi ge-

390 BOA., İ. HR. 108 – 5293., 2 Mart 1853, (21 Cemaziye'l-evvel 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 678, 17 Mart 1854, (17 Cemaziye'l-ahir 1270).

391 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 17., 29 Aralık 1853, (28 Rebiül Evvel 1270).

rekli görülmüş ve bunun karşılığında yapılacak ödeme şeklinin, ihtiyaç duyulan maddelerin satın alınacağı yerdeki fiyatlarının belirlenmesinin ardından devletçe kararlaştırılması uygun görülmüştür.[392]

1854 yılı baharına kadar ihtiyaç duyulan barutun ancak % 10'unun üretilebileceği anlaşılınca talep fazlasını oluşturan top ve top imali için gerekli görülen demir, hartuçluk tel ve benzeri malzemeler yurtdışından ithal edilmek zorunda kalınmıştır. Dışarıdan ithal edilecek her türlü mühimmat ve malzemenin ne şekilde tedarik edileceğinin ve fiyat ve teknik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla Seraskerlik, Tophâne-i Âmire, Meclis-i Hass-ı Vûkela azalarından ve tüccardan bazı uygun kimselerin tayiniyle bir komisyon oluşturmuştur. Yurtdışından satın alınacak topların, çapları itibariyle yurtiçinde üretilen toplardan farklı olmaları nedeniyle top taneleri uyum göstermeyeceğinden; ithal edilecek topların biner atım olmak üzere hesaplanması gerekli görülmüştür. Yurtiçinden satın alınacak mühimmat ve sair malzemenin bedeli ise 58.000 kese olarak hesaplanmıştır. Yurt dışından ithal edilecek mühimmat için Hazine'den Tophane ve Harbiye namına 22.500 keselik kredi mektubu tahsis edilmiştir.[393] Avrupa'dan ithal edilmesi lazım gelen malzemeler Tablo 25'te verilmiştir. Tablo'da gösterilen mühimmatlardan kapsül, çakmak taşı, fişek, çadır ve bakır kapkacak, Avrupa'dan getirtilecek eşyalardan olmakla birlikte daha önce sözleşmeye bağlı olarak sipariş edilmiştir.[394] Avrupa'dan getirtilecek mühimmat ve levazımat malzemelerinin büyük çoğunluğu müttefik ülkeler olan Fransa ve İngiltere'den getirtilmiştir. Satın alınan ürünlerin gönderilen numunelere uygun olması talep edilmiştir. Bu bakımdan o dönemde silah endüstrisinde standardizasyonun tam olarak sağlanamadığı da ifade edilebilir.

Tablo 25: Yurtdışından İthal Edilmesi Kararlaştırılan Mühimmat ve Malzeme

Eşyanın Cinsi	**Miktar/Sayı**	**Birimi**	**Açıklama**
Ham demir	5.000	kantar	Londra'dan
Yassı çubuk demiri	5.000	kantar	Londra'dan
Hartuçluk şali (bez)	750.000	zira'	Londra'dan
Hartuçluk kâğıt	4.500	top	Londra'dan
Beyaz teneke	700	sandık	Londra'dan
Sarı teneke	3.750	kıyye	Londra'dan

392 BOA., A. AMD. 50 – 63., 20 Aralık 1853, (19 Rebiü'l-ahir 1270).
393 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 18., 20 Aralık 1853, (19 Rebiü'l-ahir 1270).
394 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 20., 17 Aralık 1853, (16 Rebiü'l-ahir 1270).

Fransa köselesi	8.000	kıyye	Marsilya'dan
Yağlı kösele	8.000	kıyye	Marsilya'dan
Samanlı tabir olunur eğe	5.666	deste	Triyeste'den
İngiltere eğesi	363	düzine	Londra'dan
İsfidaç	100	sandık	Likorna'dan
Venedik koğuşu	120.000	adet	Triyeste'den
Muy-ı hınzır	2.875	kıyye	Fransa, İngiltere ve diğer
Maden kömürü	65.000	kantar	Londra'dan
Demir top ve obüs tanesi	2.250.000	kıyye	Londra'dan
Kanaviçe kirpası	500	top	Fransa veya İngiltere'den
Kal'î	200	kantar	İngiltere'den
Pik demiri	60.000	kantar	İngiltere'den
Köhne halat	36.666	kıyye	İngiltere'den
Tokmak kayışı	10.000	top	Londra'dan
Farklı türde vidalı mismar	333	paket	Fransa'dan
Burma sarı teneke	3.000	kıyye	Londra'dan
Barut	80.118	kantar	Avrupa'dan
Fişek	35.000	sandık	Avrupa'dan
Fitil-i Mısrî	43.000	kıyye	İskenderiye'den
Kapsül	40.000.000	adet	
Çakmak taşı	45.000.000	adet	
Fişek	30.000	sandık	Avrupa'dan sipariş edilecek 35 bin sandık fişek ayrıca gönderilecektir.
Çadır	4.305	adet	
Bakır kapkacak	37.300	kıyye	

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5. ve lef. 20., 23 Ocak 1854, (23 Rebiü'l-ahir 1270).

Gerekli görülen levazımat malzemelerinin bir kısmının ise ülke içinden tedariki mümkün görülmüştür. Ülke içinden satın alınacak ve üretilecek mühimmatın bedelinin, 1854 yılı Ocak ayı ortasından Nisan ayı ortasına kadar 29,766 kese 93 kuruşu Tophâne-i Âmire için, 26.720 kese 400 kuruşu savaş mühimmatı için ve 1.513 kese 3 kuruşu ücret, harcırah ve navlun bedelleri için olmak üzere yaklaşık olarak 58 bin kese akçe olduğu ve bu bedelin 3 aya taksim edilerek; her aya isabet eden 19.333 kesenin, hafta hafta ödeneceği,

Tophane-i Âmire Müşiri Fethi Paşa'nın tezkiresinde bildirilmiştir.[395] Talep edilen malzemelerin, Maliye Hazinesi'ni sıkıntıya sokacağı kesin bir dille ifade edilmiş ve takip eden dönemde savaşın şiddetlenme ve uzama ihtimali karşısında taleplerin karşılanmasının imkânsız hale gelebileceği ve buna karşın defterde belirtilen malzemelerin hiç birisi için tehir ve gecikmeye mahal verilmemesi gerektiği de belirtilmiştir. Bununla birlikte ödeme konusundaki sıkıntıların önüne geçilmesi amacıyla zorunlu olarak ihtiyaç duyulan 60 bin fişekten ayrı olarak gerekli görülen mühimmatın zorunlu ve ihtiyaca bağlı olarak iki kısma ayrılması ve hangi malzemelerin zorunlu ve hangi malzemelerin ise ihtiyaca bağlı olduğunun Seraskerlik makamınca kararlaştırılması uygun görülmüştür.[396] Ülke içinden tedarik edilmesi öngörülen mühimmat ve malzemeler, Tablo 26'da gösterilmiştir. Devlet, ordusunun teçhizine büyük önem vermiştir. Tablo'da da görüldüğü üzere bu amaçla bir milyon kıyye gülle, 40 milyon adet kapsül, 25 milyon adet çakmak taşı ve 30 bin sandık fişek tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır.

Tablo 26: Yurtiçinden Tedariki Mümkün Görülen Mühimmat ve Malzeme

Eşyanın Cinsi	**Miktar/Sayı**	**Birimi**
Ham demir	3.000	kantar
Ham saç	500	kantar
Yassı çubuk demiri	3.000	kantar
Farklı türde misketler	55.772	kantar
Hartuçluk şalî	35300	zira‘
Hartuçluk kâğıt	1.812	top
Beyaz teneke	858	sandık
Sarı teneke	2.267	kıyye
Kösele	7.000	kıyye
Yağlı kösele	7.000	kıyye
Tabaklanmış deri	20.000	adet
Beykoz keçesi	10.000	adet
Beyaz keçe	7.000	adet
Meşin	13.000	adet
Balıkesir köselesi	4.000	adet
Samanlı eğe	2.334	deste
İngiliz eğesi	133	düzine
Don yağı	5000	kıyye
Maden kömürü	65.000	kantar
Ahen dane ve yuvarlak	1.000.000	kıyye
Kendir-i ham	6.950	kıyye

395 BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).
396 BOA., İ. MMS. 1 – 7. 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Kaneviçe kirpası	1.000	top
Sepet ve küfe	30.000	adet
Serkabanlık kirpası	40.000	top
Ecnas vidalı mismar	667	paket
Ihlamur dalı	90.000	adet
Pik demiri	2.000	kantar
Kapsül	40.000.000	adet
Senk-i çakmak	25.000.000	adet
Evani-i nuhasiye	27.300	kıyye
Hasadır?	4.305	kıt‘aat
İsfidaç	25	sandık
Revgan-ı neft	5.000	kıyye
Venedik koğuşu	8.000	adet
Revgan-ı zeyt	10.000	kıyye
Fişek	30.000	sandık

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5, 23 Ocak 1854, (23 Rebiü’l-ahir 1270).

Tersâne-i Âmire’nin savaş hazırlığı için Kaptan-ı Deryâ tarafından gönderilen tezkirede; 1854 yılının ilkbaharına kadar ihtiyaç duyulan tüm levazımat malzemelerinin tedarik edilmesi ve bunun için gerekli hazırlıkların yapılması gerekliliği kesin bir dille ifade edilmiştir. Bununla birlikte donanmanın teçhizi ve tamiri gerekli gemilerin onarılması konusunda bahriye kumandanları ile görüşülerek bir kıta pusula hazırlanmıştır. Buna göre hâlihazırda sefere çıkabilecek 30 kıta küçük ve büyük gemi bulunduğu belirtilmiştir. Bu gemilerden 4 tanesinin tamire ihtiyacı olduğu ve bu tamir işinin büyük bir masraf gerektirmeyeceği pusulada ayrıca belirtilmiştir. Tersane-i Âmire’nin ambar ve mahzenlerinde yapılan kontrollerde; levazımat maddelerinin tümüyle bittiği, mühimmat malzemelerinin ise pek az kaldığı tespit edilmiştir. Kaptan-ı Deryalık’tan yazılan müzekkirede mevcut olan mühimmatın dahi işe yaramazlığı nedeniyle Bâb-ı Âli’den özel memurlar görevlendirilerek mahzenlerin denetlenmesi gerekliliği ifade olunmuştur. Bu hal ile donanmanın sefere çıkmasının mümkün olmadığı belirtilerek; bu noksanların giderilmesinin 27.300 keseye mal olup, savaş nedeniyle sayısı artan redif ve marnel (bahriye neferi) sayısı ve tüccar ve esnafın içerisinde bulunduğu zaruret hali göz önüne alındığında bu masraf için ihtiyat akçesi tertip edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir.[397] Tablo 27’de Bahriye Meclisi tarafından tanzim olunan defterde belirtilen ve altı ay zarfında Tersane-i Âmire mahzenleri için gerekli görülen eşyanın miktar ve bedelleri gösterilmektedir.

397 BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye’l-evvel 1270).

Tablo 27: Donanma İçin Gerekli Malzemenin Cins ve Bedeli

Eşyanın Cinsi	**Miktar/Sayı**	**Birimi**	**Toplam Fiyatı (Kuruş/Para)**
Türlü Harp Eğeleri	100	düzine	1.200
Kaba Kâğıt	400	top	16.000
Beyaz Boya	550	varil (5.500 kıyye)	24.062,20
Siyah Boya	1.125	varil (11.250 kıyye)	49.218,30
Lomboz	250	adet	9.750
Cephane	60	adet	2.340
Neft Yağı (Marsilya)	13.000	kıyye	182.000
Sancaklık şali (Ankara Beyazı)	16.000	zira‘	28.000
Hartuçluk şali	40.128	zira‘	84.268,32
Demir saç sarınç	208	adet(2.080 kantar)	249.600
Demir mismardan sarınç	500	kantar	77.500
Demir sacdan kazan	303	adet (10.00 kantar)	36.000
Demir köşebent	700	kantar	70.000
Yelkenlik (İngiliz)	2.485	ton	844.900
İngiliz çeliği	15	kantar	420
Pirinç vida	250	grosa (36.000 adet)	22.500
Küçük pirinç vida	250	grosa (36.000 adet)	20.300
Sarı tutkal	5.000	kıyye	65.000
Ham kurşun	20.000	kıyye	60.000
Ham bakır	40.000	kıyye	97.500
Balmumu	8.000	kıyye	152.000
Sarı Balmumu	600	kıyye	15.600
Altın varak	200	dirhem	24.000
Birinci numara maden	2.500	kantar	115.000
Zift	3.000	kantar	87.600
Katran	5.000	kantar	146.000
Gül suyu	6	fıçı (300 kıyye)	1.200
İsfidaç sandık	600	çift	144.000
Flemenk kâğıdı	15	top	2.250
Pirinç sarı teneke	30	adet (300 kıyye)	9.900
Fener için çam işaret	600	adet	54.000
Maden şırınga	4	düzine	240
Aşı boyası	650	kıyye	1.300
Dökümhane için kok kömürü	10.000	kantar	190.000
Tokmaklık kalın çamaşır	40	kantar	1.200
Demir, zincir komana	4	adet (1.312 kantar)	183.680
Aletler	12.940	kantar	3.817.300
Çapa demiri	5	adet (300 kantar)	97.500

Demir zincir	4	adet (1.312 kantar)	183.680
Çapa demiri	5	adet (335 kantar)	108.875
Kaba gürgen kömürü	90.000	kıyye	22.500
Demir Kürek	200	adet	5.600
Santo Kütüğü	1.300	kantar	65.000
Farklı renklerde çinko	2.150	kıyye	19.350
Yazışma kâğıdı	20	top	1.400
Tel ip	10.200	kıyye	132.600
Diğer			12.000
Toplam			**8.263.585,2**

Kaynak: BOA., İ. MMS. 7., lef. 11., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Kırım Savaşı başladığında, donanmadaki topların pek çoğu, namlu iç çeperleri ve dış yüzeylerinin paslı oluşu yüzünden kullanılamaz haldeydi. İşe yarayacak durumda olanlarının ise birçoğunun çapı birbirinden farklı olup bir standarttan yoksundu. Bu toplara sahip savaş gemileriyle düşmanın güçlü donanmasına karşı koymak, mümkün görünmüyordu.[398] Buna karşın Tersâne-i Âmire'nin talep ettiği mühimmat ve diğer eşyaların tedarikinde, büyük sıkıntı çekilmiştir. Tersane Hazinesi'nin yıllardır açık vermesi ve Bahriye Muhasebesi'nden özetlendiği üzere savaş hazırlıkları nedeniyle masrafların artması, bunun en temel sebebidir. Tüccar ve esnafa olan birikmiş borç 48.194 kese ve 110,5 kuruş iken, satın alımı sözleşmeye bağlanmış fakat henüz teslimatı gerçekleşmemiş olan mühimmat ve diğer eşyaların bedeli ise 16.863 kese 45 kuruş olup, toplam borç 65.057 kese 155,5 kuruştur. Tedarik ve tertibi zorunlu görülen eşya, mühimmat ve erzakın teslimi, tüccar ve esnafın önceki alacaklarının büyük ölçüde ödenememiş olmasından dolayı gerçekleşememiştir. Savaş öncesinde donanmanın ihtiyaçlarının giderilmesinin yaratacağı masrafın boyutu, Muhasebe Meclisi'nden önceki satın alımlar baz alınarak oluşturulan fiyat listesinin kullanılmasıyla toplam 27.302 kese 253,5 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tersâne-i Âmire'nin birikmiş borçları ve sözleşmeye bağlı alımları ile konsolide edildiğinde toplam borç 92.359 kese 409 kuruşa çıkmaktadır. Veresiye alımların, tüccar ve esnafın mevcut olumsuz durumlarını derinleştireceği ve bunun da arz güvenliğini tehlikeye atacağı düşünülerek; ihtiyat akçesi tertip edilmesi kararlaştırılmıştır.[399] Tersâne-i Âmire'nin sözleşmeye bağlı olarak teslimi sonradan gerçekleştirilecek olan alımları Tablo 28'deki gibidir. Karabet ve Anton Bezirganlar vasıtasıyla yapılacak alımların toplam bedeli 8,4 milyon kuruş civarındadır. Alımlar, büyük ölçüde Tersâne-i Âmire bünyesinde bulunan gemilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

398 Yıldız (Ed.), s. 102.
399 BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Tablo 28: Tersâne-i Âmire'nin Sözleşmeye Bağlı Alımları

Alacaklılar	**Borç Kalemleri**	**Toplam Borç (Kuruş)**
Karabet Bezirgan	Taraf vapuru ve dubaları bedeli	3.700.000
	Borç defterinde bulunan	-1.402.012
	Toplam	**2.297.988**
	Demir zincir bedeli	300.000
	Kabacuka ve saire bedeli	667.500
	Yedeklik olmak üzere vapur kazanı takımının bedeli	1.500.000
	Neft yağı bedeli	350.000
	Gömlek ve fanila bedeli	497.875
	İngiliz kirpas(bez) bedeli	606.900
	Muhtelif boya bedeli	131.250
	Cerb eğesi ve diğer eşya bedeli	170.000
	Toplam	**6.520.513**
Anton Bezirgan	Kabaçuka bedelinin kalanı	426.271
	Kırmızı çuka bedeli	46.000
	Kahverengi çuka bedeli	86.250
	Lacivert çuka bedeli	14.700
	Siyah şali bedeli	14.215
	Toplam	**587.436**
Milyö Bezirgan	Maden dökme bedelinden dolayı alacağı	**76.000**
Bedros	Ham demir ve diğer masraflardan dolayı alacağı	**1.225.000**
-	İzmid'den sözleşme ile satın alınan kaba kömürün bedeli	22.596
Toplam		**8.431.545**

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 10., 16 Ocak 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).

Bir yandan gerçekleştirilen askerî sevkiyatlar, bir yandan mühimmat masrafları ve bir yandan da Tophane ve Tersâne-i Âmire'nin masraflarına karşılık olarak ödenmesi gereken meblağ, 120 bin keseye ulaşmıştır. Bu masraflara karşılık Mısır Eyaleti'nin 1854/55 (H. 1271) senesi vergisi karşılık gösterilmek istenmişse de 60 bin kese olan vergi tutarı, masraflara yeterli gelmemiştir. Namık Paşa tarafından 1854 yılı Ocak ayı içerisinde Maliye ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratlardan anlaşıldığına göre Avrupa'dan alınması düşünülen istikraz konusu zorda olduğundan, Mısır Eyaleti'nin 1855/1856 (H. 1272) senesi vergisinin de masraflara karşılık gösterilmesi ve eğer söz konusu meblağın nakden ödenmesi gerekir ise mümkün olabildiği kadarının

tacirlerden tedarik edilmesi ve sonradan Maliye Nezareti aracılığıyla taksit taksit ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yurtdışından satın alınacak mühimmat ve eşyaya karşılık olarak ise uzun vadeli bir poliçe çekilmesi hususu sefaretler ile yazışılmıştır.[400]

3.2. YURTİÇİNDEN SAVAŞ MALZEMESİ TEDARİKİ

Teknik koşulların ve kapasitenin tespitinin ve ihtiyaçların giderilmesine yönelik kaynak tahsisinin ardından devlet, üretim, tedarik ve tahsis sürecini ihtiyaçları doğrultusunda yönetmeye başlamıştır. Ekim 1853 tarihinden itibaren barut üretim kapasitesinin arttırılması amacıyla Azadlı ve İstanbul baruthaneleri için ikişer adet dibek imal edilmesine başlanmıştır. Mevcut olan dibeklere sonradan satın alınan dört adet dibek daha eklenmiştir. Bununla birlikte bu dibeklerin gece gündüz çalışmasıyla 1 yılda ancak 30.000 sandık fişeğin üretilebileceği hesaplanmıştır.[401] Mart – Kasım 1853 yılı tarihleri arasında Rumeli ve Anadolu'da toplanan ordular için Harbiye ambarlarından 19.687 sandık kurşunlu fişek ve 21.759 varil barut verilmiştir.[402] Bu fişek ve barutlara ilişkin detaylar Tablo 29'da verilmiştir. Bu fişek ve barutlardan bir kısmı, ordu mevcutlarından verilmekte iken bir kısmı da sonradan imal edilerek tedarik edilmiştir.

Tablo 29: Harbiye Ambarlarından Rumeli ve Anadolu'da Depolanmış Malzeme Miktarı

Kurşunlu Fişek (Sandık)	Nizamiye	14.957
	Muvazzaf neferler	4.730
	Toplam	**19.687**
	Mevcuttan verilen	3.833
	İmal edilerek verilen	15.854
	Toplam	**19.687**
Barut (Varil)	Top	17.707
	Tüfek	3.820
	Toz	232
	Toplam	21.759
	Mevcut olup verilen	13.144
	İmal edilerek verilen	8.615
	Toplam	21.759

Kaynak: BOA., İ. HR. 103 – 5053., 10 Kasım 1854, (8 Safer 1270).

400 BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).
401 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5, 23 Ocak 1854, (23 Rebiü'l-ahir 1270).
402 BOA., İ. HR. 103 – 5053., lef. 2., 8 Kasım 1853, (6 Safer 1270).

Yeni alınan dibeklerle birlikte iki baruthanenin aylık 3.000 varil barut üretebileceği tahmin edilmiştir. Böylelikle takip eden üç ay içerisinde 12 bin varil üretilerek; önceki senenin toplam üretim hacmine göre 2,5 senelik barut üretilmesi planlanmıştır. Lakin Azadlı Baruthanesi'nin üretiminin, suların kesilmemesine bağlı olması, hâlihazırda Harbiye ambarlarının barut açısından boş olması ve ihtiyacın karşılanabilmesi için 4 aya ihtiyaç duyulması nedeniyle kapasite fazlası barutun İngiltere'den satın alınması kararlaştırılmıştır. İstanbul ve Azadlı baruthanelerinde inşa edilmeye başlanan dibeklerle birlikte iki baruthanede imali tahmin olunan barut miktarı 27 bin varildir. Bunlardan 3 bin varilinin türü ise diğerlerinden farklıdır. 12 bin varil barutun Kasım 1853 ile Mart 1854 tarihleri arasında imal edilmesi öngörülmüştür. Üretilen barutun 4.660 varili fişek imalinde kullanılacaktır.[403]

13 Nisan 1854 tarihinde oluşturulan Meclis-i Muvakkat'te ordular için ihtiyaç duyulan nizamiye ve muvazzaf fişeklerinin hemen tedarik edilmediği takdirde orduların ciddi sıkıntıya düşecekleri ifade edilmiştir. Bu fişeklerden bir kısmının yurt içinde üretilmesi, bir kısmının ise İngiltere'den satın alınmasına karar verilmiştir. Depolarda mevcut kurşun daha önce ihtiyaten ikmal edilmiş olmakla birlikte yurt içinde üretilecek kurşun için Baruthane-i Amire'nin gece gündüz çalıştırılmasıyla kısa süre içerisinde elde edilen 11 bin sandık fişekten 2.625 sandığı Anadolu ve Batum, 2.500 sandığı Rumeli ordularına, 1.500 sandığı Selanik Bölgesi'ne ve 3 bin sandığı ise Hassa ve Dersaadet ordularıyla çeşitli müstahkem mevkilerdeki askerlere verilmiş ve nihayetinde Hazine-i Celile'ye ait mahzenlerde hiç kurşun kalmamıştır. Bunun üzerine arayıcı esnafına da kurşun bulması emrolunmuş fakat elde edilen 20 bin kıyye miktarı kurşun, ancak iki üç günlük üretime yeterli olabilmiştir. Sonuçta, fişekhane üretime bir müddet ara vermek zorunda kalmıştır. Bunu üzerine Edirne, Akka Kalesi, Şam-ı Şerif ve Muarrat'ül-Numan'da bulunan eski, harap ve atıl yapılardaki kurşun aksam ve donanımların sökülerek; uygun yerlerdeki iskelelerden gemilere yüklenip; Tophâne-i Âmire'ye gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun için bölge vali ve idarî amirlerine de emirnameler gönderilmiştir. Fakat bu bölgelerden ihtiyaç duyulan kurşun tedarik edilene kadar fişek üretiminin sekteye uğramaması için Samsun'da bulunan madenlerde üretilen kurşunun bir miktarı, İstanbul'a gönderilmiş ve geçici bir süre bu kurşunla idare edilmiştir.[404]

403 BOA., İ. HR. 103 – 5053., lef. 3., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).
404 BOA., İ. HR. 108 – 5310., 18 Haziran 1854, (22 Ramazan 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 27., 2 Mayıs 1854, (4 Şaban 1270).

Savaşın başlamasından itibaren geçen bir yılı aşkın süre zarfında İstanbul Baruthanesi'nde kullanılan makinenin gece ve gündüz sürekli olarak çalışmasından dolayı edevatları eskimeye başlamış ve işleyişleri zayıflamıştır. Tophâne-i Âmire Meclisi tarafından yapılan tetkiklerde; makinenin 24 saat zarfında 500 kantar maden kömürü sarf ederek aralıksız işlemesi nedeniyle ziyadece ısındığı anlaşılmıştır. Ayrıca mevcut makinede kullanılan mermer dibeklerin, şiddetli bir biçimde dönmelerinden dolayı içlerinde bulunan demir madeninin açığa çıkıp ateş aldığı anlaşılmıştır. Makinenin tamire ihtiyaç duyması halinde kaybedilecek sürenin, üretimde ciddi kayıplara neden olacağı aşikâr bulunmuştur. Bu mermer dibeklerin her birinin, 55 – 60 bin kuruş karşılığında satın alındıkları mahallerden İstanbul'a naklinin uzun zaman alması nedeniyle bu makinelerin bozularak; barut üretimine sekte gelmemesi için yedekte bulunmak üzere bir makinenin daha satın alınması gündeme gelmiştir. Barutçubaşı Begos'un oğlu Arekil Londra'da görmüş olduğu 5 dibekli makinenin İstanbul Baruthanesi'nde bulunan makineye kıyasla yarı yarıya daha az kömür tükettiğini ve dibeklerinin demirden olması nedeniyle daha pahalı olan mermer dibeklerin kullanılmasına gerek kalmayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte üretim sürecinin her anında, başında bekleyen bir ameleye de ihtiyaç duyulmamaktadır. Bir iki aya kadar ikmali mümkün görünen makinenin, tahmini bedeli olan 15.500 sterline satın alınabileceği Arekil tarafından ifade edilmiştir. Bu 15.500 sterline karşılık sonradan senet yapılmak üzere şimdilik 8.000 sterlinlik bir kredi mektubunun verilebileceği, Hoca Begos tarafından gönderilen takrirle bildirilmiştir. Sterlinin kuruş değeri göz önüne alındığında bu fiyatın yaklaşık 5 bin keseye karşılık geleceği hesaplanmıştır.[405]

Ordu için gerekli mühimmat maddelerinden olan kurşun konusunda ordular mevcudunun yetersiz olduğu, Serasker Paşa'ya yazılan tezkirede belirtilerek; Bereketli, İzmid, Gümüşhane, Akdağ ve Gümüşhacıköyü madenlerinde bulunan kurşunun, derhal Samsun İskelesi'ne nakledilip, oradan ordu merkezine aktarılması kararlaştırılmıştır. Harput Eyaleti'nde bulunan Keban Madeni'nde üretilen kurşunun ise Anadolu Ordusu mevcuduna ve Üsküp Eyaleti'nde bulunan Karadağ Madeni'nde bulunan kurşunun da Rumeli Ordusu'na aktarılması uygun görülmüştür. Bunun için adı geçen madenlerin müdürleri ile kaza ve sancakların idarî amirlerine tahriratlar yazılmıştır.[406] Ayrıca Mısır, Sayda ve Lübnan'daki barutun ziyade kısmının İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Kaptan Paşa'ya yazılan tahriratla da Avrupa'dan satın alınması

405 BOA., İ. DH. 313 – 20163., 22 Ocak 1855, (3 Cemaziye'l-evvel 1271).
406 BOA., A. MKT. NZD. 89 – 65., 9 Eylül 1853, (5 Zilhicce 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 46., 29 Eylül 1853, (25 Zilhicce 1269).

kararlaştırılan barutun tedarikine kadar tamir olunmak üzere Tersâne-i Âmire'ye aldırılmış olan Ma'dudiye Kalyonu'nun mevcudunda bulunan barutun, Şumnu'ya gönderilmesi ve dışarıdan tedarik edildiğinde tekrar yerine konulması talep edilmiştir.[407]

Bununla birlikte Sinop Olayı'nın ardından batmış ve telef olmuş gemilerden sahile çıkmayı başarmış zabit ve neferlerle birlikte kurtarılabilen top, lenger (çapa), gumne (halat) ve benzeri mühimmatın İstanbul'a getirtilmesi amacıyla Tersâne-i Âmire'den Hüseyin Paşa görevlendirilmiş ve maiyetine küçük rütbeli zabitler ve bir bölük nefer verilmiştir. Kurtarılan mühimmat ve eşyanın taşınması amacıyla dolap sandallarına ihtiyaç duyulmuşsa da bunların Sinop Bölgesi'nde imal edilmesi zaman kaybına neden olacağından, Tersâne-i Âmire'de mevcut olan iki kıta sandaldan büyük olanı, gerekli olan alet ve edevatıyla birlikte Sinop'a gönderilmiştir. Söz konusu sandal bölgeye gitmekte olan bir vapura bağlanarak gönderilmiş ve Sinop'ta yapılacak iki kıta sandaldan bir tanesi ile birlikte yine bir vapura bağlanarak; İstanbul'a geri gönderilmiştir. Kurtarılan bu mühimmata ek olarak, Tersâne-i Âmire'de halat imali için her sene gerekli olan kendir, Samsun, Ordu ve Canik sancaklarından tedarik edilmekte iken savaş nedeniyle tedarik edilememiş ve yine adı geçen sancaklardan tertip olunan ham demir dahi gönderilememiş olduğundan ve Tersâne-i Âmire tarafından bu maddelere aşırı ihtiyaç duyulduğundan; söz konusu maddelerin tedariki Hüseyin Paşa'nın uhdesine ilave bir görev olarak verilmiştir. Bunun için kendisine 7.500 kuruş harcırah tahsis edilmiştir. Kendisi ve maiyetinde bulunacak neferlere verilecek maaşın ve ihraç olunacak eşyadan dolayı ortaya çıkacak masrafların, mahallî emval sandıklarından Hüseyin Paşa tarafından senetler verilerek karşılanması kararlaştırılmıştır.[408]

Baruthanelerde gerçekleştirilen üretimden başka, ordular için gerekli görülen barutun bir kısmı, yurtiçinden tüccar vasıtasıyla tedarik edilmiştir. İzmir'de bazı tüccarın elinde barut bulunduğu haber alınarak; bunların hemen satın alınması amacıyla miktarının ve ne şekilde satın alınacağının kararlaştırılması amacıyla İzmir Valisi ile irtibata geçilmiştir. Valinin fezlekesinde; İzmir'de bulunan 1.200 varil barutun, İstanbul'a olan nakliye masrafı dâhil olmak üzere varil başına 2.103'er kuruşa mal olacağı ve bedelinin Saruhan Sancağı emvalinden ödenebileceği belirtilmiştir. Bundan başka her bir varil

407 BOA., A. MKT. NZD. 111 – 87., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 118., 7 Mart 1854, (7 Cemaziye'l-ahir 1270).

408 BOA., İ. DH. 288 – 18105., 28 Aralık 1853, (27 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s.115., 22 Şubat 1854, (24 Cemaziye'l-evvel 1270).

için 100 para daha düşük bedel ile olmak üzere bir İngiliz tacir vasıtasıyla başka bir tacirin elinde 750 varil barutun bulunduğu ve bunun da bedelinin Saruhan Sancağı emvalinden karşılanabileceği ifade edilmiştir. İzmir'e yakın başka bir mahalde 350 varil kadar barutun bulunduğu haber alınmış ve pazarlık sonucu uygun fiyat alınabilirse bu barutun da alınabileceği belirtilmiştir. Satın alınan barutların işe yararlığının belirlenmesi amacıyla önceden numuneleri gönderilmiştir. Numuneleri gönderilen barutlardan işe yarar görünenlerin hepsi, satın alınarak gönderilmiştir. Bununla birlikte İzmir Valisi'nin haber verdiği iki takım toplam 1.950 varil ve henüz yeri belli olmayan 350 varil barutun, ayar itibariyle yüksek kalitede olduğu fakat gerçek kalitesinin gönderilmiş olan 6 tür numunenin incelenmesinden sonra belirleneceği Tophâne-i Âmire Meclisi tarafından bildirilmiştir. Yapılan tetkikler sonucunda toplam 1.540 varil olan 2 tür barutun işe yarar cinsten olmadığı, kalan 4 türden olan 50 varilin ise muharebeye elverişli olduğu belirlenmiştir.[409] Hanson Bezirgan'ın da elinde 1.000 kantar barut bulunduğu haber alınarak; Meclis-i Mahsus kararı üzere bu barutun hemen alınması istenmiş ve barutların tedariki görevi Meclis-i Mahsus tarafından Tophâne-i Âmire Müşiri'ne havale edilmiştir.[410]

Ordunun bir diğer silah kaynağını da yapılan bağışlar oluşturmuştur. Halk, elinde bulunan silahları orduya bağışlamıştır. Fakat bu durumun kontrolden çıkması ve ahalide bulunan silahların, ordu dışındaki birimlere geçmesi üzerine, Seraskerlik duruma el koymuş ve silah bağışını, bir düzene bağlamıştır. Tüfek bağışlamak amacıyla gönüllü olanlar için doğrudan Seraskerlik'te karakol dairesinde nöbet odaları oluşturulmuş ve halkın bağışlayacakları silahları, bu nöbet odalarına getirip teslim ederek; karşılığında bir kıta ilmühaber almaları istenmiştir.[411]

3.3. YURTDIŞINDAN SAVAŞ MALZEMESİ TEDARİKİ

Daha önce de belirtildiği üzere ihtiyaç duyulan mühimmat ve benzeri malzemelerin bir kısmı yurtiçinden tedarik edilmekle birlikte bir kısmı da yurtdışından ithal edilmiştir. Bu amaçla 1854 yılı Ocak ayı içerisinde Bâb-ı Âli ve Bâb-ı Seraskerî'de kurulan Meşveret Meclislerinde mühimmat ve diğer savaş malzemelerinin yurtiçinden tedarik edilemeyen kısmının, Avrupa'dan

409 BOA., A. MKT. NZD. 112 – 22., 14 Mart 1854, (14 Cemaziye'l-ahir 1270)., BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 118., 7 Mart 1854, (7 Cemaziye'l-ahir 1270).
410 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 119., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).
411 Ceride-i Havadis, Numara: 670, 2 Şubat 1854, (4 Cemaziye'l-evvel 1270).

tüccar vasıtasıyla getirtilmesine ve ithal olunacak malzemelerin ne şekilde, ne miktarda ve ne kadar fiyata tedarik edileceğine ilişkin hesap defterlerinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bunun için Ticarethane'de oluşturulan komisyona Tophâne-i Âmire Feriki Halil Paşa ve muhasebecisi ile Osmanlı Devleti teb'asından bazı yabancı tüccar ile devlet görevlileri katılmıştır. Fakat oluşturulan komisyona katılan tacirler, savaş malzemelerinin tedarikine aracı olmayı kabul etmiş iken top, fişek ve barut gibi mühimmatın kendileri aracılığıyla getirtilmesine, karşı çıkmıştır. Bunun üzerine tüccar tarafından getirtilemeyen top, fişek ve barut gibi mühimmatların tedariki amacıyla Osmanlı Devleti tarafından İngiltere ve Fransa sefaretlerine tebligatlar yazılarak; devletin bu ülkelerde bulunan sefirleriyle irtibata geçilmiştir. İngiltere ve Fransa'dan satın alınacak mühimmatın, Tophâne-i Âmire tarafından verilecek numune ve ölçülere uygun olması istenmiştir.[412] Bu bağlamda Fransa Sefiri olan Veliüddin Rıfat Paşa ve İngiltere Sefiri olan Kostaki Musurus Paşa, bu ülkelerde bulunan tüccar ile iletişime geçmiş ve mühimmat ve benzeri silah malzemelerinin alımını, Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı yetki çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Zira, 24 Aralık 1853 tarihinde Paris Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne yazılan iki kıta tahriratta; Paris Sefiri Veliüddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin yurt dışından yapacağı savaş malzemesi alımında, kendisinin belli bir komiyon karşılığında ve bedeli kendisi tarafından verilip sonradan Hazine'den taksit taksit alınmak kaydıyla, aracılık yapabileceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde Rothschild, bakır, kurşun ve buna benzer hammadde alımında adı geçen maden kaynaklarının kendisine ihalesi karşılığında aracılık faaliyeti ile Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye gönüllü olduğunu bildirmiştir. Bu tahriratlara yazılan cevapta; Londra'dan getirtilecek top ve benzeri mühimmatın bedelinin Rothschild tarafından karşılanıp buna karşılık olarak Osmanlı Devleti'nin bazı büyük gümrüklerinin buna karşılık gösterilip gösterilemeyeceği veyahut söz konusu mühimmat alımının taksitli olarak gerçekleştirilebilme ihtimalinin kurulacak bir komisyonda kararlaştırılmasının uygun olduğu ifade olunmuştur.[413] Bu ülkelerden gerçekleştirilen silah alımlarında Osmanlı Devleti, kimi zaman müttefik devletlerin garantörlüğünü ve aracılığını da sağlamaya çalışmıştır. Devlet, yurtdışından ithal edilen silah ve mühimmatın, Tophâne-i Âmire tarafından belirlenen kriterler bağlamında oluşturulan numunelere uygun olması koşuluyla satın alımı yolunu benimsemek durumunda kalmıştır. Bu dış alımları aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.

412 BOA., A. MKT. NZD. 112 – 61., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. HR. 106 – 5213., 25 Şubat 1854, (27 Cemaziye'l-evvel 1270).

413 BOA., A. AMD. 50 – 62., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 29 Mart 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).

a. Fransa'dan Gerçekleştirilen Alımlar

Fransa'dan satın alınan mühimmatın önemli bir kısmı, Fransa Savaş Bakanlığı'nın aracılığıyla Fransa ordu ambarlarından tedarik edilmiş ve Marsilya Limanı'ndan gemilerle İstanbul'a nakledilmiştir. Gönderilecek mühimmatın büyük bir kısmının yeni moda şişhane tüfekleri olması, Osmanlı Devleti tarafından talep edilmiş olsa da Veliüddin Paşa vasıtasıyla gönderilenlerin şişhane olmadığı fakat sonradan Tophâne-i Âmire vasıtasıyla alınacak olanların şişhane olabileceği Veliüddin Paşa tarafından gönderilen tahriratta belirtilmiştir. Gönderilen tüfek ve kapsüllerin defterleri, nakliyat gerçekleştikçe tanzim olunup Seraskerlik'e takdim edilmiştir.[414] Fransa'dan gemilerle nakil olunan mühimmat ve diğer savaş malzemeleri, Tablo 30'da gösterilmektedir. Buna göre gerçekleştirilen 14 sefer sonucunda Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne; 46.032 adet tüfek içeren 1.920 kasa, 2.914 adet karabina içeren 167 kasa, 80 milyon savaş kapsülü içeren 360 kasa ve 183 varil, 68 kasa silah aksesuarı, 11 kasa karabina aksesuarı, 10.000 adet çanta içeren 13 kasa gönderilmiştir. Bu malzeme ve ekipmanların toplam bedeli 411.573 franktır. Bu da yaklaşık olarak 2.263.651,5 kuruş etmektedir. Bu tutara ek olarak toplam bedelin % 10'u üzerinden navlun bedeli olarak da 41.157,3 frank ödenmiştir. Boşaltım, hammaliye, depolama, nakliye, nöbetçi ücretleri, mavna kiraları, ruhsat, konşimento sigorta bedelleri ve poliçe maliyetleri ile birlikte toplam bedel ise 56.518 frank yani 310.851,36 kuruştur.

414 BOA., HR. SYS. 1346 – 54., 13 Ocak 1854, (13 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 106., 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD., 137 – 7., 8 Mart 1855, (18 Cemaziye'l-ahir 1271).

Tablo 30: Satın Alınan Mühimmata İlişkin Nakliye Masrafları (Frank)

Kaptan ve Gemi İsimleri	Tarih	Yükün Nevi	Miktarı (Kasa)	Değeri	Navlun (%10)	Boşaltım masrafı (%1)	Taşıma hammaliyesi Gümrük denetimi
Kaptan Payen Valence/ Leonidas gemisi	11.7. 1853	10.800 adet tüfek	450	72.600	7,26	726	875,5
		Silah aksesuarı	2				
Kaptan Michel/ Eurotas gemisi	15.7.1853	12.744 adet tüfek	531	90.645	9.064,5	906,45	
		Silah aksesuarı	19				
		Silah ve aksesuar	4				
		Silah aksesuarı (küçük kasa)	1				
		414 adet karabina	23				
Kaptan De Sardi/Osiris gemisi	21.7.1853	12.648 adet tüfek	527	101.708	10.170,8	1.017,8	546,85
		Aksesuar	3				
		Silah aksesuarları	41				
		Kapsül	67				
		500 adet karabina	28				
Tancrede Gemisi	1.8.1853	3.840 adet tüfek	160	35.238	3.523,8	352,38	192,10
		Tüfek aksesuarları	1				
		1.000 adet karabina	60				
		Karabina aksesuarları	5				
Kaptan Favre/ Le Mentor gemisi	Eylül 1853	624 adet tüfek	26	5.773	577,3	57,73	32,3
		Her biri 1100 adet boş kapsül taşıma kapasiteli 4.000 çanta	11				
		2000 boş kapsü	1				
Kaptan Prey/ Nil gemisi	1.9.1853	528 adet tüfek ve aksesuarları	22	3.350	335,5	33,55	18,70
Kaptan Prey/ Nil gemisi	1.9.1853	30 milyon kapsül	205	24.082	2.408,2	240,82	174,25

Kasaların Depolara Nakil ve Depo Ücreti	Mavna kirası Nöbetçi ücreti	Gümrük denetiminde balyacıların kasaların kontrolü	Ruhsat, damgalar konşimento Gümrük resmi	Sigorta bedeli (%0,25)	Poliçe maliyeti	Geçiş ve sigorta komisyonu ile nakliye ücreti	Toplam Masraf
-	566,50	14,5	478	2.494,15	6	2.060	17.198,8
-	347,05	12,92	299,6	1.630,6	6,6	1.332,6	15.364,8
-	124,30	3,72	96,10	544	3	452,1	5.291,5
13,2		6,95	24,95	88	3	76,95	901,28
11	12,1	3,50	13,90	46,75	3,75	44,75	523,5
-	112,75	11,93	83,50	415,25	3	410,25	3.859,95

Tablo 30: Fransa'dan Gemi Vasıtasıyla Satın Alınan Mühimmata İlişkin Nakliye Masrafları (Frank)-(Devam)

Kaptan ve Gemi İsimleri	Tarih	Yükün Nevi	Miktarı (Kasa)	Değeri	Navlun (%10)	Boşaltım masrafı (%1)	Taşıma hammaliyesi Gümrük denetimi
Kaptan Fancon/ Tancrede gemisi	1.8.1853	1.440 adet tüfek ve aksesuarları	60	8.100	810	81	152,15
Kaptan Homney/ L'Egyptus gemisi	11.8.1853	2.832 adet tüfek ve tüfek aksesuarları	119	17.058	1.705,8	170,58	
Kaptan Garbeizon/ La Caixe gemisi	21.9.1853	576 adet tüfek ve tüfek aksesuarları	25	3.832	383,2	38,32	21,25
Kaptan Payen Valence/ Thabor gemisi	21.9.1853	1.000 adet karabina	56	9.415	941,5	94,15	51,85
		Karabina aksesuarları	3				
		6.000 adet boş kapsül çantası	2				
Kaptan Favre/ Le Mentor gemisi	21.12.1853	5 milyon kapsül	50	40.402	4.040,2	404,2	287,7
Kaptan Payen Valence/ Thabor gemisi	1.1.1854	5 milyon kapsül	50				
		20 milyon kapsül	88				
		10 milyon kapsül	100				
Kaptan Polat/ Scamndie gemisi	11.1.1854	10 milyon kapsül	50				

Not: 11 Temmuz ve 15 Temmuz 1853 Tarihlerinde gönderilen Leonidas ve Eurotas isimli gemilerin navlun bedelleri kendileri tarafından karşılanmıştır. 21 Eylül 1853 Tarihinde Thabor isimli gemiyle gönderilen eşyalardan Paris Sefiri Veli Paşa tarafından siparişi verilen 12 kasa çantanın Paris'ten Marsilya'ya nakli ve oradan gemiye bindirilmesi 257,30 franka mal olmuştur.

Kasaların Depolara Nakil ve Depo Ücreti	Mavna kirası Nöbetçi ücreti	Gümrük denetiminde balyacıların kasaların kontrolü	Ruhsat, damgalar konşimento Gümrük resmi	Sigorta bedeli (%0,25)	Poliçe maliyeti	Geçiş ve sigorta komisyonu ile nakliye ücreti	Toplam Masraf
89	98,45	7,2	82,62	473,5	6	358,5	4.034,8
12,5	13,75	4,8	18,93	51,25	3	50	597
-	33,55	7,85	33,8	331,75	3	122	1.619,4
-	185,9	13,9	125,53	1.385	9	676	7.127,4

Kaynak: BOA., HR. SFR4. 10 – 4., 9 Temmuz 1853, (2 Şevval 1269).; BOA., HR. SFR4. 10 – 6., 3 Eylül 1853, (29 Zilkade 1269).; BOA., HR. SFR4. 10 – 7., 25 Ekim 1853, (22 Muharrem 1270).; BOA., HR. SFR4. 10 – 9., 2 Ocak 1854, (2 Rebiü'l-ahir 1270).

Bu alımlardan ayrı olarak Fransa'dan 80 bin çanta daha alınması kararlaştırılmış ve her bir çanta 11,5 franktan nakliye masrafları ile birlikte toplamda 980 bin franka mal olmuştur. Ödemenin ne şekilde gerçekleştirileceği hususunda Fransa Savaş Bakanlığı tarafından Veliüddin Paşa'ya bir müzekkire gönderilmiştir. Veliüddin Paşa, durumu bir tahrirat ile Seraskerlik'e bildirmiştir. İlk etapta çanta bedelinin Maliye Hazinesi'nden karşılanması düşünülmüşse de Londra'da istikraz akçesi mevcudundan ödenmesi kararlaştırılmıştır.[415] Fransa'dan gerçekleştirilen mühimmat tedarikinde, daha önce belirtildiği üzere Veliüddin Paşa ve Galata'da ikamet etmekte olan Durand ve Anton Bezirganlar ile birlikte Sarraf Rothschild, aracılık vazifesi üstlenmişlerdir. Galata'da ikamet eden Fransa tüccarından Durand ve Anton Bezirganlar ile yapılan sözleşme ile Fransa'dan 25.000 adet kapsüllü tüfeğin satın alınması, Serasker Paşa tarafından yazılan ve Tophane Müşiri'ne havale edilen tezkire ile kararlaştırılmıştır. Yapılan sözleşmeye göre her biri 36 frank fiyatında olup, toplamda 900 bin franka mal olan bu tüfeklerin ilk etapta 5.000 adedi teslim edilecektir. Her ayın sonunda frankın kuruş cinsinden fiyatı belirlenerek; iskontosu veyahut gerekli görülen zammı evrak-ı nakdiye olarak ödenecektir. Buna karşılık sipariş edilen tüfekler, 1854 yılı Mayıs ayının sonuna kadar teslim edilmiş olacaktır. Tüfeklerin toplam bedeli olan ve yaklaşık 11 bin kese tutarındaki meblağın ilk taksiti peşin olmak üzere toplam 5 taksitte ödenmesi kararlaştırılmıştır. Taksitlerin ödenmesinde gecikme olması durumunda tacirlere faiz talep etme hakkı tanınmıştır. Hazine tarafından bu meblağ için bir karşılık gösterilmesi gerekirken; ilk taksitin ödenmesinde bile zorlanacağının ortaya çıkması üzerine ilk taksit olan 180 bin frankın, kesede 6 kuruş faizle emval-i eytamdan ödenmesinde mecbur kalınmıştır.[416]

Fransa'dan yapılan silah alımına aracılık eden bir diğer kişi de Sarraf Rothschild olmuştur. Devletin silah alımlarında yaşadığı finansman sıkıntısı nedeniyle gerçekleşen pek çok alımda ödeme, Rothschild'in Fransa'da bulunan vekili tarafından gerçekleştirilerek; poliçesi Hazine-i Celile'ye gönderilmiştir. Rothschild vasıtasıyla gerçekleştirilen bazı alımlar Tablo 31'de gösterilmektedir. Satın alınan mühimmatın toplam bedeli 10.514.976 kuruş tutarında olup; Hazine tarafından verilen kaime ve evrak-ı nakdiye ile ödenmiştir. Ödemeler sırasında kuruşun frank değeri 16,25 centime ile 19 centime arasında değişiklik göstermiştir.

415 BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 28., 26 Şevval 1271.

416 BOA., A. AMD. 50 – 62., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS., 1 – 7., lef. 19., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 281 – 17655M., 3 Kasım 1853, (1 Safer 1270).

Tablo 31: Rothschild Vasıtasıyla Gerçekleştirilen Silah Alımları

Mühimmat	**Kuruş**	Ödeme Aracı
40 bin tüfek	8.054.317,2	Evrak-ı Nakdiye
2 bin şişhane	83.541	
10 milyon fişek	264.736,8	
Her 100 frankta %0,5 komisyon	571.184	
Toplam	**8.973.779***	
50 milyon kapsül	777.397	Hazine-i Celile'den kaime-i nakdiye olarak
Komisyonu ile birlikte kapsüllü tüfek	763.800	
Genel Toplam	**10.514.976**	

*Bu meblağın ödemesinin Osmanlı Devleti'nin Fransa'da bulunan şehbenderi tarafından poliçe çekilmek suretiyle gerçekleştirilmesine çalışılmışsa da başarılı olunamaması üzerine poliçenin çekilmesi Rothschild tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: BOA., HR. SFR.4., 10 – 2., 15 Ocak 1853, (4 Rebiü'l-ahir 1269).; BOA., İ. DH. 275 17274., lef 1., 10 Temmuz 1853, (3 Şevval 1269).; BOA., A. AMD. 59 – 68., 1271.

Fransa Devleti ambarlarından satın alınan tüfeklerin her biri, yaklaşık olarak 35 frank 59 centimeye mal olmuş ve alet, edevat ve Marsilya'ya kadar olan nakliye ve diğer masrafları ile birlikte bu fiyat 38 frank 83 centimeye kadar yükselmiştir. Fransa Savaş Bakanı ile yeni alınacak 50 bin adet tüfek için daha mülakat yapılmış fakat bu tüfeklerin de aynı bedel ile alınabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte 1848 senesinde Fransız askerleri için sipariş olunup sonradan yapılan tadilatlar nedeniyle hükümet tarafından vazgeçilip fabrikatör elinde kalan 14 bin adet silahın, daha ucuz fiyatla alınabileceği Fransa Savaş Bakanı tarafından Osmanlı temsilcilerine bildirilmiştir. Fabrika tarafından gönderilen numunelerin talebe uygun olması üzerine bu tüfeklerin satın alınmasına karar verilmiştir. Bu 14 bin tüfeğin bedeli, Marsilya'da gerçekleşecek olan teslimine kadar tüm nakliye masrafları fabrikatör tarafından karşılanmak üzere ilk taksit olarak 45.500 franka mal olmuş ve teslimatın başlamasından itibaren kalan ödemelerinin 6 ay sonra gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Pazarlıklar sonucunda tüfeklerin tanesinin 34 frank 67 centimeye alınmasında anlaşılmış ve her bir tüfekte 4 frank 16 centimeye olmak üzere satın alınan 14 bin tüfek için Hazine, toplam 58.240 frank indirim sağlamıştır. Fransa'dan satın alınan savaş malzemelerinde aracılık

görevi üstlenen Veliüddin Paşa, daha sonra Belçika'ya giderek Liege'deki silah atölyelerini gezmiştir. Fakat Paris'te üretilen silahların gerek fiyat ve gerek işçilik açısından daha üstün olduğunu bildirmiştir. 14 bin adet tüfeğin bedeline karşılık Rothschild tarafından poliçe verilmesi ve poliçesinin İstanbul'a varmasından itibaren 31 gün sonra ödenmesi, Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir.[417]

Fransa Devleti'nden satın alınan mühimmat, sadece silah ve silaha ilişkin ekipmanlarla sınırlı kalmamış, ordularda kullanılmak üzere Fransa'dan 100 adet de dürbün satın alınmıştır. Bunlar, parça parça ve özel bir görevli nezaretinde posta vasıtasıyla gönderilmiştir. Fransa Devleti, oluşturulan Kazak birlikleri için gerekli olan silahların bir kısmını tedarik ettiği gibi Şeyh Şamil'e gönderilmek üzere de 10 bin adet çakmaklı tüfek ile 300 milyon çakmaktaşı hazırlamıştır.[418]

Devlet, ödemelerde yaşanacak gecikmelerin Hazine'nin itibarını zedeleyeceğinden hareketle titiz davranmaya çalışmışsa da Fransa'dan sipariş edilen mühimmatın bedelinin ödenmesinde oldukça zorlanmıştır. Fransa'dan ithal edilen 50 bin tüfeğin ilk taksitinde 10 gün vadeli olarak keşide olunan 8.000 kese değerindeki poliçenin, fevkalade masraf olarak havalesi, daha sonra ihtiyat tertibinden tedarik olunmak üzere taşra emvalinden verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat taşra emvalinden tahsis edilen havalelerin aylık 20 bin keseye ulaşması nedeniyle borçlanmaya gidilmesi hususu tartışılmaya başlanmıştır. İlk taksit olan 8 bin kesenin ödenmesi konusunda, 31 Temmuz 1853 tarihinde bir komisyon oluşturularak; bu bedelin Hazine tarafından karşılıksız olarak ödenmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Buna göre tüfek bedelinin ilk taksitini oluşturan 8 bin kesenin 2 bin kesesinin tertip olunan zahire esmanından karşılanması, bin kesesinin poliçesinin vadesi dolana kadar Hazine tarafından tedarik edilmesi ve 5 bin kesesinin ise İstanbul sarraflarından Hoca Canik, Abraham, Ohannes ve Maksud'un eski banka borçlarının ödenmesi amacıyla Hazine'ye sağladıkları 10 bin kesenin geri ödenme tarihinin 3 ay ertelenerek tüfek bedeline aktarılması suretiyle ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bakiye bedel ve ikinci taksit olan 9 bin kese için 3 Ağustos 1853 tarihinde bir meclis daha oluşturulmuştur. Banka kurucularından borç olarak alınacak 10 bin kesenin Tersane, Tophane ve Nizamiye hazinelerine tahsis

417 BOA., İ. HR. 109 – 5351., 31 Mart 1854, (2 Receb 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 46., 10 Mayıs 1854, (12 Şaban 1270).

418 BOA., İ. HR. 109 – 5348, lef.4., 3 Mayıs 1854, (7 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 18., 18 Temmuz 1854, (22 Şevval 1270).

edilecek 5 bin kesesinden geriye kalan 5 bin kese tüfek bedeline aktarılmıştır. Kalan bedelin ise eytam akçesinden tahsis edilmek suretiyle ödenmesine karar verilmiştir.[419] Fransa'dan satın alınan tüfeklerin bir kısım bedeli karşılığında poliçeler çekilmiştir. Vadesi dolan poliçelerin bir kısmı, eytam sandığından karşılanmıştır.[420] Fransa'dan satın alınıp taksit taksit Osmanlı Devleti'ne nakledilen tüfeklerden küsur kalan 10.239 adet tüfeğin bedeli olan 1.947.412 kuruşun karşılığında 31 gün vadeli poliçe verilmiş ve bu poliçenin vadesi dolduğunda Hazine-i Celile'den ödenerek; mahsup senedi Veliüddin Paşa'ya gönderilmiştir.[421]

Yurtdışından silah ve mühimmat tedarik edilen bir diğer ülke Belçika olmuştur. Fransa'ya yakınlığı ve Belçika'dan alınacak silahların yine Fransa üzerinden Marsilya Limanı'ndan vapurlarla İstanbul'a nakledilecek olması nedeniyle Marsilya'da bulunan Osmanlı Devleti şehbenderi ve Veliüddin Paşa vasıtasıyla masrafları Jacques Alleon tarafından poliçe keşide edilmek suretiyle ödenmek üzere Belçika'nın Liege şehrinden 114 sandık tüfek satın alınmıştır. Şehbenderin masrafları ve % 6 hesabıyla 6 aylık olarak talep ettiği 6 aylık faiz, % 1 komisyon bedeli, gümrük masrafları ve dellaliye, damga ve mektup ücreti ile birlikte Belçika'dan tedarik edilen tüfeklerin nakline ilişkin masraflar toplamda 39.760 kuruşa mal olmuştur. Bu bedel tümüyle Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır.[422] Belçika'dan gerçekleştirilen silah alımlarında, Osmanlı Devleti ile Belçika arasındaki aracılık faaliyeti büyük ölçüde Glavany ile Osmanlı Devleti'nin dış işleri arasında yürütülen yazışmalar çerçevesinde yürütülmüştür*.

b. İngiltere'den Gerçekleştirilen Alımlar

Ordular için tedarik edilecek mühimmatın önemli bir kısmının da İngiltere'den satın alınması kararlaştırılmıştır. Buradan gerçekleştirilen mühimmatın alımları, çoğunlukla tüccar ve fabrikatörler aracılığıyla gerçekleştirmiş-

419 BOA., İ. DH. 275 – 17274., lef 2 ve 3., 7 Ağustos 1853, (2 Zilkade 1269).; BOA., A. AMD. 48 – 22., lef. 1, 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).; BOA, Ayniyat, Defter, No: 618., s. 37., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).

420 BOA., A. AMD. 48 – 63., 22 Ağustos 1853, (17 Zilkade 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s.22., 25 Temmuz 1853, (18 Şevval 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 34., 23 Ağustos 1853, (18 Zilkade 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 37., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 104., 13 Ocak 1854, (13 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., HR.MKT., 87 – 1., 25 Eylül 1854, (2 Muharrem 1271).

421 BOA., A. AMD. 60 – 24., 1271.

422 BOA., İ. HR. 114 – 5544., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).

* Belçika ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleştirilen silah ve mühimmat alımları BOA., HR. SFR4.5/10 – 5/60 fonundan takip edilebilir.

tir. Ceride-i Havadis'in 26 Haziran 1854 tarihli ve 694 numaralı nüshasında da belirtildiği üzere İngiltere'nin devlet tersanesinden başka baruthane, tüfenkhane veya bunlara eşdeğer bir fabrikası bulunmamaktadır. Fakat top, tüfek, barut ve diğer savaş malzemelerinin tümü, tüccarın fabrikalarında üretilmektedir. Devlet, oluşturduğu bir komisyonla bu tür savaş malzemelerinin kamuca üretimini gerçekleştirerek; maliyetleri azaltmayı denemişse de sonradan bu girişimden vazgeçilmiştir.[423] İngiltere'den satın alınacak olan barut ve diğer mühimmat malzemeleri hakkında Barutçubaşı Hoca Arekil, İngiltere'ye gönderilmiştir. Hoca Arekil'in görüşü çerçevesinde İngiltere'de üretilmesi uygun görülen barutların kaç dirhem olacağı, nasıl paketleneceği ve satın alınması düşünülen 35.000 sandık tüfek fişeğinin hangi kıstaslar çerçevesinde satın alınacağı belirlenmiştir. Buna göre barutların 3 dirhem, kurşunların ise 7 dirhem ağırlığında olması uygun görülmüştür. Mühimmatın satın alımında peşinat istenilmesi durumunda poliçe yazılmasına izin verilmiştir.[424] Londra'dan getirtilecek top ve makinelerin imal ve satın alımını kararlaştırmak üzere ise Ferik Salih Paşa, 25 bin kuruş harcırah, yol parası ve orada bulunduğu müddetçe aylık 100 sterlin maaş ile görevlendirilmiştir.[425] Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den gerçekleştirdiği mühimmat alımları, Londra'da bulunan sefiri Musurus Paşa tarafından yürütülmüştür. Üretim maliyetleri açısından söz konusu fişeklerin İngiltere'de imal edilmesi, nispeten daha yüksek maliyete gerçekleşecekse de içerisinde bulunulan zaruret hali gereğince hemen mukaveleye bağlanarak; satın alınması ve fişeklerin bedeli karşılığında poliçe çekilmesi, Musurus'a bildirilmiştir. Musurus'un 1854 yılı Nisan ayının sonunda Tophâne-i Âmire'ye göndermiş olduğu şukkada, talep olunan fişeğin kısa süre içerisinde üretilmesinin oldukça zor olduğu fakat İngiltere'de meşhur bir fabrikatör ile anlaşılarak; her hafta ikişer bin sandıktan 4 – 5 ay içerisinde 35 bin sandık fişeğin üretilebileceği, ifade edilmiştir. Devlet, bu fişek alımı için öncelikle Eley Brothers & Co. Firmasıyla irtibata geçmiştir. Musurus, barutun 100 libresinin (1 libre = 0,453 kilogram) 65 sterlin ve kurşunun bir İngiliz kantarı (1 İngiliz kantarı = 50,802 kilogram) miktarının 25 sterlin olmasından, bin fişeğin sandığı ile birlikte toplamda 2 sterlin 15 shillinge mal olacağını bildirmiştir. Eley Brothers & Co. bu fiyatın üzerine Levazım Dairesi tarafından fişeklerin paketlenmesi için tedarik edilecek askerî sandıkların 1.000 tanesi için 3 shiling daha ilave etmiştir.[426] 1000 adet fişek (1 adet sandık) başına 52 shilling 6 pence fiyatta karar kılınmıştır.

423 Ceride-i Havadis, Numara: 694., 26 Haziran 1854, (30 Ramazan 1270).
424 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 2., 3 Aralık 1853, (2 Rebiü'l-evvel 1270).
425 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 171., 22 Ekim 1854, (29 Muharrem 1271).
426 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 13., 27 Ocak 1854, (27 Rebiü'l-ahir 1270).

Sözleşmenin gerçekleştiği tarihte hammadde fiyatlarında meydana gelecek artış ya da azalışlara bağlı olarak koşullarda tadilata gidilebilecektir. Tüfek fişeklerinin, toplam 5 ay içerisinde üretilmesi ve karşılığı olarak hesaplanan 96.250 sterlinin, 24.062 sterlin 10 shilinglik 4 taksit halinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Eley Brothers & Co. bürokratik yazışmalar ve üretim sürecinin örgütlenmesinin neden olacağı zaman kaybı nedeniyle toplam 35 milyon tüfek fişeğinin, 9 aydan önce üretilemeyeceğini belirtmiş; Osmanlı Devleti de bu duruma rıza göstermiştir. Satın alınacak fişeklere karşılık olarak poliçe çekilmesi ve ödemesinin üretim süreci ile paralel şekilde 4 taksit ile 9 ayda gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Karşılığının ise İstanbul'da bulunan İngiliz askerlerine verilecek zahire ve diğer eşya bedelinden veyahut İngiliz donanması için Ereğli madenlerinden tedarik olunan maden kömüründen mahsup edilmesi uygun görülmüştür. Fabrikatör ile yapılan antlaşmaya göre 35 bin kasa fişeğin teslimi de 4 taksitte gerçekleşecek; sözleşmenin imzalanmasının ardından ilk 3 ay içerisinde 8.750 kasalık birinci kısım, 3. ve 5. aylar içerisinde ikinci kısım, 5 ve 7. aylar içerisinde üçüncü kısım ve 7. ve 9. aylar içerisinde ise son kısım sandıklar teslim edilmiş olacak, böylelikle toplamda teslimat, 9 aydan daha kısa bir süre içerisinde gerçekleşecektir. Her bir 8.750 kasalık kısmın fiyat karşılığı olan 24.062 sterlin 10 shiling ise bir sonraki 8.750 kasalık kısmın hazırlanmasının ardından ödenecektir. Böylelikle birinci 8.750 kasalık kısmın ödemesi 5. ay dolmadan yapılmış olacaktır. Eley Brothers & Co. firması aynı zamanda 25.000 sterlinlik bir teminat ve İngiltere Devleti'nin yazılı garantisini de talep etmiştir. Teminat olarak alınan 25.000 sterlin de sözleşme bitiminde fişek parası olarak karşılık görecektir. Fişeklerin depolanması için bir mağaza kiralanacak ve nakil ücretleri Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktır. Ödemeler düzenli olarak gerçekleşmediği takdirde fabrikatör zarara uğrarsa zararı, Osmanlı Devleti tarafından tahsil edecektir. Osmanlı Devleti ise satın alacağı barutun kalitesini ve teslim güvenliğini garanti altına almak amacıyla fişeklerin "Ordnance Tower Proof Powder" olarak adlandırılan en iyi kalitede ve nizami kalibrasyona sahip olmasını ve siyah, su geçirmez sandıklara yüklenmesini, dış kısmının çadır bezinden bir örtü ile kaplanarak üzerine belirgin ve göze çarpan bir şekilde siyah mürekkeple işlenmiş ay-yıldız sembolünün olduğu ahşap kasalar halinde paketlenmesini talep etmiştir.[427] Buna göre fişeklerin üretiminde ve tesliminde, belirlenen kriterlerin tam olarak sağlandığına dair kontrol ve denetim amacıyla atanacak uzman kişi veya kişilerin onayı istene-

427 BOA., İ. HR. 108 – 5310., 18 Haziran 1854, (22 Ramazan 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 27., 2 Mayıs 1854, (4 Şaban 1270).; BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 42., Haziran 1854, (Ramazan 1270).

cek ve bu kişilerin tam serbesti ile çalışabilmeleri sağlanacaktır. Aynı zamanda sözleşmenin imzalanmasının ardından bir hafta içerisinde Eley Brothers & Co. firması belirlenen model ve şablona uygun şekilde paketlenmiş 1 kasa fişeği, İngiltere tarafından Osmanlı Devleti için satın alınan mühimmatın depolanmasına tahsis edilen Tilbury Fort'a teslim edecektir. Osmanlı Devleti, söz konusu denetim işinin sağlanması için Tilbury Fort Cephanesi'nin ambar memuru Mr. Knight'ı yetkilendirmiştir. Buna karşın Eley Brothers & Co. firması, atanan denetleyicilerin kötü idare ve ihmallerine bağlı gecikmelerin neden olacağı kayıplar için sorumluluk üstlenmediğini belirtmiştir.[428] Lord Clarendon'un başkanlığında Ordu Levazımat Daire Başkanlığı (Board of Ordnance) ve Hazine Kurulu (Board of Treasury) satın alınan fişeklerin depolama, nakil ve ihracatını bizzat takip etmiştir. Hatta Osmanlı Devleti'nin satın alacağı fişeklerin bedeli olan 96.250 sterlinin İstanbul'da bulunan İngiliz Ordusu askerlerinin iaşe ve levazımat ihtiyaçlarının Osmanlı Devleti tarafından giderilmesi karşılığında İngiltere Kraliyet Ordusu Hazine Kurulu tarafından karşılanabileceği belirtilmiş, nihai karar Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.[429]

Fakat 1854 yılının Ocak ayından Ağustos ayına kadar geçen sekiz aylık süre içerisinde Eley Brothers & Co. firması Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu zorunlu savaş koşullarında teslimat süresini öngörülen 5 ayda tamamlayamayacağını belirterek 9 aya çıkarmış ve 1.000 adet fişek için kararlaştırılmış fiyat olan 52 shilling 6 pence fiyat karşılığında haftada 600 – 700 binden daha fazla üretim yapmanın mümkün olmadığını belirterek; talebin karşılanması için inşa edilmesi öngörülen üç farklı atölye nedeniyle ortaya çıkacak nakliye masraflarından dolayı maliyetin artabileceğini ayrıca bu denli yüksek hacimli üretim nedeniyle kurşunun ve güvenilir işgücünün fiyatının da artabileceğini beyan etmiştir. İkinci olarak firma tarafından 1 Haziran 1854 tarihinde Musurus Paşa'ya gönderilen tebligatta ise 35 bin sandık için haftalık olarak karşılık gelen miktar olan 1 milyon fişeği üretmenin imkansızlığından söz edilerek; Londra'da bu sayıda fişeği bu sürede üretebilecek herhangi bir firmanın bulunmadığı ifade edilmiştir. Son olarak ise numune fişeklerin Tilbury Fort Cephanesi'ne gönderilmesinin ardından, ambar görevlisi Mr. Knight tarafından yazılan ve daha sonra Kraliyet Laboratuvar yöneticisi J. A. Wilson tarafından da tasdik edilen raporda, numune olarak gönderilen kasaların sözleşmede belirtilen şartlara uygun bulunmadığı; sandıkların kısmen kalaylı raptiyeler, kısmen de demir baskı yöntemi kullanılarak kapatıldı-

428 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 43., Haziran 1854, (Ramazan 1270).; BOA., HR. SYS. 1349 – 66., 1 Ağustos 1854, (7 Zilkade 1270).

429 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 4., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

ğı dolayısıyla sandıkların gerekli güvenlik şartlarını sağlamadığı, sandıkların aşırı derece kirli ve tozlu olmasından dolayı temizlenmek zorunda kalındığı dolayısıyla bu koşullarda İstanbul'a nakledilmesinin imkansız olduğu ifade edilmiştir. Laboratuvar direktörü J. A. Wilson, bu şartlar altında taşıdığı patlama riski nedeniyle sandıkların herhangi bir devlet cephanesine, diğer patlayıcı maddelerinin yanına yerleştirilemeyeceğini belirtmiştir.[430] Dolayısıyla hâlihazırda bir anlaşma içerisinde olmasına rağmen Osmanlı Devleti, daha uygun koşullarda bir sözleşme için fişek üretebilecek firma aramaya devam etmiştir.[431] 11 Eylül 1854 tarihinde Manchester tüccarından Sylvester Emile Sichel tarafından Constantine Musurus'a yazılan mektupta Londra'da bulunan Gustave Sichel'in Osmanlı Devleti'nin talebi olan 35 milyon fişeği tedarik etme konusunda hazır olduğunu bildirmiştir.[432] Bunun üzerine devlet, Eley Brothers and Co. ile olan sözleşmesini feshetmiş ve karşılığında 100 sterlin ödemiştir. Osmanlı Devleti adına vekâleten görev yapmakta olan Musurus Paşa ile Augustus Sylvester Sichel, Sylvester Emil Sichel ve Gustavus Sichel arasında 7 Ağustos 1854 tarihinde imzalanan sözleşmenin koşulları; satın alınacak fişeklerin satın alım, paketleme, denetim, depolama ve teslimat koşulları itibariyle aynı içeriğe sahipti. İngiltere Kraliyet Ordusu Levazımat Daire Başkanlığı'nın garantörlüğü ve gözetimi de devam ettirilmiştir. Fişeklerin içerik olarak önceki sözleşmede olduğu gibi 3 Türk dirhemi barut ve 7 Türk dirhemi kurşun ile üretilmesi kararlaştırılmıştır. Eley Brothers & Co. ile yapılan anlaşmanın aksine daha düşük bir teminat bedeli olarak 21.000 sterlin belirlenmiştir. İlk ödemede verilecek 21.000 sterlinin 6.000 sterlinlik kısmının, bir güvence olarak sözleşmenin tümüyle gerçekleştirilmesinin ardından geri ödenmek üzere Musurus Paşa'da kalmasına karar verilmiştir.[433] Fişeklerin toplam bedeli olan 84 bin sterlinin 5 bin sterlini, İngiltere Devleti tarafından Osmanlı Devleti'nde kendilerine tedarik edilen kömürün karşılığı olarak verilecek, kalan bedeli ise istikraz akçesinden ödenmek üzere taksitlendirilecektir.[434] Üretilecek fişeklere ilişkin her iki firma ile gerçekleştirilen anlaşmalar uyarınca satın alma koşulları, Tablo 32'de gösterildiği gibidir. Tablodan da görülebildiği üzere Sichels, Eley Brothers & Co.'ya göre yaklaşık 2,5 ay daha kısa süre içerisinde daha ucuza üretim yapmayı taahhüt etmektedir. Üstelik ön ödeme olarak talep edilen teminat tutarı da daha düşüktür.

430 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef., 13., lef. 50., lef. 51., lef. 54., 7 Eylül 1854, (14 Zilhicce 1270).
431 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 48., 15 Ağustos 1854, (21 Zilkade 1270).
432 BOA., HR.SFR3. 14 – 41., lef. 55., 11 Eylül 1854, (18 Zilhicce 1270).
433 BOA., HR.SFR3. 16 – 27., lef. 4., 7 Ağustos 1854, (13 Zilkade 1270).; BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 34.
434 BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 34., 15 Safer 1272.

Tablo 32: İngiltere'den Satın Alınan Tüfek Fişeklerinin Satın Alma Koşulları

		Eley Brothers & Co.	**Sichels**
Üretilecek Tüfek Fişeğinin Miktarı (Adet/Kasa)		35 Milyon Adet 35.000 Kasa	35 Milyon Adet 35.000 Kasa
Toplam Bedel (£)		96.250 Sterlin	84.000 Sterlin
Taksit		4 X 24.062 Sterlin 10 Shilling	4 X 21.000 Sterlin
Birim Fiyat (1.000 Kasa)		52 Shilling 6 Pence	48 Shilling
Vade		9 Ay	6 Ay 15 Gün
Teminat Tutarı (£)		25.000 Sterlin	21.000 Sterlin
Teslimat Planı	İlk 8.750 Kasa	0 – 3 Ay	8. Hafta
	İkinci 8.750 Kasa	3 – 5 Ay	14. Hafta
	Üçüncü 8.750 Kasa	5 – 7 Ay	21. Hafta
	Dördüncü 8.750 Kasa	7 – 9 Ay	28. Hafta
Ödeme Planı Her bir kısmın karşılığı olan 24.062 Sterlin 10 Shilling bir sonraki kısmın hazırlanmasından sonra ödenecektir.		4 X 21.062 Sterlin 10 Shilling	4 X 21.000 Sterlin
		Her bir kısmın karşılığı olan 21.000 Sterlin, ilgili kısmın denetim onayından geçmesinin ardından 3 gün içerisinde ödenecektir.	
Gerçekleşen Ödemeler		-	- 25 Ekim 1854 - 16 Aralık 1854 - 6 Şubat 1855 - 21 Nisan 1855

Kaynak: BOA.,HR.SFR3. 14 – 41, 11 Eylül 1854, (18 Zilhicce 1270).; BOA.,HR. SFR3. 16 – 27., 7 Ağustos 1854, (13 Zilkade 1270).

Satın alınacak fişekler için Sichels tarafından üç adet sandık, numune olmak üzere Tilbury Fort Cephaneliği'ne gönderilmiş ve bu sandıklar Kraliyet Topçu Sınıfı'ndan Burrows isimli bir yüzbaşı tarafından denetlenmiştir. Bu numunelerden beğenilenler İstanbul'a gönderilerek; üretimin beğenilen sandıktaki fişekler baz alınarak yapılacağı beyan edilmiştir. Fişeklerin test edilmesi için 50 kadem uzakta bulunan bir sehpa üzerine konulan bir çerçeveye atış yapılmıştır. Barutları eksik olan, numunesine uymayan ve rutubetli olan sandıklar fabrikatörlere iade edilmiştir. Fişeklerin üretimi Northfleet'teki Schelissinger Wells fabrikasında gerçekleştirilmiş ve üretilen fişekler yine İngiltere Devleti tarafından tahsis edilen Tilbury Fort Cephanesi'ne depolanmıştır. Tilbury Fort Cephane görevlisi Mr. Knight'a fişeklerin depolanma, yerleştirilme ve yeniden gemilere yüklenerek sevk edilmesi esnasındaki hizmet ve kişisel

harcamaları için toplam 20 sterlin 11 shilling 4 pence ücret ödenmiştir.[435] Satın alınan fişeklerin denetim ve muayene ile birlikte Tilbury Fort cephanesine yerleştirilmesine ilişkin masraflar, Tablo 33'te gösterilmiştir. Buna göre maliyetler; personel ücretleri ile muayene ve denetleme sürecine ilişkin olmak üzere iki gruptan meydana gelmektedir. İlk grup maliyetler toplamda 48 sterlin 12 shilling ve 10 pencetir. İkinci grup maliyetler ise 18 sterlin, 10 shilling ve 9 pence olup toplam maliyet 67 sterlin 3 shilling ve 7 pencetir.

Tablo 33: Satın Alınan Mühimmatın Depolanmasına İlişkin Masraflar

Masraf Kalemleri	**Günlük Ücret**	**Gün**	İngiliz Lirası
	Shilling, Pence		**Sterlin, Shilling, Pence**
Fıçıcı ücreti	4, 1	20,25	4,2,8
Sivil Personel	2,4	218	25,8,8
Askeri Personel	9 Pence	508,75	19,1,6
Toplam			**48,12,10**
Tren ve Buharlı Gemi Ücretleri			4,15,6
45 Günlük Askeri Personel Hizmeti			1,13,9
Musurus Paşa için Nisan ve Mayıs ayı Ödenekleri			2,0,8
Bir Adet Pantolon Ücreti			1,0,0
Toplam			**11,14,3**
Yüzbaşı Burrows'un Hesabından Düşülen			-2,3,16
Kalan			9,0,9
Osmanlı Hükümeti Tarafından Ödenecek Tutar			6,15,9
Sichel Tarafından Ödenecek Tutar			2,5,0
Yüzbaşı Burrows'tan Alınan			6,15,9
Muayene ve denetlemeye yardımcı personel ücreti			1,12,6
Yüzbaşı Burrows'un Seyahat Ücretleri			5,4,0
Toplam			**13,12,3**

Kaynak: BOA., HR.SFR3. 16 – 27.,lef. 52., 10 Mayıs 1855, (22 Şaban 1271).; BOA., HR.SFR3. 16 – 27, lef. 56., 14 Nisan 1855, (26 Receb 1271).

Topçu Yüzbaşı Burrows tarafından 21 Mayıs 1855 tarihinde Woolwich'ten İngiltere Ordu Levazım Daire Başkanlığı'na gönderilen tebligatta tüm fişeklerin üretilerek sözleşmenin sona erdirilmiş olduğu ve fişeklerle ilgili yaşanan tek sıkıntının üretilen fişeklerin çakmaklı tüfeklere uygun olması nedeniyle

435 BOA., HR.SFR3. 16 – 27., lef. 61., 21 Mayıs 1855, (4 Ramazan 1271).; BOA., HR.SFR3. 16 – 27, lef. 81., 10 Eylül 1855, (27 Zilhicce 1271).

yaşandığı bildirilmiştir.[436] Bununla birlikte 12 Şubat 1855 tarihinde Tophane Müşiri tarafından Sadaret'e yazılan tezkirede satın alınan 35 bin kasadan tüccar gemisi ile İstanbul'a getirilmiş olan ilk parti 10 bin 50 sandık fişeğin talep edilen fişeklerle aynı olmadığı ifade olunmuştur. Fakat karşılığında yüklü miktarda para ödenmiş olduğundan şimdilik Harbiye Ambarı'na depolanmasının uygun görüldüğü belirtilmiştir.[437] Gönderilecek olan 35 bin sandık fişekten başka İngiltere'den 50 bin adet de peksans güllesinin getirtilmesi kararlaştırılmış fakat söz konusu gülleler stokta bulunmadığından, İngiliz fabrikalarında yeniden döktürülmesine karar verilmiştir. Gönderilecek güllelerin, Osmanlı çaplarına uygun olarak dökülmesi ve İngiltere Devleti ile Bâb-ı Âli arasında belirlenen gümrük ve tarifeler gereğince nakledilmesi kararlaştırılmıştır.[438]

İngiltere'den gerçekleştirilen mühimmat alımında tacirlerden de faydalanılmıştır. Tacir Hanson marifetiyle Avrupa'dan satın alınması kararlaştırılan 58.600 kantar barutun İngiltere'den getirtilmesi uygun görülmüştür.[439] Hanson Bezirgan zimmetine olarak gönderilen barutun miktar ve teferruatı Tablo 34'te gösterilmiştir. Satın alınan barut, top barutu, ince barutu ve vapur barutu olmak üzere üç sınıftır. Toplam alınacak barut miktarı 5.860 varil olup, her varil 35 kıyye 130 dirhem ağırlığındadır. Varil başına 100 sterlin üzerinden hesaplandığında satın alınan barutun toplam bedeli 58.600 sterlin değerindedir.

Tablo 34: Hanson Bezirgan Marifetiyle İngiltere'den Satın Alınan Barut

Her bir varil 100 sterlin (35 kıyye 130 dirhem)	**Siyah Barut (varil)**
Top barutu	1.690
İnce barut	1.170
Şehr-i Sultan isimli vapura yüklenecek barut	3.000
Toplam	5.860
Toplam (Sterlin)	**58.600**

Kaynak: BOA., İ. DH. 299 – 18890., 11 Nisan 1854, (13 Receb 1270).

Hanson Bezirgan marifetiyle satın alınıp, İngiltere'den tedarik edilen ve her bir varili, 35 okka 130 dirhem olan barutun birim varil fiyatı, 3 sterlin 19

436 BOA., HR.SFR3. 16 – 27., lef. 64., 8 Haziran 1855, (22 Ramazan 1271).
437 BOA., İ. DH. 314 – 20237., 12 Şubat 1855, (24 Cemaziye'l-evvel 1271).
438 BOA., İ. HR. 109 – 5332., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).
439 BOA., A. MKT. MHM. 71 – 9., 8 Haziran 1855, (22 Ramazan 1271).

shillinge mâl olmuş fakat Hanson'un pazarlıklarıyla bu fiyat 3 sterlin 18 shillinge çekilmiştir. Sterlinin kuruş cinsinden değeri olan 134 kuruştan hesaplandığında toplam maliyet, 6.269 kese 54,5 kuruş tutmuştur. Bu bedelin üçte birinin barutların tesliminde, kalanının ise birer ay arayla ödenmesi sözleşmeye bağlanmıştır. Bununla birlikte sözleşme, sterlinin değerinde meydana gelen değişmelere bağlı olarak toplam fiyatta meydana gelecek artış ya da azalışları telafi edecek şekilde düzenlenmiştir. Barutların konulması için yeterli sayıda varilin bulunamaması üzerine atık variller, üzerlerine bakır çemberler vurulmak suretiyle kullanılmıştır. Fakat 58.600 kantar baruttan 5.900 kantarının teslimi gerçekleştirilebilmiştir. Harbiye Ambarı'na mevcut kayıt olmasına karşın kalan miktar tedarik edilememiştir. Teslim olunan kısmın bedeli evrak-ı cedide-i muvakkateden ödenmiştir. Sipariş edilen teslimatın tümüyle gerçekleştirilememesi üzerine Barutçubaşı Begos barut imal eder bir makine almak üzere Londra'ya gönderilmiştir. Kendisine Londra'dan her biri 30 okkalık olmak üzere toplam 12.000 varil yani 6.818 kantar barut satın alması da sipariş edilmiştir. Satın alınacak barutun bedelinin, istikraz akçesine karşılık olarak Mısır vergisinden havale olunan paradan ödenmesi kararlaştırılmıştır.[440]

Devlet, Londra'dan getirtilecek mühimmat ve sair eşyanın tahmini bedeline karşılık Londra'dan uzun vadeli bir poliçe alınması hususunu, sefaretler ile yazışarak kararlaştırılmıştır. Bu poliçeye karşılık ödenmesi gereken tutar haftalara taksim edilmiştir. 25 Aralık 1853 tarihinde Bâb-ı Âli'de ve ertesi gün Bab-ı Seraskerî'de toplanan Meclis-i Meşveret'te Harbiye, Tophane ve Tersâne-i Âmire için şimdilik 20 bin kese akçenin tedariki zorunlu görülmüştür.[441] Savaş nedeniyle akçeye şiddetle lüzum duyulurken, Paris ve Londra'dan gerçekleştirilmesi planlanan borçlanma, öne sürülen %80 ihraç bedeli ve % 6'dan daha yüksek bir faiz oranı teklif edilmesi nedeniyle bir türlü gerçekleştirilememiştir. Üstelik savaşın devam edip etmeyeceğindeki belirsizliğin de bu borçlanmaya engel olması, dışarıdan satın alınması kararlaştırılan top ve gülle gibi mühimmatın tedariki konusunda da sıkıntı yaratmıştır. Bu konuda İngiltere ve Fransa devletlerinin İstanbul'da bulunan sefaretleri ile irtibata geçilerek gerekli duyulan mühimmatın tedariki ve borçlanmanın gerçekleştirilmesi konusunda destek talep edilmiştir.[442] Fakat 17 Ocak 1854

440 BOA., A. MKT. MHM. 71 – 9., 8 Haziran 1855, (22 Ramazan 1271).; BOA., İ. DH. 299 – 18890., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).; BOA., İ. DH. 306 – 19470., 13 Ağustos 1854, (19 Zilkade 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 188., 9 Haziran 1855, (23 Ramazan 1271).

441 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).

442 BOA., A. MKT. UM. 165 – 50., 1270.

tarihinde Namık Paşa'nın Hariciye ve Maliye Nezareti'ne göndermiş olduğu tahriratlarda şu aralar Avrupa'dan borç para bulmanın imkânsız olduğu belirtilmiştir. Gerekli görülen mühimmata, tertip edilen akçenin kifayet etmiyor olması, Hazine'nin içerisinde bulunduğu zor koşullar ve taşra emvallerinin havalat-ı askeriye ile meşgul olması nedeniyle Hazine'nin aslî harcamalarını bile karşılamakta zorluk yaşıyor olmasından dolayı daha önce askerî harcamalara 1854/55 (H. 1271) ve 1855/56 (H. 1272) yılı Mısır Eyaleti vergileri karşılık gösterilmiş iken 1856/57 (H. 1273) yılı Mısır vergisi de buna ilave edilmiştir.[443] Bununla birlikte İngiltere'den tedarik edilen savaş malzemelerinin finansmanında daha önce İngiltere Ordu Levazım Daire Başkanlığı tarafından beyan edildiği üzere ilgili masrafların bir kısmının İngiliz Ordusu'nun İstanbul'da bulunan askerlerinin bazı iaşe ve levazım masraflarına karşılık mahsup edilmesi kararlaştırılmıştır. Devlet, İngiliz Ordusu vapurları için tedarik edilen kömürün bir kısmı karşılığında bu kömürlerin bedeli olan 5.000 sterlini İngiltere Devleti tarafından daha önce tercüman Pisani vasıtasıyla Hazine-i Hassa'ya ödenen paradan iade ederek; İngiltere'den satın aldığı tüfek fişeklerinin bedelinden mahsup etmiştir.[444]

Osmanlı Devleti, savaş süresince önceki yüzyıllarda olduğu gibi teknolojik yeniliklere ve yeni icatlara açık olmuştur. Bu durum kendisini özellikle mühimmat ve diğer savaş malzemelerinde göstermiştir. Devlet kendisini, 19. yüzyılda diğer alanlarda olduğu gibi harp alet ve malzemeleri sahasında da süratle gelişen tekniklere ayak uydurmak zorunda hissetmiştir. İngiltere Devleti subaylarından Colonel Barton isimli bir subay icat etmiş olduğu bir tür hendese aletini Osmanlı Ordusu Başmühendisi'ne göstermek ve tanıtmak üzere Şumnu'ya gelmiştir. Kendisi, devleti tarafından da desteklenmiş ve gerekli saygının gösterilmesi sefareti vasıtasıyla rica olunmuştur.[445] Walker isimli bir mühendis ise mank isminde, arka kısmı oldukça geniş, yeni moda olarak 72 kıta top döktürüp; Tersâne-i Âmire'nin tecrübesine sunmuştur. Yapılan denemelerde hata ve kusurdan uzak olduğunun görülmesi üzerine bu toplardan sipariş edilmiştir.[446] Ceride-i Havadis'in 30 Mart 1854 tarihli ve 680 numaralı nüshasında belirtildiği üzere İngiltere'den İstanbul'a yeni bir icat olarak her biri bir adam kalınlığında ve birer arşın boyunda fişekler getirtil-

443 BOA., A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 25., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 281 – 17655M., 3 Kasım 1853, (1 Safer 1270).

444 BOA., HR.SFR3. 16 – 27., lef. 34., 26 Şubat 1855., (8 Cemaziye'l-ahir 1271).

445 BOA., HR. SYS. 1349 – 26., 30 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).; Mübahat Kütükoğlu, "Baruthane-i Amire", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1991, s. 97.

446 Ceride-i Havadis, Numara: 689., 24 Mayıs 1854, (26 Şaban 1270).

miştir ve bu fişeklerin esrarı çözülememiş olmakla birlikte 10 topun bitirebileceği işi tek başına bitirebildiği gözlemlenmiştir.[447]

3.4. RUMELİ CEPHESİ'NİN TAHKİMİ VE RUMELİ ORDUSU'NUN TEÇHİZİ

Rusya Devleti'nin kara ve denizde bir takım savaş hazırlıklarına başlaması ile birlikte Osmanlı Devleti, her türlü hasımane niyetten uzak olduğunu, Batılı devletlere bildirmiş ve ihtiyat ve korunma amaçlı olarak bir takım askerî tedbirlere ve tahkimat faaliyetlerine başlamıştır. Buna binaen Tuna Sahili'nde bulunan kalelerin, Rumeli Bölgesi'nde bulunan diğer gerekli yerlerin ve Boğazlar'ın tahkimine girişilmiştir.[448] 1829 Edirne Antlaşması ile birlikte Eflak ve Boğdan bir tampon bölge haline gelmiş ve bölgede Osmanlı'ya ait kale kalmamıştır. Maçin, İsakçı ve Tolcu'nın güçlü olmaması, İsmail ve İbrail Kaleleri'nin kaybedilmesi ve Tuna ve Karadeniz'in eskisi gibi rahatça kullanılamaması nedeniyle bölgede büyük bir askerî kuvvetin bulunmasının imkansız hale gelmesinin ardından Dobruca'da yeni bir kale inşasına girişilememesi nedeniyle Osmanlı Devleti, bölgedeki savunmasını Silistre ve Rusçuk üzerinden gerçekleştirmeyi uygun görmüştür.[449]

Tahkim işlerine başlamadan önce bölgenin keşfi ve araştırılması için devlet tarafından zabitler görevlendirilerek Şumnu'nun dört bir tarafından 4 saat mesafeye kadar olan alan, savaş alanı sayılmış ve bölgenin oldukça detaylı bir haritası düzenlenmiştir.[450] Ömer Paşa'nın emri üzerine Tuna Sahili ile Balkan Kıtası'nın karşı yüzünde bulunan ve gerekli görülen mevki ve yerlerde imal ve inşa olunan istihkâmların haritaları ve resimleri çıkartılmıştır.[451]

Bölgenin müstahkem hale getirilmesinde öncelikli bölgeler olarak Silistre, Varna, Şumnu, Rusçuk ve Vidin seçilmiştir. Varna'dan Silistre'ye kadar olan kalelerin muayenesi amacıyla Tophâne-i Âmire tarafından iki adet zabit tayin edilmiştir. Silistre Kalesi'nin keşif ve muayenesi için Erkan-ı Harp Kolağası Osman Bey görevlendirilmiştir. Varna, Silistre, Şumnu ve Rusçuk kalelerine gerekli olan tamirat ve tahkimat için Tophâne-i Âmire Meclisi Reisi Hulusi Paşa'nın denetiminde bölgede bulunan neferler, talimlerinde aksamaya yol açmayacak şekilde nöbetleşe olarak çalıştırılmıştır.[452] Rusçuk mevkiinde

447 Ceride-i Havadis, Numara: 670., 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).
448 Ceride-i Havadis, Numara: 627, 15 Mayıs 1853, (6 Şaban 1269).
449 Yıldız (Ed.), ss. 183 – 184.
450 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 27., 20 Haziran 1853, (13 Ramazan 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 33.
451 BOA., İ. DH. 278 – 17485., 14 Şubat 1853, (5 Cemaziye'l-evvel 1269).
452 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 6., 26 Mayıs 1853, (17 Şaban 1269).; ATASE., No: 2 – 36 – 6

inşa edilecek istihkâmların hafif usulde yapılması kararlaştırılmıştır. Gerekli görülen tamirat ve imalat, askerler yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Rumeli Ordusu Müşiri ile Tophâne-i Âmire Reis-i Erkânı ve Sermuallim Miralay Muhlis Bey, Şumnu'ya giderek bölgedeki istihkamları gezmişler ve lüzum görülen yerlere yeni istihkâmların inşa edilmesini ve palankaların da tamirini emretmişlerdir. Fransa Devleti dahi bölgedeki hazırlıkların takibi amacıyla Erkan-ı Harbiye subaylarından Manyan'ı Şumnu'ya göndermiştir. Varna'da bulunan Ferik Musa Paşa, Muhlis Bey ve bir nefer mühendis de önce Şumnu'ya geçerek oradaki istihkâmları incelemişler ardından da Rusçuk'taki istihkâmları incelemek üzere Rusçuk'a gitmişlerdir. Bursa ve İzmid redif alaylarından Dersaadet'e gelmiş olan iki tabur asker, istihkâmların inşasına destek olmak üzere Silistre ve Rusçuk arasında taksim edilmiştir.[453]

Silistre Kalesi'nin durumuna ilişkin olarak Yüzbaşı Fevzi'nin "Türk-Rus Harbi Kırım Seferi" isimli eseri geniş bilgi vermektedir. Yazarın verdiği bilgiye göre; şehre bakan yüzü yarım ay şeklinde kara cephesinden meydana gelen Silistre Kalesi, her biri yaklaşık olarak 550 hatve (1 hatve = 0, 75774 metre) uzunluğunda olmak üzere on cepheye sahiptir. Kalenin çapı, iki bin hatve uzunluğundadır. Kalenin etrafında 8 – 10 kadem genişliğinde bir hendek bulunmaktadır. Hendeğin altından açılan 9 kadem derinliğinde bir yol ile düşmanın lağım saldırılarına karşı da önlem alınmıştır. Kale, 5 çapından 22 çapına kadar balyemez toplarıyla teçhiz edilmiştir. Kalenin cephelerinde on ikişer mazgallı istihkâmlar mevcuttur. Kalenin ikisi nehir ve ikisi kara tarafına bakan dört kapısı bulunmaktadır. Kalenin bulunduğu mevki, 8 – 10 kadem yüksekliğinde bir arazi olmakla birlikte güney tarafında 200 kadem yüksekliğinde tepeler mevcuttur. Tepelerden bazıları, kale hendeklerine 600 hatve yakınlıkta bulunmaktadır. Bu tepeleri eline geçiren düşman, bataryalarını istediği mevki ve yüksekliğe koyarak etkin bir biçimde kullanabilir. 1829 Savaşı'ndaki başarısızlığın nedeni de bu tepelerin tahkim edilmemesinin savunma imkanını azaltmış olmasıdır. 1829 Savaşı'ndan sonra güneyde bulunan tepelerde istihkamat inşasına başlanarak; batıdan başlayıp doğuya kadar uzanacak biçimde bölge Çayır, Küçük Mustafa, Mecidiye, Araplar, Yılanlı ve Değirmen tabyalarıyla tahkim edilmiştir.[454] Silistre'nin tahkimi, bu göreve tayin edilmiş olan Erkan-ı Harp Kolağası Osman Bey'in gözetiminde

– 21.

453 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 27., 20 Haziran 1853, (13 Ramazan 1269).; ATASE., No: 6 – 18 – 7., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269)., ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 27., 20 Haziran 1853, (13 Ramazan 1269).; Slade, ss. 108 – 109.

454 Fevzi, ss. 33 – 35.

gerçekleştirilmiştir. Bu bölgelerde daha önceden istihkamat-ı bakiyye tarzında bir yapının inşası planlanmış olsa da hâlihazırda bunun uzun zaman alacağı ve sonradan siperlerine çim kaplanmasıyla mevcut istihkâmın, istihkamat-ı bakiyyeye çevrilmesinin mümkün olması nedeniyle hafif usulde istihkamat yapımı yeterli görülmüştür.[455] 28 Haziran 1853 tarihiyle Silistre'de bulunan İstihkâm Kaymakamı'na yazılan tahriratta Silistre Kalesi'nin tahkimine dair olarak, kalenin tüm dış tabyalarında ve kale bedeninin bir, iki ve üç numaralı burçlarında kale korkuluğu bulunuyorsa da topların kundaklarının alçak olması ve mevcut kale korkuluklarının da bu kundaklara göre inşa edilmiş olması nedeniyle toplar sipersiz gibi göründüğünden, siperlerin topları muhafaza edebilecek şekilde yükseltilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[456] Aynı tahriratta; Silistre'de bulunan ve önceden belirlenmiş olan dört farklı noktada istihkamat ve tabyalar inşa ettirilerek; içerlerine birer bölük asker yerleştirilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu istihkâm ve tabyaların, orada bulunan askerlerin çalıştırılması ile on gün içerisinde yaptırılması emrolunmuştur. [457]

Varna İskelesi'nin bir geçiş yeri ve sevkiyat merkezi olması, aynı zamanda Rumeli Ordusu'nun ikmalinde kilit bir konuma sahip olması nedeniyle Varna'nın tahkimi oldukça önemli görülmüştür.[458] Sonradan savaşa dâhil olacak müttefik ordularının nakil iskelesi olması, Varna Bölgesi'nin önemini daha da arttırmıştır. Varna Kalesi'nin tahkimine dair olarak İngiliz bir mühendis olan Simyon tarafından tanzim edilen layiha, Seraskerlik'e sunulmuştur. Simyon tarafından yazılan layihada belirtilen tahkimat usulleri, yerinde bulunarak; bu usullerin uygulanması kararlaştırılmıştır. Simyon'un layihasında; Balkanların girişinde bulunan Varna Kalesi'nin denize yakınlığı itibariyle hem düşmanın Balkan ve Rumeli'ye karşı olan akınlarında bölgenin savunmasında hem de Bulgaristan'da bulunan birliklerin takviyesinde önemli bir konuma sahip olduğu belirtilmiştir. Osmanlı askerlerinin bölgeye sevk edilmesinde deniz yolunun değil de kara yolunun tercih edilmesi durumunda birliklerin gereksiz bir şekilde fazladan yorulacağı ifade edilmiştir. Bu bakımdan Varna Limanı, hem yolu kısaltacak hem de birliklerin gereksiz ölçüde yorulmasını engelleyecektir. Balkanlar'dan saldırıya geçecek bir ordu, Varna – Şumnu hattındaki kara istihkâmlarının yanı sıra denizden gelen destekle de ciddi tehlike altında olacaktır. Varna Körfezi, doğu rüzgârlarına açık olmasının ge-

455 ATASE., No: 6 – 18 – 7 – 2.
456 ATASE., No: 6 – 18 – 7 – 3., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269).
457 ATASE., No: 6 – 18 – 7 – 1., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269).
458 BOA., A. MKT. NZD. 110 – 68., 30 Ocak 1854, (1 Cemaziye'l-evvel 1270).

tirdiği olumsuzlukla birlikte körfezin iki yakasından takviye edilmesi durumunda bu dezavantajdan da kurtulabilir. Böylelikle liman, bir sığınma limanı olarak da kullanılabilir. Simyon, bu bakımdan Varna Kalesi'nin her açıdan desteklenmesi gerektiğini belirtirken daha önce bölgeye gerçekleştirmiş olduğu keşif faaliyetlerinde Varna Kalesi'nin 11, 17 ve 19'luk olmak üzere 3 batarya top ile korunduğunu ve bu bataryaların oldukça zayıf mobiliteye sahip ve menzillerinin de sadece koyu kapatacak mesafede olduğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan Simyon'a göre bölgedeki batarya sayısının arttırılıp, kale ile şehrin bu konuda organize edilmesi gerekmektedir. Zira şehirden gelecek bir saldırı durumunda kalenin korunması çok da kolay olmayacaktır. Bununla birlikte kaledeki bataryaların şehirdekiler ile desteklenmemesi durumunda, şehirden gelecek saldırılarla kalenin zapt edilmesi çok da zor görünmemektedir. Kalenin etrafındaki siperlerin derinliği de oldukça yetersiz olup el yordamı ile aşılabilecek niteliktedir. Bu nedenle kale etrafındaki siperlerin derinleştirilmesi ve siper kazıkları ve galerilerle desteklenmesi gerekmektedir. Şehir ve kalenin birbirinden uzaklıkları nedeniyle birbirlerini desteklemeleri mümkün olmasa da ikisinin ortasına yapılacak bir yapı ile atış menziline alınmaları sağlanabilecektir. Kalenin arkasında bulunan gölün dışa açılan kapıları da güçlendirilmeye muhtaçtır. Gölün kenarında bulunan plato alanının menzil içerisine alınması, gemilerdeki obüslerden de istifade edilmesini sağlayacaktır. Simyon, raporunda nelerin yapılması gerektiğini belirtmekle birlikte nasıl yapılacağını açıklamadığını, kendisi de kabul etmiş ve bu tetkikleri gerçekleştirmek üzere bölgede askerî birimlerin oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Simyon tarafından takdim edilen layiha, Tophâne-i Âmire Müşiri Fethi Paşa'nın tezkiresi ile birlikte Bâb-ı Âli'ye gönderilmiş ve tercüme ettirilerek gereğinin Ömer Paşa tarafından yapılması üzerine Seraskerlik'e takdim edilmiştir.[459]

Varna Kalesi'nin istihkâmlarından olan tabyaların inşasında ve tamamlanmasında ahali, gönüllü olarak çalışmıştır.[460] Kale'nin tahkimi için gerekli görülen çubuk, kazık ve kereste gibi malzemelerin, Varna'dan hızlı bir şekilde kesilip nakil edilmesi mümkün görülmediğinden, arazisi ormanlık olan ve ahalisi de kerestecilikle uğraşan İslimiye Sancağı'nda Aydos, Karinabad ve Ahyolu Kazaları'ndan kesilip nakil olunması istenmiştir.[461] Rusya'nın 1829 Osmanlı – Rus Savaşı'nda olduğu gibi Varna'nın arka tarafındaki Balkan yoluna gemiler vasıtasıyla asker geçirmesi durumunda, Rusların Edirne'ye erişmesi mümkün

459 BOA., İ. HR. 106 – 5175., 26 Ocak 1854, (26 Rebiü'l-ahir 1270).
460 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 59., 11 Ocak 1854, (11 Rebiü'l-ahir 1270).
461 BOA., A. MKT. UM. 139 – 23., 5 Temmuz 1853, (28 Ramazan 1269).

olacağından Büyük ve Küçük Çekmece göllerinden Karadeniz'e kadar olan bölgede ordunun ikame ettirilerek; İstanbul'un muhafaza edilebilmesi amacıyla bu bölgenin dahi tabyalar ile tahkim edilmesi gerekli görülmüştür.[462]

Şumnu ve Varna, müstahfız askerini içerisinde barındırabilecek şekilde tahkim edilmiş ve bu iki şehrin arasında bulunan dağlardan şehrin içine giden yollara, şehir kalelerini gören tabyalar ve istihkamlar inşa edilmiştir. Bu tabyalara, donanmadan tedarik edilen büyük toplar konulmuştur. Bu toplar, düşman eline geçse bile geride yerleştirilmiş olan askerin üzerine işleyemeyecek şekilde konuşlandırılmıştır. Varna ve Şumnu bölgelerinde askerlerin çalıştırılmasıyla inşa edilmiş veya inşası tamamlanmış istihkâmlardan başka yeni münasip mahaller keşif ve muayene ettirilmiş ise de yeni istihkamat inşasına gerek olmadığı ve gerek görülmesi durumunda yüksek maliyetli de olsa ihtiyaç duyulan istihkamatın, yirmi dört saat içerisinde inşa edilebileceği gerekçesiyle sonradan icabına bakılması kararlaştırılmıştır.[463]

Rumeli Cephesi'nin fiili sınırlarını oluşturan Vidin, Varna, Şumnu ve Silistre'den başka bölgede gerekli görülen diğer bazı kaleler de tahkim edilmiştir. Tahkim edilen kalelerden bir tanesi de Bulgaristan'ın doğusuna bakan Sofya Kalesi olmuştur. Sofya Kalesi'nin etrafı tabyalar ile desteklenmiş ve tabya inşaatında hristiyan, müslüman ve yahudi ahali gönüllü olarak çalışmışlardır. İnşası kararlaştırılan tabyaların, ahali tarafından 1853 yazı bitmeden tamamlanması mümkün görülmediğinden, Sofya Kaymakamı Edhem Bey tarafından Tophane Müşiri'ne yazılan tezkire ile civar olan mahallerden de destek talep edilmiştir. Sofya Kalesi ve bundan başka, Sofya Bölgesi'ndeki palanka, derbent ve diğer tahkimat işlerinde çalıştırılan ahaliye yevmiye birer kıyye ekmek verilmiştir.[464]

Savunma hattının Tuna Nehri'nin güneyinde oluşturulması üzerine Tuna Nehri üzerindeki adalar potansiyel çatışma bölgeleri olduğundan, bu adaların da tahkim edilmesi gerekli görülmüştür. Tuna üzerinden gerçekleşebilecek bir Rus harekâtına engel olmak ve burada bir köprübaşı kurmak için Kalafat'ın zapt ve tahkim edilmesi kararlaştırılmıştır. Vidin Kalesi'nin karşısında bulunan Kalafat Adası'nın, kaleye olan yakınlığı nedeniyle tahkim edilmesi,

462 ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 12 – 1.
463 ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 12 – 1.
464 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 102, 8 Ocak 1854, (8 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 127., 28 Mart 1854, (28 Cemaziye'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 664, 31 Aralık 1853, (30 Rebiü'l-evvel 1270).; Ceride-i Havadis, Numara 657, 23 Kasım 1853, (21 Safer 1270).

oldukça gerekli görülmesine karşın adanın Eflak Eyaleti'ne bağlı bulunmasından dolayı bundan geçici süre ile vazgeçilmiştir. Adanın tahkim edilmesi gerekliliğine dair Bâb-ı Âli'den Ömer Paşa'ya gönderilen tahrirata cevaben Vidin'de bulunan kuvvetlerin komutanı olan İsmail Paşa, adanın nispeten alçak bir konumda olmasından ötürü istihkâmına gerek kalmadığını, fakat adanın dış tarafında bulunan ağaçların yerden yarım arşın yüksek olacak şekilde kesilmesiyle Vidin Kalesi'nin adaya nazır bölgelerinden yapılacak savunmanın, adaya geçmeyi imkansız kılacağını ifade etmiştir.[465] Beklentilerle tutarlı bir şekilde Gorçakof, maiyetindeki 4. Ordu askerini Vidin üzerinden Rusçuk ve Şumnu'ya sevk etmek üzere Kalafat'a gitmek niyetinde iken Vidin'in tahkimatça güçlü olmasından dolayı bu harekâttan vazgeçmiştir.[466] Nitekim Ömer Paşa'nın Gorçakof'a ilettiği on beş gün içerisinde Memleketeyn'in tahliyesine yönelik uyarısına ilişkin vadenin dolmasının ardından Vidin'in karşısında bulunan Kalafat Adası, Vidin mevkiinde bulunan Ferik Salim Paşa ve Rahova tarafında bulunan Rumeli Ordusu Reis-i Erkânı İsmail Paşa tarafından sevk edilen askerlerce zapt edilerek tahkim edilmiştir.[467]

Tuna Nehri üzerinde bulunan bir diğer ada da Tutrakan'ın karşısında bulunan Tuna Adası'dır. Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa tarafından 1 Kasım 1853 tarihinde Tutrakan'da bulunan adaya gerekli sayıda asker sevk edilerek güçlü bir istihkamat yapılmıştır. Adanın karşısında bulunan kargir ve müstahkem karantina dahi zabt edilerek adadan karantinaya bir köprü inşa edilmiş ve birkaç tabur asker, top ve mühimmat geçirilerek ada tahkim edilmiştir.[468] Tuna üzerinde olup tahkim edilmesi kararlaştırılan bir diğer ada ise Rusçuk Kalesi'nin bir saat kadar aşağısında bulunan Mukanoğlu Adası olmuştur. Mukanoğlu Adası'nın muhafazasına muvazzaf asker serkerdelerinden Cafer Bey, maiyetindeki askerler ile görevlendirilmiş ve adada bazı hafif istihkamlar inşa edilmiştir.[469]

İnşa ve tamir edilen esas istihkamlara ilaveten Rumeli Cephesi'nde pek çok bölge hafif şekilde tahkim edilmiştir. Erkan-ı Harbiye kaymakamlarından Hüseyin Bey ve emri altındaki iki nefer mülazım, Tuna Sahili'nin Rusçuk'tan

465 BOA., HR. MKT. 61 – 59., 22 Temmuz 1853, (15 Şevval 1269).; ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 12.; A. Haluk Dursun, **Tuna Güzellemesi**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 54.

466 Ceride-i Havadis., Numara: 643, 9 Eylül 1853, (5 Zilhicce 1269).

467 Takvim-i Vekayi, Def'a: 495, 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).; **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, Cilt: IX, (Yay. Münir Aktepe), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 89.

468 Ceride-i Havadis, Numara: 654, 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 495, 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).

469 Takvim-i Vekayi, Def'a: 496, 8 Aralık 1853, (7 Rebiü'l-evvel 1270).

yukarısı ve Somuncu Caddesi'nin savaşa elverişli mevkilerini keşif ve gerekmesi halinde tahkim etmek üzere bölgeye gönderilmiştir.[470] Haritalar incelendiğinde Hırsova'dan Silistre'ye kadar olan mesafe ve bu mevkide bulunan Rahova da istihkama elverişli görülmüştür.[471] Seraskerlik Makamı, Tuna'nın geçit yerleri olan Maçin, Tutrakan ve Hırsova'da istihkamat inşasına başlanması için Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'dan görüş istemiştir.[472] Sofya ile Tatarpazarcığı arasındaki yollarda bulunan Girve Derbenti ile Terviyan Kapısı'nın geçit başlarıyla Lofça'dan geçmekte olan Osma Nehri'nden Tatarpazarcığı yolu ile Hisar ve Karlıova'ya giden caddenin iki tarafına istihkâmlar inşa edilmiştir.[473] Erkan-ı Harbiye zabitanı vasıtasıyla keşfolunmuş olan Niğbolu Kalesi ile Aluta Nehri'nin Tuna Nehri ile birleştiği ve Rahova karşısında ise Seyl Nehri'nin Tuna Nehri ile birleştiği mahallerde ve Somuncu Balkanı Caddesi'nde istihkamat için gereği duyulan levazımat malzemesi, tedarik ettirilip derhal istihkâm imaline başlanmıştır.[474] Şumnu, Tutrakan ve Rusçuk mevkilerinin ortasında ve Osmanlı askerlerinin sefer güzergahı üzerinde bulunan Hazergrad Kazası'nda normalden daha az zabtiye askeri bulunması ve bölgenin Rumeli Ordusu'nun ikmalinde önemli bir yer tutması nedeniyle Hazergrad Kalesi'nin de tahkimi gerekli görülmüştür. Bu nedenle ihtiyaç duyulan amele ve kerestenin sevki ve tedariki hususlarının idaresi için Rumeli Ordusu Müşiri ile muhabere olunarak; geçici suretle Hazergrad Kazası zabtiyesine bir nefer çavuş ve on nefer süvari ilave edilmiştir. Bunların maaşlarının Hazine tarafından ödenmesi hususunda Silistre Valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya tahrirat gönderilmiştir.[475] Osmanlı donanmasına destek vermek üzere Karadeniz'e çıkan müttefik kuvvetlerin herhangi olağanüstü durumda ve gemilerin kötü hava koşullarında sığınabilmeleri için uygun yerler olarak seçilen Rumeli'de Varna, Burgaz, Aynaada, Süzebolu ve Anadolu tarafında ise Sinop Limanı, askerlerin karaya güvenli bir şekilde çıkabilmeleri ve gemilerin rahatlıkla sığınabilmeleri amacıyla tahkim edilmiştir.[476]

Rus gemilerinin Boğaz'ın 50 – 60 mil açıklarında görülmesi üzerine Boğaz'ın tahkim edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, bölgede bulunan istihkamların güçlendirilmesi ve kalelerin eksiklerinin giderilmesine hız verilerek;

470 ATASE., No: 2 – 52 – 7.
471 ATASE., No: 1 – 3 – 25., 16 Şubat 1853, (7 Cemaziye'l-evvel 1269).
472 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 28 – 1., 27 Haziran 1853, (20 Ramazan 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 31 – 1.
473 BOA., İ. DH. 281 – 17651., 26 Ekim 1853, (23 Muharrem 1270).
474 ATASE., No: 6 – 18 – 11.
475 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 38., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).
476 BOA., HR. SYS. 1348 – 69., 28 Ekim 1853, (25 Muharrem 1270).; BOA., İ. HR. 330 – 21272., 15 Ağustos 1853, (10 Zilkade 1269).

gece gündüz nöbetçilerin bulundurulması Serasker Paşa, Kaptan Paşa ve Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından kararlaştırılmıştır.[477] İstanbul'un tahkim edilmesi konusunda Fransa'dan bir elçi, Mabeyn-i Humayun'a gelerek; Sultan'ın huzuruna çıkmış ve uyarılarda bulunmuştur. Uyarılar yerinde görülerek; gereğinin yapılması Serasker Paşa ve Tophâne-i Âmire Müşiri Fethi Paşa'ya havale olunmuştur.[478] Bunun üzerine gerekli duyulan noktaların muayenesi amacıyla Tophâne-i Âmire'den bazı memurlar görevlendirilmiş ve haritaların tanzim edilmesi istenmiştir. İstanbul'un tahkimi konusunda Seraskerlik ile de irtibata geçilerek Tophâne-i Âmire'den mühendisler tayin edilmiş ve Fransa Devleti tarafından da birisi görevlendirilmiştir. Buna göre Büyükçekmece'den Karaburun'a ve Karaburun'dan Küçükçekmece civarında bulunan Yarım Bergos isimli yere kadar uygun görülen yerlerde istihkâm inşası kararlaştırılmıştır.[479]

İstanbul'un karadan tahkim edilmesine de karar verilmiştir. Avrupalı ve Osmanlı subaylarından oluşan karma bir kurul, tahkimatların yapılacağı yerlerle ilgili hazırlık niteliğinde bazı incelemelerde bulunmuştur.[480] Boğazların tahkimi konusunda 6 Şubat 1854 tarihinde yabancı bir uzman tarafından hazırlanan layiha tercüme ettirilerek takdim edilmiştir. Takdim edilen layihaya göre; Boğaz'da bulunan tabyalar; Anadolu Kavağı, Büyükliman, Rumeli Kavağı, Papasburnu, Kılburnu, Kariça, Poyraz, Macar, Telli, Mezarburnu, Ağaçaltı ve Kireçburnu tabyalarıdır. Bu tabyaların tahkimi amacıyla öncelikle güllelerin çaplarının toplara uydurulması ve uygunsuz ve gerekli olmayanların, tabyalardan çıkartılması gerekmektedir. Atılan topların çapları çok farklı olduğundan, isabet oranı oldukça düşük olacaktır. İkinci olarak adı geçen tabyaların birçoğu, toplar için zorunlu görülen levazımat ve mühimmattan bile yoksun iken tabyaların hiç birisinde ihtiyat mühimmatı bulunmamaktadır. Üçüncü olarak genel anlamda iyi durumda bulunan tabya döşemelerinin, dikkatlice yüklenmesi ve duruma göre tamir edilmesi gerekmektedir. Dördüncü olarak her tabyada gülle kızdırmak için ocaklar inşa edilmelidir. Beşinci olarak tabyalarda bulunan topların, kuvvetine uygun kapsül atabilmesi için gerekli takımların tedarik edilmesi ve böylelikle atış komutu ile atış arasındaki süre kaybının yarattığı isabet oranındaki azalmanın önüne geçilmesi amaçlanmalıdır. Bununla birlikte bölgede görevli nefer sayısı da yetersizdir. Boğaz'daki istihkamlarda bulunan toplam asker sayısı; 1.123 neferi Anadolu ve

477 BOA., A. MKT. NZD. 180 – 62., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 10., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).
478 BOA., İ. DH. 296 – 18713., 15 Nisan 1854, (17 Receb 1270).
479 BOA., İ. DH. 296 – 18702., 22 Nisan 1854, (24 Receb 1270).
480 Marx ve Engels, ss. 281 – 288.

1.164 neferi Rumeli tarafındaki istihkamlarda olmak üzere toplam 2.287'dir. Bu kadar asker, sadece topların manevraları için yeterli olup, pek çok tabya yeterli askerden yoksundur. Bu askerler top eğitiminden ziyade tüfek eğitimine aşinadır, giyim ve kuşamları düzgün, kuvvetli ve de ehil olup top talimini de iyi icra etmektedirler. Fakat zabitleri topçuluğun ilmini ve amelini bilmemekte, tabyaların kuvvetini arttırmak için gerekli ıslah yöntemlerine ait bilgiden mahrum bulunmaktadır. Adı geçen tabyaların tümünde güllelerin toplara uymaması, çamur ve pas içinde bırakılması, tabyaların ve topların gerekli bakımlarının yapılmaması, bu zabitlerin ihmalinden kaynaklanmaktadır. Buradaki topçu neferlerinin ellerinde kapsüllü tüfekler mevcut iken kara askerlerinin genelinde köhne ve pek de kaliteli olmayan çakmaklı tüfekler bulunmaktadır. Oysaki herhangi bir savaş halinde toplarıyla meşgul olacak neferlerde daha iyi tüfekler bulunması mantığa uymamaktadır. Tabyalarda mevcut olan neferlerin sayısı hem tüfek hem de top kullanımı için yeterli değildir. Bununla birlikte talimlerde bu neferlerin çok kısa bir süre içerisinde görev başına gelerek 3 dakika içerisinde nöbet ateşine başlayabilmeleri hayret uyandırmaktadır.[481]

Karadeniz ve Akdeniz Boğazı'ndaki istihkamların denetlenmesi ve muayene edilmesi amacıyla İngiltere Devleti tarafından görevlendirilen dört nefer, yanlarına Fransa Devleti tarafından gönderilen mühendisler ile birlikte istihkamları gezmiştir. Müttefik devlet mühendislerinin gerçekleştirdiği bu denetim, Tophâne-i Âmire Müşiri ile Kaptan Paşa'ya da bildirilmiştir. Mühendishane-i Humayun'dan dahi iki dil bilen birkaç nefer memur, bu mühendislerin yanına görevlendirilmiştir. Tophâne-i Âmire Müşiri ise sonradan yanına Mühendishane'den birkaç nefer mühendis alarak istihkamları denetlemiştir.[482]

1853 yılı Kasım ayının başlarında Galataburnu ve Emine Burnu bölgelerinde çok sayıda Rus fırkateyninin seyrüsefer etmekte olan Nemçe posta vapurlarına musallat olması ve içlerinde asker taşıyor olma şüphesi ile sık sık bölgeye gidip gelmesi üzerine bölge halkı telaşa kapılmıştır. Bununla birlikte bu sahillerde görevli askerî birliklerin ve istihkamatın bulunmaması, bu endişenin düzeyini arttırmıştır. Bu durum Karadeniz Boğazı'ndan Varna'ya kadar uzanan sahilin de tahkim edilmesini zorunlu kılmıştır. Eski Varna Muhafızı Arif Paşa, Mirliva Mehmed Remzi Paşa, İslimiye Kaymakamı Ali Efendi ve Edirne Valisi tarafından gönderilen tahriratlar ile de bölgenin tahkimi talep edilmiş-

481 BOA., HR. MKT. 70 – 99., 6 Şubat 1854, (8 Cemaziye'l-evvel 1270).

482 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 13., 20 Haziran 1853, (13 Ramazan 1269).; BOA. A. MKT. NZD. 110 – 72., 31 Ocak 1854, (2 Cemaziye'l-evvel 1270).,; BOA. A. MKT. NZD. 110 – 76., 1 Şubat 1854, (3 Cemaziye'l-evvel 1270).

tir. Daha önceden yapılan keşif ve muayene faaliyetleri sonucunda bölgenin en elzem yerlerinin Karadeniz'in Rumeli Sahili'ni oluşturan Ahyolu ve Bergos ile Midye Burnu ve Sünne Limanı olduğu belirlenmiştir. Bölgeye sevk edilecek askerî birlikler, Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'nın kontrolünde bulunacak olmakla birlikte bu birlikleri kumanda etmek üzere askerî komutanlardan uygun birisinin görevlendirilmesi gerekli görülmüştür. Sahillerin tahkimine nezaret etmek, bölgede bulunan askerleri kumandan etmek, bölgenin muhafazasına itina ve dikkat etmek ve gerektiği durumlarda Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya da müracaat etmek üzere eski Rumeli Mutasarrıfı Ömer Faiz Paşa, 12.500 kuruş maaş ve maiyetine bir liva tayini ile Ahyolu Bölgesi muhafızlığına tayin edilmiştir. Tahkimata ilişkin hazırlanan layihanın bir nüshası, Ahyolu muhafızlığına tayin olunan Ömer Faiz Paşa'ya verilerek; söz konusu sahil, zabitler vasıtasıyla tekrar keşif ettirilmiştir. Layihada belirtilen noktalarda muvafakat sağlanarak; hem istihkamların yerine getirilmesi hem de söz konusu sahilde görevli askerler için gerekli 12 kıta meydan muharebesi topunun ihtiyaten Edirne'ye gönderilen toplardan 5 dirhem çapında balyemez olmak üzere Vize'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[483]

Rusların Sırbistan'da ihtilal çıkarma ve Karadağ'daki karışıklıklardan istifade etme niyetiyle hareket edebileceği ihtimaline bağlı olarak bu bölgenin de tahkim edilmesi gerekli görülmüştür. Bunun için tahkimi gerekli görülen bölgeler; Bosna ve Hersek, Vişegrad Köprüsü, Niş Kalesi, Belgrad Kalesi ve Karadağ'daki bazı mevkiler olmuştur.

Rusların olası Sırbistan üzerinden İstanbul'a yürüme planına karşı Bosna ve Hersek'te bulunan bazı kale ve mevkilerin tamir edilmesi ve eksiklerinin giderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Bosna Valisi tam yetkili kılınmıştır. Bosna Bölgesi'ndeki istihkâmların kontrol ve muayene edilmesi ve eksikleri-nin giderilmesi amacıyla Travnik'te bir komisyon oluşturulmuştur.[484] Bosna Eyaleti için ihtiyatî tedbirlerden olmak üzere Yenipazar Kalesi şarampollerinin, halkın isteği ve desteği ile düzenlenmesine karar verilmiştir. Meydana gelecek 5 bin kuruş masrafın, Hazine tarafından kabulü için Bosna Valisi tarafından bu tür zorunlu masrafların ve istihkamların kabulünün tabiyyet-i maslahatdan olduğu ve ahalinin destek vermesi sayesinde Yenipazar Kalesi istihkamının cüzi bir masrafla gerçekleştirildiği ifade olunarak söz konusu 5

483 BOA., İ. DH. 285 – 17921., lef. 6 – 12., 11 Aralık 1853, (10 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 98., 21 Aralık 1853, (20 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 98., 27 Aralık 1853, (26 Rebiü'l-evvel 1270).

484 BOA., A. MKT. NZD. 104 – 17., 7 Aralık 1853, (6 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 114 – 27., 5 Haziran 1854, (9 Ramazan 1270).

bin kuruşun ihtiyat tertibinden ödenmesi talep edilmiştir.[485] Hersek Bölgesi'ndeki istihkamlarda ise müslüman ve hristiyan ahali gönüllü olarak çalışmış ve istihdam edilen ahaliye talepleri üzerine günlük birer kıyye ekmek tayınat olarak verilmiştir.[486] Bosna Eyaleti'nin Derbend Kazası'nda bulunan kalenin tamirinde de müslüman ve hristiyan teb'a gönüllü olarak çalışmış ve bir adet ambar, iki adet karakolhane ve 4 adet zabtiye odası inşa edilmiştir. Ayrıca 13 kıta topun da kundaklarına yerleştirilmesinde hizmet etmişlerdir. Tamir işlerinde harcanan demir edevat ile kazıkların bedeli, Kaza Müdürü Reşid Bey tarafından karşılanmıştır. Bölgede bulunan Banaluka ve Gradişka kalelerinin tamir işleri de ahali tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilmiştir.[487] Bosna Eyaleti'ne bağlı olan ve Rumeli Cephesi için kritik noktalardan bir tanesi olarak görülen Višegrad Köprüsü'nün de muhafaza edilmesi hedeflenmiş ve bu köprünün korunması amacıyla Başbuğ Şahin Bey görevlendirilerek; maiyetine 1.000 adet nefer verilmiştir. Bu askerler için ihtiyaç duyulan hurç ve benzeri levazımat malzemelerinin karşılanması amacıyla Seraskerlik'ten Maliye Nezareti'ne tezkire yazılmıştır.[488]

Bölgenin Ruslar tarafından tahrik edilmesi ihtimaline bağlı olarak Niş Kalesi'nin de tahkimi gerekli görülmüştür. Niş Kalesi'nin tamire muhtaç olan yerlerinin bakımı, bölgede bulunan askerlerin yardımı sayesinde cüzî bir masrafla gerçekleştirilebileceği, 23 Mayıs 1853 tarihiyle Maliye Nezareti'ne gönderilen tezkire ile belirtilmiştir. Keşif defterinin düzenlenmesi üzere bölgeye istihkâm alayı zabitinden Kolağası Ahmed Efendi gönderilmiştir. Kendisi tarafından tanzim olunan keşif defteri ile birlikte bir kıta harita, Tophâne-i Âmire Müşiri'nin tezkiresiyle beraber Meclis-i Vâlâ'ya takdim edilmiştir. Keşif defterine göre tamire ihtiyaç görülen bölgelerin tamiri 180 bin kuruşla gerçekleştirilebilecektir. Bu meblağ, biraz fazla görünmüş olmakla birlikte bölgenin hassasiyeti düşünüldüğünde tahkim işlerinin ertelenmesinin uygun olmayacağı kararlaştırılmıştır. Keşif defterinde çalıştırılacak askerler için de 7.840 kuruş ayrılması uygun görülmüştür. Tamiratın sonuna kadar Ahmed Efendi'nin bölgede kalmasına karar verilmiş ve tamiratın daha uygun bir masrafla ve daha sağlam olarak yerine getirilmesi hususu da Niş Mutasarrıfı'na havale olunmuştur.[489] Niş Mutasarrıfı İsmail Paşa tarafından yapılan keşifte ise Niş Kalesi'nin mevcut top kundaklarının muhafazası için

485 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 26., 11 Şubat 1853, (2 Cemaziye'l-evvel 1269).; BOA., Ayniyat., Defter, No: 618., s. 40., 5 Eylül 1853, (1 Zilhicce 1269).
486 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 99., 29 Aralık 1853, (28 Rebiü'l-evvel 1270).
487 Takvim-i Vekayi., Def'a: 512, 23 Ekim 1854, (30 Muharrem 1271).
488 BOA., A. MKT. NZD. 104 – 69., 3 Aralık 1853, (2 Rebiü'l-evvel 1270).
489 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 6., 23 Mayıs 1853, (14 Şaban 1269).; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü., s. 129.

bir gölgelik inşa edilmesi, harap durumda olan hamamın cephaneliğe dönüştürülmesi, kargir top döşemeleri, kerpiç siperler ve top kundaklarının tamir edilmesi gerekli görülmüştür. Bunun için ayrılması gereken meblağ ise en az 50 bin kuruş olarak hesaplanmıştır. Niş Mutasarrıfı İsmail Paşa, hem Niş Kalesi'nin tahkimi hem de Kudüs Şerifi Hafız Paşa'nın Niş Valiliği sırasında mahalli meclisçe satın alınıp Niş Kalesi ambarlarına konulan zahirenin durumunun tespiti ve gerektiği durumda elden çıkarılması ile görevlendirilmiştir. İsmail Paşa'nın Askerî Meclis'e gönderilen tahriratına göre uzun yıllardan beri kalenin tamirine, mevcut farklı türlerdeki top kundaklarının yenilenmesine ve tüfeklerin kontrol edilip silinmesine dikkat edilmemiş, bunun üzerine çarha toplarının ağaç takımları çürüyüp yerlere düşmüş, ambarlarda bulunan zahire kullanılmaz hale gelmişti. Eski barutun üzerine yeni barut eklendiğinden ve cephanelik oldukça zemin bir yerde bulunduğundan rutubet nedeniyle bu barutun dahi hali meçhule düşmüştür. Yapılan tamirat, yenileme ve tahkimat sonucunda kalenin kargir top döşeme ve kerpiç siperleri tamir edilmiş, 176 adet büyük balyemez kale toplarının kundakları yenilenmiş ve toplar, kundaklarının üzerine yerleştirilmiştir. 15 kıta çarha topundan kullanılmaya müsait görülen 9 tanesi ile 9 adet obüs topu ve 19 kıta havanın da kundakları yenilenmiştir. Bunların kar ve yağmurdan muhafaza edilmesi sağlanmıştır. Cephanede bulunan 640 adet başıbozuk kaval tüfeğinden 400 tanesinin ve 260 adet topçu filintasından 200 tanesinin kullanılabilir durumda olduğu tespit edilerek; bunlar temizletilmiş ve korunaklı bir yere nakledilmiştir. Kullanılabilir durumda olmayan 240 kaval tüfeği ile 60 filintanın düşük fiyatla tamiri mümkün görülmediğinden bunun yerine Şehrköy Kalesi ile Musa Paşa Palankası'na öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Niş Kalesi'nin cephanesi oldukça zeminde olduğundan, mevcut barutun yeni yapılan ve hamamdan dönüştürülen cephaneliğe aktarılarak; eski barutun durumunun kontrol edilmesi, gönderilen istihkâm memurları tarafından uygun görülmüştür. Meclis tarafından satın alınıp Niş Kalesi'ne konulmuş olan 60.160 kıyye arpa, 384.619 kıyye beyaz darı, 371.648 kıyye peksimed ve 175.090 kıyye mısır buğdayından, darı ve peksimedin zarurî durumlarda işe yarar olduğu fakat mısır buğdayının kullanılabilir durumda olmadığı tespit edilmiştir. Tophâne-i Âmire tarafından gönderilen müzekkire üzerine arpa ve darının her sene üçte birinin satılarak yerine yeni mahsul konulması ve böylelikle üç senede bir zahirenin yenilenmesi, peksimedin ihtiyat amacıyla muhafaza edilmesi ve mısır buğdayının mümkün ise uygun bir fiyat ile hayvan yemi olarak satılarak; parasının Hazine'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Niş Mutasarrıfı İsmail Paşa tarafından gönderilen tahrirat, Tophâne-i Âmire Müşiri ile olan haberleşmeyi içeren tezkire ve Meclis-i Askerî müzekkiresi ile beraber Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiştir. Meclis-i Vâlâ'dan verilen cevap üzerine

tahkimatın, Niş Mutasarrıfı İsmail Paşa'nın tahriratı üzerine gerçekleştirilmesi ve durumun Maliye Nezareti'ne bildirilmesi istenmiştir.[490] Niş Kalesi'nin tamiri ve eksiklerinin giderilmesinde, Niş Mutasarrıfı İsmail Paşa ve Niş Kazası Meclisi'nin çabalarıyla bölgede bulunan muvazzaf askerler ile müslüman ve yahudi ahali birlikte çalışmışlardır. Bu çerçevede 176 kıta siper ve kale korkuluğu inşa edilmiştir. Kale'nin siperleri ve top döşemeleri kargir ve halis harç ile yapılmış olmasına karşın bunların en az masraf ile daha da güçlendirilmesine çalışılmıştır. Mühendishane-i Beriyye'den gönderilen bir mühendis ile de kalenin dış kısmına 4 büyük tabya inşa edilmiştir.[491]

Bölgenin hassasiyeti nedeniyle tahkim ve tamiri gerekli görülen bir diğer kale de Belgrad Kalesi olmuştur. Bunda özellikle Sırp Beyi Aleksandri'nin Gorgosofça Kazası'nda top döktürmeye başlaması ve Belgrad'da bulunan savaş aletlerini, Gorgosofça'ya nakletmekte olduğu haberinin, Belgrad Muhafızı İzzet Ahmet tarafından Seraskerlik'e bildirilmesi etkili olmuştur.[492] Belgrad ve havalisine daha önce yapılan top döşemeleri ile mazgal duvarlarının, inşaat sırasında sağlam olmasına dikkat edilmediğinden sonradan bu top döşemelerinin birazı çökmüş ve bir kısmı dahi çökmeye yakın hale gelmiştir. Kalenin istihkamatının muayenesi ve noksanının belirlenerek tamamlanması amacıyla bilgili bir mühendisin bölgeye gönderilmesi hususunda Belgrad Muhafızı'na tahrirat yazılmıştır. Bunun için Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından Mühendishane-i Beriyye-i Humayun'dan Mülazım Ahmed Efendi seçilerek Belgrad'a gönderilmiştir.[493] Yapılan keşifle; top döşemeleri, barbatalar, karakolhaneler ile mecidiye ve icadiye tabyalarının tahkim ve tamirinin 202 bin kuruş civarına mal olacağı hesaplanmıştır. Tahkim masraflarının bu bedeli aşması durumunda, Hazine tarafından kabul edilmeyeceği de bildirilmiştir. Kalenin tahkimine Mühendis Ahmed Efendi ile Belgrad Meclisi nezaret etmiştir.[494] Belgrad Kalesi'nde bulunan toplar, eski ve düşük dirhemli olduğundan ihtiyaç duyulan topların İstanbul ya da Varna'dan tedarik edilmesi kararlaştırılmışsa da mesafenin uzak olması nedeniyle nakli mümkün görülmemiştir. Bunun üzerine bu topların, Viyana'ya yakın Tuna Sahili fabrikalarında imal edilerek; Belgrad Muhafızı'na gönderilmesi uygun görülmüştür. Avusturya Devleti tarafından herhangi bir engel oluşturulmaması hususuna ve üreti-

490 BOA., İ. MVL. 300 – 12263., 27 Mart 1854, (27 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 60., 14 Ocak 1854, (14 Rebiü'l-ahir 1270).

491 BOA., İ. DH. 303 – 19233., 24 Temmuz 1854, (28 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 26., 11 Şubat 1853, (2 Cemaziye'l-evvel 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 29., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. MVL. 300 – 12263., 27 Mart 1854, (27 Cemaziye'l-ahir 1270).

492 BOA., HR. MKT. 68 – 2., 4 Aralık 1853, (3 Rebiü'l-evvel 1270).

493 BOA., A. MKT. NZD. 110 – 64., 30 Ocak 1854, (1 Cemaziye'l-evvel 1270).

494 BOA., İ. DH. 302 – 19146., 19 Haziran 1854, (23 Ramazan 1270).

mi sipariş edilecek topların her bir kıyyesinin kaç kuruşa alınıp satılarak, ne kadar navlun bedeli karşılığında Belgrad Kalesi'ne nakil olunabileceğinin tespitine ilişkin olarak Viyana Sefiri Arif Efendi görevlendirilmiştir. Sırbistan halkının, Bosna Eyaleti dâhilinde bulunan Vişegrad Kazası'ndaki askerî sevkiyattan rahatsız olarak kendilerince bir takım teşebbüslerde bulundukları ve Osmanlı'nın Sırbistan'a gireceği endişesini taşıdıkları, Böğürdelen Kalesi muhafızı tarafından Belgrad Muhafızı'na yazılan varakada ifade edilmiştir. İlaveten, Sırp Beyi'nin, Bulgaristan ve Bosna taraflarına çok sayıda tüfek göndermekte oluşu, bölgedeki Rus emellerinin gerçekleşmesi olasılığı dahilinde Osmanlı Devleti'nin endişe ve şüphesini her zaman canlı tutmuştur.[495]

Rusların Sırbistan'da meydana getirebilecekleri isyan ve karışıklık hem Sırbistan sınırında bulunan Bosna halkını hem de devleti teyakkuz durumuna geçirmiştir. Bosna Valisi tarafından Sadaret'e yazılan arizada daha önce çıkarılan silah taşıma yasağı nedeniyle yerel askerlerin silahlarını sattıkları ve bu nedenle silahsız kaldıkları bildirilmiştir. Bunların silahsız olarak iş göremeyecekleri gibi silah tedariki teklifinin de caiz bulunmamasına binaen daha önce hristiyan ahaliden alınarak; kalelerde muhafaza edilen silahların, bu yerel askerlere verilmesi istenmiştir. Kalelerde bulunan silahların tamir edilip askerlere dağıtılmasının mevcut memur ve zabitlerin oy birliği ile kararlaştırılmış olduğu bildirilerek; tamir masraflarının 7 – 8 bin kuruşa mal olacağı tahmin olunmakla birlikte yeni silah alımı için ise 60 bin kuruşun gerektiği hesaplanmıştır. Bölgenin silahlandırılmasının, mevki ve ahalice faydalı olacağı bildirilerek; sarf olunacak paranın Hazine-i Celile'den karşılanması talep edilmiştir.[496] Ayrıca ihtiyat amaçlı olarak Behke, Banaluka ve Travnik Kalelerine konulmak üzere ve muvazzaf askerlere mahsus olarak 4, 5 ve 6 dirhemlik 120 bin deste kurşunun gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[497]

Rusların bölgede yaratabileceği karışıklar nedeniyle tahkim edilmesi gerekli görülen bölgelerden birisi de yakın zamanda Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri gerginleşmiş olan Karadağ olmuştur. Bu çerçevede Bosna'ya bağlı olup Karadağ sınırında bulunan Gaçka Kazası'ndaki palankalar ile Karadağ'da bulunan Nikşik Kalesi civarında bulunan kule, palanka ve derbentlerin tahkimi kararlaştırılmıştır. Gaçka'nın tahkiminde Gaçka Meclisi ve Mostar vücuhundan İbrahim Ağa bilfiil çalışmıştır. Tahkimat işleri için bölgeye Mühendis Kaymakam Dursun Bey tayin edilmiştir. Bosna Bölgesi'nde bulunan Dursun Bey,

495 BOA., HR. MKT. 68 – 2., 4 Aralık 1853, (3 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 85., 5 Aralık 1853, (4 Rebiü'l-evvel 1270).

496 BOA., A. MKT. UM. 142 – 74., 5 Mart 1853, (24 Cemaziye'l-evvel 1269).

497 BOA., Ayniyat Defter, No: 300., s. 3., 15 Mayıs 1853, (6 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 6., 16 Mayıs 1853, (7 Şaban 1269).

Kolağası Eşref ve Zikri efendiler, bölgeye dağılarak; tahkime ihtiyaç duyulan noktaları tespit ve muayene etmişlerdir. Mostar vücuhundan Hacı İbrahim Ağa, Gaçka ve Nikşik tarafına ve İstevlece Meclisi azasıdan Hacı Şeyh Ağa da Trebin Bölgesi'ne gönderilmiştir. Tahkimat işlerinde kullanılmak üzere kazma, kürek, keser ve buna mümasil levazımat, zahire ve mühimmat, Hersek Eyaleti'nden tedarik edilmiştir. Bölge ahalisi, kıtlık içerisinde bulunduğundan istihkamatın inşasında gönüllü olarak çalışarak taş, kireç, toprak, kereste gibi şeyleri işleyecek ahaliye günlük olarak 1 okka tayınat verilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer istihkamların inşasında olduğu gibi burada da tahkimatın inşası, halkın gönüllü katılımı gerçekleştirilmiştir. Dülger, duvarcı ve ırgatlar, ahali arasından seçilirken; ihtiyaç duyulan kerestenin kesimi ve nakli de reaya kocabaşıları tarafından sağlanmıştır. Bölgenin tamir ve tahkiminin en az 30 bin kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır. Gerçekleşecek masrafın, emval sandığından senet verilmek suretiyle karşılanması uygun görülmüş ve durum Tophâne-i Âmire Müşiri ve Serasker Paşa ile de paylaşılmıştır.[498]

Yunanistan sınırında meydana gelen karışıklıklar; bu bölgede de istihkâmlar yapılmasını gerekli kılmıştır. Bölgeye gerçekleştirilen nakliyat ve sevkiyatta Narda ve Yunan sınırına yakın olan Salahora Limanı aktif bir şekilde kullanılmıştır. Bölgeye üç kıta top alacak bir tabya, bir bölük asker ve bu askerlerin konaklamaları için bir kışla, Salahora İskelesi vasıtasıyla nakledilecek zahirenin depolanması için de bir ya da iki adet mağaza inşa edilmesi uygun görülmüştür. Buna ek olarak iskelenin yeniden imar edilmesine karar verilmiştir. Narda ile Salahora İskelesi arasında belirlenecek dört mahale, kerpiçten kuleler ve beş adet peygar kalesi inşa edilmesi tasarlanmıştır. Bölgedeki karışıklıkların şiddetlenmemesi amacıyla yapılacak tabyaların küçük ve ihtiyat amaçlı olduğu dolayısıyla bir savaş hazırlığı niteliğinde olmadığı belirtilmiştir. Salahora İskelesi'nin Osmanlı Devleti topraklarına dahil olması nedeniyle devletin bölgede dilediği şekilde hareket etme hakkı olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu faaliyetler, Ferik Abdi Paşa ile Yanya Valisi'nin kontrolü altında gerçekleştirilmiş ve gerekli masrafların karşılanması hususunda Maliye Nezareti ve Tophâne-i Âmire'ye malumat verilmiştir.[499] Rumeli Bölgesi'nde inşa edilen ve inşa edilmesi kararlaştırılan tahkimatlar Harita 7'de gösterilmiştir. Harita incelendiğinde 1829 Savaşı sonrasında Rumeli Bölgesi'nin coğrafi derinliğini meydana getiren birçok kalenin yıkılmasının ardından Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki savunma hattının aynı zamanda Kuzey Bulgaristan sınırını meydana getirdiği görülebilmektedir. Bununla birlikte özellikle Fransız İhtilali nedeniyle Balkanlar'da bulunan hassas bölgelerdeki bazı mevkiler de tahkim edilmiştir.

498 BOA., İ. DH. 286 – 17986., 12 Aralık 1853, (11 Rebiü'l-evvel 1270).
499 BOA., A. AMD. 63 – 72., 1271.

Harita 7: Rumeli Bölgesi'ndeki İstihkamlar

Kaynak: Samuel Augustus Mitchell, **New Universal Atlas of the World**, Philadelphia Cowperthwait & Co., 1852, s. 59.

Batılı devletlerin Viyana Kongreleri nezdindeki sürekli girişimlerine bağlı olarak savaş halinin devam edip etmeyeceğindeki belirsizlik ve gerekli mühimmat malzemelerinin tedariki konusunda yaşanan finansal sıkıntılar nedeniyle alınması gerekli görülen tedbirler, önem derecesine göre elzem, lazım ve ihtiyatî olmak üzere tasnif edilmiştir. Buna göre Rumeli Cephesi'nde Şumnu, Silistre, Rusçuk, Varna, Sofya, Vidin, Niğbolu, Ada-yı Kebir, Anadolu Cephesi'nde Kars, Van ve Erzurum ve havalisi birinci derece önemli, Rumeli Cephesi'nde Niş, Feth-ül İslam, Belgrad ve Belgradcık ikinci derece önemli ve Anadolu Cephesi'nde Trabzon, Samsun, Batum, Balkanlarda Ahyolu ve Misivri Sahili üçüncü derece önemli olarak belirlenmiştir. Müttefik devlet donanmalarının Karadeniz'de bulunmaları nedeniyle Misivri Sahili ve daha sonra da İşkodra ve Hersek Bölgesi için gerçekleştirilmesi tasarlanan istihkamat faaliyetleri gerekli görülmemiştir. Tasnif edilen bölgelerden elzem olanlarının olduğu gibi, lazım olanlarının hafifletilerek ve ihtiyati olanlarının ise şimdilik tehir edilerek ikmali kararlaştırılmıştır. 6 Eylül 1853 tarihiyle bir Sardinya zabitinin Sardinya Sefareti'ne göndermiş olduğu tahrirata göre istihkamat verilen hatlar üç adet olup bunlardan biri Tuna Nehri, diğeri Varna – Şumnu hattı ve diğer ise daha geride olarak Kamçı suyundan başlayarak Balkan'ın geçit yerlerinden geçerek Sofya'ya kadar uzanan bir hattır. 1853 yılı Ekim ayı itibariyle toplamda 44 mahal tahkim edilmiş olup bunlardan başka 120 kadar da hafif istihkamat inşası gerçekleştirilmiştir.[500]

Pek çok lojistik ikmal konusunda olduğu gibi hafifletilmiş haliyle dahi istihkamların inşası ve bu inşaatlar için gerekli malzemelerin tedariki, Osmanlı Devleti'nin finansal kısıtlarını zorlayıcı nitelikte olmuştur. İstihkam levazımatının tedariki konusunda Ömer Paşa ve Silistre Valisi tarafından Seraskerlik'e müştereken yazılan tezkire ile bin kese akçenin hazırlanması ve bu bin keseden 150 bin kuruşunun acil ve nakit olarak hemen gönderilmesi talep edilmiştir.[501] Ödemelerde çoğu zaman gecikmeler yaşanmış ve bu ise istihkamlarda toplanmış olan askerlerin sıkıntıya düşmesine neden olmuştur. Varna Kalesi'nde toplanan askerlerin masrafları ile bu askerler için Varna'da depolanması gerekli görülen zahirenin bedeli gibi harcamaların finansmanı talep edilmesine rağmen gönderilmesi geciken para nedeniyle sekteye uğratmıştır. Silistre Valisi ve Varna Muhafızı tarafından Seraskerlik'e gönderilen ve oradan da müştereken Maliye Nezareti'ne havale edilen bir tezkire ile masrafların karşılanması için Varna emvalinden 200 bin kuruşun derhal

500 ATASE., No: 1 – 3 – 8., 6 Eylül 1853 (2 Zilhicce 1269).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 16., 18 Ocak 1854 (18 Rebiü'l-ahir 1270).

501 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 26., 8 Ağustos 1853 (3 Zilkade 1269).

gönderilmesi talep edilmiştir. Fakat bu meblağ yeterli gelmediği için kalenin tamiri için sonradan 300 bin kuruşun daha lüzumu olduğu, Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından yazılan tezkire ile Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.[502] Silistre, Şumnu ve Rusçuk kalelerinin istihkamat masrafları için ise 400 kesenin tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Fakat bu meblağın mahalli masraflara tercihen gönderilecek olması nedeniyle Silistre Valisi ve Varna Meclisi'nden gönderilen tahriratlarla bu durumun uygun olmayacağı Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bununla birlikte bir aydan daha uzun süre Rus kuşatmasına dayanarak savaşın kaderini değiştirmiş olan Silistre Kalesi'nin 1854 ve 1855 yılı istihkam masrafları toplam 950 bin kuruşa mal olmuştur. Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından gönderilen tezkire ile söz konusu meblağın tertip ve tahsisi hususu Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.[503]

Bölgenin tahkimatında önemli bir husus da kalelerin tamiri, palanka ve tabyaların inşası ve diğer istihkamat inşalarının yanı sıra bu istihkamatların mühimmatça teçhiz edilmesidir. Bu konuda en önemli adımı da Tuna Nehri'nde dubaların inşa edilmesi oluşturmaktadır. İngiltere Sefiri Lord Stratford Canning'in mütalaası ve Meclis-i Mahsus'un kararı üzerine Rusların Prut Nehri'ni aşarak Eflak ve Boğdan'a girmesine yönelik bir önlem olarak Tuna Nehri için 30 kıta dubanın inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dubaların Rusçuk ve Silistre'de inşa edilmesinin mümkün olduğu, Meclis-i Mahsus'ta belirtilmekle birlikte içerisine konulacak balyemez toplarının ham demir olarak Londra'dan getirtilmesinin hem daha çabuk hem de daha ucuza mal olacağı ifade edilmiştir.[504] İnşa edilecek dubaların bir kıtasının, numune olarak Tersâne-i Âmire'de yaptırılması ve Silistre, Rusçuk ve diğer uygun yerlerde gerçekleştirilecek inşaatlara nezaret etmek üzere inşaat zabitanından Kolağası Rıfat ve Yüzbaşı Osman efendilerin maiyetlerine birer nefer marangoz verilmesi uygun görülmüştür. Tedarik edilecek amele ve memurların yevmiyeleri ile gerekli görülen kerestenin kesim ve nakliye ücretlerinin defterlerinin tanzim olunarak ve Tuna Başbuğu Reşid Bey ile müştereken mühürlenerek; Eyalet Meclisi'ne takdim edilmesi ve gerçekleşen masrafların emval sandığından karşılanması uygun görülmüştür. Sürecin denetimi amacıyla Bahriye Meclisi azasından Süleyman Bey maaşı olan 1.800 kuruşa 700 kuruş daha ilave edile-

502 BOA., A. MKT. NZD. 102 – 72., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 11., 17 Haziran 1853, (10 Ramazan 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 82 – 12.,3 Temmuz 1853, (26 Ramazan 1269).

503 BOA., A. MKT. MHM. 68 – 41., 5 Nisan 1855, (17 Receb 1271).

504 BOA., A.AMD. 48 – 41., 16 Ağustos 1853, (11 Zilkade 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 88 – 67., 31 Ağustos 1853, (26 Zilkade 1269).; BOA., İ. HR. 330 – 21272., 15 Ağustos 1853, (10 Zilkade 1269).

rek uygun bir harcırah ile görevlendirilmiştir. Defter kaydı ve yazışma işlerini görmek üzere de uygun miktar maaş ve harcırah ile bahriye ketebesinden Halid Efendi görevlendirilmiştir. İhtiyaç duyulan kerestenin bölgedeki ormanlardan kesilerek nakil edilmesi amacıyla Silistre ve Vidin valilerine hitaben birer kıta emr-i ali yazılmıştır.[505] İnşa edilecek dubalar için gerekli görülen 60 kıta balyemez top, 60 parça zincir gumne ve 60 adet çapa, Musurus Paşa vasıtasıyla İngiliz fabrikatör Walker'a sipariş olunmuştur.[506] Bu top, zincir ve çapanın bedeli olan 2.682 sterlinin İngiltere'de ödenerek; karşılığında poliçe çekilmesi kararlaştırılmıştır. Kaime üzerinden hesaplandığında faiz ve komisyon ile birlikte bu bedel 122.075 kuruşa karşılık gelmiştir. Bu satın alımın Musurus Paşa adına olan poliçesi İstanbul'a vardığında borsa fiyatına göre iskontosunun gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkan yeni fiyatın Maliye Hazine-i Celilesi'nden ödenmesi kararlaştırılmıştır.[507] Rusçuk Tersanesi'nde inşa olunmakta olan dubaların topları İngiltere'ye sipariş olunmuş, top arabalarının ise ülke içinde Tersâne-i Âmire tarafından üretilmesine karar verilmiştir.[508]

Bölgenin belirli mevki, istihkam ve kalelerin tahkimi amacıyla ise öncelikli olarak top mevcutları ve mühimmat ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. (Bknz Tablo 23) Buna göre bölgenin öncelikli kale ve istihkam mevkileri olan Şumnu, Silistre, Rusçuk, Varna kaleleri ile Sofya, Niş, İşkodra, Hersek, Somunlu Balkanı, Ahyolu ve Misivri Sahili, Vidin, Niğbolu, Belgrad, Feth'ül-İslam, Belgradcık mevkileri ile geçit mahallerinde toplam 2.387 topun bulunduğu tespit edilmiş ve sonradan 517 kıta topun daha gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kale ve mevkilere ilave olarak 52.563 kantar barutun daha gönderilmesi gerekli görülmüştür.[509] Talep edilen toplam 80 bin kantar barut ile 6 aylık ihtiyaçlarını gidermek üzere gerekli görülen mühimmat, elbise ve erzakın tedariki için tahsis edilen 27 bin kese akçenin bu çerçevede bölgeler arasında taksim edilmesi kararlaştırılmıştır.[510]

Gerekli görülen mühimmat hususunda ise elzem, lazım ve ihtiyatî sınıflaması içerisinde Sofya, Belgrad, Varna, Silistre ve Rusçuk mevkileri için 250 kıta top ve bunun için gerekli mühimmat, birinci sınıf önemi haiz olmuştur. Yeni

505 BOA., Ayniyat., Defter, No: 618., s. 45., 30 Ağustos 1853, (25 Zilkade 1269).
506 BOA., HR. SYS. 1348 – 69., 28 Ekim 1853, (25 Muharrem 1270).
507 BOA., MAD. No: 9222., s. 1., 13 Mart 1854, (13 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 85., 25 Kasım 1853, (23 Safer 1270).
508 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 84., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 85., 25 Kasım 1853, (23 Safer 1270).
509 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5.,16 Ocak 1854, (16 Rebiü'l-ahir 1270).
510 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 16., 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

satın alınacak ve Londra'dan getirtilecek topların çaplarının ise mevkilere göre belirlenmesine karar verilmiştir. Londra'dan satın alınacak mühimmat ve eşyanın belirlenmesi ve gerekli görülen mevkilere hızlı bir şekilde gönderilmesi için bir komisyon kurulmuştur. Yani alınacak topların çapları, mevkilere göre belirlenerek 500'er atım ve Londra'dan satın alınacak topların ise taneleri 1000'er atım olmak üzere hesaplanmıştır. O ana kadar iç üretimle yetinilmiş olması ve yurtdışından mühimmat ve buna lazım gelen eşya alınmamış olması nedeniyle bu malzemelerin fiyatı ve ne zamana yetiştirilebileceği işleri oluşturulan komisyona havale edilmiştir. 29 Ocak 1854 tarihinde Bâb-ı Âli'de toplanan Meclis-i Meşveret'te elzem görülen barutun miktarı 58.500 kantar olarak belirlenmiştir. Bu miktar barut ve bu barut için gerekli levazımat malzemeleri için tertip olunmuş olan akçenin yeterli olmayacağı görülmüş, Londra'dan satın alınacak top ve benzeri mühimmatın ne şekilde nakledileceğinin ve bedelinin ne şekilde karşılanacağının komisyon ile birlikte Meclis-i Hass azalarından gerekli vekiller ve bazı uygun görülen tüccarın müzakereleri çerçevesinde belirlenmesine karar verilmiştir.[511]

Teçhizat ve tahkimat faaliyetlerinin önemli bir kolunu da askerî malzemenin bölgedeki birlikler ve önemli mevkiler arasında tahsisi oluşturmaktadır. Rumeli Cephesi'nin sınırlarını oluşturan Vidin, Rusçuk, Silistre ve Şumnu mevkilerinde toplanacak nizamiye askerleri ve Rumeli'nin diğer bölgelerinden serkerdeler maiyetinde bu bölgelere sevk edilen askerler için ihtiyaç duyulan çeşitli miktar ve türde toplar ve bu toplar için harp usulüne göre gerekli olan mühimmat ve cephane ile bunlardan başka fişekler ile çakmaktaşları, Tophâne-i Âmire'nin koordinasyonu altında tertip edilip gönderilmiştir.[512] Tophane Müşirliği'ne yazılan tahriratla birlikte Rumeli Ordusu'nun merkezi olması itibariyle büyük öneme sahip olan Şumnu civarında bulunan kalelerin mühimmat ve edevatça ikmal edilmesi istenmiştir.[513] Bununla birlikte 16 Haziran 1853 tarihinde gönderilen tahriratta; Rumeli ve Anadolu orduları için gerekli olan çok sayıdaki çakmak taşının tedarikinin mümkün olamayacağı bildirilmiş; önceden tertip olunan mühimmatlar arasında çakmak taşı bulunmaması durumunda Rumeli Ordusu için 100 bin ve Anadolu Ordusu için 50 bin adet çakmak taşının hazırlanarak sefinelere yüklenmesi irade buyurulmuştur. Durumun nezaketi gereğince, mühimmat gemilerinin bulunmaması durumunda, posta vapurlarının çakmak taşı yüklenerek Varna ve Trabzon'a sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.[514]

511 BOA, A. AMD. 50 – 63., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 7., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 281 – 17655M., 3 Kasım 1854, (1 Safer 1270).

512 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 2 – 2.

513 ATASE., No: 2 – 6 – 18 – 27.

514 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 21., 16 Haziran 1853, (9 Ramazan 1269).

Askerler için mevcutlarından fazla olarak 500'er atım itibariyle mühimmat tertip olunmuş ise de önceden mevcut olan 893 sandık kurşunlu nizamiye fişeği, fişeklerden bazılarının bozulup, kâğıtlarının dağılması ve barutlarının toz olması nedeniyle tamire muhtaç, birçoğu ise kullanılamaz hale gelmiştir. Bu nedenle ihtiyat olarak 2.000 sandık nizamiye fişeği, 500 sandık başıbozuk fişeğinin daha gönderilmesi gerekli görülmüştür. Halihazırda 12.000 filinta taşı ile 10 varil içerisine konulmuş 60.000 adet nizamiye çakmak taşı bulunmasına rağmen 600 bin nizamiye ve 100 bin de başıbozuklar için olmak üzere gerekli görülen taşların gönderilmesi irade buyurulmuştur.[515]

Rumeli Ordusu'nda ve tahkim edilen mevkilerde bulunan nizamiye, redif ve diğer askerî sınıflar için savaş süresince ihtiyaç duyulan mühimmatın zaman kaybedilmeksizin sevk edilebilmesi amacıyla Şumnu'da genel bir mühimmat deposu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu cephanenin askerlerin çalıştırılmasıyla yapılması gerekli görülmüş ve yapılan keşif sonucunda 61.800 kuruş masrafla inşa edilebileceği belirlenmiştir. İnşa edilen cephaneye 5.000 kuruş masrafla bir paratoner dikilmiştir. Söz konusu masraflar Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de kararlaştırılarak; durum Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Oluşturulan bu ambar, Rumeli Ordusu'nun esas mühimmat ambarı olmuştur. Balkanların muhafazası için lazım gelen istihkamat ve topların gerekli görülen yerlere kısa süre içerisinde yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Ordular için tertip edilerek gönderilen cephane, top ve benzeri mühimmat pey der pey Şumnu'ya gönderilmiştir. Ömer Paşa tarafından Seraskerlik'ten bu cephaneliğe konulmak üzere gerekli görülen silah, eşya, tamir edevatı ve 10 bin adet başıbozuk tüfeğinin gönderilmesi ve ihtiyat amaçlı olarak her malzemeden ve özellikle de fişekten yeterli sayıda bulundurulması istenmiştir.[516] Şumnu'da toplanan ordunun türlü ihtiyaçlarının giderilmesi için birer nefer çakmakçı, kundakçı ve tüfenkçi ustaları dahi görevlendirilmiştir.[517] Ömer Paşa tarafından talep edilen mühimmat ve levazımat maddelerinin listesi Tablo 35'te gösterilmektedir.

515 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 7 – 8., 23 Haziran 1853, (16 Ramazan 1269).
516 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 119., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 100 – 44., 15 Kasım 1853, (13 Safer 1270).; ATASE., No: 2 – 52 – 7.
517 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 52.; ATASE., No: 6 – 18 – 27.

Tablo 35: Ömer Paşa Tarafından Talep Edilen Mühimmat ve Levazımat Maddeleri

Malzeme	**Miktar/ Sayı**	**Birim**	**Malzeme**	**Miktar/ Sayı**	**Birim**
Kundak ve cephane sandığı ve saire imali için ahen-i ham	2.000	kantar	Kurşunlu fişek	70.000	sandık
Demir sac	500	kantar	Barut-ı siyah	58.588,5	kantar
Yassı çubuk demiri	5.500	kantar	Farklı türde vidalı mismar	1.550	paket
Peşrev imali için ecnas dane misket	37.000	kantar	Tokmak kayışı	3.000	çift
Hartuçluk şali	700.000	zıraı	Palastoryalık alat	24.000	kantar
Hartuçluk kağıt	4.200	top	Pik demiri	55.000	kantar
Beyaz teneke	600	sandık	Kal'i	200	kantar
Sarı teneke	1.400	kıyye	Kaneviçe kirpas (numunesi göre)	325	top
Kösele	3.800	kıyye	Ahen-i yuvarlak ve dane-i obüs (numunesine göre)	160.000	kıyye
Yağlı kösele	3.800	kıyye	Maden kömürü	45.000	kantar
Sahtiyan-ı tekke	12.500	adet	Muy-ı hınzır	1.950	kıyye
Beykoz keçesi	10.000	adet	Venedik Koğuşu	12.000	adet
Beyaz keçe	7.000	adet	Pamuk bez	8.000	top
Meşin	8.000	adet	Kanaviçe kirpas	8.000	top
Balıkesir köselesi	3.000	adet	Samanlı Ege (numunesine göre)	3.800	deste
Samanlı eğe	1.800	deste	Yağlı kösele	5.500	kıyye
İngiltere eğesi	340	düzine	Fransa köselesi	5.500	kıyye
Don yağı	5.000	kıyye	Sarı teneke	2.500	kıyye
Zeytinyağı	8.000	kıyye	Beyaz teneke	500	sandık
İsfidaç	100	sandık	Serkabanlık kirpas	40.000	zıraı
Neft yağı	5.000	kıyye	Sepet ve küfe	30.000	adet
Venedik koğuşu	8.000	adet	Ham kendir	1.500	kantar
Maden kömürü	45.000	kantar	Kundak ve cephane sandığı ve sair imali için ahen-i ham (numunesine göre)	2.500	kantar
Demir top	750.000	kıyye	Verilecek resme göre ahen top yeksanı	172	kantar
Ihlamur dalı	75.000	adet	Palastoryalık alet-i köhne	1.500	kantar
Fitil-i mısri (İskenderiye'den celb olunacak)	1.500	kantar			

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 22.

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından Tophâne-i Âmire Müşiri'ne gönderilen tahriratta, ordu mevcudunun arttırılması gerekliliği üzere Edirne'de bulunan askerlerin ve İstanbul'dan dahi en az 12 tabur nizamiye askeri ile iki tabur şişhanecinin Şumnu'ya gönderilmesi gerektiği bildirilmiş ve artan asker sayısına bağlı olarak daha fazla mühimmata ihtiyaç duyulacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte orduda bulunan toplar yetersiz olduğundan ihtiyat alayından veyahut diğer ordulardan meydan muharebesinde kullanılabilir düzeyde 6 batarya topun hemen tedarik edilip, Şumnu'ya gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İstenilen mühimmat ve cephaneden bir kısmının Tekfurdağı yoluyla, kalanının ise vapurlarla gönderilmekte ve gönderilecek bulunduğu, bu mühimmat ve cephanenin Tutrakan, Maçin, Silistre ve Rusçuk'da meydana gelen muharebeler nedeniyle eksilen topların ikamesi için ayrıldığı, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın gönderdiği tahrirata cevaben belirtilmiştir. Harp mevkilerinde bulunacak topların her birinin biner atım cephanelerinin bulunması gerekli görülmüştür. Rumeli Ordusu'nda mevcut olan 194 kıta sahra topunun 500'er atımdan noksan olan mühimmatının gönderilmesinden sonra her bir top için 500'er atım cephanenin daha gönderilmesi ve gerekli görüldükçe gönderilmek üzere asakir-i nizamiye ve muvazzafa fişeklerinin gerektiği bildirilmiştir.[518]

Devlet, Ömer Paşa'nın tahriratıyla birlikte tedbir olarak Varna Kalesi'nde bulunan tüm mühimmatı, Tuna Sahili'nde bulunan müstahkem mevkilere nakletmiştir. Bu durum, Varna Kalesi'nde ciddi bir sıkıntıya neden olmuştur. Dolayısıyla yurt içinde üretilecek veyahut yurt dışından satın alınacak fişeklerin bin sandığının Varna Kalesi'ne tahsis edilmesi, Varna Kumandanı Ömer Paşa tarafından talep edilmiştir. Rumeli, Anadolu ve Batum orduları için toplamda 65 bin sandık fişek talep edilmiş, üretilmesinin zaman alacak olması ve barut ve kurşunun kıtlığı nedeniyle 35 bin sandığının Avrupa'dan getirtilmesi ve kalan 30 bin sandığının ise yurt içinde üretilmesi kararlaştırılmıştır.[519] Şumnu ambarı, Rumeli Cephesi'ndeki mühimmat akışının merkezi rolünü üstlenmiştir. 1854 yılı Nisan ayı itibariyle Şumnu Ambarı'nda mevcut olan fişeklere ilişkin veriler Tablo 36'da gösterildiği gibidir. Ambarda başta nizamiye olmak üzere başıbozuk ve süvari sınıfı için farklı çaplarda fişekler bulunmaktadır. Ordudaki süvari askerinin sayıca azlığına bağlı olarak ambarın fişek açısından ikmali, büyük ölçüde nizamiye fişekleri ile gerçekleştirilmektedir.

518 BOA., A. MKT. NZD. 111 – 94., 8 Cemaziye'l-ahir 1270.; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 131., 6 Receb 1270

519 BOA., İ. HR. 108 – 5310., 22 Ramazan 1270.; BOA., HR. SYS. 1348 – 27., 2 Mayıs 1854.

Tablo 36: Şumnu Ambarı'nda Mevcut Olan ve İhtiyaten İhtiyaç Duyulan Fişekler

	Dirhem	Mevcut	Birim	İhtiyaç Duyulan Miktar	Tahsisat
Nizamiye fişeği	7	1.200	deste	2.000.000	100 bin askere 20'şer deste
Filinta fişeği	7	80	deste	20.000	2 bin askere 10'ar deste
Başıbozuk fişeği	5	675	deste	400.000	20 bin askere 20'şer deste
Başıbozuk fişeği	2	10			
Süvari tabancası fişeği	5	10	deste	25.000	5 bin askere 5'er deste
Başıbozuk tabancası fişeği	4	100	deste	200.000	-
Çakmak taşı	-	300.000	adet	Daha önce talep edilmiş olup pusulaya yazılması gerekli görülmeyen	

Kaynak: BOA., İ. HR. 108 – 5310., lef. 9., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).

Gerekli görülen mühimmat ve levazımat maddeleri, Nizamiye Hazinesi için yüklü bir masrafa yol açmıştır. Fakat Nizamiye Hazinesi, mevcut koşullar altında böyle bir masrafın altından kalkabilecek durumda değildi. Bununla birlikte talep edilen malzemelerin hiçbirisinin vazgeçilebilir veyahut ertelenebilir nitelikte olmaması nedeniyle bu mühimmat ve levazımat malzemelerinin tedariki amacıyla 1854/55 (H. 1271) ve 1855/56 (H. 1272) yılları Mısır Vergisi karşılık gösterilmiştir. Ayrıca açılacak kavaim-i sehimeden lüzumu miktar akçenin denkleştirilerek; Nizamiye Hazinesi'ne verilmesi kararlaştırılmıştır.[520]

Kendilerine tedarik edilenlerin dışında Rumeli Ordusu askerleri, Rus askerleri ile olan çatışmalardan elde ettikleri ganimetlerden de istifade etmişlerdir. 12 Ocak 1854 Perşembe günü Kalas'ta gerçekleşen çatışmalarda Osmanlı askerleri, Rusların bölgede inşa etmiş oldukları istihkâmları zapt ederek; istihkamda bulunan silahlara el koymuşlardır. Benzeri bir durum, 15 Ocak 1854 tarihinde Yergöğü'nde meydana gelen çatışmalarda da meydana gelmiştir. Osmanlı askerleri, Rusların öncü karakollarını bozmuşlar ve firar eden Rus askerlerinin arkalarında bıraktıkları mızrak, tencere, süngü ve tüfek gibi

520 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 119., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).

eşyaları ganimet olarak ele geçirmişlerdir.[521] Rusların Osmanlı birliklerinin Tuna'da inşa etmiş oldukları istihkâmları ele geçirmek ve bozmak amacıyla 3 Mart 1854 tarihinde gerçekleştirdikleri harekâta ilişkin Ceride-i Havadis'in 8 Mart 1854 tarihli ve 676 numaralı nüshasında ele geçirilen ganimetler daha detaylı olarak verilmiştir. Buna göre gerçekleşen çatışmalarda Osmanlı birlikleri, kayıklarla Osmanlı istihkâmlarına geçmeye ve bunları ele geçirmeye çalışan Rus askerlerinin kaçarken gerilerinde bıraktıkları 2 adet zabit kılıcı, 1 küçük zabit kılıcı, 12 tüfek, 1 şişhane, 13 palaska, 3 zabit şapkası, 14 nefer şapkası, 8 yağmurluk, 1 yemek tenceresi, 2 çatal-bıçak, 3 süngü kaskı, 1 çift apolet ve 2 adet kuzu derisi paltoya ganimet olarak el koymuşlardır.[522]

1854 yılı Eylül ayının ortasında Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa açısından mühimmat ikmalini derinden yaralayabilecek bir olay meydana gelmiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nde yerliler ve yabancılar arasında egemen olan çifte standart etkili olmuş, birçok kural geçersiz sayılmış, sonuçta 10 Ağustos'ta yangın çıkmıştır. Ahşaptan oluşan evler nedeniyle yangına oldukça müsait olan Varna Kasabası'nda yangın çarşıyı, birçok evleri, mağazaları, depoları ve savaş malzemesinin büyük bir kısmını yok etmiştir. Bununla birlikte İngiltere, Fransa ve Osmanlı askerleri yangının çevrelediği 3 adet baruthaneyi kurtarmak için canla başla mücadele etmiş ve yangının cephanelikleri havaya uçurmasına engel olabilmişlerdir.[523]

521 Ceride-i Havadis, Numara: 668, 24 Ocak 1854, (24 Rebiü'l-ahir 1270).
522 Ceride-i Havadis, Numara: 676, 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).
523 BOA., İ. DH. 306 – 19431., 13 Ağustos 1854, (19 Zilkade 1270)., Slade, s. 286.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NDA ORDUDAKİ İAŞE FAALİYETLERİ

Devlet, en kötü zamanlarda bile askeri için zengin bir beslenme rejimi sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla zahire arzının güvenliği, öncelikli bir konu olmuştur. Devrin en büyük ve en kalabalık başkentlerinden birisi olan İstanbul'un iaşesinin düzenli bir şekilde sağlanması zorunluluğu, ordularınki ile birleştiğinde devlet için oldukça çetin bir çıkmaz ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak savaş süresince zahire ihracının yasaklanması ve ekmek üretiminde inhisarın kaldırılması gibi politikaların, çeşitli düzeylerde uygulanması yolu ile ordunun ve halkın yokluk ve sıkıntıdan korunmasına gayret gösterilmiştir.

4.1. ORDUNUN İAŞESİ

Ordunun öncelikli iaşe kaynağını, rütbeler esas alınarak askerlere tahsis edilen maaş ve tayınat meydana getirmekteydi. Maaşlar aylık ödenmekle birlikte ekmek ve et gibi tayınat, günlük olarak ve pirinç ve yağ gibi tayınat ise aylık olarak tahsis edilmekteydi. Rütbelere göre gerçekleştirilen tayınat tahsisine ilaveten hayvanlar için yem tahsisatı da yapılmaktaydı. Devlet, askerlerinin bütün ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Bu anlamda bakım için gerekli teçhizat, giyim ve kuşam gibi maddelerden ayrı olarak, askerlere beslenme ihtiyacını giderecek miktarda ekmek, et, yağ, pirinç, tuz ve sebze ile birlikte yeterli miktarda sabun ve mumdan meydana gelen bir tayın tahsis edilmekteydi. Subaylar için tahsis edilen tayın, para olarak ödenmekteydi.[524] Süvari sınıfının maaş ve tayınatı, piyade askerleri ile kıyaslandığında yüzbaşından düşük olan rütbelerde 20 kuruş, onbaşılarda 6 kuruş, erlerde 4 kuruş fazlaydı. Yüzbaşında ise bu fark 30 kuruştu. Bu tayın, ordunun konaklamakta olduğu bölgede, erzakın maliyetine göre tespit edilmekteydi. Kırım Savaşı sırasında askerlerin tayınat ve maaşları Tablo 37'deki gibiydi.

524 Ubicini, Maliye, Ordu, Millet, s. 414.

Tablo 37: Rütbelere Göre Maaş ve Tayınat Tahsisatı

Rütbe	Maaş (kuruş)	Ekmek (çift/günlük)	Et (gr/ günlük)	Pirinç (gr/aylık)	Yağ (gr/aylık)	Yem (Günlük)
Müşir	70.000	128 Erin erzak tayını				24
Ferik	10.000	40	7,700	151.600	76.800	12
Mirliva	6.000	20	3.850	76.800	25.600	8
Albay	3.000	12	2.560	57.600	19.200	4
Yarbay	2.000	8	1.950	38.400	12.800	3
Alay Emini	900	5	960	19.200	6.400	2
Kaymakam	1.350	12 Erin erzak tayını				2
Binbaşı	1.500	6	1.000	30.000	10.000	2
Alay İmamı	900	4	960	15.036	3.840	1
Sağ Kolağası	800	4	960	15.360	3.840	1
Alay Katibi	750	4	960	15.360	3.840	1
Sol Kolağası	600	4	960	15.360	3.840	1
Tabur Katibi	450	2	2 Erin Erzak Tayını			
Yüzbaşı	400	2	2 Erin Erzak Tayını			
Tabur İmamı	300	2	2 Erin Erzak Tayını			
Üsteğmen	300	2	1 Erin Erzak Tayını			
Teğmen	250	1	1 Erin Erzak Tayını			
Başçavuş	80	1	1 Erin Erzak Tayını			
Bölük Emini	50	1	1 Erin Erzak Tayını			
Onbaşı	40	1	1 Erin Erzak Tayını			
Er	30	944,5 gr* (günlük)	944,5 gr (günlük)	85 gr (günlük)	9,5 gr (günlük)	-

* Günlük gram olarak ekmek tayınatı

Kaynak: Hikmet Süer, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı – Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı, 1986, s. 160.; Ubicini, Maliye, Ordu, Millet, s. 414.

Tablodan da açık bir şekilde görülebildiği üzere orduda rütbeler arası maaş, tayınat ve yem istihkakı açısından büyük farklar bulunmaktaydı. Bir müşir, 128 erin erzak tayınını almakla birlikte rütbeler küçüldükçe eşitsizliğin oranı da azalmaktaydı. Askerî görevlilerin yanı sıra orduda görev alan tabip, eczacı, cerrah, kundakçıbaşı, çakmakçıbaşı, kaltakçıbaşı, nalbant ve başsaraç gibi görevlilere de maaşlarının yanı sıra iaşe ve yem tayınatı verilmekteydi. Bir tabip, 3 nefer tayını almaktayken, cerrah ve alay eczacısı ise 1'er nefer tayını almaktaydı. Kaltakçıbaşı da 1 nefer tayını alıyordu. Kundakçı, çakmakçı, nalbant ve saraçlara ise 2'şer nefer tayını verilmekteydi.[525] Ordu merkezlerine tayin olunan nizamiye askerlerinin yerine istihdam edilecek muvazzaf askerlere, maaşları ile tayınatı yerine nefer başına 40'ar para katık baha ve 300'er dirhem ekmek, bedeli mal sandığından karşılanmak üzere tahsis ediliyordu.[526] Kendileri için gerekli görülen tahsisat ve iaşe maddelerinin kısa süre içerisinde tedarik edilememesi durumunda dağılabilecek olmaları veyahut bazı uygunsuzluklara cüret edebilecek olmaları nedeniyle muvazzaf askerlerin iaşesine ayrıca özen gösterilmekteydi.[527]

Geleneksel Osmanlı savaş mevsimi bağımlılığı gereğince Kırım Savaşı'nda da orduların harekât mevsimi olan bahar aylarının gelmesinden önce iaşe kaynakları bakımından gerekli ikmalin yapılmasına özen gösterilmiştir. 16 Kasım 1853 tarihinde Takvim-i Vekayi'de yayınlanan Hatt-ı Humayun ile ilkbaharın gelmesine kadar ihtiyaç duyulan tertibat ve tedarikatın yerine getirileceği bildirilerek; Rumeli Ordusu'nun ikmal merkezi olarak Edirne'nin seçildiği ve sevk olunan askerler için gerekli görülen her şeyin Edirne'den yönetileceği ilan olunmuştur.[528] Bununla birlikte gerçekleştirilecek hazırlıklar çerçevesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den Meclis-i Vâlâ'ya takdim edilen bir kıta müzekkirede; orduların iaşe ve levazımat ihtiyacına bağlı olarak gerçekleştirilecek satın alımların icrasında, tasarruf ve dikkate dair olarak yedi bendlik bir kıta nizamname kaleme alınmıştır. Buna göre; Hazine'nin israf ve gereksiz masraflardan korunması amacıyla gerekli tedbirlerin alınması hususunda, her türlü çabanın gösterilmesi ve mümkün olan tasarrufatın gerçekleştirilmesi istenmiştir. Bu anlamda doğru yoldan sapanlara ne şekilde ceza verileceği, saptanmıştır. Hazırlanan nizamname yoklama, jurnal ve ruznamçeye kayıt olunarak; tüm ordu mensupları ile diğer müstesna mahallerde bulunan ordu emirlerine, zabitlere, askerî memurlara, Tophâne-i Âmire ve ordu müşirlerine, ordu meclislerine, aklam ve hastaneler ile alay ve taburlara gönderilmiştir.[529]

525 ATASE., 9 – 8 – 006 – 22a., Şevval 1272, (Haziran 1856).
526 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 42., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269).
527 BOA., A. MKT. MHM. 59 – 95., 26 Ekim 1854, (3 Safer 1271).
528 Takvim-i Vekayi, Def'a: 495, 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).
529 BOA., İ. MVL. 265 – 10120., 10 Mart 1853, (25 Cemaziye'l-evvel 1269).

Osmanlı askerleri ile ahalinin bir senelik ihtiyaçlarını gidermeye yetecek kadar zahirenin, ihtiyaten öncelikle tedarik edilmesi gerekli görülmüştür. Buna uygun olarak ihtiyaç duyulması halinde yurtdışına zahire ihracının yasaklanması ve duruma göre ordu müşirleri tarafından verilecek defterler uyarınca bir senelik olarak lazım gelen zahirenin, ordu merkezlerine yakın olan bölgelerde depolanması istenmiştir. Bu bölgelerde asker olsun olmasın, belirlenen miktarda zahirenin görevliler tarafından hemen satın alınması, ödemelerinin ordu tertiplerinden yapılması ve satın alındıkları bölgelerde oluşturulan depolara nakledilmesine karar verilmiştir. Durum, Meclis-i Vâlâ'da ele alınmış ve Maliye Nazırı'nın da görüşü çerçevesinde Hazine-i Celile'nin akçeden yoksun halde bulunması nedeniyle tertip ve tedarik edilecek zahirenin, ordular için zahire tertip edecek bölgelerin gelirlerinden karşılanması uygun görülmüştür.[530] Satın alınacak zahirenin mutedil fiyatla ve temizlenmiş olarak alınmasına dikkat ve itina gösterilmesi istenmiştir.[531]

Rumeli Cephesi'nin iaşe malzemeleri bakımından ikmali konusunda, bölgede bulunan kalelerin ve Rumeli Ordusu'nun merkezi olan Şumnu'nun ikmali ön planda tutulmuştur. Belirlenen mevkilere yerleştirilecek askerler için ihtiyaç duyulan zahirenin önceden satın alınması gerekli görülmüştür. Bunun için Hazine'den bir memurun görevlendirilmesi de tasavvur edilmiş olmakla birlikte bu tür bir görevlendirmenin zahirenin temininde gecikmelere neden olabileceği göz önünde bulundurularak; zahire tedarikiyle ilgili olarak zahirenin temin edileceği bölgelerin vali ve defterdarları sorumlu tutulmuştur. İlk etapta ihtiyat amacıyla 6 aylık olarak hangi bölgelerde ne kadar zahireye ihtiyaç duyulduğuna ve mevkilere göre ne kadar zahirenin depolanması gerektiğine ilişkin bir pusula hazırlanmıştır.[532] İlgili pusulaya göre gerçekleştirilecek olan tahsisat Tablo 38'de gösterilmektedir. Rumeli Ordusu'nun merkezini oluşturan Şumnu, askerî yoğunluk açısından diğer bölgelerden daha öncelikli bir sıraya sahip olduğundan; bölgede depolanması gerekli görülen buğday ve arpanın miktarı da diğer mevkilere kıyasla daha fazladır. Bir kilenin yaklaşık ölçüsünün 25 kilogram olduğu hesaba katılırsa Rumeli Bölgesi'nde toplanması gerekli görülen buğday ve arpanın toplam miktarı yaklaşık 9.500 tondur.

530 BOA., A. MKT. UM. 154 – 11., 14 Mart 1854, (14 Cemaziye'l-ahir 1270).
531 BOA., A. MKT. UM. 151 – 34., 28 Ocak 1854, (28 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. UM. 153 – 64.,8 Ocak 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).
532 BOA., İ. DH. 272 – 17028., lef. 1., 30 Mayıs 1853, (21 Şaban 1269).

Tablo 38: Askerler İçin Satın Alınması Gerekli Zahirenin Toplanacağı Mevkiler (6 Aylık)

Mevkiler	Asker Sayısı	Buğday (kile)	Arpa (kile)
Varna Kalesi	8.000	48.000	15.000
Silistre Kalesi	6.000	36.000	15.000
Rusçuk Kalesi	6.000	36.000	15.000
Vidin Kalesi	8.000	48.000	25.000
Şumnu Kasabası	40.000	100.000	40.000
Toplam	68.000	268.000	110.000

Kaynak: BOA., İ. DH. 272 – 17028., lef. 1, 30 Mayıs 1853, (21 Şaban 1269).

Hazırlanan pusula, Serasker Paşa'nın bir kıta tezkiresi ile birlikte 30 Mayıs 1853 tarihinde özel mecliste görüşülerek; öncelikli askerî tedbir olarak benimsenmiştir. Tedarik edilerek depolanması gerekli görülen zahirenin bedelinin ilgili mevkilerin emval sandıklarından karşılanması düşünülmüştür. Ancak, bu sandıkların Hazine'nin temel gelir kalemlerinden birisini teşkil ediyor olması nedeniyle hem tedarik edilecek zahirenin bedelini karşılamaya hem de Hazine'ye kaynak aktarmaya yeterli olmayacağından, zahire alımı için ayrıca akçe tertip edilmesi gerekli görülmüştür.[533] Tedarik edilecek zahirenin bedeline karşılık olarak diğer sancakların emvallerinden makbuz senedi karşılığında akçe havale edilmesi yoluna da gidilmiştir. Varna'da toplanacak zahirenin bedelinin karşılanmasında Varna mal sandığı yeterli gelmediğinden, ilgili bedelin İslimiye Sancağı emvalinden makbuz senedi karşılığında havale edilmesine karar verilmiştir.[534] Silistre, Rusçuk ve Şumnu bölgelerinde depolanacak zahirenin bedelinin karşılanması için Tırnovi Sancağı'ndan 15 yük kuruş havale edilmiştir. Tırnovi'nin katkısının yanında Sofya'dan 10 yük kuruş ve İslimiye'den de bir miktar para havale edilmiştir.[535] Buna rağmen akçe yetersizliği nedeniyle Varna'daki ambarlara depolanmış olan 48 bin kile istanbuli buğday ve 15 bin kile arpanın bedeli karşılanamamıştır. Varna Muhafızı tarafından mevcut askerlerin günlük tayınat bedelleri, Varna İskelesi'nden gerekli olan yerlere nakledilecek mühimmatın nakliye ücretleri ve Varna Kalesi'nin tamir masrafları için de yüklü miktarda akçeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.[536]

533 BOA., İ. DH. 272 – 17028., lef. 3., 30 Mayıs 1853, (21 Şaban 1269).
534 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 1 – 2., 22 Mayıs 1853, (13 Şaban 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 1 – 4., ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 22.
535 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 1 – 3.
536 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 13., 13 Haziran 1853, (6 Ramazan 1269).

İhtiyat amacıyla belirlenen mevkilerde ve kalelerde depolanan zahire, bir yandan savaş süresince tüketilirken diğer yandan ise tüketilenin yerine yenisinin konulmasına çalışılmıştır. Böylelikle önemli mevki ve istihkamların iaşe maddelerinden yoksun bırakılmaması amaçlanmıştır. İhtiyat amacıyla Vidin Kalesi'nden depolanarak daha sonra savaş süresince tüketilen 48 bin kile istanbuli buğday ile 25 bin kile arpanın tüketildikçe yerine konulması hususu, Vidin Valisi tarafından gönderilen tahrirat ile belirtilmiştir. Vidin Kalesi'nin devletin büyük kalelerinden olduğu ve zahireden yoksun kalmasının uygun olmayacağı bildirilmiş ve durum Serasker Paşa tarafından verilen tezkire ile Meclis-i Vâlâ'ya aksettirilmiştir. Bunun üzerine Vidin'e yakın olan Lom, Şumnu ve Silistre taraflarında mevcut çok miktarda zahirenin satın alınması kararlaştırılmıştır.[537]

Bu mevkilere ek olarak ordunun ikmal merkezi olan Edirne'de de Rumeli Ordusu için 50 bin kile buğday depolanmış ve bir taraftan da peksimed imal ettirilmiştir. Satın alındıktan sonra depolanan buğdaydan imal edilecek peksimedin kalitesi, önceden bilinemediği için imal edilen peksimedlerden birer numune gönderilmesi gerekli görülmüştür.[538] Gönderilen numunelerin, talep edildiği gibi gayet temiz ve iyi kalitede olduğu görülerek peksimed imal edilmesine başlanmıştır.[539] Yapılacak peksimedlerin numunelerine uygun şekilde oldukça pişkin ve iyi olması ve uygun mahallere konularak depolanması kararlaştırılmıştır. Edirne Valisi'ne sipariş olunmuş olan bu peksimedler, Ahyolu tarafına gönderilerek, orada depolanmış ve gerekli görüldüğü durumlarda Rumeli Ordusu'na aktarılmıştır.[540] Satın alınan zahirenin sahiplerine, herhangi bir şekilde bir zarar ve sıkıntı meydana getirilmemesi istenmiştir. Tedarik edilen zahirenin bedellerinin emval sandıklarından ödenmesi kararlaştırılmış ve gereğinin Hazine tarafından yapılması için 1 Haziran 1853 tarihinde bir fermanname yayınlanmıştır. İhtiyaç duyulan miktarda zahirenin tedarik edilmesi ve peksimedin pişirilmesi amacıyla ambarlarda kalmış olan zahirenin mültezimlerin aşar bedelinden dolayı emval sandığına olan borçlarına karşılık sayılması ve mevcut buğdayın rayiç bedeline göre teslim edilmesi istenmiştir. Emirnamenin geldiği toplanma günü 15 bin kile buğday tedarik edilerek ambarlara depolanmıştır.[541]

537 BOA., A. MKT. NZD. 140 – 32., 29 Mart 1855, (10 Receb 1271).
538 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 2.; BOA., İ. DH. 272 – 17028., lef. 1, 30 Mayıs 1853, (21 Şaban 1269).
539 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 2 – 1.
540 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 2 – 2.
541 BOA., İ. DH. 273 – 17094., 5 Haziran 1853, (27 Şaban 1269).

Rumeli Ordusu için Edirne'den tedarik edilmesi sözleşmeye bağlanan zahirenin kazalara taksiminde, çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Edirne Eyaleti'ne bağlı Gelibolu ve Biga sancaklarının meclis ve mutasarrıfları taraflarından gönderilen tahriratlarla talep edilen zahirenin tümüyle gönderilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Gelibolu ve Biga'nın müttefik orduların ikmaliyle birlikte İstanbul'a olan yakınlıkları nedeniyle başkente de hizmet ediyor olmaları bunda etkili olmuştur. Nitekim Rumeli Ordusu için talep edilen zahire, erzak ve sair iaşe malzemelerinin Tekfurdağı ve Gelibolu sancaklarının payına düşen kısmının pek çoğu intikal etmemiştir. Sancakların idarî amirlerine ihtar gönderilmesine karşın bir sonuç alınamamıştır. Bu sancakların idarî amirleri, İstanbul'a olan yakınlıkları sebebiyle tertip olunan zahire ve diğer iaşe malzemelerinin paylarına düşen kısımlarından aflarını talep etmiş ve müsaade beklentisine girmiş, bu da sevkiyatı geciktirmiştir. Bu noktada da Tekfurdağı Sancağı'nın Edirne Eyaleti'ne bağlı olmasına karşın usule uymayarak af talebini Edirne Valisi'ne yöneltmemiş olması nedeniyle bürokratik bir kriz meydana gelmiştir. Tekfurdağı Sancağı'nın payına düşen zahireyi göndermemesine yönelik mütalaası, Edirne Eyaleti'nin Tekfurdağı'na yakın olan kazalarına da sirayet ederek; ordu tertibatına sekte gelmesine sebebiyet vermiştir. Gelibolu Sancağı'ndan da bir miktar zahire gönderilmiş olmasına karşın devamının gelip gelmeyeceğinin meçhul olması nedeniyle kış ayları gelmeden gerekli tedbirlerin alınması Edirne Valisi tarafından talep edilmiştir.[542]

Edirne Eyaleti, hem orduların ihtiyacını giderirken hem de yurtdışına büyük miktarda zahire ihraç edebilmiştir. Bölgede buğdayın istanbuli kilesi 8 – 10 kuruş ve arpanın kilesi ise 4 – 5 kuruşa satılmakta iken; dış talebe bağlı olarak buğdayın kilesi 20 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu durum, bölge halkı açısından ticari kazanç yaratmış olmakla birlikte takip eden dönemde zahire fiyatında meydana gelecek artışın devam etme ihtimalinin, ahali için zararlı olacağı düşünülmüş ve mültezimler vasıtasıyla yüklü miktarda zahire toplanarak depolanmıştır. Edirne Bölgesi'nde bulunan askerler için ekmek tayınatı, her kıyyesi 27'şer paraya olmak üzere hazırlanmış ve sözleşmeye bağlanarak tedarik edilmiştir.[543]

Şumnu ve Varna, birincisinin Rumeli Ordusu'nun merkezi olması, ikincisinin ise hem sonradan Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmak ama-

542 BOA., A. MKT. MHM. 61 – 39., 14 Kasım 1854, (22 Safer 1271).; BOA., A. MKT. UM. 168 – 52., 13 Ekim 1854, (20 Muharrem 1271).

543 Ceride-i Havadis, Numara: 664, 31 Aralık 1853, (30 Rebiü'l-evvel 1270).

cıyla bölgeye gelen müttefik orduların hem de bölgede bulunan Osmanlı ordularının ana ikmal kanalı olması nedeniyle iaşe malzemelerinin depolanması ve aktarılması konusunda birincil öneme sahip olmuştur. Varna'da bulunan Varna İskelesi, bu bölgede toplanacak askerler için olduğu kadar bu askerler için gerekli tayınat ve zahirenin nakli için de kilit konumda bulunmaktadır. Varna'ya asker sevkinde kullanılmakta olan vapurlar, aynı zamanda bölgeye zahire naklinde de kullanılmıştır.[544] Bu iki bölge aynı zamanda konum açısından da birbirini desteklemiştir. Varna'da yüklü miktarda zahirenin her an hazır ve depolanmış olarak bulundurulmasına özen gösterilmiştir. Bu amaçla görevlendirilen Varna Defterdarı Necib Efendi'ye tahsis olunan 700 kese havale ve 1.200 keselik evrak, kendisinin yeterli miktarda zahire tedarik edebilmesine imkân vermemiştir. Bunun üzerine Fransa'dan gelen istikraz akçesinden 8 bin kesesinin, zahire tedarikine ilişkin masraflar için tahsis edilmesi gerekli görülmüştür. Frankın, kuruş cinsinden belirlenmiş fiyatı olan 108 kuruştan hesap görmesi kararlaştırılmıştır.[545] Buna karşın Osmanlı Devleti'nin resmi savaş ilanının öncesinde, her iki bölge de iaşe kaynakları açısından yeterince ikmal edilememiştir. 23 Temmuz 1853 tarihinde Şumnu'dan İngiliz Sefareti'ne gelen bir kıta tahriratta; Şumnu'nun dışarıdan kuşatılması durumunda gerekli olan zahire ve mühimmatın tedariki açısından yeterli tedbirin alınamamış olduğu ve aynı koşulların Varna ve Tuna boyundaki diğer kaleler için de geçerli olduğu, bu durumun büyük olasılıkla maddi kaynakların yetersizliğinden ileri geldiği ifade edilmiştir.[546]

Varna Bölgesi, devlet için zahire deposudur. Bölgedeki zahirenin doğrudan ordugahlara gönderilmesi ve depolanması konusunda Seraskerlik, Varna Muhafızı ve bölgede bulunan Ömer Faiz Paşa'yı görevlendirmiştir. Bölgenin nazik konumu gereğince zahire tedarikinde üstün bir çaba gösterilmesi istenmiş ve tedarik sürecinde halkın rencide edilmemesi, bilakis teşvik edilmesi gerektiği, gönderilen şukka ile belirtilmiştir.[547] Varna ahalisi yaptığı yardımlarla da orduya büyük ölçüde destek olmuştur. Hristiyan ve müslüman ahali tarafından takdim olunan 60 bargir ve 20 bin kuruş bargir bedeline ilaveten 143.699 kıyye dakik, 3.877 kile* arpa ve 3.250 adet kereste, nakliye ücretleri halk tarafından karşılanarak ordu merkezine naklolunmuştur.[548]

544 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 16., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 43 – 3., 30 Haziran 1853, (23 Ramazan 1269).

545 BOA., İ. DH. 302 – 19130., 12 Haziran 1853, (5 Ramazan 1270).

546 ATASE., 1 – 3 – 1., 23 Temmuz 1853, (16 Şevval 1269).

547 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 100., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).

* Hububat ölçeği olarak kullanılan İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre ortalama 25 kilograma denk gelmektedir. (Bknz., Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri II, s. 281.)

Varna Bölgesi'nin Rumeli Cephesi'ne olan desteği yadsınamaz düzeyde olmuştur. Öyle ki Varna ahalisinin tarımsal üretimlerinin büyük bir kısmı, Rumeli Ordusu ve müttefik orduların tayınatı için harcandığından; tarımla uğraşanların ellerinde zahire kalmamıştır. Bunun bir çözümünün bulunmaması durumunda ziraat mevsiminin geçerek; ahalinin zarurete düşüp dağılacağı ve tarımsal üretime bağlı vergi gelirleri azalacağından; Hazine'nin zarara uğrayacağı tahkik edilmiştir. Bunun için bir tedbir olarak ahalinin ordulara verdikleri eşyaların bedeline mahsuben gerekli miktarda akçe ödenerek; tohumluk zahire almalarına yardımcı olunması, Ticaret Nazırı tarafından Meclis-i Vâlâ'ya verilen tezkirede talep edilmiştir. Bu bağlamda Varna ahalisinin askerî levazımat ve sair için kendilerinden satın alınan zahire ve erzaktan 6 – 7 bin kile miktarına karşılık alacakları bulunduğundan; bu alacaklarının geciktirilmesinin uygun olmayacağı belirtilerek, alacaklarına karşılık olarak münasip miktarda akçe verilmesi ile kendilerine destek olunması kararlaştırılmıştır.[549]

Rumeli Ordusu'nun merkezi olan Şumnu ve havalisinde bulunan ve pey der pey sevk olunacak askerler için Askerî Meclis marifetiyle satın alınması öngörülen tayınatın bedeli ile benzeri diğer masrafların ödenmesi ve gerekli olan zahirenin getirtilmesi konusunda kolaylıkların sağlanması görevi, Silistre Defterdarı Mehmet Bey'in uhdesine verilmiş ve gereği Masarifat ve Nizamiye Muhasebesi'ne bildirilmiştir.[550] Devlet, Rumeli Ordusu'nun iaşe malzemeleri bakımından ikmali konusunda bölge içerisinde bir işbölümüne girişmiştir. Şumnu Bölgesi'nde ve Tuna sahillerinde bulunan askerler için 6 aylık olarak lüzumu olan zahirenin hızlı bir şekilde satın alınarak tedarik edilmesi amaçlanmıştır. Tedarik edilen zahirenin pey der pey gerekli görülen mevkilere sevk edilmesi ve mahalli meclislerce belirlenecek mutedil fiyatların bulunduğu mazbatanın hazırlanarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre her bir re'si, 3 re's ağnama karşılık olmak üzere 2 yaşından 3 yaşına kadar dana ve tosun gönderilmesi durumunda kabul olunacağı, zeytinyağlarının birden fazla sızdırılarak ve güçlü koçulara konularak gönderilmesinin, fasulyenin yerine kuru mercimek ve börülcenin satın alınarak gönderilmesinin daha makbul olacağı, Meclis-i Muvakkat-i Askerî'de uygun görülerek ilgili memurlara bildirilmiştir. Bu mazbatada belirtilen ihtiyaç maddeleri aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir.[551]

548 Ceride-i Havadis, Numara: 681, 4 Nisan 1854, (6 Receb 1270).
549 BOA., A. MKT. NZD. 136 – 38., 4 Mart 1855, (14 Cemaziye'l-ahir 1271).
550 ATASE., No: 6 – 18 – 1 – 8., 12 Haziran 1853, (5 Ramazan 1269).; ATASE., No: 6 – 18 – 50 – 3., Şevval 1269, (Temmuz 1853).
551 BOA., A. MKT. MHM. 68 – 73., 11 Nisan 1855, (23 Receb 1271).

- Vidin'den ağnam ve ravgan-ı sade,
- Tırnovi'den fasulye ve soğan,
- Eflak yakasından ve Karalaş mevkisinden fasülye,
- Üsküp'ten ağnam ve ravgan-ı sade,
- Filibe ve İslimiye sancaklarından fasülye,
- Varna ve Siroz sancaklarından ravgan-ı sade
- Selanik Sancağı'nın ordu merkezine yakın olan yerlerinden fasulye.[552]

Benzeri bir görev paylaşımı 1854/1855 (H. 1271) yılı başında da gerçekleştirilmiştir. Rumeli ve Anadolu orduları ile müttefik devlet askerleri ve İstanbul sakinleri için 1854/55 (H. 1271) yılında gerekli görülen zahirenin tertip ve tedariki hususunda benimsenen tedbir ve usule göre; Karadeniz'in Rumeli ve Anadolu sahillerinin tümüyle ve Akdeniz'in Rumeli Sahili, Selanik'e kadar Rumeli Ordusu'na ve Anadolu tarafından Trabzon, Amasya, Diyarbekir, Harput, Kürdistan, Muş ve Erzurum bölgelerine ait zahire de Anadolu ve Batum ordularına tahsis edilmiştir. Bu yerlerden Edirne ve Selanik Eyaletleri ile Bolu ve Kastamonu'nun Karadeniz'de bulunan iskeleleri ve Akdeniz'in Rumeli sahilleri, Golos ve Anadolu sahilleri İskenderun iskelelerine kadar İstanbul ile ekili yeri olmayan adalar için tahsis edilmiştir. İskenderun'dan güneyde bulunan sahil iskeleleriyle Kıbrıs Adası tüccara açık bırakılmıştır. Yapılan bu görev paylaşımının yürürlükte olan zahire ihracının yasaklanmasına ilişkin yasa ile de yakından ilişkisi bulunmaktaydı. Tahsis edilen bu bölgelerin ahalisi için yemeklik ve tohumluk olan zahirenin ayrılmasından ve ordular için ihtiyaç duyulan zahirenin hazırlatılarak gönderilmesinden sonra fazla görünen zahirenin gereğine bakılacak ve istenilmesi durumunda fazla zahire tüccara satılabilecektir.[553]

Rumeli Ordusu'nun iaşe maddeleri ile ikmalinin sağlanması amacıyla bölgede büyük ambarlar oluşturulmuştur. Zahireye ilişkin satın alma mevsiminin gelmesi ile birlikte gerekli görülen miktarda zahirenin satın alınarak ambar-ı amirelere doldurulması hususunda İhtisap Nazırı'nın tezkiresi Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş, fiyatının da hasat mevsiminde uygun olması nedeniyle satın alınması uygun görülmüştür. Maliye Nezareti'nden Varna Muhafızlığı'na yazılan tahrirat ile depolanacak zahire için fiyatı 16 kuruştan 18 kuruşa kadar olmak üzere 50 bin istanbuli kile zahirenin satın alınması istenmiştir. Ambar-ı Amire için ihtiyaten satın alınması kararlaştırılan zahirenin bir kısmı,

552 BOA., A. MKT. MHM. 68 – 73., 11 Nisan 1855, (23 Receb 1271).
553 BOA., A. MKT. NZD. 163 – 7., 1271.

valilerin Hazine-i Celile'ye olan borçlarına karşılık tutulmuştur. Selanik Valisi'nin Hazine-i Celile'ye olan borcunun gecikmiş taksiti olan 1.140 keseden henüz ödenememiş kısmı olan 840 kesenin Selanik Valisi'nin çiftlik hasılatı olan zahirenin satın alınması ile kapatılması uygun görülmüştür. Satın alımın mahalli rayiç üzerinden gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve satın alınan zahirenin derhal gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi, Maliye Nazırı tarafından Selanik Valisi'ne yazılmıştır.[554]

6 Eylül 1853 tarihinde bir Sardinya zabitinin Sardinya Sefareti'ne göndermiş olduğu tahriratta Rumeli Ordusu'nda bulunan alaylar için nakledilmeye hazır altı aylık zahire için büyük ambarlar teşkil edildiği ifade edilmiştir.[555] Rumeli Bölgesi'nde bulunan ambarlardan bir kısmı ise mültezimleri ile anlaşılarak bölgedeki kalelerin iaşe malzemeleri tarafından ikmal edilmesi amacıyla tahliye edilmiştir. Varna'da bulunan ve belirli bir bedel karşılığında iltizam usulüyle mültezimlerin idaresinde işletilmekte olan iki ambardan hangisi Varna Kalesi'ne gerekli ise Hazine'nin yararı gözetilerek tahliye edilmesi kararlaştırılmıştır. Meclis-i Vâlâ'dan gelen cevapta iki ambarın da yarısının kale için lüzumu olduğu ve diğer taraflarının ise mültezimler tarafından idare edilmesine devam edilebileceği bildirilmiştir. Bu ambarların bir senelik kullanımları karşılığında iltizam bedellerinden 19 bin kuruşun tenzil edilmesine karar verilmiştir.[556]

Kalafat'ta ambarlara konulmuş olup, sahibi bulunmayan zahirenin gerektiği durumlarda Vidin'e nakil olunarak depolanmasına izin verilmiştir. Bu zahirenin lüzumuna ve sahibinin bulunup bulunmadığına dair soruşturma yapılması hususunda memur ve ahalinin önde gelenlerinden görevliler tayin edilmiştir. Sahiplerinin çıkması durumunda savaş koşulları gereğince zahireye duyulan şiddetli ihtiyaç nedeniyle devletin hakkı olacağından; sahibi tarafından talep edilecek zahirenin ölçülerek rayicine göre bedelinin ilerde verilmesi kararlaştırılmıştır.[557] Rumeli Ordusu için tertip olunan zahirenin bir kısmı ürün sahiplerinin ve ahalinin vergilerine mahsup edilmekle birlikte bir kısmı ise yine ahali tarafından gönüllü olarak tedarik edilmiştir. Filibe Sancağı'ndan satın alınarak İnöz tarafına naklolunan zahire Filibe ahalisinin vergilerine mahsuben tedarik edilmiştir. Ankara Eyaleti'nden ise halk tarafından gönüllü

554 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 7., 26 Mayıs 1853, (17 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 9., 29 Mayıs 1853, (30 Şaban 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 73., 8 Kasım 1853, (6 Safer 1270).

555 ATASE., No: 1 – 3 – 8., 7 Eylül 1853, (2 Zilhicce 1269).

556 BOA., A. MKT. NZD. 102 – 75., 29 Kasım 1853, (27 Safer 1270).

557 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 67., 21 Şubat 1854, (23 Cemaziye'l-evvel 1270).

olarak tedarik edilen zahire, Mersin İskelesi vasıtasıyla Rumeli Bölgesi'ne nakledilmiştir. 50 bin kileden fazla zahire, bu İskele'den gemilere yüklenerek Varna'ya gönderilmiştir. Tiran Kazası'nın 1852/53 (H. 1269) yılı mahsulatı oldukça verimli olduğundan ve mevki itibariyle de Rumeli Cephesi'ne yakın olduğundan lüzumu kadar zahirenin tedariki, halkın gönüllü desteğiyle kolaylıkla sağlanmıştır.[558] Halk, tedarik edilen erzakların ambarlara naklinde de gönüllü olarak çalışmıştır. Üsküp Eyaleti'nden tertip olunan çeşitli erzak ve zahire, ahali tarafından gönüllü olarak Sofya erzak ambarına nakledilmiştir. Sofya ambarı, savaş süresince tahribata uğrayarak tamire muhtaç hale gelmiş ve yapılan keşif gereğince tamir masrafının 19 bin kuruş olduğu hesaplanmış; gerekli tamir bedelinin mal sandığından karşılanması hususu, Sofya Kaymakamı'na bildirilmiştir.[559]

Devlet, savaş hazırlığı bağlamında orduların iaşesini temin etmek üzere İstanbul'da bulunan miri ambarların da doldurulmasına çaba göstermiştir. Bunun için önceki senelerden kalan buğday, satın alınarak deniz mevsimi geçmeden İstanbul'a nakledilmiştir. Bu amaca yönelik olarak devletin uzak olan bölgelerinden de zahire nakli yapılmıştır. Tablo 38'de Nizamiye askerlerinin tayınatı için devletin farklı bölgelerinden tedarik ve tertip edilen buğday ve arpanın miktarı gösterilmektedir. Nizamiye sınıfı, ordunun temel askerî grubunu meydana getirdiğinden buğday ve arpa tedariki, öncelikli bir öneme sahip olmuştur. Bu bağlamda Tablo 39'dan da görülebildiği üzere devletin uzaklık açısından çok çeşitli yerlerinden buğday ve arpa tedarikine çalışılmış ve toplamda 2.432.880,5 kile zahire tedarik edilmiştir. 15 bin kile buğday ile 4 bin kile arpanın ise satın alınması mümkün görülmemiştir.

Tablo 39: Nizamiye Askerlerinin Tayınatı İçin Ambarlara Teslim Olunan Zahire

Eyalet ve Sancaklar	Buğday (Kile)	Arpa (Kile)
Teke Sancağı	10.000	2.000
İçel Sancağı	12.500	2.000
Hamid Sancağı	10.000	2.000
Alaiye Sancağı	5.000	2.000
Tırhala Sancağı	50.000	150.000

558 ATASE., No: 8 – 1 – 2., 17 Aralık 1852, (5 Rebiül evvel 1269).

559 BOA., A. MKT. NZD. 104 – 61., 11 Aralık 1853, (10 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 173., 3 Kasım 1854, (11 Safer 1271).; BOA., A. MKT. NZD. 120 – 51., 7 Kasım 1854, (15 Safer 1271).; Ceride-i Havadis, Numara: 671, 9 Mart 1854, (9 Cemaziye'l-evvel 1270).

Cezayir Bahr-i Sefid Eyaleti	476.952	273.911
İzmir Sancağı	50.000	10.000
Selanik Eyaleti	150.000	50.000
Siroz Sancağı	100.000	50.000
Drama Sancağı	50.000	50.000
Siroz Sancağı'nın Küsuru Olup Çayağzı İskelesi'nden Ambar'a teslim edilen	23.592,5	-
Edirne Eyaleti	25.000	12.500
Filibe Sancağı	50.000	10.000
Gelibolu Sancağı	10.000	5.000
Hüdavendigar Eyaleti	5.000	2.000
Karesi Sancağı	50.000	10.000
Kocaeli Sancağı	50.000	10.000
Sayda Eyaleti	125.982	277.018
Haleb Eyaleti	50.000	25.000
Kudüs-ü Şerif Eyaleti	81.516	122.909
Toplam	**1.370.542,5**	**1.062.338**

Kaynak: BOA., Kamil Kepeci, Defter No: 5591.

Bununla birlikte Sayda Eyaleti'nin 1852/53 (H. 1269) yılında satılmayıp elde kalan ve önceki senelerden bakiye olarak ambarlarında yapılan tahkikatta bulunan toplam 100 bin kile buğdayın da İstanbul'a nakli kararlaştırılmıştır. Sayda Eyaleti'nin ambarlarında 1840/41 (H. 1257) – 1852/53 (H. 1269) döneminden kalma 323.430 kile istanbuli buğdayın bulunduğu belirlenmiştir. Bölgede bulunan buğdayın cari fiyatının 18 – 19 kuruş civarında olduğu ve navlun ve gemi ücretleri ile birlikte gönderilebildiği miktarının gönderilmesi fakat fiyatın yükselmesi durumunda satılabildiği kadar buğdayın satılarak elde edilen bedelin İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir. Buna karşın Sayda Valisi'nden cevaben gönderilen arizada; her bir kilenin en az 3 kuruş masrafla İstanbul'a nakledilmesi mümkün olduğundan, Hazine'nin zarara uğrayacağı düşünülerek daha önce İstanbul'a gönderilen 17 bin kile buğdaydan kalan kısmının Eyalet Meclisi tarafından müzayede usulüyle satılmasına karar verilmiştir. Kudüs-ü Şerif ve civarındaki livalardan, Yafa ve Gazze'deki ambarların mevcutlarından ve Nablus'tan nakl olunabilecek buğdayın, mutedil bir navlun bedeli ile kısa süre içerisinde kiralanan gemilere yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Akka Sancağı'ndan tedariki tasavvur olunan buğdayın ise bölgeye musallat olan eşkıya ile birlikte kuraklık ve fare

ziyanı gibi sebeplerle kimi köylerin harap, arazilerin boş kalması ve zahirenin kıt olmasından dolayı bölgede bulunan süvari, piyade ve topçu askerleri için sarf edilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul'da depolanması gerekli görülen buğdaydan Tekfurdağı, Filibe, Golos ve Selanik hissesine ise 200 bin kile düşmüştür. Gönderilecek buğdayın ıslak, tuzlu, eski ve de sıcak olmaması zira öyle olursa ambarlara konulmasının mümkün olmayacağı, olsa bile birkaç gün içerisinde çürüyüp telef olacağı ve zahirenin fiyatının giderek artması ve esnafın elinde yeterli zahire olmaması nedeniyle her ay İstanbul'a 160 – 170 bin kile zahirenin gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. 1853 yılı Haziran ayından Eylül ayına kadar geçen dönemde Tekfurdağı buğdayının 13 – 14 kuruşa, İsmail buğdayının 14, Varna ve Balçık buğdayının ise 14 – 15 kuruşla İstanbul ambarları için satın alınabilecek iken satın alım için gerekli ruhsat verilmemiştir. Fakat zaman içerisinde buğday fiyatının artması üzerine Tekfurdağı'ndan buğday satın alınması, Ticarethane-i Amire Müşiri'ne havale olunmuştur. Ticarethane-i Amire Müşiri bir türü 14,5 bir türü 15,5 ve diğer bir türü 16 kuruş 10 paradan olmak üzere üç numune takdim etmiş ve toplamdan 100 bin kileden fazla buğdayın satın alınmasına karar verilmiştir. Takip eden dönemde zahire konusunda sıkıntı yaşanılacağı aşikar görülmesine rağmen devlet, uzun süre zahirenin ihracını yasaklama yoluna gitmemiştir. Her sene habbaz esnafına verilmek üzere gerekli görülen miktarda zahire, satın alınarak miri ambarlara depolanırken 1852/53 (H. 1269) senesi sonunda zahirenin fiyatında görülen artışa rağmen Karadeniz tarafından gelen zahirenin doğrudan yurtdışına ihracı devam etmiştir. Selanik, Golos ve Tekfurdağı'dan gönderilmesi talep edilen buğdayın ise ne zaman geleceğinin meçhul olması nedeniyle devlet, bu bölgelerden ümidini kesmiş ve alternatif buğday kaynakları aramaya koyulmuştur. Vefat eden İzmid aşar mültezimi Emin Bey'in zimmetinde bulunan 30 bin kile zahirenin satın alınması, Sinop Bölgesi'nden kilesi 14 – 15 kuruşa, Balçık ve Tekfurdağı'ndan nakliye masrafları ile birlikte her bir kilesi 20 kuruşa kadar bulunabildiği kadar buğdayın satın alınarak İstanbul'a gönderilmesi, İhtisab ve Ticaret Nezareti'ne bildirilmiştir. Satın alınması öngörülen 200 bin kile buğdayın her bir kilesi 20 kuruştan toplamda 8 bin keseye mal olacağı hesaplanmıştır. Zahirenin satın alınması için daha önce eytam sandığından 2 bin kese alınmışsa da bu meblağ tüfek alımına harcanmıştır. Dolayısıyla buğday alımına ayrılan 8 bin kesenin 3 bin kesesinin Dersaadet Bankası'nın borçlarının ödenmesi için Zahire Hazinesi'nden Maliye Hazinesi'ne verilen 3 bin kese borçtan, kalan 5 bin kesesinin ise ihtiyat tertibine mahsuben basılan evrak-ı nakdiyeden ödenmesi kararlaştırılmıştır.[560]

560 BOA., İ. MVL. 286 – 11288., 2 Ekim 1853, (28 Zilhicce 1269).

Teşkil edilen ambarlara uzak olan bölgelerde ise tedarik edilecek erzaka ilişkin gelir ve gider hesaplarını tutmak üzere memurlar görevlendirilmiştir. Rusçuk'a 12 saat mesafede Tuna Sahili'nde bulunan Tutrakan Köyü'nde ihtiyat amacıyla çok sayıda asker toplanmıştır. Fakat bölgenin köylük olması nedeniyle bazı zorunlu iaşe maddelerinin temininde sıkıntılar çekilmiştir. Bu tür zorunlu ihtiyaçların bölgeden tedarik edilmesinin mümkün görülmemesi üzerine ihtiyaç duyulan zahirenin uygun yerlerden getirtilmesi ve buna ilişkin masraf ve giderleri zabt ve kaydetmek üzere Tutrakan köyü'nde bir memur ile bir katibin güçlü birer kefile bağlanarak görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla tayin edilen İsmail Ağa ile Hafız Mehmed Efendi'ye 500 ve 250 kuruş maaş bağlanmıştır. Silistre Valisi'ne yazılan tahriratlar ile gerekli görevlendirmelerin yapıldığı ve görevli maaşlarının mahalli emvalden verilerek; karşılığının ihtiyat tertibinden mahsup edileceği bildirilmiştir. Zahire tedariki gerçekleştirildikçe makbuz senetleri aylık olarak Hazine'ye gönderilmiştir.[561]

Şumnu'da toplanmakta olan Osmanlı askerlerinin tayınatı için sığır ve dana tedarik etme görevi, Binbaşı Mehmed Efendi'nin uhdesine verilmiştir. Kendisine gerekli desteğin sağlanmasına yönelik olarak bir emirname çıkartılmıştır. Satın alımlarda kullanılacak akçe, gidecekleri mahallerin emval sandıklarından sağlanmıştır. Buna karşın akçe tahsisinde usulsüzlük olmaması amacıyla elinde her emirname ve buyruldu ile gelene, gerekli izinler verilmeksizin, ödeme yapılmaması emrolunmuştur. Lakin Mehmet Efendi de Lom Kazası'na gelir gelmez para istemiş ve satın aldığı hayvanların bedelini nakit olarak sahiplerine vermiştir. Talep ettiği akçenin verilmemesi durumunda tedarik sürecinde sıkıntı yaşanabileceğinden Mehmet Efendi'nin talep ettiği 80 bin kuruş kendisine, senet makbuzu karşılığında verilmiş ve sonradan Vidin mal sandığından mahsup edilmiştir.[562]

Ordular için et tahsisi de bölge kazalarına taksim edilmiştir. Şumnu bölgesinde bulunan ordu için Edirne Eyaleti'nden 15 bin baş ganem tertip edilmiştir. Bu 15 bin ganemin tedariki, Edirne Eyaleti'nin kazaları arasında taksim edilmiştir. 143 baş ganem, Silivri Kazası'nın hissesine ve 170 baş ganem, Erikli Kazası'nın hissesine düşmüştür. Bu ganemlerden bir kısmı ise çoban ücretleri ile birlikte halk tarafından gönüllü olarak bağışlanmıştır.[563]

561 BOA., C. AS. 113 – 5085., 3 Ağustos 1853, (27 Şevval 1269).
562 BOA., C. AS. 399 – 16471., 9 Eylül 1853, (5 Zilhicce 1270).
563 Ceride-i Havadis, Numara: 665, 7 Ocak 1854, (7 Rebiü'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 671, 7 Şubat 1854, (9 Cemaziye'l-evvel 1270).

Askerlerin et tayınatı için belirli bölgelerden tertip edilen ağnam ve danalardan bir kısmı ordu merkezlerine nakil esnasında telef olmuştur. Telef olanlarının bedeli, diğerlerinin üzerine eklenerek ödenmiştir. Fakat bulaşıcı hastalıkların hayvan telefatını arttırması nedeniyle eklenen bedel, hayvan başına 5 kuruşu aşmıştır. Ücretini peşin ödemek suretiyle et alanlar da bu zam üzerinden satın alacaklarından devlet açısından iki yönlü zarar meydana gelmiştir. Bu telefat nedeniyle ilave edilen bedel, hazinelerden askerler için ayrılan tahsisata dahil olmadığından, Nizamiye Hazinesi ödeme yapmayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine ödemenin Maliye Hazine-i Celilesi'nden yapılması gerekmiştir. Etin fiyatının sabit olduğu aylarda ödemenin bu fiyat üzerinden yapılması, sonraki aylarda ise ordu merkezlerine olan yolculukları sonrasında telef olanların bedellerinin etin fiyatına eklenmeyerek; satın alındıkları mahallerden gelen mazbatalarda belirtilen fiyatlara göre hesaplanarak defterlerinin düzenlenmesi ve toplam maliyetin fevkalade tahsisattan karşılanması uygun görülmüştür. Böylelikle meydana gelen telefatın geçici askerî meclisin kararı üzerine fevkalade tahsisattan ödenmesi uygun görülmüştür. Sonraki dönemde bu harcamaların Maliye Hazine-i Celilesi'nce kabul edilmemesi durumunda zorluk ve sıkıntılar ortaya çıkacağından hayvan telefatından doğan zararların, toplam hayvan bedeline ilave edilmesi ya da eskiden olduğu gibi fevkalade tahsisattan ödenmesi seçeneklerden birisinin seçilmesi ve ona göre gereğinin yapılması durumu Rumeli Ordusu Defterdarı tarafından bildirilmiştir.[564]

Ordu için et tedarikinde yaşanan bir diğer sorun ise nizamiye askerlerinin iaşe ihtiyaçlarının giderilmesine bağlı harcamaları finanse eden Nizamiye Hazinesi ile Nizamiye Hazinesi'ne kaynak aktarımında bulunan Maliye Hazine-i Celilesi'nin etin cari fiyatını ya da satın alındığı dönemdeki fiyatını baz almasındaki karışıklıktan ileri gelmiştir. 1854 yılı Mayıs ayı ile Aralık ayı arasındaki 6 – 7 aylık süre zarfında nizamiye askerlerinin tedarikçi memurlar vasıtasıyla temin edilen et tayınatının her bir okkası daha önce kararlaştırılmış fiyatı yerine cari fiyatından daha düşük bir fiyatla 84 paradan verilmiştir. Hazine-i Celile'nin et tayınatını normalden daha düşük bir fiyatla vermesi üzerine Nizamiye Hazinesi'nde zarar meydana gelmiş ve bunun üzerine et tahsisatına 2 para zam yapılması kararlaştırılmıştır. Savaş haline bağlı olarak her şeyin pahalılaşmasından dolayı Nizamiye Hazinesi'nin yüklü masrafı ortaya çıktığından dolayı et tayınatına bağlı ödemeler bir düzene bağlanmıştır. Buna göre nizamiye askerlerinin tayınatı için verilecek etin fiyatının zamlan-

564 BOA., C. AS. 408 – 16830., 15 Nisan 1855, (27 Receb 1271).

ması durumunda Maliye Hazinesi'nin Nizamiye Hazinesi'nden her hangi bir ilave para talep etmemesi ve etin fiyatı düştüğünde ise Nizamiye Hazinesi'nin okka başına 84 paradan daha düşük bir fiyat beklememesi Meclis-i Vâlâ tarafından kararlaştırılarak Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.[565]

Sevkiyat bölümünde bahsedildiği üzere Rumeli Cephesi'nde görevlendirilen askerlerin bir kısmı doğrudan Rumeli Bölgesi'nden nakledilmiş, Rumeli Ordusu'nun desteklenmesi amacıyla Dersaadet ve Hassa Ordusu'ndan bazı birlikler de İstanbul üzerinden Rumeli Cephesi'ne sevk edilmiştir. Hassa ve Dersaadet ordularından İstanbul'a gelerek buradan Şumnu ve diğer bölgelere sevk edilen, Rumeli Ordusu'ndan İstanbul'a getirilmeksizin Rumeli'de belirlenmiş bölgelerde toplanan ve Anadolu Ordusu'ndan Erzurum'a gönderilen birinci sınıf redif piyade ve topçu askerleriyle Mısır'dan gelen askerlerin 1 Haziran 1853 tarihinden 12 Ekim 1853 tarihine kadar olan dönemdeki elbise, ayakkabı, at koşum ve eyer takımı malzemeleri ve diğer levazımat maddeleri ile İstanbul'dan sevk edilen askerlerin burada bulundukları dönem içerisindeki maaş, tayınat ve navlun bedeli gibi masraflarını gösteren mukarrerat defteriyle icmal ve mizan pusulaları Masarifat Nezareti tarafından Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye takdim edilmiştir. Buna göre Nizamiye Hazinesi'nden söz konusu masraflara harcanan meblağ 88.828 kesedir. Maliye Hazinesi'nden alınan ve belirli bölgelerden bargir bedeli olarak takdim edilen 43.749 kese tenzil edildiğinde Nizamiye Hazinesi'nin Maliye Hazinesi'nden 45.079 kese alacağı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte belirtilen tarih aralığının dışında İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de toplanmış olan ikinci sınıf redif askerlerinin 1853 yılı Ekim ayı ortasından beri yapılmakta olan ödemeleri de bu 88.828 keseye dahil değildir. Bu masraflar ikinci bir defter ile Masarifat Nezareti tarafından düzenlenip Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye takdim olunacaktır. Bu masrafların da toplamda 40 – 50 bin kese tutarında olacağı tahmin edilmiştir. Nizamiye Hazinesi'nin yaklaşık 100 bin kuruş tutan iki kalem masrafı ödeme güçlüğüne rağmen savaş dönemi askerî harcamalarının sekteye uğramaması için Maliye Hazinesi'nden Nizamiye Hazinesi'ne aktarılması lazım gelen 45.079 kesenin kısa süre içerisinde ödenmesinin gerekliliği Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den ifade olunmuştur. Maliye Hazinesi'nden ilk etapta 10 bin kesenin Nizamiye Hazinesi'ne aktarılması kalan kısmının ise ilerleyen dönemde ödenmesi kararlaştırılmıştır.[566] İstanbul'da ve diğer mevkilerde toplanan redif askerlerinin 1853 yılı Haziran ayından itibaren 4,5 aylık elbise, ayakkabı, at koşum ve eyer

565 BOA., İ. MVL. 334 – 14400., 4 Temmuz 1855, (18 Şevval 1271).
566 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef 12, vesika 1., 7 Ocak 1854, (7 Rebiü'l-ahir 1270).

takımı malzemesi ve diğer iaşe ve levazımat maddelerine ilişkin masraflar Tablo 40'da gösterildiği gibidir. Elbise, saraçhane, dikimhane, erzak, odun ve arpa ambarlarından tedarik edilen iaşe malzemelerinin toplam bedeli 39.168.453 kuruş 23 para tutarındadır. Bu tutar içerisindeki en büyük pay ise 23.596.938 kuruş ile elbise ambarından tedarik edilen eşyaya aittir.

Tablo 40: Ordularda Toplanan Redif Askerlerinin İaşe ve Levazımat Masrafları

Masraf Kalemleri					**Toplam değeri Kuruş, Para**
Elbise Ambarı'ndan verilen eşyaların bedeli					23.596.938,3
Saraçhane Ambarı'ndan verilen malzemeler bedeli					5.442.786,38
Tamir edilen eşyaların tamir bedeli					202.745,17
1848-1849 (H.1265)Yılında toplanan redif askerlerinin ambarlarda terk ettikleri eşyanın bedeli					5.645.532,15
Dikimhane Ambarı'ndan Ordulara Gönderilen		Yemeni (Adet)	Kamerçin (Adet)	Galoş (Adet)	2.699.431,30
	Hassa Ordusu	12952	-	33374	
	Dersaadet Ordusu	15528	-	30698	
	Rumeli Ordusu	23500	-	29853	
	Anadolu Ordusu	10000	-	23458	
	Topçular	3949	2000	5791	
	Toplam	716094,30	32541,26	1.950.795,14	
Çeşitli Ambarlardan verilen					1.218.118,31
Erzak Ambarı'ndan verilen					332.340.8
Arpa Ambarı'ndan verilen 838 kile arpa bedeli					6.958,35
Arpa Ambarı'ndan verilen 360,5 kantar samanın bedeli					4.398
Odun Ambarı'ndan verilen 1729,5 çeki* hatab bedeli					19.204,6
Toplam					**39.168.453,23**

Kaynak: İ. MMS. 1 – 7., lef 15., vesika 2, 3 ve 4., Rebiü'l-ahir 1270, (Ocak 1854).

İstanbul'da bulunan düzenli birlikler ile bahriye askerlerinin ekmek ve tayınat ihtiyacı, ekmekçibaşıları ile yapılan sözleşmelerle karşılanırken; zahire-

nin tedarik ve temininde ortak bir usulün benimsenmesi kararlaştırılmıştır. Ordunun senelik 1 milyon kile buğdaya ve 434.000 kile arpaya ihtiyaç duyacağı tahmin edilmiştir. İhtiyaç duyulan zahirenin tedariki üç şekilde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle belirlenen mahallerin aşarından tedarik edilmesi, ikincisi uygun görülen yerlerin ahalisinin vergilerine mahsuben alınması ve son olarak gerektiği durumlarda peşin para ile satın alınması yöntemleri uygulanmıştır. Zahirenin öğütme ve pişirme masrafları ise ekmekçibaşılar ile sözleşme yapılarak götürü veyahut emanet usullerinden birinin tercih edilmesi ve ekmek üretiminin belirlenen çeşni üzere yapılması kararlaştırılmıştır. Hazırlanan zahirenin kara veya deniz yoluyla İstanbul'a nakliyle burada depolanması ve sarfı hususlarında Maliye Nezareti tarafından bilgili ve ehil bir memur tayin edilmiştir.[567]

Ordular için önemli bir iaşe maddesi de pirinçtir. Kış aylarında tedariki kolay olması nedeniyle çoğu zaman bulgur tercih edilmişse de pirinç de her zaman Osmanlı askerinin günlük tayınında kendisine yer bulmuştur. Teminindeki güçlük nedeniyle Rumeli Ordusu için tertip edilecek pirince ihraç yasağı getirilmiştir. Rumeli Ordusu için ihtiyaç duyulan pirinç, tamamen satın alınıp tedarik edilinceye kadar Filibe ve Pazarcık kazalarından dışarıya pirinç çıkartılması yasaklanmıştır. Bu durum, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de kararlaştırılarak Serasker'e bildirilmiştir. Böylelikle pirincin bölge dışına çıkarılması netincesinde ortaya çıkacak sıkıntı aşılmaya çalışılmıştır.[568] Serasker Paşa tarafından Rumeli Valisi'ne ve Niş ve Üsküp kaymakamlarına gönderilen şukka ile ne kadar pirincin satın alınarak ordulara nakledilebileceği soruşturulmuştur. Verilen cevaba göre Üsküp ve Koçana kazalarından her bir kıyyesi 65'er para olmak üzere toplam 650 bin kıyye pirinç verilebilecektir. Koçana ahalisinin, vereceği pirincin bin yükünü, gönüllü olarak Sofya'ya kadar nakil edeceği, Üsküp ahalisinin ise zahire naklettiği için ayrıca pirinç nakline muktedir olamayacağı bildirilmiştir. Kalan pirincin gönüllü veyahut devlet adına mutedil ücret ile Sofya'ya nakli için Köstendil'in Koçana'ya yakın olan kazalarından yüklü miktarda yük hayvanı tertip olunarak; kış ayları gelmeden Koçana'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Niş Mutasarrıfı ise gönderdiği cevapta ordunun ihtiyacı olan pirincin tümüyle satın alınmadan, bölgede tüccara pirinç verilmesinin yasaklandığı fakat bu yasağın daha fazla sürdürülmesinin uygun

---

* Çeki: Eskiden odun, taş ve saire tartmak amacıyla kullanılan dört kantar (195 okka, 250 kilo) ağırlığındaki ölçü (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri I, s. 340.).

567 BOA., İ. DH. 303 – 19235., 24 Temmuz 1854, (28 Şevval 1270).

568 BOA., A. MKT. MHM. 62 – 60., 26 Kasım 1854, (5 Rebiü'l-evvel 1271).

olmayacağı ifade edilmiştir. İhtiyaç duyulan pirincin vurguncuların eline geçmeden satın alınarak depolanacağı bildirmiştir.[569]

Osmanlı Devleti, ordular için tedarik edilen iaşe malzemelerinin, belirli bir kalitede olmasına özen göstermiştir. Gönderilen emirnamelerde cepheye gönderilen malzemelerin gayet temiz ve kaliteli olması, sürekli bir şekilde vurgulanmıştır. Ordular için tertip olunan iaşe maddelerinden sorunlu olanlarının, ordulara nakledilmesine izin verilmemiştir. Maliye Nezareti'nin 15 Nisan 1856 tarihiyle Meclis-i Vâlâ'ya verilen takririnde 1854/55 (H. 1271) aşarından olarak askerlerin tayınatı için Erbaa Kazası'ndan kilesi 28 kuruştan tertip edilmiş olan buğday ile kilesi 25 kuruştan tertip edilmiş olan arpanın toplam bedelinin uygun taksitlerle ödenecek olmasına karşın tertip olunmuş olan mahsul, çipelli (karlı) olduğundan kabule layık görülmemiştir. Söz konusu zahire, ordulara nakle uygun görülmediğinden aynen alınması yerine bedelen alınması tercih edilmiştir.[570] Benzer şekilde ordular için tedarik edilen zeytinyağının da belirli bir kalitede olması istenmiştir. Maliye Nezareti'ne yazılan mazbatada bu zeytinyağlarının güzelce sızdırılmış ve taam ve lezzeti bozulmayacak şekilde fıçılanmaları ve fıçılarının çam ağacından olmamasına dikkat edilmesi istenmiştir.[571]

Ulaştırma faaliyetlerinde olduğu gibi iaşe faaliyetlerinde de tedarik edilemeyen erzak ve hayvan gibi iaşe maddelerinin yerine bedel verilmesi hususu benimsenmiştir. Rumeli Ordusu için Gelibolu Sancağı'nda bulunan Şarköy Kazası'ndan tertip edilen 950 baş ağnamın tedarikinin gerçekleştirilememesi üzerine Gelibolu Kaymakamı tarafından gönderilen tahriratla bu 950 baş ağnam karşılığı 30 bin kuruşun orduya hizmet olarak kabul edilmesi istenmiştir. Söz konusu ağnam, Rumeli Ordusu'na gönderilmekte iken sonradan vazgeçilmiş ve bunların bir kısmından kavurma imal edilerek Sivastopol'e gönderilmiştir.[572] Benzer şekilde Rumeli Ordusu için 1853/54 (H. 1270) yılında tertip edilmesi kararlaştırılan zahire, sade yağ ve hayvanlardan Tiran Kazası'nın hissesine isabet eden kısmını, ahali karşılamakta zorlanmış ve bunun yerine iane-i harbiye olmak üzere 400 kese akçe takdim etmişlerdir.[573]

569 BOA., A. MKT. UM. 177 – 88., 10 Ocak 1855, (20 Rebiü'l-ahir 1271).
570 BOA., İ. MVL. 353 – 15424., 20 Nisan 1856, (14 Şaban 1272).
571 BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 11., 16 Temmuz 1854, (20 Şevval 1270).; ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 2 – 1.
572 BOA., A. MKT. UM. 184 – 88., 3 Mart 1855, (13 Cemaziye'l-ahir 1271).
573 BOA., A. MKT. MHM. 62 – 7., 20 Kasım 1854, (28 Safer 1271).

1854 yılı Nisan ayında ordularda, gerek maddi anlamda ve gerek kıtlık nedeniyle zahirenin tedarikinde sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Kalafat mevkii kumandanı Halim Paşa tarafından gönderilen tahriratta, askerlerinin tayınatının yeterli gelmemesi nedeniyle buğdayın 75 kıyyesine 25 kıyye mısır buğdayı katıldığı halde mevcut askerleri ancak iki ay idare edebileceği belirtilmiştir. Ahaliden satın alınan zahire ve erzakın bedeli ödenemediğinden; tedarikçi memurlara ahali tarafından ellerinde erzak ve zahirenin kalmadığı yanıtının verildiği ifade edilmiştir. Vidin ve civarından erzak satın alınabilmesi için ordu hazinesine aktarılacak paradan 2 bin kesesinin Halim Paşa'nın zimmetine verilmesi istenmiştir. Kalafat mevkiinde bulunan askerlerin tayınatı için Vidin Sancağı'ndan 6.500 kese akçe havale edilmiştir. Halim Paşa'nın zimmetine de ordu hazinesinden 2.700 kese akçe gönderilmiştir. Ancak satın alınan zahire ve erzakın bedeline mahsuben ahaliye hiç ödeme yapılamamıştır.[574]

1853/1854 (H. 1270) yılı Eylül ayında Rumeli Ordusu için Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ve Anadolu ve Batum orduları için ise müşir ve kumandan paşalar tarafından talep edilen zahire miktarı ile ordular için Trabzon, Selanik ve Filibe taraflarından tedarik edilen erzak ve zahire bedeline dair Sadaret'e bir kıta pusula takdim edilmiştir. Takdim edilen pusulada birikmiş askerî masraflara karşılık 25 bin kese akçe nakit olarak istenmiştir. Rumeli, Anadolu ve Batum ordularına mensup askerlerin uzun süredir maaşlarını alamadıkları ve satın alınan iaşe maddelerinden dolayı esnafa yüklü miktarda borcun biriktiği dolayısıyla iaşe maddelerinin tedarikinde büyük oranda sıkıntı çekildiği ifade edilmiştir. Rumeli Ordusu için Selanik ve Filibe taraflarından tertip olunan aba, tabak, ayakkabı ve sair askerî malzemelerin bedelleri önceden havale edilmiş olmakla birlikte havalenin gerçekleştirilmesindeki gecikme, askerler için üretilen elbiselerin tedarikinin de bir ay gecikmesine neden olmuştur. Acil bir tedbire teşebbüs olunmadığı takdirde kışlık elbiseler yetiştirilemeyecek ve askerler bu nedenle büyük sıkıntı çekeceklerdir. Buna bağlı olarak Nizamiye Hazinesi'nin fevkalade tertibinden 1854 yılı Eylül ayına mahsuben evrak-ı nakdiye olarak 10 bin kese akçe olmak üzere toplamda 45 bin kese akçenin hemen ordulara gönderilmesi istenmiştir.[575] Tablo 41'de gönderilen 45 bin kesenin, ordulara ve ihtiyaçlar doğrultusunda diğer yerlere olan tahsisatı gösterilmiştir. 45 bin kesenin 10 bin kesesi Rumeli Ordusu'na, 10 bin kesesi Anadolu Ordusu'na ve 5 bin kesesi de Batum Ordusu'na olmak üzere

574 BOA., C. AS. 877 – 37638., 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).
575 BOA., İ. MMS. 2 – 78.,lef. 1., 17 Temmuz 1854, (21 Şevval 1270).

toplam 25 bin kesesi doğrudan orduların kullanımına tahsis edilmiştir. Kalan 20 bin kese ise olağanüstü masraflar için Nizamiye Hazinesi ve ordular için gereği görülen malzemelerin karşılanması amacıyla tahsis edilmiştir.

Tablo 41: 1853/54 (H. 1270) Yılı Sonunda Ordular İçin Gerçekleştirilen Tahsisat

Tahsis Kalemi	**Tutar (Kese)**	**Açıklama**
Rumeli Ordusu (geçici olarak)	10.000	Nakit
Anadolu Ordusu	10.000	Nakit
Batum Ordusu	5.000	Nakit
Trabzon Valisi'ne kışlık levazımat, erzak ve diğer askeri masraflar	5.000	Nakit
Selanik'te imal olunan aba ve tabak ile İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılan kömür bedeli	3.000	Siroz ve Tırhala emvalinden havale edilmişse de tahsili birkaç aya bağlı olduğundan biran önce gerçekleşmesi nakit akçe gönderilmesine bağlıdır.
Filibe'de imal olunan tabak ve pantolon bedeli	2.000	Siroz ve Tırhala emvalinden havale edilmişse de tahsili birkaç aya bağlı olduğundan biran önce gerçekleşmesi nakit akçe gönderilmesine bağlıdır
Fevkalade masraflar için 1854 yılı Eylül ayına mahsuben Nizamiye Hazinesi'ne	10.000	Nakit ve evrak-ı nakdiye olarak
Toplam	**45.000**	

Kaynak: BOA., İ. MMS. 2 – 78., lef. 2. 17 Temmuz 1854, (21 Şevval 1270).

Orduların çeşitli ihtiyaçları için talep edilen 45 bin kese akçenin hemen ödenmesine ilişkin olarak Serasker Paşa tarafından gönderilen bir kıta tezkire ile ordu kumandan ve müşirleri tarafından gönderilen pusula özel mecliste görüşülmüştür. Orduların yaşamakta oldukları sıkıntıların aşılması amacıyla talep edilen akçenin, Bükreş'te bulunan Halil Bezirgân'dan alınması ve karşılığında nakit veyahut evrak-ı nakdiye ödenmesi için Hazine tarafından bir kıta poliçesinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu tür savaş masraflarının istikraz akçesinden karşılanacak olması nedeniyle verilecek poliçenin vadesinin, istikrazdan gelecek paranın vadesine uyumlaştırılması uygun görülmüştür. Selanik ve Filibe taraflarından tertip olunan eşyanın masrafına ise daha sonra bakılmak üzere Nizamiye Hazinesi'nin fevkalade tertibinden 1854 yılı Eylül ayı içerisinde akçe verilmesi kararlaştırılmıştır.[576]

576 BOA., İ. MMS. 2 – 78., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).; BOA., A. AMD. 52 – 32., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).

1854 yılı Eylül ayının sonu itibariyle savaşın Kırım Cephesi'ne sıçraması ve orduların, müttefik devletlerin ordu komutanlarının kumandasında Sivastopol'a sevk edilmesinin ardından önceden Rumeli Bölgesi'nde biriktirilmiş olan iaşe kaynakları, Kırım'a sevk edilmeye başlanmıştır. Kırım'a askerî sevkiyatın başlamasından önce tertip olunan zahirenin miktarı hakkında Rumeli Ordusu Defterdarı Rusuhi Efendi tarafından genel bir yoklama yapılmıştır.[577] Şumnu ve İslimiye'de depolanmış olan un ve 4816 kıyye peksimed, 24 arabaya yüklenerek sonradan Kırım'a taşınmak üzere Varna'ya nakledilmiştir.[578] Benzer şekilde önceden Varna'da depolanmış olandan geri kalan ve Şumnu'da bulunan kuzu kürkleri, temin edilebilirse vapurlar ve vapur bulunamaması durumunda yelken gemileri ile Gözleve'ye gönderilmiştir.[579] Kullanımdan arda kalan 376 adet elbise ile 730 adet sac da vapurlara yüklenerek Sivastopol'e gönderilmiştir.[580]

İlaveten hem Rumeli Bölgesi'nde kalacak hem de Kırım'a sevk olunacak askerlerin ekmek, peksimed ve benzeri ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla Varna'da fırınlar inşa edilmesine karar verilmiştir. Varna'da kale duvarı yakınında inşa edilecek 8 göz fırın ve 3 adet peksimed ve dakik ambarının keşfi yapılarak; inşaat masrafına mahsuben istikraz akçesinden 40 bin kuruş Varna Komisyonu reisi Osman Bey'in kullanımına tahsis edilmiştir. Bununla birlikte inşa edilecek fırın ve ambarlar için gerekli görülen eşyaların navlunları ile birlikte toplam bedelleri 48 bin 176 kuruşa mal olmuştur. Bunun 40 bin kuruşluk kısmının istikraz akçesinden verilmesi kararlaştırılmış, kalan kısmının ise esham-ı mümtazeden ödenerek; Varna Muhafızı'na zimmet kayıt olunması kararlaştırılmıştır. İnşaat masraflarının, keşifte belirlenen bedeli aşmaması ve aşar ise kabul olunmaması şart koşulmuştur. İnşaatın bitiminde defteri tanzim olunarak Seraskerlik'e gönderilmiştir.[581] Bu fırınların inşası için gerekli malzemenin bir kısmı bölgeden karşılanmış, bölgeden tedarik edilemeyen malzemeler ise İstanbul'dan getirtilmiştir.[582] Fırınların inşası için gerekli görülen malzemeler ile çalıştırılan inşaat amelelerinin ücretlerini içeren veriler ve İstanbul'dan getirtilmesi gereken malzemeler Tablo 42'de gösterilmiştir. Çok farklı türde yapı malzemesinin kullanıldığı fırınların toplam maliyeti 40.085 kuruştur. Fırınların inşaatında çok sayıda dülger ve duvarcı ustası çalıştırılmış, bunların ücretleri yevmiye hesabı olarak belirlenerek toplam maliyete ilave edilmiştir.

577 BOA., A. MKT. MHM. 71 – 38., 15 Haziran 1855, (29 Ramazan 1271).
578 ATASE., 6 – 17 – 24., 17 Kasım 1854, (25 Safer 1271).; ATASE., No: 6 – 17 – 42., 4 Aralık 1854, (13 Rebiü'l-evvel 1271).
579 ATASE., 6 – 17 – 28., 5 Şubat 1855, (17 Cemaziye'l-evvel 1271).
580 ATASE., 6 – 17 – 35., 11 Aralık 1854, (20 Rebiül evvel 1271).
581 BOA., İ. MVL. 340 – 14682., 24 Eylül 1855, (12 Muharrem 1272).
582 BOA., İ. MVL. 327 – 13994., 22 Mart 1855, (3 Receb 1271).

Tablo 42: Varna'da Fırın İnşası İçin Satın Alınması Gerekli Görülen Eşya

Kalemler	Miktar	Birim	Birim Fiyat	Uzunluk (zirai)	Kalınlık (Parmak)	Toplam (kuruş)
Direk	100	adet	4 kuruş	4	5	400
Taban tahtası	80	adet	7 kuruş	6	5	560
Köprü	6	adet	10 kuruş	9	8	60
Mertek (dört köşe kalın sırık)	700	adet	3 kuruş	5	3	2.100
Çifte Çam Tahtası	5.000	adet	2,5 kuruş	-	-	12.500
Çubuk	80	araba	12 kuruş	-	-	960
Belleme tabir olunur köprü	500	adet	3 kuruş	5	4	1.500
Kazıklık	900	adet	10 para	4	3	225
Fırın kaplama taşı	400	adet	5 kuruş	-	-	2.000
Mıkraslık (Kesmeye yarar alet)	200	adet	7 kuruş	7	5	1.400
Yeni kalıb mismar (ensiz çivi, demir kazık)	200	adet	7 kuruş	-	-	1.400
Mismar mertek	200	adet	7 kuruş	-	-	1.400
Karfice Mismarı (Orta boy demir çivi)	40	adet	12 kuruş	-	-	480
Sarı Toprak	350	araba	3 kuruş	-	-	1.050
Kireç	7.000	kıyye	10 para	-	-	1.750
Kum	100	araba	120 para	-	-	300
Çamur için saman	2.500	kıyye	10 para	-	-	625
Duvarcı yevmiyesi	300	gün	10 kuruş	-	-	3.000
Dülger yevmiyesi (kapı ve pencere dışında ahşap kısımları yapan)	500	gün	12 kuruş	-	-	6.000
Varna'da bulunmayıp İstanbul'dan getirtilmesi gereken Fırın kemeri tuğlası	52.000	adet				
Varna'da bulunmayıp İstanbul'dan getirtilmesi gereken Fırınların binası için kiremit	52.000	adet				
Varna'da bulunmayıp İstanbul'dan getirtilmesi gereken Kapılar ve saire için abana koğuş tahtası	500	adet				
Varna'da bulunmayıp İstanbul'dan getirtilmesi gereken Tenekeler için çifte koğuş tahtası	80	adet		3	2	
Toplam						**40.085**

Kaynak: BOA., İ. MVL. 327 – 13994., 22 Mart 1855, (3 Receb 1271).

1853/54 (H. 1270) senesinde Rumeli Cephesi'nin iaşesi konusunda herhangi bir görevlendirmenin, tedarik sürecinde gecikmelere neden olabileceği göz önünde bulundurularak; zahirenin teminiyle, ilgili bölgelerin vali ve defterdarları sorumlu tutulmuştu. 1854/55 (H. 1271) yılında ise Maliye Nezareti

tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen takrirle; kara orduları ve donanma için gereği görülen zahirenin, taşradan getirtilip depolanması için uygun personelin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için birer nefer ambar memuru ve kâtip, alınacak zahirenin tartılmasında görevlendirilmek üzere 3 nefer memur, daimi suretle ambarda bulunmak üzere bir nefer memur ve bu işlerle ilgili yazışmaları Hazine-i Celile ve gerekli görülen diğer yerlere götürüp getirmekle görevli bir nefer kapıcının atanması kararlaştırılmıştır. Görevlendirilecek bu memurlar için tahsis edilen aylık maaş toplamı 1.700 kuruş olarak tespit edilmiştir. Ordular için satın alınacak zahirenin bedeli ne kadar tutarsa bu bedel, görevlendirilen memurların maaşlarına ilave olunacaktır. Görevlendirilen memurların maaşları, Hazine-i Celile'den ödenecek, duruma göre Nizamiye ve Tersâne-i Âmire hazineleri Maliye Hazinesi ile hesaplaşacaktır.[583]

Kırım Savaşı'nda, Klasik Dönem'den miras kalan orducu esnafı uygulamasına devam edilmiştir. Bunda özellikle bölge esnafından istifade edilmek istenmişse de gerekli görülen işlerle ilgili bölgede esnaf bulunmaması durumunda merkezden esnaf talep edilmiştir. Ekmek ve peksimedin imal edilebilmesi için Şumnu Bölgesi'ne İstanbul'dan ekmekçi esnafı görevlendirilmiş ve bu esnafa maaş bağlanmıştır. Ekmekçi esnafının maaşları görevlendirildikleri anda ödenmiş olup aylık olarak 10.252 kuruş tutmuştur.[584] Tuna Sahili'ndeki askerlerin satın almak zorunda oldukları eşya ve emtiayı satan esnaf orduda bulunmadığından; gerektiği kadar müslüman tüccar, terzi, saraç, muytab (kıl dokuyan), nalbant ve benzeri esnaf, usta ve kalfaların gönderilmesi Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa tarafından Seraskerlik'e bildirilmiştir. Bu esnaf ve kalfaların, ordu bölgesine gelmesi için teşvik edilmeleri istenmiştir.[585]

Ordudaki askerlerin iaşesinde önemli bir konu da askerlerin ayakkabı ve çarık ihtiyaçlarının giderilmesi olmuştur. Özellikle de sefer yürüyüşündeki ordularda ayakların hastalık, sıcak, soğuk ve nemden korunması ölümle sonlanan hastalıkların engellenmesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte cephelere gönderilen pek çok redif, muvazzaf ve gönüllü askerin sevkiyat esnasında çarığı olmadığı görülmüştür. Şumnu'ya sevkedilen askerlerin yol esnasında ihtiyaç duydukları çarıkların tedarik edilerek satın alınması amacıyla her çift çarık için kendilerine 2'şer kuruş verilmiştir. Buna karşın böl-

583 BOA., İ. MVL. 320 – 13624., 7 Aralık 1854, (16 Rebiü'l-evvel 1271).
584 BOA., İ. MMS. 1 – 7., 6 Ocak 1854, (6 Rebiü'l-ahir 1270).
585 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 66., 24 Ekim 1853, (21 Muharrem 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 67., 29 Ekim 1853, (26 Muharrem 1270).

gede belirlenen kıstaslara uygun kesilmiş ve üretilmiş çarık bulunamamıştır. Çarıkların imali için gerekli köselenin, tüccarlar tarafından diğer bölgelere gönderilmiş olmasından dolayı ordu merkezine yakın olan bölgelere memurlar gönderilmiş fakat köselenin civar bölgelerden de tedariki mümkün olmamıştır. Sonuçta çarıkların her bir çiftine 3'er kuruş ödenerek tüccar ve esnafta bulunan tozlu derilerin toplanıp kesilmesiyle çarıklar imal edilebilmiştir. Fakat bölgeye sürekli şekilde asker sevk edildiğinden müteakiben gelen askerler için çarık tedarikinde de sıkıntıya çekilmiştir. Varna mal sandığı akçe açısından yetersiz kaldığından, ödemenin yapılabilmesi için gerekli akçenin nasıl temin edileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Pey der pey gelmekte olan taburlar için saka bargiri alımında evrak-ı nakdiye veriliyor olmasından hareketle çarıklar için de evrak-ı nakdiye ile ödeme yapılması düşünülmüş olsa da evrak-ı nakdiyenin taşrada kullanılması yasak olduğundan, bu evrak-ı nakdiyenin Varna mal sandığından tebdili gerekmiştir. Fakat söz konusu mal sandığının hali hazırda akçeden yoksun olması nedeniyle değişim mümkün olamamıştır. Dolayısıyla Varna yolu ile Şumnu'da toplanacak askerlerin sıkıntı çekmemeleri amacıyla Edirne'den sağlanacak çarıklara ödeme yapılması için Hazine'den akçe talep edilmiştir.[586]

Ordu için tedarik edilen bir diğer giyim malzemesi ise fes ve çuka olmuştur. Fakat satın alınan fes ve çukanın bedeli olan 3.000 kesenin ödenmesinde hazineler arasında ihtilaf çıkmıştır. İlgili bedelin Hazine-i Hassa'nın Nizamiye Hazinesi'nden talep etmiş olduğu akçeden ödenmesi tasavvur edilmiştir. Buna karşın söz konusu meblağın Nizamiye Hazinesi'nden ödenmesinin ilgili Hazine'yi dara sokabileceği düşünülerek ve ödemenin geciktirilmesi de uygun görülmeyerek; fes ve çuka bedelinin, Hazine-i Celile'de fevkalade masraflar için ayrılmış olan 10 bin kese evrak-ı nakdiye'den ödenmesine karar verilmiştir.[587]

Rumeli Ordusu için gerekli olan kışlık elbiselerin tedarikinde de oldukça büyük bir sıkıntı baş göstermiştir. Hatta Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından Bâb-ı Âli'ye ve Serasker Paşa'ya yazılan tahrirat ile Rumeli Ordusu'nda toplanmış olan askerlerin kışlık elbiselerinin yetiştirilememiş olması nedeniyle ortaya çıkacak olan mesuliyetden sorumlu tutulamayacağı hususu bizzat bildirilmiştir. Bunun üzerine Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den düzenlenen mazbata, özel mecliste görüşülerek Rumeli Ordusu askerlerinin seferlerinde her yönden ra-

586 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 41., 27 Haziran 1853, (20 Ramazan 1269).
587 BOA., A. AMD. 51 – 54., 8 Ağustos 1854, (14 Zilkade 1270).

hat etmelerinin sağlanmasına çalışılması ve bu konuda herhangi bir şekilde gevşeklik olmaması hususu beyan edilmiştir. Askerler için lazım olan elbise ve benzer eşyaların İstanbul'dan imal edilerek gönderilmesi ve bu anlamda kolaylık sağlanması amacıyla pantolonların Filibe'de ve ayakkabıların da ordu merkezine semt ve civar olan mahallerde yaptırılmasına karar verilmiştir. Bu noktada sevkiyatta herhangi bir sıkıntı yaşanmayacak olmakla birlikte gerekli olan eşyalardan bazılarının gönderilmesinde gecikmelerin yaşanabileceği, bu gecikmelerin özellikle Anadolu ve Batum ordularının mevki itibariyle Rumeli Ordusu ile kıyaslandığında uzak olmasından ve söz konusu ordu bölgelerinde kış aylarının oldukça sert geçmesinden kaynaklandığı bildirilmiştir. Yanya ve Tırhala bölgelerinde bulunan orduların da henüz savaştan çıkmış olmaları nedeniyle kıyafetleri eskimiştir. Bu askerlerin elbiselerinin önceden Rumeli Ordusu için hazırlanmış olmakla birlikte Sivastopol'a sevk olunacak askerlere tahsis edilen eşyalardan sağlanması kararlaştırılmıştır. Sivastopol'a olan sevkiyattaki gecikme, buraya gidecek askerler için tedarik edilen eşyanın Yanya ve Tırhala'ya kaydırılmasına imkan vermiştir. Bu askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması, zaman ve mekan itibariyle diğerlerinden daha önemli görülmüştür. 1854 yılı Ocak ayının ortasından itibaren Rumeli Ordusu'na gönderilmiş olan farklı türde giyim eşyalarının miktarı oldukça fazla olmakla birlikte askerlerin en önemli giyecekleri olan pantolonlarından 100 bin adedi Filibe'ye sipariş edilmiştir. Bunlardan 90 bin adedi 28 Ekim 1854 tarihine kadar tedarik edilmiş, kalan az sayıda pantolonun ise takip eden 1 ay içerisinde gönderilmesi planlanmıştır. Askerlerin ayakkabılarının da Limasol, Edirne, Filibe ve Selanik'te imal ettirilerek önce İstanbul'a gönderilmesi ve daha sonra buradan vapur ile Varna'ya nakledilerek ordu merkezlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır. 1854 yılı Kasım ayının sonuna kadar tanzim olunarak gönderilen elbisenin miktarı oldukça fazla olmakla birlikte noksan görünen elbisenin vaktiyle tedarik edilememesi nakit sıkıntısından kaynaklanmıştır.[588]

Savaş süresince toplanarak sevk edilen redif askerlerinin teçhizi ve kıyafet ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması da önemli bir finansal harcama ve hazırlığı zorunlu kılmıştır. Tuna ve Erzurum civarında ilk etapta 66 tabur redif askeri toplanmış daha sonra ikinci etapta bunlara 35 tabur redif askeri daha ilave olunmuştur. İlk etapta toplanan 66 tabur redif askerinin yağmurluklarıyla birlikte yazlık kıyafetlerinin, 6 aylık idareleri için kendilerine tahsis edilmiş olan meblağdan karşılanması kararlaştırılmıştır. İkinci defa olarak

588 BOA., A. MKT. MHM. 63 – 73., 2 Aralık 1854, (11 Rebiü'l-evvel 1271).

ihtiyat amacıyla toplanan redif askerlerinin yazlık kıyafetlerinden ise yaz mevsiminin geçmesi nedeniyle vazgeçilmiştir. Bunun yerine onlara kışlık elbise tedarik edilmesi uygun görülmüştür. Tedarik olunacak kışlık elbiselerin bedelinin ayrıca tertip olunan paradan karşılanmasına karar verilmiştir. Redif askerlerinin pantolonları için Filibe'den tedarik edilen malzemenin yetersiz gelmesi üzerine bu pantolonların zorunlu olarak kaba çukadan imal ettirilmesi ve miktarının çok olması nedeniyle bir kısmının Avrupa'dan satın alınması gerekli görülmüştür. Askerlerin kıyafetleri için gerekli görülen çukanın ve bir takım ecza malzemesinin tahmini bedeli 13.951 kese olarak belirlenmiş ve bu masrafın Maliye Hazinesi'ndan ödenmesi kararlaştırılmıştır.[589] Toplanan redif askerlerinin kışlık elbiselerine ilişkin olarak ihtiyaç duyulan malzemelerin fiyat ve miktarı Tablo 43'te belirtilmiştir. Tablodan da görülebildiği üzere bölgede bulunan redif askerlerin sayısı, kumandan sayısı ile birlikte toplam 64 bindir. 64 bin askerin 256'sı ümera, 1.776'sı erkan-ı neferan ve 61.986'sı ise nefer sınıfındandır. Tedariki gerekli görülen eşyaların toplam bedeli yaklaşık 6,6 milyon kuruştur. Şayak elifinin İngiltere'den getirtilmesi durumunda bu bedel 6,975 milyon kuruşa çıkmaktadır.

Tablo 43: Erzurum ve Tuna Bölgelerindeki Redif Askerleri İçin Kışlık Malzeme

Kalemler	**Miktar (Adet)**	**Birim Fiyat**	**Toplam (kuruş, para)**
Çuka Setri	160	160 kuruş 12 para	65.648
Çuka Elifi	1.776	94,5 kuruş 4 para	168.028,4
Çuka Nimten	1.616	43 kuruş, 8,5 para	118.274,14
Ta'lim Abası	61.968	32 kuruş, 5 para	1.990.851,4
Galoş	190.000	15 kuruş, 6 para	2.879.333,25
Şayak Elifi	61.968	22 kuruş, 11 para	1.380.475,5
Toplam			6.602.610,12

Kaynak: BOA., HR. SYS. 1188 - 13, lef. 86., 29 Ağustos 1853, (24 Zilkade 1269).

İhtiyat amacıyla Anadolu ve Rumeli cephelerinde toplanacak 31 tabur redif askerine Anadolu Ordusu Müşiri'nin görüşü üzere Erzurum'dan tertip edilecek 4 tabur redif askerinin daha ilave edilmesi gerekli görülmüştür. Seraskerlik'ten takdim edilen deftere göre toplanacak 35 tabur redif askerinin 6 aylık maaş, tayınat ve diğer çeşitli masraflarının toplamı 20.117 kese 44 kuruşu Rumeli'de toplanacak redif askerlerine ve 12.927 kese 111 kuruşu Erzurum'da

589 BOA., HR. SYS. 1188- 13., lef. 83 – 93., 29 Ağustos 1853, (24 Zilkade 1269).

toplanacak redif askerlerine ait olmakla birlikte 33.044 kese 155 kuruştur. Bu bedele elbise ve mühimmat masrafları olan 21.904 kese kuruş eklendiğinde toplam masraf 54.948 kese kuruşa çıkmaktadır. Bu 54.948 kesenin maaş, tayınat ve diğer masraflar kısmını oluşturan 33.044 keselik bölümün belirli livaların 1851/52 (H. 1268) senesi vergi bakiyesinden ve 1852/53 (H. 1269) senesi mahalli emvalinden karşılanması ve kalan kısmının ise Maliye Hazinesi tarafından aylık taksitler halinde Nizamiye Hazinesi'ne ödenmesi, Meclis-i Mahsus tarafından kararlaştırılmıştır. Mahalli emvallerden karşılanacak kısım için senetlerin yazılması hususunda ilgili yerlerin kaymakamlarına tahriratlar yazılmıştır. Anadolu ve Rumeli bölgesinde toplanacak redif askerlerinin 6 aylık maaş, tayınat ve diğer masrafları için gerekli görülen bedel Tablo 44'te gösterildiği üzere bölge eyalet ve livalarına taksim edilmiştir. Tablo'ya göre Erzurum ve civarında toplanan redif askerlerinin 6 aylık maaşları toplam 6.463.611 kuruş tutarında iken Rumeli Bölgesi'ndeki redif askerleri için bu tutar 10.058.544 kuruştur.

Tablo 44: Redif Askerlerinin Finansmanı İçin Gönderilen Meblağlar

Erzurum ve civarında toplanacak redif askerlerinin 6 aylık maaş ve tayınat bedelleri		**Rumeli bölgesinde toplanacak redif alaylarının 6 aylık maaş ve tayınat bedelleri**	
Anadolu bölgesi	**Kese**	**Rumeli bölgesi**	**Kese**
Karahisar-ı şarki	500	Edirne	2.000
Bozok	500	Yanya	1.500
Yeniil	300	Filibe	2.500
Diyarbekir	1.000	Drama	1.500
Musul	500	İslimiye	1.500
Muş	750	Berat	2.500
Van	500	Siroz	1.500
Haleb	2.427	Narda	1.500
Maraş	1.500	Niş	1.500
Urfa	1.000	Prizren	1.500
Sivas	1.500	Bosna	1.500
Dersim	500	Manastır	1.117 kese, 44 kuruş
Mardin	1.500	Toplam	20.117 kese ,44 kuruş
Kars	450 kese, 111 kuruş		
Toplam	12.927 kese 111 kuruş	Toplam	33.044 kese,155 kuruş

Kaynak: BOA., HR. SYS. 1188 - 13., lef. 87., 28 Ağustos 1853, (23 Zilkade 1269).

İhtiyat kuvveti olarak toplanan fakat tahmin edilenden daha fazla sayıya ulaşan redif askerlerinin giyimleri için bulundukları bölgelerden gelen taleplere bağlı olarak çok sayıda elbisenin gönderilmesi istenmiştir. Bunun için Dikimhane-i Amire'de ve miri ambarlarda elbiselerin diktirilmesine ve hazırlanmasına karar verilmiştir. Burada dikilen gömlek ve iç donlarından başka halk tarafından da çok sayıda elbise diktirilerek; Ambar-ı Amire'ye teslim edilmiştir. Bab-ı Seraskerî'de ve Bâb-ı Müşiri'de bulunan aklam ve harbiye memurları ile kâtipler, İmalat Meclisi'nden çamaşır dikimi için gerekli malzemeler temin ederek; kendi evlerinde 150'şer kat elbise diktirmiştir. İmalat Meclisi ordular için kendi isteği ile elbise diktirecek herkese çamaşır dikimi için gerekli malzemeleri tedarik edeceğini bildirmiştir.[590] Halk tarafından gönüllü olarak diktirilen ve bağışlanan hırka, don ve gömlek gibi giyim eşyalarının miktarları ve bağışlayanların isimleri düzenli olarak Ceride-i Havadis'te yayınlanmıştır*.

Savaş nedeniyle askerlere gerekli olan çuhanın bir kısmı, İzmid Fabrikası'nda imal edilmiştir. Fakat imal edilmesi kararlaştırılan çuka için gerekli iplik kalmamasından dolayı İngiltere'den iplik ithal edilmiştir. İngiltere'den getirtilmesine karar verilen ipliğin, özellikleri itibariyle nasıl olması gerektiğine dair bir kıta tarife ve aslına uygun bir numune verilmiştir. İngiltere'den gönderilen numunelerin talep edilene uygun görülmesiyle birlikte ithal edilecek ipliklerden üç tür olmak üzere tarifeye uygun olarak 24 top çukanın üretilmesine yetecek kadar ipliğin, üretilecek her bir top ipin karşılığında 1 top çuka imal edilecek şekilde hemen gönderilmesine karar verilmiştir. İthal edilen ipliğin bedeline karşılık olarak poliçe çekilmiştir.[591]

4.2. RUMELİ ORDUSU'NUN BÖLGEDE KIŞLAMASI

Memleketeyn'deki Rus Ordusu'nun çekilmesi ve Osmanlı Ordusu'nun Eflak ve Boğdan'a girmesiyle birlikte askerlerin kışlaması ve orada iaşelerinin sağlanması sorunu ortaya çıkmıştır. Eflak yakasında kışlayacak üç kolordunun tayınatı için gerekli olan zahire ve erzakın bölgeden satın alımı, Halil Bezirgan vasıtasıyla sözleşmeye bağlanarak gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan toplam masrafın üçte birinin, verilen poliçenin kabul olunduğu günden itibaren 11 – 15 gün geçmesinin ardından ikiye bölünerek ordu-yu hümayunlara mahsus kavaim-i nakdiyeden ve kavaim-i nakdiye bulunamaz ise diğer kaimeden

590 Ceride-i Havadis, Numara: 655, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).
* Bknz. Ceride-i Havadis, Numara: 657 ve 660.
591 BOA., HR. SFR. 3. 16 – 2., 20 Ocak 1855, (1 Cemaziye'l-evvel 1271).

olarak Maliye Hazine-i Celilesi'nden ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için dört kıta poliçe senedi verilmiştir. Bununla birlikte tedariki Halil Bezirgan ile sözleşmeye bağlanan zahirenin tümünün Memleketeyn'in mahsulü olmayıp Tuna'nın güneyinden de satın alınmasına ve sözleşmede tüm zahirenin tek bir yerden getirtilmesinin bir kolaylık sağlayıp sağlamayacağı hususunun net olmaması nedeniyle durumun Seraskerlik'ten gelecek cevaba göre değerlendirilmesine karar verilmiştir. Seraskerlik'ten beklenen cevabın gelmesine kadar zahire bedelinin üçte biri için çekilen poliçelerin süresi dolacağından ve poliçelerin kabul edilmemesi ise ordunun ve Hazine'nin itibarına zarar vereceğinden; poliçelerin kabul edilerek gereğinin yapılması Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir.[592]

Eflak'ta bulunan nizamiye askerlerinin tayınatı için Halil Bezirgan vasıtasıyla tedarik edilen zahire bedelinin ilk taksiti olan 7.632 kesenin poliçe verilmek suretiyle ödenmesi ve daha sonra karşılığının istikraz akçesinden verilmesi kararlaştırılmıştır. Rumeli Ordusu için zahire tedarikinde kendisi ile sözleşme yapılan bir diğer tacir ise Bükreşli Kirman Bezirgân olmuştur. Rumeli Ordusu için Kirman Bezirgân vasıtasıyla satın alınması sözleşmeye bağlanan erzaktan belirli ambarlara teslim olunan kısmının bedeli, Bezirgan'ın elinde bulunan ilmühaberler çerçevesinde hesaplanmıştır. Üçte birinin bedelinin mahallince mahsup edilmesinin ardından kalan ikinci üçte birlik dilim olan 25 yük 81 bin 841 kuruş 30 paranın faizsiz olarak evrak-ı nakdiyeden verilmesi kararlaştırılmıştır. Kirman Bezirgân'a gerekli ödemenin yapılması amacıyla Şumnu'da bulunan Ferik Derviş Paşa ile Rumeli Ordusu Defterdarı tarafından verilen bir kıta poliçe, Vasilaki Bezirgân'a keşide ettirilmiştir. Vasilaki Bezirgân tarafından poliçenin Hazine'ye verilmesinden itibaren 9 gün geçmesiyle poliçe, Hazine tarafından ödenmek üzere 21 Mart 1855 tarihinde kabul edilmiştir. Söz konusu bedelin vadesinin dolmasının ardından istikraz parasından ödenmesi kararlaştırılmıştır.[593]

Kış mevsimlerinde askerlerin tayınatı için gerekli olan yüklü miktarda zahirenin tedarik edilmesi zorlaştığından, askerlerin daha çok bulgur pilavı ile beslenmesi uygun görülmüştür. İhtiyaç duyulan bulgurun bir miktarı, Edirne ve Niş eyaletlerinden tertip edilmiş olmakla birlikte bir miktarı da askerler tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte yapılan bulgurun daha kaliteli olması için birliklerin kışlayacakları mevkilerden de buğday tedarik edilmiştir. Kumandanlar ve askerî meclisler haftada bir kez pişirilmesi öngörülen bulgur pilavı için tahminen 4 aylık bulgurun yeterli olacağını hesap etmiştir. Bunun

592 BOA., A. MKT. UM. 166 – 23., 30 Eylül 1854, (7 Muharrem 1271).; BOA., A. MKT. UM. 169 – 35., 30 Ekim 1854, (7 Safer 1271).

593 BOA., İ. DH. 313 – 20086., 21 Aralık 1854, (30 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. DH. 318 – 20542., 21 Mart 1855, (2 Receb 1271).

için yeterli miktarda en ala ve temizinden buğday, mahalli memurlar vasıtasıyla senet karşılığı olarak temin edilmiştir.[594]

Kış aylarında orduların iaşesi için kritik öneme sahip bir diğer gıda maddesi de un olmuştur. Bu nedenle ordular için gerekli olan ekmek ve peksimedin imal edilmesi noktasında, ihtiyaç duyulan unun tedarik edilmesi, öncelikli bir öneme sahip olmuştur. Orduya gerekli olan unun öğütülebilmesi için lüzumu miktar buğday, Devne'ye civar bulunan kazalardan elde edilerek, Devne'ye nakledilmiştir. Nakil görevi, Şumnu Kaymakamı'nın uhdesine verilmiştir. Bununla birlikte Devne'nin Varna'ya bağlı bir kasaba olması nedeniyle öğütülecek una nezaret etmek üzere Varna'dan mutedil düzeyde maaş ile değirmenlerden anlayan bir adam ve yine aynı şekilde askerler arasından bir zabit tayin edilmiştir.[595] Şumnu ve Silistre'de kışlayacak olan asker için büyük miktarda unun gerekli olması ve kış mevsimi girmeden evvel yetiştirilmesinin imkân dâhilinde görülmemesi nedeniyle Varna'ya bağlı Devne kasabasında bulunan çok sayıda değirmenin kiralanması yoluyla gereken unun tedarikine çalışılmıştır.[596] Ordu için gerekli unun öğütülmesi amacıyla mültezimlerin idaresinde veyahut köylerde bulunan değirmenlerden istifade edilmiş, karşılığında öğütülecek zahirenin miktarına göre ücret ödenmiştir. Tablo 45'te Dersaadet Ordusu'na mensup olmakla birlikte Rumeli Ordusu'nda görevlendirilen süvari birinci nizamiye alayının subay ve neferlerinin nan-ı aziz tayınatları için Maçin Ambarı'ndan alınan buğdayın öğütülme bedeli ile hasta ve zayıf hayvanlar için değirmenlerde yardırılan arpanın değirmen ücretleri gösterilmektedir.

Tablo 45: Rumeli Ordusu Tayınatı İçin Gerçekleştirilen Tedarikat

Değirmen	**Buğday (Kıyye)**	**Arpa (Kıyye)**	**Her bir Kıyyesi (Para)**	**Toplam Ücret Esedi Kuruş,Para**
Babadağı Kazası'nın Ali Bey Karyesi'nde Halil Efendi Değirmeninde	12.428		3	929,24
Babadağı Kazasının Baş Karyesi'nde Dilcan Ağa Değirmeninde	7.640		3	573
Babadağ Kazası'nın Sebil Karyesi'nde Papas'ın Değirmeninde	1.853		3	92,26

594 ATASE., No: 6 – 17 – 2., 21 Ocak 1855, (2 Cemaziye'l-evvel 1271).
595 ATASE., No: 6 – 17 – 18., 2 Aralık 1852, (19 Safer 1269).
596 ATASE., No: 6 – 17 – 3., 25 Eylül 1854, (2 Muharrem 1271).

Babadağ Kazası'nın Sapanca Karyesi'nde Vasil'in Değirmeninde	1.304		2	65,8
Tolcu Kazasının Kayke Karyesi Değirmenlerinde	200		2	10
Tolcu Kazası'nın Saraygöl Karyesi'ndeki Değirmenlerde		756	2	1.708,10
Toplam	**23.425**	**756**		**3.378,28**

Kaynak: ATASE., No: 9 – 8 – 6 - 22a., Şevval 1272, (Haziran 1856).

Tablo 45'e göre öğütülen toplam buğdayın miktarı 23.425 kıyye iken arpanın miktarı ise 756 kıyyedir. Bölge içerisinde yardırma bedeli, kıyye üzerinden hesaplanmakla birlikte fazla değişiklik göstermemektedir. Yardırma ücretleri kökenini Hollanda parası olan arslanlı kuruştan alan ve rayici diğer kuruş ile farklılık gösteren esedi kuruş üzerinden yapılmıştır.

Devlet, cepheye sürdüğü askerlerin geçimleri altındaki insanların dahi iaşelerine önem vermiş ve yokluğa düşmemeleri için gerekli tedbirleri almaya gayret göstermiştir. İstanbul'a gelerek buradan cephelere sevkedilmek üzere toplanmış olan redif askerlerinin hanelerinde yardımcıları olmayanların ailelerinin zarurete ve yokluğa düşmemeleri, işlerinin görülmesi ve tarlalarındaki ürünlerinin atıl kalmayıp kaldırılması için imamlar, muhtarlar ve komşuları taraflarından gerekli desteğin ve yardımın sağlanması hakkında fermanlar yayınlanmıştır. Aynı şekilde Şumnu Bölgesi'ne sevk olunarak burada toplanmakta olan askerlerin de memleketlerinde ev işlerine ve çift ve çubuklarına bakacak kimselerinin olmaması durumunda, işlerine halel gelmemesi ve zarar ziyan etmemeleri için köy, komşu ve mahallece kendilerine destek olunmasının sağlanması için emr-ü celiller gönderilmiştir.[597] Ayrıca redif askerlerinin evlat ve geçindirmek zorunda oldukları kimsesiz ve fukara kimselerin bu redif askerlerinin cepheden dönüşlerine kadar idarelerini sağlayabilmeleri amacıyla hanelerine aylık 10'ar kuruşun ihsan olarak verilmesi ve bu aylıkların, bulundukları kazaların mal sandıklarından karşılanması kararlaştırılmıştır.[598]

Savaşın Rumeli sahnesinin kapanması ile birlikte memleketlerine dönen askerlerin maaşlarıyla birlikte, nan-ı aziz, katık baha ve navlun bedelleri de devlet tarafından karşılanmıştır. Maliye Nezareti'nin Meclis-i Vâlâ'ya verilen

597 BOA., İ. DH. 281 – 17644., 23 Ekim 1853, (20 Muharrem 1270).
598 BOA., C. AS. 664 – 27887., 12 Eylül 1855, (29 Zilhicce 1271).

bir kıta takririnde Rumeli Ordusu'na mensup olup memleketlerine iade kılınmak üzere İstanbul'a gönderilmekte olan piyade ve süvari muvazzaf askerlerden zabitan ve neferatın maaşlarıyla, nan-ı aziz, katık baha ve navlun bedelleri olan 421.800 kuruşun, borç olarak Nizamiye Hazinesi'nden verilmesi ve daha sonra Maliye Hazinesi'nden tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte askerlerin orduda hangi ayın sonuna kadar maaş aldıkları ve maaşlarının ne zaman verildiği bilinemediği belirtilmiştir. Serasker Paşa ile gerçekleştirilen yazışma sonucunda askerlerin cepheden geldikçe geciktirilmeksizin memleketlerine gönderilmeleri istenmiştir. Ordu defterlerinde işlemiş olan maaşların, varsa yol harçlıklarının ve navlun bedellerinin, Nizamiye Hazinesi'nden mahsup edilmesi istenmiştir. Bu mümkün değil ise yol harçlığı olarak ihsan suretinde tutulmak üzere birer aylıklarının, nan-ı aziz, katık baha ve navlun bedellerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.[599]

1854 yılının sonuna doğru tüccar vasıtasıyla Edirne ve Niş gibi ordu merkezine uzak olan bölgelerden gerçekleştirilen zorunlu tedarikattan vazgeçilerek ordu merkezine yakın olan bölgelerdeki zahirenin ordu merkezine nakli kararlaştırılmıştır. Askerlerin geneline Tuna Nehri'nin güneyinde kışlak temin edilmiş olmakla birlikte kıtlık nedeniyle ihtiyaç duyulan zahirenin Tuna'nın iki tarafından ve hem uzak hem de yakın olan bölgelerden tedarik edilmesi gerekmiştir. Fakat bu şekilde iki taraftan zahire tertibi, iki başlı masraf meydana getirecek, bir takım ilave masraflarla birlikte ahaliyi sıkıntıya sokacak ve Tuna'nın güneyinde kışlayacak asker için Tuna'nın kuzeyinden zahire nakledilmesi hem zahmetli hem de maliyetli olacaktır. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ile irtibata geçilerek coğrafi bir uzaklığın tanımlanması ve zahire tedarikinin yekünen bölgeye taksim edilmesiyle hangi bölgeden ne kadar zahirenin tertip edilmesinin gerekli olduğunun belirlenmesi istenmiştir. Böylelikle uzak eyaletlerden gerçekleşen plansız ve kontrolsüz zahire tedarikinin de önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[600]

1843 tarihinde devletin farklı ordu bölgelerine taksim edilmesi ile birlikte sefere çıkan Osmanlı Ordusu, Klasik Dönem seferlerinin aksine sefer mevsimleri dışında da daha önceden belirlenmiş ordu merkezlerinde ve cepheye yakın bölgelerde konaklamak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda ordu, gerek 1853 ve gerek 1854 kışlarında Rumeli Bölgesi'ndeki kışlaklarda ve belirlenen bazı bölgelerde ikamet etmiştir. 24 Kasım 1853 tarihinde Vidin Valisi tara-

599 BOA., İ. MVL. 321 – 13665., lef. 1. ve lef. 2., 3 Ocak 1855, (13 Rebiü'l-ahir 1271).
600 BOA., A. MKT. UM. 166 – 23., 30 Eylül 1854, (7 Muharrem 1271).; BOA., A. MKT. UM. 169 – 35., 30 Ekim 1854, (7 Safer 1271).

fından gönderilen şukkada ordunun kışlaması amacıyla Kalafat ve Vidin'de birer kışlağın hazırlanmakta olduğu bildirilmiştir. Buna göre bölgede bulunan askerlerden 15 bini Kalafat'ta kalanı ise Vidin'de kışlayacak olmakla birlikte askerlerin sayısı tam olarak belirlenememiştir. Bu askerlerin çetin kış şartlarından korunmaları amacıyla bir zeminlik ve sükna adı verilen bir tür mesken inşa edilmiştir. Askerlerin iaşe bakımından idarelerinin kolaylaştırılması amacıyla satın alınacak zahire ve içecek için yüklü miktarda akçeye gerek duyulmuş buna karşın kış mevsiminde önceki hazırlıklardan iki kat daha fazla tayınat ve benzeri diğer iaşe malzemelerinin tedarik edilmesine karar verilmiştir. Kalafat Bölgesi'ndeki bazı çiftliklerden arpa ve ot tedarik etmek üzere bölgeye bir vekil gönderilerek; ihtiyaç duyulan zahirenin tedarikine çalışılmıştır. Gönderilen vekilin maiyetine bir nefer çorbacı verilerek ağnam, un, odun, kömür ve diğer bazı levazımatın tedarik edilerek Vidin'e gönderilmesine başlanmıştır.[601] Askerlerin kış aylarında konaklaması için benimsenen bir diğer usul ise askerlerin bölge köylerine hane nüfusları ile bağlantılı şekilde taksim edilmesi olmuştur. Kalas'ta bulunan askerler de konaklayacakları çadırlar nakledilene kadar bölgede bulunan ahalinin hanelerine taksim edilmiştir.[602]

Edirne'den Varna'ya sevk olunan redif askerlerinin bir kısmı, Varna'da kışlamış ve bu askerlerinin iki aylık masrafları, Edirne Eyaleti'nden karşılanmıştır. Pey der pey bölgeye redif askeri sevkiyatının devam etmesi ile birlikte bölgede kışlayacak askerlere tahsis edilecek nakit konusunda sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Gerek bu askerlerin masrafları, gerekse lüzumu görülen tayınat, zahire ve diğer masrafları için gerekli görülen meblağ 745 bin kuruş olarak belirlenmiştir.[603]

1853/54 (H. 1270) yılının sonu ve 1854/55 (H. 1271) yılının başında Rumeli Cephesi'ndeki orduların bir kısmı Kırım'a nakledilmiş olmakla birlikte kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle cephede kalan askerler için öncelikli sorun tekrar soğuktan korunmak olmuştur. Bükreş'teki kar yağışları nedeniyle Kalas'ta olduğu gibi Varna'da çadırlarda ikamet etmekte olan askerlerin de Varna'ya civar bulunan köylerin yüküne göre birer, ikişer ve üçer bölük birleştirilerek dağıtılması uygun görülmüştür.[604] Bununla birlikte askerlerin iaşe ve benzeri ihtiyaçlarının karşılanmasında kolaylık sağlanması için bölgede

601 BOA., İ. DH. 285 – 17928., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).
602 ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 29.
603 ATASE., No: 2 – 52 – 7 – 16., 10 Haziran 1853, (3 Ramazan 1269).
604 ATASE., No: 6 – 17 – 21., 15 Kasım 1854, (23 Safer 1271).

konaklayacak olan askerlerin sayısının tam olarak hesaplanması gerekmiştir. 28 Şubat 1854 tarihiyle gönderilen tahriratta Varna'nın yangınzede olduğu, bölgede müttefik ordularının hastane ile silah ve elbise ambarlarının bulunduğu dolayısıyla bölgede asker ikamet ettirmek için uygun yer bulunup bulunmadığının meçhul olduğu ve hali hazırda 10 bin asker için 3 aylık peksimed ve unun hemen hazırlanıp depolanması gerektiği ifade edilmiştir.[605]

Rusçuk Bölgesi'nde bulunan nizamiye askerlerinin kış mevsiminde konaklaması ve soğuktan korunması için Rusçuk Kalesi'nin içerisinde bulunan süvari kışlası elverişli görülmemiş, bu nedenle askerlerin kışlaması amacıyla 1854/55 (H. 1271) yılında kaza nedeniyle yanmış olan büyük ahır ile yıkılmış olan samanlıklardan başka, kışlanın koğuş ve subay odalarının tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca memleket halkının malı olan eski menzilhane ile miri binalardan bulunan hükümet dairesindeki eski sekban odalarının, yıkılmış olan bazı zeminliklerinin tamir edilip; koğuş haline konularak kullanılması kararlaştırılmıştır. Bunların tamirlerinden doğacak masrafa ilişkin olarak Silistre Valisi'nin tahriratıyla mazbatalı keşif defterleri Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuş ve sonrasında gereği yapılmak üzere Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir.[606]

Yunan olayı nedeniyle Preveze'de bulunan Osmanlı askerlerinin kışlaması için ise ikametgâhları olan karakolhane ve koğuşlarının harap olan bölümleri keşif ettirilmiştir. Yapılan keşif sonucunda 5.470 kuruş masrafla gerekli görülen yerlerin tamir edilebileceği tespit edilmiş ve belirlenen masraf olan 5.470 kuruşu aşmamak ve aşar ise aşan kısmı Hazine tarafından kabul olunmamak üzere uygun bir maliyetle tamirinin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.[607]

4.3.BAHRİYE ASKERLERİNİN VE YARDIMCI KUVVETLERİN İAŞESİ

Donanmaya ilişkin tedarikat çerçevesinde bahriye muvazzaf askerleri, redif askerleri, Mısır fırkası ve marnellerin iaşe, ikmal, mühimmat ve gereği duyulan diğer tüm eşyalarının öncelikle mevcutları tespit edilmiş sonrasında da eksiklerinin giderilmesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla görevli memurlarla birlikte tüm Tersâne-i Âmire mahzen ve ambarları tek tek kontrol edilmiş ve erzak ve zahire gibi orduların iaşesi için gerekli olan levazımat maddelerinin tümüyle tükenmiş olduğu, donanmanın bu hali ile sevk edilmesinin ciddi

605 ATASE., No: 6 – 17 – 1., 25 Eylül 1854, (2 Muharrem 1271).
606 BOA., A. MKT. NZD. 172 – 9., 25 Kasım 1855, (15 Rebiü'l-evvel 1272).
607 BOA., İ. DH. 316 – 20450., 25 Şubat 1855, (7 Cemaziye'l-ahir 1271).

sorun yaratabileceği belirtilmiştir. Donanmanın ihtiyaçlarının giderilmesinin yaratacağı masrafın, meclis muhasebesinden önceki satın alımlar baz alınarak oluşturulan fiyat listesinin kullanılmasıyla toplam 27.302 kese 253,5 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır.[608] Tablo 46'da bahriye askerlerinin tayınatı için gerekli olan erzakın miktarıyla fiyatı gösterilmektedir. Toplam 571.400 kıyye miktarında 2.448.696 kuruş değerindeki erzakın içerisinde en büyük paya pirinç ve sade yağ sahiptir.

Tablo 46: Bahriye Askerlerinin Tayınatı

	Miktar (kıyye)	**Birim Fiyat**	**Toplam Fiyat (kuruş)**
Pirinç	320.580	115 para	921.667,5
Sadeyağ	62.960	16 kuruş	1.007.360
Don yağı	9.000	11 kuruş	99.000
Zeytin	49.000	3 kuruş	147.000
Zeytinyağı	4.320	253 para	27.324
Fasulye	20.420	42 para	21.451,5
Soğan	20.420	16 para	8.168
Sirke	16.000	23 para	9.200
Tuz	34.100	6 para	5.115
Sabun	34.600	234 para	202.410
Toplam	**571.400**	**-**	**2.448.696**

Kaynak: BOA. İ. MMS. 1 – 7., lef. 11, vesika 2 ve 3, 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Bahriye askerlerinin yazlık ve kışlık kıyafet ihtiyaçlarına dair olan kalemler de ayrıca hesaplanarak listelenmiştir. Tablo 47'de bu eşyaların miktar ve fiyatları listelenmiştir. Tabloya göre kışlık kıyafetlerin toplam bedeli 1.006.588 kuruş 12 para iken yazlık kıyafetlerin bedeli ise 1.441.672,5 kuruş tutarındadır.

608 BOA., İ. MMS. 1 – 7., lef. 5., vesika 2., 1270.

Tablo 47: Bahriye Askerleri **İçin** Yazlık ve Kışlık Malzemeler

	Eşyanın cinsi	**Miktar**	**Birim**	**Birim Fiyatı**	**Toplam Fiyatı**
Kışlık	Boz aba	202.399	zira'	78 para	394.678,2
	Lacivert kaba İngiltere çukası	32.658	zira'	12,5 kuruş 5 para	12.307,10
	Al çuka	2.000	zira'	23 kuruş	46.000
	Lacivert çuka	600	zira'	24,5 kuruş	14.700
	Siyah şali	4.069	zira'	3,5 kuruş	14.243,10
	Yün fanila yorgan	6.500	adet	43 kuruş	279.500
	Harir (ipek) püskül	2.500	adet	40 para	40.000
	Diğer				8.910
	Toplam				**810.388,22**
Yazlık	Kahverengi çuka	2.500	zira'	34,5 kuruş	86.250
	Lacivert kaba İngiliz çukası	40000	zira'	13 kuruş	520.000
	Pantolonluk fabrika kirpası	120000	zira'	107 para	321.000
	Ensiz gömleklik fabrika kirpası	210000	zira'	57 para	299.250
	Kirpas kanaviçe	266	top	110 kuruş	29.260
	Siyah şali	5000	zira'	3,5 kuruş	17.500
	Çapalı Maden düğme	5000	grosa	12,5 kuruş	62.500
	Mismar-ı karanfil	600	kıyye	9 kuruş	5.400
	Çiriş (macun)	500	kıyye	5,5 kuruş	2.750
	Rişte-i (Tel ip) Trabzon (3000 tura siyah, 5000 tura beyaz)	8000	zira	3,5 kuruş	28.000
	Tire şerid(9000 zira' beyaz 4500 zira' siyah)	13500	zira	3 para	1.012,5
	Siyah ve beyaz kemik düğme	3.000	adet	9 kuruş	13.500
	Kösele-i ham-ı Cide	6000	kıyye	18 kuruş	108.000
	Sahtiyan-ı Merzifon	500	adet	40 kuruş	24.500
	Meşin	3000	adet	3 kuruş	9.000
	Toplam				**1.527.922,5**
Genel Toplam					**2.338.311,32**

Kaynak: BOA. İ. MMS. 1 – 7., lef. 11, vesika 2 ve 3, 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Bahriye askerlerinin bir senelik tayınatı için lüzumu olan erzaktan başlıcalarının tedarik edilmesi amacıyla gerekli görülen yerlere tahriratlar gönderilmiştir. Sekiz yüz bin vakiyye* miktarı erzakın da Mısır'dan tüccar ile gerçekleştirilen sözleşme vasıtasıyla getirtilmesi kararlaştırılmıştır. Mısır'dan getirtilecek reşid pirinci adı verilen pirincin, nakliye ve diğer masrafları ile birlikte İstanbul Ambarı'na teslim edilmek şartıyla her bir kıyyesinin 3 kuruş 10 paraya satın alınabileceği belirlenmiştir. Tedarik edilen pirincin nakil edilmesi amacıyla İstanbul'dan vapur gönderilmesi uygun görülmekle birlikte Mısır'da bulunan miri pirinçten satın alınması durumunda fiyatının yarı

yarıya düşeceği tahkik kılınmıştır. Bununla birlikte getirtilecek pirincin bir de dimyat türünden fiyatının, Tersâne-i Âmire Hazinesi'nden uygun taksit ile veyahut Mısır vergisinin taksitinden ödenmesi seçeneklerinden hangisi uygun olursa onun seçilmesi hususu, Tersâne-i Âmire ile Mısır Valisi arasında gerçekleştirilecek olan müzakereye bırakılmıştır.[609]

Devlet kendisine bağlı eyaletlerden destek amacıyla gönderilen askerlerin iaşesini de sağlamak durumunda kalmıştır. Kırım Savaşı'nda Mısır ve Tunus eyaletlerinden gönderilen birlikler, öncelikle başkent İstanbul'a gelmiş daha sonra gerekli görülen yerlere sevk edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne destek vermek üzere Mısır Eyaleti'nden gönderilen askerlerin savaş süresince kendilerine verilen teçhizat, elbise ve maaş ödemeleri Mısır Eyaleti tarafından üstlenilmiştir. Tayınatlarının ise Osmanlı Devleti tarafından Nizamiye ve Tersane hazinelerinden karşılanması kararlaştırılmış ve bu bağlamda devlete ait miri ambarlardan Mısırlı askerlere çok sayıda eşya tedarik edilmiştir.[610] Mısır'dan gelen birliklerin Beykoz'da ikamet ettikleri süre boyunca kendilerine gereken eşyalarla birlikte Rumeli Cephesi'ne hareketlerinde kendilerine verilen elbise ve levazımat maddeleriyle satın alınan eşyaların miktar ve bedelleri Tablo 48'deki gibidir. Elbise, saraçhane, dikimhane, erzak, arpa ve odun ambarından tedarik edilen levazımat maddelerinin toplam bedeli 1.786.501,5 kuruş 15 paradır. Bu meblağ büyük ölçüde Mısırlı askerlerin elbise ihtiyaçlarından ötürü elbise ambarından verilen malzemelerden meydana gelmektedir.

Tablo 48: Mısır Askerlerine Nizamiye Ambarlarından Verilmiş Olan Eşyanın Bedeli

	Eşyanın Cinsi	**Miktar**	**Birim**	**Birim Fiyat**	**Toplam Fiyat**
Elbise Ambarından					1.332.940,32
Saraçhane Ambarından					63.211,05
Dikimhane Ambarından	Galoş	14521	adet	15 kuruş 6,5 para 0,5 akçe bir rub'	220.238,20
Çeşitli Ambarlardan					42.268,12

* 1 vakiyye = 400 dirhem (Bknz. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri III, s. 580)

609 BOA., A. MKT. NZD. 141 – 80., 4 Nisan 1855, (16 Receb 1271).

610 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 179., 18 Aralık 1854, (27 Rebiü'l-evvel 1271).; Hayri, s. 32.; BOA., İ. DH. 310 – 19781., 5 Kasım 1854, (13 Safer 1271).

Erzak Ambarından					117.533,20
Arpa Ambarından	Arpa	507	kile	332,5 para 0,5 akçe südüs	4217,10
Arpa Ambarından	Saman	222,40	kantar	12 kuruş 7,5 para 2 akçe	2720,12
Odun Ambarından	Odun	1151,5	çeki	11 kuruş 4 para 0,5 akçe	12786,17
Odun Ambarından	Kömür	2931	kıyye	20 kuruş	586
Toplam					**1.796.502,08**

Kaynak: BOA., İ. MMS. 1 – 7. lef. 15, vesika 2 ve 3., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).

Osmanlı donanmasından Mısır Fırkası'nda bulunan subay ve neferlerin günlük nan-ı aziz ve et tayınatı ile diğer gerekli görülen eşyaları, talep edildikçe Tersâne-i Âmire tarafından tedarik edilmiştir. Mısırlı birlikler için iaşe malzemeleri ile birlikte mühimmat ve çeşitli edevat da sağlanmıştır. Fakat bunların fevkalade masraf olarak tümüyle Tersâne-i Âmire Hazinesi'nden karşılanması mümkün görülmemiştir. Bu masrafların ihtiyat tahsisatından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Mısır fırkasındaki askerlere verilen nan-ı aziz tayınatının bahriye ekmekçibaşısı tarafından verdirilmesinden dolayı bunun bedelinin her ay ekmekçibaşına verilen paraya zam yapılarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Mısırlı bahriye askerlerinin mevcudu ve bunlar için gerekli olan tayınatın miktarı ve fiyatı gerçekleştirilen bahriye yoklamasının ardından, Kaptan Paşa'ya takdim olunan bir kıta pusula ile belirlenmiştir. Buna göre Mısır fırkasının subay ve neferleri ile toplam sayısı 5.315 nefer olup bunlara günlük olarak 4.539,5 kıyye 100 dirhem nan-ı aziz verilmektedir. Bu nan-ı azizin aylık bedeli 272 kese 192,5 kuruş tutmuştur. Söz konusu meblağın Hazine-i Celile'den Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne verilmekte olan ihtiyat akçesine ilave edilerek her ay ödenmesi kararlaştırılmıştır.[611]

Osmanlı Ordusu'na destek vermek üzere askerî kuvvet gönderen bir diğer bağlı memleket de Tunus olmuştur. Mirliva Mehmed Paşa, Tunus'tan gönderilen askerler için ihtiyaç duyulan zahire, yiyecek ve tedarik edilebilecek kadar mühimmatın hazırlanması için İstanbul'a gelmiş, askerlerin İstanbul'a varmaları ve levazımatının ikmaline kadar kendisine tahsis edilen konakta

611 BOA., İ. MTZ (05). 554 – 3., 31 Aralık 1852, (19 Rebiü'l-evvel 1269).

ikamet etmiştir.[612] Tunus askerlerinin ihtiyaç duydukları mühimmat ve eşyaların bir kısmı, Nizamiye Hazinesi'nden peksimed, un ve pirinç gibi bazı erzak ve levazımat olarak karşılanmakla birlikte bir kısmının ise belirlenen yerlerden satın alınması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte satın alım için gerekli akçenin ne şekilde karşılanacağına dair Maliye Hazinesi'nde ve Harbiye kalemlerinde bir kayıt bulunmadığı görülmüştür. Batum Ordusu'na gönderilmiş ve gönderilmekte olan Tunuslu birliklerin ise tüm maaş, tayınat ve giyeceklerinin Tunus Valisi tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.[613] Tablo 49'da 13 Mart 1855 - 12 Ağustos 1855 dönemi için görev yerleri ile birlikte Osmanlı Ordusu'nda görevlendirilen Mısır ve Tunuslu askerler ile birlikte Kazak alaylarının tayınat bedeli verilmektedir.

Tablo 49: Yardımcı Birlikler ve Kazak Alaylarının Tayınatı
(13 Mart 1855 - 12 Ağustos 1855)

	Mevki	**Nefer (Sayı)**	**Tayınat Bedeli (Guruş)**
Mısırlı Birlikler	Rusçuk	4.018	3.218.935
	Silistre	4.198	3.333.114
	Şumnu	281	376.911,5
	Cuma-i Atik	177	1.448.510
	Sivastopol	11.320	18.652.320,5
Tunuslu Birlikler	Batum	5.587	5.022.716
Kazak Alayları	Rumeli Cephesi	2.000	4.288.285
Toplam		**27.581**	**36.340.792**

Kaynak: BOA., MAD., Defter No: 8863., s. 34.

Tablodan da görüldüğü üzere Mısırlı birlikler, Rumeli Bölgesi'nin farklı bölgelerinde görevlendirilmiş olmakla birlikte Tunus'tan gönderilen destek kuvvetler esasen Kafkas Cephesi'ne sevk edilmiştir. Rumeli Cephesi'nde görevlendirilen toplam Mısırlı asker sayısı 11.320 iken Tunuslu birliklerin sayısı ise 5.587'dir. Rumeli Cephesi'nde 2.000 de Kazak neferi görevlendirilmiştir. Cephedeki Mısırlı birliklerin iaşesi için tahsis edilen meblağ 18,6 milyon, Tu-

612 BOA., İ. DH. 306 – 19403., 13 Ağustos 1854, (19 Zilkade 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 62 – 45., 21 Kasım 1854, (29 Safer 1271).; BOA., İ. DH. 308 – 19630., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 691, 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 695, 7 Temmuz 1854, (11 Şevval 1270).; Ceride-i Havadis, Numara 701, 10 Ağustos 1854, (16 Zilkade 1270).

613 BOA., İ. DH. 310 – 19781., 5 Kasım 1854, (13 Safer 1271).; Besbelli, s. 54.

nuslu birlikler için tahsis edilen meblağ 5 milyon ve Kazak alayları için tahsis edilen meblağ ise 4,28 milyon kuruştur.

4.4. EKMEK İNHİSARININ KALDIRILMASI VE ZAHİRE İHRACININ YASAKLANMASI

Savaş nedeniyle ekmeğin fiyatında meydana gelen artışlardan dolayı devlet, bu zorunlu iaşe maddesinin arz güvenliğini sağlamak zorunluluğunu hissetmiş ve askerî zümrenin olduğu kadar halkın da zahire kıtlığı nedeniyle herhangi bir şekilde sıkıntı çekmesinin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Yapılan düzenlemeyle ekmekçi esnafının muntazaman ekmek çıkarmasını sağlamak ve herhangi bir kıtlığa yol açacak hareketlerde bulunmasını engellemek için iskelelerde ve ambarlarında zahire mevcut iken kasten ekmek çıkarmayan esnafın tespit edilerek sorumlu tutulacağı ilan edilmiştir. Gücü yetmediği ve iflas ettiği için ekmek çıkaramayanların ise hemen görevli memurları haberdar ederek durumları hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Ekmeğin fiyatının ucuzlaması ve üretiminde bolluğun sağlanması amacıyla ekmek üzerindeki inhisar uygulamasının 1853 yılı Aralık ayı ortasından itibaren Mayıs ayının sonuna (13 Mayıs 1854) kadar geçici olarak kaldırılmasına karar verilmiştir. Böylelikle o zamana kadar İstanbul, Edirne ve Bursa özelinde sadece belirli ekmekçi esnafı ile sınırlı olan ekmek tekelleri kaldırılarak; belediye usul ve adetlerinin tatbiki üzere serbest bırakılmıştır. İnhisar uygulamasının, ticarete engel olarak fiyatların artmasına neden olduğu düşünülmüştür. İnhisar uygulamasının kaldırılması üzerine Meclis-i Vâlâ, bir nizamname yayınlayarak ekmek ve benzeri unlu mamullerin üretimini belirli bir düzene oturtmaya çalışmıştır. Buna göre;[614]

- Ekmek üretiminde carî olan usul, çeşni ve dirhem belirlenerek ekmek yapılması iken, bu çeşniye ve dirheme hiçbir zaman uyulmamıştır. Halk bundan dolayı zarara uğradığından, ekmek üretiminde inhisar uygulaması, geçici olarak lağvedilerek canı isteyen herkesin ekmek yapabilmesine imkan tanınmıştır.
- İnhisar uygulamasının kaldırılmasının ardından çıkarılacak ekmeğin en küçük kıtası 50 dirhemden aşağı olmayacaktır. Üretilen ekmek artık dirhem ve terazi ile satılacağından tezgâhtar ve tablakârlar tarafından eksik satılır ise ekmekçi hakkında icra olunduğu gibi tezgahtar ve tablakarların da tedibine bakılacaktır.

614 BOA., İ. MVL. 293 – 11826., lef. 1., 27 Aralık 1853, (26 Rebiü'l-evvel 1270).; Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, ss. 97 – 98.; Ceride-i Havadis, Numara: 666, 13 Ocak 1854, (13 Rebiü'l-ahir 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 499, 2 Şubat 1854, (4 Cemaziye'l-evvel 1270).

- Hamur işi işleyen esnaf ve diğer istekli olanların ekmek yapıp satmasına izin verilmiştir. Böylelikle ekmekçi esnafının da istemeleri durumunda ekmeğin yanında francala, galeta, gevrek ve simit pişirip satmasına ruhsat verilmiştir.
- Zahirenin rayicine göre üretilip satılacağından, ekmeğin fiyatı da sabit olmayıp düşüp çıkabilecektir. Her ekmekçi, her türlü ekmek pişirip, istediği yerde ve ister veresiye ve ister peşin olarak satabilecektir. Böylelikle üreticiye de tüketiciye de seçim özgürlüğü getirilmiş olacaktır. Yapılacak ekmekler, 50 ve 100 dirhemlik, okkalık ve yarım okkalık olarak pişirilecektir.
- Ekmeğin satılmasında terazi ve dirhem kullanılacağından kimse ekmekçilere aldanmayıp herkes aldığı ekmeği et, pirinç veya diğer gıda maddelerinde olduğu gibi tarttırabilecektir. Eğer tartısız alır ve aldığı ekmek eksik gelir ise dikkatsizliğinden dolayı zararını kendisi çekecektir. Bu düzenleme sadece mevcut ekmekçiler ile sınırlı olmayıp, yeniden ekmekçi fırını açmak isteyen olur ise bu nizama uygun davranacaktır.

Ekmek üretimindeki inhisarın geçici olarak lağvedilmesi sonrasında sağlanacak faydaya göre bu inhisarın devam etmesi veyahut sürekli bir şekilde kaldırılması konusunda ileride gerekli önlemlerin alınacağı Meclis-i Vâlâ'da ele alınmışsa da İhtisap Nezareti bu iki seçenek yerine inhisar hususunun bir müdür tayiniyle idare edilmesinin yerinde olacağını ifade etmiştir. Meclis-i Hass-ı Vükela'da ise herhangi bir müdür tayinine gerek görülmeden doğrudan İhtisap Nezareti tarafından idare edilmesi kararlaştırılmıştır.[615]

Yapılan denetimlerde, ekmek inhisarının kaldırılarak isteyen herkesin ekmek yapmasına izin verilmesiyle birlikte pazar ve çarşılarda üretilen ekmeğin kalitesinin arttığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte ekmek ve ekmek ürünlerinin fiyatlarında da düşme meydana gelmiştir. Okkası 4,5 kuruşa satılan francalanın kıyyesi 4 kuruşa, 3,5 kuruşa satılan nan-ı azizin kıyyesi 3 kuruşa ve 100 paraya satılmakta olan ekmeğin kıyyesi 90 paraya kadar düşmüştür. 13 Şubat 1856 tarihinden itibaren fiyatlar bu şekilde tespit edilmiş ve şehremanetine verilen tembihname ile üretilen ekmek ve ekmek ürünlerinin, belirlenen numuneye bağlı olarak temiz ve pişkin olmasına ve bu fiyatlardan daha yüksek bir fiyata satılmamasına dikkat edilmesi istenmiştir.[616]

615 BOA., İ. MVL. 293 – 11826., lef. 3 – 4., 27 Aralık 1853, (26 Rebiü'l-evvel 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 499, 6 Şubat 1854, (8 Cemaziye'l-evvel 1270).

616 Takvim-i Vekayi, Def'a 538, 14 Şubat 1856, (7 Cemaziye'l-ahir 1272).; Ceride-i Havadis, Numara: 669, 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).

Ekmek fiyatlarındaki düşüşle birlikte inhisar maddesinin lağvedilmesi hususu başka gıda dallarına da sirayet etmiştir. Özellikle et ürününde de inhisarın fesih edilerek, sıhhî usule uygun ve ilgili bölgenin talebine bağlı olarak İstanbul'a koyun getirip satılmasına karar verilmiştir. Getirilen hayvanlar şehir surlarının dışında ve denize kenar olan bölgelerde kesilerek şehrin içine nakledilecektir. Nakledilen etlerin, ekmekte olduğu gibi rayiç fiyat üzerinden, istenilen yerde satılmasına ruhsat verilecektir. Bununla birlikte İstanbul'a çok sayıda koyun sevk edilmesi hususunda da Meclis-i Tanzimat'ta bir tembihname hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama ile birlikte görevlilerin halkın zorunlu ihtiyaçlarından olan etin, piyasanın durumuna göre ucuz fiyatla alınıp, istenildiği zaman bulunabilmesi ve fahiş fiyat ile sattırılmaması hususunda dikkatli olmaları istenmiştir.[617]

1852/53 (H. 1269) yılında Osmanlı Devleti'nin genelinde zahirenin bol bulunması ve Avrupa'da yaşanan kıtlık* nedeniyle müttefik devlet tüccarı tarafından Osmanlı Devleti'nden Avrupa'ya yüklü miktarda zahire çıkartılması ülke için yararlı görülmüştür. Fakat takip eden 1853/54 (H. 1270) yılında verimin düşük olması, üstelik Kırım Savaşı nedeniyle ülkenin belirli bölgelerinde her zamankinden daha fazla zahireye ihtiyaç duyulması, özellikle belirli bölgelerde toplanmış askerlerin ihtiyacı olan zahirenin satılmaması ve İstanbul sakinlerinin zaruri ihtiyaçları olan zahire, erzak ve diğer levazımatın ihtiyat amacıyla her zamankinden daha fazla toplanması gerekli görülmüştür. Buna bağlı olarak olası bir hububat kıtlığının krize dönüşmemesi amacıyla 1853 yılı Ekim ayında zahire ihracı yasaklanmıştır.** Bunda belirli bölgelerde yaşanan doğal afetler de etkili olmuştur. İzmir'de yaşanan kuraklık ve çekirge istilası nedeniyle tarımsal üretim kıtlık aşamasına düşmüş ve mevcut zahire, eyaleti besleyemeyecek raddeye gelmiştir. Buna karşın tüccar ve vurguncular, yurtdışına zahire ihraç etmeye devam etmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak

617 Takvim-i Vekayi, Def'a 539, 3 Mart 1856, (25 Cemaziye'l-ahir 1272).

* 1269 Yılında Avrupa'nın birçok yerinde kıtlık meydana gelmiştir. Belçika'da ekmeğin fiyatındaki artışa bağlı olarak halk ekmek fırınlarını ve birçok zahire tüccarının mağazalarını yağmalamış, Fransa, Papalık ve Napoli'de kıtlık ve fahiş fiyatlar nedeniyle zahire ihracı yasaklanmıştır. Sık sık İstanbul'a gelen İngiliz vapurları yüklü miktarda zahire nakletmiştir. Rusya tarafından İngiltere ve Fransa'nın cezalandırılması amacıyla Hocabey üzerinden Avrupa'ya naklolunan Rus zahiresinin ihraç edilmesinin yasaklanacağı söylentisi üzerine Hocabey'den naklolunan zahirenin miktarı günde 50 – 60 binden 300 – 400 bine ve hammaliye ücreti ise günlük 100 kuruşa kadar yükselmiştir. 1853 Yılında Tunus'ta yaşanan ve 2 – 3 ay süren kıtlık nedeniyle Tunus halkı Trablus'a göç etmek zorunda kalmıştır. (Bknz. Ceride-i Havadis, Numara: 641, 646, 654, 655 ve 656.)

** Sefer öncesinde arpanın kilesi 20 kuruş fiyat ile satılmakta iken savaşın başlaması ile birlikte 50 kuruşa kadar satılmıştır. (Bknz. ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 29.) Zahire ihracının yasaklandığı haberinin neşriyle birlikte Dersaadet'te 55 kuruşa kadar çıkmış olan buğdayın kilesi 32 kuruşa kadar düşmüştür. (Bknz. Ceride-i Havadis, Numara: 682, 10 Nisan 1854, (12 Receb 1270).)

zahirenin fiyatı giderek artmış ve bölge halkı zaruret çekmeye başlamıştır. İstanbul'un da taşradan besleniyor olması, zahire ihracının yasaklanmasını daha da zorunlu kılmıştır. Buna karşın, ecnebi tüccar ile mahsul sahipleri arasında daha önceden sözleşmeye bağlanmış olan alımlar konusunda herhangi bir engel çıkartılmaması istenmiştir. Bu anlamda üç alanda zahire ihracının kısıtlanması kararlaştırılmıştır; İstanbul sakinlerinin ihtiyacı, Osmanlı ordularının ihtiyacı ve tarımsal üretim faaliyetinde bulunan ahalinin yemeklik ve tohumluk ihtiyaçlarının karşılanması. Kalan fazla zahirenin ise satılmasında bir engel görülmemiştir. Aşar mültezimlerinin elinde bulunan zahire için de yukarıda sayılan üç durum geçerli sayılmıştır. Bu mültezimlerin ellerinde bulunan zahireyi tümüyle satmaları uygun görülmemiş, kalan fazla kısmın satılmasına da engel olunmaması hususu, Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanmıştır. Yasaklama kararının ardından ecnebi tüccar tarafından bir hoşnutsuzluk meydana gelmemesi için durum Hariciye Nezareti tarafından sefaretlere bildirilmiştir.[618]

Yabancı tüccar ve devletlerle birlikte İngiltere ve Fransa elçilerinin yoğun baskı ve şikâyetleri altında zahire ihracının yasaklanmasını öngören karar yeniden düzenlenerek devletin hangi eyaletlerinden zahire ihraç edilemeyeceği belirlenmiştir. Özellikle Anadolu ve Rumeli cephelerinin ikmal kanalları üzerinde yer alan Vidin, Silistre, Belgrad, Niş, Sofya, İşkodra, Bosna, Hersek ve Trabzon eyaletlerinde bulunan deniz, nehir ve kara yolu ile gerçekleştirilmekte olan zahire ihracının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Durum, 25 Aralık 1853 tarihinde emr-ü ferman ile bildirilmiş, bu yasağın 13 Ocak 1855 tarihine kadar geçerli olacağı ve bu süre zarfı içerisinde sadece daha önceden sözleşmeye bağlanmış zahire alımlarının gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. İşkodra Mutasarrıfı tarafından Sadaret'e gönderilen tahriratta İşkodra Bölgesi'nin uzun zamandan beri kıtlık üzere bulunduğu, bu kıtlık nedeniyle mısır buğdayının yükünün 115 kuruşa kadar çıktığı, İşkodra'nın uzun süredir Tiran Bölgesi'nden getirilen zahire ile idare ettiği ve Tiran zahiresinin ise Dıraç İskelesi'nden harice satıldığı belirtilerek; İskele'den gerçekleştirilen sözleşme dışı satımların önüne geçilmesi için Rumeli Mutasarrıflığı'nın aktif rol oynaması istenmiştir.[619]

618 BOA., A. MKT.UM. 144 – 18., 16 Ekim 1853, (13 Muharrem 1270).; BOA., A. MKT.UM. 146 – 35., 8 Kasım 1853, (6 Safer 1270).

619 BOA., İ. MV. 11699., lef. 11., 17 Kasım 1853, (15 Safer 1270).; BOA., A. MKT. UM. 152 – 39., 11 Ocak 1854, (11 Rebiü'l-ahir 1270).

23 Mart 1854 tarihiyle sefaretlere gönderilen müzekkireye göre Avrupa'da yaşanan kıtlık nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından zahire ihracının yasaklanmasına ilişkin olarak alınan tedbirin, Avrupa ahalisini zahire açısından sıkıntıya düşüreceği tahkik olunmuştur. Bunun üzerine, ihraç yasağının değiştirilerek; ordulara ve İstanbul halkının iaşesine tahsis olunan Vidin, Silistre, İşkodra, Bosna, Hersek, Trabzon ve Edirne eyaletleri ile bu eyaletler dahilinde bulunan sancak ve iskelelerden, 12 Ocak 1854 tarihinden önce zahire alımına ilişkin olarak tüccar ile sözleşmeye bağlanmış alımlara engel olunmaması kararlaştırılmıştır. Adı geçen bölgelerden daha sonra gönderilen yazılı tebligatlarda; o bölgelerde de kıtlığın baş gösterdiği ve ancak hasat zamanına kadar idare edebilecek zahirenin bulunduğu belirtilerek; 12 Ocak 1854 tarihinden önce yapılan sözleşmelere bağlı alımlara da geçici süre ile izin verilmemesi istenmiştir. Askerî merkezlerde zahirenin giderek azalması ve asker sayısının artmasına bağlı olarak yaşanan sıkıntının aşılması amacıyla orduların ve İstanbul'un iaşesine tahsis edilmiş olan eyalet ve bu eyaletlere bağlı bulunan sancak ve iskelelerden 12 Ocak 1854 tarihinden önce yapılan sözleşmelere bağlı alımlara da engel olunmak zorunda kalınmıştır. Fakat tüccar ve teb'anın sözleşmeye bağlanmış ve sözleşmeleri ibraz edilerek kayıt altına alınmış olan alım-satımlarından elde edecekleri menfaatten mahrum kalacak olmalarının hukuka uygun olmayacağı düşünülmüştür. Bu şekilde zorunlu bir konuda müttefik devletlerin işlerinin kolaylaştırılmasının gerektiği ve tüccarın dahi cüzi bir kâr ile çalıştıkları göz önünde bulundurulmuştur. Böylece belirlenen süreye bağlı olarak gerçekleştirilen sözleşmeye bağlı alımlar çerçevesinde tüccar tarafından satın alınacak zahireye uygun bir fiyat tayin edilerek, devlete satmaları ve bedelinin nakden veya Adana, Tarsus ve Antalya gibi zahire ihracının men edilmediği bölgelerden zahire havalesi ile yapılması uygun görülmüştür. Tüccar bu iki seçenekten hangisini kabul eder ise onun icrasında kendilerine ruhsat verileceği müttefik devletlerin sefirlerine bildirilmiştir.[620]

Savaş nedeniyle gerek ordularda ve gerek memleketin diğer yerlerinde zahire konusunda sıkıntı yaşanmaması amacıyla uygulanmasına karar verilen zahire ihracının yasaklanmasına ilişkin düzenlemelerin içeriği, çoğu yerde yanlış anlaşılmıştır. Yasağa ilişkin olarak görevlilerin benimsedikleri usul, yasağın delinmesini cazip kılmış ve gümrük mültezimlerini zarara sokarak; Hazine-i Celile'den zararlarının tazmin edilmesini talep etmelerine ve dolayısıyla da Hazine'nin zarar etmesine sebep olacak şekilde uygulanmıştır.

620 Ceride-i Havadis, Numara: 682, 10 Nisan 1854, (12 Receb 1270).

İzmir Gümrük Mültezimi Raşid Efendi'nin iltizamında bulunan mahallerde bir iskeleden diğerine ve bir kaza veya köyden diğerine zahire nakli kesinlikle yasaklandığından bu durum, gümrük gelirlerinde ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Bu konuda belirlenen usule uygun olmayacak şekilde iş yapan memurlar ve kişiler belirlenerek; asıl benimsenmesi gereken usulün öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Önceden çıkarılan karara göre; hasat zamanına daha çok süre olması, savaş ortamında askerlerin idaresinin sağlanması ve reayanın yiyecek ve tohumluklarının tedarik ve muhafaza edilmesi amacıyla elde bulunan zahirenin satılıp, sonradan sıkıntıya düşülmemesi için hasat zamanına kadar elde fazla bulunan zahire hakkında sınırlı ve geçici bir yasaklama getirilmiştir. Bu düzenleme halkın çalışarak ürettiği zahirenin, soyguncu ve murabahacı takımının eline geçmesini engellemeyi ve üreten teb'anın kazanç elde etmesini amaçlamıştır. Fakat yanlış anlama sonucunda ahali, hiçbir tarafa zahire satılmayacağı, böylelikle ahalinin ticaret gelirinden yoksun kalacağı ve zahirenin ellerinden çok ucuz fiyatla alınacağı veyahut zorla alıkonulacağı kaygısına düşmüştür. Bu durum, yabancı tacirlerin ahalinin yanlış düşüncelere sapmasına neden olarak, gümrük mültezimlerinin zarar ettikleri iddiasıyla ayağa kalkmalarına da neden olmuştur. Dolayısıyla açık ifadelerle halkı bilgilendirmeleri amacıyla memurların görevlendirilmesine karar verilmiştir. Hasat vaktinde yasaklamanın hükmü kalmayacaktır. Savaş nedeniyle oluşturulmuş olan ordular ve Rusya'ya karşı savaşmak niyetiyle Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan müttefik devlet ordularının, değeri üzerinden zahire satın alarak hem kendileri sıkıntıya düşmemeleri hem de İstanbul sakinlerini sıkıntıya sokmamaları amacıyla gerekli görülen zahirenin vaktinde hazırlanması zorunlu görülmüştür. Fakat 1852/53 (H. 1269) yılında bazı mahallerdeki ahali açgözlülük ederek ellerindeki zahireyi satmışlar ve sonradan sıkıntıya düşmüşlerdir. Böyle bir durumun tekrar meydana gelmemesi için ahalinin yemlik ve tohumlukları için gerekli olan zahirenin elden çıkarılmaması, bazı memurların ellerindeki iktidarı kullanarak ahaliyi sıkıştırmamaları ve bazı ecnebi tüccar ve gaddar murabahacıların hasat zamanından önce peşin para vererek ucuz fiyat ile sözleşmeler yapıp, ahaliyi zarara sokmaması amaçlanmıştır. Bununla birlikte ziraat ile meşgul olan ahali, vergisini nakit olarak ödemek için ellerindeki zahireyi düşük fiyatla satmaya mecbur hissettiklerinden bunun önüne geçmek amacıyla 1853/54 (H. 1270) yılında vergiye karşılık olarak rayiç fiyat üzerinden zahire kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Devlet, ecnebi tüccar vasıtasıyla satın alınıp, harice çıkarılacak olan zahire hakkında, zahirenin naklolunacağı kazaların meclislerinden mazbata ve ilam götürmek gibi bir teminatı ve bu işi tedbiren bir kefile bağlamayı uygun görmüştür. Bir

sonraki düzenlemeye kadar memurların uyacakları usul, ziraat ile uğraşan reayanın gerek ecnebi, gerek murabahacı ve gerek selhci takımından kimse ile kontrata bağlı işlem yapmamasını ve bu yüzden sıkıntıya düşmemesini sağlamaktır. Ayrıca halk ellerindeki zahirenin zorla ya da ucuza alınacağı düşüncelerinden arındırılarak, devletin iyi niyetinden haberdar edilecektir.[621]

Belirlenen kaideye uygun olarak orduların ihtiyaçlarının ülke içindeki zahire ticaretinde öncelikli olarak konumlandırılması nedeniyle bazı tacirler tarafından bir yerden diğer yere nakledilecek zahire için izin verilmemesi gündeme gelmiştir. Yani Bezirgan'ın Varna'da bulunan 10 bin kile zahiresinin nakline, savaş mevkiine yakın olması ve orduların ihtiyaçlarının gözetilmesinin öncelikli mesele olmasına karşın söz konusu zahirenin tacirin kendi malı olması ve yine yurt içinde İstanbul'da tüketilecek olması nedeniyle izin verilmiştir.[622] İngiltere teb'asından Dimitri Bezirgan'ın Varna ve Balçık sancaklarında bulunan 40 bin kile buğdayını, oradan ihraç ederek İstanbul'a nakletmesi hususunda, bölge zabitleri tarafından engel olunacağı duyumu ile birlikte buğdayın yine yurtiçinde kalacağına ve İstanbul'da satılacağına dair muteber bir kefil getirmesi durumunda kendisine ruhsat verileceği bildirilmiştir.[623]

Zahire hakkında olan ihraç yasağının, sonradan fesh edilmesinin ardından Edirne Bölgesi'nden zahire satın alarak, nakletmek amacıyla pek çok tüccar bölgeye gelmiştir. Artan talebe bağlı olarak kilesi 4 – 5 kuruşa satılmakta olan buğdayın fiyatı 3 – 5 gün içerisinde 35 kuruşa ve kilesi 11 – 12 kuruşa satılmakta olan arpanın kilesi de 18 kuruşa kadar çıkmıştır. Her ne kadar ordular için hazırlanan zahire, belirlenen mahallerde depolanmış ve ahalinin tohumluk ve yemekliklerinin elden çıkarılmaması hususu her defasında gerekli yerlere bildirilmişse de tarımla meşgul olan ahali, ileride sıkıntıya düşebileceğini düşünmeden, zahirenin mevcut fiyatına razı olarak ellerindeki tüm tohumlukları tüccara satmıştır. Fakat takip eden dönemde zahirenin fiyatının yükseleceği ve mahalli ihtiyaçların karşılanmasının oldukça zorlaşacağı kesin hale gelmiştir. Buna bağlı olarak ahalinin ileride sıkıntı çekmemesi ve yokluğa düşmemesi için Filibe ve o bölgeden gelip geçmekte olan dakikten başka Edirne civarından dakik satın alınarak, nakledilmesinin yasaklanması, 16 Kasım 1854 tarihli ariza ile Edirne Defterdarı Ali Tevfik ve Edirne Valisi Bekir Rüstem beyler tarafından talep edilmiştir.[624]

621 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 175., 24 Temmuz 1854, (28 Şevval 1270).; BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 2., 7 Nisan 1855, (19 Receb 1271).
622 BOA., HR. SYS. 1348 – 87., 26 Mayıs 1854, (28 Şaban 1270).
623 BOA., HR. SYS. 1348 – 31., 4 Mayıs 1854. (6 Şaban 1270)
624 BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 1., 16 Aralık 1854, (15 Rebiü'l-evvel 1271).

Varna Bölgesi'nde bulunan sahillerden zahire ihracına izin verilmesiyle birlikte, aşar hasılatı olarak üretilen zahirenin bir misli miktarı daha, ordular ve ahali için tertip edilerek, köylerde uygun yerlerde depolanmıştır. Depolanan zahireden, ahalinin yemeklik ve tohumluğuna lazım olan kısmı ayrılıp, fazla kalan kısmının satılarak nakledilmesine ruhsat verilmiştir. Tüccar da bulabildiği bütün zahireyi sözleşmeye bağlayarak satın almış ve Balçık ve Bergos iskelelerinden nakletmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Varna'da zahirenin fiyatı hızla artarak; buğdayın istanbuli kilesi 27 – 28 ve arpanın istanbuli kilesi ise 23 kuruşa kadar çıkmıştır. Arpa ve saman, tükenme aşamasına gelmiştir. Bu durum, müttefik askerler için olduğu kadar Osmanlı askerlerinin de ihtiyaçları olan iaşe maddelerini tedarik etmesini zorlaştırmıştır. Bunun üzerine benimsenen usul gereğince aşar hasılatının bir misli daha tertip edilerek depolanmış ve ahalinin yemeklik ve tohumlukları ayrılarak kalanının satılmasına yine ruhsat verilmiştir. Bu usulün benimsenmesi durumunda tertip edilmesi planlanan zahirenin yerel geçime yeterli olacağı tahmin olunmuşsa da mevcut zahire tümüyle tüccar eline geçmeye başladığından, tertip edilmesi planlanan zahirenin tamamen biriktirilmesi de oldukça zor görülmüştür.[625]

Orduların iaşe ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla bazı bölgelerden yüklü miktarda zahire tedarik edilmesi, zahire ihracına ilişkin yasaklama politikası ile birleşince ahalinin kıtlık ve sıkıntıya düşmesi kaçınılmaz olmuştur. Sayda Eyalet ve Ticaret Meclisi'nden Sadaret'e takdim edilen iki kıta mazbataya göre zahire ihracının yasaklanmasından önce 1853/54 (H. 1270) senesi mahsulatı olarak ambarlarda bulunan 200 bin kileden fazla buğday ve arpa gemilere yüklenerek İstanbul'a nakledilmiştir. Buna bağlı olarak zahirenin fiyatı gün be gün artarak, ahalinin kısa süre içerisinde sıkıntıya düşmesine neden olmuştur. Sıkıntının aşılması amacıyla Eyalet Meclisi'nde yapılan görüşmeler neticesinde, eyalet mahsulünün ihracı yasaklanmışsa da sonradan bu yasağın tümüyle kaldırılmasıyla, müttefik ülke tüccar ve teb'ası bulabildikleri zahireyi yeniden nakletmeye başlamışlardır. Kısa süre içerisinde zahirenin fiyatı kilede 10 kuruş artmış ve dışarıdan da zahire gelmemesi, deniz mevsiminin geçmesi nedeniyle gelmesi imkanının da kalmaması ve hasat mevsiminin de uzun süre önce geçmiş olması nedeniyle sıkıntının boyutu daha da artmıştır.[626]

Benzeri bir durum Tırhala Sancağı'nda da yaşanmıştır. Ordu tertibatı ile birlikte mahalli ihtiyaçlar ile ahalinin tohumluk ve yemeklikleri ayrıldıktan son-

625 BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 8., 17 Kasım 1854, (25 Safer 1271).
626 BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 13., 1 Ocak 1855, (11 Rebiü'l-ahir 1271).

ra kalan zahirenin isteyene satılmasına ruhsat verilmesiyle birlikte Tırhala Sancağı'nda bulunan nizamiye, muvazzaf ve müstahfız askerlerinin idareleri için zahire tertip edilmiştir. Buna karşın mahalli ihtiyaçlar tespit edilip bunlar için ne kadar zahirenin ayrılması gerektiğine karar verilmeden, bir takım yabancı tüccar, yüklü miktarda zahire satın almaya başlamıştır. Bunun üzerine buğdayın bir istanbuli kilesi 20 kuruşa alınıp satılmakta iken 35 kuruşa kadar çıkmıştır. Meydana gelen pahalılık nedeniyle düşen alım gücü ile birlikte ahali sıkıntı çekmeye başlamış ve tüccara zahire satılmasının yeniden yasaklanması gündeme gelmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Tırhala Sancağı'nda mahalli ihtiyaçtan fazla olarak 300 bin kile zahirenin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun ahalinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla satılması gerekli görülmüştür. Zahirenin sadece fazla olan kısmına ait değil umumen satılabileceğine dair ruhsatın verilmesi ile birlikte yabancı tüccar Tırhala Sancağı'ndan yüklü miktarda zahire satın almaya başlamış ve ahaliden bir kısmı ellerinde bulunan tüm zahireyi satmışlardır. Bu durumun, mahalli ihtiyaçların karşılanmasını imkansız kılmakla birlikte fiyat artışlarına yol açacağı ve ahalinin pek çok sıkıntı ve zorluk çekeceği anlaşılarak, ahali tarafından gerçekleştirilen talep üzerine Tırhala Sancağı'ndan tüccara zahire satılması ve liva hududundan dışarıya ihraç edilmesi yasaklanarak, durum Sadaret'e bildirilmiştir.[627]

Canik Mutasarrıfı tarafından 14 Aralık 1854 tarihiyle gönderilen arizada zahirenin ihracına ilişkin geçici yasağın kalkması ile birlikte her yerde ve özellikle zahire ve erzakın toplandığı Samsun İskelesi'nde ahalinin yemeklik ve tohumluklarına yetecek zahireden çok daha fazlasının serbestçe alınıp satıldığı ve istenilen yere gönderilebildiği ifade edilmiştir. Ayrıca zahire fiyatlarının birden bire %100'e yakın bir oranda artış gösterdiği, bu durum, ilk başta faydalıymış gibi görünse de zahire tedarikini imkânsız kılması nedeniyle Hazine-i Celile'ye zarar vereceği ve ahalinin bundan böyle bir kile zahire alımına dahi gücünün yetmeyeceği belirtilmiştir. Durumun, geçici yasağın kaldırılmasının değerinin bilinmeyerek herkesin ticarete atılmasından kaynaklandığı, bu durumun önüne geçilebilmesi amacıyla zahire ihracının tekrar yasaklanmasının gerekebileceği ve ordu için zahire tertibi ile gerektiği durumda ihraç edilebilmesi için ruhsat verilmesi konusunda kendisine mezuniyet verilebileceği ifade edilmiştir.[628]

627 BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 10 ve lef. 11., 28 Aralık 1854, (7 Rebiü'l-evvel 1271).
628 BOA., A. MKT. UM. 189 – 50., lef. 12., 14 Aralık 1854, (23 Rebiü'l-evvel 1271).

Devlet, zahire ihtiyacında meydana gelen artışa ve buna yönelik olarak kaynak yaratmakta yaşadığı sıkıntılara bağlı olarak zahire ihracını yasaklama politikasını sık sık devreye sokmuştur. 6 Kasım 1855 tarihinde gerek Osmanlı askerleri ve gerek müttefik orduların artan zahire ihtiyacına bağlı olarak ve ülke genelinde yaşanan kıtlık nedeniyle meydana gelen fiyat artışlarının önüne geçmek amacıyla yurtdışına zahire ihracı tekrar yasaklanmıştır. Yeni senenin mahsulü yetişene kadar müttefik ordu ve donanmalar istisna tutulmak üzere genel bir yasaklama yürürlüğe konulmuştur. Yasağın memleketin her yerinde ilanından itibaren, 20 gün içerisinde uygulanmaya başlanması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte özellikle İstanbul'da meydana gelen fiyat artışlarının önünü kesmek amacıyla İstanbul'da tüketilmek şartıyla ithal edilen zahireden, 22 Kasım 1855 tarihinden itibaren 3 ay süre ile gümrük vergisi alınmaması kararlaştırılmıştır.[629]

İç talepteki artışa bağlı olarak uygulanan ihraç yasağının, askerler için gerekli görülen zahirenin satın alınarak depolanmasının ardından sürdürülmesine gerek görülmemiştir. İhraç yasağı barış görüşmelerinin ardından 5 Mart 1856 tarihinde yayınlanan ilan ile kaldırılmış, sadece orduların sevkiyat bölgelerine yakın olan iskelelerde bu yasağın bir müddet daha sürdürülmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda Karadeniz'den Sultaniye Kalesi'ne kadar mevcut olan iskelelerde bu yasağın uygulanmasına devam edilmekle birlikte bunların dışında Akdeniz Boğazı haricinde bulunan tüm sahillerden zahire ihracına tekrar ruhsat verilmiştir.[630]

4.5. İAŞE MALZEMESİNİN TEDARİKİNDE YAŞANAN UYGUNSUZLUKLAR VE SIKINTILAR

Devlet iaşe malzemelerinin tedarikinde öncelikli olarak halkının rızasını aramaktaydı. Özellikle de ordular için arpa ve buğday gibi zahirenin tedarikinde, kazaların paylarına karşılık olarak tüccarın elinde bulunan zahirenin satımında, bazı fesat ve karışıklıklar meydana gelebilmekteydi. Buna bağlı olarak kaza ahalisi, payına düşen zahireyi bir aracı vasıtasıyla teslim ettiğinde ellerindeki zahireyi, en uygun fiyat veren tacire satmaları istenmekteydi.[631]

629 BOA., A. MKT. MHM. 79 – 22., 14 Kasım 1855, (4 Rebiü'l-evvel 1272).
630 BOA., A. MKT. UM. 217 – 62., 7 Aralık 1855, (27 Rebiü'l-evvel 1272).; Ceride-i Havadis, Numara: 779, 5 Mart 1856, (27 Cemaziye'l-ahir 1272).
631 BOA., A. MKT. UM. 198 – 17., 11 Haziran 1855, (25 Ramazan 1271).

İaşe malzemelerinin tedariki, askerlerin öncelikli motivasyon kaynağını oluşturmaktaydı. Klasik Dönem ordularında olduğu gibi aç kalan pek çok asker firar etme girişiminde bulunabilmekteydi. Meydana gelen firar girişimlerine dair haberler, ordu içerisinde hemen yayılarak askerlerin moral ve motivasyonlarını bozabilmekteydi. Benzer şekilde bu tür şayialar, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı askerlerinin dirençlerinin kırılması amacıyla da kullanılmıştır. Askerlerin tayınları için gerekli olan ve ordu merkezlerine yakın bölgelerdeki esnaftan satın alınarak tedarik edilen un ve benzeri erzakın bedellerinin ödenememesi nedeniyle alacaklı esnafın sıkıntı çektikleri, bu nedenle askerî idarenin zor duruma düştüğü ve toplanmakta olan askerlerin gün gün firar ettiği haberleri yayılarak; birliklerin moral ve dirençlerinin tahrip edilmesine çalışılmıştır.[632]

Ordunun tahrip edilmesi amacıyla kimi zaman yalan haber olarak yayılsa bile askerlerin maaş ödemelerindeki gecikmeler, Rumeli Bölgesi'nde ciddi sosyal sorunlara da neden olmuştur. Silistre kuşatması sırasında Varna ile Şumnu arasında bulunan kaza ve karye ahalisinin ailelerini ve taşınması mümkün olan eşyalarını yanlarına alarak evlerini terk ettikleri ve dağlara ve diğer yerlere çekildikleri gözlemlenmiştir. Askerlerin 4 – 5 aylık maaşlarının ödenmesinin geciktirilmesi, gerekli bölgelerden yeter miktar zahire gönderilememesi, askerlerin zorunlu olarak gittikleri yerlerdeki yem ve yiyeceklere zor alım yolu ile el koyması ve bununla birlikte birliklerin subaysız kalması nedeniyle ahali üzerindeki şiddet ve uygunsuz hareketlerinin artması bu gelişmenin nedeni olarak gösterilmiştir. Bu olumsuz durumun bir an önce engellenmesi ve göç etmek zorunda kalmış olan bölge ahalisinin tekrar evlerine döndürülmesi zorunlu görülmektedir. Varna İskelesi'nin Rumeli Ordusu'nun iskelesi ve aktarım merkezi olması ve müttefik askerlerin de bölgeye Varna üzerinden sevk edilecek olmaları nedeniyle Varna Muhafızı Bican Paşa ile Kumandan Ömer Faiz Paşa arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanarak gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.[633]

Benzeri bir durum İşkodra'da da yaşanmıştır. 5 Ekim 1854 tarihinde İşkodra Mutasarrıfı tarafından Maliye Nezareti'ne yazılan tahriratta Narda Kalesi'yle Podgorice arasında kalan kalelerde istihdam edilmiş bin nefer askere 15 aydan beri maaş verilmemesinden dolayı askerlerin silahlarını satıp kendilerine harçlık yaparak hizmet yerlerini terk ettikleri ve 1852/53 (H. 1269)

632 ATASE., No: 6 – 18 – 34., 22 Temmuz 1853 (15 Şevval 1269).
633 BOA., A. AMD. 51 – 27., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).

yılına mahsuben Niş emvalinden havale verilen paranın gelmediğini ifade etmiştir.[634]

Zahire tedarikinde yaşanan bir diğer sıkıntı ise tedarik edilen zahire üzerinden gerçekleştirilen uygunsuzluklar olmuştur. Varna Muhafızı'na ve Maliye Nezareti'ne yazılan tahriratta Varna Komisyonu Başkâtibi Ali Bey'in ambar memuru Hasan Efendi ile anlaşarak Varna Ambarı'dan galeta sattığı belirtilmiştir. Buna göre satılan galetanın değeri 18 bin kuruştur ve yeni kanuna göre ikisinden toplamda 36 bin kuruşun tahsil edilmesi gerekmektedir. Söz konusun bedelin tahsil edilememesi durumunda bu iki şahsın eşyalarının satılarak bedelinden karşılanması ve birisinin 5 sene ve diğerinin ise 3 sene müddetle sürgün edilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Varna Meclisi'nden gönderilen mazbatada Ali Bey'in tüm eşyalarının ailesi ile birlikte İstanbul'a gönderileceği, işe yarar eşyası olmadığından zimmetinde bulunan kamu malının tahsilinin Tahsilat Komisyonu aracılığıyla kefilinden gerçekleştirilmek üzere Maliye Nezareti'ne havale edileceği belirtilmiştir. Hasan Efendi'nin ise ambar memuru olması itibariyle cezasını görevinin bitiminde çekmesi kararlaştırılarak; durum Meclis-i Vâlâ'ya bildirilmiştir.[635]

Halk arasında da orduların zarurî ihtiyaçlarından olan zahirenin ve hayvanatın ticaretine sapanlar olmuştur. Devlet, ordu ve halk için zahire ve hayvan tedarikinde kolaylık sağlamak peşinde iken bir takım kişilerin ticarî ve şahsî menfaatleri için zaruret hali yaratmaları üzerine buyurulan ferman ile tüm devlet görevlilerinin idarelerinde bulunan bölgelerde bu tür zahire ve erzak ticaretine cesaret edenlerin cezalandırılması istenmiştir.[636]

İslimiye Kaymakamı'na 20 Haziran 1854 tarihiyle yazılan şukkada Miralay Hacı Ahmed Bey maiyetinde Ahyolu Kazası'na gelmiş olan nizamiye ve muvazzaf askerlere verilecek erzak ve sairenin fiyatı hakkında Ahyolu Kazası Müdürü Hacı Ahmed Ağa ile azadan Osman ve Hüseyin isimli kişilerin kötü işlere giriştiklerinin rivayet olunduğu bildirilmiştir. İslimiye Kaymakamı tarafından gönderilen tahriratta durumun esnaftan gizlice sorulduğu, adı geçen müdür ve azaların ihtiyaç duyulan erzak ve sair iaşe maddelerine zam yapılmasını isteyerek, zam yapılan kısmı kendilerine aktardıkları belirlenmiştir. Ahyolu Müdürü'nün zahire ihracının menine ilişkin düzenlemeye ve ordu tertibatı konusundaki kayıtsızlığı nedeniyle Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın gö-

634 BOA., Ayniyat, Defter, No: 724., s. 5, 5 Ekim 1854, (12 Muharrem 1271).
635 BOA., A. MKT. UM. 205 – 34., 16 Ağustos 1855, (2 Zilhicce 1271).
636 Takvim-i Vekayi, Def'a: 520, 30 Mart 1855, (11 Receb 1271).

rüşü üzerine azledilerek; yerine vekaleten başka birisinin atanmasına karar verilmiştir. Meclis azaları ise bu tür eylemlerin bir daha gerçekleştirilmemesi konusunda tembihlenmiştir.[637]

Bununla birlikte zahire ihracının yasaklanmasına karşın idarî amirlerin gümrükçüler ile anlaşarak el altından zahire ihracına kalkıştıkları da tespit edilmiştir. Bu tür uygunsuz ihraçlar çok defa meydana gelmiş olmakla birlikte bunlardan bir kısmı, ticari ve siyasi ilişkilerin kesilmiş olduğu Yunanistan ile gerçekleştirilmiştir. Golos Kaymakamı İbrahim Bey'in gümrükçü ile anlaşarak yurtdışına zahire ihraç ettiğine dair şikayetler üzerine gerçekleştirilen tahkikatlar neticesinde bir takım tüccarın zahire ihracına ilişkin yasağın istisnasını oluşturan sözleşmeye bağlı nakillerini gerçekleştirdikleri sırada yasak olmasına karşın Yunanistan'a da zahire ihraç ettikleri tespit edilmiştir. Fakat Golos Kaymakamı'nın bu duruma rızasının olmadığı belirlenmiştir. Bu tür usulsüz hareketlerin engellenmesinde sıkıntı çekilmiş olmakla birlikte Golos örneğinde Tırhala Valisi'ne yazılan şukka ile halka lazım olan zahirenin yurtdışına ihraç edilmemesi konusunda gerekli özenin gösterilmesi ve önlemlerin alınması istenmiştir.[638]

Zahire ihracının yasaklanmasına karşın bir takım yabancı tüccar, köyleri dolaşarak rençberlere hediye benzeri akçeler vermiş ve sonradan ihraç yasağının kalkması durumuna karşın zahirenin başını bağlamaya çalışmıştır. Bu durumun yasağın kaldırılmasının ardından yeniden zahire tedarikinde sıkıntı yaratacağı anlaşılarak; gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde Selanik'ten gönderilen tahriratta ihraç yasağını delmek üzere tüccar ile ürün sahiplerinin aralarında anlaştıkları ve eski tarihli sözleşmeler ibraz ederek, alışverişlerini sürdürdüklerini bildirilmiştir. Bununla birlikte bu tür hileli hareketlerin önüne geçmenin mümkün olmadığı belirtilerek; ahalinin zarardan korunması amacıyla her ne zaman talep edilirse tedarik edilmek üzere mutedil fiyat ile 52 bin kile istanbuli buğday, 20 bin kile mısır ve 20 bin kile arpanın tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır.[639]

637 BOA., A. MKT. UM. 159 – 36., 20 Haziran 1854, (24 Ramazan 1270).
638 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 152., 2 Temmuz 1854, (6 Şevval 1270).
639 BOA., A. MKT. UM. 153 – 64., 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. UM. 161 – 67., 5 Temmuz 1854, (9 Şevval 1270).

BEŞİNCİ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NDA ORDUDAKİ SAĞLIK FAALİYETLERİ

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, hem kendi sıhhî gereksinimlerini hem de kendisi ile birlikte Rusya'ya karşı savaşan müttefik orduların sıhhî ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Osmanlı Devleti ile birlikte İngiltere ve Fransa'yı en çok zorlayan husus, bulaşıcı hastalıklar olmuştur. Özellikle Avrupa'da yaygın olan kolera hastalığının müttefik askerlerin Gelibolu'da karaya çıkmasından itibaren Osmanlı Devleti'ne de girmesi, daha sonra ise bu askerlerin Rumeli Cephesi'ne sevki ile birlikte Osmanlı askerleri arasında da yayılması, pek çok tedbirin uygulanmasını zorunlu kılmış ve sıhhî gereksinimlerin artmasına neden olmuştur. Devlet genelinde pek çok yerde uygulamaya konulan karantina uygulaması ile kolera hastalığının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Müttefik devletlerin başkent İstanbul'daki konaklamalarına ve cephede yaralanan askerlerin ilk etapta cephe yakınındaki hastanelerde tedavi gördükten sonra gemilerle İstanbul'a nakledilmesine bağlı olarak İstanbul'da pek çok bina, hastane olarak müttefik devletlere tahsis edilmiştir. Osmanlı Devleti, bu hastanelere ilişkin tamirat ve tesisat masraflarını kendisi üstlenmiştir. Aynı durum, müttefik devletler için kabristan olarak tahsis edilen mekanlar için de geçerlidir. Bu yerlerin tahsisinde kritik noktalardan ve müslüman ahali için sorun teşkil edebilecek mahallerden ayrı ve genellikle de etrafına örülen duvarlarla çevresinden farklı ve muhafaza edilmiş bölgeler seçilmiştir.

5.1. ORDULARDA YAŞANAN KOLERA HASTALIĞI VE KARANTİNA UYGULAMASI

Bölgede askerî anlamdaki sıhhî faaliyetler, kendisini öncelikle karantina uygulaması* ile göstermiştir. Bu amaçla ordu hekimlerinden birer nefer alınarak karantinahaneler teşkil edilmiştir. Bu karantinahanelerden bir tanesi Rusçuk'ta bulunmakta iken diğeri de Silistre'de kurulmuştur.[640] Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın emri ile Tuna Nehri'nin karşısında bulunan Kalafat'a, karantina uygulamasına riayet etmeksizin geçilmesi yasaklanmıştır.[641] Ülkenin farklı yerlerinden bölgeye sevk edilecek askerler öncelikle bu karantinahanelerde bekletilerek

* Karantina uygulaması ilk defa 1831 yılında İstanbul Boğazı'nda uygulanmaya konulmuş, 1838 yılında uygulamanın Devletin genelinde uygulanması amacıyla Karantina Meclisi oluşturulmuştur. (Bknz. Gülden Sarıyıldız, **Hicaz Karantina Teşkilatı (1865 – 1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, ss. 5 – 7. Karantina uygulaması devletlerarası çift taraflı sözleşmelerle yürütülmekteydi. Osmanlı Devleti daha savaş resmen başlamadan Fransa ile Paris'te bir karantina antlaşması imzalamış ve muahede Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri olan Veli Paşa tarafından yazdırılarak Sadaret'e takdim edilmiş ve 7 Rebiü'l-ahir 1269 Pazar günü mecliste okunmuştur. (Bknz. BOA., İ. HR. 94 – 4596, (18 Ocak 1853), 7 Rebiü'l-ahir 1269.; BOA., İ. HR. 93 – 4571., 4 Şubat 1853, (24 Rebiü'l-ahir 1269).)

640 ATASE., No: 3 – 67A – 9 – 37., 6 Mart 1853, (25 Cemaziye'l-evvel 1269).

641 Ceride-i Havadis, Numara: 649, 13 Ekim 1853, (10 Muharrem 1270).

kontrolden geçirilmiştir. Bu amaçla Tophâne-i Âmire Müşiri'nin takdim eylediği tezkire gereğince karantina usulünün gerçekleştirilebilmesi için Serviburnu'nda bulunan parlatoryonun yıkılarak yerine yenisinin yapılması planlanmıştır. Hazine tarafından gerçekleştirilen keşif sonucunda yeni parlatoryo inşasının 4.000 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır. Bunun üzerine eski parlatoryonun yıkılarak; enkazının satılmasından elde edilecek gelirin, yeni yapılacak parlatoryonun inşa bedelinden tenzil edilmesi kararlaştırılmıştır. İskenderiye'den Donanma-yı Hümayûn vasıtasıyla bölgeye asker sevkiyatı hızlandığı için yeni inşa edilecek parlatoryonun bir an önce bitirilmesi emrolunmuştur.[642]

Karantina uygulaması ile birlikte gerek o dönemde Avrupa'da yaygın olan kolera ve gerek Rus Ordusu içerisinde yayılmakta olan karahumma ve kolera hastalıklarının Osmanlı Devleti'ne sirayet etmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Savaşın ilan edildiği sıralarda Eflak ve Boğdan'dan gelen haberlerde, Rus askerleri arasında kolera hastalığının yaygın olması nedeniyle bir karantinanın da Vidin'de kurulmasına karar verilmiştir.[643] Yine bölgede bulunan Osmanlı zabitleri, Memleketeyn'de bulunan yaklaşık 8 bin Rus askerinin karahumma hastalığından esir-i firaş (yatalak hasta) olduğunu bildirmiştir.[644] Rus askerlerinin Eflak ve Boğdan'da bulabildikleri tüm ham meyve ve sebzeyi yemeleri, içlerinde sıtma ve kolera benzeri hastalıkların yayılmasını hızlandırmıştır.[645] Tuna Bölgesi'ndeki Rus Ordusu'nda yaşanan kolera hastalığının nedenlerini araştırmak ve çözüm üretmek amacıyla üç adet hekim görevlendirilmiştir.[646] Hatta kolera hastalığı Rus Devleti'nin başkenti olan St. Petersburg'da da kendisine yayılma alanı bulmuş ve pek çok kırıma sebebiyet vermiştir.[647] Kolera hastalığının Hocabey'de de zuhur etmesi üzerine bölgeden İstanbul'a gelip giden çok sayıda tüccar ve posta vapuru olması nedeniyle Meclis-i Tahaffuzi tarafından Hocabey'den İstanbul'a gelip gitmekte olan herkesin karantinadan geçirilmesine karar verilmiştir.[648] Tuna Bölgesi'nde yayılmış olan kolera hastalığına karşı Eflak ve Boğdan'da bir kordon oluşturulmuş ve karantina uygulamasına başlanmıştır. 1855 yılı Mart ayının sonlarından itibaren ise bölgede artık kolera hastalığının kalmaması gerekçe gösterilerek, karantina uygulaması kaldırılmıştır. Buna karşın Tolcu ve İsakçı

642 BOA., İ. DH. 276 – 17317., 15 Temmuz 1853, (8 Şevval 1269).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 18., 19 Temmuz 1853, (12 Şevval 1269).
643 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 89., 6 Aralık 1853, (5 Rebiü'l-evvel 1270).
644 Ceride-i Havadis, Numara: 633, 27 Temmuz 1853, (20 Şevval 1269).
645 Ceride-i Havadis, Numara: 636, 10 Ağustos 1853, (5 Zilkade 1269).
646 Ceride-i Havadis, Numara: 684, 19 Nisan 1854, (21 Receb 1270).
647 Ceride-i Havadis, Numara: 635, 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).
648 Ceride-i Havadis, Numara: 645, 21 Eylül 1853, (17 Zilhicce 1269).

taraflarında hafif şiddetle de olsa kolera hastalığı kendisini göstermiş ve 20 gün kadar devam etmiştir. Hastalığın yayılmasında özellikle dikkatsizlik etkili olmuşsa da Rumeli Müşiri Ömer Paşa tarafından gönderilen tahriratta bir ay içerisinde hastalığın tümüyle ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir.[649] Ruslar vasıtasıyla ahaliye sirayet eden kolera illeti, Osmanlı neferlerine bulaşmış ve 4.000 askerin hastalık dolayısıyla şehit olmasına neden olmuştur.[650]

Karantina uygulaması, Doğu'dan ve Mısır'dan gelen eşya ve yolculara da uygulanmıştır. 1853 yılı Temmuz ayında Mısır'dan gönderilen askerlere karantina uygulanması kararlaştırılmıştır. Bunun için İstanbul Boğazı'nda bulunan Sarayburnu mevkiinde bir karantina merkezi oluşturulmuştur. Mısır'dan sevk edilen diğer bir birlik ise bir süre İstanbul Beykoz'da bulunan Hünkar İskelesi'nde kurulan karantina çadırlarında ikamet ettirilmiştir.[651] Önceden karantina uygulanmamasına rağmen Sıhhiye düzenlemesi gereğince İran'a şüpheli olarak bakılması nedeniyle bölgeye bir memur gönderilmiş ve bir kordon saniteri çekilmiştir. İran'dan gelenlere sınırda 10 gün şüpheli karantinası uygulanarak geçmelerine izin verilmiştir. Karantina uygulaması ile birlikte Trabzon'a gelip gitmekte olan yolcu ve eşyaya pranga verilerek, sınırda uzun süre bekletilmelerinin önüne geçilmesine çalışılmıştır. Mısır'da dahi uzun süredir kolera veya diğer salgın hastalık görünmemesine karşın İskenderiye'den gelenlere şüpheli gözü ile bakılarak Malta ve diğer bazı yerlerde prangalar verilmiştir. Sıhhîye Meclisi tarafından ihtiyat amacıyla Mısır'daki sıhhî durumun tetkiki amacıyla daimi suretle bir memurun görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.[652] Kolera hastalığının kendisini 1855 yılı Ocak ayında İstanbul'da göstermesi üzerine başkentte de karantina uygulanmış ve Sıhhiye Meclisi kararınca yapılan kontrollerle İstanbul'a giriş çıkışlarda temiz olanlara patenta ve sıhhîye tezkeresi verilmiştir. 1855 yılı Şubat ayının sonlarıyla birlikte ise hastalık tümüyle kaybolmuştur. Buna karşın ihtiyaten karantina uygulaması bir süre daha devam ettirilmiş ve 1856 yılı Ocak ayında kaldırılmıştır.[653]

Müttefik ordularda da nakledildikleri ülkelerde koleranın yaygın olması nedeniyle hastalık kendisini göstermiştir. İngiliz askerlerinin Malta'dan akta-

649 BOA., İ. DH. 287 – 18031., 23 Aralık 1853, (22 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., İ. DH. 317 – 20502., 6 Nisan 1855, (18 Receb 1271).
650 Salih Hayri, s. 132.
651 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618, s. 18., 19 Temmuz 1853, (12 Şevval 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 638, 19 Ağustos 1853, (14 Zilkade 1269).
652 Ceride-i Havadis, Numara: 671, 7 Şubat 1854, (9 Cemaziye'l-evvel 1270).
653 BOA., İ. DH. 314 – 20819., 1 Şubat 1855, (13 Cemaziye'l-evvel 1271).; BOA., İ. DH. 338 – 22220., 4 Şubat 1856, (27 Cemaziye'l-evvel 1272).

rılmadan önceki kalkış limanlarından Liverpool Limanı'nda kolera hastalığı görülmekle birlikte hastalık, İngiltere'nin pek çok yerine sirayet etmiştir. 5 Ekim 1854 tarihli Ceride-i Havadis gazetesi, İngiliz Tıbbiye Gazetesi'nin kolera hastalığından dolayı ölen asker sayısının 433 olduğunu yazdığını rivayet etmiştir. Hatta bir İngiliz sömürgesi olan Hindistan'ın doğusunda da kolera hastalığının yoğun şekilde yaşandığı bildirilmiştir.[654]

Müttefik orduların Gelibolu'ya ve oradan da parça parça Varna'ya nakil olunmaları ile birlikte hastalık da Osmanlı Devleti'ne taşınmıştır. Sıhhiye Meclisi tarafından kolera hastalığının yayılmasının engellenmesi amacıyla bir tedbir olarak yurtdışından malzeme ve mühimmat getiren gemilerin ilk olarak Gelibolu İskelesi'nde karantinaya alınmasına ve Varna'ya gitmelerinin ardından tekrar kontrol edilerek hastalık tespit edilmesi durumunda Varna'da da karantinaya alınmalarına karar verilmiştir.[655] Fransız askerlerine tahsis edilen hastane etrafında kordon oluşturulmuş, halkın hastane ile teması engellenerek koruma önlemleri alınmıştır. Sıhhîye Meclisi'nin kararı uyarınca İstanbul ve diğer yerlerden Varna'ya gideceklere pranga verilmesi kararlaştırılmıştır.[656] Fransız askerlerinin, kolera hastalığı durdurulana kadar Gelibolu'dan başka bir yere gitmemeleri ve ahalinin dahi karantina uygulamasına tâbi tutulmadan Rumeli'ye geçmemesi amacıyla İstanbul'dan gönderilen gardiyan memurları ile bir kordon oluşturulmasına karar verilmiştir. Fakat Mareşal Saint Arnaud tarafından Varna'ya acilen 2 alay süvari askerinin gönderilmesi komutu verilmiştir. Kendisine verilen cevapta söz konusu süvari askerlerinin ancak 5 gün içerisinde Varna'ya gönderilebileceği bildirilmiştir. Bölgedeki kolera hastalığının tümüyle ortadan kalkması umulmakta iken Atina'da bulunan Fransız askerlerinin Gelibolu'ya gelmek üzere oldukları, birçoğunda kolera hastalığının bulunduğu ve hastalık nedeniyle gönderilen birlik içerisinde çok sayıda ölümün gerçekleştiği haber alınmıştır. Atina'dan gelen askerlerin Gelibolu'ya çıkmaları ile birlikte bölgedeki yoğun kalabalığa bağlı olarak bitme raddesine gelmiş kolera hastalığının yeniden şiddetleneceği düşünülerek; söz konusu askerlerin, Gelibolu'ya uğramaksızın başka bir yerde karantinaya tabi tutulmaları Gelibolu Kaymakamı tarafından talep edilmiştir.[657] Edirne, Bosna, Silistre, Selanik, Vidin, Tırhala, Yanya, İşkodra, Rumeli, Üsküp, Niş, Hersek, Filibe, Varna, Gelibolu, Tekfurdağı vali, muhafız ve kaymakamlarına

654 Ceride-i Havadis, Numara: 649, 13 Ekim 1853, (10 Muharrem 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 709, 5 Ekim 1854, (12 Muharrem 1271).
655 BOA., HR. SYS. 1189 – 44., 21 Temmuz 1854, (25 Şevval 1270).
656 BOA., HR. MKT. 82 – 11., 2 Ağustos 1854, (8 Zilkade 1270).
657 BOA., A. MKT. UM. 161 – 70., 31 Temmuz 1854, (6 Zilkade 1270).

yazılan şukka ile Gelibolu Bölgesi'nde ortaya çıkan kolera hastalığı üzerine derhal gerekli önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Halkın genel sağlığının korunması gereğince icap eden yerlerde özellikle temizlik konusunda çok dikkatli olunması, tüm pazar, hane, dükkân, insanların toplandıkları han, hamam ve bedesten ile mahalle aralarında boş kalarak çöplük haline gelmiş yerlerin, içinde durgun ve pis suların biriktiği arsa ve bendler üzerinde açık olarak akan suyolu ve lağımların dikkatli bir şekilde temizlenmesi ve içerlerinde oturulan bütün emlakın rutubetten arındırılarak kuru tutulması, sokak ortalarında, virane yerlerde ve izbe mahallerde hayvan leşlerinin durdurulmayarak hemen kaldırılıp denize atılması ve denizin uzak olduğu bölgelerde ise yine terk edilmeyip yakın olan arsa ve boş mahallerde derince bir çukur açılarak gömülmesi ve üzerinin sıkışlaştırılması istenmiştir.[658]

Müttefik askerlerin kısım kısım Gelibolu'dan Edirne'ye sevk olunmaları ile birlikte hastalığın Rumeli Cephesi'ne doğru yayılma ihtimali artmıştır. Gelibolu'da şiddetlenen kolera hastalığı ile ilgili bölgede bulunan memurlar ve Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey tarafından Edirne'de bulunan Kabuli Bey'e gerekli malumat aktarılmıştır. Hastalığın taşınma ihtimaline karşılık Kabuli Bey'den gerekli önlemlerin hemen alınması istenmiştir. Özellikle Gelibolu'dan Edirne'ye sevk olunan müttefik asker sayısının giderek artması ile birlikte bu tür kalabalık yürüyüşler ve konaklamalar esnasında hastalıkların daha hızlı yayılabildiği ifade edilmiştir. Bunun için koruyucu önlemlerde bulunulmak amacıyla temizlik faaliyetlerine girişilmesi Gelibolu Kaymakamı'na da iletilmiştir.[659]

Marsilya'dan gelen askerlerde var olan kolera ve tifo hastalığı, daha savaşa girmeden binlerce Fransız askerinin ölmesine neden olmuştur. Kolera ve tifo hastalığı Varna'da da büyük ölçüde yayılmıştır. Varna'daki iki hastane haricinde kurulan üç çadır hastanenin de yetmemesi üzerine Varna Sahili'nde bekleyen donanmaya ait iki gemi de yüzer hastane olarak kullanılmıştır.[660] Hastanelerde görev yapan rahibe ve hemşirelerden de hastalığa yakalananlar olmuş Varna'da 24 rahibe tifüs, İstanbul'da 33 hemşire yakalandıkları diğer salgın hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir.[661] Hastalığın Varna'da giderek yayılmasının önemli bir nedeni de Silistre Kuşatması'nı kal-

658 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 186., 9 Ağustos 1854, (15 Zilkade 1270).
659 BOA., A. MKT. UM. 161 – 30., 24 Mart 1855, (29 Şevval 1270).
660 Arslan Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hastaneler, Kırım Harbi Esnasında Osmanlı Hastaneleri ve Dünya Hastaneciliğine Etkileri", **Toplum ve Tarih Dergisi**, Cilt: 15, 1991, s. 3046.
661 Mehmet Karayaman, "Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri, 1853 – 55", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 64.

dırmak zorunda kalan ve çekilen Rus Ordusu'nun ölü asker ve hayvanlarını öylece bırakması olmuştur. Bununla birlikte İngiliz Ordusu'nun ilkel düzeydeki tıp hizmetlerinin geniş çaplı dizanteri ve kolera salgınlarıyla baş etmeye yeterli olmayışı ve taşıt ve ikmal bakımından yetersizliği, Varna'dan çıkan salgınla baş etmeyi daha da zorlaştırmıştır. Salgının yayılmasında Fransız ve İngiliz askerî makamlarının temel sıhhî temizlik kurallarına riayet etmemeleri de etkili olmuştur. Helaların taşmasına göz yumulmuş, hayvan leşleri güneş altında kokuşmaya bırakılmış ve hastalar, kağnılarla taşındıkları Varna'da farelerin cirit atmakta olduğu bir barakada ikamet ettirilmiştir. Hastalıkla başa çıkılmasındaki güçlük, orduların Kırım'a sevk edilmesini de bir müddet geciktirmiştir.[662]

Kolera hastalığından başka beslenme ve giyimdeki yetersizlikler nedeniyle iskorbüt ve kanlı basur gibi hastalıklar da askerler üzerine etkili olmuştur.[663] İskorbüt hastalığına karşı uygulanan temel önlem, hava değişimi olmuştur. Fransız hastanelerinde dizanteri ile iskorbütün birbirine karışması genel ve ölümcül bir hal almıştır. Buna karşın İngiliz Ordusu'nda iskorbüte karşı duracak gıda ve ilaç bol olduğundan İngiliz erleri arasında hastalık yayılma alanı bulmamıştır.[664] Redif askerleri arasında ise kadercilikle bağlantılı ve çoğu zamanda ölümcül bir hastalık olan ve "Nostalgia" olarak adlandırılan sıla hastalığı yaygındır.[665] Osmanlı Devleti, iskorbüt hastalığına yakalanan askerleri çoğu zaman taze meyvenin bol olduğu Varna'ya göndermiştir. Bunun üzerine Fransızlar da Midilli Adası'nın merkezi olan Mitilen'i, askerlerini tebdil-i hava için göndermek üzere talep etmiştir. Osmanlı Devleti bu talebe olumlu yanıt vermişse de ağır işleyen Fransız bürokrasisi nedeniyle askerlerin sevki gerçekleştirilememiştir.[666]

Hava değişimi gerek Osmanlı Devleti gerekse müttefik devletler tarafından sık sık benimsenen bir yöntem olmuştur. Tebdil-i hava için gönderilen hastalardan tekrardan sağlığına kavuşamayanların memleketlerine dönmelerine izin verilmiştir.[667] Bab-ı Seraskerî'de bulunan birkaç yüz Tunus askeri hastalarının, memleketlerine iade edilerek hava değişimine gönderilmesi karar-

662 Figes, s. 209., Poole, s. 235., Slade, s. 299.; Aziz Kaylan, **Tarihimizin Unutulmaz Olayı, Kırım Savaşı (1853 – 1856)**, Milliyet Yayınları, 1975, s. 78.; Kennedy, s. 221.
663 Besbelli, s. 98.
664 Slade, ss. 404 – 405.
665 Slade, s. 302.
666 La Baronne Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 65 – 66.
667 ATASE., No: 6 – 17 – 6. 10 Ocak 1856, (2 Cemaziye'l-evvel 1272).

laştırılmıştır. Bu askerler, deniz mevsiminin de geçmesi ile birlikte, Tersane tarafından işe yarar görülmeyen iki gemi ile Tunus'a iade edilmiştir.[668] Rumeli Ordusu maiyetinde istihdam edilen zabtiye ve muvazzaf neferlerden şehit olanlar, yaralananlar veyahut iş göremez hale gelenlerin ailelerine ve kendilerine bir miktar maaş ihsan buyurulmuştur.[669] İngiliz Ordusu'ndan hastalanıp yeniden sağlığına kavuşamamış olan askerlerin ise hava değişimi için Rodos Adası'na gönderilmesi kararlaştırılmış ve Cezayir Bahr-i Sefid Valisi'ne yazılan şukka ile bu askerlerin Rodos Adası'nda, Rodos Kalesi'nin duvarları içerisinde ikamet ettirilmeleri talep edilmiştir. Fakat daha sonra yapılan tahkikatta kale içinde bulunan mahallelerde hava pek de iyi olmadığından ve kale surlarının dışında hem havaların daha iyi olması hem de kendilerine konaklayabilecekleri mahal bulmanın kolay olacağı gerekçesiyle Rodos Kalesi'nin surları dışında konaklamaları uygun görülmüştür.[670]

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SIHHÎ YAPILANMASI

Savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin sıhhî altyapısı, III. Selim döneminde başlayan Bahriye Kanunnamesi'nin uzantısı olarak cerrah yetiştirmek üzere kurulmuş Spitalya olarak adlandırılan, klinik niteliğindeki hastane, 1806'da Tıbhane ve Tabibhane denilen askerî tıp fakülteleri ve II. Mahmut zamanında Sakızağacı'nda kurulan ve daha sonra Aynalıkavak'a nakledilen hastanelerden meydana gelmekteydi. Bu iki hastane önce İstanbul Deniz Hastanesi'nin bulunduğu binaya taşınmış ve daha sonra 600 yatak kapasiteli Kasımpaşa Merkez Hastanesi'ne çevrilmiştir. 1843 – 46 yılları arasında İstanbul'da 6 yeni askerî hastane daha açılmıştır. Kırım Savaşı öncesinde İstanbul'da modernleştirme amacıyla 1842 yılında Viyana'dan İstanbul'a gelmiş olan Doktor Rigler tarafından organize edilmiş olan 4.550 yatak kapasiteli en az 10 adet hastane bulunmaktadır.[671]

Savaş süresince sıhhî hazırlık bağlamında cephedeki her Osmanlı ordusunda 200 – 250 yatak kapasiteli bir hastane oluşturulmaya çalışılmıştır. Yaralı ve hasta askerlerin bu hastanelere nakli ise sırtta veya daha iyi koşullarda hayvan üstünde ve arabalarda gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan merkez hastanesinden başka tümen kuvveti halinde hareket edecek birliklerde seyyar

668 BOA., İ. DH. 327 – 21309., 9 Şubat 1855, (21 Cemaziye'l-evvel 1271).
669 BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 127., 28 Mart 1854, (28 Cemaziye'l-ahir 1270).
670 BOA., HR. MKT. 94 – 95., 10 Aralık 1854, (19 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., İ. HR. 116 – 5664., 12 Aralık 1854, (21 Rebiü'l-evvel 1271).
671 Terzioğlu, s. 39.

hastaneler oluşturulmuştur. Merkez hastanelerin kadrosu bir başhekim, iki başhekim muavini, bir baş cerrah, 12 doktor, bir eczacı, iki baş cerrah yardımcısı, 36 cerrah, iki baş eczacı yardımcısı, 16 eczacı, 12 hastabakıcı, 24 sülükçü hademe ve 12 eczacılıktan anlayan hademeden meydana gelmekteydi. Genel olarak 300 yataklı olan seyyar hastanelerin kadrosu ise iki tabib, bir baş cerrah, altı cerrah, bir eczacı, bir başhademe, 20 hademeden meydana gelmekteydi.[672]

Sıhhî yapılanma çerçevesinde savaş sırasında yaralanan ve hastalanan bir kısım Osmanlı askerinin tedavisi, başkentteki olanakların Rumeli Cephesi'ndekinden daha iyi olması nedeniyle İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla askerlerin sevk edildiği hastanelerden bir tanesi Anadolu yakasında Boğaz kıyısında bulunan Kuleli Kışlası olmuştur. Varna'da tedavisi gerçekleştirilemeyen askerler vapurlarla Kuleli Kışlası'na taşınmıştır. Fakat gerçekleştirilen ittifak antlaşmaları çerçevesinde müttefik ordu askerlerinin İstanbul'a gelmeye başlamaları üzerine Osmanlı ordularına mensup askerlere ait olan hastanelerin bir kısmı geçici süre ile müttefik ordu hastalarına tahsis edilmiştir. Kuleli Kışlası'nda bulunan yaralı ve hasta Osmanlı askerleri, başka bir yere nakledilerek, bina İngiliz askerlerinin ikameti için tahsis edilmiştir. Osmanlı askerlerinin hastaları için ise uygun görülen sahilhaneler ve konaklar kiralanmıştır. Fakat savaş süresince artan hasta ve yaralı sayısına bağlı olarak tedarik edilen sahilhane ve konaklar yeterli gelmemiştir. Bunun üzerine Gülhane Hastanesi'nin bitişiğinde ve civarında 400 – 500 hasta kapasiteli olarak sundurma şeklinde birkaç adet binanın inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu binaların inşası, Serasker Paşa'ya havale edilmiş olmakla birlikte inşaat için Maliye Hazinesi'nden 100 bin kuruşun aktarılması gerekli görülmüştür.[673]

Savaşın Kırım Cephesi'ne sıçraması ile birlikte askerlerin Kırım'a nakledildiği Varna ve civarında yeni hastaneler teşkil edilmiştir. Müslüman ve hristiyan birçok doktor, Plevne, Razgrad, Vidin ve Silistre'de askerî hastaneler kurmuştur. Varna Hastanesi, savaş süresince cephedeki hasta ve yaralı askerlerin ilk sevk adresi olmuştur.[674] Varna'ya yakın olan Ahyolu ve Misivri kazalarında da ihtiyat amacıyla haneler tertip edilmiştir. Ahyolu Kazası müdür konağının 300 kadar hasta alacak genişliğe sahip olması ve hastaların konaklamasına uygun

672 Süer, ss. 162 – 163.

673 BOA., A. MKT. NZD. 115 – 88., 4 Ağustos 1854, (10 Zilkade 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 115 – 88., 4 Ağustos 1854, (10 Zilkade 1270).; BOA., İ. DH. 315 – 20360., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1271).; BOA., A. AMD. 61 – 94., 1271.

674 ATASE., No: 44 – 1 – 1., 4 Ekim 1854, (11 Muharrem 1271).; Marx ve Engels, s. 157.

olup bölgenin havasının da güzel olması nedeniyle; Meclis-i Vâlâ tarafından Varna Muhafızı'na ve Maliye Nezareti'ne yazılan tebligatlarla 11 bin kuruş masrafla tamir edilerek hastane olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.[675]

Devlet fiili Rumeli Cephesi ile birlikte bölgede bulunan tüm nizami ve ihtiyati kuvvetlerinin sıhhi gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştır. İşkodra'da havaların bozuk olması nedeniyle askerlerde şiddetli hastalıklar zuhur etmiştir. Askerlerin uygunsuz koşullarda konaklatılması nedeniyle hastalıkların engellenmesi zorlaşmıştır. Özellikle kura neferlerinin kısım kısım İşkodra'ya gelmesiyle birlikte bölgede artan asker sayısına bağlı olarak 13 bölük asker çadırlara* çıkartılmak zorunda kalınmıştır. Harap vaziyetteki İşkodra Kışlası'nın tamiri devam ettiğinden içerisinde asker ikamet ettirilememiştir. Maddi imkânların yetersizliği ve askerlerin izdiham üzere ikamet ettirilmesi, hastalıkların artmasına neden olmuştur. Serasker Paşa tarafından gönderilen tezkire ile İşkodra'nın Rumeli kıtasının hassas bölgelerinden birisi olması nedeniyle askerden arındırılmasının uygun olmayacağı belirtilerek; askerlerin huzur ve rahatları için uygun han ve hanelerde ikamet ettirilmesi, hasta olanların ise güzelce bakılarak; gerekmesi durumunda havası güzel olan civar bölgelere hava değişimlerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.[676]

Rumeli Cephesi'nde Ruslara karşı savaş veren Osmanlı Ordusu'nun ikmal kaynakları, esasta yeterli olmakla birlikte sıhhî anlamda büyük bir yetersizlik söz konusuydu. Tıbbiye-i Şahane'nin kuruluşu, Harp Okulu'ndan sonra olduğu için Kırım Savaşı öncesinde yetişmiş doktor sayısı oldukça azdı. Bu anlamda doktor ve eczacı gibi sağlık personelinin yetersizliği, mevcut sağlık personelinin de büyük kısmının hristiyan azınlıklardan oluşması, uzmanlaşmanın yaygınlaşamaması ve pratik eksikliği nedeniyle Osmanlı Devleti etkili bir askerî sağlık örgütlenmesi oluşturamamıştır. Personel yetersizliğine ilaç ve tıbbi alet ve edevat eksikliği de eklenince Osmanlı Ordusu kolera, tifo ve tifüs gibi hastalıklar nedeniyle çok sayıda asker kaybetmiştir.[677] Bununla bir-

675 BOA., İ. MVL. 328 – 14029., 2 Nisan 1855, (14 Receb 1271).

* Türk çadırları genel şekli itibariyle Sardinya çadırlarına benzemekteydi ama çoğunlukla ebatları açısından farklılık göstermekteydi. Sardinya tarzının aksine kutu yerine 8 fit (1 feet = 30,48 cm) uzunluğunda bir direkle desteklenmekteydi. Çadırın tepesi tam bir koni şeklindeydi ve 14 fit çapında dairesel bir zemine yaslanmaktaydı. Dairesel zeminin altında ise bir ayak yüksekliğinde bir duvar bulunmaktaydı. Çadırın çevresini oluşturulan her biri 25,5 inç ölçüsünde 19 çadır bezi kullanılmaktaydı. Yağmurun sızmasını engelleyecek şekilde çatının eğimi kayda değer şekilde düzdü. Tepede açıklık olmaması nedeniyle havalandırma düzeneği yetersizdi. (Daha geniş bilgi için Bknz. Major Richard Delafield, **Report on The Art of War in Europe, 1854, 1855 and 1856**, Washington, 1860, s. 86.)

676 BOA., A. MKT. MHM. 80 – 30., 19 Kasım 1855, (19 Rebiü'l-evvel 1272).

677 Süer, s. 161., Karayaman, s. 66.

likte ordunun Avrupalı olmak adına geçirdiği şekilsel dönüşüm, hastalıkların ortaya çıkmasını ve yayılmasını da kolaylaştırmıştır. Halkın küçüklükten beri giydiği ve askeriyede de kullanılan sarık, şalvar ve kuşak 1830 yılından itibaren ordudaki modernleşme reformları çerçevesinde terk edilmiştir. Böylelikle kuşağın bağırsakları ve karnı muhafaza etme ve aynı zamanda da vücudu dik tutma, sarığın gece karargâhta ve gündüz yürüyüş esnasında baş, boyun ve yüzü soğuk, rüzgâr ve tozdan koruma ve şalvarın uyurken kan dolaşımını kolaylaştırma fonksiyonları da ortadan kaldırılmıştır.[678]

1854 yılı kış mevsiminde hastalık ve sıhhî malzeme yetersizliği nedeniyle Tuna Boyu'ndaki garnizonlarda oldukça yüksek oranda zayiat meydana gelmiştir. İstanbul'dan Rumeli Cephesi'ne gönderilen sıhhîye heyetinin verdiği raporda 25.000 kişilik garnizonun bulunduğu Şumnu'da ancak 350 gram kinin sülfatı vardı. Yara sargıları ve diğer temel tedavi malzemeleri de bulunmamaktaydı. Yedi bin kişilik bir kuvvetin bulunduğu Rusçuk da yaradan kurşun çıkaracak alet ve edevattan yoksundu. Devletin finanse ettiği sıhhî levazımat malzemeleri ile mevcut arasındaki farklılık, yolsuzluk şüphelerini ortaya çıkarıyordu. Askerî doktor ve cerrahların ellerine geçen ilaç ve malzeme miktarı çoğunlukla resmî kayıtlarda belirtilenden noksandı. Diğer bir iddia ise ordu doktorları ve cerrahların, sıhhî malzemeleri el altından sattıkları yönündeydi. İddialar ne yönlü olursa olsun hem miktar hem de kalite bakımından ciddi eksiklik çekilmekteydi.[679] Buna karşın devlet, sağlık harcamalarına büyük fonlar aktarmaktaydı. Tıbbî ecza ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Hassa, Dersaadet, Rumeli ve Anadolu ordularına 1854 yılı Ocak ayında 988.473 kuruş değerinde tıbbî ecza nakledilmişti.[680] Osmanlı Ordusu'nda bulunan yardımcı kuvvetler ve müttefik askerler için de belirli oranda kaynak aktarılmaktaydı. Tablo 50'de Rumeli'deki hastanelerde tedavi gören Hassa, Dersaadet ve Rumeli orduları ile Mısır'dan gönderilen yardımcı kuvvetler için yapılan sağlık harcamaları gösterilmektedir. Tablo'ya göre yapılan toplam sağlık harcamasının miktarı 80.417 kuruştur. Varna Hastanesi, Varna'nın coğrafi konumu ve gerek Osmanlı askerleri ve gerek müttefik ordu askerleri için hem bir ikmal kanalı hem de bir geçiş güzergâhı olmasından ötürü sağlık harcamalarında en çok paya sahip hastanedir.

678 Slade, s. 194.
679 Slade, ss. 221 – 223.
680 BOA., İ. MMS. 1 – 7. Rebiü'l-ahir 1270, (Ocak 1854).

Tablo 50: Hassa, Dersaadet ve Rumeli Orduları Umum Hastane Masrafları

Askerlerin Hastahane Masrafları	**Kuruş**
Hassa Ordusu'na mensup olup Şumnu Umum Hastanesi'nde bulunan redif alaylarının hasta kâtibiyle hizmetçilerinin tayınat bedeli	14.000
Dersaadet Ordusu'na mensup olup Şumnu Umum Hastanesi'nde bulunan redif alayları ile hastane hizmetçilerinin tayınat bedeli	11.000
Rumeli Ordusu'na mensup olup Şumnu Umum Hastanesi'nde bulunan redif alaylarının hasta katibiyle hizmetçilerin masrafları	3.000
Rumeli Ordusu'na tahsis edilmiş Varna Umum Hastanesi ile geçici olarak açılmış Saray Hastanesi'nin masrafları	38.295
Rumeli Ordusu'nda bulunan Mısır Alaylarının hastaları ile hizmetçilerinin tayınat bedeli	14.117
Toplam	**80.412**

Kaynak: BOA., MAD. Defter No: 8860., s. 13.

Osmanlı Devleti, orduları maiyetinde pek çok yabancı hekim ve cerrahı da istihdam etmiştir. Savaşın ilk yılında acil ihtiyaç ve kadrosal yetersizlik nedeniyle yurtdışından doktor getirtilmesi hususu, Seraskerlik tarafından sefaretlerden bizzat talep edilmiştir. Bunların, kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'ne gelerek kendileri ile yapılacak sözleşmelerde belirtilen şartlar çerçevesinde istihdam edilmesi amaçlanmıştır.[681] Yurtdışından doktor getirtilmesi hususu, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye havale edilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye Meclisi tarafından düzenlenen pusulaya göre uzmanlık bakımından birinci ve ikinci derecede olmak üzere 1.500 ve 1.000 kuruş maaş ve belirli miktar tayınat ile 29 nefer tabibin ve pusulada belirtilen maaş ve tayınat ile 24 nefer cerrah ve 35 nefer eczacının Avrupa'dan getirtilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlardan başka tertip olunacak 3 alay redif askeri için 6 nefer tabib, 12 cerrah ve 3 nefer eczacının daha getirtilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Görevlendirilecek doktor, cerrah ve eczacıların Paris, Londra, Sardinya, Toskana ve Belçika'dan olmaları ve Paris üzerinden Osmanlı'ya gelmeleri mümkün görülmüştür. Getirtilmesi gerekli görülen 35 nefer tabibin ise 15'inin Londra'dan ve kalan 20 nefer tabib, cerrah ve eczacının ise Paris'ten getirtilmesi kararlaştırılmıştır.[682] Ordularda istihdam edilmek üzere Londra'dan getirtilmesi gerekli görülen 15 nefer tabib, İngiltere Devleti askerî hekimbaşısı tarafından seçilmiştir. Tabibler İstanbul'a olan seyahatleri sırasındaki vapur ücretlerinin peşin olarak ödenmesini talep etmişlerdir. Taleplerinin kabulüne kadar sefarethaneye gelip giderek bu iş için diğer iş imkânlarından mahrum kaldıklarını ve başka işlere

681 BOA., HR. MKT. 79 – 73., 3 Temmuz 1854, (7 Şevval 1270).; BOA., A. MKT. UM. 160 – 41., 11 Temmuz 1854, (15 Şevval 1270).

682 BOA., İ. HR. 108 – 5320., lef. 1., 10 Nisan 1854, (12 Receb 1270).

girmediklerini ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'dan bu konuda gelecek talimatı beklediklerini bildirmişlerdir.[683]

Yurtdışından getirtilmesi gerekli görülen tabib, cerrah ve eczacılar ile bunlara tahsis edilen maaşlar Tablo 51'de gösterilmiştir. Toplam 109 nefer sağlık personeline ödenecek maaşın miktarı aylık 80.600 kuruş olmakla birlikte bu personele maaşlarından ayrı olarak rütbelerine göre sefer ve barış zamanı olmak üzere erzak ve yem tayını verilecektir. 109 personelin erzak ve yem tayını bir ay için 16 nefer erzak ile barış zamanı 3 ve sefer zamanı ise 8 yem tayınıdır.

Tablo 51: Yurtdışından Getirtilecek Sağlık Personeline Verilecek Maaş ve Tayınat

Mesleği	**Nefer**	**Maaş (Kuruş)**	**Tayınat**
Diplomalı Doktor Tabib	18	1.500	4 nefer erzak ve barış zamanı 1, sefer zamanı 2 yem tayını
İkinci Derecede Tabib	17	1.000	4 nefer erzak ve barış zamanı 1, sefer zamanı 2 yem tayını
Diplomalı Eczacı (Alay eczacısı)	17	600	4 nefer erzak ve barış zamanı 1, sefer zamanı 2 yem tayını
Diplomasız Eczacı (Tabur Eczacısı)	21	400	2 nefer erzak ve sefer zamanı 1 yem tayını
Mütefennin Cerrah	36	500	2 nefer erzak ve 1 yem tayını
Toplam	**109**	**80.600**	**16 nefer erzak, barış zamanı 3, sefer zamanı 8 yem tayını**

Kaynak: BOA., İ. HR. 108 – 5320., lef. 3., 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

Tabib, cerrah ve eczacılar, İstanbul'a geldiklerinde usul üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından sınava tabi tutulacak ve ehliyetleri tespit edilince, kabul edilerek; istihdam edilecektir. Sınavda başarılı olup istihdam olunacakların İstanbul'a gelişleri esnasındaki ikinci posta navlunları, devlet tarafından karşılanacak ve maaş ve tayınatı da imtihan tarihinden itibaren işleyecektir. Sınavda başarılı olamayanların ise navlun bedelleri devlet tarafından karşılanmayacaktır. Kabul edilerek istihdam olunanlar, Anadolu ve Rumeli ordularından hangisinde görevlendirilirlerse İstanbul'dan ordu merkezlerine varıncaya kadar harcırah talep edemeyeceklerdir.[684]

Mekteb-i Tıbbiye'nin gerçekleştirdiği alımlar dışında, yurt dışından getirtilen doktorlara da yem ve tayınat tahsis edilmiştir. Fransa'dan getirtilen doktorlardan bir kısmı Şumnu'da bulunan Osmanlı Ordusu'nun maiyetinde

683 BOA., HR. MKT. 92 – 21., 4 Kasım 1854, (12 Safer 1271).
684 BOA., İ. HR. 108 – 5320., lef. 3., 18 Ocak 1854, (18 Rebiü'l-ahir 1270).

görevlendirilmiştir.[685] Bunlardan Doktor Baron, Şumnu'da bulunan muvazzaf askerlerin hizmetinde çalışmış sonradan boşta kalmasıyla yeniden görev talep etmiştir.[686] Fransa Devleti vatandaşlarından olup hem tabiplik hem de öğretmenlik görevi ile Rumeli ve Anadolu ordularında görev yapmakta olan Duruman ve Porte'ye üçer yem tayını ve 2.500 kuruş maaş, Baron'a iki yem tayını ve 1.500 kuruş maaş, Pierre'e iki yem tayını ve 1.000 kuruş maaş, Doril'e yalnızca 1.500 kuruş maaş ve Lambour'a ise 1.000 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bu doktorların maaşları 1853 yılı Nisan ayından itibaren işletilmiş olup olağanüstü masraf tertibinden olarak Hazine tarafından ödenmiştir.[687] Devlet başarılı olan doktorları da ödüllendirmiştir. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın rahatsızlığı üzerine kendisine gönderilmiş olan tabib Fodel'e hediye olarak Maliye Hazine-i Celilesi'nden 20 – 25 bin kuruş kıymetinde değerli ve süslü bir kutu verilmiştir.[688]

1855/56 (H. 1271) yılında ise Osmanlı askerî hastanelerinde istihdam edilmek üzere İngiltere'den getirtilecek doktor ve cerrahlara ise 50'şer sterlin yevmiye ödenmesi kararlaştırılmış ve bunun için Seraskerlik'ten poliçe keşide ettirilmiştir.[689] Askerî hastanelerde görevlendirilen doktorlardan bir kısmı ise maaşları ilgili bölge ahalisinin vergilerine ilave edilerek ödenmek suretiyle memleketin farklı yerlerinde görevlendirilmiştir. Bunlardan Fransız tabib Poye öncelikle Erzurum'da bulunan askerî hastanede görevlendirilmiş sonradan ise 13 Mart 1853 tarihinden itibaren Meclis-i Muhasebe-i Maliye kararı üzerine kendisine aylık 1.000 kuruştan 12 aylık olarak memleket hekimliği görevi verilmiştir. Fakat tabibin görevlendirilmesi ve birikmiş maaşlarının tahsili konusunda ihtilaf ortaya çıkmıştır. Poye'nin bir yıllık maaşı olan 12 bin kuruşun, vergiye ilaveten ödenmesi mahalle muhtarlarında bulunan pusulalara ilave edilmiştir. Öncelikle kendisinin askerî hekimlikten istifasına izin verilmediği ve ardından ahali tarafından ilgili maaşın ödenmesi konusunda muvafakat gösterilmediği bildirilmiştir. Çünkü Poye'nin istifası kabul olunmamakla birlikte kendisi 12 ay süresince memleket hekimliği görevini yerine getirmiş olsa da askerî hekimlikten maaş almış dolayısıyla kendisine ikinci defa maaş verilmesi uygun görülmemiştir. Bunun üzerine Erzurum Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen mazbata ile Hazine'de bulunan maaş kaydının terkini talep edilmiştir.[690]

685 BOA., HR. SYS. 1346 – 14., 2 Aralık 1853, (1 Rebiü'l-evvel 1270).
686 BOA., Ayniyat, Defter, No: 723, s. 4., 13 Temmuz 1854, (17 Şevval 1270).
687 BOA., HR. SYS. 1348 – 47., 10 Mayıs 1854, (12 Şaban 1270).
688 BOA., HR. SYS. 1348 – 52., 12 Mayıs 1854, (14 Şaban 1270).
689 BOA., HR. MKT. 100 – 79., 4 Şubat 1855, (16 Cemaziye'l-evvel 1271).
690 BOA., İ. MVL. 333 – 14288., 4 Haziran 1855, (18 Ramazan 1271).; BOA., A. MKT. NZD: 135 – 66., 29 Ocak 1855, (10 Cemaziye'l-evvel 1271).

5.3. MÜTTEFİK ORDULARA HASTANE OLARAK TAHSİS EDİLEN MEKÂNLAR

Müttefik orduların Osmanlı Devleti'nde temel karaya çıkış noktası olan Gelibolu'da kendilerine hastane olarak kullanabilecekleri mahaller tahsis edilmiştir. Bunun için gerekli hazırlıklar, bizzat Gelibolu Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgede yabancı doktorlar da görevlendirilmiş ve kendilerine konaklamaları için haneler tahsis edilmiştir. Komisyon, başta müttefik orduların konaklaması amacıyla pek çok evin kiralanmasını veyahut tahliye edilerek müttefik ordu komutanlarına tahsis edilmesini sağlamıştır.[691] Tedarik edilen hanelerin kiraları komisyon mal sandığından karşılanmıştır. Bu hanelerden General Canrobert'e tahsis olunan konak, sonradan hastane ve kilise olarak da kullanılmıştır.[692] Gelibolu'ya gelen müttefik askerler için Gelibolu Komisyonu marifetiyle tahsis edilerek sonradan hastaneye dönüştürülen hanelerden birisi de Dergah-ı Ali Kapucubaşılarından Ahmet Ağa'nın hanesi olmuştur. Dört aylık olarak kiralanan hanenin iki aylığı komisyon sandığından ödenmekle birlikte kalan kısmı ödenmediğinden Ahmed Ağa ziyana uğradığı gerekçesiyle Gelibolu Kaymakamı'na yazdığı tahriratla gereğinin yapılmasını talep etmiştir.[693] Gelibolu Kaymakamlığı'ndan gelen yanıtta ise Gelibolu Komisyonu'nun bölgeden ayrılmasından sonra kiralanan pek çok evin kirasının ödenemediği, zira kaymakamlığın bu konuda ödeme yapma yetkisinin olmadığı beyan edilerek; kimseye mal sandığından para verilmediği, herkesin hakkını talep ettiği ve verilmesine karar verilmesi durumunda tümünün ödeneceği ifade olunarak durum Sadaret'e aktarılmıştır.[694]

Müttefik ordu askerlerinin Gelibolu'ya varmalarının ardından Gelibolu Mevlevihanesi kendilerine hastane olarak tahsis edilmek istenmiştir. Hatta Mevlevihane şeyhinin itirazlarına karşı ısrar edilmişse de sonradan böyle bir ibadetgâhın hastaneye dönüştürülmesinin uygunsuz olacağı kabul edilmiştir. Bunun üzerine 80 kadar nefer alabilecek kapasiteye sahip kaymakam konağı, bu işe tahsis edilerek hastaneye dönüştürülmüştür. Altmış adet yatak yaptırılarak bu hastaneye konulmuştur. Hasta sayısının artması ihtimaline karşı Sultaniye Kalesi civarında bulunan hacim olarak geniş ve daha önceden müttefik ordu askerleri için tahliye ettirilmiş karantinanın belirli bölümlerinin de hasta ikameti için uygun olduğu, İngiltere Devleti memurları tarafından ifade edilmiştir. Tahsis edilen hanelere ilişkin masraflar Edirne, Filibe ve Selanik emval sandıklarından karşılanmıştır.[695]

691 BOA., MVL. 274 – 19., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).; BOA., İ. DH. 298 – 18817., 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).
692 BOA., A. MKT. UM. 250 – 14., 1272.
693 BOA., A. MKT. UM. 233 – 23., 16 Nisan 1856, (10 Şaban 1272).
694 BOA., A. MKT. NZD: 196 – 97., 27 Nisan 1856, (21 Şaban 1272).; BOA., HR. MKT. 147 – 62., 11 Haziran 1856, (7 Şevval 1272).
695 BOA., MVL. 274 – 39., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 604, s. 7., 7 Receb 1270.

Müttefik orduların bir kısmı ise doğrudan İstanbul'a çıkmıştır. İttifak antlaşmaları imzalanmadan önce Osmanlı Devleti'ne destek vermek amacıyla Boğaz'a gelerek demirleyen müttefik donanmaların sıhhî ihtiyaçları da Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Serviburnu'na demirleyen Fransız donanmasındaki hastalar için Serviburnu'nda bulunan karakolhanenin belirli bir bölümünün tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat sonradan karakolun hem hastaları hem de içerisinde konaklamakta olan Osmanlı askerlerini barındırmaya kifayet etmeyeceği göz önünde bulundurularak Fransızların Tarabya'daki devlet hastanesi ile Serviburnu'ndaki karakol arasında seçim yapmaları istenmiştir. Serviburnu'nun havasının, karakolu hastane olarak tebdil etmeye uygun olmaması nedeniyle burasından vazgeçilerek hastaların, Tarabya Hastanesi'ne nakil olunması uygun görülmüştür. Hastane mallarının tümüyle eskitilip kullanılmaz hale getirilmemesi ve ilk teslim edildiği halde geri alınması için defterler tanzim edilmiş ve birer suretleri taraflara takdim olunmuştur.[696]

İttifak antlaşmasının imzalanması ile birlikte İstanbul'a çıkan Fransız askerleri için ise Rami ve Davutpaşa kışlalarından birisinin tahliye ettirilerek verilmesi kararlaştırılmış, verilen karar üzere Davutpaşa Kışlası tahsis edilmiştir.[697] Sonradan bu kışlaya Ramizçiftliği, Maltepe kışlaları, Beyoğlu'ndaki Rus Sefarethanesi, Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası, Maslak Ordugâhı, Ayasofya ve Binbirdirek mevkileri de eklenmiştir. Fransızlar kendilerine tahsis edilen binaları hem kışla hem de hastane olarak kullanmışlardır.[698] Fransız Ordusu için hastane olarak tahsis edilen bir diğer mekan da Sarraf Artin'in sahilhanesi olmuştur. Hazine-i Hassa ve Maliye nezaretlerine yazılan tezkirede Sarraf Uzun Artinoğlu Artin'in Kuruçeşme'de bulunan sahilhanesinin, Fransız Ordusu hastaları için gerekli olduğu bildirilmiştir. Söz konusu sahilhanenin aylık 1.500 kuruş bedel ile Fransız Ordusu'na tahsis edilmesi ve kira bedelinin Sarraf Artin'in borçlarına mahsuben Hazine-i Celile'den karşılanması kararlaştırılmıştır.[699]

Beyoğlu'nda bulunan Fransız Ordusu hastaları için tahsis edilen bir mekân da Mecidiye Kışlağı olmuştur. Fakat tahsis edilmesinden önce kışlağın harap olan bazı yerlerinin tamir edilmesi gerekmiştir. Ebniye meclisi tarafından yapılan keşif sonucunda öncelikle bozulmuş olan suyollarının tamiri kararlaştırılmıştır. Ön keşif defterinde bu tamir işinin 16.536 kuruşa mal olacağı belirlenmiştir. Ticarethane ile gerçekleştirilen haberleşme neticesinde tamirat masrafları, Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir.[700]

696 BOA., İ. HR. 104 – 5115., lef. 3 – 6., 25 Aralık 1853, (24 Rebiü'l-evvel 1270).
697 BOA., İ. HR. 107 – 5282., 4 Haziran 1854, (8 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 176 – 4., 16 Cemaziye'l-evvel 1272.; BOA., İ. HR. 128 – 6442., 24 Ocak 1856, (19 Cemaziye'l-evvel 1272).
698 Slade, s. 397.
699 BOA., HR. MKT. 100 – 86., 4 Şubat 1855, (16 Cemaziye'l-evvel 1271).
700 BOA., İ. DH. 343 – 22575., 16 Nisan 1856, (10 Şaban 1272).

Darülfünun binası, Fransız askerleri için geçici bir hastane olarak tahsis edilmişse de binanın eskiliği nedeniyle çatısının ve kiremit döşemelerinin herhangi bir zarara yol açmadan değiştirilmesi ve sundurmasının genişletilmesi gerekmiştir. Bina alelacele tahsis edildiğinden içerisinde bulunan kereste ve diğer edevatın kaldırılması lazım gelmiştir. Bunların harap olmaktan korunması amacıyla Darülfünun binasının arsasında bir sundurma inşa edilerek; söz konusu alet ve edevat sundurmaya nakledilmiştir. Binanın içinde gerçekleştirilecek tadilat konusunda Fransa Devleti, doğacak masrafları kendi üstleneceğini, sefarethane vasıtasıyla bildirmiştir. Fakat çatı ve kiremit masraflarını, Osmanlı Devleti üstlenmiş ve ortaya çıkacak masrafın keşfi için Ticaret Nezareti tarafından bir keşif defteri tanzim ettirilmiştir. Buna göre çatı ve kiremitlerin tamirine ilişkin tahmini masrafın 968 kese kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır. Tanzim edilen defter, Maliye Hazinesi'ne havale edilerek hemen tamir işine başlanmıştır.[701] Bu iş için Memur Hacı Ali Efendi görevlendirilmiştir. İhtiyaç duyulan kereste ile diğer edevatların maliyeti toplamda 1.041 keseye ulaşmış ve Meclis-i Vâlâ kararı üzere bu masraf, binanın içerisinde bulunan kerestenin satılmasıyla karşılanmıştır.[702] Tamirat işlerinin tamamlanmasının ardından bina boşaltılarak; Temmuz ayı başında Fransa Devleti'ne teslim edilmiştir.[703] Darülfünûn binası civarında bulunan iki odalı hane, hastanede çalışan hekimler tarafından ikamet amacıyla talep edilmiştir. Bunlardan bir tanesinin tahsisi mahalle ahalisinin ilgili hanenin mahalle içerisinde bulunmasından kaynaklanan şikayetleri nedeniyle mahzurlu görünmekle birlikte Ticaret Nezareti tarafından bu talep, iki hanenin de Darülfünun binasının teferruatından bulunduğu gerekçesiyle uygun görülmüştür.[704]

Gelibolu'da bulunan Fransız askerlerinin bir kısmı, Edirne üzerinden Varna'ya sevk edilmiştir. 16 Haziran 1854 tarihine gelindiğinde Edirne'de bulunan Fransız askeri sayısı 6 bine varmıştır. Bunlardan bir kısmı Tunca Nehri kenarında kurulan çadırlara yerleştirilmiş, bir kısmı ise Edirne Kışlası'nda ikamet ettirilmiştir. Kışlada bulunan daireler ise müttefik ordu zabitlerine ayrılmıştır. Kışlanın bir tarafına 200 yataklı bir hastane oluşturulmuş ve Fransız askerlerinin alışverişlerinde zorluk çekmemeleri amacıyla bir frank beş kuruş itibariyle tatbik olunması kararlaştırılmıştır.[705]

701 BOA., A. AMD. 62 – 60., 1271.; BOA., İ. DH. 316 – 20367., 9 Mart 1855, (19 Cemaziye'l-ahir 1271).; BOA., İ. DH. 316 – 20416.,12 Mart 1855, (22 Cemaziye'l-ahir 1271).

702 BOA., İ. MVL. 333 – 14302., 7 Haziran 1855, (21 Ramazan 1271).

703 BOA., İ. HR. 132 – 6762., 25 Haziran 1856, (21 Şevval 1272).

704 BOA., A. MKT. MHM. 71 – 45., 23 Haziran 1855, (7 Şevval 1271).; BOA., A. AMD. 59 – 10., 1271.; BOA., İ. DH. 321 – 20833., 14 Haziran 1855, (28 Ramazan 1271).

705 Ceride-i Havadis, Numara 693, 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).; BOA., İ. HR. 115 – 5633., 17 Kasım 1854, (25 Safer 1271).

Fransa Devleti maslahatgüzarı tarafından 20 Aralık 1854 tarihinde sefaret baş tercümanına yazılan talimatta; Kırım'da bulunan Fransız askerinin sayıca artması nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tahsis edilen hastaneler yeterli gelmeyeceğinden, Mekteb-i Harbiye'de bulunan öğrencilerin başka bir yere yerleştirilmesiyle, burasının ve Topkapı Kışlası'nın Fransız Ordusu hastalarına tahsis edilmesi istenmiştir. Söz konusu tezkire Sadaret'te görüşülerek gereğinin yapılması Seraskerlik'e havale edilmiştir.[706] İstanbul'daki on üç hastanenin haricinde Fransız Ordusu'na Kırım, Varna, Çanakkale ve Edirne'de de çok sayıda hastane tahsis edilmiştir. Fransız Ordusu askerî başhekimi Dr. Scrive'e göre savaşın sonlarına doğru Fransız askerlerine tahsis edilen hastane ve yatak sayıları Tablo 52'deki gibidir.[707] Buna göre Fransız hastalar için tahsis edilen toplam 14 hastanenin yatak kapasitesi 9.850 – 10.350 yatak civarındadır. En büyük hastane ise Beyoğlu, Davutpaşa, Ramiz ve Gülhane hastaneleri olup yatak kapasiteleri binin üzerindedir.

Tablo 52: Fransız Ordusu'na Tahsis Edilen Hastaneler ve Yatak Kapasitesi

Hastane	**Yatak Kapasitesi**
Beyoğlu Hastaneleri	1.500 – 2.000
Dolmabahçe Hastaneleri	600
Davutpaşa Hastaneleri	1.200
Gülhane Hastaneleri	1.400
Ramiz Çiftlik Hastaneleri	1.200
Talimgâh Hastaneleri	600
Harbiye Mektebi Hastaneleri	500
Maltepe Hastaneleri	400
Maslak Hastaneleri	500
Kanlıca Hastaneleri	250
Rus Sefareti Hastaneleri	200
Varna Hastaneleri	500
Nagara Hastaneleri	500
Gelibolu Hastaneleri	500
Toplam	**9.850 – 10.350**

Kaynak: Arslan Terzioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hastaneler, Kırım Harbi Esnasında Osmanlı Hastaneleri ve Dünya Hastaneciliğine Etkileri", Toplum ve Tarih Dergisi, Cilt: 15, 1991, s. 42.

706 BOA., İ. HR. 116 – 5666.; 14 Aralık 1854, (23 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., A. AMD. 53 – 25., 13 Aralık 1854, (22 Rebiü'l-evvel 1271).

707 Terzioğlu, ss. 40 - 42.

İngiliz Ordusu, savaş ilanından önce destek amacıyla İstanbul'a geldiğinde Amiral Dundas tarafından Lord Stratford Redcliff'e yazılan tebligatta; kumandasında bulunan donanmaya bir hastalığın zuhur etme olasılığına karşın karada da bir hastanenin bulunmasının şart olduğundan bahsedilerek; Tarabya'da bulunan bir hanenin münasip ise taraflarına tahsis edilmesi hususu bildirilmiş ve Lord Stratford da bu durumu Bâb-ı Âli'ye iletmiştir. Söz konusu hane Tarabya Kasrı'nın bitişiğinde bulunmakla birlikte Amiral Dundas'ın talebi üzerine İngiliz deniz askerlerine tahsis edilmiştir.[708]

Bununla birlikte Fransızlar hastane olarak kullanılabilecek en iyi binaları İngilizlerden daha önce davranıp almışlardı. İngilizlere kalan binalar çok kalabalıktı ve berbat bir durumdaydı. Birçok asker ishalden muzdaripti. Su neredeyse hiç yoktu. Eskimiş su tesisatı arızalıydı ve ısıtma sistemi çalışmıyordu. Üsküdar yakınındaki Haydarpaşa Hastanesi'nde her gün 50 ile 60 asker ölüyordu. Bir hasta, son nefesini verir vermez dikilen battaniyesi içinde hastane yakınındaki bir toplu mezara gömülüyor ve yatağı başka bir hastaya veriliyordu.[709] Modern hemşireliğin kurucusu sayılan Florence Nightingale (1820 – 1910) 4 Kasım 1854'te beraberinde kendi yetiştirdiği 38 gönüllü hemşire ile birlikte İstanbul'a geldi. Yaralanan ve sıtma, kolera, tifüs ve dizanteriye yakalanan askerlerin tedavi ve bakımı için Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nın kuzeybatı köşesindeki kulede yer alan İngiliz askerî hastanesinde çalıştı. Hastanenin hijyenik koşullarını radikal bir biçimde düzeltti.[710]

Savaş sırasında İngiliz Ordusu'na ilk önce Haydarpaşa Hastanesi tahsis edilmiştir. Fakat bu hastanenin yetersiz gelmesi ve İngiliz Ordusu'nun Kırım'a sevk olunması nedeniyle boşalan Selimiye Kışlası'nın eski bölümü ile yine Selimiye Kışlası'nın civarında bulunan Kavak Kasrı da İngiliz Ordusu'na hastane olarak tahsis edilmiştir. Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Hastanesi'nin harap durumda olmalarından dolayı öncelikle tamir edilmeleri gerekmiştir. 1855 yılı sonunda ise Çengelköy'de bulunan Kuleli Kışlası Hastanesi ile Tarabya'da bulunan Sultan Köşkü ve daha sonra ise Beyoğlu'nda İngiliz Hastane olarak adlandırılan bir bina İngilizlere verilmiştir.[711]

708 BOA., İ. HR. 104 – 5111., 12 Aralık 1853, (11 Rebiü'l-evvel 1270).
709 Figes, s. 317.
710 Lady Emelia Bthyna Hornby, **Kırım Savaşı Sırasında İstanbul**, çev. Kerem Işık, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 18.
711 BOA., A. MKT. MHM. 62 – 96., 10 Nisan 1855, (22 Receb 1271).

Müttefik ordu askerlerinden hasta ve yaralı olanlar için pek çok sefer tahsis edilen mekanlardaki Osmanlı askerleri yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Kuleli Kışlası'nın İngiliz askerlerine tahsis edilmesi örneğinde kışlada bulunan Osmanlı asker ve hastaları başka yerlere naklolunduğu gibi Karadeniz Boğazı'nda bulunan Liman-ı Kebir Hastanesi'nin İngiltere Ordusu'nun hastalarına tahsis edilmesiyle birlikte de söz konusu hastanede bulunan Nizamiye Ordusu'nun topçu hastalarının Kavak Tahaffuzhanesi'ne nakli kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte ortaya çıkan kolera illeti nedeniyle Kavak Tahaffuzhanesi de tahliye edilmiştir. Hasta olan topçu neferler, Macar Kalesi'nde bulunan istihkamata ilave olunmak üzere satın alınmış olan bir iki oda harabhane ile birleştirilmiştir. Fakat böyle bir yerde hastaların tedavi ve muhafazaları uygun olmayacağından, Liman-ı Kebir'de bulunan ve yangın sonucunda yanmış bazı hane arsaları üzerine 60 nefer kapasiteli bir hastanenin inşası kararlaştırılmıştır. Bu hastanenin 15 bin kuruş masrafla inşa edilebileceği, yapılan keşif sonucunda tahmin edilmiştir.[712] Cepheden gelen yaralı ve hasta sayısının artmasıyla Beyoğlu'nda bulunan Saint George Hastanesi, Üsküdar'da bulunan eski Sultan Sarayı ve sarayın yanındaki binalarda tesis edilen Palace Hospital ve Stable Hospital, Tarabya'da bulunan Sultan Köşkü'nden hastaneye dönüştürülen Royal Naval and Marine Hospital adıyla bilinen deniz hastanesi, Haliç'te bulunan Bombay isimli bir İngiliz gemisi ile Memduhiye isimli eski bir Osmanlı savaş gemisi de hastaneye dönüştürülerek İngiliz Ordusu'na tahsis edilmiştir.[713] Bununla birlikte iyileşen askerlerin diğer hastalarla aynı yerde bulunmalarından dolayı tekrar hastalanmaları ihtimaline karşı İngiltere Devleti, İzmir'de bulunan konsolosları vasıtasıyla o esnada boş olan İzmir Karantinahanesi'ni talep etmiş ve bu karantinahaneden 300 hasta alabilecek bir alan kendilerine tahsis edilmiştir.[714] Osmanlı Devleti tarafından müttefik devletler için teşkil edilen veyahut tahsis edilen hastaneler Harita 8'de gösterilmiştir.

712 BOA., İ. DH. 304 – 19300., 25 Temmuz 1854, (29 Şevval 1270).

713 Oya Dağlar, "Kırım Savaşı'nda Orduların Sağlık Durumu ve Bir Belge", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 12, İstanbul, 2004, s. 48., Bedi Şahsuvaroğlu, "Kırım Harbinde İstanbul Hastaneleri", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 10, 1965, s. 22.

714 BOA., HR. SYS. 1352 – 22., 24 Mart 1855, 5 Receb 1271.

Harita 8: Kırım Savaşı Sırasında İstanbul'daki Hastaneler

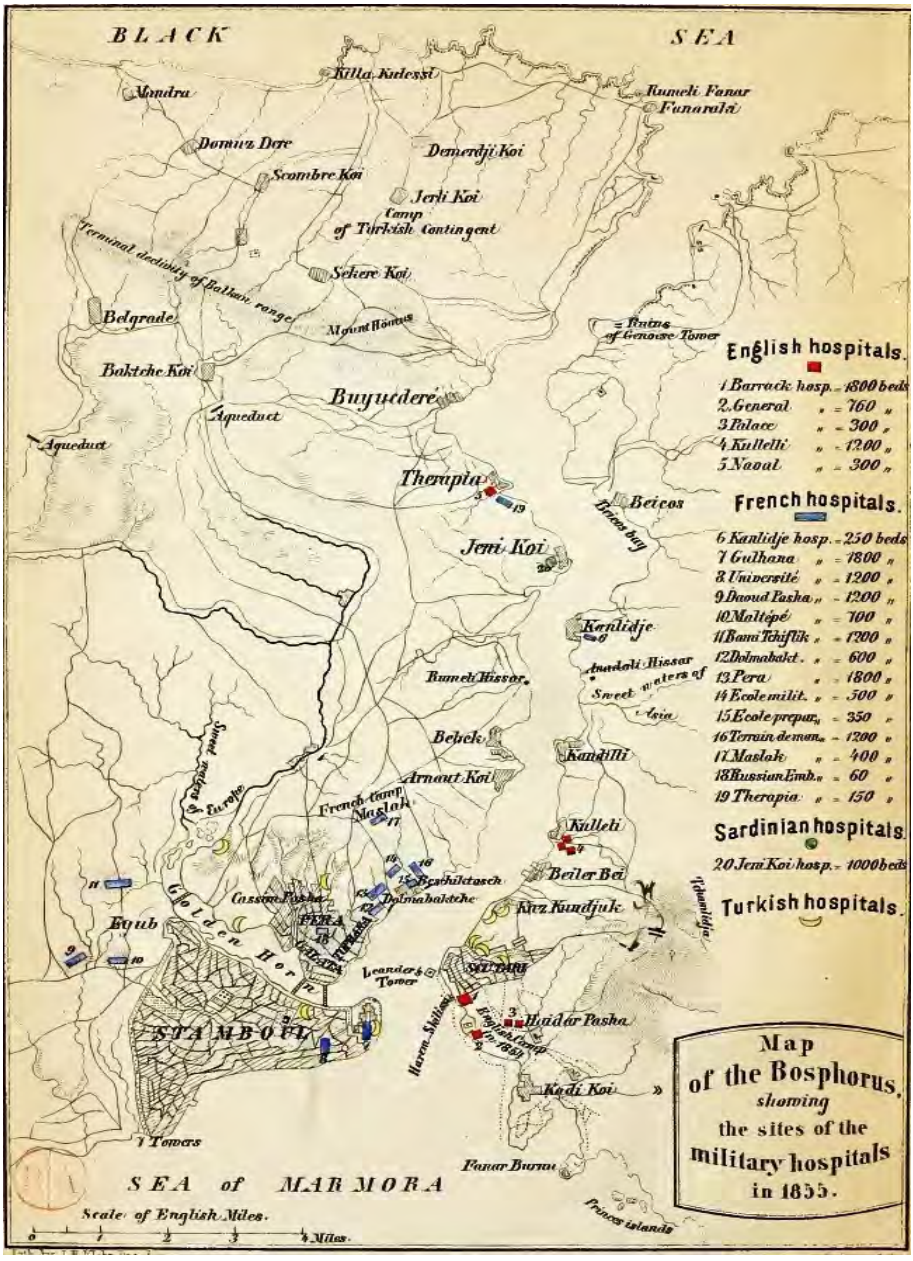

Kaynak: Peter Pincoffs, **Experiences of a Civilian in Eastern Military Hospitals**, Williams and Norgate, 1857, s. 6.

Osmanlı ve müttefik devlet askerlerinin Varna'dan Kırım'a sevki tamamlandıktan sonra bazı kalyon ve fırkateynler hastaneye dönüştürülmüştür. Osmanlı askerleri için Mesudiye ve İngiltere Ordusu askerleri için ise Memduhiye isimli kalyon ve fırkateynlerin hastane şekline konulması kararlaştırılmıştır. Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vâlâ'ya verilen bir kıta takrirde adı geçen kalyon ve fırkateynlerin hastaneye dönüştürülebilmesinin 100 bin kuruş masrafla gerçekleşebileceği belirlenmiştir. İngiltere Ordusu askerleri için hastaneye dönüştürülecek gemi konusunda İngiliz Amiral Boxer tarafından bir numune takdim edilerek oluşturulacak hastane gemisinin belirlenen numuneye uygun şekilde 250 yataklık olarak inşa edilmesi ve inşasının 25.875 kuruş masrafla gerçekleşebileceği ifade olunmuştur. Gemilerin hastaneye dönüştürülmesine ilişkin masraflarının İngiltere Devleti tarafından üstlenilmesinin yakışık almayacağı düşünülerek Maliye Hazinesi'nden Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne 100 bin kuruş ihtiyat tertibinden olarak verilmiş ve İngiltere Devleti herhangi bir bedel ödemeyi talep ederse ona göre hareket edilmesi kararlaştırılmıştır.[715]

Müttefikler kışla ve hastane yapmak için Harbiye, Bahriye ve Tıbbıye mektepleri dâhil olmak üzere İstanbul'daki hükümet binalarının hemen hepsini istemiş ve elde etmiştir. Böylece Fransızlar 12 bin İngilizler ise 5 bin hasta için yer elde etmiştir. Fransızlar askerî bir gaye ile düşünerek binaları işine göre hem hastane hem müstahkem kışla gibi kullanılmak üzere seçtiklerinden İstanbul şehrine içeriden ve dışarıdan her anlamda hâkim olmuşlardır.[716] Buna karşın mevcut kapasite iki devlet için de yeterli olamamıştır. Savaş boyunca Fransızların 114.668 hasta ve yaralısı İstanbul'a ve 39 bin kadar hasta ve yaralısı ise Toulon ve Marsilya'ya taşınmıştır. Haftada iki defa İstanbul'dan Marsilya'ya işlemekte olan posta vapuru, her seferinde 160 – 200 yaralı taşımıştır. Bunların çoğu ise yolda ölmüştür. İngiltere Ordusu'ndan İstanbul, Renköyü ve Abydos'taki hastanelere nakledilen asker sayısı ise 33.086 olmuştur.[717]

Osmanlı Devleti, müttefik askerlerin dini ihtiyaçlarını da gidermeye çalışmıştır. Fransız askerlerinin kısım kısım Varna'ya sevk olunmaları ile birlikte bölgede bulunan Latin Mezhebi'ne mensup kişi sayısı artış göstermiş ve bunun üzerine dini gereksinimlerin yerine getirilebilmesi amacıyla bir şapelin inşasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için uygun bir yerin tahsis edilmesi, Fransız Sefareti tarafından Osmanlı mercilerine bildirilmiştir. Bölgedeki diğer kiliselere benzer şekilde zararsız bir mahalde küçük bir mabed inşa edilmiştir.[718] Aynı şekilde İngiltere Ordusu'na mensup kara ve deniz askerleri için hediye

715 BOA., İ. MVL. 319 – 13554., 19 Kasım 1854, (27 Safer 1271).
716 Slade, s. 395.
717 Terzioğlu, s. 42.; Karayaman, s. 66.
718 BOA., İ. HR. 123 – 6151., 25 Ocak 1855, (6 Cemaziye'l-evvel 1271).

olarak Londra'dan on sandık İncil gönderilmiştir. Gümrük emanetine yazılan tezkire ile bu kitaplardan hediye olmaları nedeniyle herhangi bir gümrük ücreti alınmaması istenmiştir.[719]

5.4. MÜTTEFİK ORDULAR İÇİN KABRİSTAN TAHSİSATI

Savaştaki sağlık işlerinin bir tarafını da savaş süresince ölen müttefik askerlerin ölülerinin gömülmesi oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, müttefik devletler tarafından yapılan mezarlık yeri taleplerine çoğunlukla olumlu yanıt vermiştir. Buna karşın talep edilen bölgeler, Ticarethane ve Ebniye meclisleri tarafından tahkik edilmiş ve görevlendirilen memurlar vasıtasıyla haritaları çıkartılmıştır. Uygun görülmeyen alanların yerine yenilerinin tahsis edilmesine çalışılmıştır. Ayrıca harap olan veya etrafında duvar olmaması nedeniyle korunmaya muhtaç olan yerler, devlet tarafından tanzim ve tertip edilmiş ve meydana gelen masraflar da yine devlet tarafından karşılanmıştır.

Osmanlı Devleti'ne destek vermek amacıyla önce Beşike Körfezi'ne ve daha sonra Boğaz'a demirlemiş olan İngiliz ve Fransız donanmalarında görev yapan askerler için mezarlık yerine ihtiyaç duyulmuştur. Binbaşı İzzet Ağa tarafından Sadaret'e sunulan jurnal çerçevesinde Beykoz ve Serviburnu'nda bulunan mahaller, memur ve mühendisler tayin olunarak keşif ettirilmiş ve haritaları düzenlenmiştir. Fakat bu yerlerin Valide Sultan'a ait bir vakıf malı olması nedeniyle önce sultan tarafından satın alınması ve mukataya bağlanması gerekli görülmüştür. Yapılan tahkikatta İngiltere Sefareti maiyetinde bulunan gemi tayfalarından vefat edenlerin Serviburnu'nda gömüldükleri alanın tahminen 5.852 zirai ve bitişiğinde bulunan Nazır Yamacı isimli bayırın da 10.960 zirai genişliğinde olduğu ve bölgede bu iki parça araziden başka uygun bir yerin bulunmadığı belirlenmiştir. Ayrıca Valide Sultan'a ait vakıf mallarının daha sonra Beykoz'da İhtisap Nazırı Hüseyin Bey'in çiftliğine ilhak olunduğu tespit edilmiştir. Bu iki parça arazinin ne şekilde Hüseyin Bey'in arazisine eklendiği konusunda ihtilaf çıkmıştır. Nihayetinde arazinin çiftlik ile birlikte yıllık 300 kuruşa kiralanmasına karar verilmiştir.[720] Fransa Devleti'nin, İngiltere Devleti ile aynı mezarlığa defin işlemi yapmak istememesi halinde Sultaniye İskelesi'nin Beykoz tarafında doğru Top Taşımı olarak adlandırılan yerin yanındaki Ermeni mezarlığının altında bulunan 3.600 zirai genişliğindeki arazinin İngilizlere tahsis edilebileceği düşünülmüştür.[721]

İngiltere ve Fransa ordularından savaş sırasında ölenler için İstanbul'un farklı yerlerinde mezarlıklar tahsis edilmiştir. Ölen askerlerin bir kısmı ise kara-

719 BOA., HR. MKT. 78 – 35., 5 Haziran 1854, (9 Ramazan 1270).
720 BOA., İ. HR. 104 – 5115., lef. 1. ve lef. 2., 26 Kasım 1853, (24 Safer 1270).
721 BOA., İ. HR. 104 – 5115., lef. 7. ve lef. 8., 2 Kasım 1853, (19 Safer 1270).

ya çıkış noktası olan Gelibolu'ya defnedilmiştir. Herhangi bir uygunsuzluğa meydan vermemek için mezarlığın etrafına adam ve hayvan giremeyecek şekilde duvar çekilip, kapı yaptırılması Gelibolu Kaymakamı'na bildirilmiştir. Kaymakam tarafından gönderilen şukkada bir usta tarafından keşif yaptırıldığı ve bölgenin genişliğine de vurgu yapılarak toplam 750 zirai duvarın her bir zirai 25'er kuruştan toplamda 18.750 kuruş masraf ile inşa edilebileceği bildirilmiştir. İnşaat masraflarının mal sandığından verilerek sonradan bu masrafın fevkalade masraf kaydı ile Hazine-i Celile tarafından ödenmesi uygun görülmüştür.[722]

Müttefik ordu askerlerine tahsis edilen her bir hastane için ölülerin gömüleceği bir de kabristan tahsis edilmiştir. Bu şekilde mezarlık olarak tahsis edilen yerlerin etrafı açık kalmış ve sonradan kapatılması gerekmiştir. Fransa Devleti'ne tahsis edilen Gülhane Hastanesi'nde meydana gelen ölümler için Silivri Kapısı haricinde bulunan bir mahalin kabristan olarak tahsis edilmesi hususu Seraskerlik'e bildirilmiştir. Evkaf-ı Humayun Nazırı ile irtibata geçilerek bölgenin haritası tanzim edilmiştir. Fakat tahsis edilmesi talep edilen alanın dar olması ve müslüman mezarlığına yakın olması nedeniyle buradan vazgeçilerek; Veli Efendi Sahrası civarında Fil Damı olarak adlandırılan ve etrafı duvarla çevrilmiş 10 dönümlük bir arazinin miri araziden olarak Fransız askerlerine tahsisi kararlaştırılmıştır.[723] Tarabya'daki hastanede vefat eden ölüler için ise Beykoz tarafında bir mezarlık tahsis edilmiştir.[724] Üsküdar civarında İngiltere Ordusu için tahsis edilen mezarlığın etrafının, İngiltere Sefareti'nden tercüman Pisani'ye verilen talimat ile ne kadar fiyat ile olursa olsun çevrilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Ebniye Meclisi'nden memurlar görevlendirilip, bölge, keşif ve muayene ettirilerek; duvar inşasının 35.872 kuruşa mal olacağı tahmin edilmiştir. Keşif defteriyle birlikte haritalar çizilerek Sadaret'e takdim edilmiştir.[725]

İngiltere Devleti için Tarabya Hastanesi civarında bir kabristan tahsis edilmesi düşünülmüş ve Tarabya Kasrı'na da yakın olan bu yerin, Ticaret Nezareti'nin tahkikatı neticesinde İngiltere'ye tahsisi uygun görülmüştür.[726] İngiltere Ordusu'na verilen Haydarpaşa Hastanesi civarında da bir mezarlık tahsis edilmiştir. Tahsis olunan mahallerin, Ticaret Nezareti tarafından tanzim olunan haritası, İngiltere Sefareti'ne takdim edilmiş ve tahsis edilen bölgenin

722 BOA., İ. HR. 135 – 6960., 12 Eylül 1856, (13 Muharrem 1273).
723 BOA., A. AMD. 53 – 48., 31 Aralık 1854, (10 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. HR. 116 – 5695., 1 Ocak 1855, (11 Rebiü'l-ahir 1271).
724 BOA., İ. HR. 104 – 5115., 25 Aralık 1853, (24 Rebiü'l-evvel 1270).
725 BOA., İ. HR. 118 – 5762.,11 Şubat 1855, (23 Cemaziye'l-evvel 1271).
726 BOA., İ. HR. 114 – 5575., 13 Ekim 1854, (20 Muharrem 1271).; BOA., HR. MKT. 87 – 6., 26 Eylül 1854, (3 Muharrem 1271).; BOA., HR. MKT. 91 – 7.,20 Ekim 1854, (27 Muharrem 1271).

40.525 zirai genişliğinde olduğu belirlenmiştir.[727] Savaşta ölen İngiliz subay ve neferleri için Galatasaray civarında tahsis edilen arsada bir kilise inşa edilmesine karar verilmiştir.[728] Kırım Savaşı'nın anısına olarak 1858 yılında inşasına başlanan bu Anglikan kilisesi 1868 yılında ibadete açılmıştır.

Fransa Sefareti tarafından mezarlık olarak talep edilen bir diğer yer de Şişli Hanı olarak adlandırılan mevkide bulunan karakolhanenin üst tarafındaki bölge olmuştur. Haritası tanzim olunan bölge, hristiyan mahallesi olmakla birlikte hem uzak hem de taşlık olmasından dolayı konu sefarethane ile görüşülmüş ve mezarlık olarak tahsisi uygun görülmüştür.[729]

Fransız askerlerinin ölülerine tahsis edilmiş olan Maltepe, Kanlıca, Maslak ve Adalar'daki kabristanlarda bulunan ölüler, daha sonra İstanbul'da bulunan bir Fransız subayı vasıtasıyla Feriköy'e naklettirilmiştir. Kabristanların nakli 12.339 kuruşa mal olmuş fakat Feriköy Kabristanı'nın dar gelmesi nedeniyle kabristanın yakınında bulunan 10.479 ziraılık arazi de bu kabristana dahil edilmiştir. Arazi her bir zirai için 10 – 12 kuruş verilerek toplam 9 bin kuruş masrafla Osmanlı Devleti tarafından satın alınmış ve Fransız kabristanı olarak tahsis edilmiştir.[730]

Fransız askerlerine kabristan olarak tahsis edilen yerlerden bir tanesi de Beyoğlu'dur. Fransız askerleri için tahsis edilen bu kabristanın etrafı, sonradan duvar ile çevrilmek istenmiş ve durum Ticaret Nezareti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine söz konusu yer keşif ettirilerek; Hacı Dimitri adında bir kalfaya normal keşif bedeli olan 121.200 kuruştan yapılan indirimle 118.000 kuruşa duvar inşa ettirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu meblağın Hazine-i Celile tarafından ödenmesi hususu Maliye Nezareti'ne havale kılınmıştır.[731]

İngiliz ve Fransız askerlerinden ölenler için Tarabya'da iki parça alan daha mezarlık olarak tahsis edilmiştir. Ticaret Nezareti tarafından mühendisler görevlendirilerek bölgenin haritası çıkartılmış ve sefaretlere takdim edilmiştir. Sonradan bu kabristanlardan Fransızlara tahsis olunmuş olan ve kare şeklinde ve 4.437 arşın genişliğindeki kısma bir kapı inşa edilmesi gerekli görülmüştür. Bunun üzerine Ebniye Meclisi tarafından kabristanın haritası, müstakil olarak tanzim olunmuş ve uygun yerden bir kapı açtırılmasına karar verilmiştir.[732]

727 BOA., A. AMD. 59 – 51., 1271.; BOA., İ. HR. 118 – 5785., 28 Şubat 1855, (10 Cemaziye'l-ahir 1271).
728 BOA., A. AMD. 72 – 37,1., 16 Haziran 1857, (23 Şevval 1273).
729 BOA., İ. DH. 318 – 20552., 2 Nisan 1855, (14 Receb 1271).
730 BOA., İ. HR. 221 – 12193., 1 Ocak 1865, (3 Şaban 1281).
731 BOA., İ. HR. 140 – 7363., 3 Mart 1857, (7 Receb 1273).
732 BOA., İ. HR. 116 – 5648., 1 Aralık 1854, (10 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., İ. HR. 117 – 5714., 10

Müttefik askerler için Varna'da tahsis edilmesi öngörülen mezarlık alanın Varna Kalesi'ne yakın olması nedeniyle sorun yaşanmıştır. Mezarlığın etrafına duvar inşa edilmesi hususunda Varna Muhafızı'na tahrirat yazılmışsa da kale yakınında böyle bir duvar inşa etmenin doğuracağı sakıncalar göz önünde bulundurularak duvar yerine demir parmaklık dikilmesi daha uygun görülmüştür.

Mezarlık etrafına yapılması öngörülen demir parmaklıkların 65.989 kuruş masrafla yapılabileceği hesaplanmıştır.[733]

Mezarlık tahsisinde kimi zaman özel mülkiyete tecavüz edilmiştir. Çiftçi Derviş Yunus Ağa'nın Topkapı dışında Maltepe Hastanesi civarında bulunan tarlası, Fransız askerlerinden ölenler için izinsiz olarak kullanılmıştır. Bunun üzerine çiftçi Derviş Ağa, Bâb-ı Seraskerî'ye başvurmuştur. Gönderilen memurlar vasıtasıyla tarlaya gidilerek defin olunan alanlar ölçülmüştür. Fakat emsaline göre daha düşük bir bedel ödenmesi ve yapılan ölçümlerden farklı olarak ölülerin gömülerek arazinin bozulması nedeniyle çiftçi 10 bin kuruş mahsul ve 10 bin kuruş da tarla bedeli olmak üzere 20 bin kuruş talep etmiştir. Bunun üzerine çiftçinin tarlası yerine aynı semtten başka bir tarlanın kendisine verilmesi düşünülmüştür. Çiftçi, mezarlık olarak kullanılmış olan 25 dönüm için dönüm başına bedel olan 800 kuruştan toplam 20 bin kuruş talep etmiş ve başka bir tarla verilmesine razı olmamıştır. Tarlanın toplam alanının 44 dönüm olduğu, bunun 25 dönümünün mezarlık olarak kullanıldığı, kalan 19 dönümün kendisine bırakıldığı ve beher dönümüne 800 kuruştan toplam 20 bin kuruşun ağaya ödenmesi 23 Şubat 1856 tarihli Meclis'te ifade olunmuştur. İlgili bedel fevkalade tertibinden olarak Maliye Hazine-i Celilesi tarafından ödenmiştir.[734]

Sardinya Ordusu hastaları için ise Yeniköy Hastanesi ve Kuyubaşı'nda bir kabristan tahsis edilmiştir. Bu kabristanın etrafına duvar çekilmesi, Sardinya Sefareti tarafından gerekli görülmüştür. Ticaret Nezareti tarafından yapılan keşifte etrafı çevrilecek alanın 9.016 arşın 6 parmak olduğu ve toplam masrafın 71.709 kuruş tutacağı belirlenmiştir. Burasından başka olarak Ayayorgi Kilisesi toprağında bulunan bir bölüm de Sardinya askerlerinin ölüleri için ayrılmıştır.[735]

Ocak 1855, (20 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., HR. MKT. 99 – 73., 15 Ocak 1855, (25 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., İ. HR. 132 – 6756., 22 Haziran 1856, (18 Şevval 1272).

733 BOA., A. AMD. 73 – 34., 1273.

734 BOA., İ. DH. 343 – 22571., 8 Ocak 1856 – 14 Nisan 1856, (29 Rebiü'l-ahir 1272 - 8 Şaban 1272).

735 BOA., İ. HR. 136 – 7001.,27 Eylül 1856, (27 Muharrem 1273).

ALTINCI BÖLÜM

MÜTTEFİK ORDULARIN LOJİSTİK İHTİYAÇLARININ GİDERİLMESİ

Rusya'nın Prut Nehri'ni aşarak Eflak ve Boğdan'a girmesini takip eden dönemde, İngiltere ve Fransa devletleri, gerek sefirleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti nezdindeki müdahaleleriyle, gerekse Viyana kongreleri çerçevesinde uluslararası platformlardaki tavırları ile sürece her zaman dâhil olmuşlardır. Müttefik devletler için süreç, çatışmayı barışçıl yollarla çözme çabalarından, Rusya'ya savaş ilan etmelerine ve savaş ilanından itibaren konumlandıkları farklı noktalar itibariyle doğrudan ya da dolaylı olarak savaşı sürdürmeleri çerçevesinde farklı zaman evrelerine ayrılarak incelenebilir.

6.1. MÜTTEFİK DEVLETLERİN RUSYA'YA SAVAŞ İLANI

Savaş tek taraflı dahi olsa başlamadan önce Menşikov'un hoşnutsuz bir şekilde İstanbul'daki temaslarını sonlandırıp ülkeyi terk etmesinin (19 Mayıs 1853) ardından 30 Mayıs 1853 tarihinde İngiliz hükümeti, İstanbul Sefiri Lord Stratford Canning'e gerekli görmesi durumunda İngiltere'nin Akdeniz filosunu İstanbul'a çağırma yetkisi vermiştir. Lord Canning, 2 Haziran 1853'te Osmanlı Devleti'ne destek olmak niyetiyle filonun, Malta'dan Çanakkale Boğazı'nın hemen dışında bulunan Beşike Körfezi'ne getirilmesine karar vermiş, İngiliz savaş gemilerinin 12 Haziran'da Beşike'ye gelmesinden sadece bir gün sonra ise Salamis'ten gelen Fransız donanması da İngiliz savaş gemilerine katılmıştır.[736] Beşike Körfezi'ne gönderilen İngiliz donanması, Amiral Dundas kumandasında olarak 2 kıta üç ambarlı, 4 kıta kalyon, 5 kıta fırkateyn ve maiyetlerinde birer adet 3 direkli vapur ile toplam 14 kıta savaş gemisinden oluşmaktaydı. Beşike önündeki İngiliz savaş gemisi sayısı sonradan 18 kıtaya yükseldi. 18 kıta savaş gemisi 830 top ile mücehhezdi ve 7.948 asker ile tayfa mevcudu vardı. Fransız donanması ise Amiral Lasos'un kumandasında 3 kıta üç ambarlı ve 4 kapak gemisiyle 4 kıta vapurdan meydana gelmekteydi.[737]

İngiliz ve Fransız donanmalarının, Beşike Körfezi önüne demirlemiş olmasına karşın Londra'da bir süredir yayılmakta olan haberler, Fransa ile İngiltere'nin Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgaline ilişkin görüş ayrılıklarına sahip olduklarını, İngiltere'nin donanmasını Çanakkale Boğazı'ndan içeri sevk etmekte tereddüt içerisinde bulunduğunu ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın muharebe etmemesi taraftarı olduklarını yazmışlardır. İngiliz ve Fransız yetkililer, iki ülke politikasının bir olduğunu, bu tür söylemlerin Rusların hile ve aldatmalarıyla iki ülkenin arasını açma girişimlerinden ve kârlarını arttırma

736 Fevzi, s. 7.; Anderson, s. 142.

737 BOA., A. MKT. UM., 138 – 56., 18 Haziran 1853, (11 Ramazan 1269).; Ceride-i Havadis, Numara 628, 22 Haziran 1853, (15 Ramazan 1269).; Ceride-i Havadis, Numara 639, 14 Ağustos 1853, (9 Zilkade 1269).

peşindeki tüccarların çabalarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Yetkililer ayrıca, Rusların Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne karşı olarak savaşa davet anlamına geldiğini fakat Osmanlı Devleti tarafından izin alınmaksızın Çanakkale Boğazı'ndan geçilmesinin Boğazlar Sözleşmesi'nin ihlali anlamına geldiğini ve elçilikler nezdinde gerçekleştirilecek girişimlerle sultanın emrine bağlı olarak donanmaların Karadeniz'e girip muharebeye başlayacağını bildirmişlerdir.[738]

Oysaki İngiliz kabinesinde Osmanlı Devleti ile birlikte savaşa girme hususu, pek çok kere tartışmalara konu olmuştur. Kabinede görevli politikacılardan Lord Dudley Stuart, Osmanlı Devleti'ni ticari menfaatler çerçevesinde desteklemekten yana iken liberal bir politikacı olan Richard Cobden ise gümrük tarifelerinin savaş için yeterli bir sebep olmadığı ve bununla birlikte Osmanlı Devleti ile yapılan ticaretin gereğinden fazla önemsendiği kanaatindedir. Cobden, Osmanlı yönetimi altında bulunan ülkelerin İngiltere'den gerçekleştiren ithalat içerisindeki payının az olduğunu ifade etmiş, üstelik İngiltere'nin Karadeniz'deki tüm ticaretini, Rusların Osmanlı kıyılarına yaptığı saldırılara borçlu olduğunu belirtmiştir. İngiltere tahıl ve keteni Osmanlı'dan değil Rusya'dan sağlamaktadır ve İngiltere açısından Osmanlı ile ticaretten beklenti oldukça zayıftır. Zira Rusya, Osmanlı Devleti ile kıyaslandığında daha fazla ticarileşmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, yolsuz bir ülkedir ve Rusya, Batı Avrupa'dan borç almadan herhangi bir savaşı da finanse edebilecek kapasitede değildir. Bu haliyle Rusya'nın İngiltere için bir tehdit oluşturma şansı da yoktur.[739] Buna karşılık Ceride-i Havadis'in 1 Mayıs 1853 tarihli ve 621 numaralı nüshasında Londra gazetelerinde; İngiltere Devleti tarafından Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya devletlerine gerçekleştirilen ihracattan bahsedilerek; Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticaret gün geçtikçe artarken, Rusya Devleti'ne yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının ise giderek azaldığı ifade edilmiştir. Buna göre İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdiği ihracatın toplam ihracatı içerisindeki payı 1840 yılında % 2,80 düzeyinde iken bu rakam Rusya için % 2,91'dir. 1851 yılına gelindiğinde ise bu rakam Osmanlı Devleti için % 5,30* iken Rusya için ise %1,84 düzeyinde gerçekleşmiştir.[740] Savaşın hemen öncesinde ise Osmanlı Devleti için bu oran % 4,8 düzeyinde gerçekleşmiş ve Eflak ve Boğdan'ın işgal edildiği 1853 yılında ise %3,3'e kadar düşmüştür.[741] Savaş yılı olan 1854

738 Ceride-i Havadis, Numara: 635, 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).
739 Karl Marx ve Friedrich Engels, s. 144.
* Kütükoğlu, 1976'da bu oran % 4,7 olarak verilmiştir.
740 Ceride-i Havadis, Numara: 621, 1 Mayıs 1853, (22 Receb 1269).; Elihu Burritt, **The Yearbook of the Nations for 1855**, Oxford University Book Collection, London, 1855, s. 10.; Badem, s. 63.
741 Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı – İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838 – 1850)**, Edebiyat

yılında ise İngiltere'nin Rus limanlarına olan ihracatı 1853 yılı değeri olan 1.230.510 sterlinden 43.006 sterline ve Rus limanlarından gerçekleştirdiği ithalat ise 1853 yılı değeri olan 8.820.841 sterlinden 2.134.028 sterline kadar düşmüştür.[742] İngiltere ile gerçekleştirdiği dış ticaret, Rusya'nın toplam dış ticaretinin üçte biri oranındaydı ve sadece işgal edilen prensliklerin İngiltere'den gerçekleştirdiği ithalat bile Rusya'nın İngiltere'den gerçekleştirdiği ithalattan daha fazlaydı. Bu rakamlar Rusya'nın birer Osmanlı Eyaleti olan Eflak ve Boğdan'ı işgali ile Sünne Boğazı'nı zapt etmesinin birer gerekçesi olarak da düşünülebilir.

Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'nın Eflak ve Boğdan'ın tahliyesine ilişkin olarak Gorçakof'a tanımış olduğu 15 günlük sürenin dolmasının ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya resmen savaş ilan etmesi ve 22 Ekim'de Ömer Paşa ve ordusunun Tuna'yı geçmesi, durumun vahametini arttırmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından yapılan davete icabet eden Fransız ve İngiliz donanmaları Beşike Körfezi önündeki gemilerini Çanakkale Boğazı'ndan geçirerek Beykoz önüne sevk etmiştir. İngiliz ve Fransız donanmaları Kasım ayı başında Büyükdere önüne demirlemiştir.[743] İngiliz Sefiri Lord Canning'in 14 Ağustos 1853 Pazar günü Meclis-i Mahsus'ta ele alınan mütalaasında müttefik kuvvetlerin Osmanlı tarafından yardıma çağrılması durumunda Karadeniz'in hangi sahillerine çıkartma yapabileceği ve kötü hava koşulları altında nereye sığınabilecekleri sorusu üzerine karaya asker çıkarmak için Varna ve gemileri barındırmak için Rumeli tarafında Süzebolu, Aynaada ve Burgaz ve Anadolu tarafında Sinop Limanı'nın uygun olduğu cevabı verilmiştir.[744]

Batılı güçlerin Osmanlı Devleti ile birlikte savaşa gireceklerine dair ilk somut işaret, İngiliz hükümetini temsilen General Sir John Burgoyne'un İstanbul'a gelmesi olmuştur. John Burgoyne, müttefik ordu askerlerinin karaya çıkarılabileceği uygun mevki ve merkez olarak Gelibolu'yu seçmiştir. Bu seçim, ileride İstanbul üzerine yürüyebilecek bir Rus kuvvetine karşı veya İstanbul'a gerçekleştirilebilecek doğrudan bir saldırıya karşı güvenli bir harekât üssü elde etmek niyetinden kaynaklanmıştır. General, Çanakkale Boğazı'nın da tahkim edilmesini tavsiye ettikten sonra Tuna Boyu'ndaki Osmanlı Ordusu hakkında gözlem yapmak üzere Bulgaristan'a geçmiştir.[745]

Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1976, s. 83.

742 **The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 32784, Londra, 1856, s. 5.

743 Takvim-i Vekayi, Def'a: 495, 16 Kasım 1853, (14 Safer 1270).; Türkgeldi, s. 29.; **Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, s. 90.; Fevzi, s. 29.; Virginia Aksan, **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700 – 1870**, çev. Gülçağlı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, ss. 473 – 474.; Ceride-i Havadis, Numara: 653, 4 Kasım 1853, (2 Safer 1270).

744 BOA., A.AMD. 48 – 41., 11 Zilkade 1269.

745 Slade, s. 214.

İngiliz ve Fransız savaş gemileri Boğaz'da demirli iken Rusya'nın Sinop Baskını'nı gerçekleştirmesi İngiliz ve Fransız kamuoylarında bir meydan okuma olarak algılanmış ve Rusların Karadeniz'e hâkim olması tehlikesi, Avrupa kamuoyunun bu baskına olan tepkisini sertleştirmiştir.[746] Sinop Olayı üzerine İngiltere'de kabine değişikliği meydana gelerek yönetim Lord Aberdeen'den aktivist Lord Palmerston'a geçmiş ve çok geçmeden İngiliz ve Fransız donanmaları Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak müştereken Karadeniz'e çıkarak devriye gezmeye başlamıştır.[747] İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e çıkmalarından Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı 2 ay içerisinde tahliye etmesine ilişkin ültimatomlarını verdikleri 27 Şubat 1854 tarihine kadar geçen süre içerisinde Çar, ilk olarak, İngiltere ve Fransa ile olan resmi ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir. Akabinde Viyana Konferansı çerçevesinde Osmanlı Devleti tarafından barış imzalamak için öne sürülen şartları reddetmiştir. 29 Ocak 1854'te Louis Napolyon tarafından kendisine yöneltilen teklife meydan okuma ile karşılık vermiştir.[748]

Rusya'nın İngiltere ve Fransa tarafından kendisine verilen ve Eflak ve Boğdan'ın tahliyesini şart koşan ültimatomunu reddetmesi üzerine İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya'ya karşı ittifak yapmayı kararlaştırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Reşid Paşa tarafından temsil edildiği ve Reşid Paşa'nın konağında gerçekleştirilen müzakerede İngiltere Devleti İstanbul Sefiri Lord Stratford de Redcliff ve Fransa Devleti ise yine İstanbul Sefiri olan Kont Baraquey d'Hilliers tarafından temsil edilmiştir. Muahede, Lord Stratford de Redcliff tarafından imzalanmakla birlikte Fransız Sefiri tarafından gerekli ruhsatnamenin yetişmemesi nedeniyle ertelenmiş, protokol şeklinde düzenlenerek; Fransız askerlerin Osmanlı Devleti'ne gelmesinin ruhsatnamenin gelmesinden sonra protokole ilave edilmesine karar verilmiştir. Resmi savaş ilanları ise Fransa için 27 Mart 1854 ve İngiltere için ise 28 Mart 1854'te gerçekleşmiştir*. 12 Mart 1854 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Devleti, Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen muahedeye göre; ilk olarak, daha önce Fransa ve İngiltere devletlerinin birer fırka donanması İstanbul'a gelmiş olmakla birlikte Fransa ve İngiltere devletleri, Osmanlı Devleti'nin himayesi amacıyla kara kuvvetlerini de uygun görecekleri yerlere çıkarabileceklerdir. İkinci olarak Rusya tarafından dolaylı veya dolaysız herhangi bir ateşkes veyahut barış teklifi geldiği anda taraflar birbirlerini

746 Emin Ali Çavlı, **Kırım Harbi**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957, s. 21.
747 BOA., A. AMD. 50 – 43., 5 Ocak 1854, (5 Rebiü'l-ahir 1270).; Türkgeldi, s. 30.; Anderson, s. 148.
748 Türkgeldi, ss. 32 – 36.; Fevzi, s. 29.
* Fransa ve İngiltere tarafından ilan-ı harbe karar verilmiş olduğuna dair sefaret yazışmaları için Bknz. BOA., İ. HR. 109 – 5348., 5 Mayıs 1854, 7 Şaban 1270.

haberdar edecekler ve bundan başka, devletler muahedenin bilgi ve izni olmaksızın Rusya ile herhangi bir ateşkes veya barış görüşmesine başlamayacaklarını taahhüt etmektedir. Üçüncü olarak barış antlaşmasının akd olunması ile muahede amacına ulaştığı anda Fransa ve İngiltere devletleri, barışın tesis edilmesi amacıyla Osmanlı ülkesine göndermiş oldukları kara ve deniz kuvvetlerini çekmek amacıyla gerekli tedbirleri alacaklar ve kırk gün içerisinde geçici olarak yerleşmiş oldukları tüm mevkileri, Osmanlı Devleti görevlilerine teslim edeceklerdir. Dördüncü olarak müttefik orduların düşmana karşı gerçekleştirecekleri harekâtlarda serbest davranma salahiyeti olacaktır. Osmanlı yetkilileri bu konuda kendilerine karışmayacaktır ve müttefik orduların karaya çıkmaları ile birlikte kendileri ve hayvanlarının iaşe ve levazımat ihtiyaçları konusunda her türlü desteği sağlayacaktır. Bununla birlikte müttefik ordular, Osmanlı kanun ve adetlerine riayet edeceklerdir. Savaşta gerçekleştirilecek topyekûn harekâtlara üç ordu kumandanları kendi aralarında müzakere ederek karar verecekler ve Osmanlı askerleri, müttefik askerler ile aynı hat üzerinde bulunmaları durumunda müttefik kumandanlar ile müzakere edilmedikçe herhangi bir harekât gerçekleştirmeyecektir. Son olarak bu muahede, imzalanmasının ardından altı hafta zarfında karşılıklı olarak mübadele olunacaktır.[749]

30 Mart 1854 Perşembe saat üçte İngiltere'nin Rusya aleyhinde ilan-ı harb ettiği Londra Sefareti'nden telgraf ile gelmiştir. Haberin birer sureti çıkarılarak tüm sefaretlere gönderilmiş ve İngiltere'nin ilan-ı harp kararının ardından Fransa Devleti'nin savaş ilanı da gecikmemiştir.[750] Osmanlı Devleti'nin savaş ilanından yaklaşık 5 ay sonra 28 Mart 1854 Pazartesi günü Fransa Devleti'nin meclis kararı ve İngiltere Devleti'nin parlamento kararı üzerine resmi savaş ilanı gerçekleşmiştir.

6.2. MÜTTEFİK ORDULARIN OSMANLI DEVLETİ'NE SEVKİ

İngiltere ve Fransa, resmi savaş ilanının ardından derhal savaş hazırlıklarına başlamıştır. Fransa, Brest Limanı'nda iki filo hazırlamış, bu filolardan birisi Baltık Denizi'nde harekât gerçekleştirmek, diğeri ise Akdeniz ve Ka-

749 BOA., HAT., 1647 – 10, 15 Cemaziye'l-evvel 1271.; BOA., İ. HR. 107 – 5263., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. HR. 109 – 5348., 5 Mayıs 1854, (7 Şaban 1270).; BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef 11 ve 12., 12 Mart 1854, (12 Cemaziye'l-ahir 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 506, 3 Temmuz 1854, (7 Şevval 1270).; Türkgeldi, **Mesail**, 1987, s. 37.; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih,** (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, ss. 322 – 324.

750 BOA., İ. DH. 109 – 5348., lef. 36., 27 Şubat 1854, (29 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. HR. 107 – 5284., 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).; BOA., İ. DH. 109 – 5348., lef. 36., 27 Şubat 1270, (29 Cemaziye'l-evvel 1270).

radeniz'deki deniz kuvvetlerini takviye etmek için yola çıkmıştır. Birliklerin Marsilya'dan gemilere bindirilme hazırlıkları yapılırken, ordunun Cezayir'de bulunan birliklerinden bir kısmının da kullanılması kararlaştırılmıştır. Fransız doğu ordusunun her birinde ikişer piyade bataryası olmak üzere 4 piyade tümeninden, iki atlı bataryası bulunan bir süvari tümeninden ve yedek topçulardan oluşturulması planlanmıştır. Böyle bir seferî orduyu toplamak için uzun zamana ihtiyaç duyulması nedeniyle savaş dönemindeki alaylar ile personel ihtiyacını karşılamak için barış zamanında farklı alaylardan 20 bin kadar iyi asker seçilerek iki tümen hazırlanmıştır. Fransa'dan geri kalmak istemeyen İngiltere, kara ordusunun büyük kısmını doğuya göndermek niyetindedir. Ancak İngiliz Ordusu, Fransız Ordusu'nun aksine paralı ve gönüllü askerlerden oluşmakta ve başlarında cesur fakat tecrübesiz ve rütbelerini talih ve tesadüflerle almış subaylar bulunmaktadır. İngiliz seferî ordusu, beş piyade ve bir süvari tümeni olmak üzere toplam 30 bin kişi ve 56 toptan oluşmuş ve bu ordunun toplanma yeri olarak ise Malta Adası seçilmiştir.[751]

İrlanda, İskoçya ve Birleşik Krallık'a bağlı diğer bölgelerden tertip edilen askerler, vapurlara bindirilerek öncelikle Malta'da toplanmış ve kısım kısım kararlaştırılan bölgelere sevk edilmiştir.[752] Askerlerin taşınmasında Hindistan ve Amerikan kumpanyalarına ait gemiler ile birlikte bir takım mühimmat gemileri ve beylik vapurlarından faydalanılmıştır.[753] Malta, İngiliz Ordusu için ihtiyaç duyulan bir takım mühimmat ve erzakın naklinde de merkezî bir rol üstlenmiştir.[754] Bunun için Malta ile İngiltere arasında sürekli işleyecek 14 kıta vapur kiralanmış ve 3 kıta vapur da satın alınmıştır. İngiltere'den sevk edilecek süvari askerlerinin ise deniz yolu ile doğrudan Osmanlı Devleti'ne sevkinde yaşanacak zorlukları aşmak üzere Marsilya'nın doğusunda bulunan Toulon'dan gemilere bindirilmesi uygun görülmüştür.[755] Bu askerler, Paris üzerinden sevk edileceklerinden, bir müddet Toulon'da bulunan kışlalarda ikamet ettirilmiştir.[756] 1854 yılı Mayıs ayının sonuna gelindiğinde, İngilte-

751 Sirekorad, s. 371., Ahmet Onur (çev.), "Denizaşırı Seferler ve Çıkarmalar" **Askeri Tarih Bülteni Eki**, Sayı: 9, Genelkurmay Basımevi, Şubat, 1980, s. 15.; Poole, s. 223.; Ceride-i Havadis, Numara: 686, 4 Mayıs 1854, (6 Şaban 1270).

752 Ceride-i Havadis, Numara: 655, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 684, 19 Nisan 1854, (21 Receb 1270).; Timothy Gowing, **Bir Kraliyet Piyadeleri Çavuşunun Kaleminden Kırım Savaşı**, çev. Gülşen Demir, Adapa Kitabevi, Ankara, 2005, s. 6.; Roger Fenton, **Osmanlı Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları, 1853 – 1856**, çev. Sebla Küçük, Yirmidört Yayınevi, 2007, s. 13.

753 Ceride-i Havadis, Numara: 679., 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270).

754 Ceride-i Havadis, Numara: 655, 14 Kasım 1853, (12 Safer 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 675, 2 Mart 1854, (2 Cemaziye'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 676, 8 Mart 1854, (8 Cemaziye'l-ahir 1270),

755 Ceride-i Havadis, Numara: 684, 19 Nisan 1854, (21 Receb 1270).

756 Ceride-i Havadis, Numara: 687, 10 Mayıs 1854, (12 Şaban 1270).

re'den sevk olunan 27 bin askerden yaklaşık 25 bini ile 2.500 baş hayvanın taşınması için 18 kıta büyük vapur ve 86 mühimmat gemisi kiralanmıştır. Kiralanan gemilerin aylık kirası 3.120 kese, sadece Himalaya gemisinin kirası ise 4.420 kese tutmuştur.[757] Fransa Devleti'nin levazımatının nakli için de pek çok İngiliz gemisi kiralanmıştır.[758] Bunlardan bazıları, İngiltere'nin kumpanya vapurlarından vidalı vapur olup; Toulon'dan Gelibolu'ya gerçekleşen asker sevkiyatında kullanılmıştır.[759] İngiltere Devleti'nin Hindistan'da bulunan ordusundan bir fırka askerin de müttefik ordulara destek olmak üzere gönderilmesine karar verilmiştir. Bu askerlerin kara yolu ile Osmanlı Devleti'ne gelmesi zor olacağından, Süveyş yolu ile Mısır üzerinden gelmelerinin daha kolay olacağı, İngiltere Devleti tarafından beyan edilmiştir. Bu askerlerin, Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa devletleri arasında imzalanan muahede gereğince Rusya aleyhinde istihdam olunan ordulara destek olmak üzere gelecekleri, dolayısıyla Süveyş ve İskenderiye üzerinden deniz yolu ile İstanbul'a ve oradan da Varna'ya sevk edileceklerinden; yol esnasında ve sonrasında her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi ve eksiklerinin tamamlanması amacıyla bir askerî heyetin oluşturulması gerekli görülmüştür.[760]

Sevkiyat esnasında en çok hayvanların taşınmasında sıkıntı çekilmiştir. Donanmadaki en kapasiteli gemi olan Himalaya gemisinin ambarı ile tek seferde yaklaşık 350 – 400 kadar hayvan taşınabilmektedir. Bununla birlikte gemilerin genelinde ambarların dar olması nedeniyle gerekli görülen hayvanların büyük oranda Osmanlı Devleti tarafından tedarik edilmesi gerekmiştir. Hayvan nakli, Fransa için de büyük sorun teşkil etmiştir. 1854 yılı Mayıs ayının ortasına kadar Fransa Devleti tarafından hayvan nakletmek amacıyla 170 kıta gemi kiralanmış ve bunlardan 30 adet gemi 743 hayvanı Gelibolu'ya taşımıştır. Fakat yol esnasında sakatlanmasalar dahi pek çok hayvan rahatsızlıkları nedeniyle telef olmuştur.[761]

Bâb-ı Seraskerî'de kurulan ve İngiliz ve Fransız sefaretleri baş tercümanlarının da hazır bulunduğu mecliste verilen karara göre; Fransa Devleti tarafından ilk seferde 45 bin ve İngiltere Devleti tarafından ise 10 bin askerin gönderileceği belirtilmiştir. İngiltere Kraliçesi, daha önce İngiltere hükümetini temsilen İstanbul'a gelen ve askerler için karaya çıkış yeri olarak Gelibolu'yu seçen Sir Burgoyne'nin tersine, Lord Raglan ve Cambridge Dükü ile irtibata geçerek Gelibolu, Edirne veya İstanbul gibi cepheye uzak yerlerde konuş-

757 Ceride-i Havadis, Numara: 681, 4 Nisan 1854, (6 Receb 1270).
758 Ceride-i Havadis, Numara: 690, 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).
759 Ceride-i Havadis, Numara: 685, 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).
760 BOA., A. MKT. UM. 149 – 12., 3 Aralık 1853, (2 Rebiü'l-evvel 1270).
761 Ceride-i Havadis, Numara: 688, 16 Mayıs 1854, (18 Şaban 1270).

lanmaktansa bizzat kavgaya girişmenin daha onurlu olacağını ifade etmiştir. Buna karşın Fransız Milli Savunma Bakanlığı'nca Fransız kuvvetleri için Osmanlı Devleti'nde karaya çıkarma yeri olarak Gelibolu seçilmiştir. Aynı ismi taşıyan yarımadanın ve Çanakkale Boğazı'nın üzerinde bulunan bu mevki, Edirne'den 140 km mesafededir. Sağladığı yararlar şunlardır; Marmara Denizi ile Akdeniz arasında bulunan Gelibolu'nun iki limanı vardır. Bu iki liman, birliklerin çıkarılmaları ve ikmalleri için uygun birer iskele teşkil etmektedir. Bu bakımdan Osmanlı Ordusu'nun çekilmesi halinde buradan süratle Edirne'ye gidilebilir ve İstanbul yolu kapatılabilir. Çok daha fena bir durumda muzaffer Rus Ordusu'nun, Karadeniz Boğazı girişini kapatmasına ve Çanakkale Boğazı kıyılarını işgal etmesine engel olunabilir. Bunun için hemen bir müstahkem mevkii tesisi düşünülmüştür. Tahkimat için Bolayır bölgesi seçilmiştir. Müttefiklerin başarısızlığa uğramaları halinde ister savunma ve isterse yeniden taarruza geçilmesi için müttefik donanmasına güvenilebilir. Bununla birlikte Gelibolu, ikmal bakımından büyük zorluklar göstermektedir. Burada yeterli su, odun ve bina bulunmamaktadır.[762]

Orduların Gelibolu'ya intikali ile birlikte ordu lojistik yapılanmalarına ve kadrosal deneyimlerine bağlı olarak sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. İngiliz birliklerinin gemilerinden inmelerine iki buçuk gün süresince izin verilmemiştir. Çünkü hiçbir hazırlık yapılmamıştır. Savaş, İngiliz Ordusu'nu her anlamda hazırlıksız yakalamıştır. Askerî bütçe, sürekli bir gerileyiş içerisindedir. Ordu, bu sefer için alelacele toplanmak durumunda kalmıştır. Tamamen para kazanma amacı ile gönüllülerin askere alımına dayanan sistem, bunu bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Bununla paralel bir biçimde İngiliz erleri toplumun en yoksul sınıflarından gelirken subay kadrosu ise büyük ölçüde aristokrasiden seçilmektedir. İngiliz Ordusu'nun askerî düşünce tarz ve kültürü, 18. yüzyıla inen derin köklere sahip olmakla birlikte Rus Ordusu ile benzeşmektedir.[763] Ordunun başında oldukça ilkel bir başkomutanlık bulunmaktadır. Fakat bu başkomutanlık tümüyle bir yetki karmaşası içerisinde, ordunun sefer yürüyüşüne hükmetmeye muktedir değildir. Ordu Donatım Genel Komutanlığı ve Savaş Sekreterliği, ordunun savaşabilme yeteneği üzerinde daha belirleyicidir. Özellikle Savaş Sekreterliği ve hazineye bağlı bir birim olan Levazım Dairesi, harcama yetkileri gereğince askerî harekâtlara doğrudan etki etmektedir. Son olarak tek başına ele alındığında etkisiz de-

762 BOA., İ. HR. 109 – 5348., lef. 15., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).; Aleksandr Borisovic Şirokorad, **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı – Rus Savaşları, Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış**, çev. Nergize Turaeva, Selenge, Tarih Dizisi, İstanbul, 2009, s. 371.; Onur (çev.), s. 18.; Çavlı, s. 23.

763 Figes, ss. 197 – 199.

nilebilecek bir savaş bakanlığı mevcuttur. Beş birimin işbirliği olmadan bir savaşın gerçekleştirilmesi imkânsız görünmektedir.[764] Fransız Ordusu ise birçok bakımdan İngiliz Ordusu'na göre üstün durumdadır. Fransız subay okullarından çıkan tamamen yeni bir profesyonel askerî sınıf, teknik bakımından daha ileri, taktik bakımından üstün ve İngiliz Ordusu'nun aristokrat kökenli subaylarına oranla sosyal bakımdan erlerine çok daha yakındır. Fransızlar, yürüyüş halindeki bir orduyu daha etkin bir biçimde ikmal etmenin yollarını biliyorlardır. İngiliz Ordusu karşısındaki üstünlükleri, iki ordu Gelibolu'da karaya çıktığı andan itibaren belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Fransızlar, ikmal gemilerinden oluşan büyükçe bir filoyla tam anlamıyla hazırlıklıdır. Hastaneler, ekmek ve peksimed fırınları, erzak ve yük taşımak için araba katarları, gemilerinin limana girdiği anda ihtiyaç ve rahatlık unsuru olarak hizmete hazırdır.[765] Fakat konaklama ve levazımat ihtiyaçlarının tedariki hususunda, her anlamda Osmanlı Devleti'ne mecburdular. Öncelikle kışla bulmak gerekmiş, ardından kömür gereksinimleri ortaya çıkmıştır. Her adımda yeni güçlükler kendini göstermiştir.[766]

Müttefik askerlerin Osmanlı Devleti'ne olan sevkiyatı kısım kısım olarak gerçekleşmiştir. Bu askerlerin bir bölümü doğrudan Gelibolu'ya çıkarken diğer bir bölümü ise kendilerine İstanbul'da tahsis edilen yerlere çıkmıştır. 19 Mart 1854 tarihinde Fransa Harbiye Nazırı Mareşal Leroy de Saint Arnaud'un kumandasına verilen Şark Ordusu maiyetinde bulunan 30 bin kadar Fransız askeri, doğuya doğru yola çıkarken, İngiliz komutan Lord Raglan kumandasında 27 bin Birleşik Krallık askeri de çok geçmeden denize açılmıştır. Bu askerler 30 – 31 Mart'ta Gelibolu'ya varmış ve ertesi gün karaya çıkarılmıştır.[767] Aynı tarihlerde Rus Ordusu'nun İbrail'in üç tarafından Tuna Nehri'nin karşısına geçmesi üzerine Fransa Devleti, Toulon ve Marsilya'dan Osmanlı Devleti'ne göndereceği asker sayısını 50 bine çıkarma kararı almış, İngiltere ise Baltık Denizi'nde bulunan amirallerine saldırı emri vermiştir.[768] Fransız Ordusu'ndan 2 bin kişilik piyade askeri, ilk etapta hazırlanarak; Kala-yı Sultaniye ve civarındaki uygun yerlerden karaya çıkmıştır. General Canrobert, bu 2 bin asker için konaklayacak yer tedarik etmek üzere tayin edilmiştir.[769] Gelibolu Komisyonu tarafından gönderilen şukkaya göre 16 – 17 Nisan 1854 tarihlerinde Gelibolu Bölgesi'ndeki Fransız askerî mevcudu 15 bine yaklaş-

764 Marx ve Engels, ss. 595 – 596.
765 Figes, ss. 197 – 198.; Marx ve Engels, s. 596.
766 Poole, s. 225.
767 Besbelli, s. 54.; Aksan, Kuşatılmış Bir İmparatorluk, s. 482.; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, 1972, s. 154.
768 BOA., İ. DH. 109 – 5348, lef. 36., 27 Şubat 1854, (29 Cemaziye'l-evvel 1270).
769 BOA., A. MKT. UM. 153 – 83., 11 Mart 1854, (11 Cemaziye'l-ahir 1270).

mıştır.[770] 1854 yılı Mayıs ayının ortasında ise Gelibolu'da bulunan müttefik orduların mevcudu, 25 bin Fransız askeri ile 8 bin İngiliz askerine çıkmıştır. Nihayet Mayıs ayının 25'i itibariyle Gelibolu ve İstanbul'da toplam 32 bin Fransız askeri ve 6 bin İngiliz askeri ile birlikte, çıkarılacakları yerleri belli olmayan ve Üsküdar'da bulunan 12 bin İngiliz uyruklu insan mevcuttur.[771] İki ordudan da birbirlerine birer mü'temen tayin edilmiştir. Bu görev için İngiliz Ordusu'ndan İstanbul Maslahatgüzarı Colonel Rose tercih edilmiş, Fransız Ordusu'ndan ise uygun birinin tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle orduların koordine bir şekilde hareket etmesinin sağlanması amaçlanmıştır.[772] Bu birliklere kılavuzluk ve karakol hizmeti sağlamak üzere Osmanlı Ordusu'ndan da yeterli sayıda süvari ve piyade askeri tayin edilmiştir. Bu hizmet için Hassa Ordusu redif askerlerinden bir bölük süvari ve dört bölük piyade görevlendirilmiştir.[773]

1854 yılı Nisan ayının ortalarından itibaren Rus Ordusu'nun Silistre Kalesi etrafındaki askerî sevkiyat ve tedarikatı, büyük bir kuşatma ile sonuçlanmıştır. Rus Ordusu'nun Silistre Kalesi'ni 70 bin kadar asker ile hem karadan hem de Tuna Nehri'nden kuşatması ve 85 çapında havanlar ile kale surlarını sürekli bir şekilde dövmesi, kalenin böyle büyük bir saldırıya uzun süre dayanamayacağı düşüncesine neden olmuştur. Giridizade Mehmet Paşa, komutasındaki 10 bin kadar asker ile Rus Ordusu'nun bir müddet tazyik olunabileceği düşünülmüşse de Silistre Kalesi'nin gerek asker ve gerek mühimmat ve zahirenin korunması için güçlü bir sığınağı olmayıp yapı itibariyle açık bulunması nedeniyle 5 – 10 güne kadar en az 25 – 30 bin asker ile düşman üzerine hücuma geçilmediği takdirde durumun önceki Rus Harbi'nden daha kötü olacağına kanaat getirilmiştir.[774] Rusların Silistre'yi almaları durumunda Rumeli Ordusu'nun merkezi olan Şumnu ile ana ikmal üssünü oluşturan Varna İskelesi arasındaki bağlantıyı keserek Varna üzerinden İstanbul'a yürüme ihtimal ve tehlikesinin ortaya çıkması üzerine Rumeli Ordusu Başkumandanı Ömer Paşa, müttefik ordulardan yardım talebinde bulunmuştur. Ömer Paşa, Serasker Rıza Paşa, Kaptan Paşa, İngiliz ve Fransız kara ve deniz komutanları, 19 Mayıs 1854 tarihinde Varna'da gerçekleştirdikleri toplantının ardından müttefik kuvvetlerin bir kısmının deniz yoluyla Varna'ya, bir kısmının Edirne'ye

770 BOA., İ. HR. 108 – 5315., 22 Haziran 1854, (26 Ramazan 1270).
771 Onur (çev.), s. 20.; Şirokorad, s. 371.
772 Ceride-i Havadis, Numara: 687, 12 Şaban 1270.
773 BOA., İ. DH. 296 – 18677., 14 Nisan 1854, (16 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 138., 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270).
774 BOA., A. AMD. 51 – 27., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 30., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).

ve bir kısmının ise Gelibolu'dan İstanbul'a sevk edilmesi kararını almıştır.[775] Müttefik orduların harekatları ile birlikte Rumeli Cephesi'nde Osmanlı ve Rus ordularının hareketleri Harita 9'da görülebilmektedir.

Harita 9: Rumeli Cephesinde Müttefik Ordular ile Osmanlı ve Rus Ordularının Harekatı

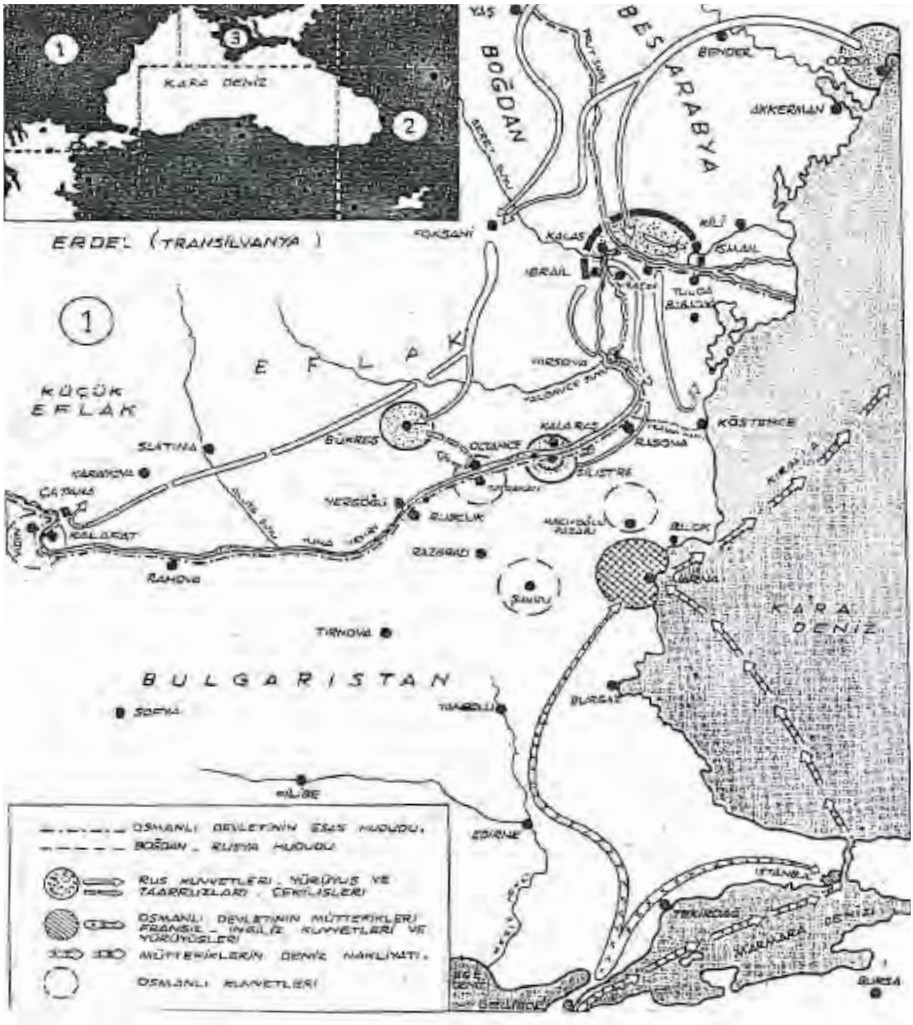

Kaynak: Mustafa Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt: VI, İskit Yayınevi, s. 3046.

775 Besbelli, s. 58.

Kısa süre içerisinde Varna ve Gelibolu'da bulunan kırk bin kadar askerin bölgeye sevk edilmesine başlanmıştır. Altı bini İngiliz ve yirmi iki bini Fransız askerlerinden oluşan yirmi sekiz bin kişilik müttefik ordusu karadan Edirne yolu ile Varna istikametinde yola çıkmışken, bir kısım müttefik ordu askerlerinin ise Silistre'ye nakledilmesi için vapurlar ile Varna'ya aktarılmaları uygun görülmüştür.[776] Fakat ulaşım araçlarının kısıtlılığı nedeniyle askerlerin deniz yoluyla naklini sağlamak için gemilerin çok sayıda sefer yapmaları gerekmiştir. Deniz yolu ile gönderilen İngiliz askerinin sayısı 12 bin kadardır. Fransız Ordusu'nun büyük bir kesimi ise Gelibolu'dan İstanbul ve Edirne'ye ilerlemiştir.[777] Prens Napolyon, Fransız Ordusu'nun bu yürüyüşüne eşlik etmiştir. 12 Haziran 1854 tarihinde Gelibolu'da bulunan birliklerden 5 bin kadar asker, Davutpaşa Kışlası'na giriş yapmış ve geride kalmış olanların bir kısmının birkaç gün içerisinde İstanbul'a gelmesi, 3 alayının vapur ile Varna'ya gitmesi ve bir kısmının ise kara yolu ile Şumnu'ya gitmek üzere pey der pey Edirne'ye sevk edilmesine karar verilmiştir.[778] Edirne'ye gidecek olan müttefik askerlerinin bir kısmı ise öncelikle Tekfurdağı'na geçmiştir.[779]

Ordu müdürleri ve otuz kadar subay, Edirne üzerinden Rumeli Cephesi'ne sevk edilecek olan Fransız askerlerinin ikmal ve iaşesi için önceden Edirne'ye giderek keşif faaliyetlerinde bulunmuştur. Fransa Ordusu'nun Edirne'deki işlerini görmek amacıyla burada bir tercümanın bulundurulmasının faydası olacağı düşünülerek Kabuli Efendi, Edirne'ye gönderilmiştir.[780] Müttefik askerlerin bir kısmı ise Tekfurdağı üzerinden Edirne'ye geçeceği için önceden bölgeye gidilerek ihtiyaç duyulacak levazımat malzemelerinin tedarik edilmesi konusunda Edirne Valisi yetkilendirmiştir.[781] İngiltere Ordusu'nun İstanbul'dan Varna'ya sevk edilmesi için İngiltere teb'asından ve askerî komisyonundan Richard Barker, komiser olarak tayin edilmiştir. Barker, İstanbul'dan Bergos'a giderek ordunun naklinde kolaylık sağlanması amacıyla hazırlıklar yapmış, gerekli görülen katır, bargir ve arabaların tedarik edilmesine çalışmıştır. İngiliz Sefareti'nden Bergos Müdürü'ne yazılan şukka ile gerekli kolaylıkların gösterilmesi istenmiştir.[782] İngiltere'nin İstanbul'a gelmiş olan askerinin Varna'ya varmalarına kadar yalnız nakliye masrafları, Londra'da millet meclisine takdim edilen deftere göre 2 milyon 610 bin 200 sterline mal olmuştur.[783]

776 BOA., A. AMD. 51 – 27., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 30., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).; Mustafa Cezar ve diğerleri, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt 4, İskit Yayını, İstanbul, 1972, s. 3042.

777 Marx ve Engels, s. 464.

778 Ceride-i Havadis, Numara: 692, 13 Haziran 1854, (17 Ramazan 1270).

779 BOA., HR. SYS. 1348 – 42., 8 Mayıs 1854, (10 Şaban 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 685, 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).

780 Ceride-i Havadis, Numara: 684, 19 Nisan 1854, (21 Receb 1270).

781 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 114., 7 Mayıs 1854, (9 Şaban 1270).

782 BOA., HR. SYS. 1349 – 10., 12 Haziran 1854, (16 Ramazan 1270).

783 Ceride-i Havadis, Numara: 690, 1 Haziran 1270, (5 Ramazan 1270).

Mareşal Saint Arnaud tarafından Serasker Paşa'ya gönderilen 3 kıta tahriratla Varna'nın ordular için geçiş yeri olması nedeniyle burada toplanan ecnebilerin hal ve hareketlerinin yerel yönetim tarafından takip edilmesi ve gerçek kimliklerinin ortaya çıkarılması amacıyla Zabtiye Müşiri tarafından bölgeye yeterli sayıda polisin gönderilmesi talep edilmiştir.[784] Mareşalin tahriratının üzerinden çok geçmeden Varna'da polise ihtiyaç duyulacak gelişmeler meydana gelmiştir. Fransız Ordusu mühimmat deposunda bir takım eczanın bulunduğu (muhtemelen cephaneyi patlatmak için barut) bunun bir Rus casusu tarafından konulduğu ve bu casusun yakalandığı, bu gibi casusların araştırılıp bulunması için bölgede polisin gerekliliği ifade edilerek; zabtiyeden seçilen bir mülazım ile 14 polis bölgeye gönderilmiştir. Bu polislerin maaş ve aylıkları, zabtiye müşiri marifetiyle ödenecek olmakla birlikte her bir çifti 300'er dirhem olarak hesaplanmak üzere mülazıma iki ve neferlere birer çift ekmek, fiyatı mal sandığından ödenmek şartıyla tahsis edilmiş ve ikametleri için de münasip bir yer sağlanmıştır.[785] Tablo 53'te Varna'da görevlendirilen mülazım, çavuş ve neferlerin yol masrafları, tayınatı ve Varna'ya olan yolculukları nedeniyle ortaya çıkan navlun bedelleri gösterilmektedir. Tabloda da belirtildiği üzere görevlendirilen polis sayısı biri mülazım, üçü çavuş ve on biri de nefer olmak üzere toplam 15'tir. Mülazıma yol masrafı olarak 100 kuruş tahsis edilmişken, çavuş ve neferlere 50'şer kuruş tahsis edilmiştir. Benzer şekilde mülazım 2 çift tayınat alırken, çavuş ve neferlere birer çift tayınat tahsis edilmiştir.

Tablo 53: Varna'da Görevlendirilen Polis Mülazım ve Erlerinin Tayınatı

Görevlendirilen Polisler	Adet	Yol Masrafı (kuruş)	Tayınat (nan-ı aziz) Her biri 300'er dirhem	Navlun (kuruş)
Mülazım	1	100	2 çift	55
Çavuş	3	150	1 çift	165
Neferat	11	550	1 çift	605
Toplam	15	800	-	825

Kaynak: BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 167., 20 Temmuz 1854, (24 Şevval 1270).

Silistre Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Rusların bölgede barınması imkânsız hale gelmiştir. Avusturya Devleti'nin de girişimleri üzerine Ruslar, Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmeye başlamıştır. Avusturya Devleti

784 BOA., İ. MMS. 2 – 42., 8 Temmuz 1854, (12 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 161., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).

785 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, s. 167., 30 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).

ile yapılan antlaşma sonucunda Rusların boşalttığı bölgelere geçici bir süre ile Avusturya Devleti askerleri yerleşmiştir.[786] Böylelikle savaşın Osmanlı ülkesinde gerçekleştirilen kısmı sona ermiş ve müttefik komutanların uzun müzakereleri sonucunda savaşın Rus toprağı olan Kırım'a nakledilmesine karar verilmiştir. Fransız Ordusu'nun Başkumandanı Mareşal Saint Arnaud'un 25 Ağustos 1854 tarihiyle Varna merkezinde ilan ettiği beyannamenin tercümesinde; artık savaş ve galibiyet vaktinin geldiği, düşmanın müttefik kuvvetleri Tuna sahillerinde beklemeyip ümitsizlik ve cesaretsizliğe düşerek ve aynı zamanda hastalıklardan kırılarak, zahmet ve meşakkat içerisinde işgal ettiği bölgelerden çekildiğini bildirmiştir. Arnaud, su ve havası zararlı bu gibi bölgelerden kaçınma duasında bulunarak havası sağlam olan ve Rusların merkezî kuvvetinin bulunduğu Kırım'a gideceklerini ifade etmiştir.[787]

Askerleri, hastalıklara yenik düşmeden ya da subaylarına başkaldırmadan önce savaşa sürmenin vakti gelmiştir. Varna'daki askerî sevkiyat çalışmaları 28 Ağustos 1854'te başlamıştır. Önce piyadeler ardından süvariler ve atları, mühimmat arabaları, erzak arabaları, çeki hayvanları ve son olarak ağır toplar, sallarla gemilere yüklenmiştir. Bununla birlikte limandan yükleme esnasında pek çok sorunla karşılaşılmıştır. İngiliz gemilerinin çoğu 7 Eylül 1854 tarihine kadar denize açılamamıştır.[788*] Gemilere toplam 3 bin at yüklenmiş ama 5 bin kadarı da açlıktan ölmek üzere geride bırakılmıştır. Hastane donanımının büyük bölümünden vazgeçmek zorunda kalınmış ve gemiler limanda bekleme halindeyken kolera hastalığı nedeniyle ölenlerin cesetleri güverteden atılmıştır.[789]

6.3. MÜTTEFİK ORDULARIN İDARESİ AMACIYLA OLUŞTURULAN KOMİSYONLAR

Müttefik orduların Gelibolu ve İstanbul üzerinden Osmanlı Devleti'ne sevk edilmeleriyle birlikte Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulundukları süre boyunca tüm ihtiyaçları, komisyonlar vasıtasıyla tedarik edilmiştir. İlk olarak Gelibolu'ya gelmekte olan müttefik orduların her türlü lojistik ihtiyacının giderilmesi amacıyla Serasker Paşa tarafından gönderilen müzekkire, Meclis-i Mahsus'ta görüşülerek ihtiyaç duyulan malzemelerin tedariki amacıyla

786 BOA., İ. HR. 110 – 5404., 16 Haziran 1854, (20 Ramazan 1270).; BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 25., 27 Haziran 1854, (1 Şevval 1270).; BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 2., 3 Temmuz 1854, (7 Şevval 1270).; Çavlı, s. 30.; Ceride-i Havadis, Numara: 699, 27 Temmuz 1854, (2 Zilkade 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 507, 30 Temmuz 1854, (29 Şevval 1270).

787 Türk Tarih Kurumu, Y. 119., **Kırım Harbi Hakkında Ruzname** (Anonim), 2 Safer 1270 – 5 Şaban 1271., ss. 59 – 60.

788 Aksan, Kuşatılmış Bir İmparatorluk, ss. 487 – 488.; Figes, s. 216.

* Aksan (2010) askeri sevkiyat çalışmalarının 28 Ağustos'ta başladığını belirtmekle birlikte Figes (2012)'de ise 24 Ağustos olarak belirtilmiştir.

789 BOA., İ. MMS. 1 – 13., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 299 – 18876, 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).

en az 70 bin kuruşun gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu malzemelerin, müttefik orduların karaya çıkacakları yerlerde, zamanında ve yeterli miktarlarda bulundurulması ve karaya çıkacak müttefik orduların diğer iaşe ve levazım işlerinin yerine getirilmesi amacıyla daha önce bu tür askerî organizasyonlarda yer almış askerî tecrübesi yüksek müstakil birinin tayin edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Bu iş için Şam-ı Şerif Defterdarı Osman Bey ile maiyetine devlet ricalinden ve önde gelenlerinden memurlar görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.[790] Gelibolu'ya gönderilecek memurlara verilmesi gereken talimat, Meclis-i Muvakkat'te tanzim olunarak; kendilerine tahsis olunacak maaş ve harcırahların miktarı, Maliye Nezareti tarafından oluşturulan pusula ile belirlenmiştir. Bunlardan birçoğu hâlihazırda devletin belirli kadrolarında çalışmakta olduklarından, Gelibolu Komisyonu üyeliği gerekçesiyle kendilerine verilen sorumluluk için mevcut maaşlarına zam yapılmıştır. Osman Bey'in maiyetine de Bâb-ı Âli Tercüme Odası'ndan İngilizce ve Fransızca olmak üzere iki dil bilen birkaç nefer zabit verilmiştir. Tercüme Odası'ndan görevlendirilen bu iki nefere 1.500 kuruş harcırah ve 1.750 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Varna Muhafızı ile Boğaz Muhafızı paşaların da Gelibolu'ya gelmelerinin ardından müttefik ordular tarafından görevlendirilecek memurların da eklenmesiyle bir komisyon teşkil edilmiştir. Böylelikle müttefik orduların tüm yiyecek, içecek ve diğer levazımat ihtiyaçlarının zamanında tedarik edilebilmesi ve orduların herhangi bir konuda sıkıntı çekmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Komisyonun kayıt ve hesap işleri için Maliye Nezareti tarafından üç memur görevlendirilmiştir.[791] Komisyon görevlilerine ilişkin maaş ve harcırah tahsisatı Tablo 54'te gösterilmiştir. Birisi komisyon reisi olmak üzere farklı devlet kademelerinden toplam on kişi komisyonda görevlendirilmiş ve görevlendirilen memurlara aylık olarak toplam 51.250 kuruşla birlikte aylıklarından ayrı olarak toplam 108.500 kuruş da harcırah tahsis edilmiştir.

790 BOA., İ. MMS. 1 – 13., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 299 – 18876, 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).

791 BOA., İ. DH. 293. – 18483., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 293 – 18468., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 5422 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 129., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).

Tablo 54: Gelibolu Komisyonu Görevlilerinin Tahsisatı

Komisyon Görevlileri	**Maaş (Kuruş)**	**Harcırah (Kuruş)**
Komisyon Osman Bey Efendi	20.000	50.000
Hariciye Katibi Kabûli Efendi	14.000	20.000
Mirliva İbrahim Paşa	-	15.000
Muhasebe Meclisi Azasından Emin Bey	10.000	20.000
Refik-i evvel Salih Efendi	1.750	1.500
Refik-i sani Varidat Muhasebesi Katiplerinden Ali Rıza Efendi	1.250	1.000
Refik-i salis Esham Muhasebesi Katiplerinden Nail Efendi	1.250	1.000
Tercüme Odası'ndan Memur	1.750	-
Tercüme Odası'ndan Memur	1.250	-
Veznedar Bekir Efendi	1.250	1.000
Toplam	51.250	108.500

Kaynak: BOA., İ. DH. 293 – 18468., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 303 – 19226., 21 Temmuz 1854, (25 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 129., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).

Komisyona verilen talimata göre; görevliler görevlendirildikleri yerlere varır varmaz, askerlerin ikamet etmeleri için belirlenmiş olan yerleri görerek; keşif faaliyetleri yürütecek ve bu mevkilerin Gelibolu'ya olan mesafesini tespit edecektir. Komisyon üyeleri, kendilerine verilen pusula gereğince yevmiye olarak müttefik askerlere lazım gelecek eşya ve erzakın tedarik ve teminin-de kolaylık sağlanmasına çaba gösterecektir. Komisyon, müttefik askerlerin ekmeklerini pişirmeye yetecek fırın bulunmadığı durumda yeni fırınlar inşa ettirip karşılığının ödenmesinde yetkili olacaktır. Sığır, koyun ve benzeri hayvanlar, komisyon vasıtasıyla Rumeli ve gerekli görülmesi durumunda Anadolu tarafından tedarik edilecek ve gerektiğinde vali ve mutasarrıflar tarafından gerekli yerlere buyruldu ve tahriratlar yazdırılabilecektir. Müttefik askerlerin levazımatı için gerekli eşya ve malzemelerin listesi daha önce tanzim olunup; komisyona takdim edilmiş olmakla birlikte, haricen gerekli görülen şeyler de tedarik edilecektir. Bununla birlikte, satın alınacak iaşe ve levazımat malzemeleri için İngiltere Devleti kendi masraflarını üstlenmekle birlikte Fransa Devleti'nin tavrı ilk etapta netleşmemiştir. Daha sonra Fransız sefirinin Osmanlı Devleti'ne gelecek Fransız askerlerinin tüm ihtiyaçlarının

Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasını talep etmesi üzerine masrafların karşılanması için yüklü miktarda akçeye ihtiyaç duyulacak olması nedeniyle ihtiyat tertibi oluşturulmasına karar verilmiştir. Fransız donanmasının, Osmanlı denizlerinde bulunduğu süre zarfında, vapurlarına ihtiyaç duyulacak kömürün de Osmanlı Devleti tarafından karşılanması talep edilmiştir. Bunun için Ereğli Madenleri'nin üretim kapasitesinin arttırılması amaçlanmıştır.[792] Nihayetinde Fransız askerleri için ihtiyaç çerçevesinde tedarik edilmesi gerekli görülen eşya ve malzemelerin tümünün kendileri tarafından karşılanacağı sefaretleri vasıtasıyla bildirilmiştir. Bu nedenle komisyon memurlarına ilgili levazımat maddelerinin gerektiği durumlarda pazarlık edilerek normal piyasa fiyatı üzerinden tedarik edilmesi görevi düşmektedir. Komisyon aracılığı ile sarf edilecek meblağların, Maliye Nezareti'nin öne sürdüğü kaideler çerçevesinde harcanması ve lazım olan senetlerin defteriyle beraber Hazine'ye teslimi gerekmektedir.[793] Serasker Paşa tarafından Osman Bey'e yazılan şukka ile Gelibolu'ya gelen müttefik devlet askerleri için Gelibolu'da müstakil bir komisyonun oluşturulmasıyla arzu edilenin gelen askerler için tedarikine ihtiyaç duyulan her şeyin, merkezden izin istenilmeksizin çarçabuk ve nereden bulunabilir ise tedarik edilmesi olduğu ifade olunmuştur.[794] Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey, Biga Sancağı Mutasarrıfı Cemaleddin Bey, Istabl-ı Âmire Müdürlüğü'nden Tekfurdağı Kaymakamı Vahid Bey, Rikab-ı Humayun kapucubaşılarından Gelibolu Kaymakamı Zühtü Bey ve Tekfurdağı ve Gelibolu naib ve müftülerine yazılan talimat ile Gelibolu Komisyonu'nun vazifesi ve yetkileri hususunda malumat verilerek; komisyonun görevlerini yerine getirmesinde ve müttefik askerlerin bölgede bulunduğu süre zarfı içerisinde asayiş ve sükûnetin sağlanmasında itina ve dikkat göstermeleri istenmiştir.[795]

25 Mart 1854 tarihinden 12 Haziran 1854 tarihine kadar geçen dönem için Gelibolu Komisyonu'nun masraflarına ilişkin olarak Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen takrirde; bu dönemde Gelibolu Komisyonu'nun bazı havalat ve diğer kaynaklarla oluşan toplam gelirinin 15 yük 629,5 kuruştan ibaret olduğu, bundan memur maaşları ve müttefik ordular için satın alınan hayvan ve diğer eşya bedellerinden tahsil edilememiş olan toplam 1.554.942,5 kuruş çıkarıldığında elde nakit olarak 28.688 kuruş ile komisyon

792 BOA., İ. MMS. 1 – 13., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).
793 ATASE., No: 4 – 43 – 10 – 31.; BOA., İ. DH. 293 – 18468., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 295 – 18645., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 113 – 9., 4 Nisan 1854, 6 Receb 1270).
794 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 96., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).
795 BOA., C. AS. 171 - 7483.,1 Kasım 1853, (29 Muharrem 1270).

mevcudunda hayvan ve eşya bedeli olarak bulunan 737 binden 623 bin kuruşun, müttefik ordular tarafına zimmet kayıt olunduğu ve 88.190 kuruşun da hayvan derisi bedeli olarak Hazine tarafından fevkalade masraflara karşılık gösterilmiş olduğu bildirilmiştir.[796]

Silistre Kuşatması'nın başlamasıyla birlikte Ömer Paşa'nın talebi üzerine müttefik orduların kara ve deniz yoluyla Rumeli Cephesi'ne gönderilmesine karar verilmiştir. Bunlardan bir kısmı İstanbul'dan vapur ile Varna Limanı'na nakil olunmuş iken bir kısmı da Tekfurdağı yoluyla Edirne üzerinden bölgeye gönderilmiştir. Tekfurdağı'na gidecek olan müttefik ordu askerlerinin işlerini görmek üzere Gelibolu Komisyonu'ndan birinin görevlendirilmesine ihtiyaç duyulmuş ise de bunun yerine Edirne Valisi'nin bölgeye gitmesi uygun görülmüştür. Edirne Valisi'nin tekrar Edirne'ye dönmesinden sonra ise Tekfurdağı Kaymakamı'nın bu işleri yürütebileceği düşünülerek; Gelibolu Komisyonu'ndan ayrıca bir memur görevlendirilmesine gerek duyulmamıştır. Fakat komisyon, müttefik orduların işlerini görmekle sorumlu olduğu için azadan birisinin bölgede bulunmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte Tekfurdağı'nda bulunması için de bir tercümana ihtiyaç duyulduğu Edirne Valisi tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine Vecihi Efendi'nin Gelibolu Komisyonu azalığı süresinde usulü öğrenmiş olduğu düşünülerek kendisinin görevlendirilmesi, Gelibolu Komisyonu için ise başkasının tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.[797]

Gelibolu'da bulunan müttefik askerleri pey der pey Edirne'ye sevk olunacağından bunlar için gerekli levazımatın sağlanması konusunda Gelibolu'ya gönderilmiş olan Istabl-ı Amire Müdürlüğü görevlilerinden Şerif Bey, Keşan'a gönderilmiştir. Bu askerlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasına çaba gösteriliyor olmakla birlikte beyan ve ifadesi lazım gelen tebligatın anlaşılması için ikinci dil bilen bir kişinin görevlendirilmesi istenmiştir. Bu amaçla Gelibolu'da bulunan Kabuli Efendi'nin artık Gelibolu'da işi kalmadığından, Edirne'de görevlendirilmesi Hariciye Nezareti'nden talep edilmiştir.[798]

Müttefik ordu askerlerinin Edirne'ye varmasıyla birlikte levazımat, eşya, zahire ve erzakını tedarik etmek ve diğer ihtiyaçlarını gidermek amacıyla geçici bir komisyon teşkil edilmesi kararlaştırılarak; Edirne eşraf ve ileri gelenlerinden ve hristiyan teb'anın muteber şahıslarından bir komisyon oluştu-

796 BOA., İ. MVL. 340 – 14700., 30 Eylül 1855, (18 Muharrem 1272).
797 BOA., Ayniyat, Defter, No: 604., s. 29., 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270).
798 ATASE., No: 9 – 6 – 2., 3 Haziran 1854, (7 Ramazan 1270).

rulmuştur. Bunlar, maaşsız olarak gururla komisyon faaliyetlerini sürdüreceklerini ifade etmiştir. Hesap ve kayıt işleri için iki nefer kâtibin de komisyonda istihdamı zorunlu görülmüş ve bunların maaşsız istihdamı mümkün olamayacağından, yerel ahaliden Galib Efendi'nin 500 ve refakatine verilecek Said Efendi'nin 350 kuruş maaş ile istihdamına karar verilmiştir.[799] 1854 yılı Kasım ayının ortasından itibaren 3 ay süre ile bir nefer tercüman daha istihdam edilmiştir. Üç ay sonunda bölgedeki Fransız askeri sayısının azalmasından dolayı tercümana gerek kalmadığı düşünülerek işlerine son verilmiş ve komisyon da lağvedilmiştir.[800]

Osmanlı askerleri kadar müttefik askerlerin de iaşe ve levazımat ihtiyaçlarının ikmalinde idarî ve askerî birimler arasında koordinasyonun sağlanması zorunluluk teşkil etmiştir. Nitekim Varna Muhafızı Bican Paşa ile Kumandan Ömer Faiz Paşa arasında bu konuda gerekli birlik ve yardımlaşma sağlanamamıştır. Varna'nın Rumeli Ordusu'nun merkez iskelesi ve geçiş yeri olmasından ve karadan sevk olunanlardan başka müttefik askerlerin Rumeli Cephesi'ne ilk olarak buradan çıkacak olmalarından dolayı askerler için gerekli iaşe, mühimmat ve levazımat malzemelerinin tedariki konusundaki önemi artmıştır. Bölgenin ikmal kaynakları için önemi aşikar olmasına karşın; Şumnu ile Varna arasındaki bölgenin ahalisi savaş nedeniyle alabilecekleri eşyalarını yanlarına alıp dağlara doğru çekilmiştir. Göç eden bölge sakinin güvenliklerinin temin edilerek evlerine geri dönebilmeleri için Urfa Kaymakamı olup İstanbul'da bulunan Hasan Paşa, yetkinliği gerekçesiyle Beylerbeyliği unvanıyla Varna Muhafızı olarak görevlendirilmiştir. Hâlihazırda Varna Muhafızı bulunan Bican Paşa ise emekliliğinin gelmesiyle birlikte Urfa Kaymakamlığı'na atanmıştır. Bununla birlikte sefaretler, Varna Muhafızı olan Bican Paşa'nın azlinin, müttefik askerler hakkında su-i hareketinden kaynaklandığının ilan edilmesini ve böylelikle bölge ahalisinin her türlü erzak ve zahiresini, münasip ve mutedil bir fiyat ile müttefik ordulara vermelerinin sağlanmasını istemiştir. Müttefik askerlerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Varna'da müstakil bir komisyon kurularak reisliğine Varna Defterdarlığı görevine ilave olunmak üzere Maliye Muhasebesi Meclisi azalarından iki dil bilen ve liyakati kanıtlanmış olan Necib Bey, komisyon azalığına Tercüme Odası'ndan uygun birisi ile Bâb-ı Seraskerî'den seçkin bir zabitin ve muhasebe işleri için ise Hazine-i Celile'den bir kâtibin tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Sefaretlere yazılan yazı ile bu komisyona müttefik ordulardan dahi birer komiser gönderilmesi

799 BOA., A. MKT. UM. 157 – 31., 12 Mayıs 1854, (14 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, s. 144., 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).

800 BOA., İ. DH. 318 – 20585., 31 Mart 1855, (12 Receb 1271).

istenmiştir.[801] Komisyonda yer alacak memurların kısa süre içerisinde Varna'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Tercüme Odası ve Hazine-i Celile'den komisyona tayin edilecek üyelere de emsallerine uygun maaş bağlanmıştır.[802] Varna Komisyonu'nun azalarına gerçekleştirilen maaş ve harcırah tahsisatı Tablo 55'te gösterilmektedir. Birinci Varna Komisyonu, dört üyeden meydana gelmiş ve bu üyelere aylık 12.750 kuruş maaşla 19.000 kuruş harcırah tahsis edilmiştir. Necib Efendi'nin görevini yerine getirebilmesi amacıyla kendisine 700 kese kuruş havale edilmiş ve 1.200 kese de evrak-ı nakdiye olarak tertip olunmuştur. Fakat tüm orduların ihtiyaçlarının giderilmesi çerçevesinde satın alınacak zahire ve diğer malzemelerin çokluğu nedeniyle tertip edilen bu akçe yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Maliye Nezareti tarafından verilen karar üzerine Fransa'dan gelen istikraz akçesinden 8 bin kesesi daha önce belirlenmiş kur olan 108 kuruş hesabıyla Defterdar Necib Efendi'ye tahsis edilmiştir.[803]

Tablo 55: Birinci Varna Komisyonu'nun Tahsisatı

	Maaş (Kuruş)	**Harcırah (Kuruş)**
Komisyon Reisi Necib Efendi	8.000	15.000
Maliye Veznedarlarından Mehmed Ağa	1.250	1.000
Tercüme Odası'ndan Osman Rasih Efendi	1.750	1.500
Sergi Muhasebesi Katiplerinden Muhasebe Refiki Ahmed Raif Efendi	1.750	1.500
Toplam	12.750	19.000

Kaynak: BOA., İ. DH. 301 – 19063., 2 Haziran 1854, (6 Ramazan 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 30., lef. 7 – 8., 30 Mayıs 1854, (3 Ramazan 1270).; BOA., MAD, Defter No: 10719., s. 12., 1272.

Mareşal Saint Arnaud'un 4 Temmuz 1854 tarihinde oluşturulan Özel Meclis'te okutulan tahriratında Varna'da teşkil edilmiş olan Varna Komisyonu'nun gerek reisi ve gerek azası itibariyle pek de faydalı olmadığı belirtilerek; Gelibolu Komisyonu memurlarının daha tecrübeli oldukları ifade edilmiştir. Müttefik orduların Gelibolu'da bulundukları süre zarfında bu memurların

801 BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 131., 6 Haziran 1854, (10 Ramazan 1270).; BOA., HR. SYS., 1192 – 1., lef. 14., 10 Şubat 1854, (12 Cemaziye'l-evvel 1270).

802 ATASE., No: 9 – 6 – 3.; BOA, A. AMD. 51 – 27., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).; İ. MMS. 1 – 30., 30 Mayıs 1854, (3 Ramazan 1270).; BOA., İ. DH. 301 – 19063., 2 Haziran 1854, (6 Ramazan 1270).

803 BOA., İ. DH. 302 – 19130., 31 Mayıs 1854, (4 Ramazan 1270).; BOA., İ. DH. 301 – 19058., 4 Mayıs 1854, (4 Ramazan 1270).

görevlerini layıkıyla ve başarıyla yerine getirdikleri, bu nedenle Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'e Varna Komisyonu reisliğinin yanı sıra Varna Defterdarlığı unvanının da verilerek Varna'ya nakledilmesi istenmiştir. Mareşal, Gelibolu'ya müttefik asker sevkiyatının azalması nedeniyle bölgedeki işlerin Gelibolu Kaymakamı tarafından yürütülebileceğini belirtip, mevcut Varna Komisyonu'nun lağvedilerek İstanbul'a geri gönderilmesini ve yerine Gelibolu Komisyonu memurlarının atanmasını istemiştir.[804]

Mareşal Saint Arnaud'un talebi üzerine Gelibolu Komisyonu memurları tümüyle Varna'ya naklolunmuştur. 21 Temmuz 1854 tarihi itibariyle Edirne'de bulunan Kabuli Efendi ile Vecihi Efendi de Tekfurdağı yoluyla denizden İstanbul'a gelmişler ve İstanbul'dan Varna'ya hareket etmişlerdir. Komisyon'un Gelibolu'daki işleri ise Gelibolu Kaymakamı'nın uhdesine verilmiştir. Gelibolu Kaymakamı'nın bu vazifeyi yerine getirmekte zorlanacağı ve yalnız kalacağı kabul edilerek 12 Temmuz 1854 tarihli irade ile kaymakamın nezaretinde bulunan memurlar da kendisine yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir.[805] Gelibolu'da kalan müttefik askerlerinin yazışma işlerini görmek üzere iki dil bilen biri Fransız ve biri de Türk, iki nefer kâtibe ihtiyaç duyulmuştur.[806] Gelibolu Kaymakamı, kendisi iki dil bildiğini belirterek maiyetine bir tercüman görevlendirilmesini istememiştir. Fakat Fransız ve Türkçe yazar birer kâtibin tedarikine lüzum görüldüğünü belirtmiştir. Bunun üzerine 21 Temmuz 1854 tarihinden itibaren Fransızca yazışmalar için 1000 kuruş maaşla bir Fransız kâtip ile Türkçe yazışmalar için 500 kuruş maaşla Hayri Efendi istihdam edilmiştir. Kâtiplerin maaşları, Hazine-i Celile'nin ihtiyat tertibinden ödenmiştir.[807]

Gelibolu Komisyonu'nun olduğu gibi Varna'ya naklolunması ile birlikte Varna Defterdarlığı da Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'e verilmiştir. Varna Komisyonu'nun İstanbul'a çekilmesinden ve Rumeli Cephesi'nde çatışmaların artmasından dolayı Gelibolu Komisyonu memurlarının Varna'ya varışına kadar Defterdar Necib Efendi eskiden olduğu gibi komisyon reisliği görevine devam etmiştir.[808] Yeni oluşturulan Varna Komisyonu'nda maaş tahsisatı Tab-

804 BOA., İ. MMS. 2 – 42., 8 Temmuz 1854, (12 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300., s. 161., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 300, s. 159., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).; BOA., A. MKT. UM. 161 – 21., 23 Temmuz 1854, (27 Şevval 1270).

805 BOA., A. MKT. UM. 161 – 6., 21 Temmuz 1854, (25 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 723., s. 2., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).

806 BOA., İ. MVL. 317 – 13406., 27 Eylül 1854, (4 Muharrem 1271).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 175., 15 Kasım 1854, (23 Safer 1271).

807 BOA., İ. MVL. 315 – 13243., 24 Şubat 1854, (26 Cemaziye'l-evvel 1270).

808 BOA., A. MKT. UM. 161 – 33., 24 Temmuz 1854, (28 Şevval 1270).

lo 56'deki gibi gerçekleştirilmiştir. Komisyon görevlilerinin maaş ve harcırahları komisyon sandığından ödenmiştir. Tablo'da komisyon görevlilerinin bilfiil görev aldıkları sürelerle birlikte günlük kazançları ve bu kazançlara bağlı olarak görev aldıkları süre boyunca elde ettikleri kazançlar görülmektedir. Komisyonda farklı devlet kademelerinden çok sayıda memur görev almış, komisyon reisliğini Gelibolu Komisyonu'nun faaliyette bulunduğu süre zarfında görevini başarıyla yerine getirmiş olan Osman Bey üstlenmiştir.

Tablo 56: İkinci Varna Komisyonu Üyelerinin Maaş ve Tahsisatı

Görevliler	**Süre**	**Günlük**	**Maaş (kuruş)**	**Toplam Kuruş**
Komisyon Reisi Osman Bey	16 Ay 11 gün	483,5 kuruş	20.000	245.161,11
Komisyon Azası Kabuli Efendi	3 Ay 5 Gün	200 kuruş	10.000	19.400
Komisyon Azası Zeki Efendi	12 Ay 6 Gün	İlk ay 80,5 kuruş 17 para, Kalan aylar için 160,5 kuruş 9 para	5.000	60.416
Komisyon Azası Emin Bey Efendi	2 Ay 19 Gün	258 kuruş 7,5 para	10.000	20.800
Komisyon Azası Bravse Efendi	13 Ay 19 Gün	İlk 3 ay 33 kuruş 40 para	2.000	32.260,20
		Kalan aylar için 48 puruş 46 para	3.000	
Komisyon Azası Tevfik Efendi	3 Ay 20 Gün	32 kuruş 10 para	1.000	3.645
Komisyon Azası Todoros	3 Ay	-	3.000	9.000
Komisyon Muhasebe Memuru Salih Efendi	3 Ay 16 gün	İlk ay 58 Kuruş 40 Para, Kalan aylar için 64,5 Kuruş	3.500	6.834
Komisyon Tahrirat Katibi Münif Efendi	12 Ay 9 Gün	56 Kuruş 18 Para	1.750	21.395
Komisyon Tahrirat Katibi Ömer Bekir Efendi	7 Ay 2 Gün	40 Kuruş	1.250 kuruş 38,5 para	8.846,20
Komisyon Muhasebe Katibi Ali Efendi	12 Ay 21 Gün	56 Kuruş 10 Para	1.750	22.185,20
Komisyon Muhasebe Katibi Ra'if Efendi	16 Ay 20 Gün	58 Kuruş 40 Para	1.750	27.166,20
Veznedar Mehmed Ağa	16 ay 20 Gün	41 kuruş 80 Para	1.250	20.833
Esham Muhasebesi Katibi Mail Efendi	25 Gün	25 Kuruş	750	750

Tercüme Odasından Vecihi'nin Gelibolu Komisyonu'ndan Kalma maaşı (23 Temmuz – 11 Ağustos 1854)	20 Gün	96 Kuruş 33,5 Para		1.750
Veznedar Bekir Ağa'nın Gelibolu Komisyonu'ndan Kalma maaşı (23 Temmuz – 11 Ağustos 1854)	20 Gün	96 Kuruş 33,5 Para		1.250
Kostaki Musurus Paşa	2 Ay 19 Gün	56 Kuruş 11,5 Para		4.564
Komisyon Tercümanı Kosti Efendi	16 Ay 11 Gün	56 Kuruş 18 Para	1.750	28.602
Komisyon Müdürü Osman Bey'in Tercümanı	13 Ay 5 Gün	40 Kuruş 38,5 Para	1.250	16.458
Evrak Ambarı Memuru Hasan Efendi	5 Ay 6 Gün	16 Kuruş 15 Para	500	2.596,30
Odun ve Kömür Ambarı Memuru Hasan Efendi	11 Ay 6 Gün	16 Kuruş 15 Para	500	6.096,30
Münif Efendi'nin maiyetinde Katib Haşim Efendi	5 Ay 9 Gün	İlk 2 ay 19 gün 41,5 kuruş 20 para. Kalan 2 ay 20 gün için 50 kuruş	2.750	7.291,2

Kaynak: BOA., MAD., Defter No: 8860, ss. 222 – 223.; BOA., MAD., Defter No: 8863., ss. 73, 82, 98, 202.

Komisyon, kendisine verilen görev uyarınca ve yetkisi dahilinde bir takım hazırlık ve tedarikata girişmiştir. Müttefik orduların ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla sivil halktan pek çok kimse görevlendirilmiştir. Varna'nın müttefik ordular için esas ikmal hattını oluşturması nedeniyle kapsamlı bir iş bölümüne gidilmiştir. Bu amaçla; sığır ve koyunların tedariki, tedarik edilen sığırlara damga vurulması, iskelelerden odun ve mühimmat nakli, saman tedariki, tedarik edilen malzemelerin ambarlara depolanması ve nakliyatın gerçekleştirilmesi amacıyla araba tedarik edilmesi gibi oldukça farklı görevleri yerine getirmek amacıyla çok sayıda görevli tayin edilmiştir. Tablo 57'de Varna Komisyonu tarafından müttefik ordular için gerekli görülen iaşe, levazımat ve diğer eşyanın temin ve tahsisi için tayin ve istihdam olunan görevlilerin maaş ve yevmiyeleri gösterilmektedir.

Tablo 57: 13 Mart 1854 Tarihi İtibariyle Komisyon Tarafından İstihdam Edilen Bazı Memurların Maaşları

Maaş Ödenen Görevliler	Aylık Maaşı (kuruş)	Çalıştığı Gün Karşılığında Ödenen Meblağ			
		Yevmiye	Ay	Gün	Toplam (Kuruş)
Sığır ve koyunların tedarikiyle görevli Emin Efendi	500	8 kuruş 40 para	2	12	1.100
Sığırların damga memuru Ahmed Ağa	300	6,5 kuruş 20 para	2	12	680
İskeleden hatab ve mühimmatın nakliyle görevli Mustafa Efendi	250	8 kuruş 40 para	2	12	600
Erzak ambarı memuru Hasan Efendi	300	6,5 kuruş 20 para	2	12	680
Bolayır hatab memuru Ata Dede	150	5 kuruş	2	12	360
Saman memuru Ali Ağa	150	5 kuruş	2	12	360
Bolayır memuru Eyüb Efendi (1270 Nisanı'ndan itibaren)	450	-	2	-	900
Erzak anbarcısı refiki Mercan Ağa (1270 Nisanı'ndan itibaren)	250	-	2	-	500
Odacı maaşı	80	-	2	-	160
Bolayır'da hatab memuru Mustafa Efendi (5 Nisan 1270 tarihinden itibaren)	150	5 kuruş	1	27	285
Araba memuru Mustafa Bey (11 Nisan 1270 Tarihinden itibaren)	750	25 kuruş	1	21	1.275
Hatab memuru Edhem Ağa (11 Nisan 1270 Tarihinden itibaren)	750	25 kuruş	1	21	1.275
Lapseki'de sığır memuru Osman Ağa (13 Nisan 1270'ten itibaren)	250	8 kuruş 40 para	-	-	375
Mühimmat arabası memuru Cafer Efendi (18-31 Mart 1270 tarihleri arasında)	150	5 kuruş	-	12	60
Hatab memuru Hacı İsmail ağa	150	5 kuruş	-	12	60
Genel Toplam					**8.670**

Kaynak: BOA., MAD., Defter No: 8860, s. 255.

Silistre Kuşatması'nın başarısız olup, Rusların Tuna Nehri'nin kuzeyine çekilmeleri ile birlikte komisyonun yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Meclis-i Muhasebe-i Maliye azası olup 8 bin kuruş maaşla Gelibolu Komisyonu'nda memur bulunan Emin Bey sağlık sorunlarını gerekçe göstererek yeni oluşturulan Varna Komisyonu'ndaki görevinden azlini talep etmiştir. Komisyon Reisi Osman Bey, maiyetinde bulunan diğer memurların yeterliliği nedeniyle Emin Bey'in azledilerek eski görevine iade edilmesine muvafakat göstermiştir.[809] 1854 yılı Eylül ayının sonunda da Varna Komisyonu azalarından İbrahim Paşa kendisine duyulan ihtiyaç nedeniyle merkeze çekilmiş ve Kabuli Efendi de Yunan Komisyonu'nda görevlendirilmiştir. Hazine-i Celile memurlarından Emin Bey de kendisine verilen müsaade ile İstanbul'da kaldığından komisyonun üye sayısı azalmıştır. Bunun üzerine Hazine-i Celile tarafından iki dil bilen Meclis-i Zabtiye azasından Bedros, iki bin kuruş maaş ile Varna Komisyonu'na aza olarak tayin edilmiştir.[810] Muhasebe refik-i sanisi Mail Bey'in istifası ve tercüman Vecihi Efendi'nin vefatı üzerine komisyon teşkilatında değişiklik yapılması zorunlu hale gelmiştir. Vefat ve istifa nedeniyle açıkta kalan 3 bin kuruş maaştan 1.250 kuruşun maiyyet tercümanı olarak tayin olunacak kimseye verilmesi, 500 kuruşun muhasebe refik-i sanisi Ali Galib Efendi'nin maaşına zam olunarak refik-i evvel olarak tayin edilmesi ve 1.250 kuruşun da tahrirat katibi refakatinde bulunan Ömer Bey'e verilmesi uygun görülmüştür. Veznedar Bekir Efendi'nin İstanbul'da kalmasına ve Veznedar Memiş Efendi'nin görevine devam etmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte Yunan ve İstikraz komisyonlarındaki görevine devam eden Kabuli Efendi'nin Varna Komisyonu azalığından dolayı aldığı 10 bin kuruş maaşın 5 bin kuruşu komisyonda deneyimli birisinin bulunması gerekliliği üzerine Rumeli Ordusu eski muhasebecisi Zeki Efendi'ye tahsis edilmiştir.[811]

6.4. MÜTTEFİK ORDULARA İLİŞKİN BARINMA FAALİYETLERİ

İngiliz ve Fransız askerlerinin Gelibolu ve İstanbul'a sevk edilmelerinin ardından öncelikli sorunlardan birisi de müttefik orduların barındırılması olmuştur. Müttefik ordu asker ve komutanlarının ikametleri tümüyle Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Bu askerlerin bir kısmının Gelibolu'da ikamet ettirilmesi kararlaştırılmış iken bir kısmının ise İstanbul ve daha sonradan sevk

809 BOA., İ. DH. 305 – 19374., 31 Temmuz 1854, (6 Zilkade 1270).
810 BOA., İ. MMS. 2 – 75., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).; BOA., A. AMD. 51 – 58., 14 Eylül 1854, (21 Zilhicce 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 618., s. 167., 28 Eylül 1854, (5 Muharrem 1271).
811 BOA., İ. MVL. 316 – 13357., 22 Ekim 1854, (29 Muharrem 1271).

edilecekleri Varna güzergâhı üzerinde bulunan Edirne'de ikamet etmelerine karar verilmiştir.[812] İngiltere ve Fransa devletleri tarafından gönderilecek öncü birlikler için karaya çıkış yeri olarak Muarız (Saros) Körfezi seçilmiştir. Askerlerin kısa süre içerisinde gelmesi beklendiğinden ve mevsim gereğince çadır altında ikametleri mümkün olmadığından öncelikle sahile yakın köylere taksim edilmeleri kararlaştırılmıştır. Askerlerin ikameti için sahildeki köylerin yanı sıra Çanakkale Boğazı'nda bulunan ve boş olan tahaffuzhanenin ve yeterli olmadığı takdirde yakın yerlerde bulunan bu tahaffuzhaneye mümasil diğer yerlerin tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Tahaffuzhanenin tahsis edilmesi amacıyla Tophâne-i Âmire Müşiri tarafından bölgede bulunan Karantina müdürü ile irtibata geçilmiştir.[813] Ayrıca, askerlerin ikameti için yapılacak kulübelerin inşası amacıyla dülger ve ameleler görevlendirilmiştir. Dülger ve amelelerin organize edilmesi için Ebniye Meclisi marifetiyle 750 kuruş maaş ve 500 kuruş harcırah ile bir nefer kalfa görevlendirilerek Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'in maiyetine verilmiştir. Müttefik ordular için tahsis edilen mekânların yeterli olmaması nedeniyle Serasker Fethi Paşa'ya yapılan tebligatla, gerekli sayıda çadırın imal edilmesi istenmiştir. Hazırlıklara nezaret etmek üzere Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey de Gelibolu'ya gelmiştir.[814]

Bab-ı Seraskerî'de sefaret tercümanlarının ve diğer gerekli görülen kişilerin katılımıyla geçici bir meclis toplanmış ve müttefik ordular için gerekli olacak eşyaların, tahmini yapılarak bir defter oluşturulmuştur. Defterde belirtilen eşyadan İstanbul'dan tedariki mümkün olanların hemen karşılanması ve taşradan tedariki mümkün olanlar için ise gerekli görülen yerlere tahriratlar gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[815] Buna göre müttefik ordular için ihtiyaç duyulan çadırların sayısı Tablo 58'de gösterilmiştir. Tablodan da görülebildiği üzere ordugahtaki tüm hizmetlerin görülebilmesi amacıyla çok sayıda çadır tedarik edilmiştir. Bu çadırlardan bir bölümü aşçı çadırı iken diğer bir bölümü de eczacı, tabip, kiler, kahve ocağı ve tüfekçi ve kundakçı gibi ihtiyaç duyulabilecek her şeyin her an hazır bulundurulması amacıyla tasarlanmıştır.

812 ATASE., No: 9 – 6 – 1 – 1. 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).; ATASE., No: 9 – 6 – 1 – 2.
813 BOA., A. MKT. NZD. 112 – 58., 25 Mart 1854, (25 Cemaziye'l-ahir 1270).
814 BOA., İ. MMS. 1 – 13., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).
815 BOA., İ. DH. 293. – 18483., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).

Tablo 58: Müttefik Ordularının Kullanımına Tahsis Edilen Çadırlar

Çadırların Kullanım Amacına Göre Dağılımı	**Adet**
Muşambalı Abdi Paşa çadırı	40
Alay emini ve alay katibi için nefer çadırı	40
Esvab emini ve sancakdar için nefer çadırı	40
Tüfekçi ve kundakçı için nefer çadırı	20
Tabip ve eczacı için nefer çadırı	40
Binbaşı ve kol ağası için yeni moda Abdi Paşa çadırı	40
Tabur kâtibi ve tabur memuru nefer çadırı	40
Mutfak çadırı	120
Vekilharç için nefer çadırı	60
Aşcılar için nefer çadırı	60
Kiler için nefer çadırı	60
Neferat çadırı	6000
Kahve ocağı	6
Toplam	**6.566**
Üç **Alay S**üvariye **Verilmesi Lazım Gelen**	**Adet**
Muşambalı Abdi Paşa çadırı	6
Muşambasız Abdi Paşa çadırı	12
Çerke (iki direkli hafif oba)	6
Neferat çadırı	360
Sekban çerkesi	54
Mutfak çadırı	12
Kahve ocağı	6
Çadırlara döşenmek üzere lazım gelen kaba hasır	15.000

Kaynak: BOA., İ. DH. 293. – 18483., lef 3., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).

Gönderilecek olan çadırların idaresi için Hıyamiye Taburu'ndan zabitler ile birlikte bir bölük asker görevlendirilmiştir.[816] Bu çadırlarda kullanılmak üzere İstanbul'dan 480 nefer piyade ve 36 nefer süvari askeri hesabıyla, asker başına bir takım alet ve edevat da gönderilmiştir. Her birinden 516 adet olmak üzere saka kemeri, oturtma, kova, puşide, maşraba ve başlık, gönderilen

816 BOA., A. MKT. NZD. 112 – 75., 28 Mart 1854, (28 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter, No: 604, s. 3., 4 Receb 1270.

malzemeler arasındadır. Bu malzemeler, görevlendirilen zabit ve süvarilerin görevleri gereğince bölgede kaldıkları süre zarfınca, ihtiyaçlarını giderebilmeleri amacıyla tahsis edilmiştir.[817]

Fransız ve İngiliz ordularına gerekli olacağı tahmin edilen çadırların bir kısmının da çadır ambarından tedarik edilmesi uygun görülmüştür. Osmanlı Devleti'ne gönderilecek kara askerleri için ilk aşamada çadır ambarından yaklaşık 6.940 adet çadırın tedarik edilmesi gerekli görülmüştür. Kurulan geçici meclis vasıtasıyla bu çadırların en kısa sürede hazırlanması öngörülmüştür. Bununla birlikte amele ücreti ve çadırların imalinde gerekli eşya bedelinin 1854 yılı Mart ayının son haftasından başlayarak dört ayda tamamlanabileceği mümkün görülmüş olup; toplam meblağ on altı haftaya taksim edildiğinde haftalık olarak 197.505 kuruş isabet etmektedir. Bu meblağın 4 haftalığı olan 1.580 kese 20 kuruşun, 1.400 kesesinin, bazı muteber kişilerden toplanan paradan ve 180 kesesinin de Maliye Hazinesi'nin ihtiyat tertibinden ödenmesi kararlaştırılmıştır. Geri kalan kısmının ise daha sonra kararlaştırılmak üzere ilk dört haftalık taksitinin iane-i cihadiyeden tahsis edilmesi uygun görülmüştür.[818] Tedarik edilmesi gerekli görülen çadırların listesi Tablo 59'daki gibidir. Tablo aynı zamanda müttefik devlet ordularındaki kadro yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Çadırlar sayı itibariyle müttefik devletler tarafından Osmanlı Devleti'ne sevk edilen öncü birlikler için tahsis edilmiştir. Tahsis edilen toplam çadır sayısı 6.946 olup toplam değeri 3.160.082 kuruştur. Çadırlardan 6.100 adedi piyade ve 360 adedi ise süvari çadırıdır. oranındadır.

Tablo 59: Müttefik Orduların Kara Askerleri İçin Tahsis Edilen Çadırlar

	Adet	**Birim Fiyat (kuruş)**	**Toplam Fiyat (kuruş)**
Muşambalı Abdi Paşa çadırı	26	1.953	50.778
Muşambasız Abdi Paşa çadırı	12	1.345	16.140
Binbaşı çadırı	60	777	46.620
Matbah çadırı	32	687	21.984
Sekban çadırı	150	534	80.100
Süvari çadırı	360	501	180.360
Piyade çadırı	6.100	443	2.702.300
Kaba çadır	206	300	61.800
Toplam	**6.946**	**3.160.082 kuruş**	

Kaynak: BOA, İ. DH., 296 – 18658., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).

817 BOA., İ. DH. 293. – 18483., lef. 3, 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).
818 BOA, İ. DH. 296 – 18658., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).; BOA., İ. DH. 302 – 19129., 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., 13 Nisan 1854, (13 Receb 1270).

Müttefik ordu askerlerinin Gelibolu'ya gelmeleriyle birlikte general ve subayların ikameti için yeterli sayıda konağın tedariki de Gelibolu Komisyonu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Fransa ve İngiltere'den gelecek zabit, serasker ve prensler için gereken haneler hazırlanarak; anahtarları görevlilere verilmiş ve general ve subaylar ilgili hanelere yerleştirilmiştir. Gelecek olan askerler için ise çadırlar kurdurulmaya devam edilmiştir. Piyade ve binbaşı olmak üzere Fransa Ordusu askerleri için sonradan 485 adet çadır daha gönderilmiştir.[819] Tedarik edilen hanelerin kiraları, komisyon sandığından karşılanmıştır. Bu hanelerden General Canrobert'e tahsis olunan konak, sonradan hastane ve kilise olarak da kullanılmıştır. Fakat bu hanelerin kiralarının ödenmesinde ciddi sıkıntı yaşanmıştır. Özellikle müttefik orduların Gelibolu'dan Varna'ya nakil olunmaları ile beraber Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'in de Varna Komisyonu reisliğine geçmesiyle birlikte kiralanan hanelerin icarlarını talep etme vazifesi, Gelibolu Komisyonu'na vekâlet eden Gelibolu Kaymakamı'na geçmiştir. Haneleri tahrip olan ve kira bedellerini tahsil edemeyen hane sahipleri, Komisyon Meclisi'ne yazdıkları arzuhaller ile kendilerine yapılan suiistimal ve vefasızlığın giderilerek, gerekenin yapılmasını talep etmişlerdir.[820] Fransız askerlerinin ikametleri için Gelibolu iç limanda Hacı Mehmed isimli kimsenin sahibi olduğu bir oda ile kahve dükkânı, köşk ve arsaları kiralanmışsa da gerekli ödeme yapılmadığından kendisi, Gelibolu Komisyonu memuru Kabuli Efendi'ye verdiği dilekçe ile kira borcunun ödenmesini talep etmiştir. Yapılan tahkikatta Hacı Mehmed ile diğer üç kişiden kiralanan 4 oda kahvehanenin harap hale geldiği anlaşılarak, kendilerine müttefik askerler Gelibolu'ya gelmeden önceki rayici üzerinden bir miktar para ile kira bedelinin ödenmesi Meclis-i Vâlâ'da kararlaştırılmıştır.[821] Gelibolu'ya gelen müttefik askerler için Gelibolu Komisyonu marifetiyle tahsis edilerek, sonradan hastaneye dönüştürülen hanelerden birisi de Dergâh-ı Âli Kapucubaşılarından Ahmet Ağa'nın hanesi olmuştur. Kiralanan hanenin iki aylığı komisyon sandığından ödenmekle birlikte kalan kısmı ödenmediğinden Ahmed Ağa, ziyana uğradığı gerekçesiyle Gelibolu Kaymakamı'na yazdığı tahriratla gereğinin yapılmasını talep etmiştir.[822] Gelibolu Kaymakamlığı'ndan gelen yanıtta ise Gelibolu Komisyonu'nun bölgeden ayrılmasından sonra kiralanan pek çok evin kirasının ödenemediği çünkü kaymakamlığın bu konuda ödeme yapma yetkisinin olmadığı beyan edilerek kimseye mal sandığından para verilmediği, herkesin hakkını talep ettiği ve verilmesine karar verilmesi

819 BOA., MVL. 274 – 19., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).
820 BOA., A. MKT. UM. 250 – 14., 1272.
821 BOA., A. MKT. NZD: 167 – 19., 15 Ekim 1855, (3 Safer 1272).
822 BOA., A. MKT. UM. 233 – 23., 16 Nisan 1856, (10 Şaban 1272).

durumunda tümünün ödenmesi gerektiği ifade olunarak, durum Sadaret'e aktarılmıştır.[823]

Müttefik orduların bir kısmı ise İstanbul'a çıkmıştır. Bu askerlere İstanbul'da bulunacakları kısa süre için uygun bir yer tahsisi gerektiğinden, İngiltere Devleti askerleri için Üsküdar'da bulunan Selimiye Kışlası ve İngiliz Sefareti'nden gelen talep üzerine Okmeydanı'nın ok atılmayan kısmında baraka inşasına müsait olan yerler tahsis edilmiştir. Fransız askerleri için ise Rami ve Davutpaşa kışlalarından birisinin tahliye ettirilerek verilmesi kararlaştırılmış, yapılan tercih üzere Davutpaşa Kışlası tahsis edilmiştir.[824] Sonradan bu kışlaya Ramizçiftliği, Maltepe kışlaları, Beyoğlu'ndaki Rus sefarethanesi, Taşkışla, Gümüşsuyu Kışlası, Maslak Ordugâhı, Ayasofya ve Binbirdirek mevkileri de eklenmiştir. Fransızlar kendilerine tahsis edilen binaları hem kışla hem de hastane olarak kullanmışlardır.[825] 1854 yılı Mayıs ayının sonunda Fransız askerlerinden zuhaf taburu adı verilen iki tabur Afrikalı asker, İstanbul Çeşmebaşı'nda kurulan çadırlara yerleştirilmiştir. Fransız askerlerinin şehir içine girip çıkmalarına izin verilmiş fakat gidecekleri yolları bilemeyen askerlerin sokak sokak gezmeleri ve geceleri dışarda kalarak bazı uygunsuzlukların ve halk ile aralarında gerginliklerin yaşanması üzerine özellikle Galata'da bulunan müdürhanelerine gidiş gelişte zorluk çekmemeleri amacıyla belirlenen yerlerde yol kenarlarında üzeri yazılı tahtadan işaretler konularak, gidecekleri yerleri bulmaları amaçlanmıştır.[826] Fransız Sefareti'nin talebi üzerine Fransa Devleti'nden İstanbul'a gelecek subaylarla Osmanlı Devleti memurları arasında iletişim aracı olarak Fransa Devleti zabitlerinden ve Mekteb-i Harbiye-i Şahane hocalarından Manya, kendisine mirliva unvanı verilerek tercüman olarak görevlendirilmiştir.[827] Müttefik ordu kumandanlarından başka İstanbul'a gelecek olan Prens Napolyon ve Cambridge Dükü için devlet şanına yakışır yerler tahsis edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Prens Napolyon'a Neşetabad'da bulunan Sahilsaray ve Cambridge Dükü'ne ise Feriye Sarayı tahsis edilmiştir. Yanlarında bulunacak yaverler ve hizmetkârları için de konaklama imkânı sağlanmıştır.[828] Müttefik ordu komutan ve subayları için tahsis edilen hanelerin imzalanan kontratlarının suretleri, Seraskerlik'e

823 BOA., A. MKT. NZD: 196 – 97., 27 Nisan 1856, (21 Şaban 1272).
824 BOA., İ. HR. 107 – 5282., 4 Haziran 1854, (8 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 176 – 4., 24 Ocak 1856, (16 Cemaziye'l-evvel 1272).; BOA., İ. HR. 128 – 6442., 27 Ocak 1856, (19 Cemaziye'l-evvel 1272).
825 Slade, s. 397.
826 BOA., İ. MMS. 4 – 141., 16 Mart 1855, (26 Cemaziye'l-ahir 1271).
827 BOA., İ. HR. 108 – 5296., 17 Nisan 1854, (19 Receb 1270).
828 BOA., İ. HR. 107 – 5280., 3 Haziran 1854, (7 Ramazan 1270).

gönderilmiş ve bedelleri ise Maliye Nezareti tarafından karşılanmıştır.[829] Yıl sonuna doğru İngiltere'den İstanbul'a gelen bir alay süvari askeri ise tüm ihtiyaçları tedarik edilerek, Kuleli Kışlası'na yerleştirilmiştir. Kışlanın bir tarafına sonradan Rumeli Ordusu'ndan gönderilen yaralılar yerleştirilmişse de bunlar daha sonra başka bir yere ihraç olunarak kışla tahliye edilmiştir.[830] Müttefik subayların konaklamaları için İstanbul'da tutulan evlerin kiraları da yine Bâb-ı Âli tarafından karşılanmıştır.[831]

Müttefik devletler, konaklamak için olduğu gibi yanlarında getirdikleri ya da Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tedarik edilen levazımat ve eşyaların konulması amacıyla depolar da kiralamıştır. İngiliz Ordusu için gerekli görülen mağazalardan bir tanesi Kuruçeşme'de bulunan kömür mağazası olmuş ve sefaretten Evkaf-ı Humayun'a yazılan tezkire ile söz konusu mağazanın İngiltere Devleti'nin kullanımına tesis edilmesi talep edilmiştir.[832] İngiliz Ordusu için ihtiyaç duyulan eşyaların konulması amacıyla Beyoğlu'nda bulunan Mekteb-i Tıbbıye arsası da geçici olarak bu devlete tahsis edilmiştir.[833]

Fransız Ordusu askerlerinin mühimmat, çadır ve benzeri eşyalarının depolanması için Tersâne-i Âmire tarafından bazı mağaza ve ambarların tahliye edilmesi talep edilmiş ve Fransa Devleti tarafından bu işin takibi için bir müdür görevlendirilmiştir.[834] Fransız Sefareti ile gerçekleştirilen görüşmeler üzerine Dolmabahçe'de bulunan eski tüfenkhane, depo olarak tahsis edilmişse de bu mahallin Beşiktaş Sarayı'na yakınlığı nedeniyle uygun olup olmadığı konusunda Fethi Paşa'ya tezkire yazılmıştır.[835] Fransız Ordusu için tahsis edilen bir diğer depo da Ahırkapı'da bulunmaktadır. Fakat bu ambarın iskeleden uzaklığı ve taş ve moloz yığıntıları nedeniyle ulaşımında sıkıntı yaşanması nedeniyle Fransız Ordusu Başmüdürü La Roche tarafından gönderilen bir kıta talimatla ambarın deniz tarafından bir adet kapı açılması talep edilmiştir. Kapının açılmasına önce izin verilmemişse de açılacak kapının yalnız ambara depolanacak eşya ve zahirenin gemiden ambara ve ambardan gemiye nakli için kullanılacağı, iş saatlerinden başka vakitlerde açılmayacağı ve ambar terk edilirken ilk haliyle terk edileceği taahhüt edilerek inşasına

829 BOA., HR.MKT. 100 – 30., 23 Ocak 1855, (4 Cemaziye'l-evvel 1271).
830 BOA., A. MKT. NZD. 115 – 88., 4 Ağustos 1854, (10 Zilkade 1270).
831 Cezmi Karasu, "Kırım Savaşı'nda Kontenjan Askeri", **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 1763 – 1938 Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Ordu ve Toplum, 25 – 27 Ekim, 1999, İstanbul, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2000, s. 16.
832 BOA., HR. MKT. 100 – 35., 25 Ocak 1855, (6 Cemaziye'l-evvel 1271).
833 BOA., İ. HR. 116 – 5683., 23 Aralık 1854, (2 Rebiü'l-ahir 1271).
834 BOA., A. MKT. NZD. 121 – 65., 5 Kasım 1854, (13 Safer 1271).
835 BOA., HR. MKT. 92 – 49., 6 Kasım 1854, (14 Safer 1271).

izin verilmiştir.[836] Bununla birlikte sonradan Fransız askerlerinin levazımat malzemelerini koymak için eski gemilerden bir tanesi Kaptan Paşa tarafından verilen tezkire ile Fransa Devleti'ne tahsis edilmiştir.[837] Kaptan Paşa ile gerçekleştirilen muhaberat çerçevesinde Necm-i Şevket Kalyonu bu iş için uygun görülmüştür. Fakat İnşaiye Meclisi'nden bu kalyonun biraz eski ve kazaya elverişli olduğu beyan olunmuşsa da Fransa Devleti'nden bir memur bu kalyonu teslim almak üzere Tersâne-i Âmire'ye gönderilmiştir. Gönderilen memur, Necm-i Şevket Kalyonu'nun Tophâne-i Âmire'de yatmasının bir sorun teşkil etmeyeceğini ve herhangi bir zarar meydana geldiğinde sorumluluğu üzerine alacağını beyan etmiştir. Bunun üzerine Kaptan Paşa ile irtibata geçilerek gerekenin yapılması tezkire ile bildirilmiştir.[838]

Rusların Silistre'yi kuşatması ve bunun üzerine Ömer Paşa'nın yardım talep etmesi üzerine müttefik kuvvetlerden bir kısmı deniz yolu ile Varna üzerinden ve bir kısmı da Edirne üzerinden kara yolu ile Rumeli Cephesi'ne sevk edilmiştir. Edirne'ye gelmekte olan müttefik askerlerinin konaklama ve ikametleri için kolaylık sağlanmak üzere Istabl-ı Amire Müdürlüğü görevlilerinden ve Edirne Meclisi azasından Mustafa Cezar Bey'in konağı Mareşal Arnaud'un ikametine uygun görülmüştür. Konağın sadece selamlık tarafı, kendisinden talep edilerek tahliye edilmek istenmişse de Mustafa Cezar Bey, affını niyaz etmiş, böylelikle konağın kullanılmasından vazgeçilmiştir.[839] 22 Haziran 1854 tarihine gelindiğinde Edirne'de bulunan Fransız askeri sayısı 6 bine varmıştır. Bunlardan bir kısmı Tunca Nehri kenarında kurulan çadırlara yerleştirilmiş, bir kısmı ise Edirne Kışlası'na ikamet ettirilmiştir. Kışlada bulunan daireler ise müttefik ordu zabitlerine ayrılmıştır. Kışlanın bir tarafına 200 yataklı bir hastane oluşturulmuştur. Fransız askerlerinin alışverişlerinde zorluk çekmemeleri amacıyla bir frank beş kuruş itibariyle tatbik olunması kararlaştırılmıştır.[840]

Varna'da bulunan Fransız askerlerine ait eşyaların konulması için ise Varna Komisyonu Reisi Osman Bey ile haberleşilerek, bölgede ev ya da mağazaları kiralanmaya müsait olanlarının, müttefik ordular için kiralanarak, kiraların ödenmesi için gerekenin yapılması istenmiştir.[841]

836 BOA., İ. MVL. 334 – 14373., 28 Haziran 1855, (12 Şevval 1271).
837 BOA., A. MKT. MHM. 63 – 2., 11 Nisan 1855, (23 Receb 1271).
838 BOA., A. AMD. 57 – 61., 1271.
839 ATASE., No: 9 – 6 – 1 – 1. 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).; ATASE., No: 9 – 6 – 1 – 2.
840 Ceride-i Havadis, Numara: 693, 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).; BOA., İ. HR. 115 – 5633., 17 Kasım 1854, (25 Safer 1271).
841 BOA., A. MKT. MHM. 186 – 84., 22 Mart 1855, (3 Receb 1271).

Müttefik askerler parça parça Kırım'a sevk olunmakta iken kış aylarının gelmesi ile birlikte Kırım'a nakil olunmayıp Rumeli Bölgesi'nde kalan askerler için kışlalar tedarik edilmiştir. Fransız askerleri sayıca İngilizlere göre çok daha fazla olduğundan, Fransız askerleri için kışlayacak hane ve hayvanları için ahır inşası önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bu askerlerin ve hayvanlarının kış aylarını geçirmesi için Edirne Eyaleti seçilmiştir. Ahyolu, Bergos ve Gelibolu taraflarında bulunan yaklaşık 3.400 kadar Fransız askerinin Edirne'ye gelerek buradaki kışlaya ve hayvanlarının dahi bu bölgede inşa ve tamir edilmiş olan ahırlara yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Askerlerin her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla da Edirne Valisi Bekir Rüstem Paşa'ya tahrirat gönderilmiştir.[842] Ahyolu Bergos Müdürü'ne yazılan şukkada da Fransa Devleti askerlerinden 15 – 20 bin kadarının Ahyolu'na giderek geçici bir süre için orada ikamet edecekleri, söz konusu orduda bulunan hastalar ve subaylar için uygun hanelerin tahliye edilerek, müttefik askerlere tahsisinin gerektiği bildirilmiştir.[843]

6.5. MÜTTEFİK ORDULARIN İAŞESİ

İngiltere ve Fransa devletleri tarafından gönderilecek öncü kara birliklerinin Gelibolu'ya varmalarına kısa bir süre kala Osmanlı Devleti, bu orduların her türlü iaşe ve levazım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla idarî bir iş bölümüne gitmiştir. Bunun için öncelikli sorumlu Biga Mutasarrıfı Cemal Bey olmak üzere Tekfurdağı ve Gelibolu kaymakamları Biga Mutasarrıfı'nın maiyetinde yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Edirne Valisi'nden tüm gelişmelere nezaret etmesi, herhangi bir eksiklik ya da gecikme söz konusu olduğunda giderilmesine çalışması ve merkez ile irtibat halinde bulunması istenmiştir. İlgili görev dağılımı tüm yetkililere Sadaret'ten gönderilen şukkalar ile bildirilmiştir.[844] Konu hakkında Rumeli Ordusu Kumandanı Ömer Paşa'ya yazılan bir şukkada 45 bini Fransız ve 25 bini de İngiliz olmak üzere toplam 70 bin askerin bölgeye gelmekte olduğu bildirilerek, orduların sayıca kalabalık olmasından dolayı talep edilen erzak ve levazımatın vaktiyle yerinde bulundurulması ve özellikle bölgede yeterince sığır bulmakta zorluk ve sıkıntı yaşanırsa Anadolu'dan tedarik edilmesi istenmiştir.[845] Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey tarafından 28 Mart 1854 tarihinde Sadaret'e yazılan arizada Biga Mutasarrıfı Cemal Bey ve müttefik orduların ikmal ve iaşesi ile görevlendirilmiş olan

842 BOA., MVL. 283 – 41., 19 Aralık 1854, (28 Rebiü'l-evvel 1271).
843 ATASE., No: 9 – 6 – 3.
844 BOA., A. MKT. UM. 153 – 98., 13 Mart 1854, (13 Cemaziye'l-ahir 1270).
845 BOA., A. MKT. UM. 154 – 65., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).

Osman Bey, Kabuli Bey ve Emin Bey ile birlikte bir meclisin teşkil edildiği ve gerekli görülen levazımat maddelerinin belirlenerek ihtiyaçların giderilmesine başlandığı bildirilmiştir.[846] İhtiyat amacıyla Istabl-ı Âmire rütbelilerinden Şerif Bey de Edirne Valisi'nin maiyetine verilerek Gelibolu'ya gönderilmiştir. Edirne Valisi görevini tamamlayana kadar müttefik orduların kaynak tedarikinde merkezi konumda olan Edirne Vilayeti'nin idarî işlerinin aksamaması amacıyla Defterdar Efendi, kaymakam sıfatıyla Edirne'de bırakılmıştır.[847]

Müttefik askerlerden bir kısmı ise doğrudan İstanbul'a çıkmış ve kendilerine tahsis edilen kışla ve mahallere yerleştirilmiştir. İstanbul'a gelmesi beklenen İngiliz ve Fransız askerlerinin, geldiklerinde sıkıntı ve yokluk çekmemeleri amacıyla Harbiye Komisyonu'ndan Sadaret Makamı'na sunulan mazbatayla gerekli görülen eşya ve erzakın, İhtisap Nezareti vasıtasıyla önceden satın alınarak, depolanması planlanmıştır. Depolanan eşya ve erzak, müttefik kuvvet askerleri tarafından talep edildikçe senet karşılığında teslim edilecek ve sonrasında tüketilen miktar, esnafın sağlayacağı kolaylık çerçevesinde sürekli bir şekilde ikmal edilecektir. İkmalin denetlenmesi amacıyla Seraskerlik'ten seçilen bir vekilharcın İhtisap Nezareti bünyesinde görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu eşya ve erzakın derhal satın alınıp depolanması için Maliye Hazinesi'nden 150 bin kuruşun İhtisap Nezareti'ne aktarılması ilgili Nezaret tarafından gerekli görülmüştür. İlk etapta satın alınıp depolanması öngörülen erzak ve eşyanın listesi Tablo 60'taki gibidir.[848] Listelenen temel iaşe malzemelerinin her ne zaman ihtiyaç duyulursa asgari ölçüde temin edilebilmesi amacıyla hangi kaynaklardan ne miktarlarda tedarik edilebileceği belirlenmiştir. Ekmek için habbaz ve deve eti için ise sığır kasapları ile anlaşılmıştır. Her an tedarik edilmesi mümkün görülmeyen malzemelerin, ithal edilmesi kararlaştırılmış fakat her an tedarik edilmesi mümkün görülen malzemelerin ise önceden satın alınıp depolanmasına gerek görülmemiştir.

846 BOA., A. MKT. UM. 155 – 3., 28 Mart 1854, (28 Cemaziye'l-ahir 1270).
847 BOA., A. MKT. UM. 152 – 44., 23 Mart 1854, (23 Cemaziye'l-ahir 1270).
848 BOA., İ, DH. 296 – 18653., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 134., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).

Tablo 60: Müttefik Askerler İçin İaşe Malzemeleri

Erzak ve Eşya Adları	**Temin Edilme Şekli**
Ekmek	Müteffik askerlerine her ne zaman talep ederlerse verilmek üzere habbaz esnafınca taahhüt edilmiştir.
Deve Eti	Sığır kasabı esnafı tarafından taahhüt edilmiş olmakla birlikte ithal edilmesine dahi teşebbüs olunmuştur.
Küçük Baş Hayvan Eti	Adapazarı ve Mihalıç bölgelerinden şimdilik bin baş koyun tedarik edilmekte olup parası henüz ödenmemiştir.
Bin çeki miktarında odun	Üç ila dört gün içerisinde hazırlanacaktır.
Pirinç	Beş bin kıyye miktarı olup iki gün içerisinde tedarik olunacaktır.
Nohut ve Fasulye	Beş bin kıyye miktarında tedarik olunacaktır.
Sirke	Bin beş yüz kıyye miktarında tedarik olunacaktır.
Saman	İki bin kantar miktarı alınıp yarısı Selimiye yarısı ise Yedikule kışlasına depolanacaktır.
Şeker ve Kahve	İstenildikçe tedarik edilmesi mümkün olduğundan önceden satın alınmasına gerek görülmemiştir.

Kaynak: BOA, İ. DH., 296 – 18653., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).

Gelibolu'da toplanacak müttefik askerler için ihtiyaç duyulan yiyecek ve içeceklerin en az bir aylık olarak hazırlanması gerekli görülmüştür. Sefaretler tarafından bildirildiği üzere ilk etapta gönderilecek 15 bin kadar öncü birliğin iaşesi için gerekli görülen ekmek, tuz, sığır, yağ, sebze ve şarap ve hayvanların arpa ve saman gibi ihtiyaçlarının tedariki amacıyla mal müdürünün bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İngiliz Ordusu için gerekli şeylerin tespiti amacıyla da İngiltere Devleti tarafından özel bir memur gönderileceği, İngiliz Sefareti'nden bildirilmiştir. Gerekli görülen şeylerin tahsisinde fahiş fiyatların uygulanmaması, ahaliye sıkıntı çektirilmemesi ve benzeri her türlü uygunsuzluğun önüne geçilmesi amacıyla Gelibolu Kaymakamı görevlendirilmiştir. Levazımat maddelerinin tedarikinde bölgeye olan yakınlığı nedeniyle destek almak üzere Tekfurdağı Kaymakamı'na da tahrirat gönderilmiştir.[849] Fransız Sefareti'nden Edirne Valisi ile Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'e yazılan nemika ile Blanşo'nun Gelibolu'ya giderek; Fransız Ordusu için ihtiyaç duyulan hayvanların günlük olarak sağlanması ve ordu yakınlarında her zaman 4 bin sığır bulundurulması amacıyla uygun bir kasap ile sözleşme ya-

849 BOA., İ. DH. 293 – 18483., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. UM. 154 – 2., 13 Mart 1854, (13 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 17., 13 Mart 1854, (13 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 49., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 129., 6 Mart 1854, (6 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat Defter No: 604., s. 36., 26 Nisan 1854, (28 Receb 1270).

pacağı bildirilmiş ve bu sığırların pazarda satılan fiyattan satılarak hile ya da aldatma yapılmaması konusunda kendisine yardımcı olunması istenmiştir.[850] Müttefik devletlerin gelecek askerlerine gerekli iaşe ve levazımat malzemelerinin tedariki için Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'e Biga ve havalisi emvalinden münasip miktar akçe aktarılmış olmakla birlikte misafirlerin devletin şanına yakışır şekilde ağırlanabilmesi amacıyla Hazine-i Celile'den 500 kese akçe daha aktarılmış ve Maliye Nezareti'ne yazılan tezkire ile bu 500 kesenin nakde tebdili talep edilmiştir.[851]

Gelibolu Bölgesi'nde toplanacak müttefik ordular için gerekli olan erzak ve benzeri iaşe malzemeleri günlük olarak tespit edilerek tedarik edilmeye çalışılmıştır. Gerekli görülen malzemeler ve miktarları Tablo 61'deki gibidir. Toplanacak müttefik askerlerin sayısının daha önce belirlenenden fazla olması ya da eksik kalması ihtimal dâhilinde olduğundan gelecek askerlerin tayınatı tabloda belirtilen rakamlar üzerinden görevliler tarafından verilecek senetlerle tedarik edilecektir.[852] Toplam asker sayısı Fransız Ordusu'ndan 45 bin ve İngiliz Ordusu'ndan 10 bin olmak üzere toplam 55 bindir. Tablodan da görülebildiği üzere tedarik edilen ikmal malzemeleri orduların kalabalıklığı ile bağlantılı olarak tahsis edilecektir. Bu bağlamda ekmek, kırmızı et, odun ve saman ordular için en temel ihtiyaç malzemesi niteliğindedir.

Tablo 61: Müttefik Ordular İçin Günlük İaşe Tahsisatı

	Birim	**Fransız Ordusu (Günlük)**	**İngiliz Ordusu (Günlük)**	**Toplam**
Hayvanat	baş	3.000	1.500	4.500
Nan	kıyye	27.450	4.000	31.450
Nohut ve emsali hububat	kıyye	2.250	-	2.250
Pirinç	kıyye	1.125	-	1.125
Kırmızı Et	kıyye	9.225	4.000	13.225
Şarab	kıyye	9.225	-	9.225
Sirke	kıyye	1.800	-	1.800
Odun	kıyye	28.125	12.000	40.125
Arpa	kıyye	9.810	2.250	14.310
Alef	kıyye		2.250	
Saman	kıyye	14.715	4.500	19.215

Kaynak: BOA., İ. DH. 293 – 18483., lef 4., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).

850 BOA., A. MKT. UM. 155 – 69., 11 Nisan 1854, (13 Receb 1270).
851 BOA., A. MKT. NZD. 112 – 58., 25 Mart 1854, (25 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618.,s., 130., 4 Nisan 1854, (6 Receb 1270).
852 BOA., İ. DH. 293 – 18483., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).

Müttefik ordulara ilişkin ikmal faaliyetlerinin daha kısa sürede tamamlanması ve ihtiyaçların daha çabuk giderilebilmesi amacıyla gerekli görülen iaşe ve levazımat malzemelerinin tedarikinde üsse yakın bölgeler tercih edilmiştir. Gelibolu'ya çıkmakta olan müttefik askerleri için ihtiyaç duyulan arpanın tedariki amacıyla Filibe ve Selanik'ten 25'er binden 50 bin kile ve Limni'den mümkün olduğu kadar arpanın, Bursa, Manisa ve Balıkesir taraflarından ise bakar ve ganemin gönderilmesi için mahalleri memurlarına emirnameler yazılmıştır. Hazine-i Hassa Nazırı'nın Tekfurdağı'nda bulunan çiftliklerinden de 4 bin kile arpa göndermesi iltimas olunmuştur.[853] Kuşadası, Mekri, Antalya ve Rodos sancaklarına yazılan layihalar ile ordulara lazım olacak arpanın İstanbul'a nakledilerek, ihtiyaca göre satılması ve satın almakla görevli olan memurun arpanın bedeli olan meblağı yanında taşıması mümkün olmadığından ilgili sancakların vergilerinden tenzil edilerek karşılığında poliçeler verilmesi uygun görülmüştür. Böylelikle akçenin naklinden doğacak masrafların da önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[854] Sadaret'ten Selanik Valisi'ne yazılan emirnamede Selanik'ten tertip olunan 25 bin kile arpanın fiyatının, rayicine göre Meclis tarafından belirlenerek hemen satın alınması ve bedelinin mal sandığından ödenmesi emrolunmuştur. Satın alınan arpanın uygun bir memur ile Çayağzı'na indirilmesi, bir gemi temin edilerek Gelibolu'ya gönderilmesi, uygun bir gemi bulunamaması durumunda ise ihtiyaç duyulan geminin İstanbul'dan sağlanması kararlaştırılmıştır. Müttefik ordu hayvanları için Siroz'dan satın alınıp Gelibolu'ya gönderilen arpanın ise pek fena olduğundan uygun bir mahale indirilerek temizlettirildiği, Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey tarafından yazılan şukka ile bildirilmiştir.[855]

Meclis-i Muvakkat kararı üzere İhtisap Nezareti'ne yazılan tezkire ile Gelibolu'ya gelecek müttefik ordularının ekmek ve et tayınlarının bedelleri, kendileri tarafından karşılanacak olmakla birlikte, bu iaşe maddelerinin tedarikinde kolaylık sağlama görevinin Devlet-i Aliyye'ye düşmesi nedeniyle birkaç nefer ekmekçi ve kasap ustasının Gelibolu'ya gönderilmesi emrolunmuştur. Bu ustaların satacakları şeylerin bedelini hemen alacak olmaları sayesinde kâr edecekleri belirtilerek hızlı bir şekilde bölgeye intikal etmeleri istenmiştir. Habbaz-ı nizam ustalarından Hüseyin Efendi maiyetinde 4 – 5 nefer usta habbaz (ekmekçi) amelesi, 30 nefer hamir-gar (hamurcu) ve tabbah(aşçı) ile Gelibolu'ya gitmiştir. Fakat kasap ustalarının biraz acemi olmaları, Dersaadet'e getirilen sığır ve koyun celeplerinin çoğunluğunun Gelibolu Bölgesi'n-

853 BOA., MVL. 274 – 39., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).
854 BOA., HR. MKT. 76 – 89., 12 Mayıs 1854, (14 Şaban 1270).
855 BOA., A. MKT. UM. 159 – 54., 3 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).

de bulunması ve bu celeplerin daha önce İngiliz ve Fransız donanmaları için ihtiyaç duyulan et tayınlarını tedarik etmede görevlerini kusursuz yerine getirmiş olmalarından dolayı Gelibolu'ya yeniden kasap ustası gönderilmesine gerek duyulmamış dolayısıyla bu usta ve ameleler tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.[856] Bu usta ve amelelerin Gelibolu'ya gidiş ve tekrar İstanbul'a dönüşlerinde navlun bedelleri ve yol masrafları toplamda 8.521 kuruşa mal olmuştur. Bunun 6.200 kuruşu, fırınların satın alınmasına ve 2.223,5 kuruşu ise usta ve amelelerin Gelibolu'ya sevk olunduklarındaki yevmiyelerine ve navlun bedellerine tahsis edilmiştir. Dört nefer ustaya 500'er kuruştan 2 bin kuruş ödenmesi kararlaştırılmışsa da bu bedel sonradan ziyade bulunarak toplam bedel olan 8.521 kuruştan tenzil olunmuştur. Bölgeye ekmekçi ustası ve amele tayinine dair herhangi bir Hazine kaydı bulunmaması nedeniyle Maliye Hazinesi söz konusu bedeli ödemeyi başta reddetmişse de müttefik ordu askerlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Bab-ı Seraskerî'de teşkil olunan komisyonun kararı üzerine gerekli ödeme yapılmıştır. Sonradan Gelibolu'daki hizmetlerinin başkalarına ihale olunması nedeniyle dönmek zorunda kalmış olmaları ve söz konusu akçeyi yolculuk esnasında ve Gelibolu'da 8 – 10 gün süresince kaldıklarından zaruri olarak sarf etmiş olmaları nedeniyle ödemenin Maliye Hazinesi'nin fevkalade tertibinden yapılması uygun görülmüştür.[857]

Seddü'l-Bahir civarında karaya çıkacak Fransız ve İngiliz askerlerinin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla seçilecek tüm kasapların kefile bağlanması ve bu doğrultuda Edirne'den 3 – 4 nefer ve gerek görülmesi halinde Gelibolu'dan dahi 2 – 3 nefer kasap ustasının seçilip Edirne'ye gönderilmesi, bunların celepler vasıtasıyla bölgede bulunan çiftliklerden kara sığır ve manda satın almaları kararlaştırılmıştır. Kala-yı Sultaniye kasaplarından birkaçının ise Ayvacık ve Bergama taraflarındaki yörüklerden kara sığır satın alarak Seddü'l-Bahir'e göndermeleri, satın alınacak hayvanların zayıf ve cılız olmaması istenmiştir. Kala-yı Sultaniye, Kumkale, Seddü'l-Bahir, Maydos ve o civarda bulunan bağ ve bahçe sahiplerinden ise müttefik askerlerin gelmesiyle birlikte her gün yeterli miktarda sebze tedarik ederek duruma göre ufak kayıklar veyahut kara yolu ile cari fiyatları üzerinden satmaları talep edilmiştir. İhtiyaç duyulan zahire ve unun tedariki hususunda ise Filibe, Tekfurdağı ve Gelibolu'ndan 2 – 3'er habbaz esnafı gönderilerek; Muarız'daki

856 BOA., İ. DH. 293 – 18483., lef 5., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 98., 29 Mart 1854, (29 Cemaziye'l-ahir 1270).

857 BOA., İ. MVL. 309 – 12818., 29 Mayıs 1854, (2 Ramazan 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 158., 23 Temmuz 1854, (27 Şevval 1270).

fırınlarda veyahut mevcut fırın yok ise yenilerinin inşa edilmesiyle ekmek yapmaları konusunda bölge kaymakamlarına emirnameler verilmiştir. Meşrubat konusunda ise Maydos ve Bozcaada'dan ufak kayıklar kullanılarak; parası karşılığında şarap ve arak gönderilmiş ve İzmir'de yabancı tüccar gemilerinden 5 – 10 adet kayık da meşrubat sevkiyatını hızlandırmak için Bozcaada ve Maydos'a gönderilmiştir.[858]

Müttefik ordu askerleri için gerek binek ve gerekse yiyecek olarak hayvan tedariki öncelikli bir yer tutmuştur. Bu çerçevede Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey'in 5 Nisan 1854 tarihinde Meclis-i Vâlâ'ya göndermiş olduğu tahriratta belirtildiği üzere müttefik ordu askerleri için gerekli olan sığır ve koyunun, Edirne Vilayeti dâhilinde bulunan tüm köy ve kazalardan mutedil bir fiyat ile ondalık ağnam defterlerine göre her 20 koyundan 1 koyun olmak üzere, satın alınarak Gelibolu'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu hesaba göre tedarik edilmesi öngörülen hayvanların sayı ve fiyatları Tablo 62'de gösterilmiştir.[859] Tedarik edilmesi öngörülen toplam 20.050 ağnam, 7.395 koç, 5.249 kısır koyun ve 7.401 adet genç koyunun toplam maliyeti 1.292.572 kuruş tutarındadır.

Tablo 62: Gelibolu Sancağı Kazalarından Tedariki Lazım Gelen Ağnam

Kazalar	**Ağnam**	**Koç**	**Birim Fiyat (kuruş)**	**Kısır Marye (koyun)**	**Birim Fiyat (kuruş)**	**Şişek (1-2 yaş arası koyun)**	**Birim Fiyat (kuruş)**	**Bakar (sığır)**
Gelibolu	1.500	550	35	400	28	550	25	200
Evreşe	1.350	645	35	459	28	646	25	100
Şarköy	1.150	423	35	303	28	424	25	100
İnöz	500	190	35	120	28	190	25	50
İpsala	3.250	1.180	35	880	28	1.185	25	200
Firecik	5.000	1.867	35	1.267	28	1.866	25	200
Mekri	1.400	517	35	367	28	516	25	20
Keşan	3.000	1.100	35	800	28	1.100	25	200
Malkara	2.500	923	35	653	28	924	25	200
Toplam (Adet)	**20.050**	**7.395**	**-**	**5.249**	**-**	**7.401**	**-**	**1.270**

Kaynak: BOA., MVL. 274 – 19., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).

858 BOA., İ. MMS. 1 – 13., 16 Mart 1854, (16 Cemaziye'l-ahir 1270).
859 BOA., MVL. 274 – 19., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).

Karaya çıkmakta olan müttefik ordular için yeterli sayıda sığır ve koyun, Gelibolu Bölgesi'nden gönderilip Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey'e teslim edilmiştir. Tekfurdağı Kaymakamı ve Tekfurdağı meclis azalarına gönderilen buyruldular ile 2.500 kıyye şarap, 50.000 kıyye giyah, 4.000 baş ganem ve 3.000 baş bakarın tedarik edilmesi emrolunmuştur. Hüdavendigar Eyaleti ile Aydın ve Saruhan sancaklarından ise toplamda 3.100 baş bakar pey der pey Gelibolu'ya gönderilmiştir. Böylelikle Gelibolu Bölgesi'nden tedarik edilenler ile birlikte toplam ganem sayısı 24.050 baş ve toplam bakar sayısı 7.570 baş olmuştur.[860]

Gelibolu'ya gelmiş olan Fransız askerleri için Bosna ve Hersek tarafından 10 bin sığırın satın alınarak, Triyeste yolu ile Gelibolu'ya naklolunması, nakliyat esnasında herhangi bir müdahalenin olmaması ve hatta gerekli kolaylıkların gösterilmesi hususu Fransız Sefareti tarafından talep edilmiştir. Müttefik ordu askerleriyle ilgili tedarik sürecinde, Osmanlı Devleti'ne yardım etmek amacıyla geldikleri düşüncesiyle hareket edilerek gerekli kolaylıkların gösterilmesi ve bu türlü büyük alımların nakliyesi oldukça zor gerçekleştiğinden herhangi bir gümrük vergisi alınmasının da dostluk ilişkilerine yakışmayacağı Hersek Valisi'ne bildirilmiştir.[861] Rumeli Bölgesi'nden toplanan hayvanların yeterli gelmemesi üzerine müttefik ordular, hayvan tedarik etmek üzere pek çok defa Tunus'a görevliler tayin etmiştir. Daha önce Fransız Ordusu'ndan görevliler gitmiş olmakla birlikte İngiltere'den bir zabit ve 3 adet baytar Tunus'a gidip kısa süre içerisinde 160 kadar hayvan tedarik etmiştir.[862] İngiltere Ordusu için gerekli görülen hayvanların satın alınması amacıyla birkaç İngiliz zabit, Tunus'a giderek 260 at ve 70 baş ester (katır) daha satın almıştır.[863] Tunus'tan tedarik edilen hayvanlar gemilere yüklenerek önce Malta'ya nakil olunmuş daha sonra oradan İngiliz orduları için gerekli görülen bölgelere taşınmıştır.[864]

Fransız askerleri için lazım gelen hayvanların, tümüyle Gelibolu Bölgesi'nden tedarik edilmesi oldukça güç ve vakte muhtaç olması nedeniyle mümkün olabildiği kadarının İstanbul'dan ve kalan kısmının ise Anadolu ve Arabistan taraflarından tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu hayvanların tedariki konusunda Gelibolu'da bulunan General Canrobert ile Serasker Paşa arasında

860 BOA., MVL. 274 – 19., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).
861 BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 120., 22 Mayıs 1854, (24 Şaban 1270).
862 Ceride-i Havadis, Numara: 691, 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).
863 Ceride-i Havadis, Numara: 699, 27 Temmuz 1854, (2 Zilkade 1270).
864 Ceride-i Havadis, Numara 691, 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).

gerçekleşen müzakere çerçevesinde Fransa tarafından bir memurun görevlendirilerek yanına Osmanlı Devleti'nden birkaç kişi verilmesi ve bunların ihtiyaç duyulan hayvanları belirlenen yerlerden pey der pey tedarik etmesi uygun görülmüştür.[865] İngiltere Devleti için gerekli olan hayvanların tedarik edilmesi amacıyla Sayda, Şam ve Halep valilerine birer şukka yazılarak, İngiliz Ordusu'ndan Kaptan Kolan'ın bölgeye gönderilmekte olduğu bildirilmiştir. Satın alınacak hayvanların tüm masraflarının İngiltere Devleti tarafından ödeneceği ifade edilmiştir. Hayvanların tedarikinde, satın alınmasında ve münasip iskelelere nakli sürecinde yanlarına gerekli sayıda zabtiye neferi ve hayvanlar için özel hizmetçi ve uygun gemiler tedarik edilerek, hayvanların yüklenmesi konusunda gerekli yardım ve desteğin sağlanması istenmiştir.[866]

İaşe malzemelerinin tedarikinin yanı sıra ordular için gerekli binek ve saka beygirlerinin sayısına ilişkin üç kıta pusula düzenlenip, görevli memurlara takdim edilmiştir. Tedarik edilmesi gerekli görülen bargir sayısı 3.550 adet olarak öngörülmüştür.[867] Bu bargirlerden bir kısmı binek ve top bargiri iken bir kısmı ise su taşımakla görevli saka bargirleridir.

Müttefik ordular için tahsis edilen hayvanların beslenebilmesi amacıyla saman tedarik edilmesi gerekmiştir. 20 Nisan 1854 tarihinde Kaptan Paşa'ya yazılan tezkireyle Gelibolu'da bulunan Fransız ordusundaki hayvanlar için 10 bin kantar samanın satın alınması gerektiği bildirilmiştir. Satın alınması gerekli görülen samanın her bir kantarının 7'şer kuruşa nakil olunabileceği Liman Meclisi'nde kararlaştırılmış olmakla birlikte samanın naklinde çalışacak kayık reisleri bu rakamı yeterli görmemişlerse de kendilerinden gerekli kolaylığı göstermeleri istenmiştir.[868]

Müttefik ordu askerleri ihtiyaç duydukları iaşe maddelerinin bir kısmını, kendileri yanlarında getirmekle birlikte bir kısmını ise görevlendirdikleri komiserler, memurlar, tüccarlar vasıtasıyla tedarik etmiş ve sefaretler aracılığıyla mahalli idarecilerden kendilerine yardımcı olmaları ve gerekli izinleri sağlamaları istenmiştir. İngiliz Ordusu için Londra'dan gerçekleştirilen gemi seferleri ile pek çok iaşe maddesi nakledilmiştir. Böylelikle İngiliz askerleri için Osmanlı Devleti'nde bulunması pek de mümkün olmayan fakat İngiliz asker diyetlerinde yerini almış olan domuz eti, brandy, konsantre süt, rom

865 BOA., İ. HR. 108 – 5313., 18 Haziran 1854, (22 Ramazan 1270).
866 BOA., HR. SYS. 1348 – 34., 6 Mayıs 1854, (8 Şaban 1270).
867 BOA., İ. DH. 293. – 18483., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).
868 BOA., HR. SYS. 1348 – 2., 20 Nisan 1854.

ve şarap gibi malzemelerin tedariki sağlanabilmiştir. 1854 yılı Mart ayından Varna'dan Kırım'a sevkiyatın gerçekleştirildiği Eylül ayına kadar geçen sürede getirilen malzemeler Ekler kısmında verilmiştir.

Bazı durumlarda çekilen sıkıntılar üzerine müttefik ordulara Osmanlı ordularının mevcutlarından da zahire tedarik edilmiştir. İngiltere ve Fransa devletleri tarafından gönderilen memurların ihtiyaç duyulan zahireyi tedarik etmekte sıkıntı çekmeleri üzerine zahirenin tedariki gerçekleşene kadar Varna'da bulunan Osmanlı Ordusu mevcudundan bir miktar zahirenin müttefik ordulara tahsisi talep edilmiştir. Sadaret'ten Varna'da bulunan Ömer Faiz Paşa'ya gönderilen tahriratla bu talebe onay verilmiştir.[869] İngiliz askerleri için gereği görülen iaşe maddelerinin tedarik ve temininde Osmanlı tüccarlarından Samancıoğlu Mıgırdıç aktif bir rol oynamıştır. İngiliz Sefareti'nden Bergos, Enez, Balçık ve Ereğli müdürlerine yazılan mektuplarda Samancıoğlu Mıgırdıç vasıtasıyla 43 bin kile arpa satın alınacağı bildirilmiştir.[870] Varna tarafına gidecek İngiliz askerleri için gerekli sığır ve koyunun, tedarik ve hazırlanması için İngiltere teb'asından Sakilaryo isimli bir tüccar görevlendirilmiştir.[871] Müttefik ordu hayvanları için Antalya ve Rodos sancaklarından arpa satın almakla görevli Georgeyanov'a 150 – 200 bin kuruş akçe değerinde poliçe verilmiş ve Tekfurdağı'ndan 10 bin kile arpa satın almak üzere Agopyan adlı kimse görevlendirilmiştir.[872] İzmit'ten satın alınacak kömürün tedarikinde ise Osmanlı tüccarlarından Yavruoğlu Ohannes görevlendirilmiştir. Bölgeden Osmanlı Ordusu için de kömür tedarik edilmekte olduğundan İngiliz Ordusu'na kömür gönderilmesinde tereddüt yaşanmakta olduğu, bölge memurlarından Sami Efendi tarafından ifade olunmuştur.[873]

İngiliz Ordusu'ndan İstanbul'a gelecek askerler için ihtiyaç duyulan ekmeğin tedarikinde İngiltere Devleti teb'asından Blacque ile sözleşme imzalanmıştır. Blacque da bunun üzerine peşin olarak buğday ve dakik tedarik etmesi amacıyla Burgaz, İnöz, Varna ve Tekfurdağı bölgelerine bir adamını göndermiştir. Savaş bölgelerinden bu türlü zahirenin ihraç edilmesi yasak olmasına karşın müttefik ordu askerlerinin Osmanlı Devleti'nin menfaatine olarak bölgede bulunmaları nedeniyle ekmek gibi temel bir ihtiyaç konusunda zaruret çekmemeleri istenmiştir. Bunun için söz konusu zahirenin bölgeden

869 BOA., A. MKT. NZD. 114 – 35., 2 Haziran 1854, (6 Ramazan 1270).
870 BOA., HR. SYS. 1348 – 57., 12 Haziran 1854, (16 Ramazan 1270).
871 BOA., HR. SYS. 1348 – 70., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).
872 BOA., HR. SYS. 1348 – 74., 25 Mayıs 1854, (27 Şaban 1270); BOA., HR. SYS. 1348 – 80., 26 Mayıs 1854, (28 Şaban 1270).
873 BOA., HR. MKT. 89 – 16., 12 Ekim 1854, (19 Muharrem 1271).

satın alınarak gemilere yüklenip İstanbul'a getirilmesine ruhsat verilmiştir. Gerekli yardımların ve desteğin gösterilmesi hususunda Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya da bilgi verilmiştir.[874]

İngilizler tarafından iaşe ve levazımat malzemelerinin tedarikinde benimsenen usul, Fransızlar tarafından da benimsenmiştir. Fransız Ordusu için peksimed imal ettirmek ve buğday ile dakik satın almak üzere Stone Maltasi ile Pol Omer görevlendirilmiştir. Bu iaşe malzemelerini tedarik etmek üzere gidecekleri İzmir ve Ayvalık'ta kendilerine gerekli kolaylıkların gösterilmesi hususunda Muğla Kaymakamı ile bölgede bulunan memurlara evamir-i samiye yazılmıştır.[875] İstanbul'da bulunan Fransız askerleri için, Davutpaşa Kışlası'na teslim olunacak 250 bin okka otun temini için Dimitri ve Nikolaydi bezirganlar ile anlaşılmış ve bu otun nakli için bargir, araba ve develer cari fiyatları üzerinden tedarik edilmek üzere Erbaa Kazası Kaymakamı'na bir kıta emirname yazılmıştır.[876]

Silistre Kuşatması ile birlikte Ömer Paşa'nın talebi üzerine müttefik ordu askerleri denizden Varna Limanı ve karadan da Edirne yolu ile Rumeli Cephesi'ne gitmeye başlamışlardır. Büyük bir kısmı kara ve deniz yolu ile Varna'ya sevk edilmiş olmakla birlikte 1854 yılı Eylül ayının sonu ile birlikte müttefik ordu askerlerinin bir kısmı Gelibolu'da kalmıştır. Özellikle kış aylarının yaklaşması ile birlikte Gelibolu'da bulunan müttefik ordular için ihtiyaç duyulan erzak ve iaşe malzemelerinin tedarikine hız verilmiştir. Bunlardan Fransız Ordusu için gereken odunun tedariki amacıyla Fransız Sefareti tarafından Biga, Gelibolu ve İzmid kaymakamlarına yazılan takrirde, söz konusu odunu tedarik etmekle görevli Tervele Bezirgan'ın Üsküdar ile Kala-yı Sultaniye bölgelerine göndermiş olduğu, adamlarına mahalli memurlar tarafından zorluk çıkartıldığı ve kış aylarının yaklaşmakta olması nedeniyle her ay lazım gelen 1.250 çeki odunun birkaç aylık olarak tedarik edilmesi gerektiği dolayısıyla kendilerine gerekli kolaylıkların gösterilmesi istenmiştir.[877] Benzeri bir durum, İngiltere Devleti'nin kendisine meşe, gürgen ve çam benzeri kereste tedarik etmesi amacıyla Sinop'a göndermiş olduğu memur için de meydana gelmiştir. Kaptan Paşa'ya yazılan tezkire ile gönderilen memura gerekli kolaylığın gösterilmesi ve kereste tedarikinde yaşanan sıkıntının önüne

874 BOA., HR. SYS. 1348 – 67., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).; BOA., HR. MKT. 74 – 50., 17 Receb 1270.
875 BOA., HR. MKT. 87 – 41., 4 Ekim 1854, (11 Muharrem 1271).
876 BOA., A. MKT. UM. 179 – 15., 19 Ocak 1855, (29 Rebiü'l-ahir 1271).
877 BOA., HR. MKT. 89 – 15., 20 Eylül 1854, (27 Zilhicce 1270).

geçilmesi istenmiştir.[878] Fransa Devleti için gereği görülen kerestelerin ise Trabzon, Akçaşehir, Bartın ve Sinop taraflarındaki miri ormanlardan tedariki ve yetmemesi durumunda ahalinin elinde bulunan tahtaların satın alınması kararlaştırılmıştır.[879] Fransız Ordusu kendilerine tahsis edilen askerî hastanede yakılmak üzere odun tedarik etmek amacıyla Niko'yu görevlendirmiştir.[880] Lakin Niko tarafından tedarik edilen odun yeterli gelmemiştir. Seraskerlik'e yazılan tezkire ile Fransız askerî hastaneleri için oduna duyulan şiddetli ihtiyaç nedeniyle dışarıdan ihraç edilmesi ve sonradan yerine konulmak üzere Seraskerlik'te bulunan odundan en azından 1.000 çekinin hastaneler müdürüne teslim edilmesi istenmiştir.[881] Fransız Ordusu için gerekli keçe ve benzeri eşyaları tedarik etmek üzere ise Kalavasi isimli komiser, Hüdavendigar Sancağı'na gönderilmiştir.[882]

Müttefik devletler için kereste üretimini arttırmak ve gemilerle İstanbul'a nakletmek amacıyla İngiltere Devleti tarafından Sinop'ta bir bıçkıhane ve iskele inşa edilmiştir. Bu bıçkıhane ve iskelenin inşasında bir yük kuruştan daha fazla akçe sarf edilmiş ve bıçkıhaneye 10 beygir kuvvetinde bir makine konulmuştur. Savaşın sona ermesiyle birlikte söz konusu bıçkıhane ve iskele, İngiltere Devleti için bir faydasının kalmaması nedeniyle 200 sterlin karşılığında Osmanlı Devleti'ne teklif edilmiştir. İlgili iskelenin Sinop Tersanesi'ne olan gerekliliği hususunda Sinop Kaymakamı tara¬fından yapılan soruşturmaya cevaben Riyale Hüseyin Bey ve Kereste Memuru Salih Bey'in şukkasında; Sinop Bölgesi'nden kesilen kerestelerin hepsinin oraya indirilmediği belirtilmekle birlikte iskelenin yanında bulunan bıçkıhane ile birlikte bir emtia gümrüğü oluşturulmasının hem tüccar malınının hem de gümrük gelirlerinin korunması amacıyla faydalı olacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine Tersâne-i Âmire tarafından söz konusu bıçkıhane ve iskelenin satın alınmasına karar verilmiştir.[883]

Müttefik askerlerin ilk karaya çıkış noktası Gelibolu olsa da bu askerlerin Rumeli'ye sevk edilecekleri ve sefer yürüyüşleri esnasında Edirne'den geçecekleri planlanmış olduğundan, Gelibolu'ya çıkmakta olan askerlerin, Edirne'ye sevk edilmeleri halinde kendilerine gerekli olacak erzak, iki aylık olarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaba göre 16 bin baş sığır ile 150 bin kile

878 BOA., HR. MKT. 87 – 3., 26 Eylül 1854, (3 Muharrem 1271).
879 BOA., HR. MKT. 91 – 31., 22 Ekim 1854, (29 Muharrem 1271).
880 BOA., HR. MKT. 92 – 9., 31 Ekim 1854, (8 Safer 1271).
881 BOA., HR. MKT. 100 – 34., 25 Ocak 1855, (6 Cemaziye'l-evvel 1271).
882 BOA., HR. MKT. 100 – 65., 31 Ocak 1855, (12 Cemaziye'l-evvel 1271).
883 BOA., İ. HR. 132 – 6802., 28 Temmuz 1856, (25 Zilkade 1272).

arpanın Meclis-i Umumi vasıtasıyla tertip ve tedariki gerekli görülmüştür. 16 bin baş kara sığırın, her mahalden cari fiyatına göre alınarak, üzerlerine damgalar vurulması ve sevk edilmeye hazır bir şekilde mahallerinde otlatılmaları uygun görülmüştür. Bunların bedelleri istenildiği anda karşılanarak, 6 bininin Edirne Sancağı kazalarından, 2 bininin İslimiye'ye bağlı olan Zağra-ı Cedid, Yanbolu ve Tavas kazalarından ve 8.500 adedinin dahi Filibe Sancağı kazalarından tertip edilerek, satın alınması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte kıtlık nedeniyle zahirenin tedarikinde zorluk çekildiğinden, belirtilen 150 bin kile arpanın bir kısmının yulaf olmasının, bir sorun teşkil etmeyeceği belirtilmiştir. Bu zahire, Edirne'de gösterilecek yere teslim edilmek şartıyla bulunabildiği miktarda hemen satın alınacaktır.[884]

Müttefik orduların Varna'ya gerçekleştirdikleri sefer yürüyüşleri sırasında orduların levazımat ve iaşe malzemeleri ile mühimmatının taşınması amacıyla çok sayıda arabaya ihtiyaç duyulmuştur. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından gönderilip 15 Mayıs 1854 tarihinde Meclis-i Muvakkat'te okutulan bir kıta tahriratta; Rumeli Ordusu için olduğu gibi müttefik ordu askerleri için de gerekli görülen sayıda araba ve yük hayvanının tedarik edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Fakat öncelikli olarak bu orduların hareket sahası, nüfusu ve hangi yol üzere sevk olunacaklarının belirlenmesi gerekmiştir. Bununla birlikte Rumeli Ordusu ile müttefik orduların ikmal sahası çakıştığından, gereğinin yapılarak, bu araba ve hayvanların Rumeli Ordusu'na mahsus olan mahallerin dışından tedarik edilmesi gerektiği belirtilmiştir.[885]

Silistre, Edirne, Varna, İslimiye ve Tekfurdağı kaymakamları ile bilgilendirmek amacıyla Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya yazılan şukkada İngiliz ve Fransız askerlerinin Osmanlı Devleti ile birlikte Rumeli Cephesi'nde Ruslara karşı savaşmak üzere Varna yolu ile Şumnu mevkiine gidecekleri ve bunların sayı itibariyle oldukça kalabalık oldukları belirtilerek bu orduların naklinde çok sayıda araba, bargir ve katıra ihtiyaç duyulduğu ve tedarik edilen nakliye araçlarının bedelinin peşin ödenecek olması nedeniyle halkın bundan kazançlı çıkacağı ifade edilmiştir. Fransa Devleti memurları tarafından gerekli eşyanın nakli için 4.000 adet arabanın gerektiği bildirilmiştir. Talep edilen 4.000 arabanın Edirne Eyaleti'nden tertibi uygun görülmüşse de Edirne'nin Rumeli Ordusu'nun ikmal sahasına girmesinden dolayı bu kadar arabanın bu eyaletten tedariki mümkün görülmemiştir. İlk etapta Edirne ve Silistre eya-

884 ATASE., No: 9 – 6 – 8., 6 Mayıs 1854, (8 Şaban 1270).; ATASE., No: 9 – 6 – 8 – 1.
885 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 2, 15 Mayıs 1854, (17 Şaban 1270).

letlerinden kısa süre içerisinde 1.200 arabanın tedarik edilmesi mümkün görülmüştür.[886] Fakat bu duruma karşın nakliye araçlarının tedarikinde sıkıntı çekilmesi üzerine icap eden yerlerin kaymakam, müdür ve diğer memurlarına haber verilerek; bulundukları yerlerin uzaklığına bağlı olarak 4-5 gün içerisinde ve çok çabuk bir şekilde çok sayıda araba ve zahirenin tedarik edilmesi ve Varna'da hazır halde bulundurulması istenmiştir. Gerekirse bütün küçük ve büyük memurların köy köy dolaşıp bu işi halletmesi istenmiş ve yerine getirilmemesi durumunda herkesin sorumlu sayılacağı ifade edilmiştir.[887] Bununla birlikte bu arabaların imali masraflı olmayıp, kısa süre içerisinde imal edilebileceğinden dolayı daha sonra ihtiyaç duyulacak arabaların Edirne, Tekfurdağı ve Çirmen'de yaptırılması kararlaştırılmıştır. İmal edilen arabaların ise müttefik orduların hareket güzergâhı henüz belli olmadığından Rumeli geçiş güzergâhında bulunan Edirne'de toplanması ve orduların gidecekleri yöne göre sevk edilmeleri konusunda Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey görevlendirilmiştir.[888]

Ömer Paşa ile gerçekleştirilen yazışmalarla tedarik süreci sürekli bir şekilde kontrol altında tutularak, araba ve hayvanlardan ne kadarının teslim edilebildiği, ne kadarının bakiye kaldığı, gelen arabaların nakliyata yeterli olup olmadığı ve eğer yeterli değilse başka hayvan ve arabaların nerelerden sağlanabileceği sorulmuştur.[889] Tedarik edilen 3.260 mekariden 607'sinin ve tedarik edilen 2.523 adet arabadan da 984'ünün alaylara gönderildiği Ömer Paşa tarafından gönderilen pusula ile belirtilmiştir.[890]

Ömer Paşa'ya yazılan tahriratla müttefik ordu askerlerinin mühimmat, erzak ve levazımatının nakli için toplanan 500 – 1.000 arabanın talebi karşılayamayacağı, bundan önce araba tedarikine ilişkin olarak iki adet tahriratın daha yazıldığı fakat önceki tahriratlarda müttefik orduların geçiş güzergahı henüz netleşmemiş olduğundan tedarik, depolama ve sevkiyat işinin Edirne Valisi'ne havale kılındığı belirtilmiştir.[891]

Mareşal Saint Arnaud'un Varna'da araba tedarikinde sıkıntı çekildiğini beyan etmesi üzerine ahaliye, tedarik edilecek araba ve hayvanların bedellerinin

886 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 3, 15 Mayıs 1854, (17 Şaban 1270).
887 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, ss. 148 – 149., 24 Haziran 1854, (28 Ramazan 1270).
888 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 2, 15 Mayıs 1854, (17 Şaban 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 72., 24 Mayıs 1854. (26 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 136., 12 Haziran 1854, (16 Ramazan 1270).
889 ATASE., No: 9 – 6 – 5.
890 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 1, 30 Mayıs 1854, (3 Ramazan 1270).
891 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 136., 12 Haziran 1854, (16 Ramazan 1270).

peşin olarak ödeneceğinin hatırlatılması ve daha fazla araba tedarik edilmesi hususunda çaba ve gayret gösterilmesi istenmiş ve arabaların sağ salim Varna'ya varması için zabtiyelerin görevlendirilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine araba ve yük hayvanlarının tedariki, Rumeli Bölgesi'nde bulunan kazalara taksim edilmiştir. Bu araba ve yük hayvanlarından Niş Kazası'nın hissesine 1.000 adet araba ve Samako ve Köstendil kazalarının hissesine ise 250'şer adet araba düşmüştür. Edirne Eyaleti'nden de 1.200 adet araba tedarik edilip Varna'ya gönderilmiştir. Arabalara sürülmek üzere tedarik edilecek öküzlerin genç ve güçlü olmaları ve uygun fiyat ile satın alınmaları istenmiştir.[892] Ömer Paşa'nın müttefik ordularla Rumeli Ordusu'nun ikmal sahasının çakışmasına ilişkin endişeleri kendisini, Gelibolu Bölgesi'nde haklı göstermiştir. Rumeli Ordusu için araba tedariki konusunda Gelibolu'nun hissesine düşen pay konusunda Gelibolu Komisyonu Reisi Osman Bey, tüm arabaların müttefik orduların yüklerini taşımak üzere toplanıp tedarik edildiğini belirterek, Rumeli Ordusu için Gelibolu'dan araba tedarikinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.[893]

Müttefik ordu askerlerinin mühimmat ve eşyalarının taşınabilmesi amacıyla Varna'da bulunan ve Osmanlı askerlerinin mühimmat, levazımat ve iaşe malzemelerini nakletmek amacıyla tedarik edilen arabalar da kullanılmıştır. Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey'den gönderilen arizada Osmanlı askerlerinin eşyalarını nakletmek üzere yaklaşık 4.200 arabanın tedarik edilmiş olduğu ve günde ortalama 400 – 500 arabanın sevk ve ihraç edilmekte olduğu bildirilmiştir. Edirne üzerinden Varna'ya gitmekte olan Fransız askerlerinin mühimmatlarından başka otlarına varıncaya kadar demir çemberli balyalar halinde paketlendiği ve bunların Varna'ya nakli için çok sayıda araba gerektiği ifade edilmiştir.[894] Varna'da bulunan müttefik ordu askerleri için bedeli Drama Sancağı'nın 1853/54 (H. 1270) senesi emvalinden ödenmek üzere hayvan satın alınması kararlaştırılmıştır. Bölgede tavlı hayvan bulmanın zor olması nedeniyle düve, inek ve öküz olmak üzere 3 boydan 400 – 500 baş hayvan tedariki mümkün olsa da talep edilene uygun olmaması nedeniyle vazgeçilmiştir.[895]

Araba ve yük hayvanı tedarik süreci, müttefik askerlerin yolculuk esnasındaki tayınatı için gerekli sığır tedariki ile eşanlı olarak takip edilmiştir. Müt-

892 BOA., A. MKT. UM. 160 – 16., 25 Haziran 1854, (29 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. UM. 159 – 96., 5 Temmuz 1854, (9 Şevval 1270).; BOA., A. MKT. UM. 159 – 55., 23 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. UM. 159 – 53., 23 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).

893 BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 160., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).

894 BOA., A. MKT. UM. 159 – 94., 30 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).

895 BOA., A. MKT. UM. 162 – 77., 21 Ağustos 1854, (27 Zilkade 1270).

tefik ordular için gerekli görülen buğday, koyun ve diğer bir takım şeyler Edirne Eyaleti'nden tedarik edilmekle birlikte sığır tedarikinde de sıkıntılar yaşanmıştır. Bunun üzerine Meclis-i Muvakkat kararı doğrultusunda sığırların, Edirne Eyaleti'ndeki kazalara taksim edilmek suretiyle cari fiyatları üzerinden tedarik edilmesi ve daha fazla sayıda sığır ve danaya ihtiyaç duyulması durumunda, Anadolu tarafında İzmir, Menteşe, Saruhan, Karesi, Antalya ve İzmit sancaklarından tedarik edilerek, Gelibolu'ya gönderilmesi, söz konusu sancakların idarî amirlerine bildirilmiştir.[896] Askerlerin Varna'ya varmalarına kadar yüklü miktarda yiyecek ve içeceğin de hazırlanması için İslimiye Kaymakamı'na gerekli tedbirleri alması hususunda tezkire yazılmıştır.[897] İslimiye Kaymakamı'na yazılan tezkirede İngiliz ve Fransız askerlerinin Varna yolu ile Şumnu mevkiine gidecekleri ve bu askerlerin sayıca çok olmalarından dolayı günlük tayınatları için yüklü miktarda zahire ile çok sayıda ağnam ve sığırın gerektiği belirtilmiştir. Tedarik edilecek şeylerin bedeli, sahiplerine peşin olarak ödeneceğinden halkın da bundan menfaat sağlayacağı ve halka bu konuda herhangi şekilde sıkıntı yaratılmayacağı beyan edilmiştir. Askerlerden bir kısmının ise Edirne'den Varna'ya Aydos ve Kopran üzerinden geçecekleri bu nedenle güzergâh üzerindeki konak yerlerinde askerler için arpa, saman, kara sığır ve koyun hayvanları ile araba, sürücü ve bargirlerin fazla fazla tedarik edilmesi istenmiştir.[898]

Aydos ve Kopran civarında bulunan Fransız askerlerinin tayınatları için gerekli zahire ve erzakın satın alınması amacıyla Aydos'ta ikamet etmekte olan Medan isimli tacir görevlendirilmiştir. İslimiye Kaymakamı ile Aydos Müdürü'ne yazılan tebligatlarda Medan'a yardımcı olmaları istenmiştir. Bununla birlikte ahalinin elindeki yemeklik ve tohumluklarını elden çıkarmaması hususu genel bir kaide olarak bildirilmişse de bir müddetten beri ondalık ve adet-i ağnam memuru olarak bölgede bulunan Hafız Ağa, tacir Medan'ın halkın elinde bulunan tüm zahireyi satın aldığını ve yakın zamanda bölgede zahire ve tohumluk konusunda kıtlık yaşanabileceğini ifade etmiştir.[899]

Savaş süresince müttefik ordu askerlerinin bir takım ihtiyaçlarının, yabancı tacirler aracılığıyla giderilmesine devam edilmiştir. Ömer Paşa ile Varna Muhafızı'na yazılan tahriratta; İngiltere teb'asındanŞarlo'nun Varna ve Şumnu

896 BOA., İ. DH. 301 – 19060., lef. 2, 15 Mayıs 1854, (17 Şaban 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 136., 16 Ramazan 1270.
897 BOA., A. MKT. UM. 159 – 94., 12 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).
898 BOA., A. MKT. UM. 160 – 88., 12 Temmuz 1854, (16 Şevval 1270).
899 BOA., A. MKT. UM. 166 – 3., 9 Ağustos 1854, (15 Zilkade 1270).

tarafında bulunan İngiliz Ordusu için ekmek imal edeceği dolayısıyla gerekli malzemelerin tedariki konusunda kendisine destek sağlanması ve kolaylık gösterilmesi, İngiltere Sefareti tarafından iltimas olunmuştur.[900] Benzer şekilde; tacir Kukas tarafından Fransız askerlerinin tayınatı için un imal etmek üzere Varna'da bulunan bir vapur değirmeni kiralanmışsa da Fransa Devleti için değirmeni kiralayan Kukas, hükümet tarafından men edildiğinden değirmenin kendisine tahsisi gerçekleşmemiştir. Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ittifak ve dostluk gereğince Rumeli Ordusu Müşiri ve Varna Muhafızı'na yazılan şukka ile söz konusu engellemenin uygun olmayacağı ve kaldırılarak kiralama talebinin yerine getirilmesi istenmiştir.[901] Müttefik orduların Varna'daki tüm ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Gelibolu ve Edirne'de olduğu gibi Varna'da da bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Varna Komisyonu vasıtasıyla müttefik askerler için tedarik edilen iaşe ve levazımat malzemesi Tablo 63'te verilmiştir. Tablodan da görülebildiği üzere bu bağlamda müttefik ordu askerleri için satın alınan malzemelerin toplam bedeli 1.765.158,5 kuruş tutarındadır. Bu malzemelerden 623.956,5 değerindeki kısım tüketilmemiştir.

Tablo 63: Müttefik Ordu Askerlerine Satın Alınan İaşe ve Levazımat Malzemesi

	Satın Alımı İçin öngörülen		Alımı Gerçeklen	Birim Fiyatı	Toplam Değeri
	Birim	Miktar			Kuruş,Para
Ağnam	Baş	27.124	15.667	28,5 kuruş 45 para 2 akçe	452.438
Sığır	Baş	7.432	4.782	188,5 kuruş 6 para 2,5 akçe	901.683
Hatab	Çeki	14.735	13.464	10-15 kuruş	165.822
Arpa	Kile	11.227	5.613,5	18, kuruş 16 para 1 akçe	104.609,8
Buğday	Kile	4,787	2,393	32 kuruş 1 akçe- 32,5 kuruş 1 akçe	77.757,5
Kömür	Kıyye	24,060	12,030	4-12 kuruş	4.069
Tuz	Kıyye	8,633	3.250,5	2-3,5 kuruş 2 para	5.382
Amerikan bezi taban isnadiyesi		181	181		2.347,12

900 BOA., HR. SYS. 1348 – 86., 2 Haziran 1854, (6 Ramazan 1270).
901 BOA., HR. SYS. 1346 – 39., 28 Aralık 1853, (27 Rebiü'l-evvel 1270).

Çadırlar için hafir	Adet	346	346	9 kuruş 13 para	3.152
Pirinç	Kıyye	9,054	4.777	104 para 16,5 akçe	12.446,20
Yataklar için giyah	Kıyye	8.980	4.740	8 para	548
Saman		312.888	171.739		4.078,27
Kahve		3.124	1.562		
Şeker		7.461	3.730,5		
İngiltere Ordusu için nakliye bedeli ile birlikte kereste parası		1.499,5	1.499,5		3.799,20
Toplam					**1.765.158,34**
Fransız askerlerine verilen eşyadan geriye kalan					**534.758,22**
İngil**iz askerlerine verilen eşyadan geriye kalan**					**89.198**

Kaynak: BOA., MAD. Defter No: 8860., s. 255

Müttefik ordular ve bu ordularla birlikte bölgeye gelen yabancılar, Varna'nın havasını oldukça değiştirmiştir. Şehrin eski zayıf duvarları yıkılmış ve çok sayıda dükkan açılmıştır. Bu dükkanlar sadece ihtiyaç duyulan malzemelerin sağlanmasına hizmet etmemiş aynı zamanda bölgeye lüks tüketimin yayılmasına aracılık etmiştir. Cezayir, İstanbul, Marsilya, Toulon, Algier ve Oran'dan gelen şarap tacirleri ve ordu esnafları tarafından çok da yüksek olmayan fiyatlarla likörlerin, alkollerin ve şarapların satıldığı mağazalar açılmıştır. Müttefik ordular tarafından şehrin dokusu ile uyumlu binalar inşa edilmiştir. Fransız Postanesi ve Fransız Hastanesi şehirle oldukça uyumlu şekilde inşa edilmiş, İngiliz lağımcılar ve madenciler de sahil şeridinde iskeleler inşa ederek; limanı genişletmiştir. Fransızlar da bir yandan yolları tamir etmişler ve gölün üstüne köprü kurmuşlardır.[902]

Fakat görüntü itibariyle Varna, dost ordulardan ziyade düşman tarafından işgal edilmiş bir kasaba haline gelmiştir. Kasabanın en iyi evleri ve en güzel mağazaları müttefikler tarafından zapt edilmiş, subayların ikameti için bir takım aileler, evlerinden çıkartılmıştır. Bununla birlikte gayrimüslim teb'a bu tür zor alımlardan muaf tutulmuş ve evlerini zorla kiraya vermekten kur-

902 BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 26 – 27., 24 Ağustos 1854, (30 Zilkade 1270).

tulmuştur. Orduların ikamet üzere bulunduğu kışlaların yakınındaki dükkanlara da içki ruhsatı verilmiştir. Özellikle Fransız askerleri bir takım usulsüzlük ve keyfi hareketlerde bulunmuşlar ve manzarasını beğendikleri hanelerin kapısına işaretler koyarak; Varna Valisi'nden bu evlerin kendilerine teslimini istemişlerdir.[903]

Buna karşın Varna'da müttefik orduları iki büyük tehlike beklemekteydi. Bunlardan birincisini Rumeli Cephesi'nde Rusları dahi oldukça zorlayan kolera hastalığı oluştururken diğerini ise sayıca artan müttefik askerler ve diğer yabancılar ile birlikte şehirdeki dağınıklık ve kontrolsüzlüğün neden olduğu Varna yangını meydana getirmiştir. İngiliz ve Fransızların kara ve deniz yolu ile bölgeye sevk edilmelerinin ardından kısa süre içerisinde Varna'daki İngiliz, Fransız ve Osmanlı askerlerinin sayısı 130.000'e çıkmıştır. Bu askerler 6 haftayı aşkın süreyle salgın hastalığın yayıldığı limanda açık ordugâhta kalmıştır. Bir ay içinde Fransız askerlerinden 5 bin ve İngiliz askerlerinin ise 800 kadarı ölüme yenik düşmüştür.[904] 10 Temmuz 1854 tarihine kadar ise Varna Bölgesi'ndeki 25.600 İngiliz askerinden 1.507 tanesi hastalanmış, Fransız Ordusu'nda ise Temmuz ayı içinde 8.142 kişi koleraya yakalanmıştır. Bunlardan 5.183'ü ölmüştür. Müttefik askerler daha düşmanla karşılaşmadan kolera hastalığı nedeniyle çok sayıda kayıp vermiştir.[905]

Öte yandan Varna, müttefik orduların Rumeli Cephesi'ndeki başlıca sevkiyat merkezi olmakla birlikte savaş malzemesi ve iaşe deposu da olduğundan ve kasabada büyük miktarda cephane bulunduğundan çıkabilecek bir yangına karşı tedbirli olunması gerekmiştir*. Buna rağmen 10 Ağustos 1854 tarihinde yabancı askerlerden birisi tarafından yüncü dükkânına sokulan ateşin, etrafa sıçramasına engel olunamamış ve altı saat içerisinde çok büyük bir yangın çıkmıştır. Varna'da çıkan yangın nedeniyle ahali büyük zarar görmüştür. Çarşıyla birlikte birçok ev, mağaza ve depo yok olmuştur. Bununla birlikte beş kişi de yanarak can vermiştir. Yananlar arasında Fransız ve İngiliz askerlerinin eşyası, çok sayıda elbise ve mühimmat da vardır. İngiliz levazımı bir gecede ordunun yaklaşık altı haftalık peksimed tayınatını ve depolanmış tahılının çoğunu kaybetmiştir. Bu durum, iaşe güçlüklerinin başlamasına neden olmuştur. Asıl büyük tehlikeyi ise Varna'da bulunan cephaneliklerin yanma

903 Slade, ss. 237 – 285.
904 Aksan, Kuşatılmış Bir İmparatorluk, s. 486.
905 Şirokorad, s. 565.
* Daha önce Gelibolu'da bulunan müttefik askerler için iki adet yangın tulumbası tahsis edilmiş ve bedeli olan 3.619 kuruş Hazine'nin ihtiyat tertibinden karşılanmıştır.

ihtimali oluşturmuştur. Felaketin önü, aradaki ve çevredeki yapıları yıkmak, cephane depolarının damlarını ıslak keçelerle örtmek sayesinde alınabilmiştir. Yangın, kontrol altına alındığında müttefik ordularının ikmal üssünün ağır hasar aldığı görülmüştür. Yangından sonra şehirde müttefik ordularını ancak sekiz gün doyurmaya yetecek kadar erzak kalmıştır. Müttefik askerleri Varna'da kaldığı sürece oldukça büyük zarara sebebiyet vermiş, hem ahali zarar görmüş hem de bağlar ve bahçeler yabancı askerlerin kendilerininmişçesine tavır ve davranışları nedeniyle harap olmuştur.[906]

6.6. MÜTTEFİK ORDULARA MÜHİMMAT TEDARİKİ

Fransa ve İngiltere'de savaş süresince top, tüfek ve diğer tüm savaş mühimmatı ile vapur ve ona ilişkin aletlerin dış ülkelere ihraç edilmesi yasaklanmıştır. İngiltere'de bu yasağa ilişkin bir ilanname yayınlamıştır. Hatta İngiltere'den çıkan ve Hocabey'e gitmekte olan levazımat malzemesi yüklü bir tüccar gemisi zapt edilerek alıkonulmuştur.[907] Bununla birlikte sonradan Osmanlı Devleti ve diğer müttefik devletlere silah satışına müsaade edilmiş, tüccardan, başka bir yere silah nakil etmeyeceğine dair kefaletname istenmiş ve silahların gönderildiği yerdeki konsolos tarafından da teslim alındığına ilişkin bir şehadetname gelmedikçe tacir tarafından takdim edilen kefalet senedinin kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır.[908]

Müttefik ordular kendilerine gerekli olan mühimmatı büyük oranda yanlarında getirmişlerdir. Fransa Devleti, asker ve mühimmat nakli için Marsilya'dan 600 kıta tüccar teknesi kiralamış ve ayrıca asker sevkiyatında kullanılan gemilerin yedeğine, mühimmat taşımak için ilave gemiler bağlanmıştır. 19 Mart 1854 tarihinde Marsilya'dan 500 nefer şişhaneci, 450 nefer mühendis ve 200 nefer topçuyu taşıyan Kristof Kolomb adlı geminin yedeğine mühimmat yüklü olan Mistral isimli gemi bağlanmış ve gemiler 31 Mart 1854 tarihinde Gelibolu'ya varmışlardır.[909] Ancak Fransa maslahatgüzarının Hariciye Nazırı ile olan mülakatında, Fransız Ordusu'nun ihtiyaç duyduğu mühimmat ve diğer bazı levazım maddelerinin naklinde Fransa ve diğer devlet tüccarlarından pek çok geminin kiralanmasına karşın, bunların yeterli gelmemesinden ötürü eşya ve mühimmat naklinde gecikmeler ve zorluklar yaşandığı ifade edilmiştir. Fransa maslahatgüzarı Yunan gemilerinin eskiden olduğu gibi Osmanlı iskele ve

906 Slade, s. 286.; Figes, ss. 210 – 211.; Salih Hayri, s. 118.
907 Ceride-i Havadis, Numara: 677, 12 Mart 1854, (12 Cemaziye'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 678, (17 Mart 1854, (17 Cemaziye'l-ahir 1270).
908 Ceride-i Havadis, Numara: 682, 10 Nisan 1854, (12 Receb 1270).
909 Ceride-i Havadis, Numara: 680, 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).

limanlarına gelip gitmesine izin verilerek, söz konusu nakliyat zorluklarının aşılabileceğini üstelik böylelikle adalar arasında gerçekleşen korsanlık faaliyetlerinin de son bulacağını belirtmiştir. 15 Haziran 1854 tarihinde kurulan Meclis-i Meşveret'te konu ele alınmış ve ticari sınırlamaların ve Yunanistan ile resmi ilişkilerin sonlandırılmasının bir tür ders verme amacı güttüğü belirtilmiştir. Yunan gemi ve teknelerine yalnızca İstanbul iskele ve limanlarını kullanmaya yönelik geçici bir izin verilmesi ve sonrasında hal ve davranışları gözlemlenerek, ilgili hakların geri alınması durumunun saklı tutulması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Yunan gemi ve teknelerinin müttefik ya da diğer herhangi bir devletin maiyeti ve himayesi altında bulunmaları yasaklanmış, Osmanlı Devleti himayesinde bulunmaları şart koşulmuştur.[910]

Nakliyatta yaşanan zorluklarla birlikte müttefik devletler için gerekli mühimmat ve silahların bir kısmı Osmanlı Devleti tarafından Tophâne-i Âmire'den sağlanmıştır. Bunlar daha çok meydan savaşlarında kullanılan top ve havan gibi silahlar olmuştur. Tüm levazımat ve edevatı ile birlikte 3 kıtası havan olmak üzere toplam 15 kıta topun, 40'ar atımı ihtiyat olmak üzere toplam 200 atımlık barutu ile birlikte ve Osmanlı Devleti için kullanılacağı düşüncesiyle tam ve mükemmel olarak İngiliz Ordusu'na sevk edilmesi istenmişse de İngiltere tarafından gerek kalmadığı gerekçesiyle bu havanlardan vazgeçilmiştir.[911] Fakat sonradan vazgeçilen 15 kıta top ve havana 500'er atım ilave mühimmatıyla birlikte yeniden ihtiyaç duyulmuştur. 15 kıta toptan öncelikle 10 kıtasının yeterli olacağı, kalanının sonradan tamamlanabileceği, İngiliz Ordusu tarafından görevlendirilmiş memur tarafından ifade edilmiştir. Fransa Ordusu BaşkumandanıCanrobert ise yine 500'er atım mühimmatıyla beraber 30 kıta kuşatma topu ve 300'er atım mühimmatıyla 65 ve 22 çaplarında 7 kıta büyük havanın kendilerine tahsisini talep etmiştir.[912]

İngiltere ve Fransa devletlerinden art arda gelen top ve havan gibi mühimmat talepleri, 1854 yılı Eylül ayının sonunda top imali için gerekli bakırın yokluğu nedeniyle Tophâne-i Âmire'de sıkıntıya neden olmuştur. Her iki ordunun ikmalinde yaşanan sıkıntı, tedarik edilen mühimmatın hangi devletin talebini karşılamakta kullanılacağı konusunda ihtilafa sebebiyet vermiştir. Mareşal Saint Arnaud tarafından Fransız Ordusu için talep edilen ve tedariki bir binbaşıya havale olunan farklı türden 55 adet topa karşılık, Osmanlı Dev-

910 BOA., A. AMD. 51 – 33, 18 Haziran 1854, (22 Ramazan 1270).
911 BOA., HR. SYS. 1350 – 5., 19 Ağustos 1854, (25 Zilkade 1270).; BOA., İ. DH. 306 – 19494., 30 Ağustos 1854, (6 Zilhicce 1270).
912 BOA., İ. HR. 115 – 5632., 15 Kasım 1854, (23 Safer 1271).

leti 34 kıta top ve havan tedarik edebilmiştir. Bu topların daha önce İngiliz Ordusu tarafından talep edilen 15 kıta top nedeniyle İngiltere Devleti'ne mi yoksa Fransa Devleti'ne verileceği konusunda tereddüt yaşanmıştır. İngiltere Sefareti Baş Tercü¬manı Pisani bir nefer topçu zabiti ile mevcut topları görmeye gitmiş ve kendilerine daha fazla top verilemeyeceğini anlayarak mevcut topların Fransa Devleti'nin talebine tahsisinin daha yerinde olacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte bakırın kıtlığı nedeniyle Anadolu Ordusu tarafından talep edilen toplar, Tophâne-i Âmire tarafından karşılanamamış ve Tersâne-i Âmire'den 30 adet muhasara topu, Anadolu Ordusu'na gönderilmiştir.[913]

Tophâne-i Âmire Müşiri'ne yazılan tahriratta; Fransız askerleri için gerekli görülen 25 bin adet güllenin, görevli Fransız yüzbaşının görüşü alınarak; haftada biner adet olarak üretilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat üretilecek bu gülleler nedeniyle, müttefik ordular için üretilecek diğer mühimmatın üretimine sekte getirilmemesine dikkat edilmesi tenbihlenmiştir.[914] Bu topların imali için gerekli olan demirin elde edilmesi amacıyla Tersâne-i Âmire'de bulunan eski toplar, Tophâne-i Âmire'ye gönderilerek 10 bin kantar demir elde edilmiştir. Sipariş edilen güllelerin dökümü Zeytinburnu'nda bulunan fabrikada gerçekleştirilmiştir.[915]

Bununla birlikte devlet, İngiltere tarafından gönderilecek topçu askerleri için top bargirleri ve bu bargirler için uygun bir ahır ve yeterli miktarda koşum takımı tedarik etmiş, bedeli kendileri tarafından ödenmek üzere levazımat ihtiyaçlarını karşılamıştır.[916] Ayrıca Mareşal Saint Arnaud tarafından 50 adet mühimmat arabası istenmiş, bu arabaların imal bedelinin 300 kuruş tutacağı, Maliye Nezareti tarafından hesaplanmıştır. Gerekli olan meblağ, Hazine-i Celile'den verilmiş olmakla birlikte sonradan İngiltere tarafından ödenip ödenmeyeceği bilinemediğinden, arabalardan bir numunesinin gönderilmesiyle bedelinin ona göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır.[917]

Fransız Ordusu askerlerinin silahlarını tamir etmek üzere Boğaziçi'nde Kuruçeşme adı verilen yerde geçici süre ile bir fabrika kurulmuştur. Tüfek imaline ilişkin gerekli ilmi öğrenmek üzere bu fabrikaya topçu alayları neferlerinden 30 adet nefer verilmiştir. Fabrikaya Fransa Devleti topçu alayı binbaşıların-

913 BOA., İ. DH. 305 – 19399., 6 Ağustos 1854, (12 Zilkade 1270).
914 BOA., A. MKT. NZD. 121 – 58., 20 Kasım 1854, (28 Safer 1271).
915 BOA., HR. MKT. 92 – 99., 5 Aralık 1853, (4 Rebiü'l-evvel 1271).
916 BOA., HR. MKT. 74 – 4., 8 Nisan 1854, (10 Receb 1270).
917 BOA., Ayniyat, Defter No: 723., s. 14., 16 Temmuz 1854, (20 Şevval 1270).

dan Mazelik müdürlük yapmış fakat savaşın sona ermesinin ardından fabrika kapatılarak çalışanları Fransa'ya dönmüşlerdir. Fabrikaya öğrenci olarak gönderilen 30 neferin henüz tahsillerini tamamlayamamış olmalarından dolayı böylece kalmaları uygunsuz görülerek; Binbaşı Mazelik maiyetinde Fransa'ya gönderilmelerine ve tüfenkhane kumandası hususunu tahsil için yanlarına Hendesehane-i Humayun'dan iki nefer zabitin de katılmasına karar verilmiştir.[918]

Devlet, müttefik ordu askerlerinin talim yapabilmeleri için uygun koşulları sağlamaya çalışmıştır. Amiral Dundas, İngiliz Sefareti vasıtasıyla Bâb-ı Âli'den askerlerini karaya çıkararak top talimi yaptırmayı talep etmiştir. Osmanlı Devleti, top talimi yapabilmeleri için İngiliz Ordusu topçularına geçici süreyle Beyoğlu Kışlası'nı tahsis etmiştir. Daha sonra ise ayda iki üç defa Hünkâr İskelesi veya Sultaniye'den hangisi uygun görülürse buralara ikişer bin nefer asker çıkartılarak; saat dörtten yediye kadar talim yapılmasına müsaade edilmiştir. Bu durum, Zabtiye Müşiri ile karakol memurlarına haber verilerek gerekli dikkat ve özenin gösterilmesi istenmiştir. Fransız donanmasından gelen top talimi talebine karşılık İngiltere donanmasının Hünkâr İskelesi ve Sultaniye arasında yapacağı tercihe bağlı olarak kullanılmayan yerin diğerine tahsis edilmesi ve iki donanmanın birlikte talim yapması mümkün olamayacağından iki amiralin birbirleri ile anlaşarak birinin talim yapmadığı günde diğerinin yapmasının uygun olacağı bildirilmiştir.[919] Fransız Sefareti tarafından gerçekleştirilen rica üzerine Beyoğlu Kışlası'nda bulunan talimhanenin üçte birlik bölümü, Fransız askerlerine tahsis edilmiştir.[920]

Müttefik orduların deniz ve kara yoluyla Edirne üzerinden Varna'ya sevk olunmaları ile birlikte Varna, müttefik ordularının başlıca savaş malzemesi ve iaşe deposu haline gelmiş ve savaşın Kırım safhasında da kullanılmak üzere kasabada büyük miktarda cephane biriktirilmiştir. Fakat kasten ya da kazaen olabilecek yangınlara karşı gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle 10 Ağustos 1854'ta çıkan yangın birçok ev, mağaza depoları ve savaş malzemesinin büyük bir kısmını yok etmiştir.[921]

---

918 BOA., İ. HR. 133 – 6841., 24 Temmuz 1856, (21 Zilkade 1272).

919 BOA., İ. HR. 104 – 5111., 15 Aralık 1853, (14 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., İ. HR. 104 – 5120., 20 Aralık 1853, (19 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., HR. SYS. 1346 – 43., 31 Aralık 1853, (30 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 91., 8 Aralık 1853, (7 Rebiü'l-evvel 1270).

920 BOA., İ. HR. 117 – 5726., 19 Ocak 1855, (29 Rebiü'l-ahir 1271).

921 Slade, s. 286.

6.7. MÜTTEFİK DONANMALARIN İHTİYAÇLARININ GİDERİLMESİ

Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa devletlerinin Rusya'ya resmen savaş ilan etmesinden çok daha önce İngiliz ve Fransız donanmalarının ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Beşike Körfezi'ne demirlemiş olan gemilerin maden kömürü ve diğer levazımat ihtiyaçları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmış ve hatta bazı gemiler için ihtiyaç duyulan tamir işleri de Tersâne-i Âmire tarafından tersane havuzlarında gerçekleştirilmiştir. Bunlardan doğan masrafların ihtiyat tertibinden karşılanması ve Bahriye Muhasebesi'nde defterlerinin ayrı ayrı tutularak karşılıklarının sonradan Maliye Hazinesi'nden Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne ödenmesi kararlaştırılmıştır.[922] Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya karşı savaşa katılan müttefik ordu, filo ve donanmalarında yer alan gemiler ve donanımlarındaki top sayısı Tablo 64'te gösterilmiştir. Buna göre İngiliz filosundaki gemilerin toplam top sayısı 747 iken Fransız donanmasındaki gemilerin top sayısı ise 1.072'dir. Bu rakama sonradan filoya katılan gemilerin top mevcudu dahil değildir.

Tablo 64: Kırım Savaşı'nda Müttefik Ordu Donanmaları (1853)

İngiliz Filosu		**Fransız Donanması**	
Geminin Adı	**Top Sayısı**	**Geminin Adı**	**Top Sayısı**
Britannia	120	Ville de Paris	120
Trafalgar	120	Valmy	120
Albimo	90	Friedland	120
Roodney	90	IV. Henri	90
Vangence	80	Jena	90
Bellenophon	78	Bojanr	90
Arethisa	51	Charlmagne	90
Retribution	48	Gamer	80
Samson	6	Marengo	80
Tiger	13	Deprot	80
Wasp	13	Mogadon	24
Furious	10	Magellan	16

922 BOA., İ. DH. 278 – 17475., 1 Eylül 1853, (27 Zilkade 1269).; BOA., HR. MKT. 91 – 18., 22 Ekim 1854, (29 Muharrem 1271).

Caradoe	8	Sidon	14
Inflexible	6	Kamon	10
Desperate	8	Syrus	30
Firebrand	6	Mercury	18
Kalyon ve fırkateyn sınıflarına sonradan katılan gemiler	Queen, Links, Spenks, Trion, Terrible, Sunsprail, Agamemnon	Sonradan katılan gemiler	Jupiter, Napoleon, Souffren, Jean Bart

Kaynak: Ali Fuat Örenç, "Kırım Harbi Deniz Savaşları", **Savaştan Barışa 150. Yılında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması**, 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 25.

Fransız Donanması'nın İstanbul'dan Hocabey ve Trabzon'a kadar olan seyrüseferleri nedeniyle gereksinim duydukları içecek ve yiyeceklerin, iltizam suretiyle ihale olunacağı beyan olunup; talip olanların, kançıleryaya başvurması istenmiştir. Bu seferler esnasında donanmanın hangi limanlara uğrayacağı belli olmamakla birlikte iltizam bedelleri düşük tutulmuştur. Birkaç kişi bu işe talip olmuşsa da bir neticeye varılamamış ve iltizama talip olmak üzere 22 Kasım 1853 tarihine kadar süre tanınmıştır.[923] Osmanlı Devleti'ne destek vermek amacıyla İstanbul'a gelen müttefik devlet donanmalarının tüm ihtiyaçları, Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Fransızlara tahsis edilen Tarabya Hastanesi civarında bulunan beylik fırını, Fransız Donanması'nda bulunan askerlerin ekmek ve peksimed ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla donanma müdürüne bağlanmıştır.[924] İstanbul'da bulunan Fransız Donanması için Karadeniz'in Rumeli Sahili'nde bulunan iskelelerden cari fiyatıyla her ay 240 bin kıyye un veya buğdayın satın alınması kararlaştırılmıştır. Anadolu sahillerinden de ihtiyaç duyulan sığırların satın alınmasında gerekli kolaylıkların gösterilmesi ve vurguncular tarafından normalden daha fazla fiyatın talep edilmemesi konusunda Anadolu ve Rumeli taraflarında bulunan memurlara şukkalar gönderilmiştir. Sığır tedariki için Anadolu'da Hüdavendigar, İzmir, Aydın, Midilli, Biga, Trabzon ve zahire tedariki için Rumeli tarafında Varna, Selanik, Tekfurdağı seçilmiştir.[925] Zahire gümrükçülerine gönderilen tezkireler ile Anadolu ve Rumeli tarafından tedariki kararlaştırılmış olan bu sığır, un ve buğday için gümrük vergisinin talep edilmemesi istenmiştir.[926]

923 Ceride-i Havadis, Numara: 654, 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270),; Ceride-i Havadis, Numara: 656, 19 Kasım 1854, (17 Safer 1270).
924 BOA., HR. SYS. 1346 – 9., 29 Kasım 1853, (27 Safer 1270).
925 BOA., HR. SYS. 1346 – 9., 29 Kasım 1853, (27 Safer 1270).
926 BOA., HR. SYS. 1348 – 1., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).

Donanmalar için en hayatî girdi kömürdür. Müttefik donanmalara kömür tedariki amacıyla Osmanlı Devleti yalnız kendisi gemi tedarik etmekle kalmamış, müttefik ordu donanmalarına ait gemilerin de tamir ve bakımlarını gerçekleştirmiştir. Karadeniz'de bulunan İngiltere ve Fransa gemileri için vapur kömürü nakletmek üzere Tersâne-i Âmire'den kömür yüklü 4 kıta gemi tahsis edilmesi, sefaretler tarafından talep edilmiştir. Bunun üzerine donanma maiyetinde görevlendirilmeye uygun ikisi korvet ve ikisi brik olmak üzere 4 kıta geminin mevcut olduğu sefaretlere bildirilmiştir.[927] Osmanlı ve müttefik ordu donanmaları için gerekli olan yüklü miktarda maden kömürünün hazır bulundurulması için Ereğli Maden Müdürü'ne tembihatta bulunulmuştur. Durumun artan önemi gereğince yalnız Ereğli Maden Müdürü'nün çabasıyla bu işin başarılamayacağı anlaşıldığından, Tersane ve Tophâne-i Âmire taraflarından birer ikişer özel görevli gönderilmesi konusunda Hazine-i Hassa Nazırı ve Kaptan Paşa ile de haberleşilmiştir.[928] Ereğli İskelesi civarındaki madenleri tetkik etmek amacıyla Fransız mühendis alaylarından iki zabit, 150 nefer asker ve kömür üretiminin arttırılmasının sağlanması amacıyla özel bir memur görevlendirilmiştir. İngiliz Sefareti'nden Sadaret makamı vasıtasıyla Kastamonu Valisi ve Ereğli Müdürü'ne gönderilen tezkire ile bölgenin tahkik ve ıslahı için gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmiştir.[929]

Devlet, ağız iskelelerden sağlanacak kömür arzını sürekli kılmak için Tersâne-i Âmire vasıtasıyla gemi alımına ve tombaz inşasına başlamıştır. Böylelikle sadece havalar güzel olduğunda değil fakat havalar kötü olduğunda da ağız iskelelerden çok miktarda kömür tedarik edilmesi ve bu açıdan herhangi bir sıkıntının yaşanmaması amaçlanmıştır. Tersâne-i Âmire tarafından ağız iskelelerden limanlara kömür nakletmek amacıyla mevcut sandallardan başka 50 – 60 beygir kuvvetinde ufak bir kıta vapur satın alınmıştır. Ayrıca 500 kantar kömür alır 6 kıta tombazın inşasına başlanmış ve 585 bin kuruş fiyat ile İngiltere yapımı 62 beygir kuvvetinde 200 toniletalık kunduca adı verilen bir tür gemi ithal edilmiştir. Söz konusu geminin Ereğli Kömür Kumpanyası'ndan sağlanan para ile satın alınması ve tombazların da Ereğli'de inşasına başlanması uygun görülmüştür. İnşaat sırasında işlerin geri kalmaması ve vakit kaybedilmemesi amacıyla Tersâne-i Âmire'de mevcut yedi adet tombazdan altı tanesi daha sonra iade edilmek üzere alınmış ve yedek tombaz olarak kullanılmıştır.[930] İngiltere ve Fransa devletleri, Ereğli Kömür Kumpanyası va-

927 BOA., HR. SYS. 1346 – 57., 19 Ocak 1854, (19 Rebiü'l-ahir 1270).
928 BOA., HR. SYS. 1348 – 15., 25 Nisan 1854, (27 Receb 1270).
929 BOA., HR. SYS. 1348 – 75., 26 Mayıs 1854, (28 Şaban 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 49., 22 Mart 1854, (22 Cemaziye'l-ahir 1270).
930 BOA., İ. DH. 296 – 18681., 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270).

sıtasıyla da kömür tedarik etmek istemişlerdir. Kumpanyadan talep edilerek, kömür ihraç olunamayacağı, öğrenilince de sefaretler vasıtasıyla kumpanya ile doğrudan irtibata geçmeye çalışmışlardır.[931]

Ereğli Kömür Madeni'nden çıkarılan vapur kömürleri, Fransız ve İngiliz vapurlarını uzun süre idare edebilmiştir. Bu kömürün nakli için ayrı gemilere ihtiyaç duyulmamış ve kömürler, doğrudan donanma gemilerine yüklenmiştir. İngiliz ve Fransız donanmaları için İstanbul'a vapur kömürü yüklü çok sayıda gemi gelip, kömürlerin bir kısmını Beykoz'a ve bir kısmını da Tarabya'ya tahliye ve ihraç etmiştir. Bununla birlikte İngiltere'den de vapur kömürü getirtilmiştir. Bu kömürün her bir toniletası için 6 shilling sarf edilmiş ve İngiltere'den getirtilen kömür ile Ereğli kömürü arasında nakliye masrafı açısından 96 shilling fark ortaya çıkmıştır. Ereğli'den çıkartılan maden kömürünün kalite açısından İngiliz kömüründen aşağı olmadığı tetkik edilmiştir.[932] Kozlu ve Zonguldak madenleri ile birlikte söz konusu madenlere yakınlığı ve irtibatı nedeniyle Özlemez Deresi'nde bulunan kömür madenlerinin de İngiltere Devleti'ne ihalesi kararlaştırılarak; İngiltere Devleti Baş Tercümanı Pisani vasıtasıyla Özlemez Deresi'ndeki madenin sözleşmesi düzenlenip Hazine-i Hassa'ya gönderilmiştir.[933]

Müşterek donanma için ihtiyacı duyulan 24 kıta dümen ağacı için ise İzmit Kaymakamı Hüseyin Remzi Bey'e yazılan tahriratla ağaçların İzmit dağlarından kesilerek tedarik edilmesi ve Tersane-i Âmire'ye gönderilmesi istenmiştir. Hüseyin Remzi Bey tahrirata olan cevabında Karadeniz'de meydana gelen fırtına ve hava olayları nedeniyle sakatlanan gemilerin tamir ve teçhiz edildiğini ve bunlar için gerekli 24 kıta dümen ağacının, kışın yaklaşmakta olması nedeniyle tedarikinin biraz zaman gerektirdiğini, şu ana kadar kesilenlerin İzmit Tersanesi'ne naklolunduğunu ve kalan işin bitirilmesi için gerekirse kaza meclisi azaları ve ahalinin dağlara çıkartılıp kendilerinden destek alınarak kalan ağaçların da pey der pey gönderileceğini ifade etmiştir.[934]

Müttefik orduların iaşe, mühimmat ve benzeri levazımat malzemelerini nakil amacıyla kullanılan gemiler, tamir ve benzeri ihtiyaç durumlarında Tersâne-i Âmire havuzlarına çektirilmiştir. Fransa Devleti beylik gemilerinden Friedland isimli üç ambarlı gemi, Tersâne-i Âmire havuzuna alınırken devrilmiş ve

931 BOA., İ. DH. 304 – 19253., 6 Temmuz 1854, (10 Şevval 1270).
932 Ceride-i Havadis, Numara: 690, 1 Haziran 1854, (5 Ramazan 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 692, 13 Haziran 1270, (17 Ramazan 1270).
933 BOA., İ. HR. 115 – 5598., 30 Ekim 1854, (7 Safer 1271).
934 BOA., A. MKT. MHM. 64 – 91., 5 Aralık 1854, (14 Rebiül evvel 1271).

hasar almıştır. İngiltere Devleti savaş gemilerinden Banjee isimli vapur, tamire ihtiyaç duyulması nedeniyle Tersane Müşiri'ne yazılan tezkire ile gereği yapılmak üzere Tersane havuzuna çekilmiştir. Kaptan Paşa tarafından yapılan tahkikatta geminin tamirinde kullanılacak kerestenin en kuru ve en sağlamlarından olması, tüm edevatının iyi ve rabıtalı olması ve geminin tamirinde herhangi bir kusur bırakılmaması istenmiştir.[935] İngiliz donanmasından savaş sırasında hasar alıp zarar gören gemilerin tamiri de Tersâne-i Âmire'de gerçekleştirilmiş olmakla birlikte savaşın şiddetlenmesi ile birlikte bu tür tamir işlerinin artması nedeniyle ihtiyaç duyulan parçaların dışardan satın alınması gerekeceğinden tamir işlerinde gecikmenin ve bu nedenle sıkıntı yaşanmaması amacıyla Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne 10 bin kese aktarılmıştır.[936] Maddi sıkıntının yanı sıra kapasite anlamında da sıkıntı yaşanmaya başlamıştır. Müttefik ordu donanmalarındaki gemilerden sakatlanmış olan gemiler gerekli alet edevatları temin edilene kadar Tersâne-i Âmire'de tamir olunmaktaysa da Tersâne-i Âmire'nin tek başına tamir işlerine yetişememesinden dolayı makine tamiratlarının bir kısmı Zeytinburnu Fabrika-yı Hûmayunu'nda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Fakat tamir işlerinin artması üzerine acil olarak tamir edilmesi gereken gemilerin tamirlerinin fabrika ve Tersâne-i Âmire tarafından müştereken gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.[937] Müttefik donanmaların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Yeşilköy'de Yalıköşkü adıyla tam teşekküllü bir gemi fabrikası kurulmuştur. Fabrikanın ustabaşısı Williams adında bir mühendis olup buradaki tezgâhta çoğunlukla İngiliz ve Osmanlı gemilerinin tamiri yapılmıştır.[938]

6.8. MÜTTEFİK ORDULARIN İKMALİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Osmanlı Devleti'nin kendi orduları ile birlikte müttefik orduların da ihtiyaçlarını giderme çabası bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Müttefik ordular için gerekli görülen iaşe, levazımat ve mühimmat malzemelerinin tedarik sürecinde ve neticesinde ortaya çıkan sorunlar esas olarak devlet ile teb'ası arasında yöneten ile yönetilen ilişkisinde meydana gelen tıkanmalardan kaynaklanmıştır. Müttefik ordu askerlerinin iaşesi Gelibolu'ya çıkma kararı almalarından savaşın bitimine kadar pek çok sorun yaratmıştır.

935 BOA., A. MKT. UM. 138 – 56., 18 Haziran 1853, (11 Ramazan 1269).; BOA., İ. DH. 278 – 17442., 21 Ağustos 1853, (16 Zilkade 1269).; BOA., A. MKT. NZD. 110 – 72., 31 Ocak 1854, (2 Cemaziye'l-evvel 1270).

936 BOA., A. MKT. MHM. 60 – 23., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

937 BOA., Ayniyat, Defter No: 723., s. 15., 16 Temmuz 1854, (20 Şevval 1270).

938 Yıldız (Ed.)., s. 141.; BOA., HR. MKT. 91 – 18., 22 Ekim 1854, (29 Muharrem 1271).

Müttefik orduların ağırlıklı olarak Rumeli Ordusu'nun ikmal bölgesi olan Gelibolu ve civarında bulunması ve lojistik ikmalin buradan yapılması zorunluluğu nedeniyle çeşitli zorluklar ortaya çıkmıştır. Müttefik ordular için tedarik edilmesi kararlaştırılan 25 bin kile arpanın, sadece Gelibolu'dan temininin mümkün olamayacağının anlaşılması üzerine Edirne Valisi'ne yazılan 6 Nisan 1854 tarihli tahrirat ile bedeli mahalleri emval sandığından ödenmek üzere Edirne Eyaleti'nden tedarik edilerek Gelibolu'ya gönderilmesi talep edilmiştir.[939] Söz konusu arpanın 25 bin kilesinin 15 bin kilesi Dimetoka'nın Gelibolu'ya yakın bölgelerinden ve 10 bin kilesi ise Cisr-i Ergene Kazası'ndan tertip edilmiştir. Şumnu Ordusu için depolanmış olan arpanın 9.703,5 kilesinin müttefik ordular için arabalara yüklenip sevk edilmesi amacıyla memurlar görevlendirilerek Gelibolu'ya gönderilmiştir. Edirne Valisi'ne göre tahsisattaki bu hata ya Edirne Kaymakamı'nın yanlış anlama¬sından veyahut Cisr-i Ergene Kazası Müdürü'nün arpa tedariki hususunda kendisine yazılan tahriratı tam olarak idrak edememesinden kaynaklanmıştır. Fakat zahire fiyatının günden güne artması ve savaş nedeniyle arpa üretiminin azalması nedeniyle Şumnu Ordusu için depolanmasına karşın müttefik ordulara tahsis edilmiş olan arpanın yerine konulması amacıyla farklı bölgelerden yapılacak alımların Hazine-i Celile'yi 300 – 400 bin kuruş zarara sokacağı belirlenmiştir. Şumnu Ordusu için alınacak arpanın piyasa rayici üzerinden değil de ilk depolandığı fiyat üzerinden alınması durumunda ise üretici büyük zarara uğrayacaktır. İhtilafın çözümünün müttefik ordu askerlerinin iaşe ve ikmal işlerini yürütmekle sorumlu Gelibolu Komisyonu'na havale edilmesi düşünülmüşse de sonradan Şumnu Ordusu için tertip edilen fakat yanlışlık üzere Gelibolu'ya gönderilmiş olan arpanın, Gelibolu'ya vardığında alıkonulması ve arpanın fiyatının tedarik edildiği zamandaki fiyatıyla mı yoksa hâlihazırda Gelibolu'da arpanın fiyatı 20 kuruşa ulaştığından bu fiyat üzere mi verilmesi gerektiği hususu, Seraskerlik makamı tarafından netleştirilmedikçe ayrı bir mekânda muhafaza edilerek kullanılmamasına karar verilmiştir.[940] Buna rağmen sonradan Edirne Valisi tarafından gönderilmiş olan tahrirat, Meclis-i Muvakkat'de okunmuş ve Seraskerlik makamının da kararı üzere ihtilafın çözümü Gelibolu'da teşkil edilmiş olan komisyona havale edilmiştir.[941]

Müttefik orduların sayılarının binleri bulması ve Osmanlı topraklarında bulundukları sürenin uzaması, kendileri için iaşe malzemesi sağlayan bazı sancak ve kazaların sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Biga Sancak Meclisi'nden

939 BOA., İ. DH. 299 – 18876., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).
940 BOA.. MVL. 276 – 7., 21 Nisan 1854, (23 Receb 1270).
941 BOA., A. MKT. UM. 157 – 2., 9 Mayıs 1854, (11 Şaban 1270).

yazılan yazıda Gelibolu'ya gelmekte olan müttefik ordu askerlerinin ihtiyaçlarının karşılanması babında gönderilen talimatın mecliste okutularak; ihtiyaç duyulan tüm zahire ve sığırın toplandığı ve sevke hazır olduğu bildirilmiştir. Fakat daha önce Beşike Körfezi'ne demir atan müttefik donanmaların ihtiyaçlarının karşılanması çerçevesinde Biga Livası'ndan pek çok hayvanın tedarik edildiği ve livanın diğer livalarla kıyaslandığında ahalisinin fakir olduğu dolayısıyla yeni talebi karşılamakta zorluk çektiği, buna karşın ellerinden geldikçe sığır ve zahire temin edip Gelibolu'ya göndermeye çalışacakları ifade edilmiştir.[942]

Bu gelişmeler üzerine Rumeli Kıtası'nın birden fazla orduyu beslemeye yetmediği görülerek; müttefik ordu ihtiyaçlarının bir kısmının da Anadolu'dan tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu sefer de müttefik ordular için Anadolu'dan hayvan satın alınması ve bedellerinin Anadolu'da bulunan livaların emval sandıklarından karşılanması aynı bölgeden Anadolu Ordusu için de kaynak yaratılmaya çalışılıyor olması nedeniyle sıkıntılı durumlar yaratmıştır. Müttefik ordu askerleri için Konya Eyaleti'nden her biri 1.500 kuruştan toplam 900 keseye 300 baş hayvan satın alan Süvari Üçüncü Alay Kaymakamı Said Bey bu hayvanların bedeline karşılık olarak Niğde'den gelecek yanıtı beklemeden Niğde Sancağı'nın 1852/53 (H. 1269) yılı bakiyyesi ile 1853/54 (H. 1270) senesi emvalini karşılık göstermiştir. Niğde mal sandığından ise o zamana kadar yapılan tahsilatın Binbaşı Mustafa Efendi'nin Anadolu Ordusu için satın aldığı hayvanların bedeline tahsis edilmesi üzerine Konya sandığından akçe istenmiştir. Fakat Konya Sancağı'nın toplam vergisinin 8.079 kese olması ve bunun 3.500 kesesinin Anadolu Ordusu'na, 2.000 kesesinin Bereketli Maden-i Humayunu'na, 1.200 kesesinin Konya Fabrika-yı Humayunu'na ve kalan 1.379 kesenin mahalli masraflara ayrılması nedeniyle Said Efendi'ye yeterli akçenin aktarılması mümkün gözükmemiştir. Sonuçta Anadolu Ordusu için hazine-bend ettirilen akçeden bend bozularak kendisine 30 bin kuruş verilmesi ve Niğde'den akçe geldiğinde ise yerine konulması kararlaştırılmıştır.[943]

Tedarik sürecinde sağlanan vergi muafiyeti, bu muafiyetin neden olduğu vergi kaçakçılığı ve mültezimlerle devlet arasında yaşanan anlaşmazlıklar, askerlerin ahalinin ekinlerine zarar vermesi, müttefik devletler adına malzeme tedariki ile görevlendirilen kişilerin ahaliyi bu konuda zorlaması ve kâr elde

942 BOA., İ. DH. 298 – 18812., 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270).
943 BOA., A. MKT. NZD. 115 – 80., 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).

etmek isteyen satıcıların stokçuluk yapması diğer bazı sorunları teşkil etmiştir. Öncelikle, İngiltere ve Fransa sefaretleri satın alınacak her türlü iaşe ve levazımat maddelerine fevkalade suretiyle bakılarak gerek bir yerden bir yere nakillerinde ve gerek gemi ile taşınmalarında hiçbir suretle vergi, navlun ve benzeri rüsumat talep edilmemesini istemişlerdir. Merkezi yönetim de bunu sağlayacak şekilde gerekli görülen yerlere emirnameler göndermiştir. Örneğin; İngiliz Ordusu için Girit'ten satın alınan 240 baş esterin gemilere bindirilerek İstanbul'a naklinde, geçici süre ile gümrük resmi alınmamıştır. Fakat nihai karar ileride verileceğinden defterlere kayıt edilmiştir. Durum Girit Valisi'ne yazılan şukka ile bildirilmiştir.[944] Fransız Ordusu için Pastre ve Kardeşleri adı verilen tacir aracılığıyla Mısır'dan satın alınan ve deniz yolu ile nakledilen 50 bin kile pirinç ile birlikte gerekli görülen yerlere nakledilmek üzere Anadolu'da Mekri, Marmaris ve bölgede bulunan iskelelerden 4 bin kadar öküz, İzmir'den 15 bin, Gümülcine'den 14 bin ve Selanik'ten 60 bin kile arpa ve yine Selanik'ten bin kile yulaf satın alınmıştır. Bunların satın alınmasında ve gerekli görülen bölgelere naklinde herhangi bir şekilde zorluk yaratılmaması ve gümrük resmi alınmaması, Fransız Sefareti tarafından iltimas olunmuştur.[945] Mısır'dan satın alınacak pirinç için de gümrük vergisi alınmaması Fransız Sefareti'nin takriri üzere Abbas Paşa'ya bildirilmiştir. Fakat bunun bir sınırının olmaması ve cömertlik üzere bu tür şeylerin vergisiz ihracına müsaade edilmesine karşın bazı tüccarın müttefik askerler için diyerek vergi kaçırmaya çalışması gibi farklı uygunsuzlukların zuhura geldiği Abbas Paşa tarafından bildirilmiştir. Kaçakçılık nedeniyle İskenderiye Gümrüğü'nün zarara uğraması, Mısır vergisinin gelirini ve dolayısıyla Hazine-i Celile'nin gelirlerini de olumsuz etkileyeceğinden, bu tür uygunsuzlukların önüne geçilmesi ve hesabının bilinmesi amacıyla Maliye Nezareti'nin tebligatı üzerine gümrük mültezimlerinden defter tutmalarını istenmiştir.[946] Müttefik askerler için zahire satın aldığını ileri sürerek, kendi çıkarları doğrultusunda gümrük ve diğer vergilerden kaçınmak isteyen bazı sahtekârların olduğu hususu, Ankara Eyaleti Müşiri tarafından Sadaret makamına yazılan bir tahriratla da bildirilmiştir. Bunun üzerine Sadaret makamından kaymakamlıklara gönderilen yazılarla bu hususlara dikkat etmeleri istenmiştir.[947] Nitekim Mithat Efendi tarafından Serasker Paşa ile Maliye Nezareti'ne yazılan müzekkirede müt-

944 BOA., A. MKT. NZD. 113 – 25., 18 Aralık 1853, (17 Rebiü'l-evvel 1270).; BOA., HR. SYS. 1349 – 56., 23 Temmuz 1854, (27 Şevval 1270).

945 BOA., HR. SYS. 1349 – 36., 9 Temmuz 1854, (13 Şevval 1270).; BOA., HR. SYS. 1348 – 81., 27 Mayıs 1854, (29 Şaban 1270).

946 BOA., İ. HR. 115 – 5605., 1 Kasım 1854, (9 Safer 1271).

947 BOA., A. MKT. UM. 163 – 16., 1 Şubat 1854, (3 Cemaziye'l-evvel 1270).

tefik ordu askerleri için yapılan satın alımlara fesat karışmış olduğu bildirilmiş ve Meclis-i Vâlâ dairesinde Maliye Hazine-i Celilesi'nden ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den birer adamın gönderilerek teşkil edilen özel komisyon ile olayın tetkikine karar verilmiştir.[948]

Vergi muafiyeti hususu, Osmanlı yönetimi ile gümrük mültezimleri arasında da uzun süreli anlaşmazlıklar yaratmıştır. Fransız ve İngiliz askerleri için tacirler vasıtasıyla satın alınmış olan erzak ve iaşe malzemelerinden daha önce verilen karar üzerine gümrük resmi talep edilmemesi kararlaştırılmıştır. Buna karşın İzmir Gümrüğü, Fransız askeri için Tüccar Aleksandri vasıtasıyla Ayvalık'tan satın alınan 141 kantar zeytinyağı için muafiyet talebinin, Varna Komisyonu Reisi Osman Bey tarafından yapılmadığı sürece kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Komisyon Reisi Osman Bey'e yazılan emirname ile Düvel-i Muavine askerleri için gerekli görülen erzak ve eşyadan gümrük vergisi talep edilmemesinin, genel bir uygulama olarak ele alınması ve verilecek ilm-ü haber ile gümrük memur ve mültezimlerinin bu konuda itinalı davranmaları istenmiştir. Emirname ile İngiliz ve Fransız askerleri için Osmanlı memleketinden satın alınıp gerekli mahallere gönderilmek üzere İzmir ve çevresindeki iskelelerden gemilere yüklenecek ve Avrupa'dan getirilip götürülecek eşya ve erzakın gümrük vergilerinin sonradan Hazine-i Celile tarafından ödenmesi ve gelip gidecek eşya ve erzakın cins ve miktarını içeren ilmühaberlerin, İngiliz ve Fransız sefarethanelerinden gümrüklere bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Dışarıdan getirilecek eşyanın fiyatı üzerinden gümrük vergisi alınacağından sonradan Hazine-i Celile tarafından ödenmesinde zorluk çekilmemesi ve inhisar ve gümrük gelirlerinde açık meydana gelmemesi için sefarethanelerden gönderilecek ilmühaberlerde bu bilgilerin açık bir şekilde bildirilmesi İzmir Gümrüğü tarafından talep edilmiştir. Böylelikle bazı tüccarın İngiliz ve Fransız askerleri için olduğunu ileri sürerek gümrükten eşya geçirmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.[949]

1853/54 yıllarında Gelibolu Sancağı kazalarından müttefik ordu askerleri için toplanan sığır ve diğer hayvanların zebhiye vergisi ile Evreşe Kazası'ndan kesilen kerestenin vergisi mültezimi tarafından talep edilmiştir. Yapılan tahkikatta müttefik ordular için kesilen kerestenin çoğunlukla Bursa ve Karesi kazalarından kesildiği ve kesilmek üzere getirtilen hayvanların ise dükkânlarda kesilmeyerek canlı olarak teslim edilmiş olduğu gerekçesiyle mültezi-

948 BOA., A. MKT. NZD. 132 – 100., 21 Ocak 1855, (2 Cemaziye'l-evvel 1271).
949 BOA., HR. SYS. 1348 – 5., 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 116 – 91., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).

min bu konuda bir gelir hakkı bulunmadığına karar verilmiştir. Gelibolu'ya bağlı kazalardan komisyon marifetiyle satın alınan hayvanlar için ödenecek vergi konusunda ise vergi tarifesi gereğince gerekli görülen meblağ satıcıdan alınarak mültezime verilmiştir.[950]

Müttefik ordu askerleri için ithal edilen eşyalardan gümrük vergisi alınmaması kararından dolayı gümrük mültezimlerinin toplamda 16 bin kese zararı ortaya çıkmış ve gümrük mültezimleri söz konusu meblağı, tevkif etme yoluna gitmişlerdir. Devlet, mültezimler tarafından gerçekleştirilen kesintiyi haklı bulmayarak derhal iadesini istemiş veyahut mültezimlere % 5 kâr önermişse de Maliye Nezareti tarafından gerçekleştirilen bu teklifler kabul görmemiştir. Encümen-i Meşveret'te devletin zor kullanması düşüncesi ele alınmış ve Hazine-i Celile gelirinin bu şekilde mültezimler zimmetinde kalmasına müsaade edilemeyeceği ifade edilmiştir. Gümrük vergisi alınmamasından kaynaklanan zararın, tümüyle tahsiline gidilmesi adil görülmeyerek ve o kadar meblağın tümüyle mültezimler elinde kalmasına da müsaade olunmayarak; mültezim temsilcilerinin görüşü alınmıştır. Hazine-i Celile'ye gelen mültezimler yapılan tevkifatın 3 bin kesesinden fazlasını veremeyeceklerini ifade etmişlerse de Meclis-i Âli-i Tanzimat'ta yapılan kesintinin yarısının Hazine-i Celile'ye teslim edilmesi ve kalan yarısının ise mültezimlere terk edilmesi kararlaştırılmıştır.[951]

Müttefiklerin iaşesinde önemli bir sorunu da bir takım esnafın savaş nedeniyle fiyatlarda meydana gelen artışı fırsat bilerek, fahiş fiyat uygulaması veyahut stokçuluk yapma girişimlerinde bulunması oluşturmuştur. Yapılan tahkikatta Gelibolu'ya sevk edilen müttefik kuvvet askerlerinin subay ve neferlerinin satın alacakları eşya ve erzak için bölge esnafının, fahiş fiyat istediği ve ücretle kiralanan hamalların dahi normal fiyatın birkaç katını talep ettiği belirlenmiştir. Bu durum, satın alım ve nakliyatta birçok sıkıntının yaşanmasına sebebiyet vererek; Osmanlı yönetiminin duruma el koymasını gerektirmiştir. Bu amaçla; bölge halkına müttefik kuvvetlerin Osmanlı Devleti'ne yardım etmek için kanlarını feda etmek üzere geldikleri hatırlatılıp, kendilerine her türlü kolaylığın gösterilmesi tembihlenmiş ve müttefik kuvvet askerlerinin iaşe ve levazımata ilişkin her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Gelibolu Komisyonu teşkil edilmiştir.[952]

950 BOA., A. MKT. MVL. 81 – 2., 8 Ocak 1856, (29 Rebiü'l-ahir 1272).
951 BOA., A. MKT. MVL. 87 – 52., 19 Mayıs 1857, (25 Ramazan 1273).; BOA., İ. MMS. 132 – 5664., 31 Temmuz 1858, (19 Zilhicce 1274).
952 BOA., A. MKT. NZD. 113 – 119., 5 Mayıs 1854, (7 Şaban 1270).

Benzer şekilde ihtiyaç duyulan erzak ve hayvanı daha yüksek fiyatlarla satmak için stokçuluk yapma çabasına girişenler olmuşsa da Gelibolu Komisyonu'nun yoğun çabasıyla bunun önüne geçilebilmiştir. Müttefik askerlerin gelmesiyle Gelibolu'da çok sayıda dükkân açılmış, bu durum aynı zamanda tedarik edilen gıda ürünlerinde güvenliğin kontrol edilemez hale gelmesine neden olmuştur. Nitekim bir Yunanlı esnaf 19 okka kahveye on bir okka horasan ve sair çekirdekleri katmış ve rom şarabın içine tizan katarak satmıştır. Bunun üzerine İngiliz askerlerinden 17 kişi, ölüm derecesinde hastalanmıştır. Durum, zabitler tarafından öğrenilince, satışı yapan Yunanlı esnaf yakalanmış ve kurşuna dizilmesi kararlaştırılmıştır. Esnafın gözünün önünde tüfekler doldurulmuş ve gözleri bağlı halde on dakika bekletilmiştir. Sonrasında infazdan vazgeçilerek; kemikleri kırılıncaya kadar dayak atılmış ve sınır dışı edilmiştir.[953]

Bir diğer önemli sorunu da müttefik orduların Gelibolu'da bulundukları süre zarfında ahalinin mahsulüne zarar vermeleri oluşturmuştur. Gelibolu Kaymakamı Raşid Bey'e yazılan şukkada bu hasardan doğan zararların yarısının mahalli mal sandıklarından ve diğer yarısının ise İstanbul'dan bölgeye Mühendishane-i Beriyye'den gönderilecek mühendisin keşif ve tahkiklerinin ardından mahsul sahiplerine ödenmesi uygun görülmüştür. Mühendisin tayini konusu Tophâne-i Âmire Müşiri'ne bildirilerek; mühendise verilmesi lazım gelen akçenin emsaline göre tespit edileceği bildirilmiştir. Keşif için bölgeye gönderilmiş olan Mühendis İsmail Efendi'nin tanzim ve takdim ettiği deftere göre; Muhasebe Meclisi tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen mazbatada toplam zararın 208.341,5 kuruşa baliğ olduğu ifade edilmiştir. Bu zararın 56.621,5 kuruşu İngiliz Ordusu hayvanlarının ve 157.720 kuruşu ise Fransız Ordusu hayvanlarının neden olduğu zarardan meydana gelmektedir. Söz konusu zararın 1854/55 (H. 1271) yılı ziraî üretimine ait olması ve aşar mültezimi Ahmet Ağa'nın da bu ekinlerin zarar görmesinden dolayı ziyana uğradığı ifade edilerek; ziyanın karşılığı olan bedelin ekin sahiplerine ödenmesi sırasında öşrünün de ayrılarak mültezim Ahmet Ağa'ya verilmesi uygun görülmüştür.[954] Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın talebi üzerine Varna ve Silistre bölgelerinde bulunan müttefik askerlerin daha önce Gelibolu'da meydana geldiği gibi ahalinin ekinlerine zarar vermesinin önüne geçilmesi amacıyla ekinlerin biçtirilmesi için orakçıların tertip edilmesi istenmiştir. Tırnovi Kazası'nda ekinlerin harap olmaması için biçme işlerinde redif askerlerinin

953 Ceride-i Havadis, Numara: 688, 16 Mayıs 1854, (18 Şaban 1270).

954 BOA., A. MKT. MVL. 79 – 22., 29 Mart 1856, (22 Receb 1272).; BOA., A. MKT. MVL. 70 – 17., 31 Aralık 1854, (10 Rebiü'l-ahir 1271).; BOA., MAD., Defter No. 9226, s. 162., 5 Haziran 1856, (1 Şevval 1272).; BOA., İ. MVL. 350 – 15259., 10 Mart 1856, (3 Receb 1272).

çalıştırıldığı, Tırnovi Kaymakamı tarafından gönderilen iki kıta tahriratta belirtilmiştir.[955]

İkmal sürecindeki bir diğer sıkıntı da müttefik devletler adına tedarikatta bulunan görevli ve tüccardan kaynaklanmıştır. Müttefik devletlerin malzeme tedariki için aracı kıldığı görevliler ve tüccar tarafından gönderilen komisyoncular, ahaliyi zorlayarak ellerindeki malzemeleri ucuz fiyatla almaya çalışmıştır. Müttefik devlet tüccarı tarafından Edirne Eyaleti'ne bağlı kasabalarda komisyoncu sıfatıyla sekizer onar adamın dolaşarak ahaliden pek çok zahire satın aldığı ve devlet tarafından bu komisyonculara herhangi bir şekilde engel olunmaması gerektiğine dair irade verildiği, Edirne Valisi Bekir Rüstem Bey tarafından yazılan tahriratta belirtilmiştir. Edirne Eyaleti, orduların beslenmesi açısından kritik öneme sahip olmakla birlikte savaşın başlamasını takiben zahire fiyatında görülen artışa bağlı olarak ordular için iaşe malzemeleri tedarik etmek suretiyle ahalinin yemeklik ve tohumluğuna zarar verilmemesi ve ahalinin malının düşük bedel ile satılmasının önüne geçilmesi gerekmiştir. Bununla birlikte komisyoncular, konsolos ve tacirlerin himayesine güvenerek; kaza başlarına gidip, zahire alımında türlü hilekârlıklarda bulunmuşlar ve kendilerine tanınan serbesti ile ahaliye zulümde bulunma cesaretini göstermişlerdir. Ahali tarafından herhangi bir şekilde şikâyet geldiğinde ise konsolosları gelerek komisyoncuların kendi tacirlerinin adamları olduğunu ve onlar için zahire satın aldıklarını ifade edip bir şekilde kendilerine engel olunması durumunda işler aksayacağından protesto ederiz diyerek halkı tehdit etmişlerdir.[956]

6.9. MÜTTEFİK ORDULAR ARASINDA GANİMET PAYLAŞIMI VE DEVLETLERARASI TİCARİ VE FİNANSAL İŞLEMLER

Osmanlı Devleti ile müttefik devletler arasındaki parasal ilişkiler kendisini, ganimet antlaşmaları ile ticari ve finansal işlemler olmak üzere iki alanda göstermiştir. Bunlardan ilkini daha sonradan Osmanlı Devleti'nin dâhil olacağı ve ilk önce İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ganimetlerin paylaşımına ilişkin olan antlaşma oluşturmaktadır. İkinci olarak ise müttefik askerlerin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulundukları süre zarfında, alışverişlerini gerçekleştirirken kullandıkları hesap birimleri ile Osmanlı Devleti'nde geçerli birimler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi oluşturmaktadır. Bu birimler sadece ödeme araçlarına ilişkin finansal birimler olmayıp miktar ölçülerini de ihtiva etmektedir.

955 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 187., 9 Ağustos 1854, (15 Zilkade 1270).
956 BOA., A. MKT. UM. 255 – 2., 29 Eylül 1856, (29 Muharrem 1273).

Rusya'ya savaş ilan etmelerinden kısa bir süre sonra Fransa ve İngiltere devletleri sonradan Osmanlı Devleti ve savaşa katılmasıyla birlikte Sardinya Devleti'nin de dahil olacağı ganimet paylaşımına dair bir muahede imzalamışlardır. Bu antlaşmaların öncüllerini müttefik kara sularında bulunan Rus menşeili gemi ve mallara el konulmasıyla, müttefik ülkelerde bulunan Rus teb'alarının mal ve mülklerinin zapt edilebilmesine ilişkin düzenlemeler oluşturmaktadır. İngiltere'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi ile birlikte İngiliz limanlarında bulunan ve Rus Devleti'ne ait beylik gemi, diğer eşya ve malları ile birlikte İngiltere'de bulunan Rus teb'asının ve sakinlerinin tasarrufunda bulunan mal ve eşyanın rast gelinen yerde zapt edilebilmesine ilişkin ruhsat verilmiştir.[957] 10 Mayıs 1854 tarihinde Fransa ve İngiltere arasında imzalanan muahede sekiz maddeden oluşmakta olup daha sonra Osmanlı Devleti ve Sardinya tarafından da kabul edilmiştir. Yeni tarafların savaşa dahil olması ile birlikte muahedeye bazı eklemeler de yapılmıştır. Kabul edilen sekiz maddelik antlaşmaya göre;[958]

- Devletlerin ortaklaşa olarak ele geçirecekleri gemilerde hüküm başkumandan olan zabitin çektiği sancağın mensup olduğu devlete ait olacaktır.
- Müttefik kuvvetlerden devriye gezen iki harp gemisinin bulunduğu ortamda düşman gemisi teslim olur ve ganimet durumu ortaya çıkarsa bu durumda ganimeti ilk alan muhakeme hakkına sahip olacaktır.
- Müttefik devletlerden birisine ait bir tüccar gemisi yakalandığında, bu gemiye ait muhakeme hakkı geminin mensup olduğu devlete ait olacaktır. Dolayısıyla geminin taşıdığı yük de gemi hakkında verilecek olan hükme bağlı olacaktır.
- Önceki maddede belirtilen durum hakkında; ilk olarak, eğer el koyma işlemi iki devletin gemileri tarafından müşterek olarak gerçekleştirilirse ele geçirilen ticaret gemisine ilişkin gerekli masraflar düşüldükten sonra geriye kalan hasılat, bu tüccar gemisine el koyan gemideki mürettebat arasında paylaştırılacaktır. Dağıtım yapılırken rütbeler referans alınmayacaktır. Müttefik devletin de aynı şekilde bu dağıtımdan faydalanabilmesi için yetkili birisi görevlendirilecektir. Devletlerden her birinin hissesine düşen akçe ise o devletin kendi kanun ve düzenlemeleri gereğince işlem görecektir. İkinci olarak, eğer tüccar gemisine müttefik devletlerden birisinin karakol gezmekte olan savaş gemisi tarafından diğer müttefik devlet gemisinin huzur ve nazarında el konulmuş ise gerekli olan masrafları düşüldükten sonra geriye kalan hasılatın taksimi önceki

957 Ceride-i Havadis, Numara: 685, 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).

958 BOA., A. DVN. NMH. 8 – 7., 20 Ocak 1854, (20 Rebiü'l-ahir 1272).; BOA., HR.SFR3., 25 – 1., 5 Kasım 1855, (24 Safer 1272).; BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef., 25, 10 Mayıs 1854, (12 Şaban 1270).; Ceride-i Havadis Sayı: 692, 13 Haziran 1854, (17 Ramazan 1270).

maddede belirtildiği üzere olacaktır. Üçüncü olarak; eğer el koyma işlemi iki ülkenin birisine ait bir kruvazör tarafından gerçekleştirildiyse ve hüküm diğer ülkenin yargı birimi tarafından verildiyse el konulan gemi hakkında gerekli harcamalar yapıldıktan sonraki net kazancın dağıtımı, el koyan hükümet tarafından da tasdik edilecek ve onun hukuk ve düzenlemelerine göre yapılacaktır.

- Müttefik devlet amiralleri tarafından el konulan ticaret gemisinin teslimi ve göreceği işlemler, bu antlaşmaya ilave edilen talimata uygun şekilde gerçekleşecektir. Gerektiği durumlarda müttefik ordular, söz konusu talimatı müşterek olarak değiştirebileceklerdir.
- Sözleşmenin yürürlüğe konulması durumunda el konulmuş olan bir savaş gemisinin değerinin tahmini gerekirse, bu durumda el konulan savaş gemisinin gerçek değerini bulmak gerekeceğinden ilgili bedelin tahmini konusunda yardımcı olmak üzere her iki müttefik devlet de bilirkişi göreviyle birer zabit tayin edebilecektir. Bilirkişiler arasında muvafakat sağlanamaması durumunda, hangi zabitin görüşünün kabul edileceği kura ile belirlenecektir.
- El konulan gemilerin tayfaları hakkında, muhakeme yetkisini elinde bulunduran devletin kanun ve düzenlemelerine göre işlem yapılacaktır.
- İşbu antlaşma tasdik olunduğu durumda tasdiknameler, 10 gün içerisinde ve mümkün olduğu halde daha kısa süre içerisinde Londra'da değiş tokuş edilip, murahhaslar tarafından imzalanacaktır.

Müttefik orduların Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya aleyhine savaşa girmeleri ve ardından müttefik orduların Gelibolu ve İstanbul'da belirlenen yerlere çıkmaları üzerine bu orduların mali ve idarî işlerini yürütmek üzere ordu hazineleri de yanlarında gelmiştir. Bunlardan Fransız ordu hazinesi, İstanbul'da bulunan askerî hastanenin 3 göz odasında idare edilmekte iken orduların Varna'ya nakli ile birlikte hazinenin emniyet ve idaresinin kolaylaştırılması amacıyla genişletilmesi ve hazine kalemleri ile hazine emininin ikameti için bir hanenin daha kiralanması gerekmiştir. Bunun üzerine Mareşal Saint Arnaud'un isteği üzerine sefaret tarafından Osmanlı Devleti'nden kendilerine yeni bir mekanın tahsis edilmesi, talep edilmiştir. Hazine eminine yazılan yazı ile gerekli görülen yerin genişliği ve adedi sorulmuş ve yeni tutulacak hanenin kargir olması istenmiştir. Fakat devlet tarafından talep edilene uygun yer bulunamaması üzerine Beyoğlu'nda bulunan bir hanenin 16 bin kuruş ile kiralanması ve bedelinin Hazine-i Celile tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.[959]

959 BOA., İ. HR. 113 – 5508., 19 Ağustos 1854, (24 Zilkade 1270).

İlk sevkiyat bölgesi olan Gelibolu'ya çıkan müttefik askerler ahali ile gerçekleştirdikleri alışverişlerde İngiliz ve Fransız altını kullanmışlardır. Bu durum, İngiliz ve Fransız altınları ile Osmanlı kuruşu arasında bir oranın belirlenmesini gerekli kılmıştır. Maliye Nazırı tarafından Meclis-i Vâlâ'ya verilen bir kıta tezkirede, Kala-yı Sultaniye'de bulunan müttefik kuvvet askerlerinin, ahali ile gerçekleştirdikleri alışverişlerinde sterlinin 120 ve frankın ise 95 kuruşa tedavül etmesine karar verildiği fakat ahalinin vergi ve yükümlülüklerine karşılık ödeyecekleri akçenin, devlet tarafından kararlaştırılan fiyat üzerinden gerçekleştirilmesi durumunda vergi tahsilatında büyük sıkıntıların ortaya çıkacağı ifade edilmiştir. Bunun için 3 ay süre ile sterlin ve frankın cari fiyatları üzerinden tedavül etmesi kararlaştırılmış, böylelikle kurdaki değişmelerin hem ahaliyi zarara sokması hem de vergi tahsilatına sekte vurmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Serbest kur sistemi Fransa'dan alınacak borç para için de geçerli kılınmıştır. Gelecek paranın doğrudan Hazine'ye aktarılması yerine gerekli görülen harcamaların yapılmasının ardından artan kısmının Hazine'ye intikal ettirilmesi uygun görülmüştür.[960]

Fransız ve İngiliz askerlerinin Gelibolu'da gerçekleştirdikleri alışverişlerde kullandıkları paraların, Gelibolu'da nasıl tedavül etmiş ise Şumnu, Varna ve bu askerlerin bulunacakları diğer bölgelerde de aynı usul üzerinden tedavül etmesi kararlaştırılmıştır. Yabancı paralarının Gelibolu'daki tedavül usulüne ilişkin bir pusula hazırlanarak; gerekli görülen yerlere tenbihname suretinde gönderilmiştir.[961] Fakat müttefik askerlerin Varna'ya sevk edilmeleri ile birlikte Fransız altınının 3 ay süreyle carî fiyatı üzerinden tedavül etmesi, Hazine'de açığın artmasına yol açmış ve bu nedenle Defterdar ile Varna Muhafızı arasında müştereken bir fiyat pusulası tanzim edilerek, Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Müttefik devlet paralarının tanzim olunan pusula gereğince tedavül etmesi konusunda herhangi bir müşkülat gösterilmemesi hususunda Varna Muhafızı'na şukka yazılmıştır.[962]

Varna Muhafızı tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen mazbata ile Fransız (Napolyon) altınının Varna'da 98 kuruştan alınıp satıldığı fakat akçe ile değiştirildiğinde 94 kuruşa tedavül etmekte olduğu, müttefik devlet görevlileri tarafından Napolyon altının 100 kuruş üzerinden tedavül edilmesinin teklif edildiği ifade edilerek; İstanbul'dan gönderilen altınların nasıl tedavül etmesi gerektiği hakkında bilgi istenmiştir. Buna göre Napolyon altınının Gelibolu,

960 BOA., İ. MVL. 304 – 12511., 22 Nisan 1854, (24 Receb 1270).
961 BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 136., 12 Haziran 1854, (16 Ramazan 1270).
962 BOA., Ayniyat, Defter No: 300., s. 140., 19 Haziran 1854, (23 Ramazan 1270).

Edirne ve diğer ordu merkezlerinde geçici olarak 100 kuruşa tedavül etmesi kararlaştırılmıştır. Diğer yabancı paraların da değerlerinin bu hesap üzerine belirlenmesi hususu, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya bildirilmiştir. Fakat Napolyon altının, Varna'da 98 kuruş ile tedavül etmekte iken 100 kuruşa alınıp satılması için halka baskı yapılmaması kararlaştırılmıştır. Komisyon tarafından kurun sabit tutulması hususu müttefik memurlara da bildirilmiştir. Fakat İstanbul'dan gönderilen altınların gerçek değerinin 90 kuruş olduğu ve Varna'ya 98 kuruş üzerinden gönderilmesi durumunda, vergi tahsilatı sırasında ahaliden yine 98 kuruş üzerinden alınması gerekeceği, bunun ise hem para konusunda Hazine-i Celile'nin daha önce benimsemiş olduğu usulün terki anlamına geleceği hem de Hazine tarafından bazı zorlukların ortaya çıkmasına neden olacağı belirtilmiştir. Merkezden gönderilen altınların 90'ar kuruş üzerinden tedavül etmesi durumunda ise Hazine-i Celile'nin zarar edeceği aşikâr görülmüştür. Bununla birlikte 100 kuruşluk bir şeyin 90 kuruşa satın alınması yani satın alınan şeyin altının fiyatına denkleştirilmesi ve böylece zahirenin satın alımında kullanılması, Hazine'ye zarar vermeyeceğinden bu altınların sadece bu gibi satın alımlarda kullanılması uygun görülmüştür. Fakat bu altınlarla maaş, nakliye ve diğer masrafların karşılanması uygun olmayacağından, bu tür masrafların Hazine tarafından verilecek kaime ve daha önce havale edilen meblağ ile yapılması gerekli görülmüştür. Böylelikle benimsenmiş olan usulün bozulmaması ve Hazine'nin de her türlü zarardan korunması amaçlanmıştır.[963]

Müttefik devletler için tedariki gerçekleştirilen eşya ve erzakın bedelinin ödemesinde ortaya çıkan sorunlardan birisi de hesap birimleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmıştır. Bu sorunun meydana gelmesinde, müttefik askerler tarafından görevlendirilen teslim alma memurunun yabancı dil bilmemesi de etkili olmuştur. Esnaf ve tüccardan satın alınan erzak ve eşyanın ilgili memura teslimi sırasında kantar ve libre hesabı uygun şekilde yapılamadığından 22.100 kuruş zarar meydana gelmiştir. Müttefik ordular için Selimiye'den odun ve kömür alımında müttefik ordu memurları 176 kıyye olarak itibar olunan bir çekiyi kendi usullerince 160 kıyye olarak hesap etmişler ve böylelikle zarara sebebiyet vermişlerdir. Zararın yanlış hesap nedeniyle ortaya çıktığı müttefik ordu komiserleri ve baş komiser Smith tarafından da kabul edilmiş ve zarar karşılığında bir senet verilmişse de senedin tahsili gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla söz konusu açığın Hazine tarafından ödenmesinden başka yol bulunamamıştır.[964]

963 BOA, Ayniyat, Defter No: 300., s. 148, 24 Haziran 1854, (28 Ramazan 1270).
964 BOA., İ. MVL. 377 – 16537., 12 Temmuz 1855, (26 Şevval 1271).

YEDİNCİ BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni savaşı oldukça olumsuz mali koşullar altında sürdürmek zorunda bırakan ve finansal anlamda dış kaynak kullanımına önce zorunlu, sonra ise bağımlı kılan sürecin kökenleri çok daha önceki yüzyıllarda aranabilir. Bu bakımdan Batı'da yaşanan iktisadî ve siyasi devrimler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Askerî Devrim ve Malî Merkezileşme en önemli iki sacayağını teşkil etmektedir. Batı'daki bu gelişmelere karşılık olarak Erken Modern Dönem'den itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan askerî ve ekonomik gerileyiş, geniş anlamda ele alındığında İslam toplumunun da yükselen Batı toplumu karşısında ilerlemeyi yakalayamaması olarak değerlendirilmektedir. Literatürde Osmanlı gerilemesine yönelik ileri sürülmüş farklı görüşler mevcuttur. Grant(1999), gerilemenin kaynağını 1850 sonrası dönemde teknolojik dalganın yakalanamaması, yerli üretimin yetersizliği ve yerli kaynakların finansal kısıtlar karşısındaki yetersizliği ile açıklarken; İnalcık'a göre gerilemeye neden olan esas unsur, 17. yüzyıldan sonra meydana gelen nüfus baskısı, malî kriz ve Avrupa'nın yeni askerî teknolojisini içeren modern ekonomik sistem olmuştur.[965] Lewis(2001) ise Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki geriliğini, Osmanlıların Batı'da hızlı bir şekilde gelişen teknolojik icatları takip etmekte zorlanmalarına bağlamıştır.[966] Murphey(2007), başarısızlığın her zamankinden daha iyi organize ve finanse edilmiş bir düşmanlar grubu ile mücadele etmek zorunluluğundan kaynaklandığını ifade etmektedir.[967] Agoston(1999)'a göre ise Osmanlı askerî teknolojisinin sözde geriliği, kompleks, kurumsal, ekonomik ve sosyo – kültürel unsurlardan kaynaklanmıştır.[968] Görüldüğü üzere literatürde Osmanlı Devleti'nin Batılı rakipleri karşısında geri kalmasının arkasında yatan temel unsur olarak ekonomik ve teknolojik kısıtlar ön plana çıkmaktadır.

Batı'nın Doğu karşısındaki küresel hegemonyasının temeli Askeri Devrim ile yakından ilişkilidir. Askeri Devrim'in zamanlamasına ilişkin olarak çeşitli iddialar ortaya atılmakla birlikte devrimin ortaya çıkardığı sonuçlar şüphesiz ne zaman ortaya çıktığından çok daha önemlidir. Kökeni 14. yüzyıla kadar geri götürülebilmekle birlikte devrimi takip eden yüzyıllarda üretim ve transfer sistemlerindeki dönüşümlerle birlikte savaşın ticarileşmesi hem toplumu hem de ekonomiyi etkilemiş ve Avrupa devletlerinin birçoğunun finansal ve askerî yapılarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir.[969] Askerî gücün

965 Grant, ss. 180 – 200; İnalcık ve Quatert (Ed.), s. 468.
966 Bernard Lewis, **The Muslim Discovery of Europe**, W. W. Norton, 2001, ss. 226 – 227.
967 Murphey, ss. 10 – 11.
968 Agoston, Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi, ss. 630 – 631.
969 Keith Krause, **Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade**, Cambridge Studies in International Studies in International Relations, No. 22, 1995, s. 36.

genişlemesi, donatımı ve sürekliliği altında artan maliyetler, prensleri ve yöneticileri, reformlar yaparak idarî ve malî araçlarını geliştirip; yerel çıkar ve imtiyazları azaltarak; kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanmak zorunda bırakmıştır. Buna bağlı olarak monarşi ya da cumhuriyet birçok devlet, vergi tahsilatlarını ve asker alımlarını daha etkin kılacak şekilde, daha mutlak ve merkezi hale gelmiştir.[970] Askerî Devrim'e bağlı olarak Avrupa savaş sanatında meydana gelen bir dizi yenilik ve gelişme, sadece Batı siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerinde bir dizi birbiriyle ilişkili dönüşüme yol açmamış; aynı zamanda Avrupa ordularına, Batı küresel üstünlüğünü sağlayacak ve kolaylaştıracak katî bir üstünlük vermiştir.[971]

Bu dönemde yaşanan askerî dönüşümün önemli bir başka ayağı da erken modern devletin, kurumsal açıdan kabuk değiştirmesiyle ilgilidir. Geniş çaplı ve maliyetli orduların muhafaza edilmesi daha etkin idarî kurumların, daha ağır vergilendirmenin ve daha güvenilir para piyasalarının varlığını gerektirmiştir. Hem vergilendirme hem de kredi mekanizmasının işlerliği sayesinde finansal kaynaklarda meydana gelen genişleme, yöneticilerin büyük ölçekli askerî kuruluşları yönetebilecek büyük ve de etkin bir bürokrasi oluşturmasına imkan vermiştir.[972] Merkezî orduların yükselişi, malî merkezileşme ile de yakından ilişkilidir. Çünkü merkezî olarak idare edilen birlikler, vergi gelirlerinin büyük bölümünü tüketmekle birlikte bu birlikler, yerel malî ve idarî bölünmenin önüne geçmekte ve yönetimsel çok parçalılığı elimine etmekte fonksiyonel olduklarını da kanıtlamışlardır.[973] 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan malî adem-i merkezileşme ve kronik bütçe açıkları, sadece Osmanlı Devleti'nde değil Fransa, Prusya, Polonya, Habsburg İspanyası ve İngiltere gibi pek çok Avrupa Devleti'nde de yaşanmıştır. Bu devletler de karşılaştıkları malî bunalımları aşabilmek için iltizam görevlerinin satışı ve beratla ayrıcalık tanınması gibi palyatif yöntemlere başvurmuşlar; böylece savaş zamanında gelirlerini hızla arttırabilmişlerdir.[974]

970 Gabor Agoston, "The Ottoman Empire and the Technological Dialogue Between Europe and Asia: The Case of Military Technology and Know – How in the Gunpowder Age, Science between Europe and Asia", **Boston Studies in the Philosophy of Science**, Cilt: 275, 2011, s. 75.; John Childs, **Warfare in the Seventeenth Century**, Smithsonian Books, Aralık, 2001, s. 17.

971 Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate, The Janissaries' Use of Volley Fire During the Lond Ottoman – Habsburg War of 1593 – 1606 and the Problem of Origins", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Cilt: 4, Sayı: 59, 2006, ss. 407 – 408.

972 Archer Jones, **The Art of War in the Western World**, University of Illinois Press, 2001, s. 255.

973 Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500 – 1914", **The Journal of Economic** History, Cilt: 70, Sayı: 3, Eylül, 2010, s. 595.

974 Ariel C. Salzmann, **Measures of Empire: Tax Farmers and the Ottomn Ancien Regime, 1695 – 1807**, UMI. Dissertation Services, 1995, ss. 42 – 44.

Bazı devletler, bu tür yükümlülükleri karşılamak konusunda daha başarılı olmuştur. İngiliz savaş sanatı, gelişen bir ekonomi ve okyanus ötesi ticaret sisteminden büyük oranda faydalanmıştır.[975] Kolonilerden akan kaynaklar, İngiltere ve Hollanda devletlerinin daha etkin bir vergi politikası izlemesine imkân vermiştir. Kamu maliyesinin ve bankacılık sisteminin modernize edilmesi, İngiliz ve Hollanda hükümetlerinin tahvil satabilmesini sağlamıştır. 1694 yılından itibaren Bank of England'ın Britanya finans sistemi üzerindeki etkinliği giderek artmaya başlamıştır. Benzer şekilde, Fransa da 1774 yılında merkezi bir bankacılık sistemi oluşturmuştur. Böylelikle malî finansmanda modern tekniklerin uygulamasına geçilebilmiştir.[976] Modern anlamda Avrupa'da tahvil yolu ile gerçekleştirilen ilk borçlanma ise Avusturya'nın Osmanlı'ya karşı Rusya ve Venedik ile birlikte girdiği savaşın finansmanını sağlamak amacıyla 1695 yılında Deutz firması aracılığıyla gerçekleştirdiği 1,5 milyon florinlik borçlanmadır. Aynı uygulamayı başarılı bir şekilde gerçekleştirebilen diğer bir devlet ise 1787 – 1793 Osmanlı savaşının finansmanını sağlamak amacıyla Smeth firması aracılığıyla Hollanda piyasasından toplam değeri 57 milyon florine varan bir borçlanmaya imza atan Rusya'dır.[977]

Erken Modern Dönem'den itibaren Osmanlı'ya baktığımızda 1500 – 1700 döneminde Osmanlıları Avrupalı hasımlarından farklı kılan en büyük özellik, askerî malzemelerin tedarik ve dağıtımının merkezi ve etkili bir şekilde gerçekleştirebilmesidir.[978] 16 yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin gelirleri Avrupa devletleri ile kıyaslanabilir düzeyde olup; bu durum askerî gücüyle de tutarlıdır.[979] Klasik Dönem Osmanlı merkezi yönetiminin Avusturyalı ve Rus rakipleri ile kıyaslandığında devlet kaynakları ve askerî gücü üzerinde çok daha geniş bir kontrol erkine sahip olduğu ancak 17. yüzyıl sonuna gelindiğinde İstanbul'un bu üstünlüğünü kaybettiğine yönelik iddialar ortaya konulmaktadır. Mutlakiyetçi tarzda gerçekleştirmeye çalıştıkları pek çok askerî, bürokratik ve malî reformlar sayesinde Viyana ve Moskova, 17. yüzyıl itibariyle Osmanlılar karşısında askerî yetenek ve kapasitesini önemli ölçüde arttırmıştır. Bu süreçte Habsburg Avusturyası ve Romanov Rusyası merkezî devlet örgütünün kaynakları elde tutabildiği ve yerel güç sahiplerinden neredeyse bağımsız şekilde asker toplayabildiği mutlak merkezî imparatorluk-

975 Jeremy Black, **Warfare in the Eighteenth Century**, Smithsonian Books, 2006, s. 74.
976 Brereton Greehous, "A Note on Western Logistics in War of 1812", **Military Affairs**, Sayı: 34, Nisan, 1970, s. 41.; Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık Dünya'nın Zamanı**, 3. Cilt, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, ss. 479 – 483.
977 Braudel, ss. 479 – 477.
978 Murphey, s. 123.
979 Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, s. 610.

lara dönüşmüştür.[980] Malî merkezileşme sürecinde 18. yüzyıl boyunca Rusya Devleti de gelirlerini düzenli bir şekilde arttırabilmiştir. Vergi gelirleri, 1724 yılında 8,5 milyon rubleden 1794 yılında 74,6 milyon rubleye yükselmiştir. Para biriminin gümüş içeriği temel alınarak yapılan hesaplamalarda, 1751 yılında Rusya'nın yıllık toplam geliri 239 ton gümüş iken, 1786 yılında, 952 ton gümüşe ve yüzyıl sonunda ise 1,342 ton gümüşe yükseldiği görülmüştür. Aynı dönem için Rusya'nın en önemli rakibi olan Osmanlı Devleti'nde ise toplam gelir 136 ton gümüştür.[981]

Karaman ve Pamuk(2013)'e göre birçok Avrupa ülkesinin merkezi hazine gelirleri 17. ve 18. yüzyıl boyunca keskin bir artış göstermiştir.[982] Dincecco(2009) gelirlerde meydana gelen artışın arkasında merkezi ve sınırlandırılmış yönetim biçimlerinin olduğunu öne sürmektedir. 1650 yılında çok sayıda Avrupa ülkesi malî parçalanmışlık ve mutlak yönetim tarzlarından muzdarip iken I. Dünya Savaşı öncesinde aynı ülkelerden birçoğu merkezileşmiş kurumlar ve sınırlandırılmış merkezi yönetimlere ve daha yüksek kişi başına gelir düzeyine sahiplerdir. Böylelikle malî merkezileşme, merkezî hükümetlere bölüşülmemiş malî yetkiler vererek yerel vergilerin alıkonulmasının önüne geçmiştir. Parlamenter kontrol vasıtasıyla hükümetlerin sınırlandırılması ise yöneticilerin malî ihtiyatlılıklarını azaltarak sağlam politikalar doğrultusunda daha güvenilir taahhütlerde bulunmalarını sağlamıştır.[983] Otoriter yönetimler organize bir direnç ile karşılaşmadıklarından; verginin konusunu ve tabanını genişleten yasaları daha kolay yürürlüğe sokabilmekte ve mükelleflerin vergiden istisna yahut muafiyet sağlayıcı faaliyetlerini bastırabilmekte iken parlamenter rejimler ekonominin daha geniş alanlarına hükmederek vergilendirme yolu ile daha fazla kaynak toplayabilmektedir. Temsili rejimler özellikle finansal kriz zamanlarında monarşinin kaynak kullanımı üzerindeki gücünü kısıtlayabilmektedir.[984] Temsili rejimlerin gelir yaratma konusundaki başarıları kendisini, 18. yüzyıl İngiltere ve Hollanda örneğinde kanıtlamıştır. İngiltere ve Hollanda vatandaşları diğer ülkelere göre daha fazla vergi öde-

980 Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime", **American Political Science Review**, Cilt: 107, Sayı: 3, 2013, ss. 603-607.

981 Gabor Agoston "Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500 – 1800", **Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2011, s. 309.

982 Karaman ve Pamuk, Different Paths, ss. 603-607.

983 Marc Dincecco, "Fiscal Centralization, Limited Government, and Public Revenues in Europe, 1650-1913", **The Journal of Economic History**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2009, ss. 1-27.

984 Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Another Divergence: Fiscal Centralization in Early Modern Europe", Eight Conference of the European Historical Economics Society, September, 4-5, 2009, Geneva, s. 2.

mişlerdir. Bunun en önemli nedeni ise temsili organların malî talep politikalarını yerine getirmedeki rolü olmuştur.[985]

Vergileme, Avrupa devletlerinin politik sistemlerinin tarihsel doğası ile yakından ilgilidir. Kamunun gelirlerini arttırabilme kabiliyeti, devletin kapasitesini devlet ile tebaası arasındaki ilişkilere bağlı olarak etkilemiştir. Bununla birlikte vergiler, çatışma dönemlerinde artan savaş masraflarının değişken bir yapıda olması nedeniyle savaş zamanı artan talepleri tek başına karşılamakta yeterli olamamıştır. Savaş zamanı kısa süre içerisinde büyük miktarda finansal kaynak yaratma zorunluluğu, makam ve iltizam satışları gibi bürokratik açıdan etkinsiz ve çiftçiler üzerinde yoğun baskı yaratan araçların uygulanmasını gerektirmiştir. Alternatif bir yöntem ise yıllık gelir ve karşılığında geri ödememe riski altında gerçekleştirilen dış borçlanmadır. Avrupa devletlerinin büyük bir kısmı 18. yüzyılın sonundan itibaren uluslararası piyasalardan büyük miktarda borçlanmışlardır. 1815 yılı itibariyle sadece İngiltere, düzenli vergi gelirleri ile büyük ölçekli borçlanmaları birleştirebilerek vergi devletinden malî devlete (fiscal state) geçiş yapabilmiştir. Bunda resmi olarak 1689 yılında gerçekleşen Finansal Devrim'in uzun vadeli etkilerinin olduğu açıktır. Merkezileşme ile birlikte İngiltere, hem herhangi bir politik yahut ekonomik krize maruz kalmadan vergilerini arttırabilmiş hem de gelişmiş sermaye piyasası ve kredi bağlantıları ile ulusal ve uluslararası piyasalardan eşi görülmemiş ölçüde borçlanabilmiştir.[986] Devrimin etkilerinin en yoğun bir şekilde kendisini hissettirdiği Fransa'da iltizam vasıtasıyla elde edilen dolaylı vergilerin merkezileşmesi 1723 yılında başlamış, devrimi takip eden süreçte yoğun bir bürokratikleşme yaşanmıştır. Doğrudan vergilerin ve gelir vergisinin merkezileşmesi ise ancak 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir.[987]

Malî merkezileşme pek çok devlet tarafından başarılamamış olmakla birlikte birçoğu için de zamanlaması ve kapsamı değişiklik göstermiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte devletlerarasında askerî ve malî kapasiteleri açı-

985 Philip T. Hoffmann ve Kathyrn Lorberg, **Fiscal Crises, Liberty and Representative Government, 1450 – 1789**, Stanford University Press, 2002, s. 305.

986 Martin Daunton, **Trusting Leviathan: The Politics of Taxation in the Britain, 1799 – 1914**, Cambridge University Press, 2001, ss. 3 – 5.; Hoffmann ve Lorberg, s. 306.; Patrick K. O'Brian, "Fiscal Exceptionalism: Great Britain and its European Rivals, From Civil War to Triumph at Trafalgar and Waterloo", Department of Economic History, London School of Economics, **Working Paper, Sayı: 65/01**, Ekim, 2001, s. 3.

987 Edgar Kiser ve Joshua Kane, "Revolution and State Structure: The Bureaucratization of Tax Administration in Early Modern England and France, **American Journal of Sociology**, Cilt: 107, No: 1, Temmuz, 2001, ss. 189 – 190, 217.

sından gözle görülür farklılıklar ortaya çıkmıştır.[988] Bu dönemde gelirlerde özellikle Doğu'ya göre Batı'da gerçekleşen artış, kıtasal güç dengesindeki değişiklikleri açıklamaya yardımcıdır. Avrupa'ya özgü mali kapasite artışları dünya genelinde Avrupa hegemonyasının da temelini oluşturmaktadır. Bu konuda Avrupa genelindeki eğilimler devlet kapasitesindeki artışların Endüstri Devrimi'nin ve 19. yüzyıldaki modern ekonomik büyümenin öncüsü olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde Polonya, Venedik ve Osmanlı Devleti'nin merkezî gelirleri diğer devletlere kıyasla geride kalmaya başlamıştır.[989] Devlet kapasitesindeki artış oldukça eşitsiz olarak gerçekleşmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler giderek daha da güçlenirken İspanya ve Avusturya nispeten geride kalmış ve Polonya gibi bazıları da tarih sahnesinden tümüyle silinmiştir.[990]

Osmanlı Devleti, merkezileşme anlamında Batılı rakiplerinin tam tersi bir yol izlemiş ve İstanbul'un yerel güç sahipleri olan ayanlar ve beylerin kapı halklarına bel bağlamak zorunda kaldığı adem-i merkeziyetçi ve meşrutî bir monarşiye dönüşmüştür. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin askerî ve malî sistemlerinde birbirini tamamlar nitelikte dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler, askerî anlamda Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıllar boyunca Orta Avrupa'da yaşadığı askerî rekabet karşısında sergilediği yeterlilik çabası çerçevesinde sekban, sarıca ve levent gibi Anadolu askerleri ile kapıkulu askerleri arasındaki dengenin bozulmasına ve Celali İsyanları ile başlayan süreçte vergi kaynakları üzerindeki etkinlik açısından yerel güçlerin öne çıkmasına neden olmuştur. Bu dönüşümün malî yönünü ise devletin, finansal ve askerî sorunları etkin ve ucuz yoldan giderme ihtiyacı ile birlikte vergi kaynağı üzerindeki etkinliğini arttırma çabaları içerisinde devlet – teba'a ilişkisinde radikal değişiklikler ve devlet genelinde bir adem-i merkezileşme oluşturmuştur.[991] Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Osmanlı ile diğer Avrupa devletleri arasında kişi başına ve toplam gelirler anlamında önemli bir fark oluşmuştur. Ücretli birliklerden kitlesel zorunlu hizmete doğru gerçekleşen teknolojik ve organizasyonel karşı koyma Osmanlı malî merkezileşmesinin gecikmesindeki temel unsurdur. Osmanlı merkezî idaresinin siyasi, askerî ve iktisadi hakimiyeti, 18. yüzyıl boyunca giderek azalmış ve Bâb-ı Âli bürokratları, barış zamanlarında vergi tahsilatı ve sefer zaman-

988 Karaman ve Pamuk, Another Divergence, s. 1.; Nicola Gennaioli ve Hans-Joachim Voth, "State Capacity and Military Conflict", **Barcelona GSE Working Paper Series Working Paper No: 593**, Ekim, 2013, s. 1.

989 Karaman ve Pamuk, Different Paths, s. 603-607, 624.

990 Karaman ve Pamuk, Different Paths, s. 607; Gennaioli ve Voth, s. 2.

991 Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600 – 1700", **Archivum Ottomanicum**, Cilt: 6, 1980, ss. 283 – 337.

larında ise asker toplama ve sefer lojistiği konularında bu mültezim-müteahhit topluluğuna mahkum hale gelmeye başlamıştır.[992] Yerel bağlantı ve askerî güçleri ile bu seçkinler, ilave vergiler tarh ederek; merkezî idarenin çabalarını baltalayabilmişlerdir. Sağlanan gelir artışları büyük ölçüde askeri faaliyetlere aktarıldığından; artan malî açıklar Avrupalı rakipler karşısındaki askeri tahribat ile el ele gerçekleşmiştir.[993] Devlet artık yalnızca bu özel birliklerin ve eyalet kuvvetlerinin katılımı sayesinde ihtiyaç duyduğu büyüklükte ordular seferber edebilir hale gelmiştir.[994]

Devletlerarası savaşlar yerel ekonomik çıkarlara ve bunların politik baskı düzeyine bağlı olarak merkezkaç yahut merkeze yönelimli malî etkiler doğurabilmektedir. Nitekim yerel güçler ile merkezî yönetim arasındaki güç dengelerinin tarihsel gelişimi Osmanlı Devleti açısından gerek seferlerin finansmanında ve organizasyonunda gerekse hazinenin fonlanmasında kritik bir önem taşımaktadır. Bu durum Erken Modern Dönem devletlerinin birçoğu için geçerlidir. Erken Modern Dönem devletleri yazılı kurallara ve düzenlemelere göre işlerlik gösteren sabit ücretli bürokratlar istihdam edemezler. Onun yerine vergi tahsil ve harcamasında geniş bir mültezimler, meclisler ve görevliler güruhuna ihtiyaç duyarlar. Bu aracılar aynı zamanda askerî teşkilatta da görev alırlar ve toplum içinde büyük servet sahibi kesimi oluştururlar. Malî ve askerî örgütteki merkezi konumları itibariyle bu aracılar vergi yükünde ve verginin tahsilatında etkili olurlar ve merkezî hazinenin aleyhine geçici atama ve görevi kötüye kullanma ile vergi hasılatının önemli bir kısmına el koyarlar.[995]

Yerel güç odakları ile olan ilişkilerin gelişimi anlamında da Osmanlı Devleti ile Batılı büyük güçler arasında tarihsel bir karşıtlık söz konusudur. Anderson (1974), Erken Modern Dönem'de merkezî monarşilerin yükselişini, aristokratik güçlerin ayrıcalıklı konumlarını kaybetmemek adına daha merkezî bir biçimde yeniden organize edilmesiyle açıklamaktadır. Merkezî devletlerin oluşumu hâkim sınıf için hiçbir zaman doğrusal bir evrim süreci ile gerçekleşmemiştir. Buna göre feodalizmin çözülmesi ve şehirlerle birlikte piyasaların yükselişi, aristokratik zor kullanma gücüne dayalı kaynak yaratma kapasitesini baltalamıştır. Aristokrasinin bu rolü yükselen monarşiler tarafından ele geçirilmiştir. Wallerstein (1974) ise yerel aristokratik güçlerin yükselişini merkez-çevre ilişkileri bağlamında değerlendirmektedir. Buna göre Avru-

992 Yıldız (Ed.), s. 38.; İnalcık, ss. 283 – 326.
993 Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, ss. 594, 597, 618.
994 Gabor Agoston, **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, Timaş Yayınları, Şubat, 2012, ss. 11-12.
995 Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, ss. 595, 624.

pa'da güçlü devletlerin yükselişi, kapitalizmin erken dönemlerine tesadüf etmiş ve merkez bölgelerdeki daha zengin ve daha kompleks toplumların varlığı daha etkin devletlerin oluşumunu kolaylaştırmıştır. Wallerstein'a göre merkezileşme, merkez ve çevre ülkelerde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin Polonya gibi çevre bölgelerde yerel yapıların oluşması çevreleşmenin bir işareti iken hegemonik güçler açısından bu durum bir güçlenme işaretidir.[996] Geri kalmakta olan devletlerin aksine 19. yüzyıl ile birlikte Batılı güçler hem askerî kuvvetleri hem de malî mekanizmaları içselleştirerek toprak sahiplerinin, askerî sözleşmecilerin ve diğer bağımsız aracıların devlet nezdindeki rollerini azaltmıştır.[997]

Osmanlı örneğinde şehirli seçkinlerin eyaletlerde vergi aracısı olarak yükselmelerinin ve maiyetlerinde askeri birlikler teşkil ederek bir adem-i merkezileşmeye yol açmalarının arka planını, merkezi idarenin gücünün doruklarında olduğu 16. yüzyılın ardından artan askerî talebe bağlı olarak merkezî idarenin nakdî gelirlerini arttırmaya yönelik uygulamak zorunda kaldığı mali yenilikler oluşturmaktadır. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısında Habsburglar karşısındaki etkinsizlik sonucunda tımar sisteminin iltizam sistemi lehine dönüştürülmesi merkezi yönetimin iç borç¬lanma adına mültezimlere olan bağımlılığını arttırmıştır. Merkezî yönetim ile ayanların eyaletlerdeki büyük ittifakı devletin birliği konusundaki anahtar öğe olarak görülmüştür.[998] 17. yüzyıldan itibaren uzun süren ve çoğunlukla yenilgilerle sonuçlanan savaşların getirdiği malî külfet, yeni vergilerin ve gelir arttırıcı önlemlerin tanıtılmasını içeren büyük malî reformların uygulandığı bir döneme yol açmış ve devlet ekonomik alanda yaşanan hızlı parasallaşmaya paralel şekilde uzun vadeli iç borçlanma olanağı sağlamak adına yerel ayanlarla paylaşmak zorunda kaldığı otoritesini yeni bir sistem olan malikâne uygulaması ile yeniden kazanmayı amaçlamıştır.[999] Büyük ölçüde gerçekleştirilen reformlara bağlı olarak Osmanlılar 18. yüzyılın ilk yarısında Avusturya, Venedik ve Rusyalı askeri rakiplerine karşı koyabilmişlerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısında malî farklılık arttıkça Osmanlı askerî performansını da düşmeye başlamıştır. Bu uygulama çerçevesinde yüksek oranlı ödemeler, mültezimler ile gayrimüslim

996 Immanuel Wallerstein, **The Modern World System II**, **Mercantilism and The Colsolidation of the European World-Economy 1600-1750**, Academic Press, Haziran, 2011, ss. 61 – 62.

997 John Brewer, **The Sinews of Power: War, Money and English State 1688 – 1783**, Routledge, 1989, ss. 110, 165, 169.; Charles Tilly, **Coercion, Capital and European States, AD 990 – 1990**, Blackwell, 1992 s. 53.

998 Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, ss. 597-625.

999 Veli Aydın, "Osmanlı Maliyesinde Bir İç Borçlanma Örneği Olarak Esham Uygulaması", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 344.

finansörler arasında bir işbirliğini getirmiştir. Uzun vadede vergi kaynağı üzerindeki kontrolün kurulamaması toplam hasılatta azalmaya sebebiyet vermiştir. Yeni bir askeri başarısızlık 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nı takiben uzun vadeli yeni bir borçlanma aracı olan eshamın piyasaya sürülmesi ile sonuçlanmıştır. Vergi tahsili yine mültezimler tarafından gerçekleştirilmekle birlikte yıllık hükümet ödemeleri ile vergi kaynağının esas getirisi arasındaki bağ zayıfladığından esham, dönemin Avrupa devletlerinde de oldukça popüler olan yaşam boyu bir ranta benzemiştir.[1000]

Erken Modern Dönem boyunca Osmanlı vergi tahsil kurumlarının evrimi, Osmanlıların olağanüstü durumlar karşısında yeniden organize olabilme kapasite ve istekliliğini göstermekteyse de Osmanlı merkezî gelirleri, 18. yüzyılın sonlarında 17. yüzyılın ortalarına göre sadece cüzî bir artış göstermiştir. 18. yüzyılın sonunda askeri mağlubiyetler ve toprak kayıpları arttıkça merkezi yönetim askerî, idarî ve malî alanlarda bir dizi merkeziyetçi reform gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Yeniçerilerin karşı koymaları nedeniyle ilerleme sınırlı olmuştur. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Yeniçeri Ocağı'nın lağvı ile birlikte reform hareketleri momentum kazanmıştır. II. Mahmut zamanında reform hareketi askerî sahadan idarî, adlî ve eğitim alanlarına yayıldıkça kaynak ihtiyacı artış göstermiştir. 1760'lardan itibaren Osmanlı devlet bütçesi açık vermeye başlamış ve bu açık 1820'li ve 30'lu yıllardaki savaşlar esnasında doruk noktasına ulaşmıştır. Buna karşılık devlet, aracıları ortadan kaldırmaya yahut hem başkent hem de eyaletlerde kaynaklar üzerindeki kontrol ve güçlerini keskin bir biçimde azaltmaya girişmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti önemli ölçüde malî merkezileşme sağlamıştır.[1001]

Osmanlı merkezî gelirlerinin seyri İngiltere, Fransa, Hollanda Cumhuriyeti, İspanya, Venedik, Rusya, Polonya Rusya ve Avusturya ile kıyaslandığında bu ülkelerin merkezî malî kapasitede daha erken dönemde bir kazanım elde ettiklerini göstermektedir. Birçok Avrupa ülkesinin gelirleri de hızlı ekonomik büyüme ve nüfusta olduğu kadar kişi başına gayri safi yurtiçi hasıladaki artışlara bağlı olarak 19. yüzyıl boyunca artmaya devam etmiştir. Sonuç olarak önemli bir malî merkezileşme yaşamasına karşın Osmanlı hükümetinin malî ve askerî kapasitesi Birinci Dünya Savaşı'na kadar birçok Avrupa ülkesinin gerisinde kal-

1000 Genç, Esham, ss. 344-345.; Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, ss. 602-612.; Mehmet Genç, "A Study of the Feasibility of Using Eighteenth Century Ottoman Financial Records as an Indicator of Economic Activity", **The Ottoman Empire and the World Economy** (Ed. Huri İslamoğlu Inan) , Cambridge University Press, 1987, s. 345 – 359.

1001 Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, 598- 625.

maya devam etmiştir. Sonuç olarak Osmanlılar, politik ve malî adem-i merkezileşmenin olumsuz etkileri altında boğuşurken Avrupa genelinde yaşanan gelir artışları, Osmanlılar ile birçok Avrupa devleti arasında büyük gelir farklılıklarının oluşmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısında bu farklılıklar doruk noktasına ulaşmıştır. Çünkü gelirler sadece Batı Avrupa'nın güçlü ülkelerinde değil aynı zamanda Osmanlı Devleti ile askerî mücadele içerisinde olan Avusturya ve Rusya'da da önemli artışlar göstermiştir. Avrupalı devletler savaşlardan kaynaklanan geniş çaplı malî şoklarla kamu borçlarını yöneterek ve tağşişten sakınarak başarılı bir şekilde mücadele ederken savaşlar, iç isyanlar ve milliyetçi başkaldırılar Osmanlı merkezî yönetimi için ciddi problemler yaratmıştır. Bu zorlu yıllarda sık sık tağşiş politikasına başvurmak zorunda kalınmış, bütün bu gelişmeler uzun dönemde ekonomik kalkınma için hiç de iyi olmayan makroekonomik ve kurumsal bir çevre yaratmıştır. 16. yüzyılın sonundan itibaren artan askerî harcamalar ve bu harcamaların getirdiği yük altında kronikleşen bütçe açıkları ve diğer bazı giderler sebebiyle şiddetlenen malî bunalım, daha sonraki yüzyıllarda da devam ederek 19. yüzyılın ortalarına kadar gelmiştir. 19 yüzyılda gelirlerde görülen artışlar pek çok açıdan Osmanlı merkezi yönetimi için bir yetişme çabasını yansıtmaktadır. Buna karşın birçok Avrupa ülkesi Erken Modern Dönem'de büyük gelir artışı yaşadığından ve özellikle de 18. yüzyılda Osmanlı gelirleri gerçek anlamda düşüş yaşadığından Kırım Savaşı sırasında mali konjonktür Osmanlı'nın gecikmiş politik ve malî merkezileşmesinin sonuçlarını yansıtmaktadır.[1002]

Kutsal Yerler Meselesi'nin Rus Devleti'nin taleplerini karşılamayacak şekilde sonuçlanması ve bunun üzerine Rus Ordusu'nun Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi sürecinde Osmanlı Devleti, bir savaş için finansal anlamda hazırlıklı değildi. Devletin Tersâne-i Âmire başta olmak üzere pek çok askerî kurumu, finansal krizin eşiğindeydi. 1850 yılından gelen ve uluslararası para piyasasında devletin kredibilitesini oldukça olumsuz etkileyen başarısız bir borçlanma girişiminin karakterize ettiği mali kriz ortamı hüküm sürmekteydi. Rusların, Memleketeyn'i işgal ettiği 14 Temmuz 1853'ten, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya resmen savaş ilan ettiği 4 Ekim 1853 tarihine kadar geçen üç aylık süre zarfında Osmanlı Devleti, birliklerin sevk ve ikmaliyle birlikte orduların gereksinimlerini tamamlayarak; savaşa hazırlanmaya çalıştı. Devlet, savaş masraflarını ve orduların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kağıt para basımı, çeşitli iç borçlanma araçlarının ihracı ve gönüllü yardım sağlanması gibi bir

1002 Murat Çizakça, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla)", **Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı: Ekonomi ve Toplum**, Sayı: 32, Yıl: 6, Mart – Nisan, 2009, s. 223.; Karaman ve Pamuk, Ottoman State Finances, 594- 623.

takım tedbirler almış fakat kaime ve iane-i cihadiyenin yetersiz kalması üzerine dış borca başvurmak zorunda kalmıştır. Savaşın finansmanında kullanılan kaime ve esham ihracı, evrak-ı nakdiyye basımı gibi iç borçlar ile müttefik devletlerden alınan dış borçlar, Hazine'nin bütçe dışı gelirleri arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş dönemindeki bütçe dışı gelirleri, Grafik 1'de gösterilmiştir. Grafiğe göre dış borçlanma kalemi, bütçe dışı gelir kalemleri içerisinde öncelikli paya sahip olmuştur. Savaşın bitimi ile birlikte dış borçlar, yerini tüccar ve sarraflardan alınan borçlar ile evrak-ı nakdiye ihracı gibi savaş öncesi dönemin finansman yöntemlerine bırakmıştır.

Grafik 1: Hazine'nin Bütçe Dışı Gelir Kaynaklarının Dağılımı (Bin Kuruş)

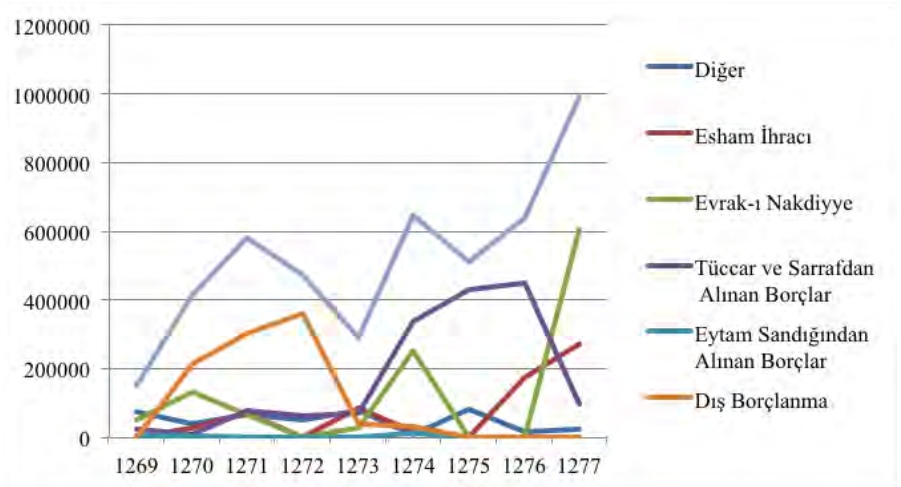

Kaynak: Tevfik Güran, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi, Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841 – 1861), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, ss. 238 – 239.

Kırım Savaşı'nı içine alan 1852/53 – 1860/61 (H. 1269 – 1277) döneminde Hazine, bütçe dışı gelir kaynakları sayesinde yaklaşık 4,679 milyar kuruş elde edilmiştir. Bu meblağın ortalama olarak % 13,6'sı esham ihracı, % 24'ü evrak-ı nakdiye basımı, % 33'ü tüccar ve sarraftan alınan borçlar, % 0,3'ü eytam sandığından gerçekleştirilen borçlar, % 20,2'si dış borçlar ve % 8,9'u ise diğer kaynaklardan sağlanmıştır. Kırım Savaşı'nın gerçekleştiği 1852/53 – 1855/56 (H. 1269 – 1272) döneminde bütçe dışı gelir kaynakları, olağandışı bir şekilde bütçe kaynaklı gelirlerin üstüne çıkmıştır. Grafik 2'de ise savaşı da içeren dönemde Osmanlı askerî harcamalarının seyri gösterilmektedir. Savaş öncesi dönemde % 40 düzeylerinde olan Osmanlı askerî harcamalarının bütçe içerisindeki payı savaşla birlikte hızla % 50'yi aşarak % 65 – 70 düzeylerine çıkmıştır.

Grafik 2: 1841/42 – 1860/61 (H. 1258 – 1277) Döneminde Kamu Harcamalarının Dağılımı

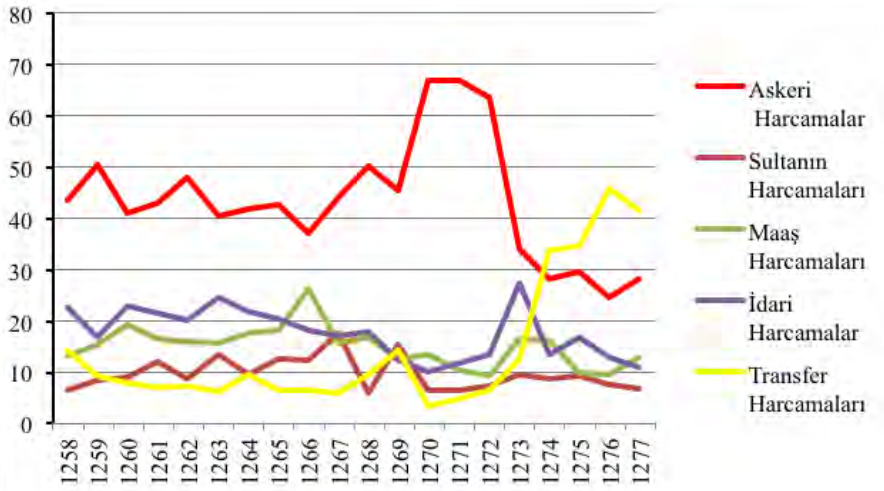

Kaynak: Güran, s. 245.

Kırım Savaşı ile birlikte hem harcamaların toplam miktarı artmış hem de askerî harcamaların Hazine'nin fiili harcamaları içerisindeki payı büyük bir ağırlık kazanmıştır. Savaş öncesi dönemdeki olağan askerî harcamalara, savaş döneminde olağanüstü askerî harcamalar da eklenmiştir. Savaş öncesinde tedarikat-ı ihtiyatiyye ve savaş süresince cihadiyye olarak adlandırılan olağanüstü askerî harcamalar, bütçe gelirlerinden hariç olarak finanse edilmiştir. Savaş yılları olan 1853/54 – 1855/56 (H. 1270 – 1272) döneminde gerçekleştirilen bütçe dışı harcamaların toplamı 1.380.857.314 kuruşu bulmuştur. Bununla birlikte normal dönemde bütçe içerisindeki payı % 39 – 40 düzeylerinde olan Nizamiye Hazinesi, Tersâne-i Âmire Hazinesi, Harbiye Masarifi ve Tophâne-i Âmire Hazinesi tertiplerinin bütçe payı 1853/54 (H. 1270) yılında % 33'e düşürülerek % 49,7'lik bütçe payına sahip 462.565.723 kuruşluk bir ihtiyat tertibi oluşturulmuştur. Savaş sonrası dönemde ise harcamaların genel karakteristiğini savaş döneminde meydana gelen ve iç ve dış borçlarla finanse edilen harcamaların geri ödenmesi oluşturmuş, bu geri ödemeler nedeniyle transfer harcamaları büyük artış göstermiştir.[1003] Bu durum Grafik 2'de de görülebilmektedir. Aynı dönemde Rusya'da da askerî harcamaların bütçe içerisindeki payı önce artış göstermiş, Kırım Savaşı'nın ardından ise kademeli olarak azalmıştır. Savaş ön-

1003 Güran, ss. 234 – 247.

* Taylor(2003)'te bu değer 1855 – 1859 dönemi için verilmiştir. Rusya'nın savaş masraflarını büyük ölçüde dış borçlarla yürüttüğü göz önüne alındığında savaş harcamalarının bütçe payının da bu değerin büyük ölçüde üzerinde olması beklenmelidir.

cesi dönemde % 37,4 olan savaş harcamalarının bütçe payı, savaş süresince % 40*'ları aşmış ve savaşın ardından önce % 30 düzeylerine ve uzun vadede ise % 28 – 25 düzeyine gerilemiştir.[1004] Tablo 65'te Osmanlı Devleti ile birlikte Rusya'ya karşı savaşa katılan devletlerin ve savaş nedeniyle askerî tedarikatta bulunmak zorunda kalan Avusturya ve Prusya devletlerinin savaş öncesi ve savaş süresince yaptıkları askerî harcamalar kısmen gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde Rusya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin askerî harcamalarını savaş koşullarına daha kısa sürede uyumlaştırarak arttırabildiği görülmektedir. Bu bağlamda; Fransa, İngiltere ve ekonomik güç anlamında Batılı devletleri belirli ölçüde takip etme çabasında olan Rusya, 1853 yılından 1854 yılına geçildiğinde askerî harcamalarını 1,5 katından daha fazla arttırabilmiştir. Bu anlamda mevcut askerî kapasitesini çok daha düşük maliyetle kullanmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, içerisinde bulunduğu finansal sıkıntılar ve savaş koşulları gereğince asker sayısını hızla çoğaltma zorunluluğu çerçevesinde askerî harcamalarını, kademeli bir biçimde arttırabilmiştir. Avusturya Devleti'nin askerî harcamalarındaki sıçrama, devletin kendi çıkarları doğrultusunda ve Batılı devletlerin baskısı altında ne müttefik devletlerin yanında olabilme ne de kendi art bölgesine sızmakta olan Rus Devleti'ne destek verebilme kısıtları altında meydana gelmiştir.

Tablo 65: Savaşa Katılan Devletlerin Toplam Askerî Harcamaları (Milyon Sterlin)

	1850	**1851**	**1852**	**1853**	**1854**	**1855**	**1856**	**Savaş Dönemi Toplamı**
Rusya	-	-	-	19,9	31,3	39,8	37,9	128,9
Fransa	16,17	16,55	17,76	17,5	30,3	43,8	36,3	127,9
Britanya	15,39	14,57	16,13	16,32*	24,58	36,5	32,3	109,7**
Osmanlı Devleti	2,18	2,53	3,5	3,5	4,6	6,0	3,2	17,3
Sardinya	3,17	2,25	1,6	1,5	1,5	2,2	2,5	7,5
Avusturya	12,4	-	-	-	11,19	22,5	-	-
Prusya	4,08	3,97	4,25	4,3	4,2	-	-	-

* Bu rakam Candan Badem ve Paul Kennedy'de 76,3 milyon sterlin olarak verilmiştir.

** Wormell (1999)'da Kırım Savaşı süresince gerçekleştirilen toplam savaş harcamaları 67,5 milyon sterlin olarak verilmiştir. (Bknz. Jeremy Wormell (Ed.), **National Debt in Britain 1850 – 1930)**, Routledge, 1999, s. 163.

Kaynak: Burritt, s. 7.; Kennedy, s. 222., Güran, s. 249.; Winfried Baumgart (Ed.), **Akten Zur Geschichte des Krimkriegs**, Oldenburg, 1990, s. 45.

1004 Brian D. Taylor, **Politics and the Russian Army: Civil – Military Relations, 1689 – 2000**, Cambridge University Press, 2003, s. 76.

Tablo'ya göre 1853 yılını ve 1854 yılının büyük bölümünü dış borç almadan tamamlayabilmiş olan Osmanlı Devleti'nin dış borç ile birlikte askerî harcamaları büyük oranda artmıştır. Bununla birlikte savaşın diğer tarafları ile kıyaslandığında Osmanlı Devleti'nin toplam askerî harcamaları, müttefiklerin ve Rusya'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Rusların Eflak ve Boğdan'ı terk ederek; Rumeli Cephesi'nden çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti ile imzalamış olduğu antlaşma gereğince Memleketeyn'e askerî sevkiyat gerçekleştiren Avusturya'nın askerî harcamalarında da büyük oranda artış meydana gelmiştir. Askerî yapılanması gereğince daha çok ücretli askerlere dayanan ve ikmal sistemi gereğince Fransa'ya oranla büyük zorluk çeken İngiltere Devleti'nin bu dönemdeki askerî harcamaları ise 109,7 milyon sterlinde kalmıştır.

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'ne toplamda 11,2 milyon sterlinlik malî yük getirmiştir.[1005]* Savaşın yarattığı ağır malî yükün altından kalkabilmek amacıyla Osmanlı Devleti, esham-ı mümtaze ve iane-i nakdiye gibi savaş öncesi dönemde de başvurduğu iç borçlanmaya ve halk desteğine dayalı finansman teknikleri ile birlikte yeniden dış borç almak ve daha önceki pek çok savaşta olduğu gibi halkın gönüllü yardımlarına başvurmak gibi temel savaş finansman yollarını kullanmıştır.[1006]

7.1. ORDULARDAKİ MALÎ YAPILANMA VE HESAP İŞLERİ

Ordulardaki hesap ve yazışma işleri, 1854 yılı Eylül ayının sonuna kadar ordu müsteşarlıkları tarafından görülmüştür. Rumeli Ordusu Müsteşarlığı'na Ahmed Ata Bey, Anadolu Ordusu Müsteşarlığı'na Meclis-i Vâlâ azalarından Ali Rıza Efendi ve Batum Ordusu Müsteşarlığı'na ise zabtiye mektupçusu Fahrettin Efendi atanmıştır.[1007] 1854 yılının Temmuz ayı ile birlikte ordu müsteşarlıkları, ordu defterdarlıklarına dönüştürülmüştür. Ordu defterdarlarının yanına gerekli sayıda kâtip ve hesap işlerinde deneyimli birer muhasebeci de görevlendirilmiştir. Müsteşarlıkların lağvıyla birlikte Rumeli Ordusu Defterdarlığı Agah Paşa'ya, Anadolu Ordusu Defterdarlığı Sofya Kaymakamlığı'na tayin olunan Abdülvahab Efendi'ye ve Batum Ordusu Defterdarlığı ise İshak Efendi'ye tevcih edilmiş-

1005 Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", **Savaştan Barışa 150. Yılında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853 – 1856) Bildiri Kitapçığı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 11.

* Ahmed Lütfi Efendi Vakanüvis'te "Savaş süresi olan 28 ay süresince Osmanlı Devleti'nin toplam savaş masrafının 7 milyon liret olup bunun üç milyonunun istikraz akçesinden ve dört milyonunun ise memleket dahilinde toplanan kaime ve iane-i cihadiyyeden karşılandığını ifade etmiştir.

1006 Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, s. 117.

1007 Kirzioğlu, s. 61.

tir. Rumeli Ordusu Muhasebeciliği'ne ordu mümeyyizi Raşid Efendi, Anadolu Ordusu Muhasebeciliği'ne varidat muhasebesi ketebesinden Mehmed Efendi ve Batum Ordusu Muhasebeciliği'ne de masarifat muhasebesi ketebesinden Mustafa Faik Efendi görevlendirilmiştir. Defterdarlara gönderilen birer talimat ile Hazine tarafından belirlenen usule uygun davranmaları istenmiş ve yine bu usule bağlı kalmak kaydıyla ordudaki finansal işlemlerin daha kolay gerçekleştirilebilmesi amacıyla gerekli görülen maddelerin bu talimata dâhil edilmesi hususunda defterdarlardan görüş istenmiştir.[1008] Sonradan Sofya Ordusu'nun da Rumeli Ordusu'na katılması ile birlikte orduda görevli muhasebeci ve katiplerin sayısının artması, malî-idarî işlerin kolaylıkla yerine getirilmesini sağlamışsa da bir orduda birden fazla muhasebecinin bulunmasına gerek görülmediğinden fazla görülen memurların orduların zahire ve tayınatının tedarikinde görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.[1009]

Ordulara ilişkin hesap işlerinin görülmesi amacıyla savaşın başından itibaren sefer ve barış dönemi ordu masrafları için savaş harcamalarını içeren defterlerin ordular tarafından tanzim edilerek merkeze gönderilmesi istenmiştir. Bu durum, ordu müsteşarı ile ordu defterdarlarına verilen talimatla da bildirilmiştir. Tertip edilen defterler, oluşturulan Masarif-i Harbiye Komisyonu'na gönderilerek meydana gelecek olağan ve olağanüstü masraflar için finansal kaynak tahsisatı gerçekleştirilmiştir.[1010] Varna'da bulunan müttefik orduları ile Varna'dan geçmekte olan Osmanlı askerleri için yapılan harcamalar ise Varna Komisyonu ve Varna Defterdarlığı vasıtasıyla muhasebeleştirilmiş ve defterleri düzenlenmiştir. Ayrıca, Varna'da bulunan müttefik ordular için gerçekleştirilen havaleler ve ödemeler, Hazine-i Celile tarafından kendisine verilen talimat gereğince Varna Defterdarı Necib Efendi tarafından takip edilmiştir.[1011]

Ordulardan Meclis-i Mahsus'a gönderilen muhasebe defterleri, orduların seferî ve hazerî harcamalarının planlanmasında kullanılmak istenmişse de defterlerin meclislere takdim edilmesinde sürekli bir biçimde aksamalar meydana gelmiştir. Rumeli Ordusu Müsteşarı Ahmed Ata Bey tarafından, istikraz akçesinin harcanmasının kontrolü amacıyla oluşturulan komisyona gönderilen defterde; komisyonun göreve başlaması tarihinden itibaren 550

1008 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 160., 12 Temmuz 1854 (16 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 167., 23 Temmuz 1854 (27 Şevval 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 508., 13 Ağustos 1854 (19 Zilkade 1270).

1009 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 188., 12 Ağustos 1854 (18 Zilkade 1270).

1010 BOA., A. MKT. UM. 171 – 87., 14 Kasım 1854 (22 Safer 1271).

1011 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 175., 14 Temmuz 1854 (18 Şevval 1270).

bin keseye yakın akçenin Rumeli Ordusu'na aktarılmış olmasına karşın bir miktar masrafın halen tedahülde kaldığı ve bu meblağın istikraz akçesinden karşılanabileceği ifade edilmiştir. Defterlerin komisyona takdim edilmesinin ve gerekli harcamaların, Hazine tarafından bilinmesinin zorunlu olmasına karşın Ahmed Ata Bey tarafından düzenlenen ordu hesap defteri oldukça karışık olup usulüne uygun olarak tutulmamıştır. Ordu müsteşarlıklarının lağvedilmesi ve Ahmed Ata Bey'in de ordunun beş aylık muhasebesini göremeden cepheye dönmesi gerektiğinden, Rumeli Ordusu Defterdarı Agâh Paşa tarafından ordu defterinin yeniden düzenlenmesi ve meydana gelecek masrafların aylık olarak tespit edilerek komisyona bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ordularda istihdam edilmiş olan askerlerin maaş ödemeleri için taşra emvalinden verilmiş olan havalelerin ödenmeyen kısımlarının, istikraz akçesinden tamamlanması ve asker maaşlarının tedahülden kurtarılması istenmiştir.[1012]

Ordularda yapılan harcamalara ilişkin düzenlenen ve Harbiye Komisyonu tarafından talep edilen defterlerin gönderilmesindeki gecikmeler, kaynak tahsisatında gecikmelere neden olduğu gibi bazı durumlarda da bir takım uygunsuzlukların ortaya çıkabilecek olması nedeniyle kuşku yaratmıştır. Hakkı Paşa'nın komutası altında bulunan muvazzaf askerlerin maaş ve tayınat masrafları için gönderilen 1.500 kese akçenin ne şekilde harcandığını içeren defterin gönderilmemesi bazı şaibelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hakkı Paşa, beraberindeki askerlerle Vidin'e gelmiş ve elinde para kalmadığını gerekçe göstererek, maiyetindeki askerleri herhangi bir tarafa sevk edemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine zarurî olarak Sofya mal sandığından 120 bin kuruş daha Hakkı Paşa'nın kullanımına tedarik edilmiştir. Maliye Nazırı ile gerçekleşen haberleşme sonucunda; Hakkı Paşa'nın yaptığı harcamaların defterini tutmaktaki isteksizliği ve tavır ve mizacı göz önünde bulundurulduğunda kendisine tahsis edilen meblağının büyük bölümünü zimmetine geçirmiş olması ihtimali ağırlık kazanmıştır. Durumun soruşturulmadan olduğu gibi bırakılmasının uygun olmayacağı düşünülerek; Rumeli Ordusu Serdar-ı Ekremi Ömer Paşa ve Rumeli Ordusu Defterdarı'na gönderilen tahriratla gönderilen akçenin nerelere harcandığının tespit edilerek muhasebesinin tutulması istenmiştir.[1013]

Cari harcamalarından ayrı olarak ordulara bazı gizli harcamalar için fevkalade tahsisattan harcama yapabilme imkanı tanınmıştır. Fakat bu harcamaların, Geçici Askerî Meclis'ten verilen mazbatalar ile masraf defterlerine kayıt

1012 BOA., A. MKT. MHM. 61 – 44., 14 Kasım 1854, (22 Safer 1271).
1013 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 35., 1 Nisan 1854, (3 Receb 1270).

olunması istenmiştir. Bu harcama kalemi, özellikle müttefik ordu askerleri için tahsis edilmiştir. Geçici Askerî Meclis tarafından bu orduların her türlü iaşe, levazımat ve teçhizat ihtiyaçlarının karşılanması çerçevesinde yapılacak harcamalar için gizli ödenek tahsisine izin verilmiştir.[1014]

7.2. DAHİLİ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Devlet, imkânları çerçevesinde askerî harcamalarındaki artışı kısa süreli olarak Hazine'nin aslî gelir kalemini oluşturan vergi gelirlerinden finanse etmeye çalışmıştır. Hazine'nin vergi temelli alacaklarının büyük çoğunluğu poliçe çekilmek suretiyle ödenmekle birlikte vadesi geçmesine karşın poliçelerin nakdî karşılığı tedarik edilemediğinden uzun süre % 3 iskontoyla kaime ile ödeme yapılmıştır. Sonradan, Maliye Nezareti tarafından poliçe ile ödeme yapılması yasaklanmıştır. Buna karşın 1853 senesi Ekim ayı başlarında poliçe çekilmek suretiyle gerçekleştirilen ödemeler daha da artmıştır. Bu durum, iskonto oranlarının da artmasına neden olmuştur. Nakit para akımındaki bu sıkıntı, Hazine'nin işlerini bir kat daha güçleştirmiştir. Bunun üzerine Hazine tarafından taşrada bulunan tahsilat memurlarına gönderilen yazı ile tahsilatın mümkün olduğunca nakit akçe üzerinden gerçekleştirilmesi ve ancak çok zor durumlarda poliçelerin kabul edilmesi istenmiştir.[1015]

Buna karşın taşradan gerçekleştirilen vergi tahsilatında ciddi gecikmeler ve ödenmemiş vergi borçları nedeniyle yüklü bakiyeler ortaya çıkmıştır. 13 Mart – 11 Haziran 1854 arasındaki 3 aylık dönemde ordularda bulunan askerlerin maaş, tayınat ve diğer masrafları, bulundukları bölgelerin 1853/54 (H. 1270) yılı vergilerinden karşılanmıştır. Bununla birlikte önceki dönem vergilerinin büyük kısmı tahsil edilememiştir. Bunun gerekçesi olarak ise vergi tahsili geciken ve biriken bölgelerin ordu bölgelerine olan uzaklıkları gösterilmiştir. Bosna, Tırnovi, Silistre, Şumnu, Manastır, Edirne, Filibe, Vidin, Sofya, Niş, Prizren, Selanik, Ohri, Köstendil, Ergiri, Berat, Tekfurdağı, Siroz, İslimiye, Drama, Gelibolu, Narda, Yanya, Samako, Varna, Kesriye, Tırhala, Üsküp, Hersek, Belgrad ve Kaza-yı Erbaa kazaları idarî amirlerine yazılan tezkire ile devletin esas gayesinin vatanları uğruna ölümü göze almış olan neferlerin hiçbir şekilde sıkıntı çekmemeleri olduğu bildirilmiştir. Ulaştırma imkânlarından kaynaklanan sıkıntıların aşılabilmesi amacıyla gerekli çabanın gösterilmesi ve görevlendirilen memurlar vasıtasıyla askerî havalelerin tahsil edilerek Hazine'ye gönderilmesi istenmiştir.[1016]

1014 BOA., MAD., Defter No: 9222, s. 1., 13 Mart 1854, (13 Cemaziye'l-ahir 1270).
1015 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 35., 5 Ekim 1853, (2 Muharrem 1270).
1016 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 146., 23 Haziran 1854, (27 Ramazan 1270).

Savaş öncesi dönemden kalma yüklü miktarda tahsil edilemeyen alacağın bulunması, devleti alternatif finansman kaynakları arayışıyla birlikte vakti geçmiş alacakların tahsilini de bir şekilde gerçekleştirmek için farklı yöntemler aramaya sevk etmiştir. Gerçekleştirilen tahkikatta vergi bakiyesinin bir kısmının ahalinin üzerinde olmakla birlikte önemli bir kısmının da kazaların idarî amirlerinin zimmetlerinde bulunduğu anlaşılmıştır. Bakiye olan meblağın tahsili hakkında Hazine-i Celile'de bir komisyon teşkil edilerek vali, defterdar, kaymakam ve mal müdürlerinin yapması gerekenler ile ilgili bir nizamname yayınlanmıştır. Buna göre öncelikle kaza meclislerinde, mültezimler ve önde gelenlerin zimmetleri hakkında tahkikat yapılacak ve öne sürülen gerekçelerin meşru bulunması halinde durumları hakkında mecliste gerçekleştirilecek müzakere ile karar verilecektir. Geçerli gerekçesi olmayanların ise borçları kendilerinden tedarik edilemezse tespit edilen borç, kefillerinden alınacak veyahut emlak ve diğer malları meclis marifetiyle satılabilecektir. Bununla birlikte borcun kaynağına bağlı olarak hangi vali, defterdar, kaymakam veyahut mal müdürü tarafından ihale kılınmış olduğu belirlenecektir. Bu şekilde mültezim ve önde gelenlerin borçlarına ilişkin tahsilat prosedürü gerçekleştirildikten sonra geriye ahalinin borçları kalacaktır. Bunun için köylerde muhtarlar, her bir köyde oturan ahaliyi ayrı ayrı toplayarak birebir hesap görecektir. Bu borçların tahsili hususunda köylerin imam ve papazlarından da yardım alınacaktır. Borçlulardan redif veyahut muvazzaf olarak ordularda bulunan fakat borçlarını ödemeye muktedir vekilleri bulunanlar, borçlarını kolaylıkla ödeyebilecek iken vekilleri bulunmayanların aile ve maiyetinde bulunan insanlar rahatsız edilmeyecek ve kendilerine herhangi şekilde baskı uygulanmayacak, döndüklerinde kendilerinden istenmek üzere düzenlenen defterlere kayıt düşülecektir. Orduda bulunmayıp da farklı bir yerde bulunanların yerleri ise aile ve maiyetlerinin sorgulanmasıyla öğrenilecektir. Meclis azası, muhtar, kaza müdürü, kaymakam, mal müdürü, defterdar ve ileri gelenlerin zimmetlerinde bir meblağ bulunması durumunda paranın tedarikinin ardından zimmetini saklayanlar hakkında hırsızlık cezası icra olunacaktır.[1017]

Ordularda bulunan muvazzaf ve redif askerlerinden ayrı olarak devlete borcu olanlardan gerekli tahsilatı gerçekleştirme konusunda başarılı olamayan valiler görevden alınmıştır. Buna göre Edirne Valisi bulunan Ziya Paşa nizamnamenin gereklerini yerine getiremediği gerekçesiyle görevinden azledilerek yerine İzmir Valisi Halil Kamili Paşa getirilmiştir.[1018]

1017 BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 1 ve 2., 1 Kasım 1853, (29 Muharrem 1270).
1018 Takvim-i Vekayi, Def'a: 500, 9 Mart 1854, (Cemaziye'l-ahir 1270).

Hazine-i Celile'nin idaresinin tetkiki ve alınması gerekli önlemlerin müzakere edilmesi amacıyla Maliye Nezareti'nde Hazine-i Celile memurlarının da katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Burada Hazine-i Celile'nin idaresinin birincisi gelir ve gider dengesi, ikincisi ise savaş hali nedeniyle olağanüstü ihtiyat masraflarının tedarik ve gerçekleştirilmesi olmak üzere iki surette gerçekleşmekte olduğu ifade edilmiştir. Buna göre savaşın başlamasından itibaren ihtiyat masrafı olarak nakden gerçekleşen harcama 302 bin kese olup, bunun tümü redif ve muvazzaf askerlerin maaş, tayınat ve diğer masraflarına harcanmıştır. Bundan sonra meydana gelecek harcamaların çok daha fazla olacağından hareketle, bu harcamaların Hazine-i Celile'nin aslî masraflarına karşılık olarak gösterilen gelirlerinden karşılanması kararlaştırılmıştır.[1019] Vergi tahsilatındaki gecikmelere ve bakiye durumlarına karşın devlet, Anadolu ve Rumeli ordularında bulunan askerlerin 1853/54 (H. 1270) yılı Mart ayı başından Mayıs ayı sonuna kadar geçen süre zarfındaki 3 aylık maaşlarının Anadolu ve Rumeli'de bulunan livaların 1853/54 (H. 1270) yılı vergilerinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Anadolu ve Batum orduları için 1853/54 (H. 1270) yılı vergileri asker maaşlarına tahsis kılınan sancaklar; Sinop, Ankara, Hüdavendigar, Hamid, Van, Trablusgarp, Şam-ı Şerif, Karesi, Kengiri, Denizli, İçel, Sayda, Hakkari, Sivas, Aydın, Teke, Saruhan, Alaiye, Diyarbekir, Girid Ceziresi, Siirt, Biga, Kütahya, Adana, Harput, Rakka, Şehr-i Zor, Kastamonu, Mardin, Viranşehir, Bolu, Canik, Karahisar-ı Şarki, Ordu, Erzurum, Musul, Muş, Bağdad, Zaho, Lazistan, Çıldır, Trabzon, Urfa, Niğde, Konya, Dersim, Kısriyye, Yeniil, Bozok, Kars, Gümüşhane, Halep, Amasya, Bayezid, Maraş sancaklarıdır. Rumeli Ordusu'nda bulunan askerlerin 3 aylık maaşları için ise; Bosna, Tırnovi, Silistre, Şumnu, Manastır, Edirne, Filibe, Vidin, Sofya, Niş, Prizrin, Selanik, Ohri, Köstendil, Ergiri, Berat, Tekfurdağı, Siroz, İslimiye, Drama, Gelibolu, Narda, Yanya, Samako, Varna, Kesriye, Tırhala, Üsküp, Hersek, Tolcu, Belgrad ve Kaza-yı Erbaa sancaklarının vergileri tahsis kılınmıştır.[1020]

Gelirlerin giderlerin altında kalmasından dolayı ortaya çıkan bütçe açığı nedeniyle Hazine-i Celile'nin bu olağanüstü masrafların altından kalkamayacağı aşikar görünmüştür. Kendi masraflarına lazım olan geliri başka bir yere harcamasından dolayı kendi masrafları için ayrı bir gelir kaynağı tedarik etmesi gerekmiştir. Avrupa'dan borç alınması düşünülen akçenin, bu olağanüstü masraflara karşılık olarak alınması düşünülmekle birlikte borç-

1019 BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 3 – 5. 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).
1020 BOA., A. MKT. NZD. 114 – 30., 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).

lanmanın gerçekleşmesine kadar geçen süre içerisinde gerek Hazine'nin aslî, gerekse olağanüstü masraflarının sekteye uğramaması amaçlanmıştır.[1021] Bu bağlamda devlet, savaş nedeniyle ortaya çıkan olağanüstü masrafların vergi gelirleriyle karşılanamayan kısmı için tahvil ihracı, dolaşımdaki kağıt para miktarının arttırılması, eytam sandığı ile tüccar ve sarraftan borç alınması gibi iç borçlanma araçlarına başvurmak zorunda kalmıştır.

7.2.1. Kâğıt Para Basımı ve Kamu Borçlanma Senetleri İhracı

Hazine'nin aslî gelirlerinin, bütçe dışı harcama kalemlerine tahsisi ve artan savaş harcamalarına bağlı olarak devlet, bu masraflarının karşılanabilmesi amacıyla piyasaya evrak-ı nakdiye sürmüş, ordu kaimesi adı verilen bir tür kaime ve esham-ı mümtaze ihraç etmiştir. Para politikasının bu araçlarının kullanılmasındaki bir amaç da dış borç girişiminin gerçekleştirilmesine kadar geçen süreçte savaş finansmanında sürekliliğin sağlanması ve nakit darlığına bağlı olarak orduların ikmalinde herhangi bir sıkıntının meydana gelmemesi olmuştur.

7.2.1.1. Piyasaya Evrak-ı Nakdiye Sürülmesi

Devlet, askerî harcamaların finansmanı konusunda önceki dönemlerden süre geldiği üzere banker ve muteber tüccar vasıtasıyla dolaylı bir dış borçlanma politikası izlemiştir. Fakat Dersaadet Bankası müesseslerinin Avrupa'ya çektikleri poliçelerin bir kısmının reddi, bir kısmının da tahsilinde belirsizliğin oluşması ve belirlenen mevkilerde toplanan asker sayısında meydana gelen artışa bağlı olarak askerî harcamaların da giderek artması, devleti alternatif finansman kaynakları aramak zorunda bırakmıştır. Bunun için ilk olarak; maaşı 1.000 kuruştan yukarı olanların maaşlarının beşte birinin kesilmesi düşünülmüş fakat bunun yeterli bir tedbir olmayacağı görülmüştür. İkincisi, iane-i cihadiye olarak İstanbul ve taşra ahalisinden akçe istenilmesi fikri ortaya atılmış fakat 1851/52 (H. 1268) senesinde talep edilmiş olan iane-i umumiyenin, tek defaya mahsus olduğu daha önce beyan edilmiş olduğundan ve daha iane umumiyenin tedarikinde sıkıntılar yaşanmakta iken yeni bir yardım kampanyasına yeterli katılımın sağlanamayacağı öngörülmüştür. Takip eden sene vergilerine mahsuben ön ödeme talep edilmesinin, genelde başvurulan bir yöntem olarak tekrar uygulanabileceği düşünülmüştür. Burada

1021 BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 3 - 5., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 82., 23 Kasım 1853, (21 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 83., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).

da sıkıntı yaratan nokta, 1853/54 (H. 1270) yılına çok kısa bir süre kalmış olması, tahsilat süresinin uzun sürebileceği, Hazine'nin acilen paraya ihtiyaç duyması ve son olarak da fevkalade masraf karşılığı olarak tahsis edilmesi planlanan kaynağın önceden alınmasının, ileride daha büyük sıkıntılara neden olabileceği olmuştur. Diğer başvurulabilecek bir yol olarak da sikke tağşişi gündeme gelmişse de bunun için gerekli görülen sermayenin mevcut olmamasının yanı sıra meydana getirebileceği zararlar ile birlikte sultanın da böyle bir tedbire cevaz vermeyeceği düşünülmüştür. Başvurulabilecek diğer bir yol ise gücü olanın akçesini vermesi, itibarı olanın borç bulması, belirli bir süre maaşların içeride bırakılarak Hazine'nin imkanları genişlediğinde alınması veyahut birer aylıkların devlete bağışlanması olmuştur. Bir diğer seçenek de bir takım sarraf ve muteber tüccardan borç alınması olmuştur. Borç alınacak sarraf ve tüccarın kudretlerine göre alınacak olan meblağ yeterli görünmediğinden acil bir tedbir olarak bir miktar evrak-ı nakdiye çıkartılması gündeme gelmiştir. Ortaya konulan tedbirlerin kimisi daha önce uygulanmış ve yarattığı zararlar nedeniyle baştan uygulanması sakıncalı görünmüş, kimisi ise ihtiyaç duyulan akçenin tedariki konusunda yeterli görülmemiştir. Bunun üzerine evrak-ı nakdiye çıkartılmasının doğuracağı zararlar göz ardı edilerek, bu politikanın uygulanmasına karar verilmiştir.[1022]

Hâlihazırda piyasada tedavül etmekte olan 350 bin keselik evrak-ı nakdiyeye ilave olarak ihtiyat amacıyla bir 100 bin keselik evrak-ı nakdiyenin daha piyasaya sürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu noktada yeni basılan 100 bin keselik evrak-ı nakdiye ile birlikte piyasada tedavül etmekte olan evrak-ı nakdiyenin artmasından dolayı belirli oranda itibar kaybının yaşanabileceği düşünülmüştür. Fakat diğer büyük devletlerin de toplam borçlarından ayrı olarak piyasaya yüklü miktarda evrak-ı nakdiye sürdükleri gerekçesiyle bu konuda bir sakınca görülmemiştir. Savaş hali gereğince de evrak-ı nakdiye çıkarmanın zararları ikinci plana itilmiştir. Çıkarılacak evrak-ı nakdiyenin alınacak borç ile kıyaslandığında devlet açısından % 2 daha düşük maliyetli olacağı görülmüştür. Savaşın kazanılması ile birlikte de olağanüstü olarak iane-i seferiye toplanabileceği ve halkın kazanılacak zaferle birlikte iane vermek konusunda daha da istekli olacağı düşünülmüştür. Bu şekilde toplanacak para ile evrak-ı nakdiyenin piyasadan çekilebileceği öngörülmüştür. Piyasaya sürülecek evrakın bir kısmının faizsiz olarak bastırılması tasavvur olunmuşsa da hem halka hem de devlete paranın zaman maliyeti üzerinden maddi zarar yarata-

1022 BOA., HR. SYS. 1188 – 13, lef. 89., 13 Eylül 1853, (9 Zilhicce 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 46., 29 Eylül 1853, (25 Zilhicce 1269).

bileceği ve tümünün faizli olması suretiyle saklama güdüsüne neden olacağı tasavvur olunmuştur. Basılacak evrak için faiz oranı % 6 olarak belirlenmiştir. Böylelikle basılan 100 bin keselik evrak yıllık 6.000 kese faiz maliyeti yaratacaktır. Çıkarılacak evrakın tek seferde düzenlenmesi, müesseslerden alınacak borç gibi aylık taksitler halinde alınmaması ve Hazine'ye konularak ihtiyaca göre oradan harcanması kararlaştırılmıştır. İhtiyat karşılığı olarak basılmasına karar verilen 100 bin keselik evrak-ı nakdiyenin 30 bin keselik kısmının 5 bin, 40 bin keselik kısmının bin ve 30 bin keseliğinin de 500, 250 ve 100'er kuruşluk olarak basılması planlanmıştır.[1023] 100 bin kesenin Hazine-i Hassa'ya teslim edilmesiyle birlikte fevkalade masraflar için Maliye Nezareti'nden verilen havalelere karşılık olarak her ay 15 bin kesenin Maliye Hazinesi'ne verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu 15 bin keseden ayrı olarak basılan evrak-ı nakdiyeden bir 10 bin kesesinin daha Maliye Hazinesi'ne ayrılarak, yapılacak yeni olağanüstü harcamalar için tevkif edilmesi gerekli görülmüştür.[1024] Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından Rumeli Ordusu'nun fevkalade masrafları için talep edilen 15 bin kese akçenin 10 bin kesesinin, evrak-ı nakdiyeden karşılanması ve taşradan gönderildikçe Rumeli Bölgesi'nde nakde çevrilmesi kararlaştırılmıştır.[1025] Basılan 100 bin keselik evrak-ı nakdiyenin harcama kalemleri arasında tahsisi Tablo 66'da gösterilmiştir. Buna göre söz konusu 100 bin kesenin 32 bin kesesi devletin askerî faaliyetlerini yürüten Nizamiye, Tersane ve Tophane hazinelerine, 25 bin kesesi Maliye Hazinesi'nin muhtelif aylardaki masraflarına, 14.500 kesesi çeşitli borçlardan dolayı sarraf ve tüccara ve 10 bin kesesi de Rumeli Ordusu'nun olağanüstü masrafları için ordu hazinesine tahsis edilmiştir.

Tablo 66: İhtiyat Amacıyla Basılan Evrak-ı Nakdiyenin Tahsisi

Tahsisat Kalemleri	**Kese**
Maliye Hazinesi'nin Eylül ayı masrafına tahsis edilen	10.000
Nizamiye Hazinesi'ne verilen	17.000
Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne verilen	8.000
Tophâne-i Âmire'ye verilen	7.000
Sonradan defteri takdim edilmek üzere bazı harcırah ve sair masraflara tahsis edilen	10.000
Müesseslerden borç alınan akçenin ikinci taksiti olarak verilen	5.000

1023 BOA., HR. SYS. 1188 – 13, lef. 89., 13 Eylül 1853, (9 Zilhicce 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 46., 29 Eylül 1853, (25 Zilhicce 1269).
1024 BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 49., 7 Ekim 1853, (3 Muharrem 1270).
1025 BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 70., 6 Kasım 1853, (4 Safer 1270).

İhtiyat amacıyla Dersaadet için satın alınan zahire bedeline verilmekte olan 15 bin keseye mahsuben verilen	5.000
Maliye Hazinesi'nin Teşrin-i evvel masrafları için verilen	15.000
Maden kömürü masraflarından dolayı Hazine-i Hassa'ya verilen	2.500
Hicaz masraflarına karşılık sarraflara verilen	9.477
Rumeli Ordusu'nun olağanüstü masrafları için Ordu Hazinesi'ne verilen	10.000
Toplam	98.977
Bakiye Kalan	1.023

Kaynak: BOA., İ. DH. 281 – 17653., lef. 1., 26 Ekim 1853, (23 Muharrem 1270).

Bu evrakın basılması için en az 30 – 40 güne ihtiyaç duyulması nedeniyle Hazine'nin kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılayamayacağından acil bir tedbir olarak ve sonradan çıkarılacak evraktan ödenmek üzere % 12'ye kadar faiz ile sarraf ve muteber tüccardan 15 – 20 bin kese borç alınması gerekli görülmüştür. Bu konuda Hazine-i Hassa Nazırı'na yetki verilmiştir.[1026]

Devlet, ordular için gerçekleştirilen havalelerin tahsil edilemeyen kısımlarının tamamlanmasında da evrak-ı nakdiyeden istifade etmiştir. Rumeli Ordusu için gelirine güvenilen yerlerin emvallerinden havale edilmiş olan 120 bin keseden sadece % 25'inin tahsil edilip kalan kısmının gönderilmemesi üzerine ordudaki harcamaların ve meydana gelen masrafların finansmanında sıkıntılar meydana gelmiştir. Bunun üzerine Ordu Müsteşarı Ahmed Bey ve Ordu Müşiri Ömer Paşa tarafından gönderilen tahriratta yüklü miktarda akçeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilerek en az 12 – 15 bin kese akçenin gönderilmesi Seraskerlik'ten talep edilmiştir. Teşkil olunan mecliste alınan karar üzerine basılması kararlaştırılmış olan evrak-ı nakdiyeden bakiye kalmış olan 11 bin kesenin 10 bin kesesinin Hazine-i Celile tarafından nakde dönüştürüldükçe Rumeli Ordusu'nun fevkalade masrafları için gönderilmesi uygun görülmüştür. Fakat 10 bin kesenin olduğu gibi nakde çevrilmesi zor olduğundan ilk etapta 1.500 kesesinin nakde çevrilerek gönderilmesi ve kalan kısmının da nakde çevrildikçe ordu hazinesine aktarılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Rumeli Ordusu'na tahsis edilmiş olan 120 bin kese havalenin bakiye kısmının olduğu gibi bırakılarak; Hazine'den akçe gönderilmesi suretiyle ordu harcamalarının finansmanı mümkün görülmediğinden havalenin bakiye kısmının hemen tahsili hususunda memurlara ve tahsilatta bilfiil çalışan mü-

1026 BOA., HR. SYS. 1188 – 13, lef. 89., 13 Eylül 1853, (9 Zilhicce 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 46., 29 Eylül 1853, (25 Zilhicce 1269).

şir ve müsteşarlara gerekli özeni ve dikkati göstermeleri amacıyla tenbihnameler yazılmıştır.[1027]

Ordular için gerekli görülen iaşe ve levazımat maddelerinin satın alımında, ödemenin evrak-ı nakdiye karşılığı olarak poliçe ile yapılması durumunda, sonradan bu tür savaş masrafları istikraz akçesinden ödeneceğinden evrak-ı nakdiye karşılığı verilen poliçelerin vadelerinin, borç alınacak meblağın vadesi ile uyumlu olmasına çalışılmıştır. 1854 yılının Eylül ayı sonlarında Rumeli Ordusu için Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa tarafından ve Batum ve Anadolu Orduları için de ordu müşirleri tarafından talep edilen erzak ve eşyaların toplam bedeli 45 bin keseye varmıştır. Bununla birlikte askerlerin maaşları uzun süre ödenmemiş ve bu nedenle esnafa olan borçlar da artmıştır. Ödemelerin geciktirilmesi nedeniyle Selanik ve Filibe taraflarından tedarik edilecek aba, tabak ve ayakkabı gibi zarurî ihtiyaçların teslimi, kış ayları gelmiş olmasına karşın bir aya yakın süre geciktirilmek zorunda kalınmıştır. Rumeli Ordusu'nun ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Bükreş'te bulunan Halil Bezirgan'a evrak-ı nakdiye karşılığı poliçe verilmiştir. Bu poliçenin vadesinin, borçlanmadan gelecek meblağın alınması zamanı ile uyuşturulması istenmiştir.[1028]

Rumeli Ordusu'nun ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla sık sık Halil Bezirgan'a başvurulmak zorunda kalınmıştır. Eflak yakasında kışlayacak üç kolordunun tayınatı için gerekli olan zahire ve erzakın satın alınması amacıyla Halil Bezirgan'a poliçe keşide ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Halil Bezirgan tarafından keşide edilen poliçe bedelinin üçte birinin poliçenin kabul tarihinden itibaren 11 – 15 gün sonra ordulara mahsus evrak-ı nakdiyeden veyahut diğer kaimelerden ödenmesi uygun görülmüş ve bu amaçla 4 kıta poliçe senedi çektirilmiştir. Anadolu Ordusu'nun ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla daha sonra istikraz akçesinden yerine konulmak üzere Fransa tarafından gönderilmiş olan paradan 5 bin kesenin kullanılması ve Batum Ordusu için ise gerekli ödemelerin yapılması amacıyla bölgeye 2.500 keselik evrak-ı nakdiye gönderilmesi uygun görülmüştür.[1029] Bununla birlikte Tuna Nehri'nin her iki tarafından gerçekleştirilecek zahire tedarikinin yaratacağı ilave masraflara bağlı olarak durum, Maliye Nezareti'ne sorulmuş ve beklenen cevabın gel-

1027 BOA., İ. DH. 281 – 17653., lef. 2 – 5., 28 Ekim 1853, (25 Muharrem 1270).
1028 BOA., A. AMD. 52 – 32., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).; BOA., İ. MMS. 2 – 78., lef. 1. 17 Temmuz 1854, (21 Şevval 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 168., 29 Eylül 1854, (6 Muharrem 1271).
1029 BOA., İ. MMS. 2 – 78., lef. 1, 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).

mesi sürecinde ilk poliçe senedinin tarihi geçmiş olacağından ve geciktirilmesinin devletin şanına yakışmayacağı düşünüldüğünden, ilk poliçenin kabul edilmesi ve kalanı için uygulanacak usulün Maliye Nezareti'nce belirlenmesine karar verilmiştir.[1030] 1854 yılı Eylül ayının sonunda Halil Bezirgan'a keşide ettirilen 10 bin kesenin bir ay sonra vadesinin dolmasının ardından Rumeli Ordusu'nun masrafları için 6 bin keselik bir poliçe daha Halil Bezirgan'a keşide ettirilmiştir.[1031] Bükreş'te bulunan askerlerin birikmiş olan aylıklarının ödenmesi amacıyla Halil Bezirgan'dan 5 bin kese daha alınarak, poliçesi Hazine'ye gönderilmiştir. Kabul edilen poliçenin istikraz akçesinden ödenmesi hususunda irade verilmiştir.[1032]

Devlet, askerlerin geciken maaş ödemeleri için de evrak-ı nakdiyeye başvurmuştur. Savaşın başlaması ile birlikte kısa süre içerisinde Hazine, diğer savaş masraflarının yanı sıra asker maaşlarını ödemek konusunda sıkıntı çekmeye başlamıştır. Özellikle nakit yetersizliği nedeniyle 1853 yılı Ekim/Kasım maaşları sadece subay ile çavuş sınıfına nakit olarak verilebilmiş iken bahriye askerlerinin ödemeleri evrak-ı nakdiye olarak yapılmıştır. Bu evrak-ı nakdiyelerin, nakde çevrilmesinde 20 kuruşluk evrak-ı nakdiye için 4 kuruş zarar meydana geleceğinden, 9 Aralık 1853 tarihinde toplanan Meclis-i Meşveret'te durum ele alınmış ve söz konusu nakit sıkışıklığının geçici olduğu, Namık Paşa'nın borçlanmaya ilişkin misyonunu tamamlaması ile birlikte tekrar nakit akışının canlılık kazanarak Hazine'ye bolluk geleceğinden bahsedilmiştir. Lakin borçlanma gerçekleşene kadar askerlerin sıkıntı çekmemeleri amacıyla asker maaşlarının, nakde çevrilerek ödenmesi ve ortaya çıkacak iskontonun bahriye tahsisatından karşılanması kararlaştırılmıştır.[1033]

Nizamiye askerleri için tedarik edilen fes ve çuka gibi giyecek malzemelerinin tedarikinde ve orduların diğer ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan ödemelerde de evrak-ı nakdiye kullanılmıştır. Rumeli Ordusu için satın alınan bir takım erzakın bedelinin üçte biri olan 25 yük 81 bin 800 kuruş, evrak-ı nakdiye olarak 9 gün vade ile Hazine'den poliçe verilmesi suretiyle ödenmiştir.[1034] Nizamiye askerleri için tedarik edilen fes ve çukanın bedelinden dolayı Hazine-i Hassa'nın Nizamiye Hazinesi'nden 3 bin kese tutarındaki alacağının

1030 BOA., A. MKT. UM. 166 – 23., 30 Eylül 1854, (7 Muharrem 1271).
1031 BOA., A. AMD. 52 – 84., 27 Ekim 1854, (4 Safer 1271).; BOA., A. MKT. MHM. 60 – 49., 3 Kasım 1854, (11 Safer 1271).
1032 BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 165., 14 Eylül 1854, (21 Zilhicce 1270).; BOA., A. AMD. 64 – 41., 1271.; BOA., A. MKT. MHM. 59 – 43., 18 Ekim 1854, (25 Muharrem 1271).
1033 BOA., İ. DH. 286 – 18016., 12 Aralık 1853, (11 Rebiü'l-evvel 1270).
1034 BOA., A. AMD. 56 – 74., 1271.

ödenmesinde de evrak-ı nakdiye kullanılmıştır. Söz konusu meblağın ödenmesi Nizamiye Hazinesi'nin durumunu kötüleştireceğinden ve ödemenin geciktirilmesi de uygun olmayacağından, Hazine-i Celile tarafından evrak-ı nakdiye olarak ödenmesi ve sonradan Nizamiye Hazinesi'nin tahsisatından mahsup edilmesi kararlaştırılmıştır.[1035]

Evrak-ı nakdiyenin cephe ve cephelerin ikmal hattını oluşturan art bölgelerin dışarısında ve taşralarda kullanılması yasaklanmıştır. Buna karşın zaman içerisinde artan ihtiyaçlara bağlı olarak bu kural, fiili olarak ortadan kalkmıştır. Anadolu ve Batum ordularında bulunan askerlerin maaş ve zarurî ihtiyaçları için İzmid Sancağı'ndan havale edilen meblağ, İzmid'in başkent İstanbul'a yakınlığı ve ahalinin elinde nakit para olmaması nedeniyle karşılığı Hazine-i Celile'den evrak-ı nakdiye olarak verilmek suretiyle tahsil edilmiştir. Taşralarda evrak-ı nakdiyenin tedavülünün yasak olmasına ve bölgenin askerî tertibatının ve vergisinin peşin ödenmesi usulünün geçerli olmasına karşın askerî ihtiyaçların giderilmesi amacıyla bu duruma istisnalar getirilmek zorunda kalınmıştır.[1036]

Evrak-ı nakdiye, kurlardaki oynaklığa bağlı olarak istikraz akçesinin değerinde meydana gelecek yüksek oranlı düşüşlere ve bu oynaklık nedeniyle piyasa oyuncularının spekülatif kazanç arayışlarına karşı da bir sigorta olarak kullanılmıştır. Müttefik orduların Gelibolu'ya çıkışları sırasında 30 Nisan 1854 tarihli irade ile Fransız ve İngiliz paralarının kuruş karşısındaki değeri, İngiliz sterlini için 120 kuruş ve Fransız frankı için 95 kuruş olarak belirlenmiş ve döviz kurlarının bu fiyatlar üzerinden sabit tutulmasına çaba gösterilmiştir. Kambiyonun belirli bir süre tutulması amacıyla Theodore Baltazzi (Baltacı Todoraki) ile sözleşme yapılmıştır. Bununla birlikte 1853/54 (H. 1270) yılının sonuna gelindiğinde bu ihtiyaç ortadan kalkmış ve sözleşme feshedilmiştir.[1037] Buna karşın kambiyoda meydana gelen değişimler istikrazın değerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle Osmanlı Devleti açısından büyük bir risk oluşturmuştur. 8 Şubat 1856 tarihinde mecidiye altınının fiyatı 113 kuruşa ve sterlinin değeri ise 125 kuruşa düşmüştür. Bu durum, kurların daha da düşeceğine yönelik bir beklenti ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kurların mecidiye altını için 137 kuruştan ve sterlin için ise 148 kuruştan düşmüş olması bir uygunsuzluk olarak yorumlanmış ve mutedil bir seviyenin oluşması gerekli

1035 BOA., A. AMD. 51 – 54., 8 Ağustos 1854, (14 Zilkade 1270).
1036 BOA., A. MKT. MHM. 59 – 91., 26 Ekim 1854, (3 Safer 1271).
1037 BOA., İ. MVL. 304 – 12511., 22 Nisan 1854, (24 Receb 1270)., BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 162., 11 Eylül 1854, (18 Zilhicce 1270).

görülmüştür. Fiyatlarda meydana gelen bu kısa süreli iniş çıkışların arkasında, Osmanlı Devleti'nin elindeki istikraz altınlarını düşük fiyatla almak ve daha sonra fiyatları istedikleri oranda arttırarak kâr etmek niyetindeki tacir spekülatörler olduğuna kanaat getirilmiştir. Özellikle de paraların karşılıklı değerlerindeki değişmelerin, eşya fiyatlarına aynı oranda yansımıyor olması, spekülasyona yönelik algıları daha da güçlendirmiştir. Bu durumda Hazine'de istikraz akçesinden 700 – 800 bin kese bulunduğundan olası bir kaybın 240 bin keseye varacağı tahmin edilmiştir. 14 Şubat 1856 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsus'ta, oluşacak bir zararın önüne geçilmesi amacıyla, Seraskerlik tarafından beyan olunduğu üzere Nizamiye Hazinesi'nin fevkalade masrafları, Tersane ve Tophane tertibatı ve Hazine-i Celile'nin olağanüstü masrafları için gerekli görüldüğü ifade edilen 200 bin kesenin istikraz akçesinden veyahut poliçe çekilmesi ile değil evrak-ı nakdiye basımı ile karşılanması kararlaştırılmıştır. Buna bağlı olarak kambiyonun değeri belirli bir seviyeye çıkana kadar ödemeler, faizli evrak-ı nakdiye ile gerçekleştirilecektir. Böylelikle spekülatif girişimlerin bir getirisi olmayacak, karışıklığın önüne geçilebilecek ve Hazine'nin de zarar etmesi engellenmiş olacaktır. Çıkarılacak evrak-ı nakdiye geçici surette olacak ve istikraz akçesi karşılığında basılacaktır. Bu tedbirin uygulanmasından başka çare görülmeyerek kısa süre içerisinde Hazine tarafından 200 bin kese değerinde evrak-ı nakdiye basılmış ve Masarif-i Harbiye Komisyonu'na verilmiştir. Kambiyonun değeri uygun bir düzeye vardığında bu evrak-ı nakdiye piyasadan çekilecektir. İstikrazdan gelecek para karşılığında da bu evrak-ı nakdiyenin değeri kadar para istikraz sandığında ayrılmıştır.[1038]

Kırım Savaşı'nın çıktığı sırada piyasada mevcut kağıt paranın miktarı 350.000 kese civarındadır. Savaş süresince de yeni paralar tedavüle sürülmüştür. Kırım Savaşı'na kadar sadece İstanbul'da tedavül etmekte olan paralar, savaş süresince taşrada da tedavül etmeye başlamıştır. Savaş öncesinde devlet, evrak-ı nakdiyenin yaratabileceği tehlike ve sıkıntıları öngörerek bunları birçok defa tedavülden çekmeye çalışmıştır. Hatta daha önce basılan faizli kaime ile birlikte memurlardan ve teb'adan alınan vergiler de kullanılarak, evrak-ı nakdiye kaldırılmaya başlanmıştır. Fakat 1852/53 (H. 1268) yılında başlayan bu işlem, Kırım Savaşı nedeniyle askıya alınmış ve ordunun bulunduğu yerlerde geçmek üzere ordu kaimesi adı ile 10 ve 20 kuruşluk kaime ile birlikte ufaklıklar çıkartılmak zorunda kalınmıştır.[1039]

1038 BOA., İ. MMS. 132 – 5651., 10 Şubat 1856, (9 Cemaziye'l-ahir 1272).

1039 Ziya Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, Sayı 11a, Ankara, 1989, s. 80.; Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Maliyesi**,

7.2.1.2. Ordu Kaimesi ve Esham-ı Mümtaze İhracı

Kaime ilk defa, Osmanlı Devleti ile kendisine isyan eden Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa arasında meydana gelen muharebe esnasında çıkartılmıştır. Öncelikle Yunan isyanı sonrasında ise 1829 Rus Harbi ve bu harbin neticesinde ödemek mecburiyetinde kaldığı ağır harp tazminatı dolayısıyla zayıf düşen devlet, Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan kağıt para usulüne başvurmak zorunda kalmıştır. Fakat piyasada kaime buhranı yaratmış ve ihraç edilen evrakın miktarı arttıkça hükümet ilk baştaki faizi düşürmüştür. Faiz oranı % 8'den % 6'ya düşürülmüş ve en sonunda % 3'te karar kılınmıştır. Fakat bir müddet sonra kaime sahipleri bunları sadece faizinden faydalanmak için ellerinde tutup, tedavüle sevk etmez olmuş ve bir hayli kârlı olacak şekilde senede iki kere faizini almakla yetinmiştir. Bundan başka hükümet, ihraç ettiği evraka numara koymayarak tedavüle istediği kadar evrak çıkartabilmiş ve halkın da tedavüle çıkarılan evrakın miktarı hakkında bilgi sahibi olmasının önüne geçilmiştir.[1040] 1853 yılında devlet faiz getirisi olmayan kaimeleri piyasaya sürmüş, günlük alışverişlerde kolaylık sağlayan bu küçük kupürler, devlete önemli ölçüde gelir sağlamakla birlikte kaimenin altın cinsinden piyasadaki nominal değerinin yarısına düşmesi sonucunda hızlı bir enflasyonist etki yaratmıştır.[1041]

Kâğıt paranın, savaş öncesi dönemde beklenen faydayı gösterememiş olması nedeniyle 1847 yılından itibaren tedavülden kaldırılmasına çalışılmış ve bunun için de bir karşılık oluşturulmuştur. Karşılık oluşturmak amacıyla başta saray olmak üzere üst düzey devlet görevlileriyle tüccar ve emlak sahiplerinden iane-i umumiye adı altında bir defaya mahsus olmak üzere bir buçuk milyon lira toplanmıştır. Lakin bu paranın ancak dörtte biri, kaimenin piyasadan toplanmasına tahsis edilmiştir. 1853 yılında piyasada 175 milyon kuruş yani 1,6 milyon sterlin değerinde kaime bulunmaktadır. 1854 yılında Kırım Savaşı'nın ortaya çıkması, kaime sorununun çözümünü imkansız kılmakla birlikte dış borçlanma girişimi sonuçlanana kadar Hazine-i Celile'nin malî yönetiminin devam ettirilebilmesi ve orduların masraflarının karşılanabilmesi

Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 80.

1040 A. Du Velay, Velay, **Türkiye Maliye Tarihi**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978, ss. 70 - 71.; Mustafa Cezar ve diğerleri, s. 3071.

1041 Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No: 73, 1999, s. 228.; Hasan Ferid, **Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi**, Cilt: II, (Hazırlayan: Mehmet Hakan Sağlam), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2, İstanbul, 2008, s. 171.

amacıyla tekrar kaimeye başvurulmuştur.[1042] 18 Eylül 1853 Pazar günü oluşturulan Meclis-i Mahsus'ta Maliye Nazırı tarafından ifade edildiğine göre faizli olarak basılması kararlaştırılmış olan 100 bin keselik kaimenin basımının 30 – 40 gün gerektirmesi ve öncelikle tüccar ve sarraf takımından alınması kararlaştırılan 15 – 20 bin kese borcun ise Maliye Nazırı tarafından yapılan yoklama sonucunda alınamayacağının anlaşılması üzerine ahalinin elinde dolaşmakta olan faizsiz kaimenin tebdili amacıyla yeniden bastırılmakta olan kaimenin miktarının 8 – 10 gün içerisinde 15 – 20 bin keseye ulaşacağı, bunun da istikrazına karar verilmiş olan meblağa denk olduğu, böylelikle 100 bin keselik faizli kaime¬nin basılmasına gerek kalmadan geçici bir süre ihtiyaçların karşılanabileceği belirtilmiştir. Elde edilmesi umulan bu 20 bin kesenin 10 bin kesesinin elinde kavaim-i nakdiye bulunduranlara faiz olarak ödenmek üzere Hazine-i Celile'ye, 7 bin kesesinin Nizamiye Hazinesi'ne, 2 bin kesesinin Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne ve bin kesesinin de Tophâne-i Âmire Hazinesi'ne tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.[1043]

Savaşın yüklediği ağır fatura, pek parlak olmayan Hazine'nin durumunu daha da ağırlaştırdığı için acil masrafları karşılamak üzere zorunlu bir biçimde kaime emisyonuna başvurulmuştur. Önceleri hemen satılabileceği ve değeri yüksek olduğu için basımının kısa sürede tamamlanabileceği noktasından hareketle bunların faizli olması düşünülmüştür. Ancak daha sonra acil ihtiyaçlar için 500.000 liralığının faizli olarak hemen ve 500.000 liralığının da faizsiz olarak sonradan bastırılması kararlaştırılmıştır. Böylece Hazine, hem ihtiyacını görmüş hem de en azından tedavül edilen kaimelerin yarısının faizinden kurtulmuştur. Savaş esnasında İstanbul'da bozuk para darlığından dolayı alışverişlerde zahmet çekilmiş bu da sikkelerin değerinin üstünde bir fiyatla satılmasına neden olmuştur. Galata ve Beyoğlu civarındaki bazı esnaf, bu sıkıntıyı aşmak için her biri birer kuruşluk biletler bastırarak, bozuk para yerine bu biletleri kullanmaya başlamıştır. Bu durum, devletin hükümranlık haklarının en önemlilerinden biri olan para basma hakkının ihlali anlamına geldiği için biletleri piyasaya sürenlerin yakalanıp cezalandırılması ve bozukluk sıkıntısına çare olmak için ise 100.000 liralık faizli kaimenin piyasadan çekilerek yerine faizsiz kaime sürülmesi, 10 kuruşluk kaime ile bakır sikke bastırılması ve yüklü miktarda bakır sikkeyi taşraya götürenlerin cezalandı-

1042 Bülent Arı (Ed.), **Anadolu'da Paranın Tarihi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2011, s. 228.; Ferid, s. 117.; Çadırcı, **Tanzimat Döneminde**, s. 337.; Mustafa Cezar ve diğerleri, s. 3071.; Pamuk, s. 228.

1043 BOA., HR. SYS. 1188 – 13., lef. 153., 15 Eylül 1853, (11 Zilhicce 1269).; BOA., HR. SYS. 1188 – 13., lef. 153., 20 Eylül 1853, (16 Zilhicce 1269).; Ali Akyıldız, **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo – Ekonomik Etkileri**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s. 46.

rılması kararlaştırılmıştır. Bakırın tedarik edilemediği noktalarda para basımı için bakır yerine tuncun denenmesi uygun görülmüştür.[1044]

Borçlanma öncesinde Hazine'de yaşanan nakit sıkıntısı nedeniyle birçok asker ve ordularda görevli memurların maaş ve aylıklarının bir kısmı 1.000 kuruşluk kavaim-i nakdiye ile ödenmiştir. Bu durum alışverişlerde çift taraflı sıkıntı yaratmıştır. Bu nedenle kavaim-i nakdiyenin iskonto karşılığında nakde çevrilmesi veyahut 20'lik kaimelerin verilmesi suretiyle hem aylardır maaşları ödenemeyen askerlerin maaşlarının ödenmesi hem de kaimelerin tedavülünün sağlanması amaçlanmıştır.[1045] Ordularda bulunan askerlerin 3 aylık maaş ve tayınat ödemeleri için belirli emvallerden yapılan ödemelerin kavaim-i nakdiye ile yapılmasına da izin verilmemiştir. Emvallerden kavaim olarak yapılan ödemelerin kimlerden tahsil edilmişse tespit edilerek iade edilmesi ve tekrar nakde çevrilerek yapılması kararlaştırılmıştır. Bu noktada kavaimin nakde tabdilinde ortaya çıkan zararın da ahalinin umumuna değil de kavaim ile ödeme yapana yüklenmesine karar verilmiştir.[1046] Borçlanmanın gerçekleştirilmesinin ardından ordulara aktarılacak paranın, sterlin veya frank olması bu paraların tedavülünde sıkıntı yaratacağından, kolaylık sağlanması amacıyla Hazine'de mevcut olan faizli kavaim-i nakdiyeden belirli miktarda evrak, 20'lik ve 10'luk ordu kaimesine dönüştürülerek ordulara gönderilmiştir.[1047]

Piyasada tedavül etmekte olan kaimeden farklı olarak, yine savaşın finansmanı ve ordulara ilişkin masraflar karşısında Hazine'nin yükünün azaltılması ve cephelerde ortaya çıkan nakit sıkıntısının aşılarak para tedavülünün sağlanması amacıyla sadece ordulara mahsus ve geçici olmak üzere ordu kaimesi adı verilen bir tür evrak düzenlenmiştir. Onluk ve yirmilik olarak basılacak bu evrak için yeniden kalıp yapılmasının yaratacağı zaman kaybı göz önünde bulundurularak mevcut kalıplar ile basılması, bunun için İstanbul'da tedavül etmekte olan faizsiz onluk ve yirmilik evrak-ı nakdiyeden belirli bir kısmının ordulara tahsis edilmesi ve diğer kaimelerden ayırt edilebilmesi amacıyla da üzerine "Ordu-yu Hümayûnlara Mahsûs Varaka-yı Muvakkate'dir" ibaresinin konulması kararlaştırılmıştır. Böylelikle geçici suretle kullanılacak olan ordu kaimesinin itibarına zarar vermemek için tedavüle yeni sürülmüş izlenimi vermeyip, üzerine özel bir işaret konulması uygun görülmüştür. Bu yeni tür

1044 Arı (Ed.), s. 229.; BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 68., 31 Ekim 1853, (28 Muharrem 1270).
1045 BOA., A. MKT. NZD. 104 – 100., 15 Aralık 1853, (14 Rebiü'l-evvel 1270).
1046 BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 171., 25 Temmuz 1854, (29 Şevval 1270).
1047 BOA., A. AMD. 56 – 33., 1271.; BOA., Ayniyat, Defter No: 604., s. 87., 27 Cemaziyel ahir 1270.

evrak için ayırt edici nokta ibarenin vurulacağı damga ve kâğıdın rengi* olacaktır. Basılan evraklardan 30 bin kesesi Rumeli, 20 bin kesesi Anadolu ve 10 bin kesesi Batum ordularına tahsis edilecektir. Bu evraka itibar kazandırmak, basım sayısının arttırılarak değerinin düşmesini önlenmek, nakde çevrilmesinde fazla iskonto alınmasını engellemek ve taşrada sahte evrak kullanılmasının önüne geçmek amacıyla kullanılacakları bölgelerde gerekli tedbirler alınacaktır.[1048]

Ordulara özel olarak ve nakit hükmünde geçerli olan bu kağıtlar, ordu bölgelerinde iskonto karşılığında nakde tebdil edilmekle birlikte bunların İstanbul'da tedavülü ordu kaimesinin imtiyazına ve itibarına zarar vereceğinden yasaklanmıştır. Ellerinde ordu kaimesi bulunanların Hazine-i Celile'ye getirerek, kavaim-i adiye ile değiştirmesi kararlaştırılmıştır. Ordu kaimesinin kavaim-i adiyeye tebdilinin kolaylaştırılması amacıyla köşe sarraflarına değiştirme yetkisi tanınmıştır.[1049] Buna rağmen bazı muhtekirler tarafından kaimelerin nakde tebdilinde % 30'a kadar iskonto alındığı ve hatta kendilerine ordu kaimesini kavaim-i adiyeye tebdil imtiyazı tanınmış bir takım köşe sarraflarının da ahaliyi zarara sokacak bu tür işlemlerde bulundukları tespit edilmiştir. Bu durumun önüne geçilmesi amacıyla Meclis-i Vâlâ kararı üzere İstanbul ve Bilad-ı Selase'de ikamet etmekle birlikte güçlü birer kefili olan 20 adet dükkan** tertip olunmuştur. Düzenlenen nizamname ile kaimenin nakde tebdilinde gerekli kolaylığın sağlanması amacıyla Hazine-i Celile tarafından bu 20 adet sarrafa her hafta yeterli miktarda sermaye sağlanacaktır. Bu sarraflar 100 kuruşluk bir evrakı nakde tebdil etmeye getiren bir kişiye 10 kuruş nakit akçe ve 90 kuruşluk kaime ile 20 kuruşluk evrak getirene 10 kuruş nakit akçe ve 10 kuruşluk kaime ve 10 kuruşluk evrak getirene nakit 10 kuruş verecek ve 30 para ücret alacak, 100 kuruşluktan daha yüksek ka-

---

* O dönemde İstanbul'da tedavül etmekte olan 10 kuruşluk kaimelerin etrafı açık mavi ve 20 kuruşluk kaimelerin ise etrafı pembe renktedir. Ordu kaimeleri de İstanbul'da tedavül etmekte olan kaimelerden farklı olmayıp sadece üzerlerinde ordulara mahsus olduğuna dair işaret bulunmaktadır. (Bknz. Ceride-i Havadis, Numara: 636, 16 Ağustos 1853 (5 Zilkade 1269).; Akyıldız, Kağıt Para, s. 36.)

1048 BOA., İ. DH. 293 – 18483., 20 Mart 1854, (20 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 112 – 66., 27 Mart 1854, (27 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 93., 1 Nisan 1854, (3 Receb 1270).; BOA., A. MKT. UM. 156 – 39., 27 Nisan 1854, (3 Receb 1270).; BOA., A. MKT. UM. 156 – 39., 27 Nisan 1854, (29 Receb 1270).; BOA., A. MKT. UM. 156 – 47., 29 Nisan 1854, (1 Şaban 1270).
Takvim-i Vekayi, Def'a: 520, 30 Mart 1855 (11 Receb 1271).

1049 Takvim-i Vekayi, Def'a: 520, 30 Mart 1855 (11 Receb 1271)

** Bu dükkânlar, İki tanesi Üsküdar'da olmak üzere, Fatih, Kapan-ı Dakik, Fener, Balıkpazarı, Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Aksaray, Hasanpaşa Hanı, Şehzadebaşı, Kuyumcular İçi, Mercan, Koca Mustafa Paşa, Eyüp, Kasımpaşa, Beşiktaş, Arnavud Karyesi ve Tophane'de açılmıştır. (Bknz., Takvim-i Vekayi, Def'a: 499, 9 Şubat 1854 (8 Cemaziye'l-evvel 1270).)

ğıt bozmayacak ve her hafta nakde tebdil ettikleri evrakı, Hazine'ye teslim edeceklerdir. 250 ve 500 kuruşluk evrak tebdil etmek isteyenler ise bu tutarı Hazine-i Celile'ye verecekleri evraktan tebdil edeceklerdir. Bu usule uygun şekilde evrak bozmaya yetkili olanların Maliye ve Hazine-i Hassa tarafından düzenli kontrol edileceği ve ayakta gezerek evrak bozanların ise Zabtiye ve İhtisap Nezareti tarafından men' edileceği ilan olunmuştur.[1050] Devlet tarafından görevlendirilen 20 sarrafın dışında kendi sermayesi ile sarraflık yapmak isteyenler ise sağlam kefil buldukları takdirde ruhsat alabilecektir. 18 Şubat 1854'ten itibaren 20 dükkanın dışındakiler kapatılmaya başlanmıştır. Dükkan sahiplerinin yakarışları sonucunda karar iptal edilmiş ve kapatılan dükkanların sıkı şartlar altında yeniden faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Sonradan bu sarrafların 10 kuruşluk evrak-ı nakdiyenin tebdilinde aldıkları ücret, 30 paradan 20 paraya düşürülmüştür. Bununla birlikte Meclis-i Vâlâ'da, teşkil edilen köşe sarraflarından fahiş fiyat ve iskonto ile kaime bozanlar olursa esnaflıktan men edilmesine ve 60 adet köşe sarrafının daha teşkil edilmesine karar verilmiştir.[1051] Devlet köşe sarrafları ile kaimedeki değer kaybının ve kaimenin nakde tebdilinde uygulanan yöntem vasıtasıyla piyasadaki nakit kıtlığının önüne geçmeyi amaçlamışsa da çok da başarılı olamamıştır.[1052]

Ordu kaimesinin nakit para ile aynı işlevde olacağı ve mal sandıklarınca tereddütsüz kabul edileceği, halkın anlayacağı şekilde ilan edilmiş ve konuyla ilgili Serdar-ı Ekrem, ordu müşirleri ve valilere bilgi verilmiştir. Ordu kaimelerinin nominal değerleri üzerlerinden mal sandıklarınca kabul edilmesi sağlanarak, bu kaimeye güven duyulmasına çalışılmıştır. Paranın değerinin düşmesinin önüne geçilmesi amacıyla Galata bankerlerinden Baltazzi ile 6 aylık süre için kambiyonun fiyatını 133 kuruştan yukarı çıkarmamak ve bunun karşılığında Hazine'den hiçbir masraf talep etmeden % 3 iskonto ile Avrupa'ya poliçe göndermek üzere bir antlaşma imzalamıştır. Baltazzi'ye, Avrupa'ya çekeceği poliçeler için Hazine'den 108 kuruş üzerinden Fransa altını verilecek ve karşılığında kaime alınacaktır. Altı ay içinde kambiyonun fiyatı 132 kuruşun altına düşer veya Avrupa'dan yapılması düşünülen borçlanma gerçekleşirse anlaşma geçersiz sayılacaktır. Akyıldız (1996)'a göre devlet, Fransız altınını resmi kur üzerinden 90 kuruşa alıp, Baltazzi'ye 108 kuruşa

1050 Ceride-i Havadis, Numara: 671., 10 Şubat 1854, (9 Cemaziye'l-evvel 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 499, 9 Şubat 1854, (8 Cemaziye'l-evvel 1270).

1051 Ceride-i Havadis, Numara: 706., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 510., 11 Eylül 1854, (18 Zilhicce 1270).; Ali Akyıldız, **Para Pul Oldu**, **Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, İletişim Yayınları, Mart, 2003, s. 137.

1052 Ferid, s. 177.

vererek hem kaimenin değerindeki büyük ölçekli oynaklık riskini göze almış ve hem de paranın değerinin ziyadesiyle düşmesinin yaratacağı olumsuz etkilerden halkı korumayı amaçlamıştır. Baltazzi, anlaşmanın devam ettiği 3 aylık sürede kambiyo kurunu belirlenen paritede tutmayı başarmıştır. Kırım Savaşı'nın finansmanı nedeniyle alınması düşünülen istikrazda olumlu gelişmelerin yaşanması, tarım sektöründe hasatın iyi geçmesi ve kambiyo kurlarının düşeceği beklentisi ile anlaşma 3 aylık süre sonunda Bâb-ı Âli tarafından tek taraflı olarak fesih edilmiştir.[1053]

Rothschild vasıtasıyla Londra ve Paris borsalarında açılan 1.100.000 sterlin değerindeki istikraz senetlerine gelen talebin beklenenin altında kalması üzerine yeni yapılacak daha pahalı borçlanma girişimleri yerine kavaim-i nakdiyelerin çoğaltılıp piyasaya sürülmesi ve uygun maliyetli bir borçlanmanın gerçekleştirilmesinin ardından kaimelerin piyasadan toplanması düşünülmüştür. Fakat dış borcu telafi etmek amacıyla piyasaya kaime sürülmesi, birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. İlk olarak tedavüle sokulan kaimeler hakkında sarraflar tarafından meydana getirilen spekülasyonlar sonucunda piyasadaki ödeme birimleri arasında karışıklıklar çıkmıştır.[1054] Dahası kaimelerin savaş bölgelerinin dışında kullanılması ve ordu kaimesi ile sikke arasındaki değer farklılığı nedeniyle taşradaki bazı hazine gelirlerini ihale ile alan mültezimler, zarara uğradıklarını ifade etmişlerdir. Tanzimat Meclisi meydana gelen sorunların aşılması amacıyla ordu kaimelerinin Silistre, Vidin, Erzurum, Van ve Trabzon eyaletleri ile bu eyalet ve sancaklara yakın olan Sofya, Niş, Varna, Samako, Köstendil, Sinop, Samsun ve Lazistan sancaklarının dışında kullanılmasını yasaklamıştır. Yani, ordu kaimelerinin tedavülü, cepheler ile cephe gerisindeki ikmal bölgeleri ile sınırlandırılmıştır. Fakat kaime, kısa süre içerisinde diğer eyaletlere de yayılmıştır. Yasağa

1053 BOA., İ. DH. 293 – 18483., 22 Mart 1854 (20 Cemaziye'l-ahir 1270).; Akyıldız, Kağıt Para, ss. 36 – 37.; Hüseyin Al, **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması**, Birleşik Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 41 – 43.; BOA., İ. HR. 108 – 5309., lef. 2., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 300, s. 171., 29 Temmuz 1854, (4 Zilkade 1270).; Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, ss. 12 – 13.; Akyıldız, Kağıt Para, s. 37.

1054 Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişlik Sürecine Türkiye 2, Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşı'na**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 1977, s. 692.

* Bu dönemde piyasada paranın azlığı nedeniyle kavaim-i nakdiye %14 tenzil etmiş olmakla birlikte bu durum Avrupa'nın genelinde de yaşanmıştır. Paris ve Londra'da bu oran % 10 düzeyinde iken Viyana'da % 17 oranında düşmüş ve Macaristan'da ise halkın elinde bulunan evrak-ı nakdiye % 60'lara kadar gerilemiştir. Piyasalarda yaşanan nakit sıkıntısı kendi devletlerinde yasaklanmış bir takım paraların Osmanlı para piyasasında halk tarafından alışverişlerde kullanılmasına da neden olmuştur. Halk tarafından akçe yerine kullanılan meskûkâtın muamelat-ı umumiyeyi bozması gerekçesiyle yasaklanmasına karar verilmiştir. (Bknz. Ceride-i Havadis, Numara: 656, 19 Kasım 1853, (17 Safer 1270)., Ceride-i Havadis, Numara: 750, 31 Temmuz 1855, (15 Zilkade 1271).)

karşın pek çok yerde kavaim-i nakdiyenin tedavül etmekte olduğu istihbar olunmuştur.* Bunda özellikle kalpazanlar ve hilekarlar etkili olmuşlar ve sahte kavaim ile ahaliyi kandırmaya teşebbüs etmişlerdir. Ortaya çıkan zararın önlenmesi adına gerekli tedbirlerin alınması ve ordu dairelerinde, ordulara mahsus kaimeden başka evrak-ı nakdiyenin tedavül etmesinin engellenerek tahsilatın ve işlemlerin nakden gerçekleştirilmesine çaba gösterilmesi için kaza ve sancakların idarî amirlerine şukkalar gönderilmiştir. Diğer taraftan bazı sahtekarlar, İstanbul'dan kaime toplayarak taşraya götürmüş ve iskonto ile akçeye dönüştürmüştür. Bu ise sikkenin fiyatını arttırdığı gibi kaimenin buralarda çoğalmasına da neden olmuştur. Taşradan bu konularda gelen şikayetler üzerine 2 Nisan 1857 tarihiyle Meclis-i Vala'dan gönderilen emir ile emrin varış tarihinden itibaren 31 gün sonuna kadar söz konusu kaimelerin geçerli olması ve mal sandıklarından kabul edilmesi fakat bu sürenin sonunda kaimelerin tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır. Devlet 3 Nisan 1854 ile 28 Haziran 1855 tarihleri arasında toplam değeri 171.250 kese olan dört parti kaimeyi piyasaya sürmüştür. Savaşın başından 1856 yılına kadar 3 yıllık süre zarfında piyasadaki faizli kaimenin miktarı 1.320.000'den 1.720.000 liraya ve faizsiz kaimenin miktarı ise 455.000'den 1.763.540 liraya çıkmıştır. Devlet, geçici olarak çıkarılan bu kaimelerin değerinin fazla düşmemesi için bazı tedbirler almışsa da bu kaimelerin normal kaimenin değerini düşürmesine mani olamamıştır.[1055]** Ordu kaimeleri, pek küçük küpürler halinde ve hiçbir had ve hududa tabi tutulmadan piyasaya sürülmüş oldukları için büyük bir enflasyon tehlikesi yaratmıştır.[1056]

Kırım Savaşı'nın yarattığı mali yük karşısında savaş süresince ordu kaimesi çıkartılmıştır. Fakat kaimenin yeterli olmaması üzerine devlet yeni tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Kaime basımı, en kolay yöntem olarak görülmüş olmakla birlikte daha fazla kaime basımı, kaimenin zaten düşük olan itibarına zarar vereceğinden tercih edilmemiştir. Avrupa'dan gerçekleştirilmeye çalışılan borçlanmanın sonucu, malî sıkıntı nedeniyle beklenmemiş ve 12 Şubat 1854 Pazar günü Serasker Paşa'nın evinde teşkil olunan mecliste Avrupa piyasalarından alınması kararlaştırılan borç miktarının azaltılması ve borç alınacak meblağın tahsiline kadar geçen süre içerisinde devletin savaş harcamalarından kaynaklanan acil giderlerinin karşılanması amacıyla esham

1055 Özcan, Kırım Savaşı'nda Mali Durum, s. 34.

** Kaimenin değer kaybının önemli bir nedeni de Dersaadet Bankası'nın tasfiyesinin ardından kaime ile altın arasındaki dengenin hızla kaybolması olmuştur. Bankanın tasfiyesi kaime gibi itibari bir değer kaynağının tedavülü için gerekli kurumsal yapıya büyük bir zarar vermiştir. (Bknz. Akyıldız, Kağıt Para, s. 41.)

1056 Mustafa Cezar ve diğerleri, s. 3072.

kavaiminin piyasaya sürülmesi kararlaştırılmıştır. 21 Şubat 1854 tarihinde teşkil olunan Meclis-i Mahsus'ta açılacak esham kavaiminin hangi şartlar üzerine açılacağı, faizi ve geçerlilik süresi belirlenmiştir. Esham-ı mümtaze adıyla piyasaya sürülecek olan sehimler, beratsız olarak verilecek, İstanbul ile birlikte memleketin diğer yerlerinde de tedavül edebilecek ve sahipleri tarafından miras bırakılabilecektir. Açılacak esham-ı mümtazenin 60 bin kese tutarında ve muacceleli olması kararlaştırılmış, anaparasının karşılığı olarak İstanbul Gümrüğü, faizinin karşılığı olarak ise Hazine-i Celile'nin geçmiş dönem esham, mukataat ve tımar gelirleri karşılık gösterilmiştir. 60 bin kese karşılığında sehimlerin 50 tanesinin 500 liralık, 500 tanesinin 250 liralık, 500 tanesinin 125 liralık ve 1.400 tanesinin de 62,5 liralık olmak üzere toplam 2.450 adet olması kararlaştırılmıştır. Evrak-ı nakdiyenin usul olarak 6 ayda bir faizi ödenmekle birlikte, kullanımında ise ilk 4 ay insanların elinde tedavül edip; kalan 2 ayda saklanarak faiz geliri elde edildiği göz önüne alındığından ve evrak-ı nakdiye gibi her alışverişte kullanılamayacak olmasından ve ayrıca açılacak kaimenin ise faizinin %8 olmasından dolayı esham-ı mümtazenin rağbet görmesi amacıyla % 10 faiz üzerinden işlem görmesine karar verilmiştir. Tedavülde kalması için belirlenen süre ise 3 yıl ile kısıtlanmıştır. Üç yılın sonunda sehimler geriye toplanacaktır. Ellerinde sehim bulunduranlar, bunları Hazine'ye olan borçlarına karşılık teslim edebilecektir. Hatta Hazine de tüccara olan borçlarına karşılık sehim ile ödeme yapabilecektir. Çıkarılacak esham-ı mümtazeye ilişkin tarifename, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te yayınlanacaktır.[1057] Esham-ı mümtazeyi özel kılan bir önemli husus da ilk kez bir borçlanma tahvilinin Galata Borsası'nda işlem görecek olmasıdır. Orta vadeli bir tür kredi biçimindeki esham-ı mümtaze daha sonraları esham-ı cedide olarak adlandırılmıştır. Bu sehimlerin hitap ettiği kitle ve toplayabildiği kredi miktarı daha önce piyasaya sürülen eshamlara kıyasla çok daha büyük olmuştur.[1058] Devlet, 1854 yılı Haziran ayından itibaren satışa çıkarılan esham-ı mümtaze uygulamasında üç yılda 1.350.000 lira değerinde esham piyasaya sürmüştür. Fakat Hazine'nin durumu düzeltilemediği gibi askerlerin maaşları ve tayınatları da verilemeyecek duruma gelinmiştir. Bunun üzerine üç sene süre ile tedavül etmek üzere % 8 faizli 200 bin keselik yeni bir esham-ı mümtazenin çıkartılması kararlaştırılmıştır. Hükümetin esham

1057 BOA., A. AMD. 50 – 76., 22 Şubat 1854, (24 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., A. AMD. 50 – 66., 12 Şubat 1854, (14 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., A. MKT. NZD. 116 – 88., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).; Hüseyin Al ve Şevket Kamil Akar, **Osmanlıdan Günümüze Borsa, Galata Borsası, 1830 – 1873**, Borsa İstanbul, Aralık, 2013, s. 101.; Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, s. 94.; Akyıldız, Para Pul Oldu, s. 73.

1058 Genç, Mehmet. "Esham", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 379.

emisyonuna başvurmasının asıl nedenini ise kaimenin itibarının korunması ve aynı zamanda dışarıdan alınacak borcun miktarını azaltma çabası oluşturmuştur. Böylelikle yapılacak iç borçlanma ile dış borcun miktarı azaltılmak istenmiştir.[1059]

Savaş süresince Osmanlı Devleti, faizli ve faizsiz olmak üzere esham-ı mümtazeden yaklaşık 3.058.540 liralık gelir elde etmiştir. 856.250 lira değerindeki ordu kaimesi ve Galata sarraflarından alınan 1.215.000 lira değerindeki avanslarla birlikte toplam 5.129.790 değerinde kaynak yaratılmıştır.[1060] Bununla birlikte çok miktarda basılan kaime, yarattığı şiddetli fiyat dalgalanmaları nedeniyle hükümetin gelir ve harcamaları üzerindeki kontrolünü sekteye uğratmış ve de toplum genelinde bir huzursuzluk kaynağı olmuştur. Savaşın sona ermesiyle birlikte bu kaimelerin de yavaş yavaş piyasadan toplanması gerekmiştir. Ancak bazı kaplazanlar İstanbul'da kaime toplayarak iskonto ile akçeye dönüştürmeye başlamıştır. Taşradan bu konuda gelen şikâyetler üzerine Meclis-i Vâlâ tarafından alınan karar gereği 2 Nisan 1857 tarihinde ordu kaimelerinin söz konusu süre içinde mal sandıklarında kabul edilmesi ve bu müddetin sonunda tamamen ortadan kaldırılması yönünde ilgili yerlere emirler göndermiştir. Kaimenin piyasadan çekilmesi Kırım Savaşı nedeniyle başarılamamış bilakis devlet, daha fazla kaimeyi piyasaya sürmek zorunda kalmıştır. 1858 yılında gerçekleştirilen Mires Borçlanması'nın amacı kaimelerin tedavülden çekilmesi olmuştur. Böylelikle iç borç daha az maliyetli olması umulan dış borç ile değiştirilmiştir.[1061]

7.2.2. Eytam ve Mal Sandıkları'ndan Borç Alınması

Devlet, savaş sırasında belirli ihtiyaçların karşılanması amacıyla sık sık eytam sandığına başvurmak zorunda kalmıştır. Banka müessesleri vasıtasıyla alınacak borç konusunda yaşanılan başarısızlık ve yurtdışından borç alma konusunda Namık Paşa'nın girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine savaş harcamaları nedeniyle Hazine'nin üzerindeki yük giderek artmaya başlamıştır. Özellikle Namık Paşa'nın borçlanma konusunda Paris ve Londra arasında mekik dokuduğu süreçte askerî masrafların havalesine ilişkin harcamalar tümüyle eyalet emvallerinden gerçekleştirilmiştir. 1854 yılı Ocak ayına gelindiğinde askerî

1059 Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, s. 14.
1060 Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, s. 15.
1061 Akyıldız, Kağıt Para, s. 37.; Donald Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi**, çev. Ali İhsan Dalgıç, Doğu – Batı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 33.; Hüseyin Al, **Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi**, **1820 – 1875**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ofset Yapımevi, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 143.

harcamalar nedeniyle eyalet emvallerinin Hazine karşılığının tümüyle tükendiği, bu gidişle Hazine'nin gelecekteki harcamaları karşılayamayacağı ve gerekli görülen mühimmatın satın alınamayacağı 7 Ocak 1854 tarihinde teşkil edilen mecliste müzakere edilmiştir.[1062] Mal sandıklarında akçenin yetersiz kaldığı durumlarda askerî masrafların karşılanmasında aksamaların meydana gelmemesi amacıyla Maliye Nezareti tarafından mal sandıklarının ikmali istenmiştir. 6 Nisan 1855 tarihli şukka ile Varna Muhafızı Vasıf Paşa, Varna mal sandığında akçenin fikdanı nedeniyle masrafların karşılanması amacıyla Masarif-i Harbiye Komisyonu'ndan gereğinin yapılmasını talep etmiştir.[1063]

Devletin savaş süresince gerçekleştirdiği harcamalara karşılık göstermekte yaşadığı zorluklarda da eytam sandıkları devreye girmiştir. Fransa'dan gerçekleştirilen mühimmat tedarikinde Paris Sefiri Veliüddin Paşa ve Galata'da ikamet etmekte olan Durand ve Anton Bezirgânlar ile birlikte Sarraf Rothschild aracılık vazifesi üstlenmişlerdir. Yapılan sözleşmeye göre her biri 36 frank fiyatında olup toplamda 9 yük franka mal olan bu tüfeklerin ilk etapta 5.000 adedi teslim edilecektir. Her ayın sonunda frankın kuruş cinsinden fiyatı belirlenerek, iskontosu veyahut gerekli görülen zammı evrak-ı nakdiye olarak ödenecektir. Buna karşılık sipariş verilen tüfekler, 1854 yılı Mayıs ayının sonuna kadar teslim edilmiş olacaktır. Tüfeklerin toplam bedeli olan ve yaklaşık olarak 11 bin kese tutarındaki meblağın ise ilk taksiti peşin olmak üzere toplam 5 taksitte ödenmesi kararlaştırılmıştır. Hazine tarafından bu meblağ için bir karşılık gösterilmesi gerekirken Hazine'nin ilk taksiti bile ödemekte zorlanacağının ortaya çıkması üzerine ilk taksit olan 180 bin frankın kesede 6 kuruş faizle emval-i eytamdan ödenmesinde mecbur kalınmıştır. Bununla birlikte taksitlerin ödenmesinde gecikme olması durumunda da tacirlere faiz talep etme hakkı tanınmıştır.[1064]

Telgraf hattının inşasının Hazine'ye getirdiği ilave masrafların karşılanabilmesi amacıyla da eytam sandıklarına başvurulmuştur. Zira telgraf hattının inşası için ihtiyaç duyulan eşya ve amelenin getirtilmesi amacıyla ödenmesi gereken 100 bin frankın 500 bin kuruştan daha yüksek bir meblağa denk olması, Hazine için ağır bir yük oluşturmuştur. 100 bin frankın ödenmesi amacıyla Hazine tarafından bir karşılığın tertip edilmesi gerekli görülmüş-

1062 BOA., A. AMD. 50 – 46., 8 Ocak 1854, (8 Rebiü'l-ahir 1270).
1063 BOA., A. MKT. NZD. 142 – 41., 6 Nisan 1855, (18 Receb 1271).
1064 BOA., A. AMD. 50 – 62., 5 Şubat 1854, (7 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. MMS., 1 – 7., lef. 19., 29 Ocak 1854, (29 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., İ. DH. 281 – 17655M., 3 Kasım 1853, (1 Safer 1270).

tür. Savaş masrafları nedeniyle Hazine-i Celile'de akçenin lüzumu gereğince kesesine 6 kuruş faizle bin kese kuruşun eytam sandığından borçlanılması uygun görülmüştür.[1065]

Eytam sandığı, devletin savaşta meydana gelen felaketler karşısında sosyal sorumluluklarını yerine getirmesinde de başvurulan bir kaynak olmuştur. Sinop Olayı'nın ardından bölgedeki kazazede halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve daha güvenli bölgelerde iskân edilmeleri amacıyla hazırlanacak defterlere göre 100 – 200 bin kuruş tutarında olması beklenen toplam masrafın, emval-i eytamdan gönderilerek bölge ihtiyaçlarına taksim edilmesi kararlaştırılmıştır.[1066]

Savaş masrafları nedeniyle Hazine'nin artan harcamalarına bağlı olarak devlet görevlilerinin maaş ödemeleri gecikmeli olarak ödenebilmiş ve bu noktada da sık sık eytam sandığına başvurulmak zorunda kalınmıştır. 1854 yılının Şubat/Mart ayına mahsuben maaş ödemeleri için verilmesi gereken 25.448 kese akçeye karşılık 9.502 kesenin mevcut olması üzerine eksik kalan 15.946 kesenin 3 bin kesesinin eytam akçesinden tedarik edilmesi kalan kısmı için ise tüccardan kesede 6 kuruş faiz ile borç alınması kararlaştırılmıştır. Devlet, savaş nedeniyle Hazine-i Celile'nin içinde bulunduğu zaruret hali gereğince Meclis-i Meşveret kararı ile yüklü miktarda borcu olanlara da onar gün mühlet vererek borçlarını bu süre içerisinde ödemeyenlerin emlak ve akarlarının müzayede usulü ile satılacağını kendilerine bildirmiştir.[1067]

7.2.3. Tüccar ve Sarraftan Alınan Borçlar

Savaş hazırlığı bağlamında devletin kısa süre içerisinde hazırlıklarını tamamlama zorunluluğu, hükümeti çok sayıda farklı borç işlemi ve çok sayıda borç veren taraf ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu bağlamda öncelikli iç borçlanma kaynağı devletin uzun süredir yakın ilişkiler yürüttüğü Galata sarrafları olmuştur.

Tanzimatı takip eden dönemde Avrupalı sermaye çevreleriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunan Galata sarrafları, bu sayede aldıkları uzun vade – düşük faize sahip kredileri kısa vade – yüksek faiz bileşimine dönüştürerek büyük kazançlar elde etmişlerdir. Devlet, savaş koşullarının yarattığı olağanüstü zorunluluklar çerçevesinde Galata sarraflarından yüksek faizle borçlanmak mecburiyetinde kalmıştır. Avrupa finans piyasalarında yıllık faizler % 4 – 6

1065 BOA., İ. MMS. 2 – 63, lef. 3, 17 Ağustos 1854, (23 Zilkade 1270).; Ferid, s. 117.
1066 BOA., A. AMD. 50 – 31., 11 Aralık 1853, (10 Rebiü'l-evvel 1270).
1067 BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 128, 30 Mart 1854, (1 Receb 1270).

seviyesinde iken Galata sarrafları devlete sağladıkları krediler için % 12'ye varan oranlarda faiz uygulamıştır.[1068]

Yurtdışından borçlanılması düşünülen meblağın en az 3 ay içerisinde geleceği, Hazine'nin redif ve muvazzaf askerlerinin maaş ve masrafları için eyalet ve liva emvallerinden verdiği havaleler ve fevkalade masraflara karşılık vermiş olduğu nakit meblağın 300 bin keseyi aşması ve 1853/54 senesi gelirinin tahsili için uzun süre gerekmesi nedeniyle 1853 yılı Ekim ayı ortasından 1854 yılı Mart ayı ortasına kadarki 5 aylık süre için Hazine'nin tahminen 300 bin kese tutarındaki aslî masraflarına geçici bir karşılık bulması zorunlu görülmüştür. Bu amaçla 100 bin keselik kavaim-i nakdiye ile Bağdat ve Şam eyaletlerinin gelirleri, taşraların iane-i umumiye bakiyesi olan 763 bin keseden sarraflar tarafından sene sonuna kadar taahhüt edilen ve Cezayir ve Anadolu'dan gönderilmesi beklenen bedel olan 177 bin kese, Mart ayına kadar gerekli olan 300 bin kesenin tedarikine ayrılarak geriye 122 bin kese kalmıştır. Kalan meblağ için ise bazı muteber tüccar ve bezirganla irtibata geçilmiş ve Mısır Eyaleti'nin 1854/55 (H. 1271) vergisinden ödenmek üzere 60 bin kese akçe borç alınması kararlaştırılmıştır. Mısır vergisinin Hicaz tertibatından geriye kalan maktu tutar olan 60 bin kese akçenin riyal karşılığı olarak 1854 senesi Mart ayından Şubat ayı sonuna kadar 12 taksit ile Mısır'da teslim edilmesi ve sözleşme tarihinden itibaren kesesi 5'er kuruştan olarak işleyecek faizinin ise Hazine-i Celile'den ayrı olarak ödenmesi uygun görülmüştür. Belirlenen ödemenin Mısır'da gerçekleştirilememesi durumunda ise aynı miktarın İstanbul'da ödenmesi ve ödemenin geciktiği her ay için % 1 hesabıyla faiz ödenmesi kararlaştırılmıştır. Borç alınan meblağa ilişkin muamelelerle ilgili olarak Hoca İbrahim, Hoca Maksud, Theodore Baltazzi ve Kamondo bezirganlar görevlendirilmiştir. Borç alınan 60 bin kesenin 30 bin kesesi Hazine-i Celile'nin 2 aylık olağan masraflarına ve 20 bin kesesi ise iki taksit halinde Nizamiye Hazinesi'ne verilmiştir.[1069] Galata sarraflarından alınan borçlar ve bu borçlar üzerinden gerçekleştirilen kaynak tahsisatı Tablo 67'de gösterilmiştir. Buna göre farklı tüccar ve sarraftan 60 bin kese tutarında kaynak tedarik edilmiş ve bu 60 bin kesenin yarısı Tersane, Tophane ve Nizamiye hazinelerine tahsis edilmiş iken diğer yarısı ise Hazine-i Celile'nin olağan masraflarına tahsis edilmiştir.[1070]

1068 Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, s. 14.

1069 BOA., İ. DH. 283 – 17751., lef. 3 - 5., 10 Kasım 1853, (8 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 82., 23 Kasım 1853, (21 Safer 1270).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 83., 24 Kasım 1853, (22 Safer 1270).

1070 BOA., MAD., Defter No: 12569., s. 175.

Tablo 67: Tüccar ve Sarraflardan Alınan Borçlar ve Tahsis Edildiği Kalemler

Tüccar ve Sarraf	**Alınan Borç (Kese)**	**Tahsisat Yapılan Kalemler**	**Tahsisat Tutarı (Kese)**
Kumpanya Sarraflarından	10.000	2 Ay zarfında Hazine-i Celile'nin meydana gelecek olağan masraflarına	30.000
Theodore Baltazzi Bezirgan	19.680	13 Kasım 1853 – 11 Ocak 1854 döneminde Nizamiye Hazinesi'ne	20.000
Kamondo Bezirgan	8.000	13 Aralık 1853'ten itibaren Tersâne-i Âmire'ye	4.000
Sirozlu Vasilaki Bezirgan	3.600	13 Aralık 1853'ten itibaren Tophâne-i Âmire'ye	4.000
Mustafa Beyzade Mehmed Bey	720	13 Aralık 1853'ten itibaren diğer fevkalade masraflara	2.000
Zarifi Bezirgan	4.000		
Meyz? Bezirgan	2.500		
Bazı Tüccardan	3.500		
San İvori Bezirgan	2.000		
Glavany Bezirgan	2.000		
Koznari Meyz? Bezirgan	4.000		
Toplam	**60.000**	**Toplam**	**60.000**

Kaynak: BOA., MAD., Defter No: 12569., s. 175.

Devlet, yüksek faizle kredi sağlamalarına karşın savaş boyunca Galata sarraflarından borçlanmayı sürdürmüştür. İlk etapta banker Zarifi ve arkadaşlarından 125.000 lira istenmiştir. Nakit sıkıntısının devam etmesi üzerine Mısır Eyaleti'nin 1854 yılı vergisi karşılık gösterilerek Zarifi, Kamondo, Baltazzi ve diğer banker ve sarraftan yıllık % 12 faizle 300 bin lira alınmıştır. Bu para, 1854 yılının başında kaime olarak Hazine'ye teslim edilmiştir. 1854 yılında gerçekleşen dış borçlanmaya karşın savaş masraflarının artması nedeniyle Galata sarraflarından borç alınmaya devam edilmiştir. 12 Mart 1855'te Baltazzi ile 40 bin, 23 Mart 1855'te Tubini ve Corpi ile 55 bin ve daha sonra Baltazzi ile 100 bin liralık kredi antlaşmaları yapılmıştır. Devam eden finansal sıkıntılara bağlı olarak Saruhan, Suğla, Menteşe, Denizli, Karesi ve Karahisar sancaklarının vergileri karşılık gösterilerek Zarifi, Baltazzi, Pysichari ve Cricozzo'dan meydana gelen bir banker grubundan yıllık % 12 faizle 500 bin liralık bir avans daha alınmıştır. Savaş süresince Galata banker ve sarraflarından toplam 1.215.000 lira değerinde kredi alınmıştır.[1071]

1071 Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, ss. 14 – 15.

İç borç konusunda başvurulan mercilerden birisi de Dersaadet Bankası'nın tasfiyesi sırasında Hazine'nin bankaya olan borçlarının kapatılması amacıyla kendilerinden finansal destek alınan ve Osmanlı Bankası'nın kurulması çalışmalarında rol alan banka müessesleri olmuştur. Savaş masrafları nedeniyle Hazine'nin özellikle yurtdışından yapılan silah alımlarını karşılamakta güçlük çekmesi üzerine Hoca Canik, Ohannes, Abraham ve Maksud vasıtasıyla yurtdışından kaynak tedarik edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu tacirler, savaş malzemesi ve silah alımında poliçe çekilmesi ya da devletten alacaklarının geciktirilmesi gibi yollarla finansal destek sağlamakla birlikte yurt dışından gerçekleştirilecek dolaylı bir dış borçlanmanın aracısı olma vazifesini yerine getirmişlerdir.

Rumeli ve Anadolu bölgelerinden belirli mevkilere ihtiyat kuvveti olarak sevk edilen redif askerleri ile Arabistan Ordusu'ndan katılan piyadelerle birlikte toplam 41 bin nefer için düzenlenen defterler uyarınca 6 ay zarfında gerekli görülen maaş ve masraf, 33 bin kese olarak belirlenmiştir. Elbise, mühimmat ve benzeri levazımat maddeleri haricindeki bu maaş, tayınat ve yolluk bedellerinin karşılanması için gerekli görülen akçenin, Maliye Hazinesi'nden Nizamiye Hazinesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Elbise ve çeşitli mühimmatın bedeli için ise 21 bin kese gerekmiştir. Toplamda ihtiyaç duyulan 54 bin kese için Hazine-i Celile'nin emval tertibatının yeterli olmayacağı görülmüştür. Bununla birlikte devlet, Temmuz 1853 tarihinde Fransa'dan gerçekleştirdiği silah alımlarının bedelini ödeme konusunda da sıkıntıya düşmüştür. Hazine'nin içinde bulunduğu dar boğazın aşılması amacıyla banka müesseslerinden, aylık 15'er bin keseden ilk seferde 90 bin ve ikinci seferde de 110 bin kese olmak üzere toplam 200 bin kesenin poliçe çekilmek suretiyle 6 ay içerisinde Avrupa'dan tedarik etmeleri istenmiştir.[1072]

Banka müessesleri ise nakit ile evrak-ı nakdiye arasındaki farkın %10'dan daha fazla olduğunu öne sürerek büyük zarara uğrayacaklarını beyan etmiş ve mazeretleri de yerine görülmüştür. Bunun üzerine ilk etapta borç alınması kararlaştırılan 90 bin kesenin aylık 15 bin kese olarak yıllık % 10 faiz ile ödenmesi, kambiyo hakkında geçerli olan usul gereğince 15 bin kesenin % 3 kuruş hesabıyla kaime başına ortaya çıkan 450 kese farkının ilaveten evrak-ı nakdiye olarak ödenmesi sözleşmeye bağlanmış ve karşılığında ise zeytinyağı aşarı ve nuhas hasılatı teminat gösterilmiştir. Nuhas madenlerinin

1072 BOA., İ. DH. 275 – 17274., lef 2 ve 3., 7 Ağustos 1853, (2 Zilkade 1269).; BOA., A. AMD. 48 – 22., lef. 1, 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).

idaresi, Hazine-i Hassa'ya havale edilmiş olduğundan ödeme işinin, Maliye Hazinesi ile Hassa Hazinesi arasında belirlenmesi ve elde edilen nuhasın müzayede usulüne göre satılması kararlaştırılmıştır. Banka müessesleri 90 bin keselik meblağı Avrupa'dan tedarik edecek olsalar bile Osmanlı Devleti'nin ilgili mercileri tanımadığı gerekçesiyle borçlanma ilişkisinin borcun doğrudan müesseslerden sağlandığı şekli ile gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Tuna ve Erzurum bölgelerinde toplanan askerler için gerekli görülen meblağın 90.000 keseyi aşması müesseslerden ikinci bir borç talebini zorunlu kılmıştır. Devlet, bu dönemde sadece 64.000 keseyi donanmaya ilişkin bahriye redifleri ile marnel neferatının maaş ve tayınatına, savaş süresince kiralanan gemilerin masraflarına ve ihtiyat tertibine karşılık olarak Tersâne-i Âmire'ye tahsis etmek durumunda kalmıştır. Fransa'dan ihraç edilen tüfeklerin bedelinin ödenmesinde de banka müessesleri etkin bir rol oynamıştır. Tüfeklerin ilk taksiti olan 8 bin kesenin Hazine tarafından karşılanamayan kısmı olan 5 bin kesesinin ödenmesinde Hazine'nin banka müesseslerine olan borç ödemelerinin geciktirilerek faiziyle birlikte yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Tüfeklerin ikinci taksiti olan 9 bin kesenin ödenmesinde ise müesseslerden borç alınması kararlaştırılan 90 bin kesenin Hazine'ye ödenen ikinci dilimi olan 30 bin kesenin kullanılmayıp kalan 10 bin kesesinin sarf edilmesi uygun görülmüştür. Bu 10 bin kesenin 2 bin kesesi Nizamiye Hazinesi'ne, 1.500'er keseden 3 bin kesesi Tersane ve Tophâne-i Âmire hazinelerine ve kalan 5 bin kesesi ise tüfeklerin bedeline karşılık olarak havalelerin gerçekleştirildiği bölgelere gönderilmiştir. Müesseslerden borç alınmasına karar verilen 200 bin keseden Hazine'ye teslim edilecek 30 bin kesesinin 18.826 kesesinin Erzurum ve Tuna bölgelerinde toplanmış olan redif askerlerinin elbise ve mühimmat bedeline harcanmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla 200 bin keseden geriye 181.174 kese kalmıştır. Bu ise Anadolu ve Rumeli bölgelerinden ihtiyat masrafı olarak ve Hazine-i Celile'den nakden verilen 195 bin kese ile karşılaştırıldığında ortaya 14.433 kese açık çıkmıştır. Bu meblağa Nizamiye, Tersane ve Tophane hazinelerine ödenmesi gereken 47.056 kese ve redif askerlerinin kışlık elbise masrafları olan 13.951 kesenin ilavesiyle açık 75.341 keseye varmıştır. Nizamiye askerlerinden ayrı olarak Yunan olayı nedeniyle Yanya'da toplanarak sevk edilmiş olan muvazzaf askerler ile Silistre Bölgesi'nden toplanması kararlaştırılan Tatar kabileleri ve Mısır askerlerinin masrafları Hazine'nin açığını daha da büyümüştür. Bununla birlikte 1854 yılı Eylül ayının ortası gelmesine karşın Eylül ayına mahsup olmak üzere maaş ve aylık ödemeleri ile birlikte esham faizi ve sarraflardan alınagelmiş paranın geri ödemesi için acilen 48.560 keseye ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum,

müesseslerden alınacak borcu zorunlu kılmıştır. Banka müesseslerinden borç alınması kararlaştırılan 200 bin kesenin kullanımına ilişkin kalemler arası tahsisat planı Tablo 68'deki gibidir. Tahsis edilmesi planlanan 200 bin kesenin 195 bin kesesinin Anadolu ve Rumeli bölgelerindeki askerî harcamalara tahsisi kararlaştırılmış fakat bu durum 14.300 keselik bir açığa neden olmuştur. Müessesler, kendilerinden talep edilen meblağı Avrupa piyasasından aracılar vasıtasıyla tedarik etmekle birlikte ön görülenin çok altında bir miktarı* karşılayabilmişlerdir.[1073]

Tablo 68: İhtiyat Masrafları İçin Dersaadet Bankası Müesseslerinden Borç Alınması

Borç Alınan Meblağ (Kese)		**Masraflar, Karşılık, Tahsisat (Kese)**	
İlk Borçlanma	90.000	Müessesler tarafından Hazine'ye teslim edilen 30 bin keseden Nizamiye ve Tersâne-i Âmire Hazineleriyle diğer yerlere verilen	18.826
İkinci Borçlanma	110.000	Anadolu ve Rumeli bölgelerinden 6 ay içerisinde verilmek üzere havaleleri gerçekleştirilen ve tüfek bedeli ve saire olarak nakden ve havaleten ödenen	195.507 kese 452,5 kuruş
		Nizamiye ve Tersâne-i Âmire hazineleriyle Tophane-i Mâmure ve diğer yerlere verilen	47.056 kese 181,5 kuruş
Toplam	**200.000**	**Toplam**	**261.390 kese 134 kuruş**
Açık			-61.390 kese 134 kuruş

Kaynak: BOA., HR. SYS. 1188 – 13., lef 90, 29 Ağustos 1853 (24 Zilkade 1269).

Banka müesseslerinin Avrupa'dan istikraz senetleri vasıtasıyla borç alma girişimleri başarısızlığa uğramıştır. Devlet, dış borçlanma konusunda görevlendirilen Namık Paşa ve Paris Sefiri Veliüddin Paşa vasıtasıyla bu borçlanmaya ilişkin olarak Avrupa'ya çekilmiş olan istikraz senetlerinin ve kuponlarının toplatılmasına çalışmıştır. Müesseslerin Avrupa'dan tedarik edecekleri akçeye karşılık olarak verecekleri 30 bin kesenin, belirlenen süre içerisinde

* Keleş (2011)'e göre banka müessesleri Avrupa'dan 10.000 kese tedarik edebilmiştir. (Bknz. Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nın (1853 – 1856) Finansmanı ve Buna Dair Bir Defterin Değerlendirmesi", **OTAM**, Sayı: 27, Ankara, 2011, s. 109.)

1073 BOA., A. MKT. NZD. 82 – 18., 5 Temmuz 1853, (28 Ramazan 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 27., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 37., 27 Ağustos 1853, (22 Zilkade 1269).; BOA., İ. DH. 275 – 17274., 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).; BOA., A. AMD. 48 – 22., 5 Ağustos 1853, (29 Şevval 1269).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 18., 17 Temmuz 1853, (10 Şevval 1269).

tamamen ödenmesi kararlaştırılmış olmasına karşın ileride dış borçlanma konusunda sakıncası olabileceği şüphesiyle borçlanmaya ilişkin sözleşme müesseslerden alınmıştır.[1074] Bununla birlikte Kırım Savaşı nedeniyle Bank-ı Osmanî projesi de bir türlü hayata geçememiş, bankanın kurucuları daha banka kurulmadan Bâb-ı Âli'nin savaş nedeniyle ortaya çıkan acil finansman ihtiyaçlarını karşılamak için çabalamışlar fakat savaş nedeniyle Avrupa finans piyasalarında oluşan olumsuz konjonktür, hem Bâb-ı Âli'nin kredi taleplerini hem de bankaya konulacak sermayeyi buradan temin etme düşüncesinde olan kurucuların bu arzularını gerçekleştirmelerine engel olduğundan kurucular imtiyazı geri vermek zorunda kalmıştır.[1075]

Savaş hazırlıklarının gerçekleştirilmesi sürecinde Osmanlı Bankası kurucularından alınan 15 bin kese akçenin kullanılmasının ardından kısa süre içerisinde yeniden bir miktar akçeye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Zarifi ve Misiyani bezirgânlardan dış borçtan mahsup edilmek üzere 10 bin kesenin alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Samsun ve Tokat'ta bulunan bakır madenlerinden 5 bin kese değerinde nuhasın alıkonularak daha sonra bedeli borç alınacak olan meblağdan karşılanmak şartıyla müzayede usulü ile taliplerine satılması uygun görülmüştür. Bununla birlikte halkı kışkırtmayacak şekilde iane olarak bir buçuk ay zarfında 10 bin kese elde edilmesi öngörülmüştür. Böylelikle toplamda 25 bin kesenin ihtiyat masraflarına karşılık olmak üzere toplanması kararlaştırılmıştır. Yapılacak masraflara ilişkin olarak aylık icmal defteri tanzim edilerek, Bâb-ı Âli'ye takdim edilecektir. İstanbul için gerekli görülen 100 bin kile zahire için ise emval-i eytam karşılığı olarak Hazine'den iki bin kese, faizi ile birlikte borç olarak alınarak Zahire Hazinesi'ne sermaye olarak verilecektir.[1076]

Devlet, özellikle dış borçlanmanın gerçekleştirilmesine ilişkin yaşanan gecikmeler ve borçlanacak tutarın da azaltılması çabası içerisinde sık sık tüccara başvurmak durumunda kalmıştır. Rotshchild vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılan 1.100.000 sterlinlik borçlanma girişimi başarısızlıkla neticelenmiştir. Müttefik devletlerin kefaleti olmaksızın borçlanmanın imkansız görülmesi ve Mısır vergisi karşılık gösterilerek piyasaya sürülecek olan esham kavaimi için de zamana ihtiyaç duyulması üzerine geciken ödemelerin yapılabilmesi amacıyla acilen 6 bin keseye ihtiyaç duyulmuştur. Tüccardan alınmasına karar verilen bu 6 bin kesenin 2.500 kesesinin Nizamiye Hazinesi'ne, 2 bin ke-

1074 BOA., A. AMD. 49 – 99., 6 Kasım 1853, (4 Safer 1270).
1075 Al, Kambiyo İstikrarı, s. 44.
1076 BOA., A. MKT. MHM. 56 – 63., 28 Haziran 1853, (21 Ramazan 1269).

sesinin savaş mühimmatına ve 1.500 kesesinin ise Tersâne-i Âmire'ye tahsis edilmesi gerekli görülmüştür.[1077]

Devlet, nakit açısından sıkıntının yaşandığı dönemlerde sarraf ve tüccardan olduğu kadar konsoloslardan da borçlanma yoluna gitmiştir. Kars'ta bulunan Anadolu Ordusu'na gönderilmek ve bedeli Mardin mal sandığından karşılanmak üzere bir ay vade ile iki yük kuruş, Fransa Devleti'nin Kars'ta bulunan konsolosu Aleksandr Pones'ten borç olarak alınmıştır. Fakat borcun vadesi olan bir ayın dolmasına karşılık ödemesi zamanında gerçekleştirilememiş ve gecikme faizi ödenmesi gündeme gelmiştir. Borcun faizine karşılık olarak da Mardin mal sandığından iki kıta senet verilmiştir. Hazine'nin itibarının korunması amacıyla geciken borç için faiz oranı % 6 olarak tespit edilmiştir.[1078]

7.3. DIŞ BORÇLANMA

Emperyalizmin yükselişi olarak karakterize edilen 19. yüzyılda Osmanlı Devleti bir imparatorluk olma kimliğini korumuş olmakla birlikte yönetsel algısının teşkil ettiği devlet geleneği çerçevesinde kolonizatör güçler arasına katılmamış ve ordunun ihtiyacı olan insan gücünü, her sınıf lojistik malzemeyi ve enerji kaynaklarını giderek küçülen ülke havuzundan karşılamaya çalışmıştır. 1768 yılından itibaren gerçekleştirilen savaşların büyük kısmı ülke topraklarında kabul edilmiş böylelikle savaş lojistiği ve finansmanının ülke ekonomisini tüketici etkisine sıcak çatışmaların beşeri coğrafya üzerindeki yıkımı da eklenmiştir.[1079]

Başarılı sayılabilecek iç finansal işlemler çerçevesinde özellikle de 18. yüzyılın sonu ile birlikte her 15 – 20 yılda bir girdiği bütün savaşları bir şekilde finanse edebilen Osmanlı Devleti, dış borçlanmayı uzun süre erteleyebilmiştir. Diğer ülkelere göre uluslararası finans sahasına daha geç girmiş olan Osmanlı Devleti, hızlı şekilde gerçekleştirilmek zorunda kalınmış olan borçlanmalar neticesinde kısa sürede uluslararası sermayenin finansal kontrolüne girmiştir. Mali tutsaklığa kadar giden borçlanmalar silsilesi, devletin siyasal gücüne ve yönetsel etkinliğine kesin bir darbe vurmuştur.[1080]

Osmanlı Devleti'nin dış piyasalardan ilk borçlanma girişimi, I. Abdülhamit döneminde devletin Filistin, Arnavutluk ve Mezopotamya gibi muhtelif yerlerin-

1077 BOA., İ. HR. 108 – 5309., lef 1 ve lef 3., 21 Haziran 1854, (25 Ramazan 1270).
1078 BOA., HR. MKT. 224 – 59., 20 Ocak 1858, (4 Cemaziye'l-ahir 1274).
1079 Yıldız (Ed.), s. 36.
1080 Şevket Kamil Akar ve Hüseyin Al, **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Kasım, 2003, s. 1.; Parvus Efendi, **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**, (Der. Muammer Sencer), May Yayınları, Aralık, 1977, s. 29.; Çizakça, s. 223.

de isyanların çıktığı bir zamanda olmuştur. 1768 - 1774 Rus Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması ve akabinde imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması, 1776 İran savaşları ve ordunun ıslahı, devleti ek finansman kaynakları aramaya yöneltmiştir. Malî olanaksızlıklar ve yeni bir savaş ihtimali altında İspanya, Hollanda ve o dönemde ikili ilişkilerin hızla geliştiği Fas'tan 5.000 ila 10.000 keselik dış borç alınması gündeme gelmişse de borçlanma gerçekleştirilememiştir. Osmanlı Devleti ikinci defa olarak 1799 yılı Aralık ayında Fransa'nın Mısır'a saldırması nedeniyle sefer masraflarının malî anlamda yarattığı darboğaz nedeniyle İngiltere'den dış borç talebinde bulunmuştur. İngiliz hükümeti % 6 faiz ve gümrük gelirlerinden ödenmek şartıyla 1 milyon sterlin tutarında bir borca öncelikle razı olmuş fakat daha sonra bütçe sıkıntısı nedeniyle vazgeçmiştir. 1839 yılının sonunda ise Osmanlı hükümeti İngiltere ile geliştirdiği dostça ilişkiye güvenerek Tanzimat Fermanı'nın vergi tahsilinde getirdiği yeniliklerden doğan hazine açığını kapatmak ve Balta Limanı Antlaşması nedeniyle lağvedilen inhisarlardan doğan gelir kaybını telafi etmek amacıyla 2 milyon sterlinlik borç talebinde bulunmuştur. Borca karşılık olarak ise bakır madenleri gösterilmiştir. Fakat bu borçlanma da gerçekleşmemiştir.[1081]

1850 yılına gelindiğinde kamu maliyesinin içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumdan haberdar olan İngiltere Devleti'nin İstanbul Sefiri Stratford de Redcliff, kapsamlı bir reform planının ana hatlarını teşkil eden ve Osmanlı hükümetinin dış borç alma zorunluluğunu, bunun için belirli gelir kaynaklarının karşılık gösterilmesinin yeterli olacağını içeren 22 Ağustos 1850 tarihli bir memorandumu Sultan Abdülmecit'e sunmuştur. Memoranduma göre belirli madenlerin üretimi, bazı gümrük gelirleri ve büyük eyaletlerin vergileri, kapitalistleri teminat açısından tatmin etmeye yeterli olacak ve rekabetçi anlamda avantajlı koşullar ortaya çıkaracaktır.[1082] Bunun üzerine devlet, 1848 yılında Alleon ve Baltazzi tarafından kurulan Dersaadet Bankası'na*

1081 Kütükoğlu, Osmanlı – İngiliz ss. 111 – 112.; Sait Açba, **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması, (1854 – 1914)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No: 1, Afyon, 1995, s. 5.

1082 F.S. Rodkey, "Ottoman Concern About Western Economic Penetration in the Levant, 1849 – 1856", **The Journal of Modern History,** Cilt: 30, No: 3, 1958, s. 348.

* Dersaadet Bankası Galata'da faaliyet gösteren, borç para veren ve kambiyo işlerini yapan Theodore Baltazzi ve Jacques Alleon tarafından hükümetin izin ve teşvikiyle kurulmuştur. Bu banka Osmanlı parasının İngiliz sterlinine karşı değerinin önemli ölçüde stabilize olmasında etkili olmuştur. M. M. Jacques Alleon ve Emmanuel Baltazzi senelik bir tazminat akçesi yardımıyla kendi namlarına Avrupa poliçelerini 110 guruşluk sabit bir yüzdeden hazırlamayı taahhüt etmiştir. Kırım Savaşı öncesinde iflas etmiş olan Dersaadet Bankası Osmanlı Hazinesi'ni 600.000 liralık zarara sokmuştur. (Bknz, Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, Tarihçi Kitabevi, (Haz. Mustafa Dönmez ve Ertuğrul Tokdemir), İstanbul, 2014.s. 28.; Çadırcı, s. 337.; Ubicini, Maliye, Ordu, Millet, ss. 392 – 393.; Yerasimos, s. 668.) Dersaadet Bankası'nın teşkili ve tasfiyesine ilişkin daha geniş bilgi için bknz. Hüseyin Al ve Şevket Kamil Akar, "Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi ve 1853 Borçlanması", **Tarih ve Toplum, Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 4, Güz 2006, ss. 149 – 207.

olan kamu borçlarını kapatmak amacıyla yeniden dış borç alma girişiminde bulunulmuştur. Bu durum Avrupa için artık Osmanlı Devleti'ne sadece mal satmakla yetinilmemesi ve sermaye yatırımları yapılması hu¬susunda bir fırsat yaratmıştır. 19. Yüzyıl Avrupası'nda meydana gelen sermaye fazlası, kendisine uzun vadede yüksek kâr getirebilecek şekilde, büyük bankalar tarafından ihraç edilen tahviller aracılığıyla, hükümetleri yüksek faizle borç almaya ikna ederek, asgari bir ödeme garantisi sağlamıştır. Dış borcun gerçekleştirilebilmesi amacıyla Dersaadet Bankası ve Bâb-ı Âli tarafından İzmirli bir tacir olan Couturier görevlendirilerek Avrupa piyasalarından borç bulmak üzere Paris'e gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu borçlanmaya ilişkin beklentisi 40 milyon frank için 10 yıl vade, % 6 faiz ve % 2 komisyon ücreti şeklindedir. Devlet bu meblağa karşılık Mısır, Sırbistan, Eflak ve Boğdan vergilerini karşılık göstermiştir. Müzakeresine başlanan 50 milyon franklık bu yeni dış borçlanma hususunda Paris'te Bechet, Dethomas ve Ortakları Bankası ve Londra'nın Deveaux ve Ortakları Şirketi ile bir sözleşme imzalanmıştır. İmzalanan sözleşmede 50.000 adet tahvilin ihraç edilmesi ve 23 yıl vade, % 6 faiz ve % 2 komisyon ile borcun ödemesinin gerçekleştirileceği şarta bağlanmıştır. Bu koşullar Bâb-ı Âli ve temsilcilerinin yetki alanlarının oldukça dışında kalmıştır. Bununla birlikte hisse senetleri sultanın onayı alınmadan Paris Piyasası'nda ihraç edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Dersaadet Bankası'nın vadesi gelmiş borç taksitlerini karşılamak üzere Londra'nın Baltazzi kurumuna 20 milyon frank yatırılmıştır. Fakat muhafazakâr kesimin baskın gelerek, Reşid Paşa'nın azledilmesi ve Sultan'ın sözleşmeyi onaylamaması üzerine piyasalarda meydana gelen olumsuz havanın giderilmesi amacıyla devlet, 2,2 milyon franklık bir tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Buna karşın Osmanlı Devleti, 50 milyon franklık toplam borcun % 25'ini elde etmiştir. Bunun bir kısmını Dersaadet Bankası'nın poliçe bedellerinin karşılanmasında kalan kısmını ise Hazine'nin ihtiyaçlarına kullanmıştır. Borçlanmanın sultan tarafından onaylanmamasının resmen beyan edilmesinden ilk taksitin tahvil sahiplerine ödenmesine kadar geçen 7 aylık süre borçlanmanın bir anlamda gerçekleşmiş olduğuna işaret etmektedir. Hükümet, borçlanmanın başarısız olması nedeniyle bankanın Avrupa'ya ödemesi gereken poliçelerin ödenmesi için Jean Pysichari önderliğinde bir bankerler grubu ile anlaşmaya gitmiştir. Hükümet borçlanma nedeniyle alınan ilk taksit ile borçlanmaya katılan yatırımcılara ödenecek tazminatı, kaimenin kaldırılması için toplanan iane-i umumiye, Mısır vergisinin tahsil edilmeyen kısımlarının tahsili, banka alacaklarının tahsili ve üst düzey devlet görevlilerinden sağladığı kısa vadeli avanslar ile kapatmıştır. Batı para piyasasındaki bu ilk felaket, takip eden dönemde Osmanlı Devleti'nin kendi başına borçlanabilmesini neredeyse imkânsız kılmıştır.[1083]

1083 Al ve Akar, Dersaadet Bankası'nın, s. 162.; Du Velay, ss. 79 – 80.; Yavuz Cezar, **Osmanlı**

7.3.1. 1854 Borçlanması

1854 yılı başında Osmanlı maliyesi oldukça sıkışık bir durumdadır. Tedavüle sokulmaya başlanan kaimeler, sarrafların spekülasyonları ile birlikte finansal bir karışıklığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet Hazinesi'nin savaş masraflarını kaldırması imkansız gözükmekle birlikte Osmanlı Devleti'nin müttefik devletlerle 12 Mart 1854 tarihinde imzaladığı ittifak antlaşmasının bir maddesinde, Avrupa kamuoyunda Osmanlı yanlısı bir havanın oluşması amacıyla cizyenin kaldırılmasına ilişkin kararın ortaya çıkardığı 40 milyon kuruşluk açık, borçlanma gereksiniminin daha da artmasına neden olmuştur. Bu durum gerçekleştirilecek ilk borçlanmanın maliyetini de kendiliğinden yükseltmiştir.[1084]

Nakit sıkışıklığı nedeniyle işler aksamaya başlamış ve masraflar artarken gelirlerin masrafları karşılamaya yetmemesi üzerine askerler uzun süre aylıklarını alamamışlardır. Bunun üzerine piyasaya esham sürülmesine karar verilmiştir. Ayrıca herkesin mali gücüne göre ianede bulunması için de ilanlar verilmiştir. Askerî harcamalar için nakit karşılığı olan kaime basılmış ve geçerliliği sadece taşralarla sınırlı kalmak üzere ordulara gönderilmiştir. Fakat tüm bu önlemler yeterli olmayınca devlet zorunlu olarak istikraz seçeneğine başvurmak zorunda kalmıştır.[1085]

Dış borcun tedarik edilebilmesi amacıyla Ticaret Nazırı Namık Bey görevlendirilmiştir. Namık Paşa'ya verilen talimata göre borç alınması gerekli görülen meblağ, 500 bin kese olarak tespit edilmiş ve bu meblağa karşılık olarak gösterilecek gelir kaynaklarının inhisar suretinde olmaması böylelikle yabancı devletlerin nazarında bir rehin alma düşüncesinin oluşmaması kararlaştırılmıştır. Bunun için Mısır vergisi ile Şam ve İzmir gümrüklerinin borç alınacak meblağa karşılık gösterilmemesi istenmiştir. Bunun yerine belirli bölgelerin zeytinyağı aşarı ve alkollü içeceklerden alınan gümrük vergisi ile tuzla bedeli gibi kaynakların yıllık geliri olan yaklaşık 60 bin kese akçenin karşılık gösterilmesi ve eğer buna razı olunmazsa Hüdavendigar Eyaleti'nin mahalli masraflarından

---

Maliyesinde Bunlarım ve Değişim Dönemi (XVIII. YY'dan Tanzimat'a Mali Tarih, Alan Yayıncılık), İstanbul, 1986., ss. 89 – 90.; Yerasimos, ss. 669 – 670.; Olive Anderson, "Great Britain and the Beginnings of the Ottoman Public Debt, 1854 – 55"., **The Historical Journal**, VII, 1964, s. 48.; Al, Kambiyo İstikrarı, s. 38.; Hüseyin Al, **19. Yüzyılda Ülke Riski, Finans Politik, İngiliz Tahvil Sahipleri ve Babıali**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 122.; Parvus Efendi, s. 29.; Açba, s. 37.; Rodkey, s. 350.

1084 Yerasimos, s. 692.; Haydar Kazgan, **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık, 1995, s. 127.

1085 Salih Hayri, s. 109.

ayrı olarak 33 bin keselik vergisinin de buna eklenmesi uygun görülmüştür. Borç alınması gerekli görülen 500 bin kese için Paris'ten alınan duyumlara bağlı olarak, yıllık % 4 veyahut % 4,5 ile borçlanılabileceği dolayısıyla borç faizinin bu oranı aşmamasına dikkat edilmesi fakat zorunda kalınması durumunda % 6'ya kadar izin verildiği bildirilmiştir. Borç konusunda önemli bir husus da borcun vadesi olmuştur. Uzun vadeli bir borçlanmanın, devleti uzun süreli bir yükümlülük altına sokacağı düşünülerek, ödeme süresinin 10 yıl olarak belirlenmesi, olmaması durumunda vadenin 15 yıla kadar uzatılabileceği ifade edilmiştir. Avrupa'da borç verme faiz oranlarının % 6 civarında olması nedeniyle daha fazla zam oranına razı olunmaması fakat bunun yerine borcun iskonto üzerinden alınması veyahut borçlanmanın % 110 üzerinden gerçekleştirilmesi yani alınan 100 liraya karşılık 110 liralık senet verilmesi Namık Paşa'ya bildirilmiştir. Bankacılar tarafından kabul edilmemesi durumunda savaşın yarattığı zaman kısıtı nedeniyle işin gecikmemesi amacıyla % 5 kadar ıskontoya razı olması istenmiştir. Alınması gerekli görülen 500 bin kese için güvenlik amacıyla ve kış mevsimi nedeniyle 1.500 kese sigorta bedeli zorunlu görülmüştür. Alınacak borcun kesinlikle poliçe ya da kambiyo olmaması, altın ve gümüş olarak alınması istenmiştir. Bankerlerin borç alınacak meblağın faiz ve vadesine ilişkin verilen talimatları öğrenmeleri durumunda açgözlülük ederek daha fazla faiz isteyecekleri düşünülerek, Namık Paşa'ya verilecek ruhsat ve izin gizli tutulmuştur.[1086] Bu çerçevede borçlanılması düşünülen 500 bin keseye ilişkin tasavvur olunan vade ve faiz oranları Tablo 69'da gösterilmektedir. Devletin dış borçlanma konusundaki temel tercihini, nispeten daha kısa bir vade ve düşük bir faiz oranı kombinasyonu oluşturmaktadır.

Tablo 69: 1854 İstikrazı'na İlişkin Vade ve Faiz Seçenekleri

	Faiz Oranı	Vade	Faiz Ödemesi (kese)	Ana Para Ödemesi (kese)	Ara Ödeme (kese)	Toplam (kese)
Birinci Seçenek	% 6	20 Sene	315.000	500.000	100.000	915.000
İkinci Seçenek	% 8	14 Sene 3 Ay	356.990	500.000	-	856.990
Üçüncü Seçenek	% 8	20 Sene	420.000	500.000	-	920.000
Dördüncü Seçenek	%6	12 Sene	214.438	500.000	-	714.438

Kaynak: BOA., İ. HR. 103 – 5039., 3 Kasım 1853, (1 Safer 1270).

1086 BOA., A. AMD. 49 – 90., 27 Ekim 1853 (24 Muharrem 1270).; BOA., A. DVN. NMH. 10 – 89,2, 6 Kasım 1853, (4 Safer 1270).; BOA., İ. HR. 103 – 5309, lef. 1, 3 Kasım 1853 (1 Safer 1270).

Tablodan da görülebildiği üzere vade kısaldıkça yapılacak faiz ödemesi azaldığından kredinin toplam maliyeti de % 6 faiz oranı ve 12 senelik vade için en düşüktür. Osmanlı Devleti kendi tercihleri çerçevesinde % 6 azami faiz oranından 10 yıl ve 10 yıllık borçlanma gerçekleştirilemediği durumda ise 15 yıl vade ile borçlanılmasını Namık Paşa'ya verilen talimatla bildirmiştir. Namık Paşa, borç bulma girişimlerine ilişkin olarak Sadaret'e düzenli şekilde tahriratlar göndermiştir. Bu tahriratlar Danışma Meclisi'nde ele alınmıştır. 28 Aralık 1853 tarihinde teşkil olunan mecliste ele alınan tahriratta Namık Paşa, savaş nedeniyle kredi tedarikinde sıkıntılar çekildiğini ve bankerler tarafından %10 iskonto ve % 8 – 9 düzeyinde faiz oranlarının talep edilmekte olduğunu bildirmiştir. Hariciye Nazırı vasıtasıyla Fransa İmparatoru ile irtibata geçilerek borç bulmanın kolaylaştırılması konusunda yardım talep edilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.[1087] Namık Paşa 8 Ocak 1854 tarihinde teşkil edilen mecliste okutulan tezkiresinde Paris'te işlerinin yolunda gitmemesi üzerine Londra'ya geçtiğini fakat Londra'da da borçlanmanın gerçekleşmesinin pek kolay görünmediğini ve gerçekleşse bile bunun birkaç ay sürebileceğini bildirmiştir.[1088]

Borçlanmanın giderek gecikmesi üzerine Namık Paşa'ya yeni talimatlar gönderilmiş ve müttefik devletlerden sürekli bir destek arayışında bulunulmuştur. Bunun için İngiliz ve Fransız sefaretlerine tebligatlar gönderilmiştir. Meclis-i Meşveret'te alınan karar üzerine Paris ve Londra sefaretlerine yazılan yazılar ile istenilmesi durumunda uygun oranda faiz verilmek ve daha sonra alınacak borçtan mahsup edilmek üzere 10'ar milyon frankın (100'er bin kese) talep edilmesi kararlaştırılmıştır.[1089]

Namık Paşa'nın İngiltere ve Fransa'daki borç bulma çabalarının başarısızlığa uğraması üzerine Osmanlı tahvillerinin Londra ve Paris borsalarına ihracı konusunda Rothschild ile anlaşılmıştır. Namık Paşa tarafından Belgrad üzerinden İstanbul'a çekilen telgraf ile borçlanmanın % 6 faiz, % 2 komisyon ve % 85 ihraç fiyatı ile Rothschild'e ihale olunduğu, ilk taksitinin 3 Nisan ve son taksitinin de Ağustos ayının başında ödenmek üzere kararlaştırıldığı bildirilmiştir.[1090] Talep toplanması amacıyla Londra ve Paris'te sermayedarlara 4 gün mühlet vermiştir. Rothschild'in taliplere verdiği süre ile İngiltere ve Fransa'nın Rusya Devleti'ne Eflak ve Boğdan'ı tahliye etmeleri için verdikleri süre aynı gün sona ermiştir. Fakat Rusya'nın Fransa ve İngiltere'nin çağrısına

1087 BOA., A. AMD. 50 – 41., 29 Aralık 1853, (28 Rebiü'l-evvel 1270).
1088 BOA., A. AMD. 50 – 46., 9 Ocak 1854, (9 Rebiü'l-ahir 1270).
1089 BOA., A. AMD. 50 – 75., 22 Şubat 1854, (24 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., A. MKT. UM. 153 – 9., 2 Mart 1854, (2 Cemaziye'l-ahir 1270).
1090 BOA., İ. HR. 107 – 5272., 1 Haziran 1854 (5 Ramazan 1270).

cevap vermemesi ve Avrupa'da savaşın devamına ilişkin beklentiler, borçlanma maliyetlerini % 4 – 5 düzeyinde arttırmıştır. Avrupa sarrafları savaş beklentisi ile birlikte almakta oldukları % 4 faiz oranını % 5'e çıkartmıştır. Fransa Devlet Bankası dahi % 4,5 faiz oranı üzerinden borç vermekte iken bu oranı % 5'e yükseltmiştir. Rothschild vasıtasıyla Londra'da açılan istikraza 1 milyon 100 bin sterlin talep toplanabilmiştir. Rothschild'in Paris'te bulunan oğlu tarafından bildirdiğine göre Paris'te kimse borçlanmaya talep göstermemiştir. Bununla birlikte Londra'da talep gösterenlerin ise genelinin ödeme gücü zayıf kişiler olduğu ifade edilmiştir. Kredinin önündeki en büyük engel olarak Sultan tarafından onaylanmayarak yarım kalan borçlanma girişiminde Osmanlı hükümetinin gösterdiği güvensiz tavırlar gösterilmiş olmakla birlikte yabancıların elinde Osmanlı maliyesine ilişkin yeterli bilginin olmayışı ve idarî yapıdaki engeller de bu başarısız borçlanmada etkili olmuştur.[1091]

İstikrazın değerinin artması için Fransa ve İngiltere tarafından destek verilmesi gerekmişse de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Clarendon olumsuz yanıt vermiştir. Fransız Dışişleri Bakanı ise İngiltere'nin olur yanıt vermesi üzerine kendilerinin de razı olacaklarını ifade etmiştir. Bakanlar, Namık Paşa'ya daha iyi bir teklif bulmalarının imkânsız olduğunu ve bu koşullar altında Rothschild ile sözleşme yapmalarını nasihat etmiştir. Namık Paşa ve Musurus Paşa, gerek Dış İşleri Bakanı Lord Clarendon ve gerek İçişleri Bakanı Lord Palmerston ile olan ve müttefik devletlerin kefaletinin talep edildiği görüşmelerde kefalet talebine cevaben borçlanma işinin Osmanlı memurları tarafından gereksiz yere uzatılması sebebiyle faiz oranının artmasına neden olunduğunu, kendileri de savaşa dahil olduklarından vergileri arttırdıklarını, halktan alınan paranın Osmanlı Devleti'ne verilmesini veyahut kefalet konusunu mecliste izah edemeyeceklerini ve İngiliz halkının genelinde Osmanlı hükümetlerinin gelirlerini gereksiz yerlere harcadığının bilinmesi nedeniyle vergilerin borç olarak verilmesinin meclisçe kabul edilmeyeceğini ifade etmişler ve çok gerekli görülmesi durumunda halkın elindeki parayı %50 – 60 ihraç bedeli ve % 7 – 8 faiz oranı ile verebileceği belirtmişlerdir.[1092]

Böylece istikrazın Londra ayağının yürümemesi üzerine Namık Paşa, Paris'e geçmiş ve borçlanma konusunda Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri Veliüddin Paşa ile girişimlerde bulunmuştur. Veliüddin Paşa ile birlikte Fransa Dışişleri

1091 BOA., İ. HR. 107 – 5283, 23 Mart 1854, (23 Cemaziye'l-ahir 1270).; BOA., İ. HR. 108 – 5309., lef. 2., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).; Akar ve Al, s. 5.; Ceride-i Havadis, Numara: 636., 10 Ağustos 1853, (5 Zilkade 1269).; Ceride-i Havadis, Numara: 673., 18 Şubat 1854, (20 Cemaziye'l-evvel 1270).

1092 BOA., İ. HR. 108 – 5309., lef. 2., 3 Nisan 1854, (5 Receb 1270).

Bakanı ile yapılan görüşmede Fransa Meclisi'nde alınan karar gereğince İngiltere Devleti'nin kefalet konusunda çekimser kalması durumunda Fransa'nın tek başına kefil olamayacağı ve daha önce talep edilen 10 milyon franktan daha fazla para verilemeyeceği ve verilmesi halinde gereksiz yerlere harcanmamasının umulduğu, Namık Paşa ve Veliüddin Paşa'ya bildirilmiştir. 29 Mart 1854 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Paris Sefiri Veliüddin Paşa tarafından gönderilen tahriratta Fransa Maliye Bakanı'nın kendisi ile irtibata geçtiği ve senet karşılığında 10 milyon frankı vermeye razı olduklarını bildirdiği ifade edilmiştir. Buna göre gönderilecek 10 milyon frank için 50 bin frank değerinde sigorta yapılacak böylelikle paranın teslimi sırasında meydana gelecek bir olumsuzluktan Osmanlı Devleti mesul tutulmayacaktır. 10 milyon frank gemilerle ve her biri 1 milyon frank olmak üzere posta yoluyla Osmanlı Devleti Hazinesi'ne teslim edilecektir. Paranın Hazine'ye teslimi tarihinden itibaren de % 5 faizi işlemeye başlayacaktır.[1093] Fransa Devleti tarafından verilmesi kararlaştırılan 10 milyon frankın ilk taksiti olarak 1 milyon frank, 14 Ocak 1854 tarihinde Fransa'nın Marsilya Limanı'ndan iki farklı gemiye yüklenerek Osmanlı Devleti'ne nakledilmiştir.[1094] Gönderilen meblağın mecidiye altını olarak baştan kestirilmesi düşünülmüşse de fazla zaman alacağı gerekçesiyle bundan vazgeçilmiş ve yüzlük altının 100 kuruş üzerinden değerlendirilmesinin Hazine'yi zarara sokacağı düşünülerek rayiç değeri üzerinden işlem görmek üzere Maliye Nezareti'ne teslim edilmesine karar verilmiştir.[1095] Bu meblağ bir ön avans niteliğinde olup 1854 İstikrazı ile ödeneceğinden Fransa ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleştirilen bu işleme çoğu zaman dış borçlar arasında yer verilmemiştir.[1096]

Sefaretten Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafla borcun faizinin emsallerinden daha düşük olduğu belirtilmekle birlikte gönderilecek 10 milyon frankın geri ödemesinin borç alınacak meblağdan veyahut Fransız Ordusu için tedarik edilecek erzak ve diğer iaşe maddelerinin karşılanmasıyla yapılmasının Osmanlı Devleti'ne bırakıldığı ifade edilmiştir.[1097] Osmanlı Devleti için ikinci seçenek daha uygun görünmekle birlikte alınacak borcun başka yerlere harcanması durumunda Fransız askerî taleplerine olumsuz yanıt vermek zorunda kalınacak olmasının uygun olmayacağı düşünülerek, Fransız askerlerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılacak harcamalara mahsup edil-

1093 BOA., İ. HR. 109 – 5348., lef. 13 – 18., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).
1094 BOA., HR. SFR4. 12 – 3., 20 Eylül 1854, (27 Zilhicce 1270).
1095 BOA., A. AMD. 50 – 50., 14 Ocak 1854, (14 Rebiü'l-ahir 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 58 – 49., 15 Nisan 1854, (17 Receb 1270).; BOA., İ. HR. 107 – 5290., 18 Haziran 1854, (15 Ramazan 1270).
1096 Karamursal, s. 92.
1097 BOA., İ. HR. 107 – 5273., 7 Haziran 1854, (4 Ramazan 1270).; BOA., A. MKT. UM. 155 – 54., 8 Nisan 1854, (10 Receb 1270).; BOA., A. AMD. 51 – 8, 20 Nisan 1854, (22 Receb 1270).

mesi Meclis-i Mahsus'ta kararlaştırılmıştır. Fakat içerisinde bulunulan maddi sıkışıklık ve orduların nakit ihtiyaçları karşısında Fransa'dan gönderilen meblağın Fransız askerlerinin ihtiyaçları için yapılacak harcamalardan mahsup edilmesinden vazgeçilerek, orduların zaruri harcamalarına aktarılmasına karar verilmiştir.[1098] Fransa Devleti tarafından verilen ilk 5 milyon franklık kısmın %5 faizi ile birlikte istikraz akçesinden ödenmesi ile birlikte ikinci 5 milyon franklık kısmın da aynı şekilde teslim edilmesinden itibaren faizinin hesaplanarak 1854 İstikrazı'ndan ödeneceği hususu, Paris ve Londra sefaretleri ile istikraz memurlarına ve Fransa maslahatgüzarına bildirilmiştir.[1099] Nitekim 1854 yılı Eylül ayı sonunda ordu müşirleri tarafından gönderilen pusulalar gereğince ordular için gerekli levazımat ve iaşe maddelerinin satın alınması amacıyla 45 bin keseye ihtiyaç duyulduğu ve Hazine'nin bu yükün altından kalkabilecek durumda olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Fransa'dan Fransa Ordusu'nun levazımatının tedariki amacıyla gönderilen paradan Hazine'de mevcut olan 12 bin keselik altından 5 bin kesesinin Anadolu Ordusu'nun ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla tahsis edilmesine ve harcanan meblağın istikraz akçesinden yerine konulmasına karar verilmiştir.[1100] 5 milyon frank her biri 20 franklık 250 bin Fransız altını olarak Hazine'ye teslim edilmiş ve her bir altın 108'er kuruştan toplamda 225 yük yani 25 milyon kuruş tutmuştur. Fransa'dan gönderilen 50 bin kese kuruşun 20 bini Maliye Hazinesi'ne, 10 bini Nizamiye Hazinesi'ne, 5 bini Tersâne-i Âmire'ye, 5 bini Tophâne-i Âmire'ye ve 5 bini ise Anadolu Ordusu'na tahsis edilmiştir. Fransa Devleti tarafından Osmanlı Devleti'ne borç olarak verilen 5 milyon frankın Osmanlı Hazinesi'ne teslim edildiği tarihten ödemesinin gerçekleştirildiği 2 Aralık 1854 tarihine kadar geçen süredeki faizi 141.527 frank 78 santime mal olmuştur. Bu meblağın 135.972 frank 22 santimi Hazine'den ve kalan 5.555 frank 56 santimi ise istikraz memurları tarafından ödenmiştir. Böylelikle Fransa'dan borç olarak alınan 5 milyon frankın toplam maliyeti 5.165.093 frank 15 centime olmuştur.[1101]

İngiltere Devleti'nin tümüyle Gladstone tarafından yönlendirilen ve vergilemeye ve dış borç ve malî yardımda bulunmamaya dayalı finansal politikaları, Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen gerek 10 milyon franklık borç talebinde ve gerekse daha sonra Rothschild tarafından ger¬çekleştirilen ve başarısız sonuçlanan borçlanma girişiminde, Osmanlı Devleti'nin borçlanma-

1098 BOA., Ayniyat, Defter No: 618., s. 162., 31 Ağustos 1854, (7 Zilhicce 1270).
1099 BOA., A. AMD. 62 – 17., 1271.; BOA., İ. HR. 114 – 5569., 10 Ekim 1854, (17 Muharrem 1271).
1100 BOA., A. AMD. 52 – 32., 24 Eylül 1854, (1 Muharrem 1271).
1101 BOA., ML. MKT. Defter No: 217., s. 26.

sını gerektirecek koşulların oluşmadığı düşüncesine dayalı olarak engelleyici bir fonksiyon üstlenmiştir.

Nihayetinde Namık Paşa, borçlanma girişimlerini başarıya ulaştıramadan İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Namık Paşa'nın başarılı olamamasının gerekçesi olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İlk olarak Fransa Dışişleri Bakanı tarafından Paris Sefareti'ne gönderilen yazıda Namık Paşa'ya verilen talimatın sınırlı olması ve inisiyatif kullanma yetkisi tanınmaması gerekçe gösterilmiştir. Yeniden düzenlenecek bir talimat ile tekrar borçlanma girişimlerinde bulunulabileceği ifade edilmiştir. Aynı durum 25 Şubat 1854 tarihli olarak Rothschild tarafından Mustafa Reşid Paşa'ya gönderilen yazı ile de tekrarlanmıştır. Lord Stratford'a göre ise İslamî etkiler, Namık Paşa'nın borçlanmayı gerçekleştirebilecek her girişimini başarısızlığa uğratabilecek güce sahiptir. Bununla birlikte Namık Paşa'nın borçlanma için yanlış bir tercih olduğu da düşünülmüştür. Zira Namık Paşa, % 95 ihraç bedelinin altında borçlanmamak gibi gerçekçi olmayan talimatlar altında çalışmıştır. Clarendon'a göre ise orta kapasite ve tecrübeye sahip herhangi biri çok zaman geçmeden borçlanmayı gerçekleştirebilirdi fakat Namık Paşa, İngiltere'nin barış zamanı koşulları ile aynı koşullar altında borçlanmak konusunda ısrar etmiştir.[1102]

1854 yılının Haziran ayında Osmanlı Devleti, dış borç konusunda üçüncü bir girişimde bulunmuş ve Namık Paşa'nın başarısızlıklarından hareket ederek müzakereci olarak Galata'nın iki yabancı tüccarı, Blacque ve Durand'ı borçlanma konusunda yetkilendirmiştir.[1103] Kendilerine gerekli talimatlar 15 Haziran 1854 tarihinde verilmiş ve Durand'ın İngiltere'ye gitmesi ile birlikte görevlerine başlamışlardır.[1104] Kendilerine verilen talimat gereğince Blacque ve Durand'a müttefik devletlerin destekleriyle tüm masraflar dahil olmak üzere Fransa ve İngiltere'den 5 milyon sterlin borç alınması ve 4 sene süre ile bir sarraf kumpanyasına ihale olunmuş olan İzmir ve Şam bölgeleri gümrük hasılatının alınacak borca karşılık olarak gösterilmesi salahiyeti verilmiştir. Mısır vergisinin teminat olarak gösterilmesi, Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokabilecek olmakla birlikte İzmir ve Şam gümrüklerinin teminat gösterilmesinin

1102 BOA., İ. DH. 299 – 18893., 28 Nisan 1854, (30 Receb 1270).; Anderson, s. 48.
1103 Anderson, s. 50.
1104 BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 8.
* Özellikle İngiltere olmak üzere müttefik devletler tarafından Mısır vergisinin yapılacak borçlanmaya teminat olarak gösterilmesinde takınılan ısrarcı tavrın arkasında İngiliz basınında yer alan ve Mısır Eyaleti'nin verimli toprakları ve son yıllarda Osmanlı Devleti'nden İngiltere'ye gerçekleştirilen tahıl ihracatındaki payının artışı etkili olmuştur. 1853 Yılında Osmanlı Devleti'nden İngiltere'ye gerçekleştirilen tahıl ihracatı 15.978,8 ton iken Mısır Eyaleti'nin bu ihracat içinde payı 7.315,76 tondur. (Bknz. The Bankers' Circular, 19 Ağustos 1854, s. 92.)

borçlanma girişiminin başarısı için yeterli olmaması durumunda zoraki olarak yıllık 30 milyon kuruşluk Mısır vergisinin de teminata eklenmesi kararlaştırılmıştır*. Sonuçta 4 Ağustos 1854 tarihli fermanla Mısır vergisi alınacak borca karşılık gösterilmiş ve böylelikle İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti tarafından alınacak borca garantörlük yapmasının önündeki engel de ortadan kaldırılmıştır. Bu çerçevede Blacque ve Durand'a borçlanmanın mümkün mertebe en hafif koşullar altında ve en kısa süre içerisinde gerçekleştirilmesi görevi kalmıştır. Borçlanmanın gerçekleştirilmesi durumunda ödemeler 1854/55 (H. 1271) yılında başlayacak ve sermayedarlar daha uzun süre talep etmezlerse 30 sene vadede borcun ödenmesi tamamlanacaktır. Bu anlamda borcun faiz ödemelerinin ilk taksiti 1855/56 (H. 1272) yılı başında ve anapara ödemeleri ile birlikte yapılacak ikinci taksiti ise 1856/57 (H. 1273) yılı başında ödenmeye başlanacaktır. Borç alınacak meblağın yarısı altın lira yarısı ise kambiyo olarak alınacaktır. Borçlanma girişimlerinde bulunmaları amacıyla Blacque ve Durand, Londra ve Paris'e gönderilmişlerdir. Kararlaştırılan borçlanma sözleşmesinin devlet adına imzalanması konusunda ise Londra ve Paris'te bulunan Osmanlı sefirleri yetkili kılınmıştır.[1105]

Mısır vergisinin alınacak borca karşılık olarak teminat gösterilmesi 1853 yılında yerli bankerle birlikte İstanbul'da Osmanlı Bankası adıyla bir banka kurulması imtiyazı elde eden Trouve Chauvel ve Stanley tarafından Mısır vergisinin kendi bankalarına tahsis edildiği gerekçesiyle Paris basınına gönderilen imzalı mektup ile protesto edilmiştir. Chauvel, Paris Sefiri Veliüddin Rıfat'ın yanına giderek; devletin kendisi ile bir banka sözleşmesi imzaladığını iddia etmiştir. Banka kurma işinin gerçekleştirilememiş olması durumunda yapılan sözleşmenin fesholunacağı Veliüddin Rıfat Paşa tarafından ifade edilmekle birlikte Chauvel sefaret tarafından işlerine engel olunduğu gerekçesiyle sözleşmenin gereklerini yerine getirmeyi başaramadığını belirterek Osmanlı Devleti'nden tazminat talebinde bulunmuştur. Chauvel aynı zamanda Osmanlı Devleti tarafından Mısır vergisinin teminat olarak gösterilmesinde herhangi bir sakıncanın olmadığına dair yayınlanan tekzip yazısına karşılık olarak gazetelere aksi demeçler vermiştir. Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Clarendon ile görüşülerek Moniteur gazetesine verilen ilan ile istikraz konusunda sadece Blacque ve Durand'ın görevlendirilmiş olduğu neşredilmiştir.[1106]

1105 BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 21., 30 Haziran 1854, (4 Şevval 1270).; BOA., HR. MKT. 78 – 51., 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).; Yerasimos, s. 693.

1106 BOA., A. MKT. UM. 167 – 74., 17 Ekim 1854, (24 Muharrem 1271).; BOA., İ. HR. 112 – 5466., lef. 21., 20 Haziran 1855, (4 Şevval 1271).; Akar ve Al, s. 8.; The Bankers' Circular, 19 Ağustos 1854, s. 87.

1854 İstikrazı'nın sözleşmesi 24 Ağustos 1854 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmiş olan Blacque ve Durand ile Londralı tüccar Baron Goldschmidt ve John Horsley Palmer arasında imzalanmıştır. Böylelikle Goldschmidt ve Palmer aynı zamanda borçlanmanın yürütülmesi konusunda Osmanlı Devleti'nin ilgili ülkelerdeki memurları olma görevini de üstlenmiştir. 33 yıl vadeli istikrazın faizi % 6, ihraç bedeli % 80 ve itfa akçesi de % 1 olarak belirlenmiştir.[1107] Bununla birlikte devlet, 6 ay önceden haber vermek şartıyla 15 yılın sonunda borcu kendi isteği dâhilinde kapatabilecektir. Borcun ödemeleri her yılın 10 Nisan ve 10 Teşrin-i evvel tarihlerinde iki taksit halinde ödenecektir. Mısır vergisinin 30 milyon kuruşluk kısmı, istikrazın anapara ve faiz ödemelerine kefalet olarak gösterilmiştir. Söz konusu 30 milyon 6 aydan 6 aya Fransız veya İngiliz bankalarına yatırılacak ve en az 15 gün önceden istikraz memurlarına teslim olunarak gazetelerde ilan edilecektir. Osmanlı Devleti, aldığı borcun 3 milyon sterlinlik kısmını kullanırken, 2 milyon sterlinlik kısmının ise daha sonra kullanılmasına karar verilmiştir.[1108] Hükümet istikrazdan bakiye kalan 2 milyon sterlinin % 90'dan aşağı satılmaması konusunu da Londra Sefareti'ne ve istikraz memurlarına telgraf ile bildirilmiştir. Buna karşın 1854 İstikrazı'nın dokuzuncu maddesinde söz konusu iki milyon sterlinin ilk borçlanmanın üzerinden 5 ay geçmeden ve % 85'ten aşağı bir fiyat ile gerçekleştirilemeyeceği de ifade edilmiştir.[1109]

İstikrazın anapara ve faiz ödemesine, Mısır vergisinin yıllık geliri olan 582 bin sterline karşılık gelen 30 milyon kuruşluk kısmı özel bir garanti olarak gösterilmiştir. Mısır vergisinin yarısı olan 30 bin kese (6.900.000 frank) Nisan ayının yirmi ikisinde ve diğer yarısı da Ekim ayının yirmi ikisinde Mısır Hidivi tarafından Londra Bankası'na yatırılacaktır. Ödemede gecikme olması durumunda İngiliz ve Fransız hükümetleri gecikmeyi telafi edecektir. Mısır vergisinin haricinde Bâb-ı Âli borcun taksitini tamamlamak için 30 bin kese temin edecektir. Alacaklılar arasındaki tahsisat Londra Bankası vasıtasıyla gerçekleştirilecektir. Borçlanmanın maddi teminatı bu şekilde sağlanmış olacaktır.[1110]

Blacque ve Durand, Avrupa'da gerçekleştirecekleri borçlanma girişimlerinde Osmanlı Devleti'nin masraflarını en az kılacak surette hareket etmekle gö-

1107 Karamursal, s. 92.
1108 BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 6.; Akar ve Al, s. 8.; İsmail Hakkı Yeniay, **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1964, s. 19.
1109 BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 5 – 7.
1110 BOA., HR. SFR4. 12 – 6., 26 Nisan 1854.; Yerasimos, s. 693.; Du Velay, ss. 81 – 82.; Açba, s. 41.

revlendirilmiştir. Bununla birlikte Maliye Nazırı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye Reisi tarafından borçlanmanın başarı ile gerçekleştirilmesi durumunda Durand ve Blacque'e verilecek komisyonun borçlanmanın maliyetine göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre eğer borçlanma %75 ihraç bedeliyle ve % 5 faiz ile gerçekleştirilse 17.500 sterlin komisyon olarak kendilerine ödenecektir. Eğer borçlanma % 80 ihraç bedeliyle ve % 5,5 faiz oranı gerçekleştirilirse devlet, 175 bin sterlin kar ve menfaat sağlayacağından, Durand ve Blacque'e 22 bin sterlin komisyon verilecektir. Son olarak %85 üzerinden % 6 faiz oranı ile borçlanılması durumunda ise devlet, 350 bin sterlin fayda sağlayacağından Durand ve Blacque'e 25 bin sterlin verilecektir*. Fakat borçlanma gerçekleştirilemez ise kendilerine harcırah olarak verilecek 25 bin franktan başka bir şey talep edemeyeceklerdir.[1111] Borçlanma, Blacque ve Durand'a sunulan opsiyonlara göre ikinci seçenek üzerinden fakat % 0,5 daha fazla faiz ile gerçekleştirilebilmiştir. Bunun üzerine faiz oranın yüksekliği nedeniyle birinci ve ikinci senelerde faiz ödemelerine 25 bin sterlin daha fazla ödenecek olmasına bağlı olarak ortaya çıkan zarardan 285,5 sterlin ve henüz borçlanması gerçekleştirilmemiş olan 2 milyon sterline karşılık gelen 7.086,5 sterlin komisyondan tenzil edilmiştir. Kendilerine verilen 25 bin sterlin değerinde harcırah ile mahsup edildiğinde Durand ve Blacque'e 9.628 sterlin daha verilmesi gerekli görülmüştür. Revelaky'ye ise borçlanma sürecindeki çabalarından dolayı bir mükafat verilmesi uygun görülmüştür. Mükafat olarak verilecek miktarın tayinine ilişkin olarak gerçekleştirilen müzakerelerde 100 bin frank gibi bir rakam telaffuz edilmesine karşın frankın akçe değeri 5 kuruştan fazla olup ortaya 45 – 50 bin kuruşluk bir zarar çıkacağından, bu miktarın Hazine'ye kâr kalması kararlaştırılmış ve Revelaky'ye istikraz olunmuş akçenin tümü için bin kese akçe mükafat olarak verilmiştir.[1112] Borçlanmanın gerçekleştirilmesi üzerine Durand ve Blacque'e komisyon olarak ödenen tutar Tablo 70'te gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere borçlanma 5 milyon üzerinden gerçekleştirilmiş olmasına karşın devletin bu borçlanmanın 3 milyonluk kısmını kullanmaya karar vermesi üzerine ödenecek komisyon tutarı da 3 milyon sterlin üzerinden hesaplanmıştır. Buna göre ödenmesi gereken toplam komisyon tutarı 9.649 sterlindir.

* Başka bir belgede komisyon tutarları sırasıyla 16 bin sterlin, 18 sterlin ve 20 sterlin olarak verilmiştir (Bknz. BOA., HR. MKT. 78 – 51).

1111 BOA., HR. TO., 418 – 259., 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).

1112 BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 182., 20 Aralık 1854, (29 Rebiü'l-evvel 1271).

Tablo 70: 1854 İstikrazı'nın Komisyonu

	Sterlin
%80 ihraç fiyatı ve %6 faiz ile borçlanılan 3 milyon sterlinin sözleşmesi gereğince komisyonu	10.800
%80 ihraç fiyatı ile kararlaştırılmakla birlikte Osmanlı Devleti tarafından kabul olunmamış 2 milyon sterlinin komisyonu	8.000
Toplam	18.800
Tüccarın İstanbul'da ve Londra'da aldıkları meblağlar tenzil edildiğinde	-10.628
Kalan	8.172
İstikraz hesabına olarak masrafları	1.477
Toplam	**9.649**

Kaynak: BOA., HR. TO. 419 – 31., 1 Mart 1855 (11 Cemaziye'l-ahir 1271).

Blacque ve Durand'ın Mart ayından Eylül ayına kadar geçen 8 aylık dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin emriyle Londra ve Paris'te ikamet ettikleri sürede gerçekleşen masrafları ve şahsî işlerinin ertelenmesinden doğan zararları da Maliye Nezareti'nce ödenmiştir.[1113] Komisyondan ayrı olarak Blacque ve Durand, adamları vasıtasıyla Londra ticarethanelerine çektirilen poliçeler karşılığında komisyon, damga ve mektup ücreti ile dellaliye talep etmişlerdir. İstikrazın gerçekleştirildiği haberinin alınmasından itibaren Selanik ve İzmir'den bazı tüccar vasıtasıyla Hazine için Avrupa'ya 200.000 liralık poliçe keşide edilmesinin kârlı olacağı düşünülerek Maliye Nazırı tarafından tüccar ile bir mukavele imzalanmıştır. Fakat istikraz akçesinin elde edilmesinin gecikmesi ve kambiyonun yüksekliği nedeniyle % 1 oranında poliçe masrafı ve yine % 1 oranında komisyon masrafı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine istikraz akçesinin elde edilmesiyle birlikte bu tür masraflardan kurtulmak amacıyla istikraz memurları olan Blacque ve Durand'ın adamlarına yüzde on para komisyon ödenerek sadece bu adamlar üzerinden poliçe keşide edilmesi, devlet için daha karlı görülmüş ve önceki sözleşmeler feshedilmiştir.[1114] Durand ve Blacque'in Londra ticarethanelerine çektikleri poliçelerin toplam bedeli olan 41 milyon 972.725 kuruş için komisyon bedeli 146 kese 445 kuruş tutmuştur. Ticaret Nezareti tarafından yapılan tahkikatta istikrazın resmen açıklanmasından önce bazı tüccar vasıtasıyla kendi sermayeleri üzerinden gerçekleştirilen keşide işlemleri karşılığında her 100 kuruş için 47 para verildiği görülmüş ve borçlanmanın resmiyet kazanmasının ardından poliçelerin,

1113 BOA., HR. TO. 419 – 31., 1 Mart 1855, (11 Cemaziye'l-ahir 1271).
1114 BOA., İ. HR. 115 – 5581., 16 Ekim 1854, (23 Muharrem 1271).

tüccarın sermayesi üzerine keşide ettirilmesine gerek kalmayarak, poliçeler Osmanlı Devleti'nin sermayesi üzerine keşide ettirilmiştir. Bu hesaba bağlı olarak tüccar tarafından Osmanlı Devleti sermayesi üzerinden gerçekleştirilen keşide işlemlerinde 10 para komisyon verilmesine karar verilmiştir. Devlet, ticaret usulü gereğince verilmesi gerekli görülen 5 para dellaliye ücretine de sözleşmede yer almamasına karşın teamül gereğince razı olmuştur. Fakat sonradan istenen 2 para damga vergisi ile mektup ücretinin ödenmesi kabul edilmemiştir. Durum, Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve çekilen poliçeler üzerinden Blacque ve Durand'a verilmesi gerekli olan komisyon bedelinin istikraz bedeline karşılık olarak adı geçen tüccarın Maliye Hazinesi'ndeki zimmetlerine karşılık olarak verilmesi uygun görülmüş ve 5 para dellaliye ücretinin de Hazine'den ödenmesi kararlaştırılmıştır.[1115]

İstikrazın % 80 ihraç bedeli üzerinden yapılacak tahsilat planına göre toplam 2,4 milyon sterlinlik borçlanmanın % 15'i hemen 22 Ağustos'ta, % 15'i 22 Eylül'de, %20'si 20 Ekim'de, % 15'i 21 Kasım'da ve kalan % 15'i ise 19 Aralık'ta tahsil edilmiş olacak böylelikle yeni yıl gelmeden tahsilat tamamlanacaktır.[1116] Belirtilen süre içerisinde istikrazı gerçekleştirilen meblağın belirli bir kısmı gerçekleştirilen çok sayıda sevkiyat ile nakden Hazine'ye teslim edilirken belirli bir bölümü ise Avrupa'ya poliçe olarak keşide edilmiştir. İstikraz akçesi, vapurlar vasıtasıyla Hazine'ye toplam on iki defada ve frank, sterlin ve Fransız altını olarak teslim edilmiştir. Teslim edilen toplam tutar 3.750.000 frank, 187.500 Fransa altını ve 679.000 sterlindir.

30 Ağustos 1854 tarihinde Goldschmidt ve Palmer tarafından Maliye Nazırı'na gönderilen tahriratla Liverpool'dan İstanbul'a hareket etmekte olan vapur ile 3 milyon sterlinlik istikrazın 2 milyonluk kısmının %15'ini teşkil eden birinci taksitin gönderildiği bildirilmiştir.[1117] Devlet, gemilerle gönderilen istikraz paralarının sigorta, navlun ve paketleme masraflarını kendisi üstlenmiştir. Tablo 71'de Goldschmidt ve John Horsley Palmer tarafından gönderilen fatura uyarınca borç alınan meblağa ilişkin masraflar bulunmaktadır. Tablodan da görülebildiği üzere bu masraflar paketleme, kutu, navlun, yükleme, taşıma, nakliye ve sigorta masraflarından meydana gelmektedir. Belirli yüzdeler üzerinden tahsil edilen bu tutarların toplamı 1.206 sterlin 19 shilling 9 pencetir.

1115 BOA., İ. MVL. 342 – 14809, 29 Ekim 1855, (17 Safer 1272).
1116 The Bankers' Circular, 19 Ağustos 1854, s. 94.
1117 BOA., HR. MKT. 86 – 11., 20 Eylül 1854, (27 Zilhicce 1270).

Tablo 71: 1854 İstikrazı'nın Taksitine İlişkin Nakliye Masrafları

130.000 Sterlin içeren 13 kutunun faturası	
Paketleme ve Kutular	6 sterlin 15 Shiling
Navlun ve Yükleme	13 Shiling 6 Penny
Mavna, İskele ve Greenhithe'de bulunan gemiye taşıma ücreti	20 sterlin 12 Shiling 6 Penny
£130.000 üzerinden nakliye (%0,5)	650 Sterlin
£136.500 üzerinden sigorta (% 7/6)	511 Sterlin 17 Shiling 6 Penny
Vergi (%3)	17 Sterlin 1 Shiling 3 Penny
Toplam	**1.206 Sterlin 19 Shiling 9 Penny**

Kaynak: BOA., HR. SFR4. 12 – 11., 13 Ekim 1854.

İstikrazın belirli bir bölümü nakden Hazine'ye teslim edilmiş iken bir bölümü ise muteber tüccar tarafından Paris, Londra ve Marsilya piyasalarına muhtelif vadelerle keşide edilen poliçeler yolu ile kullanılmıştır. Çekilen poliçeler üzerinden her 100 kuruşta 10 para komisyon, 5 para dellaliye ve 2 para Avrupa'ya damga ve mektup ücreti olarak talep edilmiştir. Tablo 72'de gösterildiği üzere toplamda 144.252.348 kuruşluk poliçe muteber tüccar vasıtasıyla Avrupa piyasalarına keşide edilmiş iken bu meblağın 136.363.115 kuruşluk kısmının havaleleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 72: 1854 İstikrazı'ndan Avrupa'ya Keşide Edilen Poliçe Tutarı

Poliçe Keşide Edenler	**İngiliz Lirası**			**Fransız Frankı**			**Osmanlı Kuruşu**	
	Sterlin	**Shilling**	**Penny**	**Frank**	**Centime**	**Pence**	**Kuruş**	**Para**
Glavany	2.700	-	-	603.200	-	-	3.505.420	-
Brevelcu	19.770	-	-	340.680	-	-	4.369.923	-
Blacque	169.600	9	5	547.467	31	-	27.912.994,5	2
Vasilaki	99.719	-	-	392.997	-	-	15.116.598	-
Baltazzi	197.133	21	13	1.632.934	49	-	34.356.650	-
Durand	175.102	2	5	1.326.100	-	-	30.208.348,5	-
Kamondo	144.236	44	29	1.698.343	145	-	28.782.414	2
Toplam	**808.260**	**74**	**52**	**6.541.721**	**225**	**-**	**144.252.348***	**4**

* BOA., ML. MKT. Defter No: 217'de bu rakam 142.016.493,5 kuruş olarak verilmiştir. Bu meblağdan 3.505.420 kuruşu Glavany Bezirgan'a, 4.369.923 kuruşu Brevelcu Bezirgan'a, 25.171.411 kuruşu Blacque Bezirgan'a, 34.356.650

kuruşu Baltazzi Bezirgan'a 26.959.858 kuruşu Durand Bezirgan'a, 32.536.633 kuruşu Kamondo Bezirgan'a ve 15.116.598 kuruşu ise Vasilaki Bezirgan'a aittir. Toplam meblağ üzerinden yüz kuruşta 20 para hesabıyla Avrupa ve yine yüz kuruşta 20 para hesabıyla Osmanlı'da toplam 1.000.636 kuruş komisyon ve 100 kuruşta 5 para hesabıyla toplam 125.077 kuruş dellaliye alınmıştır. (Bknz. BOA., ML. MKT. Defter No: 217, ss. 22 – 60.) Kaynak: BOA., ML. VRD., Defter No: 2565.; BOA., ML. MKT. Defter No: 217, ss. 52 - 60.

Hazine-i Celile'ye teslim edilmiş olan sterlin ve Fransız altınları ile birlikte tüccar tarafından keşide edilmiş poliçeler bedelinden 20 bin kese, Eylül ayı masrafları için Maliye Hazinesi'ne, 10 bin kese fevkalade masraflar için Nizamiye Hazinesi'ne, 5'er binden toplam 10 bin kese yine fevkalade masraflar için Tophâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire'ye tahsis edilmiştir. İstikrazın sterlin üzerinden tahsil edilmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte Hazine tarafından gelir gider kayıtlarının yapılabilmesi amacıyla kur değerleri üzerinden kuruşa çevrilmesi gerekli görülmüştür. Bunun üzerine Hazine'ye teslim edilmiş olan ve sonradan gelecek olan sterlinin keşide olunan poliçelere uygun şekilde 131 ve aynı şekilde Fransız altının ise 108 kuruş üzerinden hesaplanması kararlaştırılmıştır. Kurda meydana gelecek değişikliklere bağlı olarak fazla veya eksik kısımları borsadan takip edilerek kaydedilecektir.[1118]

1854 İstikrazı'nın harcama kalemlerine tahsisi ve tüccar tarafından nakden Hazine'ye teslim olunan kısmı üzerinden gerçekleştirilen satım ve alım işleri Tablo 73'te gösterilmiştir.

Tablo 73: 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye Teslim Edilen Tutar ve Masraflar

Kalemler	**Sterlin**	**Shilling**	**Pence**
Asıl İstikraz	**3.000.000**	-	-
İhraç Bedeli üzerinden %20 noksanı	-600.000	-	-
%2 komisyon	-48.000	-	-
Londra ve Paris'te ödenen paranın iskontosu	-1.894	-13	-4
Her bir lira 25 frank itibarıyla 1855 senesi Şubat ve Teşrin-i evvel'in 10. günlerinde ödenmesi lazım gelen meblağın Paris'te verilmesi hususunda kambiyoca ortaya çıkan fiyat farkı	-644	-6	-6
1855 Senesi Nisanı'nın 10. Gününde ödenmesi lazım gelen meblağ için peşinen verilen	-25.820		

1118 BOA., ML. MKT. Defter No: 217., s. 5.

Londra Sefiri Kostaki Musurus marifetiyle sarf olunan ve satın alınan	Fransa Devleti'nden alınan 5 milyon frankın geri ödemesi	200.000	-	-	-362.399	19	7
	Fransa Devleti'nden alınan 5 milyon frankın faizi	6.603	14	6			
	Fişek bedeli	79.000	-	-			
	Navlun bedeli	4.155	25	7			
	Sigorta masrafı	3.463	27	8			
	Çeşitli masraflar	672	5	21			
	Bir adet fener bedeli	1.309	1	7			
	Gülle bedeli	22.279	11	2			
	İstikrazın 1855 senesi Nisan'ın 10. günü ödenmesi lazım gelen faizinin verilmesine Mısır vergisi yeterli gelmediğinden ikmali için verilen	25.820	-	-			
	Faiz ödemesinin kalanı olarak verilen	19.094	12	7			
Nakit olarak Hazine'ye teslim olunan ve Avrupa'ya poliçe keşide kılınan	Londra'dan nakit olarak gönderilen	679.000	-	-	-2.013.150	19	5
	Paris'ten nakit olarak gönderilen	150.000	-	-			
	Navlun, sefine ve sigorta masarifi	8.862	10	-			
	Sigortanın icrasında ikramiye olarak verilen	413	8	9			
	Londra ve Paris'e keşide olunan poliçe	1082709	12	7			
	İstanbul Baruthanesi için getirtilen makine bedeli	8.000	-	-			
	Barutçu başı marifetiyle satın alınan barut bedeline mahsuben verilen	35.088	-	-			
	Hanson Bezirgân marifetiyle satın alınan barut bedeline mahsuben verilen	19.864	2	3			
	Sahilhane inşasından dolayı mimara olan borca karşılık verilen	19.585	5	9			
	İstikraz memurları Blacque ve Durand'ın komisyonları olarak verilen	9.628	-	-			
Kalan					**1.018**	**14**	**1**

Kaynak: BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 3.

Tablo 73'ten de görülebildiği üzere % 80'lik ihraç fiyatı üzerine 600 bin sterlin en baştan kesilmiş olmakla birlikte % 2 komisyon, kesintiler ve diğer mahsubatın ardından 2.014.169 kuruş elde edilmiştir. Dolayısıyla 700 bin sterlin % 80'lik ihraç fiyatı ve çeşitli komisyonlar dolayısı ile alıkonulmuştur. 200 bin sterlinden fazlası eski borçların ödenmesinde kullanılmış, 20 bin sterlin ile de boğazda bir saray satın alınmıştır. Böylelikle 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye giren net meblağ 2.286.285 sterline düşmüştür. Sonuçta 27 Mayıs 1853 – 27

Eylül 1855 tarihleri arasında zorunlu askerî masrafların 11 milyon sterline ulaşmasına karşın 1854 İstikrazı'ndan elde edilen gelir bu masrafların % 25'ine dahi ulaşamamıştır. Üstelik istikrazdan elde edilen hasılatın büyük bir kısmı komisyonlar ile müttefik devletlerden satın alınan silah ve mühimmata harcanmış böylelikle 1854 İstikrazı müttefik ülkeler için dolaylı bir kazanç kapısı haline getirilmiştir.[1119] Üstelik istikraz üzerinden gerçekleştirilen harcamalar da müttefik görevlilerin katılımı ile oluşturulan gözetim komisyonları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durum, harcamalar üzerinde müttefik devletlerin katî bir kontrol oluşturmasına da imkan tanımıştır. Tablo 74'te 1854 İstikrazı ile elde edilen meblağdan Gözetim Komisyonu'nun onayı çerçevesinde gerçekleştirilen tahsisat verilmiştir. Buna göre Hazine'ye nakden teslim edilen tutar 109.199.000 kuruştur. 136.363.115 kuruş ise Avrupa'ya poliçe keşide edilmesi suretiyle havale edilmiştir. Devlet keşide edilen poliçeler üzerinden komisyon ve benzeri masrafları da üstlenmek durumunda kalmıştır.

Tablo 74: 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye Teslim Olunan Meblağın Tahsisatı

			Sterlin Karşılığı			**Osmanlı Para Birimi Karşılığı**		**Hazine'ye Teslim**
		Kur	Frank/ Sterlin	İngiltere	Toplam	Kuruş	Kese	Kuruş
Nakit olarak teslim olunan	Hazine'ye Teslim Olunan	muhtelif	150.000	679.000	829.000	109.199.000	218.398	109.199.000
Kredi tutarından bir kısmının Mecidiye altınına tebdili nedeniyle oluşan kur zararı								-5.349.000
Ordulara gönderilen paraların temini nedeniyle oluşan kur zararı								-1.254.000
Demetrios Revelaky vasıtasıyla satılan altından elde edilen kur geliri								+2.155.000
Avrupa'ya poliçe keşide edilerek havalesi gerçekleştirilen		muhtelif	765.330	274.118	1.039.448	136.363.115	272.726	136.363.115

1119 Kazgan, Osmanlı'da, s. 129.

Vadesinden erken keşide olunan poliçelerin günlük faizleri	Hazine'ye Teslim Olunan							+ 27.885
Önceden keşide olunan poliçelerin komisyon ve sair masrafları								-1.172.500
Blacque ve Durand vasıtasıyla keşide olunan poliçelerin komisyonu								-90.500
Durand vasıtasıyla keşide olunarak Hazine'ye takdim edilmiş fakat havalesi gerçekleştirilmemiş olan poliçe bedeli		muhtelif	5.194	15.662	20.856	2.842.603	5.685	2.842.603
Komisyon Bedeli								-71.000
Fransa teb'asından mimara havalesi gerçekleştirilen ve Maliye Hazinesi'ne masraf ve istikraz akçesine irad kayıt olunan		muhtelif	19.710		19.710	2.673.183	5.346	2.673.183
Mahallince mevcut olan	Mahallinde Bulunan	131		109.831	109.831	14.387.861	28.776	14.387.861
Toplam			940.234	1.078.611	2.018.845	265.493.647	530.987	259.711.647

Kaynak: BOA., İ. MMS. 4 – 133., 10 Şubat 1855 (22 Cemaziye'l-evvel 1271).; Akar ve Al, ss. 35 – 37.

İstikraz akçesinden elde edilen sterlinin sikkeye tebdilinde Hazine tarafından kararlaştırılmış fiyatı olan 100 kuruş ile sterlinin kuruş cinsinden fiyatı olan ve evrak-ı nakdiyeye de tebdilinde geçerli olan 131 kuruş arasındaki fark, Hazine-i Celile için farklı kur değerleri nedeniyle bir zararın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zararın yayılmasının önlenmesi ve sikke düzeninin korunması amacıyla söz konusu mecidiye altınlarının kimsenin maaşına verilmemesi kararlaştırılmıştır.[1120]

1854 İstikrazı çerçevesinde karşılık gösterilen Mısır vergisinin, istikrazın

1120 BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 13.

faizine karşılık olarak Londra Bankası'na zamanında ödenmesi konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Devlet, bu tür gecikmelerin itibarına dokunmaması amacıyla sık sık müdahale etmek zorunda kalmıştır.[1121] Borcun anapara veya faiz ödemelerinin gecikmesi durumlarında Rothschild'e başvurularak meydana gelen aksamaların giderilmesine çaba gösterilmiştir. 1854 İstikrazı'nın Mısır'dan havale edilen Teşrin-i Evvel taksiti olan 120 bin liranın ödenemeyen 80 bin lirası* için Rothschild'e başvurulması hususu, Londra Sefareti'ne bildirilmiş olmakla birlikte Musurus Paşa'dan gelen telgrafta borç taksitinin bakiyesinin sonradan Mısır Valisi tarafından gönderildiği ifade edilerek; Rothschild'den borç alınmasına gerek kalmadığı bildirilmiştir.[1122] İstikraz olunan 3 milyon sterlinin anapara ve faizine mahsuben Mısır vergisinin Hicaz tertibinden arda kalan meblağ olan 60 bin kesenin, riyalin kuruş değeri olan 22,5 kuruş hesabıyla 1.333.333 direkli riyal olmak üzere yarısının 1855 senesi Nisanı'nın ve diğer yarısının da 1855 senesi Teşrin-i evveli'nin 10'uncu günlerinde İngiltere veya Fransa bankalarına ödenmesi kararlaştırılmıştır. Buna karşın Nisan taksitinin belirlenen zamanda bankaya yatırılmaması üzerine istikraz akçesinden 90 bin sterlinin İngiltere Bankası tarafından Osmanlı Devleti'ne verilmeyerek alıkonulacağı haber alınmış ve böyle bir alıkoymanın savaş harcamalarını sekteye uğratacağı maliye nazırı tarafından ifade edilerek bankalardan ilgili meblağın ödenmesi talep edilmiştir.[1123] Borç alınan meblağa karşılık gösterilen Mısır vergisinden Londra ve Paris'e gönderilmesi gerekli olan 6 aylık faizin zamanında ödenmesi mümkün görülmediğinden Mısır Valisi tarafından ödenecek meblağın taksitlendirilmesi istenmiştir.[1124]

6 Ocak 1856 tarihli Fransız Moniteur Gazetesi'nde Osmanlı Devleti'nin savaş harcamalarıyla ilgili bir rapor yayınlanmış ve bu rapor daha sonra 12 Ocak 1856 tarihli The Bankers' Circular'da da neşredilmiştir. Savaşla ilgili harcamaların değerlendirilmesi amacıyla teşkil olunan kontrol komisyonuna da sunula bu rapora göre Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1853 tarihi ile 27 Eylül 1855 tarihine kadar geçen 28 aylık süre içerisinde 11,2 milyon sterlinlik harcama yapmıştır. Bu meblağın sadece 2.286.285 sterlini, 1854 yılında yapılan ilk borçlanmaya aittir. 600 bin sterlinlik kısmı ise Rothschild tarafından ikinci borçlanmaya mahsuben verilen avanstan meydana gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şiddetli savaş koşullarına rağmen halkı üze-

1121 BOA., A. MKT. MHM. 91 – 33., 10 Temmuz 1856, (7 Zilkade 1272).

* 80 bin sterlinin % 2 komisyon ve % 7'den 15 günlük faizi ile birlikte toplam 1.833,5 sterline mal olacağı hesaplanmıştır. (Bknz. BOA., İ. HR. 139 – 7207, 2 Ocak 1857, (6 Cemaziye'l-evvel 1273).)

1122 BOA., A. AMD. 71 – 81,1. 5 Ekim 1856, (5 Safer 1273).

1123 BOA., A. MKT. UM. 184 – 43., 2 Mart 1855, (12 Cemaziye'l-ahir 1271).

1124 BOA., A. MKT. NZD. 153 – 44., 4 Temmuz 1855, (18 Şevval 1271).

rindeki vergi yükünü arttırmadan savaşı finanse edebiliyor olması bir mucize olarak nitelendirilmiştir. Raporda yapılan hesap üzere belirlenen 4.574.785 sterlinlik maliyet en az 250.000 bin silahlı birliği istihdam etmiş olan bir ülke için tahmin edilenin oldukça altında görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bir tarım ülkesi olduğu ve savaşın ülkeye getireceği yıllık maliyet olan 5 milyon sterlinin dış destek verilmedikçe karşılanmasının imkansız olduğu ifade edilmiştir.[1125] İkinci borçlanma öncesinde bütçe gelirleri dışında Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarının üstesinden gelebilmek amacıyla finansman kaynakları üzerinden gerçekleştirmiş olduğu tahsisat Tablo 75'deki gibidir.

Tablo 75: Osmanlı Devleti'nin Savaş Finansmanı
(27 Mayıs 1853 – 27 Eylül 1855)

	Sterlin
İlk Borçlanmadan kullanılan	2.286.285
Rothschild tarafından verilen avans	600.000
Ulusal bağışlar	201.800
Kağıt para emisyonu	1.440.000
Ticari bankalardan sağlanan	46.700
Toplam	4.574.785

Kaynak: The Bankers' Circular, 12 Ocak 1856, s. 442.

Tablo'ya göre ele alınan dönemde Osmanlı Devleti'nin savaşı finanse edebilmek amacıyla başvurduğu temel kaynak ilk dış borçlanmadan komisyon ve ihraç bedeli çerçevesinde yapılan kesintiler sonucunda elde edilen tutar olmuştur. İkinci sıradaki kaynak ise kaime ve evrak-ı nakdiye gibi iç borçlanma araçlarıdır.

Devletin barış döneminde gelirleri, harcamalarını karşılamakla birlikte Kırım Savaşı nedeniyle askerî kuvvetlerini iki üç katına çıkartması büyük bir masrafı gerekli kılmış üstelik Yunan olayları nedeniyle iki başlı bir çatışma içerisinde kalınmıştır. Devlet, bu süreçte belirli bir dönem dahili tedbirler ile savaşı finanse edebilmiş olmakla birlikte iç finansal kaynakların sınırlarına ulaşılması nedeniyle 5 milyon sterlinlik bir dış borca karar verilmiştir. İlk etapta bu meblağın 3 milyon sterlinlik kısmı kullanılmıştır. Fakat üç yıla yakın süren savaşın meydana getirdiği olağanüstü harcamalar, ilk borçlanmadan kalan 2 milyon sterlin ile birlikte toplam 5 milyon sterlin daha borçlanılmasını zorunlu kılmıştır.[1126]

1125 The Bankers' Circular, 12 Ocak 1856, ss. 441 – 442.
1126 BOA., İ. MMS. 5 – 162., 28 Mayıs 1855, (11 Ramazan 1271).

7.3.2. 1855 Borçlanması

Bankalara verilen komisyonlarla birlikte ihraç fiyatının düşüklüğü nedeniyle ilk borçlanmadan elde edilen meblağın nominal değeri neredeyse % 50 oranında düşmüştür. Dolayısıyla dış borçlanmanın faizi görünüşte % 5 – 6 civarında olduğu halde tahvillerin ihraç fiyatları düşük olduğu için reel faizler % 12'lere kadar yükselmiştir. 1854 İstikrazı'nın hasılatı, çeşitli masrafların tenzilinden sonra ancak 2 milyon 500 bin sterline baliğ olmuştur. Bu tutar ise harp masraflarını kapatmak için yeterli gelmemiştir. 27 Ağustos 1853 tarihinden 27 Eylül 1855 tarihine kadar toplam savaş masrafları 11 milyon 200 bin sterlin tutmuştur. Dolayısıyla istikraz hasılatının büyük bir kısmı peşinen harcanmıştır. Bu istikrazın bütçe açığını ancak kısmen kapatabileceği ve hükümetin hemen akabinde yeni sıkıntılarla karşılaşacağı aşikârdır. Bütçe açığı, 1853'ten 1855'e kadar 5 milyon 800 bin sterlin olarak gerçekleşmiştir. 1855 – 1856 bütçe açığının da 2,85 milyon sterlin olacağı tahmin edilmiştir. Bâb-ı Âli'nin gerek kaime, gerekse iç piyasaya hazine bonosu ihraç etmek suretiyle 1,5 milyon sterlin temin edebileceği kabul edilse bile 7 milyon sterlinin daha tedarik edilmesi gerekmiştir. Sonuçta 1854 İstikrazı'ndan Hazine'ye giren tutar, savaş harcamalarını karşılamaya yeterli olmamış, bu nedenle ilk borçlanmanın üzerinden bir yıl geçmeden ikinci bir borçlanmaya mecbur kalınmıştır.[1127]

1854 Borçlanması'ndan bakiye kalan 2 milyon sterlinin üzerine 3 milyon sterlin daha ilave edilerek yeni bir borçlanmanın gerçekleştirilmesi, Meclis-i Vükela'da kararlaştırılarak durum, Londra Sefareti'ne bildirilmiştir. Musurus Paşa tarafından cevaben gönderilen tahriratta borçlanma bedelinin arttırılması nedeniyle İngiltere Parlamentosu'nun zorluk çıkartabileceği fakat sonradan 4 milyon sterlin için muvafakat gösterilmekle birlikte sefaret tarafından 5 milyon sterlinde ısrar edildiği ve yeni borçlanmanın İngiltere ve Fransa devletlerinin kefaleti ile gerçekleştirilecek olmasından dolayı kefaletsiz olarak % 20 noksan ve % 6 faizle alınan ilk borçlanmadan çok daha ucuz bir maliyetle % 20 noksana karşın % 3,5 faizle alınabileceği belirtilmiştir. Bu noktada düşük faizden istifade edilerek borçlanılacak bedelin arttırılması ve ilk borçlanmanın da yeni borçlanmadan karşılanması düşünceleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede alınacak 5 milyon sterlinlik krediye ilaveten bir 3 milyon sterlinin daha alınarak, toplam 8 milyon sterlin kredi alınması ve bu

1127 Blaisdell, s. 32.; Du Velay, s. 82.; Faruk Yılmaz, "Sonuçları Açısından Osmanlı Dış Borçları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren), Cilt: III, , Ankara, 1999, s. 415.

bedelin 3 milyonunun ilk borçlanmaya ve Mısır vergisinin ise tümüyle yeni borçlanmaya tahsis edilmesi düşünülmüştür. Böylelikle borcun alacaklısı ve türü de teke indirilmiş ve % 3,5 faiz ile Hazine'nin yılda 20 – 25.000 kese menfaat elde etmesi sağlanmış olacaktır. Fakat Lord Palmerston'un 8 milyon sterlinlik büyük bir borçlanmanın parlamentoda yaratacağı tepkiler ve içereceği sakıncalara ilişkin beyanatı üzerine eski borcu yeni bir borç ile kapatacak şekilde yüklü bir borçlanma tasavvurundan vazgeçilmiştir.[1128]

1855 İstikrazı'nın gerçekleştirilmesi amacıyla ilk borçlanmada başarılı olan Durand ve Blacque, Meclis-i Vükela kararı ile Bâb-ı Âli tarafından yeniden görevlendirilmiştir. Görev kendilerine Ali Paşa tarafından yazılan 1 Mart 1855 tarihli mektup ile bildirilmiştir. Mektupta devletin yeni dış borçlanma için ihraç fiyatını alt sınır olarak % 75 olarak belirlediği fakat bu oranı % 90'a kadar çıkaracaklarına dair kendilerine güven duyulduğu belirtilmiştir. Borçlanma hususunda Musurus Paşa'ya bir talimat gönderilerek Blacque ve Durand'ın öncelikle Musurus Paşa ile müzakere etmesi, sonrasında ise borçlanılması düşünülen tutar hakkında kendilerine yeni bir talimat verilmesi uygun görülmüştür. Borçlanılması talep edilen tutar ise 1854 İstikrazı'ndan kalan 2 milyon sterline 3 milyon sterlin eklenerek toplam 5 milyon olarak belirlenmiştir. Bu noktada borçlanmanın kolaylaştırılması amacıyla yeniden müttefik devletlerin kefaletine ihtiyaç duyulmuştur. Böyle bir kefaletin hem Osmanlı Devleti'nin fedakarlık yükünü azaltacağı hem de borçlanmanın gerçekleştirilmesini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. İngiliz avam kamarasında ise Osmanlı Devleti'ne verilecek destek konusunda garantörlük, sübvansiyon ve doğrudan borç verme seçenekleri gündeme gelmiştir. 28 Temmuz 1855 tarihli The Bankers' Circular'da da yayınlanan Avam Kamarası müzakerelerinde geçmişte pek çok borçlu ülkenin borcunu inkar ettiği göz önünde bulundurulmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu bütünlüğünü koruma güdüsü nedeniyle böyle bir risk taşımadığı ve üstelik garantörlüğün müttefik devletler açısından maddi destek verebilmek adına en kolay seçenek olduğu tasavvur olunmuştur. Garantörlüğün seçilmesinin ardından bir sonraki adımda bu garantörlüğün müşterek mi yoksa müstakil mi olacağı seçeneği ortaya konulmuştur. Müstakil garantörlük finansal açıdan bakıldığında sözleşmeden kaynaklanacak tüm olası anlaşmazlıkların önüne geçecektir. Bununla birlikte her bir piyasa için ayrı olarak hazırlanmış tahviller açısından her iki ülke kendi piyasasında ayrı yükümlülükler üstlenecektir. Fakat tüm finansal konularda ayrımlar bu denli belirgin olamayabilecektir.

1128 BOA., İ. MMS. 5 – 167., 23 Haziran 1855, (7 Şevval 1271).

Bu noktada Fransa ve İngiltere tarafından garanti edilmiş istikraz faizinin ve amortismanın da Osmanlı Devleti tarafından ödenmemesi durumu ortaya çıkmaktadır. Zira bu masraflar yetersiz kaynaklarına rağmen Osmanlı Devleti'ne yıkılırsa sözleşmenin gerekliliklerini kim yerine getirecektir? Fakat nihayetinde uzak ihtimaller Osmanlı Devleti'ne verilecek borca garantörlük yapmanın reddinden doğacak zorlukları dengeleyebilmektedir. Sübvansiyon (karşılıksız destek) konusunda gelindiğinde ise 1792 – 1815 döneminde yabancı uluslara toplamda 57.234.152 sterlin 14 shilling destek verilmiştir. Sonuçları açısından incelendiğinde bu meblağ, tam anlamıyla kamu kaynaklarının israfı anlamına gelmektedir. Son seçenek ise doğrudan borç verme olmuştur. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirme konusunda kesin bir kanaat olmasına karşın borç verilecek meblağın halktan nasıl tahsil edileceği sıkıntı yaratmıştır. Devlet idaresini elinde tutanların, halkın devletten gelen bu talebe ne kadar süre olumlu yanıt verebileceğini iyi değerlendirmesi gereklidir. Eğer mevcut savaş, borçlanarak finanse edilecekse bu durum borçlanma sisteminin de muhafazası anlamına gelir. İngiltere Devleti'nin muazzam gücü I. Napolyon'a karşı verilen savaşlarda kendi iç kaynaklarıyla başarılı bir şekilde savaşı gerçekleştirmiş iken Kırım Savaşı'nın İngiltere'ye olan maliyeti son derece fazla olmuştur. Savaşın başında 233 milyon sterlin olan toplam borç stoku 770 milyon sterline yükselmiştir. Kıta Avrupası devletleri ile kurulan ittifaklar çerçevesinde gerçekleştirilen tüm savaşlarda İngiltere finansal gücü ile de destek sağlamak zorunda kalmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta, Osmanlı Devleti tarafından teklif edilen teminattır. Osmanlı Devleti'nin zenginlikleri kimseyi aldatmasın, finansal anlamda tükenmiş durumdadır. Devlet, Mısır vergisinin 3 milyon sterlinlik ilk borçlanmadan yapılacak % 6 faiz (180.000 sterlin) ve % 1 amortisman (30.000 sterlin) ödemesinden arda kalan 72 bin sterlin ile 100.000 sterlin değerindeki İzmir gümrüğü ile 80 bin sterlin değerindeki Suriye gümrüğünü teminat olarak teklif etmektedir. Yapılacak yeni borçlanmada % 4 faiz oranı ve % 1 amortisman ile ödenmesi gereken tutar 250 bin sterlin olacaktır. Önemli olan, bu tutarı borç olarak aktarmasının ardından kendi mali yapısını nasıl sürdürecek olduğudur. Zira 1832 yılında Fransa ve Rusya ile birlikte Yunanistan'a garantör olan İngiltere, Yunanistan'ın borçlarının büyük bir kısmını ödememesi nedeniyle yıllık 47.637 sterlinlik bir maliyete katlanmak zorunda kalmıştır. Fransa Devleti'nin tercihi ise 1832 Yunanistan borçlanması örneğinin aksine müştereken kurulacak bir garantörlükten yanadır. Borç alınacak meblağın sarfında, ilk borçlanmadaki tetkikat kaidesinin devam ettirilmesi uygun görülmüştür. Mısır vergisinin 30 milyon kuruşluk kıs-

mının teminatı altında istikraz hususunda İngiltere elçisi ve Fransa maslahatgüzarı ile gerçekleştirilen mülakatta; İngiltere'de halk oylaması yapılacağı Fransa'da ise böyle bir oylamaya girişilmeyeceği belirtilmiştir. Nihayetinde 27 Haziran 1855'te imzalanan antlaşma ile garantinin müşterek olması kararlaştırılmıştır. Blacque ve Durand'dan, ilk borçlanmada Paris halkına daha az hisse ayrılması nedeniyle meydana gelen şikâyetlerin mümkün olduğunca azaltılacak şekilde davranılması istenmiştir. Bunun için Musurus Paşa'ya da ayrı bir talimat gönderilmiştir.[1129]

14 Temmuz 1855 tarihiyle Musurus Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen arizada İngiltere hükümetini temsilen Aleksandr Spearman ile gerçekleştirilen müzakere sonucunda İngiltere kabinesinin görüşü çerçevesinde istikrazın en yüksek fiyat verene müzayede usulü ile ihale olunması, böylelikle müzayede yapılmadan ihale edilmesi durumunda Osmanlı Hazinesi tarafından sarraflara verilmesi gerekecek komisyondan kurtulunacağı bildirilmiştir. Bununla birlikte Spearman ile yapılan görüşmelere göre, borç tahvillerinin basımının, sarraflar yerine Bank of England tarafından gerçekleştirilmesi sayesinde Hazine-i Celile, sahte tahvillerden doğacak zarardan da korunmuş olacaktır. Zira tahvil sahtekarlığı durumunda İngiltere Bankası, İngiltere Devleti'nin evrak-ı nakdiyesinde olduğu gibi sorumluluğu üzerine alacak ve ödeme yapmaya mecbur olacaktır. Oysaki böyle bir garantörlük durumunu sarraflarda bulmak çok zordur. İkinci olarak istikrazın anapara ve faizine mahsuben ödenecek meblağ, İngiltere Bankası gibi güvenli bir yerde muhafaza edilecektir. Üçüncü olarak bu muhafaza karşısında Osmanlı Devleti'nin ödeyeceği vergi, İngiltere Devleti için geçerli olan tutarla aynı olacak dolayısıyla sarraflara verilecek tutardan daha düşük olacaktır. Bu görüşler Osmanlı Devleti tarafından da yerinde bulunarak kabul edilmiştir.[1130] 8 Eylül 1855 tarihiyle yine Musurus Paşa tarafından gönderilen arizada ise borçlanma ile elde edilecek meblağın altın olarak tahsil edilmesinin sadece nakliye masrafı ve güvenlik yönleriyle menfaat sağlamayacağı aynı zamanda devletin İstanbul Borsası üzerindeki etkinliğini artacağı ve kaimenin değerinin borsada belirlenmesinde etkili olacağı ifade edilmiştir. Böylece kaimenin itibarı artacak ve kaime üzerinde murabahacıların da etkisi kırılmış olacaktır.[1131]

1129 BOA., HR. TO. 419 – 31., lef. 1., 1 Mart 1855, (11 Cemaziye'l-ahir 1271).; BOA., İ. MMS. 5 – 162., 28 Mayıs 1855, (11 Ramazan 1271).; The Bankers' Circular, 28 Temmuz 1855, ss. 56 – 58.; Anderson, s. 55.

1130 BOA., İ. HR. 122 – 6112, 14 Temmuz 1855, (28 Şevval 1271).; BOA., İ. HR. 122 – 6117, 27 Temmuz 1855, (12 Zilkade 1271).

1131 BOA., İ. HR. 124 – 6208, 30 Eylül 1855, (18 Muharrem 1272).

1855 İstikrazı'na aracılık etmek üzere teklif veren N. M. Rothschild & Sons ve Palmer, Mackillop, Dent & Co. isimli kuruluşlardan N. M. Rothschild & Sons 2 sterlin daha düşük fiyat teklif etmesi nedeniyle kabul edilmiştir. 5 milyon sterlinlik ikinci borçlanma; % 4 faiz ve % 102 5/8 yani 102 sterlin 12 şilin 6 penny üzerinden gerçekleşmiştir. Anlaşma gereğince borçlanılan meblağ, Bank of England tarafından bloke edilecek ve devletlerin onaylanmasının ardından Osmanlı Hazinesi'ne havale edilecektir.[1132] İngiltere ve Fransa hükümetlerinin müşterek garantilerini ihtiva eden 27 Haziran 1855 tarihli anlaşmanın metni, temel hatlarıyla şu şekildedir:[1133]

- Fransa İmparatoru ve İngiltere Kraliçesi, Fransa ve İngiltere parlamentolarının onayı çerçevesinde Osmanlı Devleti ile imzalanacak 5 milyon sterlinlik istikrazın faizini ve amortismanını teminat altına almayı müştereken taahhüt eder.
- İstikrazın yıllık faizi % 4'tür. Osmanlı Devleti faizden ayrı olarak 5 milyon sterlin anapara üzerinden % 1 oranında amortisman ödeyecektir.
- Ödemeler her yılın 25 Haziran ve 25 Aralık tarihlerinde yılda iki taksit üzerinden yapılacaktır.
- İstikrazın faiz ve amortismanı Osmanlı Devleti'nin umumi varidatından ve Mısır vergisinin ilk borçlanmaya tahsis edilen miktarından geriye kalan meblağ ile İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirlerinden ödenecektir.

Borca karşılık olarak 27 Haziran 1855'te verilen teminat, Mısır vergisinden serbest kalan 1,8 milyon frank, İzmir gümrük hasılatı olan 2,5 milyon frank ve Suriye gümrük hasılatı olan 2 milyon franktan meydana gelmektedir. Mısır vergisinden serbest kalan tutar olan 1,8 milyon frank, Mısır vergisinin 1854 İstikrazı için teminat gösterilen kısmından arda kalan meblağdan oluşmaktadır. Toplam teminat tutarı ise 6,3 milyon franktır. Müttefik devletler bu borçlanmayla kendilerinden silah ve mühimmat alınmasını da zorunlu kılmıştır. Bu durum hem bütçe açıklarından müzdarip hem de Kırım Savaşı ve bu çerçevede Batı ile geliştirilen ilişkiler çerçevesinde tüketim alışkanlıkları değişmiş olan Osmanlı Devleti açısından oldukça zorlayıcı olmuştur. Zira yeni tüketim biçimi kendisini ordunun iaşesinde de göstermiş, eski usulden çıkılarak günde üç öğün yemek verilmesi zorunlu görülmüştür.[1134]

1855 İstikrazı'nın, istikraz sözleşmesinin altıncı maddesi gereğince belirlenen tahsilat planına göre toplamda tahsil edilecek olan 5.131.250 sterlinin %10'u hemen sözleşmenin imzalanmasını müteakiben 22 Ağustos'ta, % 70'lik

1132 BOA., İ. HR. 126 – 6369, 17 Aralık 1855, (7 Rebiü'l-ahir 1272).; Akar ve Al, s. 11.
1133 Du Velay, s. 83.; **The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 31219, 1854.; **The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 31933, 1854.
1134 Kazgan, Osmanlı'da, s. 132.

kısmı olan 3,5 milyon sterlin 1856 yılı girmeden teslim edilecektir. Kalan meblağ ise 1856 yılının Ocak ayı sona ermeden teslim edilmiş olacaktır.[1135]

Musurus Paşa ile Rothschild arasında 20 Ağustos 1855 tarihinde imzalanan 1855 İstikrazı'nın altı aylık faiz ve amortisman ödemeleri, her sene Haziran ve Aralık aylarının 25'inde Londra Bankası'na ödenecektir. Borçlanma, İngiltere ve Fransa devletlerinin kefaleti ile gerçekleştiğinden Osmanlı tahvilleri Avrupa borsalarında daha fazla rağbet görmüş ve % 102,625'lik bir ihraç fiyatı ile gerçekleşmiştir. Bu yüzden ele geçen tutar 5.644.375 Osmanlı altını olmuştur. Bu meblağın 49.263 sterlini ilk taksit ve 2.500 sterlini komisyon olarak ayrıldıktan sonra kalan kısmı savaş masraflarına sarf edilmiştir.[1136] 1855 İstikrazı'ndan Hazine'ye nakden teslim edilen ve poliçe keşide edilmek suretiyle yapılan ödemelerin harcama kalemlerine tahsisi Tablo 76'da gösterilmektedir. Buna göre Hazine'ye nakden giren meblağ 472 milyon kuruştur. Bunun yarısından daha fazlası, Nizamiye Hazinesi'ne tahsis edilmiştir. Tersâne-i Âmire ve olağanüstü harcamalar için Maliye Hazinesi'ne aktarılan tutar ise 176,5 milyon kuruştur. 78,7 milyon kuruş ise poliçe keşide edilmek suretiyle havale edilmiştir. Nizamiye Hazinesi, orduların temel idare hazinesi olduğundan gerçekleştirilen tahsisatın büyük bölümü bu hazineye aktarılmıştır. Havalelerin poliçe ile gerçekleştirilmesi nedeniyle devlet, 6,5 milyon kuruşluk bir faiz ödemesi gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

Tablo 76: 1855 İstikrazı'nın Harcama Kalemlerine Tahsisi

	Harcama kalemleri	**Sterlin**	**Kuruş**
Hazine'ye Nakit Giren	Tersâne-i Âmire	721.332	90.192.912
	Nizamiye Hazinesi	2.113.137	269.296.332
	Tophâne-i Âmire	197.958	26.240.040
	Fevkalade Harcamalar için Maliye Hazinesi	672.575	86.487.324
	Toplam	3.705.000	472.216.606
Poliçe Keşide Edilen	Tersâne-i Âmire	154.175	20.181.691
	Nizamiye Hazinesi	279.255	37.542.103
	Tophâne-i Âmire	84.830	11.481.463
	Faiz Ödemeleri	49.264	6.478.809
	Silah (Karabina) Alımı	24.502	3.012.562
	Toplam	592.025	78.696.628
Genel Toplam		**4.297.025**	**550.913.234**

Kaynak: BOA., MAD., Defter No: 11944.

1135 The Bankers' Circular, 16 Şubat 1856, s. 522.
1136 Karamursal, s. 93.; Du Velay, s. 83.; Yeniay, s. 28.

1855 İstikrazı'ndan Hazine'ye nakden teslim edilen bedelin yarısından fazlası, Nizamiye Hazinesi'ne tahsis edilmiştir. Benzeri bir durum poliçe ile keşide edilen tutar için de geçerlidir. Fevkalade harcamalar için Maliye Hazinesi'ne teslim edilen meblağ ile devletin askerî kurumları olan Tersâne-i Âmire ve Tophâne-i Âmire'ye tahsis edilen bedelden başka 6.478.809 kuruşluk bir kısım da faiz ödemelerine tahsis edilmiştir.

Sonuçta Osmanlı Devleti savaş süresince, 7.150.095 sterlini dış borçlanmadan ve 4.706.229 sterlini iç borçlanmadan olmak üzere toplam 11.856.324 sterlinin Hazine'ye girmesini sağlamıştır. Fakat gerçekleştirilen tahsilat sadece savaş harcamalarının finanse edilmesi ile sınırlı kalmamış iç ve dış borçlanmalar, savaşın Osmanlı maliye üzerinde gerçekleştirdiği tahribat neticesinde ortaya çıkan bütçe açığını kapatmaya yetmemiş, hükümet aynı yıl içerisinde bir dizi tahvil ve hazine senedi basmak gibi ilave tedbirler almak yoluna gitmiştir. Esham-ı cedide adlı % 6 faiz ve % 2 itfa bedelli tahviller, tahvilat-ı mümtaze adlı 10 yıl vadeli % 6 faizli hazine bonoları ve özellikle de % 6 faizli ve değişik vadeli sergi adı verilen tahviller aynı yıl içinde ortaya çıkmıştır.[1137]

Kırım Savaşı ayrıca Osmanlı gümüş para sistemine de büyük etki yapmıştır. Rusya'dan gümüş ithali bir müddet için de olsa kesilince Osmanlı Devleti, gümüş paraların ayarını düşürmek zorunda kalmıştır. Zaten kâğıt kaimelerle alt üst olan para sistemi, bu defa hem kâğıt hem madeni para olarak İngiliz ve Fransız paralarının içeride tedavüle girmesiyle Osmanlı Devleti'nin senyoraj hakkının zedelenmesinin etkisini yaşamıştır. Bunun sonucu olarak ihraç edilen ve İngiliz ve Fransızların eline geçen kaimeleri ve kâğıt paraları ortadan kaldırmak için bu iki ülkeden devamlı dış borç almak zorunluluğu ortaya çıkmıştır.[1138]

Osmanlı Devleti özelinde Kırım Savaşı nedeniyle alınan 1854 ve 1855 istikrazları yeni bir reform programının gerçekleştirileceğine dair bir taahhüt ile birlikte Osmanlı Bankası'nın oluşturulmasını miras bırakmıştır. İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Lord Stratford Canning'in eseri olarak adledilen bu reform programı kendisini, 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile gerçekleştirmiştir. Ferman; birçok diğer maddenin yanı sıra devletin modernleştirilmesini ve yabancılara mülkiyet hakkı tanınmasını vadetmekle birlikte takip eden dönemde Batılı devletlerin taleplerinin resmi çerçevesini de teşkil etmiştir.[1139]

1137 Yerasimos, s. 695.; Akyıldız, Osmanlı Devleti'nin, s. 18.; Açba, s. 43.

1138 Natalya Ulçenko ve Gülten Kazgan. **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, çev. Hakan Aksoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 39.

1139 Emine Kıray, **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 30.

Geniş ölçekli olarak ele alındığında savaş, bölgedeki borçlanma gereksinimlerine yön vermiştir. Ülkelerin pek çoğu ihtiyat amaçlı savaş tedarikatı üzerine borçlanma girişimlerinde bulunmuştur. İttifak bağları ülkelerin izledikleri siyasetlerle birlikte İngiltere ve Fransa'nın şekillendirdiği Avrupa kamuoyu çerçevesinde müttefiklik bağlarını da zorlamıştır. Bunun en açık örneklerinden bir tanesini Prusya yaşamıştır. Akrabalık bağı ve kendince uzun vadeli siyasi çıkarları bulunduğu Rusya ile bozuşmak istemeyen Prusya, Kırım Savaşı'nda tarafsızlık politikasını devam ettirmek zorunda kalmakla birlikte 30 milyon Tayler tutarındaki borç girişiminin Rusya ile beraber olmamak kaydıyla sağlanması şartını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca daha önce Rusya'nın Belçika'dan aldığı silahları, Prusya üzerinden geçirerek nakletmesi üzerine İngiltere ve Fransa devletlerinin Prusya üzerinde uyguladıkları siyasi baskılar sonucunda Prusya bundan böyle silah alımlarını kendisi üzerinden gerçekleştiremeyeceğini Rusya'ya bildirmek durumunda kalmıştır.[1140] Bununla birlikte İngiltere ve Fransa devletlerinin de desteği ile Veliüddin Paşa, Paris'te bulunan Flemenk Bakan ile görüşerek Rusya'nın Flemenk Devleti ile olan borç sözleşmesinin gerçekleşmesini de engellenmeye çalışılmıştır. Bu anlamda müttefik devletler Rusya'yı askerî seçeneğin yanı sıra finansal anlamda da köşeye sıkıştırmaya çalışmıştır.[1141]

7.3.3. Gözetim Komisyonları

Kırım Savaşı nedeniyle gerçekleştirilen dış borçlanmalardan ilki, müttefik devletlerinin sözlü desteği ve ikincisi ise borcun faizine olan garantörlükleri sayesinde alınabilmiş fakat müttefik devletler, borç olarak alınan meblağın savaş masraflarına harcandığını kontrol etmek üzere bir denetim komisyonunun kurulması konusunda Osmanlı Devleti'ne şart koşmuştur.[1142] Bu noktada Osmanlı Devleti'ni en fazla zorlayan husus, müttefik devletlerin kefalet konusundaki isteksiz ve yer yer ihtilaflı tavırları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne verilecek borcun esas gerekli görülen yerlere harcanması konusunda Osmanlı Devleti üzerinde kurmak istedikleri denetim mekanizmasına karşılık Osmanlı Devleti'nin gösterdiği reaksiyon olmuştur. Gerek İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Clarendon ve gerekse Fransa Dışişleri Bakanı Edouard Thouvenel ile gerçekleştirilen görüşmelerde öncelikli husus, borç alınacak meblağın savaşla ilgili masraflara harcanacağı konusunda Osmanlı Devleti tarafından teminat verilmesi olmuştur. Paris Sefiri Rıfat Veliüddin Paşa tarafından 30 Haziran

1140 BOA., İ. HR. 109 – 5348., lef. 10., 5 Haziran 1854, (9 Ramazan 1270).
1141 BOA., İ. HR. 112 – 5466, lef. 20, 5 Temmuz 1854, (9 Şevval 1270).
1142 Al, Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi, s. 98.

1854 (4 Şevval 1270) tarihinde gönderilen mektupta Fransa Dışişleri Bakanı tarafından verilen davette istikraz konusunun konuşulduğu ve Fransa Devleti tarafından kefalet ve aracılık işlevinin yerine getirilmesinin öncelikli konu olarak düşünülmesine karşın Osmanlı Devleti tarafından hem Fransa Devleti'ne hem de sermaye sahiplerine güven verecek şekilde bir teminat gösterilmesinin istendiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede Blacque ve Durand'a da birer talimat verilebilecek olmakla birlikte sermaye sahiplerinin İzmir ve Şam gümrükleri gibi maddi bir kefalet olmaksızın Osmanlı Devleti'nin borçlanma senetlerine rağbet göstermeyecekleri ve hatta bu gümrükler kefalet olarak gösterilse bile ikna edilememeleri durumunda gümrük gelirlerinin tahsil edilememe riskini öne sürerek, İngiltere ve Fransa devletlerinin resmi kefaletini talep edebilecekleri bildirilmiştir. Böyle bir durumda istikraz olunacak akçenin israf edilmemesine ve savaş nedeniyle gerekli görülen yerlere harcanmasına dikkat ve nezaret etmek üzere bir komisyonun teşkil edilmesinin teminat ve güven sorununu ortadan kaldıracağı belirtilmiştir. Bu komisyon, Fransa ve İngiltere devletleri ile Osmanlı Devleti tarafından uygun görülen ve geçici suretle tayin edilecek memurların görevlendirilmesiyle oluşturulacaktır. Thouvenel böyle bir komisyonun oluşturulmasının, borçlanmanın gerçekleşmesine de kolaylık sağlayacağı gibi borç olarak alınacak meblağın gerekli yerlere harcanması vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacaktır demişse de bu ifade Namık Paşa tarafından olumlu karşılanmamıştır. Veliüddin Paşa, Fransız Dışişleri Bakanı'nın tedirginliklerini gidermek maksadıyla Nizamiye Hazinesi ile Maliye Hazinesi'nin gelir ve harcama kalemlerinin işlerliği açısından birbirinden farklı olup, alınacak borcun savaş masrafları haricinde kullanılamayacağını bildirmiş ve komisyon oluşumuna ilişkin olarak gelen tekliflerin devletin kendisine karşı bir güvensizlik olarak algılanacağını ifade etmiştir.[1143] Musurus Paşa tarafından Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda; alınacak istikrazın harcanmasına nezaret etmek üzere bir komisyon kurulması yerine daha önce Fransa'dan alınan ve 1854 İstikrazı'ndan mahsup edilen 10 milyon frankta olduğu gibi teslimatın taksit taksit belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmesi veya geçici süre ile istikrazın belirli bir kısmına el konulmasının devletin şanına daha yakışır seçenekler olacağı ifade edilmiştir.[1144]

1143 BOA., İ. HR. 112 – 5466.,lef. 9., lef. 22 ve lef 23., 30 Haziran – 5 Temmuz 1854, (4 – 9 Şevval 1270).

1144 BOA., HR. TO. 52 – 78., 13 Temmuz 1854.; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 211.

7.3.3.1. 1854 Gözetim Komisyonu

Komisyon meselesinin gündeme getirilmesinde İngiltere'nin İstanbul sefiri bulunan Lord Stratford de Redcliff'in kredinin kullanımı konusunda İstanbul'da dönen entrikalardan etkilenerek borçlanma işinin kontrol altında tutulmasına yönelik planları etkili olmuş ve Redcliff'in planına bağlı olarak hükümetten bağımsız bir komisyonun teşkil edilmesi yapılan tartışmalar sonucunda kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti ilk defa karşılaştığı böyle bir denetim mekanizmasına direniş göstermiş olmasına rağmen komisyonun teşkiline ilişkin planı kabul etmek zorunda kalmıştır.[1145]

16 Eylül 1854 tarihinde sahilhanede teşkil edilen Meclis-i Mahsus'ta istikraz olunacak meblağın harcama kalemlerine tahsisi hususunda bir komisyonun oluşturulması değerlendirilmiştir. Harcamalar, birisi komisyon reisi olmak üzere Osmanlı azasından üç kişi ve ikisi de ecnebi olan beş kişilik bir komisyon vasıtasıyla kararlaştırılacaktır. Osmanlı teb'asından olan azalar, Bâb-ı Âli'den görevlendirilecek ve ecnebi azalar ise İngiltere ve Fransa teb'alarından olmak üzere sefaretler tarafından tayin edilecektir. Teşkil olunan Meclis-i Mahsus'ta komisyonda İngiltere ve Fransa Devleti teb'asından azalar görevlendirilmesinin Osmanlı Devleti ile müttefik devletler arasında var olan ittifaktan kaynaklandığı, bundan uygunsuz bir müdahale görüşünün çıkarılmaması gerektiği de belirtilmiştir. İstikraz ile alınan meblağ, tümüyle savaşla ilgili alanlara harcanacağından komisyonun rızası ve izni olmaksızın hiçbir yere ödeme yapılmayacaktır. Komisyonun işleyişi bağlamında sadece iki Osmanlı aza ile bir de ecnebi azanın varlığı durumunda komisyon karar verme yetkisine sahip olacaktır. Komisyonun işlerine destek vermek üzere bir de katip görevlendirilecektir. Toplanabilmeleri amacıyla komisyona uygun bir yer tahsis edilecektir. Azadan bir veyahut iki kişinin toplantılara katılmaması halinde ihtilaf meydana geldiğinde herkesin görüşü alınmadan herhangi bir karar verilmeyecektir. Tüm azaların bulunması durumunda Osmanlı azasından birisinin görüşü diğer bir azanın görüşüne aykırı olursa çoğunluğun görüşüne başvurulacaktır. Meydana gelen ihtilaf, Osmanlı ile ecnebi azalar arasında olması durumunda ecnebi azalar durumu sefaretlerine iletmeye ve sefaretler de kendi görüşlerini, komisyona ve Bâb-ı Âli'ye bildirmeye yetkili olacaklardır. Sefaretlerin görüşlerinin bildirilebilmesi amacıyla alınacak karar tehir edilebilecektir. Ecnebi azanın görüş ve mütalaası tasdik edilmediği takdirde Osmanlı azanın oyları onlara tercih olunacaktır. Komisyon, aldığı

1145 Akar ve Al, s. 13.; Anderson, s. 53.

kararlarda gerek Bâb-ı Âli'nin ve gerekse Maliye Nezareti'nin etkisi altında kalmayacaktır. Bununla birlikte Maliye Nezareti, komisyonun bütün faaliyetleri hakkında bilgilendirilecektir. İstikraz akçesinin komisyon kararları üzere tahsis ve sarfını tahkik etmek üzere bazı memurlar da görevlendirilecektir. Seraskerlik, Tophâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire gibi borç alınacak meblağın sarf edileceği kurumlardan bu komisyona birer memurun tayini mecliste mülahaza olunmuş olmakla birlikte geçici olarak komisyonda bulunmamaları ya da gereksiz yere daimi azalıkla iştigal etmemeleri kararlaştırılmıştır.[1146]

İstikraz olunan meblağın savaşla ilgili işlere harcandığına nezaret etmek üzere oluşturulan komisyona, eski Masarifat Nezareti dairesi tahsis edilmiştir. Oluşturulan komisyonda Meclis-i Vâlâ azasından Mehmed Efendi, Bâb-ı Âli'den Kabuli Efendi, Hazine-i Celile'den Masarifat Muhasebecisi Raşid Efendi görevlendirilmiş ve komisyon reisliği ise Mehmed Bey'in uhdesine verilmiştir. Müttefik ülkelerin temsilcileri olarak ise İngiliz konsolosluğu tarafından Revelaky ve Fransız konsolosluğu tarafından ise David Glavany görevlendirilmiştir. Komisyon işlerinin tahriri için bir de katip görevlendirilmiştir.[1147] Fakat sonradan Mehmed Bey'in diğer memuriyeti gereğince kendisinden vazgeçilmek zorunda kalınmış ve yerine Avrupa usulünce maliye ve hesap işlerine yatkın ve yabancı dil bilen Aydın Kaymakamı Kani Paşa'nın görevlendirilmesine karar verilmiştir.[1148] 1854 İstikrazı dahilinde gerçekleştirilen 3 milyon sterlinlik borçlanmadan masraf, kesinti ve diğer harcamalar çıkarıldıktan sonra kalan meblağ, Galata bankerlerinin beklentilerini boşa çıkaracak şekilde farklı kurlardan kuruşa çevrilmiş ve 259.660.000 kuruş hasılat sağlanmıştır. Komisyonun denetimine bağlı olarak 1854 İstikrazı ile elde edilen tutarın harcama kalemlerine tahsisinin gösterildiği Tablo 77'den de görülebildiği üzere hükümet, bu tutardan 239.463.500 kuruş talep etmiş fakat gözetim komisyonu 205.053.000 kuruşun savaş masrafları için harcanmasına onay vermiştir.[1149]

1146 BOA., İ. MMS. 2 – 76., 20 Eylül 1854, (27 Zilhicce 1270).
1147 BOA., A. MKT. NZD. 162 – 72., 1271., Anderson, s. 53.
1148 BOA., İ. DH. 331 – 21588., 25 Ekim 1855, (13 Safer 1272).
1149 Akar ve Al, s. 16.

Tablo 77: Komisyon Onayı Çerçevesinde 1854 İstikrazı'ndan Yapılan Harcamalar

Harcama Kalemleri	**Talep Edilen**	**Onaylanan**
Kırım Ordusu	11.727.000	11.727.000
Rumeli Ordusu	41.771.500	36.488.500
Rumeli Ordusu'ndan Kırım'a giden askerlere	20.316.000	20.316.000
Anadolu Ordusu	25.127.500	11.000.000
Batum Ordusu	13.200.000	5.700.000
Hassa Ordusu	60.000	60.000
Muvazzaf askerler	2.500.000	2.500.000
Müttefik ordu ve donanmalar	7.600.000	7.600.000
Nizamiye Hazinesi'ne verilen	30.000.000	22.500.000
Maliye Hazinesi'ne verilen	18.297.000	18.297.000
Tersâne-i Âmire Hazinesi'ne verilen	8.367.500	8.367.500
Tophâne-i Âmire'ye verilen	12.127.500	12.127.500
Banka müesseslerine verilen	14.062.500	14.062.500
Revelaky'ye verilen	500.000	500.000
Barut bedeli	2.290.000	2.290.000
Cephe dışı birikmiş tayınat ve maaş ödemeleri	1.581.000	1.581.000
Diğer	1.396.000	321.000
Komisyonun Teşkilinden Önce		
Kırım Ordusu	1.000.000	1.000.000
Rumeli Ordusu	5.000.000	5.000.000
Anadolu Ordusu	2.500.000	2.500.000
Nizamiye Hazinesi	5.000.000	5.000.000
Maliye Hazinesi	10.000.000	10.000.000
Tophâne-i Âmire Hazinesi	2.500.000	2.500.000
Tersâne-i Âmire Hazinesi	2.500.000	2.500.000
TOPLAM	**239.463.500**	**205.053.000**

Kaynak: BOA., İ. MMS. 4 – 133., 20 Şubat 1855, (2 Cemaziye'l-ahir 1271), (Tablo, ordulara yönelik kaynak tahsisatı çerçevesinde düzenlenmiştir)

Komisyon kendisinden talep edilen meblağın belirli bir kısmına onay verebildiği gibi askerler için Filibe'de imal olunan ayakkabı bedeli için talep edilen 1.075.000 kuruşa da onay vermemiştir. Ordulara ve lojistik kaynaklara yapılan harcamalar, ilgili hazineler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Kırım Ordusu'ndan Sivastopol'de bulunan askerler için gerçekleştirilecek maaş ve ta-

yınat harcamaları, Nizamiye Hazinesi vasıtasıyla gerçekleştirilmekle birlikte Rumeli Ordusu için gerçekleştirilecek harcamalar daha önce Halil Bezirgân'a çekilen poliçelere mahsuben yapılmıştır. Bununla birlikte komisyonun teşkil edilmesinden önce gerçekleştirilen harcamaların mahsubu da komisyon onayı ve gözetimiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen tahsisatın önemli bir bölümü de geçmiş yıllar harcamalarına yönelik olarak yapılmıştır.

7.3.3.2. 1855 Gözetim Komisyonu

Müttefik devletlerin garantörlüğü olmadan borçlanamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, müttefik devletler tarafından alınacak borca garanti verilmesi halinde yapılacak harcamaların 1854 Borçlanması'nda olduğu gibi oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla denetlenmesi hususunu, borçlanma girişimlerine başlamadan önce beyan etmiştir.[1150] Özellikle İngiltere Devleti, kredinin kefaleti ile ilgili olarak yapılacak anlaşmaya, harcamaların kontrolüne ilişkin bir madde konulması hususunda ısrar ederken, Osmanlı Devleti'nin İngiltere Sefiri Kostaki Musurus Paşa bu gibi tahkik ve teftiş maddesinin Osmanlı Devleti'nin itibarına dokunacağı gerekçesiyle anlaşma metnine dahil edilmemesine çaba göstermiştir. Bu anlaşmazlık, Osmanlı hükümetinin, harcamalarının takibine ilişkin bir talimatname hazırlanacağına dair taahhütte bulunması ile giderilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti açısından bazı sakıncalar doğurabileceği gerekçesiyle İngilizler tarafından borç anlaşmasına ilave edilmek istenmesine karşın gayri resmi olarak oluşturulması taahhüt edilen komisyonun faaliyet ve yetkilerinin sınırları, bir talimat ile belirlenmiştir. Bunun için müttefik devlet sefaretleri tarafından bir layiha düzenlenerek, Bâb-ı Âli'ye verilmiştir. İstikraz akçesinin savaş masraflarına harcanması taraflarca kararlaştırılmış olmakla birlikte layihada Osmanlı Devleti'nin şanına dokunan noktalar bulunduğundan, Bâb-ı Âli tarafından yeni bir layiha kaleme alınarak sefaretlere bildirilmiştir. Bunun üzerine sefaretler tarafından Osmanlı Devleti'nin talepleri çerçevesinde yeniden bir layiha oluşturulmuştur. İşlerin aksamaması ve buna bağlı olarak Hazine'nin ve dolayısıyla orduların daha fazla müşkülata düşmesinin önüne geçilmesi amacıyla komisyonun teşkil amacını oluşturan, tetkikat kaidesine bağlı kalınarak sefaretler tarafından oluşturulan layiha kabul edilmiş fakat belirli yanlış anlamaların önüne geçilmesi amacıyla layihada bulunan maddelere bazı noktalarda açıklamalar getirilmiştir. Gözetim Komisyonu'nun yetki alanına ilişkin karşılıklı anlaşmazlıklar nedeniyle komisyon ancak 14 Ocak 1856 tarihinde oluşturulabilmiştir.

1150 Akar ve Al, s. 18.

6 Şubat 1856 tarihine gelindiğinde 1855 İstikrazı'ndan Osmanlı Devleti'ne 1.891.919 sterlin nakledilebilmiştir. Söz konusu nakliyat Tablo 78'de verilmiştir.[1151] Tablodan da görülebildiği üzere 12 parça halinde gerçekleştirilen toplam 1.891.919 sterlin değerindeki nakliyattan 900.000 sterlini doğrudan Osmanlı Devleti'ne aktarılmak üzere İngiltere Savaş Bakanlığı'na sevk edilmiştir.

Tablo 78: 6 Şubat 1856 Tarihine Kadar Para Sevkiyatı

Tarih	Tahsisat Kalemleri	Sterlin	Shilling
25 Ağustos – 15 Eylül 1855	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanı'na nakledilen meblağ	500.000	-
21 Eylül 1855	Rothschild & Sons'a yapılan ödeme	283.169	6
1 – 22 Ekim 1856	Osmanlı Devleti tarafından çekilen poliçe	320.000	-
20 – 23 Kasım 1856	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanına nakledilen meblağ	200.000	-
5 Aralık 1856	Faith buharlısı için yapılan ödeme	23.000	-
6 Aralık 1856	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanına nakledilen meblağ	100.000	-
14 Aralık 1856	Buharlı gemi ve kömür için yapılan ödeme	150.000	-
22 Aralık 1856	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanına nakledilen meblağ	100.000	-
26 Ocak 1856	Bank of England ile yöneticiye borcun yönetimi için yapılan ödeme	2.500	-
28 Ocak 1856	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanına nakledilen meblağ	100.000	-
29 Ocak 1856	Karabinalar için yapılan ödeme	13.250	-
6 Şubat 1856	Osmanlı Devleti'ne sevk edilmesi için Savaş Departmanına nakledilen meblağ	100.000	-
Toplam		1.891.919	6

Kaynak: **The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 32398, 7 Şubat 1856.

Komisyonun yetki ve denetim alanına ilişkin olarak oluşturulan layihaya göre komisyonun temel görevi, istikraz akçesinin savaş gereksinimlerine harcanmasına nezaret etmektir. Komisyon, bu görevi yerine getirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden her türlü bilgi ve belgeyi talep edebilecektir. Bu bağlam-

1151 BOA., İ. HR. 122 – 6055, 6 Temmuz 1855, (20 Şevval 1271).; BOA., İ. HR. 126 – 6356., lef. 2 ve 3., 12 Aralık 1855, (2 Rebiü'l-ahir 1272).; BOA., İ. MMS. 6 – 234, lef. 2, 3 ve 6., 17 Ocak 1856, (9 Cemaziye'l-evvel 1272).; Anderson, s. 58.;**The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 32398, 7 Şubat 1856.

da komisyon, kendisi için gerekli gördüğü bilgiyi elde etmek amacıyla istediği herkesi davet etme ve sorgulama hakkına sahip olacaktır. Savaşın meydana getirmiş olduğu harcamaların ayrıntılı bir defteri, Bâb-ı Âli tarafından komisyona takdim edilmiştir. Defterde ordularda görevli kara ve deniz askerlerinin sayısıyla birlikte redif ve gayrimuntazam askerî birliklerin sayısı, mevkileri, merkezleri ve bu askerlerin idareleri için gerekli meblağ ile birlikte bu meblağın ne kadarının devlet gelirinden ve ne kadarının ise istikraz akçesinden verileceği açık bir şekilde bildirilmiştir. Benzer şekilde nezaretler tarafından olağanüstü masraflar için her ayın belirli bir gününde takrirler komisyona iletilmek üzere Bâb-ı Âli'ye gönderilecektir. Bu takrirlerde belirtilen olağanüstü masrafların ne kadarının istikraz akçesinden karşılanacağı açık bir şekilde belirtilecektir. Komisyon, nezaretlere verilen paranın nereye harcandığını her ay icmal defteri vasıtasıyla kontrol edecektir. Komisyon kendisine takdim edilen takrirleri, muayene ve teftiş ettikten sonra ödemelerin yapılması için gerekli izin ve ruhsatları sağlayacaktır. Olağanüstü bir şekilde akçe talebini gerektiren her durum, komisyona detaylı bir şekilde bildirilecektir. Büyük ölçüde önemli olan ve siparişleri verilip, pazarlıkları ve müzayedeleri yapılan eşyaların layihaları da komisyona tebliğ edilecektir. 600.000 kuruştan yukarı olan masraflarda sipariş, satın alım ve ihalelerin belgeleri, komisyona iletilecek, komisyon itirazlarını ve görüşlerini bildirdikten sonra satın alımın sonucu netleşecektir. Komisyon bu eşyaların durumlarını, nereye gönderileceklerini ve ne şekilde kullanılmakta olduklarını tahkik edebilecektir. İstikraz sonucunda gelen paralar, Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmiş ve komisyona karşı sorumlu olan bir sandıkdara teslim edilecektir.[1152]* Sandıkdar, komisyonun izin ve emri olmadan hiçbir şekilde ödeme yapmayacaktır. Komisyon, gerekli gördükçe tüm azaları vasıtasıyla veyahut görevlendirdiği bir azası ile sandıkdarı teftiş edebilecek, istikraz olunan meblağın durumunu denetleyebilecek ve herhangi bir uygunsuzluk durumunda sandıkdarın azlini veyahut cezalandırılmasını talep edebilecektir. Komisyon, İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne nakledilecek meblağın miktarını tayin edebilecek ve gelen meblağın sandığa yerleştirilmesini tahkik ve teftiş edebilecektir. Son olarak, komisyona havale edilecek işlerin görülmesi amacıyla gerekli sayıda memur ve tercüman komisyonun maiyetine verilecektir.[1153]

1152 BOA., İ. HR. 126 – 6356., lef. 2 ve 3., 12 Aralık 1855, (2 Rebiü'l-ahir 1272).; BOA., İ. MMS. 6 – 234, lef. 2, 3 ve 6., 17 Ocak 1856, (9 Cemaziye'l-evvel 1272).

* 5 Milyon sterlin değerindeki istikraza mahsuben toplamda 5 sarraf vasıtasıyla 5 sandık içerisinde getirtilen 118.059 dirhem altın sandıkdar Hoca Bedros'a teslim edilmiştir. (Bknz. BOA., ML. MSF., Defter No: 14367)

1153

Bununla birlikte komisyonun yetki ve faaliyetlerine ilişkin verilen talimatta, bazı maddeler üzerinde yanlış anlamaların ortaya çıkmaması ve söz konusu faaliyet ve yetkilerin netleştirilmesi amacıyla bazı açıklamalar da kaleme alınan layihaya eklenmiştir. Buna göre komisyonun ilişkide olacağı devlet daireleri ile arasında herhangi bir sıkıntının meydana getirilmemesi ve bu nedenle savaş işlerinde herhangi bir gecikmenin ortaya çıkmaması amacıyla komisyonun faaliyetlerinin bürokratik açıdan ve yönetimsel anlamda uyumlaştırılması gerekli görülmüştür. Bu çerçevede Tersâne-i Âmire, Tophâne-i Âmire ve Bab-ı Seraskerî, nizamiye ve redif askerlerinin miktarları ile birlikte maaş, tayınat ve diğer masraflarını tayin ederek, bu masraflar için istikraz akçesinden alacakları akçenin bir senelik tutarını tahmin edip, aylığa taksim ile inşaat, imalat ve navlun gibi bir takım zuhurat masraflarını da ekleyerek, defterler halinde komisyona takdim edecektir. Bab-ı Seraskerî'den zahire ve eşya alımı için eyaletlere gönderilmiş olan akçelerin, eyalet defterdarları ve ordulara gönderilecek akçelerin ordu müşir ve defterdarları tarafından gönderilen defterleri konusunda komisyona bilgi verilecektir. Her bir dairenin talebi öncelikle Bâb-ı Âli vasıtasıyla komisyona geleceğinden, öncelikli tetkikat Bâb-ı Âli ve genellikle Meclis-i Vükela tarafından gerçekleştirilmiş olacaktır. Komisyon tarafından yeniden yapılacak tetkikatın zaman kaybına neden olmaması için komisyon, isteyeceği izahatı Bâb-ı Âli'den talep edebilecektir. Tüm büyük çaplı alımlar, askerî meclis marifetiyle münakasat usulü ile yapılacağından, her satın alımın layihasının ve neticesinin komisyona gönderilmesi gerekmektedir. Fakat askerî ihtiyaçların giderilmesinde gecikmeye neden olacağından, askerî harekatların zamanı önceden kestirilemeyeceğinden, orduların genellikle belirli eşyalara birden çok defa ihtiyaç duymalarından ve bu eşyaların kısa süre içerisinde yetiştirilmesi gerektiğinden bu tür işlemlerin gecikmeye neden olmaması amacıyla öncelikle tüm büyük çaplı alımlar Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tarafından gerçekleştirilecek ve satın alımlara ilişkin olarak komisyona her defasında bilgi verilecektir. Komisyon münakaşaya şahitlik etmek üzere gerekli gördüğünde tüm üyeleriyle ve gerekli gördüğünde ise görevlendirdiği bir azası ile orada bulunacaktır. Komisyon davete icabet edemediği durumlarda münakasa tehir olunamayacağından, alım gerçekleştirilecektir. Münakasa usulünün haricinde gerçekleştirilen navlun, isticar ve ücret gibi harcamaların sözleşmeleri komisyona takdim olunacaktır.[1154]

1154 BOA., İ. HR. 126 – 6356., lef. 1, 12 Aralık 1855, (2 Rebiü'l-ahir 1272).; BOA., İ. MMS. 6 – 234, lef. 2, 3 ve 6., 17 Ocak 1856, (9 Cemaziye'l-evvel 1272).

Komisyon, farklı nezaretler tarafından gerçekleştirilecek büyük miktarlı kredi taleplerinde kredi tayınlaması yapmak zorunda kalacak olmasına karşın bunu yapmak için yeterli donanıma da sahip olmadığından, asimetrik enformasyonun neden olacağı uygunsuz tahsislerin önüne geçmek amacıyla Sadaret'ten kredi taleplerine ilişkin önbilgi talebinde bulunabileceği gibi komisyonda tüm talepleri karşılayabilecek miktarda akçe de bulunmayabilecektir. Bu durumda da talepler arasında ayırım yapılması zorunlu olacaktır. Hangi kuruma ne kadar meblağın tahsis edileceği konusunda, Bâb-ı Âli'nin belirleyici olması istenmiştir. Bu çerçevede her bir daire her ay talep edecekleri akçenin miktarını ve türünü içeren bir özet pusulasını, Bâb-ı Âli'ye gönderecek ve komisyon da her ay 3 – 5 gün öncesinden elindeki akçe stokunu, Bâb-ı Âli'ye bildirecektir. Meclis-i Vükela'da her bir dairenin talebi, komisyonun mevcudu ile kıyaslanarak tahsis edilecek miktarlar Maliye Nezareti'ne bildirilecek ve Maliye Nezareti tarafından da tahsisatın ne şekilde yapılacağı komisyona iletilecektir.[1155]

Gözetim Komisyonu'nun teşkil edilmesinin ardından Hazine tarafından Tersâne, Nizamiye ve Tophâne-i Âmire'nin 12 Mart 1856 tarihine kadar tahmini bir senelik olağanüstü giderlerini içeren bir defter komisyona takdim edilmiştir. Komisyon tahsisat işlemlerini takdim edilen defterde öngörülen rakamlar üzerinden gerçekleştirmiştir. 13 Aralık 1855 – 12 Ocak 1856 arası dönem için defterde belirtilen 145.450.000 kuruşluk olağanüstü masraftan 90.064.000 kuruşunun mahsup edilmesine komisyon tarafından onay verilmiştir. 13 Ocak – 12 Mayıs 1856 arasındaki 4 aylık dönemde ise Nizamiye Hazinesi'nden ve taşra gelirlerinden olağanüstü giderler için 43.979.500 kuruş mahsup edilmiştir. Filibe ve İslimiye ile birlikte diğer 21 sancağa ait gelirler karşılığında bölgede bulunan tüccarlara borçlanılarak 1855 – 1856 malî yılına mahsuben askerî masraflara harcanan meblağ 57.300.000 ve defteri merkeze ulaşmayan diğer eyalet ve livalar için ise bu rakam 100 milyon kuruşun üzerinde olarak tahmin edilmiştir. Maliye Hazinesi'nin 13 Haziran – 12 Temmuz 1856 dönemindeki olağanüstü gideri 53.161.000 kuruş ve geliri ise 15.134.500 kuruş tahmin edilmiştir. Sonuçta ortaya 38.026.000 kuruş tutarında bir açık ortaya çıkacağı öngörülmüştür.[1156]

Avrupa'dan frank ve sterlin olarak gelen istikraz akçesinin harcanmasına yönelik olarak belirlenecek usulün tetkik ve tahkiki gözetim komisyonlarına ha-

1155 BOA., İ. HR. 127 – 6393, lef. 1, 2 ve 3., 1 Ocak 1856, (22 Rebiü'l-ahir 1272).
1156 Akar ve Al, s. 20.

vale edilmiştir. Bu noktada istikraz sandığına konulan sterlin ve frankın hangi değerler üzerinden işlem göreceği büyük bir sorun teşkil etmiştir. Komisyon tarafından Sadaret'e takdim olunan mazbatada müttefik devlet görevlileri tarafından uygulandığı gibi ödemelerin sterlin için 125 kuruş ve 20 frank değerinde olan Fransa altını için ise 100 kuruş kur değeri üzerinden gerçekleştirilmesi durumunda Hazine'nin gerek vergi ve gerek diğer tahsilatında büyük zararlar meydana geleceği ifade edilerek; Hazine tarafından gerçekleştirilecek tahsilatta bu fiyatların kullanılmasından sakınılması gerektiği beyan edilmiştir. İstikraz akçesi olarak gelen frank ve sterlinin Darphâne-i Âmire'de mecidiye altınına dönüştürülmesi durumunda 100 kuruştan daha fazla fiyat verilemeyeceğinden kaçınılmaz bir zararla da karşı karşıya kalınacaktır. Osmanlı Devleti sınırları dahilinde bulunan müttefik orduları ise kendilerine tanınan istisna üzerine kağıt paranın bulunmadığı yerlerde İngiliz sterlinini 125'er ve 20 franklık Fransız altınını ise 100'er kuruş üzerinden ve kağıt paranın bulunduğu bölgelerde ise carî fiyatlar üzerinden kullanmışlardır. İstikraz akçesinin hangi değerler üzerinden kullanılmasının uygun olacağına dair David Glavany ve Demetrius Revelaky'nin de görüşüne başvurulmuştur. David Glavany ve Demetrius Revelaky komisyonda olan müzakereleri sonucunda Fransız altının 100 kuruş yerine 110 kuruş üzerinden işlem görmesinin de Hazine-i Celile'nin zararına olacağını belirterek müttefik ordularda olduğu gibi 125 ve 100 kuruş üzerinden işlem görmesinden başka bir yol bulunamadığını ifade etmişlerdir. 21 Kasım 1854 tarihinde teşkil edilen mecliste, sterlin ile Fransız altınının devlet tarafından belirlenen fiyatı ile tedavüldeki fiyatı arasında farkın oluşması nedeniyle ortak bir usulün belirlenmesi gerekliliği ortaya koyulmuştur. Buna göre istikraz akçesinin kullanılmasında gerek gerçek değerler üzerinden işlem yapılması durumunda, gerekse müttefik ordular tarafından yapılacak işlemlerde belirlenmiş kambiyo değerleri gibi şişkin değerlerin kabul edilmesi durumunda dahi piyasada işlem gören değerler sterlin için 150 kuruş ve daha üzerine çıkmış olduğundan ilk durumda Hazine ikincisinde ise ahali ve teb'a zarar edecektir. Dolayısıyla her iki yöntem de uygun görülmemiştir. Sonuçta nakit para karşılığında sterlin alarak % 3 – 4 kâr etmekte olan murabahacıların da kambiyo üzerinden arbitraj geliri elde etmesinin önüne geçmek amacıyla istikraz vasıtasıyla gelen altınların belirli bir kısmı komisyon kararı ile Hazine tarafından evrak-ı nakdiye karşılığında satılacak ve buna mukabil ordular için gerekli erzak ve eşya alınacaktır. Ordular için nakit para gerekmesi durumunda ise istikraz sonucu gelen altınlar satılıp elde edilen kâr üzerinden iskontoları düşülerek beşlik ve altılık akçe satın alınacak ve savaş masrafları için ordulara aktarılacaktır. Böylelikle hem

kuruşun sterlin ile Fransız altını karşısında daha önceden belirlenmiş olan değeri değiştirilmemiş olacak hem de paralar gerçek değerleri üzerinden işlem gördüğü için Hazine zarardan korunmuş olacaktır. Hazine'den satılacak altınlar, Glavany ve Revelaky vasıtasıyla satılacağı için devletin satım işlemini kendisi gerçekleştirmesi durumunda tüccarın fazladan iskonto yapması engellenmiş olacaktır. Glavany ve Revelaky, muteber tüccardan oldukları için tedarik olunacak akçenin satımı da bu tüccar vasıtasıyla gerçekleştirildiğinde bu tüccar, borsadaki carî olan fiyatı bildiklerinden fazla iskonto ödenmesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Altınların satılması ve karşılığında akçe alınması işinin tüccar vasıtasıyla gerçekleştirilmiş olması komisyon tarafından da onaylanmıştır.[1157]

Kur politikası Gözetim Komisyonu'nun eleştirileri çerçevesinde 26 Ocak 1855 tarihinde yeniden gözden geçirilmiş ve sterlinin piyasada 137 kuruş üzerinden işlem gördüğü, 125 kuruş rayiç değer üzerinden alınacak evrak-ı nakdiye ile 118 kuruşluk akçe alındığında her sterlinden 7 kuruş zararın ortaya çıkacağı ve 20 milyon kuruşluk bir harcamada zararın 1,5 milyon kuruşa varacağı ifade edilmiştir. Bu şekilde kur rayici değiştikten sonra eski kur üzerinden işlem yapılarak kurun sabit tutulması imkansız görülmüş ve daha sonra tekrar gözden geçirilmek şartıyla ordular için satın alınacak erzak ve eşya bedeline karşılık eskiden olduğu gibi kaime verilmesi ve ordulara nakit olarak gönderilecek meblağın ise 1 sterlin = 125 kuruş ve frankın ise piyasa değeri üzerinden işlem görmesi kararlaştırılmıştır. İstikraz karşılığında gönderilen altından ilk etapta Rumeli Ordusu'na 60 bin, Kırım Ordusu'na 49.442, Anadolu Ordusu'na 60 bin ve Batum Ordusu'na 40 bin adet altın gönderilmiştir. Bu altınların Hazine'yi zarardan koruyacak şekilde müttefik ordu askerlerinin harcamalarında belirlenen kur değerleri üzerinden işlem görmesi fakat sonradan gönderilen altınların ise 1 sterlin = 125 kuruştan ve frankın ise sterlin değerine bağlı olarak hesaplanacak kuruş değeri üzerinden işlem görmesi kararlaştırılmıştır. Uygulamanın Rumeli, Anadolu ve Batum orduları kumandanları ile ordu defterdarlarına bildirilmesi hususunda Mektubî-i Maliye Kalemi'ne, Masarifat, Tahsilat, Sergi, Nizamiye, Tersane ve Tophâne-i Âmire muhasebeleriyle Masarif-i Harbiye Komisyonu'na ilmühaber gönderilmiştir. Fakat sterlin ve frankın piyasada daha yüksek fiyatlar üzerinden işlem görmesi nedeniyle Hazine'nin daha fazla zarara uğramasının önüne geçilmesi

1157 BOA., İ. MMS. 3 – 103., 11 Aralık 1854, (20 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 181., 20 Aralık 1854, (29 Rebiü'l-evvel 1271).; BOA., ML. MKT. Defter No: 217, s. 11., 11 Aralık 1854, (20 Rebiü'l-evvel 1271).

amacıyla 27 Ocak 1855 tarihinde sabit kur politikasından vazgeçilerek döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır.[1158]

Yerli ve yabancı görevlilerin bulunduğu gözetim komisyonları, istikrazlardan sağlanacak tutarların ülkeye getirilmesinde Galata bankerlerinin kur oyunları oynamasına fırsat vermeyerek spekülasyonları elden geldiğince önlemeye çalışmıştır.[1159] Özellikle top – tüfek satın alımı olmak üzere askerî harcamaların müttefikler tarafından organize edilmesi, Galata sarraflarının aracılık ve finansman kârı elde etmelerine de engel olmuştur.[1160]

Osmanlı Devleti, müttefik devletlerin garantörlüğü altında nominal değerinin üzerinde tahvil satabilmiş ve nominal tutarı 5 milyon sterlin olan tahvillerden 5.131.250 sterlin hasılat elde etmiştir. 1855 İstikrazı ile elde edilen tutar, kredi sözleşmesine uygun şekilde savaş masraflarına tahsis edilmiştir. 1855 Gözetim Komisyonu görevini 16 Temmuz 1856 tarihi itibariyle tamamlamıştır. Bu tarih itibariyle komisyon denetimi altında bulunan meblağdan 12 Haziran 1856 tarihine kadar 4.666.976 sterlinlik kısmının harcanmasına onay vermiştir. Bununla birlikte 24 Haziran 1856 tarihine kadar 184.031 sterlinini Harbiye Nezareti'ne, 24.399 sterlinini Maliye Nezareti'ne ve 1 Temmuz 1856 tarihine kadar ise 182.454 sterlinini ise Bahriye Nezareti'ne ve Maliye Nezareti'ne avans olarak tahsis etmek üzere toplamda 5.054.860 sterlinlik meblağın tahsisatını gerçekleştirmiştir.[1161] Osmanlı Devleti'nin 19 Ağustos 1856 tarihi itibariyle Bank of England ile olan hesabının dökümü, Tablo 79'da gösterilmiştir. Buna göre istikrazın sonucunda elde edilen 5.131.250 sterlinden 858.352 sterlini komisyonunun aracılığının haricinde olarak kullanılmıştır. Bu meblağa banka komisyonu, kırtasiye masrafları ve poliçe bedelleri de dâhildir. Kalan meblağdan 4.261.423 sterlini için ise komisyon, Bank of England üzerine poliçeler keşide etmiştir. Sonuçta istikraz ile elde edilen gelirden 11.745 sterlini bankada kalan küsuratı teşkil etmektedir.

1158 Akar ve Al, ss. 15 – 16.; BOA., İ. MMS., 4 - 133, 20 Şubat 1855, (2 Cemaziye'l-ahir 1271).; BOA., ML. MKT., Defter No: 217, s. 2. ve s. 16., 11 Mart 1855, (21 Cemaziye'l-ahir 1271).
1159 Al, Kambiyo İstikrarı, s. 45.
1160 Kazgan, Galata, s. 44.
1161 Akar ve Al, s. 25.

Tablo 79: Osmanlı Devleti'nin 19 Ağustos 1856 İngiltere Bankası Hesabı (Sterlin)

Kalemler			**Gider**	**Gelir**
İstikrazın toplamı				5.131.250
Komisyon aracılığı olmadan kullanılan	Banka komisyonu	2.500	858.352	
	Basım ve kırtasiye masrafları	1.522		
	İstikrazın faizi için keşide edilen poliçe tutarı	3.169		
	Hazine-i Celile'nin Lando'dan alarak poliçesini keşide ettiği meblağ	600.000		
	Karabina bedeli	13.250		
	Fes isimli batan geminin bedeli	23.000		
	Diğer 3 vapurun kömür bedeli	190.000		
	Süvari takım bedeli	151		
	27 Temmuz 1856 tarihli tezkere gereğince karabina bedeli için Bâb-ı Âli tarafından bildirilen meblağ	24.760		
Komisyonun nakit olarak aldığı meblağ ile Banka üzerine keşide ettiği poliçelerin bedeli			4.216.423	
Bankada kalan küsurat			11.475	

Kaynak: BOA., İ. HR. 134 - 6927, 19 Ağustos 1856, (29 Zilhicce 1272).

Piyasada tedavül etmekte olan meskûkât ile kaimenin değerleri arasındaki farklılık, Osmanlı ma¬liyesi açısından bir sorun teşkil etmiştir. Gözetim Komisyonu'nda görevlendirilen İngiliz temsilci Lord Hobart ve Fransız temsilci Marquis de Ploeuc, Osmanlı hükümetine vermiş oldukları ortak bir raporda bu soruna dikkat çekmişler ve bu değer açığının kapatılmasının, kamu maliyesi ile ilgilenen görevlilerin en birinci vazifeleri olduğu ifade etmişlerdir. Raporda bu iki evrakın değerleri arasında fiyat farkının meydana gelmesinin nedeni olarak Hazine'de karşılık gösterilmeksizin mütemadiyen piyasaya kâğıt para sürülmesi gösterilmiştir. Çözüm olarak ise istikrazdan elde edilen sermaye ile kambiyo rayicinin düşürülmesi ve kaimenin değerinin yükseltilmesinin çarelerinin aranması önerilmiştir.[1162]

Osmanlı bürokrasisinin gösterdiği yoğun direnç ve yönetim üzerinde etkili olan yerel banker ve tüccarın baskısı altında müttefik devletler ile imzalanan kredi sözleşmesine eklenmeyerek gayrı resmî taahhüt altında görevine oldukça geç başlayabilen 1855 Gözetim Komisyonu, süreç içerisinde Osmanlı

1162 Akyıldız, Kağıt Para, s. 49.; Açba, s. 42.

yönetiminin kaçak tavırları altında faaliyet göstermiştir. Fakat hükümet operasyonları ve piyasa oyuncularının fırsat gözeten hamlelerine karşın başarılı sayılabilecek bir yönetim göstermiştir. 1856 yılı Temmuz ayı itibariyle kredinin kullanımı sona ermiş ve Eylül ayı itibariyle de komisyon oturumlarına son vermiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti özelinde Kırım Savaşı nedeniyle oluşturulan ve bir takım yetkileriyle Duyun-u Umumiye teşkilatı ile özdeşleştirilen gözetim komisyonları deneyimi de son bulmuştur.[1163] Her ne kadar Osmanlı hükümeti bu komisyonun çalışmalarını büyük ölçüde verimsiz kılmayı başarmışsa da bu deneyim, Osmanlı maliyesi üzerinde yabancı kontrolünün alabileceği şekil konusunda bir örnek oluşturmuştur.[1164]

7.4. İANE-İ ASKERİYE VE İANE-İ HARBİYE UYGULAMASI

Önceki savaşlarda olduğu gibi Kırım Savaşı'nda da Osmanlı Devleti'nin asker havuzu müslüman erkek nüfustan oluşmuştur. İngiltere ve Fransa ile imzalanan ittifak antlaşması çerçevesinde gayrimüslimlerden alınan cizye vergisinin kaldırılması kararı ile birlikte tüm teb'anın askerlik hizmetine dahil edilmesini sağlamak ve azalan müslüman erkek nüfusu dengelemek amacıyla gayrimüslimlerin de askere alınmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede iane-i askeriye diğer bir isimle de bedelat-ı askeriye uygulamasına karar verilmiştir. İane-i harbiye ise geleneksel bir finansman yöntemi olup devletin hemen her savaşta maddi sıkıntılar nedeniyle tüm teb'adan topladığı nakdî ve aynî bir yardım türüdür. Kırım Savaşı süresince de halk elinden geldiğince devleti ve ordusuna destek olmuş, yapılan nakdî ve aynî yardımlar, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te yayınlanmıştır.

7.4.1. İane-i Askeriye

Müslüman sınıftan ayrı olarak gayrimüslimlerin de nizamiye askeri olarak Osmanlı Ordusu'nda görevlendirilmesi kararının ardından askerlik yapmakla yükümlü olmayan gayrimüslimlerden alınmakta olan cizyenin, İngiltere ve Fransa ile imzalanan ittifak antlaşması çerçevesinde iane-i askeriyeye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Böylelikle bizzat askerlik hizmetini yerine getirmeyecek gayrimüslimlerin bundan böyle her yıl iane-i askeriye adında bir vergi vermeleri öngörülmüştür. Cizyenin iane-i askeriye olarak alınması, gayrimüslimlerin askerlikte istihdamı ve verecekleri iane-i nakdiye hususunda şartların belirlenmesi ve gerçekçi bir oranlamanın yapılması amacıyla

1163 Akar ve Al, ss. 27 – 29., Anderson, s. 61.

1164 Edhem Eldem, "Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile Mali Bütünleşme Süreci: Dış Borç, Osmanlı Bankası ve Duyun-u Umumiye, **Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1**, (Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar), Osmanlı Bankası, Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 103.

Meclis-i Âli-i Tanzimat toplanmış ve oluşturulan mazbata, daha sonra Sadaret'te teşkil edilen özel mecliste görüşülmüştür. Buna göre vergi suretiyle tahsil edilecek iane-i askeriyeye ilişkin koşulların belirlenmesinde şerî hükümlere uygun davranılması, dahili olarak gayrimüslim nüfusun ve harici olarak Avrupa'nın emel ve arzusuna karşı bir tutum takınılmaması ve Hazine-i Celile'nin zarara uğratılmaması temel kıstaslarına riayet edilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre iane-i askeriyenin iki şekilde tahsil edilebileceği öngörülmüştür. İlk olarak gayrimüslim sınıftan askerlikte istihdam olunacaklardan iane-i askeriye alınamayacağından daha önce cizye vergisinden elde edilen gelirin düşmemesi ve kayıt dışı nüfus üzerinden Hazine'nin maddi zarara uğramaması amacıyla iane-i askeriyeye uygun oranda zam yapılarak halkın geneline tahakkuk ettirilmesi yoluna gidilebilecektir. İkinci seçenek ise müslüman erkek nüfustan ne kadarının askere alınması gerekiyorsa ona göre gayrimüslim erkek nüfustan belirli oranda erkeğin askere alınarak kalan kısımdan hal ve iktidarına göre iane-i askeriye alınmasıdır. İlk seçenek, alınan kararın doğasına uygun görülmeyerek alınacak iane-i askeriyenin gerçekçi bir oran üzerine bina edilmesi gerekliliği üzerine ikinci şık tercih edilmiştir. Her iki sınıftan alınacak askerlerin hangi oranlar üzerine alınacağı ve adına kura isabet etmiş olmakla birlikte yerine bedel verecek olanların ne kadar bedel verecekleri hususu Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî 'ye havale edilmiştir.[1165]

İane-i askeriye oranının tespiti amacıyla öncelikle askere alınmaya elverişli erkek nüfusun sayımının yapılması gerekmiştir. Klasik Dönem Osmanlı Ordusu'nun genel karakteristiğini oluşturan müslüman nüfus, Kırım Savaşı'nda da Osmanlı Devleti'nin yegâne askere alım havuzunu oluşturmuştur. Ceride Muhasebesi'nden Osmanlı Devleti'nde yaşayan müslüman erkek nüfusun sayımına ilişkin olarak gönderilen pusulada 4,5 milyon ve gayrimüslim erkek nüfusun ise 2,8 milyon civarında olduğu belirtilmiştir. Fakat tam bir sayımın yapılamamış olması nedeniyle Ceride Muhasebesi'nin rakamlarında bir takım hataların olduğu belirlenmiştir. Müslüman erkek nüfusun 6,036 milyon iken bu hesaba uygun olarak gayrimüslim erkek nüfusun ise 3,5 milyon civarında olması gerektiğine kanaat getirilmiştir. 200 bin olarak belirlenen nizamiye sınıfının bu sayıyı muhafaza etmesi amacıyla her sene 50 bin civarında müslüman erkeğin askere alınması gerekmiştir. Bu bağlamda her 120 erkekten birinin askere alınması kura usulü olarak belirlenmiştir. Gayrimüslimlerin askere alınması ile birlikte müslüman erkek nüfus için kura usulü

1165 BOA., İ. MMS. 132 – 5650., lef. 3, vesika 1., 5 Ağustos 1855, (21 Zilkade 1271).; Takvim-i Vekayi, Def'a: 523, 14 Mayıs 1855, (26 Şaban 1271).; Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, s. 108.

170'te bire düşerek; askere alınması gereken 50 bin kişi içerisinde müslüman erkek sayısı 33.334 nefere inerken, gayrimüslim erkek sayısı 16.660 nefer olacaktır. Irak hattı, sınırdaki yerleşimler ve bazı adalar geçici olarak istisna tutulduğunda gayrimüslim teb'adan askerlik hizmetine alınacak nefer sayısı 17.500'e çıkacaktır. Yıllık olarak gerçekleştirilecek 3.500 kişilik alım ile cizye tahsilinden kaynaklanacak açığın önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Önceki dönemlerde askerlik hizmetinden muaf olmak için 50 mecidiye altının ödenmesi gerekli görülmüştür. Savaş zamanlarında ise bu rakam 80 mecidiye altınına kadar çıkmıştır. Kırım Savaşı ile birlikte öncelikle bu bedelin istikrarlı bir para birimine bağlanması gerekli görülmüştür. Bunun üzerine muafiyet ödemesinin mecidiye altınına bağlanması ve askerlik hizmetinin genele yayılması ile birlikte muafiyet için ödenecek bedelin 60 mecidiye altını olarak belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Böylelikle her yıl askere alınacak müslüman nüfustan 120 yerine 170'te bir usulüne göre alım yapıldığında gayri müslimlerden askere alınacak toplam 16.660 kişiden tahsil edilecek iane-i askeriye ile 999.960 adet mecidiye altını elde edilebilecek ve her yıl silah başı yapacak olan 3.500 gayrimüslim erkek de iane-i askeriye ödemeyeceklerinden aynı hesap üzerine 210 bin mecidiye altını düşüldüğünde geriye 789.960 adet mecidiye altını kalacaktır. Bu meblağ gayrimüslim nüfustan, hal ve iktidarlarına göre yapılacak taksimat neticesinde alınacaktır.[1166]

İane-i askeriyenin ne şekilde tevzi' edileceği ve tahsilatının ne şekilde yapılacağına dair olarak vali, mutasarrıf ve kaymakamlara talimatlar gönderilmiştir. Talimatın genel hatları şu şekildedir;[1167]

- İane-i askeriyenin tahsili hakkında tanzim olunan talimatın Türkçe, Rumca, Ermenice ve İbranice dillerinde birer nüshası bastırılacaktır. Her bir sancağın gayrimüslim erkek nüfusunu ve iane-i askeriye tutarını içeren defterler tanzim edilerek gönderildiğinden gayrimüslim cemaatlerin başları eyalet meclislerine davet edilerek kendilerine talimat okunacak ve her bir kazanın gayrimüslim erkek nüfusu ve tevzi' eden iane-i askeriyesine dair pusula verilecektir. Ardından ianenin tahsiline başlanacaktır.
- İane-i askeriyenin tahsil edilmesi amacıyla başlangıç yılı olarak 1855 yılı Eylül ayı seçilmiştir. Muafiyet bedeli ise 5 bin kuruştur. Buna göre ilk aya mahsuben her bir kazanın erkek nüfusuna ve gayrimüslim sayısına göre askere alınması gereken toplam tutarın ne kadara mal olacağı tanzim edilen defterlere uygun şekilde belirlenecektir.

1166 BOA., İ. MMS. 132 – 5650., lef. 3, vesika 2., 5 Ağustos 1855, (21 Zilkade 1271).
1167 BOA., C. AS. 381 – 15744, 12 Eylül 1855, (29 Zilhicce 1271).

- 1854/55 (H. 1271) vergisi hali hazırda tahsil edilmiş olduğundan aynı yılın iane-i askeriyesi ayrıca tahsil edilecek fakat 1855/56 (H. 1272) yılı vergisi ile ianesi beraber tahsil edilecektir. Tahsilatta bakiye bırakılmayarak tümüyle Maliye Hazinesi'ne gönderilecektir.
- İane-i askeriyenin tevzii ve tahsili sırasında suistimal, rüşvet, hıyanet ve adam kollamanın tespit ve tahkiki halinde gerekli ceza uygulanacaktır.

İane-i askeriyenin tevziinde en önemli sorunu nüfus sayımı oluşturmuştur. Zaman sıkışıklığı içerisinde 1855/56 (H. 1272) yılının tahsil döneminin yaklaşması üzerine 1854/55 (H. 1271) yılına ait iane-i askeriye tam olarak tahsil edilmeden 1855/56 (H. 1272) yılına geçilmemesi kararlaştırılmıştır. Buna karşın nüfus sayımının yapılamamış olması gerçekçi bir kıyas üzerine tahakkuk etmesi zorunlu olan bu tür bir verginin başarıyla tahsilini de imkansız kılmıştır. Fakat zaman kısıtı nedeniyle nüfus sayımının beklenmesinin uzun bir süre alacağı ve bu sürede Hazine'nin büyük bir darlık içerisine düşeceği de kesin görülmüştür. Bununla birlikte nüfus sayımının beklenmesi durumunda ise 1854/55 (H. 1271) ve 1855/56 (H. 1272) yılı iane-i askeriyelerinin bir arada toplanması gerekeceğinden bu şekilde birikmiş bir verginin ödenmesi halk için büyük bir sıkıntı yaratacaktır. Bu çerçevede gayrimüslimlerden asker alımının da sadece söylemde kalmaması amaçlanmıştır. 6 milyon olarak hesaplanan müslüman erkek nüfustan 50 bin asker alınırken 3 milyon gayrimüslim erkek nüfustan ise üçte bir oranında asker alınabileceği ve savaş nedeniyle Tersâne-i Âmire'de vapur sayısının ve buna bağlı olarak da işlerin artması nedeniyle ihtiyaç duyulan 1.500 neferin gayrimüslimler arasından seçilebileceği belirtilmiştir. Gayrimüslim erkek nüfustan yapılacak nefer alımının düzenli bir kaideye oturtulması çerçevesinde iane-i askeriyenin 16 bin nefer üzerinden nefer başına 5 bin kuruş hesabıyla tevzi' etmesi uygun görülmüştür.[1168]

Gayrimüslim teb'adan alınacak askerler ve tahsil edilecek iane-i nakdiye konusunda yapılacak olan nüfus sayımının gerçekleştirilmesinde uygulanacak usul ve alınacak tedbirler, müşir ve feriklerin katılımıyla Dâr-ı Şûra-yı Askerî'de belirlenmiştir. Buna göre sayımın İstanbul'da benimsenen yöntem ile müşiran-ı azamın nezaretinde olmak üzere ordu dairelerinde bulunan redif zabitlerinin görevlendirilmesiyle gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bahriye dairesi dahilinde bulunan adalar ve belirli mevkiler konusunda ise bahriye zabitlerinden uygun memurlar tayin edilecektir. İanede bulunacak gayrimüslim neferler ise kura usulüne uygun şekilde seçilecektir. Askere alı-

1168 BOA., İ. MMS. 8 – 347., 17 Aralık 1856, (19 Rebiü'l-ahir 1273).

nacak neferlerin istihdamı ise nüfus sayımının bitmesine bağlı olarak sonradan kararlaştırılacaktır.[1169]

Bundan böyle cizye yerine alınacak olan iane-i askeriyenin tahsilinde yaşanan önemli bir sorun da vergi suretinde gerçekleştirilecek tahsilatın hangi dönemlerde yapılacağı olmuştur. Savaş hali nedeniyle acilen tedariki lazım gelmekle birlikte cizye vergisi eskiden Muharrem aylarında tahsil edilmekte iken, vergi tahsilatında ise Rumi yılbaşı olan Mart ayı tercih edilmiştir. Bu durumda iane-i askeriyenin tahsili için Mart ayının tercih edilmesi durumunda Mart ayına daha uzun bir süre olması nedeniyle 4 – 5 aylık bir süre zayi edilecektir. Bununla birlikte tahsilat zamanı olarak Mart ayı görünse bile hasat mevsimi nedeniyle tahsilatın Eylül ayına kadar uzaması, aynı zamanda H. 1272 yılı Muharrem ayının (Eylül 1855) Rumi Eylül'e tesadüf etmesi ve asker sevkinin gerçekleşmesine dair vali ve mahalli amirlere gönderilen emirnamelerin Hıdrellez'de gönderilse bile sevkiyatın Eylül ayını bulması nedeniyle iane-i askeriyenin tahsili için Eylül ayı uygun görülmüştür. İane-i askeriyenin tahsiline ilişkin olarak belirlenen dönem gereğince 4.380 kese kayıp görünmekle birlikte tahsilatta belirlenen usul gereğince gelirde 45.656 kese artış sağlanacağı hesaplanmıştır. Vergi tahsili, herkesin gücüne ve haline göre yapılmakta iken iane-i askeriye, askerlik hizmetinin erkek nüfusun geneline yayılması nedeniyle askerlikle meşgul olmayan tüm erkek nüfustan alınacaktır. Tahsilatta kolaylık sağlanması amacıyla iane-i askeriye asıl vergilere ilave edilecektir. İstanbul halkı askerlikten muaf olduğundan iane-i askeriyenin tahsili konusunda farklı bir usul benimsenmesi gündeme gelmiştir. İstanbul'da bulunan müslüman nüfustan gönüllü olanların askere alınması ve kalanının ise iane-i askeriye ödemesi ve diğer taraftan gayrimüslim nüfustan ise henüz fiilen askere alım yapılmaması ve iane-i askeriyenin ise esnaf kethüdaları vasıtasıyla taksim edilmesi uygun görülmüştür. Buna karşın devlet savaş zamanında bile gayrimüslimlerden asker almakta büyük sıkıntı çekmiştir. Cizyenin iane-i askeriyeye dönüştürülmesi ve gayrimüslimlerin Osmanlı Ordusu'nda istihdamına ilişkin olarak Tanzimat Meclisi tarafından verilen kararın ilanının ardından Yanya ve Tırhala bölgelerinde bulunan hristiyan halkın bir kısmı Yunanistan'a ve Bosna'da bulunan hristiyan halkın bir kısmı ise Avusturya'ya kaçmaya başlamış devlet bunu güçlükle engelleyebilmiştir. Dolayısıyla gayrimüslimlerin askere alınması sınırlı bir şekilde bahriye sınıfı üzerinden gerçekleştirilebilmiştir.[1170]

1169 BOA., İ. MMS. 132 – 5654., 16 Mayıs 1857, (22 Ramazan 1273).
1170 BOA., İ. MMS. 132 – 5650., lef. 3, vesika 2., 5 Ağustos 1855, (21 Zilkade 1271).; BOA., İ. MMS. 132 – 5650., lef. 4, vesika 1., 13 Kasım 1855, (3 Rebiü'l-evvel 1272).

Cizyenin iane-i askeriyeye dönüştürülmesi ile birlikte birçok yerde cizye vergisi olarak tahsil edilegelen verginin de bakiyelerinin kapatılması gerekmiştir. İane-i askeriyenin tahsiline ilişkin olarak düzenlenecek talimat, geriye dönük olarak işlemeyecek olması nedeniyle cizye bakiyelerinin, iane-i askeriyenin tahsilinde sıkıntı yaratacağı düşünülmüştür. Gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden birisi olan İzmir'de de bakiye kalan cizye vergisinin birikmesi ve bu çerçevede Hazine'de yaşanan sıkıntıların artması üzerine İzmir mal müdürlüğüne yazılan yazı ile İzmir'e bağlı kaza ve nahiyelerde bakiye kalan cizye tutarının tahkik ve tahriri amacıyla bir komisyon teşkil edilmesi istenmiştir. Tablo 80'de de görüldüğü üzere İzmir'de bulunan rum, ermeni, katolik ve yahudi milletlerinin 1843/44 senesinden 1854/55 senesi sonuna kadarki cizyelerinin 1.231.410 kuruş 30 para bakiyesi birikmiştir. İzmir'de ikamet etmekte olan Hassa askerlerinin birikmiş maaş ve tayınatının ve bölgede bulunan zabtiye neferlerinin maaşlarının mümkün olduğu kadarının birikmiş olan cizye bakiyelerinden karşılanması planlanmıştır.[1171]

Tablo 80: İzmir'de İkamet Eden Gayrimüslimlerin Birikmiş Cizye Vergisi

Yıl	**Miktar (Kuruş - Akçe)**
1843/44	87
1844/45	2.183
1845/46	4.687
1846/47	840
1847/48	3.705
1850/51	229.260
1851/52	229.410
1852/53	232.912
1853/54	239.963 kuruş 30 akçe
1854/55	288.363
Toplam	**1.231.410 kuruş 30 akçe**

Kaynak: BOA., HR. MKT. 130 – 44., 5 Aralık 1855, (25 Rebiü'l-evvel 1272).

Rum, ermeni ve katolik patrikleri ile Hahambaşı ve Latin Vekili'ne gönderilen buyruldu ile 1855/56 (H. 1272) senesi Muharrem ayına denk gelen Rumî 1271 yılı Eylül ayından itibaren iane-i askeriye bedeli olarak tahsil edilmesi kararlaştırılan meblağdan Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de ikamet etmekte

1171 BOA., HR. MKT. 130 – 44., 5 Aralık 1855, (25 Rebiü'l-evvel 1272).

olan gayrimüslim teb'anın hissesi olan 5 bin kesenin tahsilinde nüfus sayımın sonlanmasının beklenmeyeceği ve pey der pey tahsil edilerek, Hazine-i Celile'ye teslim edilmeye başlanacağı bildirilmiştir. Buna karşın herhangi bir tahsilatın gerçekleştirilememiş olması, 1855/56 (H. 1272) yılı ianesinin tahsilinin de yaklaşmakta olması ve iki ianenin bir arada toplanmasının güç olacağı Maliye Nezareti tarafından Tanzimat Meclisi'nde ifade edilmiş ve gönderilen cevapta tahsilat işine itina gösterilmesi ve gecikmeye mahal verilmemesi istenmiştir.[1172] Buna karşın 1854/55 (H. 1271) senesi ianesinin sadece %25'inin Hazine'ye intikal etmesi ve 1855/56 (H. 1272) ianesinin de zamanının gelmesi nedeniyle Meclis-i Âli-i Tanzimat kararı ve Maliye Nezareti'nin tezkiresi üzerine 1855/56 (H. 1272) ianesinin Ocak ayı ortasından itibaren tahsiline başlanmasına, her bir sancağın hissesine düşen tutarı içeren defterlerin tutularak gerekli yerlere gönderilmesine, böylelikle tanınan 4 aylık ek süre ile 1854/55 yılı ianesinin tamamen tahsiline çalışılmasına karar verilmiştir.[1173]

Gayrimüslim ahaliden talep edilen iane-i askeriyelerin bir kısmı ödedikleri cizyeye karşılık sayılmıştır. Diyarbekir'de ikamet etmekte olan gayrimüslimler 1854/55 (H. 1271) senesi cizyelerini ödemiş oldukları halde kendilerinden iane-i askeriye talep edilmiştir. Bunun üzerine Ermeni Patriği'nin de aracılığıyla bölge ahalisinin hem cizye hem de iane ödemeye gücünün olmadığı ifade edilerek, Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen pusula ile ödedikleri cizyelerin iane-i askeriye yerine sayılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâ kararı üzerine bölge halkının cizyesinin ödeyip ödemediğinin tespiti amacıyla bölgeye görevliler gönderilmiştir.[1174] Benzeri bir durum İzmir Sancağı'na tabi Urla Kazası'nda ikamet etmekte olan hristiyan ahalisi tarafından da talep edilmiştir. Bölgedeki hristiyan ahalisi 1853/54 (H. 1270) senesinde vermiş oldukları cizye bedeli olan 58.245 kuruşun alınmakta olan iane-i askeriyeye karşılık gösterilmesi hususunda talepte bulunmuşlardır.[1175]

Bir kısım gayrimüslim halktan hem iane-i askeriye hem de iane-i harbiye talep edilmiştir. Bir kısım gayrimüslim ahali, güçleri oranınca muafiyet talep etmiştir. Sivas Sancağı'na tabi Tokat Kazası'nda bulunan 171 katolik hanesinden yalnız 117 hanesinin vergi vermeye muktedir bulunduğu belirlenmiştir. Bu katolik halk, 1854/55 (H. 1271) senesine mahsuben orduların ihtiyacı için gerekli olan hububat ve hayvanatın satın alınması ve nakledilmesi amacıyla 25 bin kuruş

1172 BOA., A. MKT. 212 – 1., 29 Ocak 1857, (3 Cemaziye'l-ahir 1273).
1173 BOA., İ. MVL. 364 – 15937., 17 Aralık 1856, (19 Rebiü'l-ahir 1273).
1174 BOA., A. MKT. NZD. 194 – 100., 19 Eylül 1856, (19 Muharrem 1273).
1175 BOA., HR. MKT. 185 – 10., 4 Nisan 1857, (9 Şaban 1273).

ve bir kısmı ise ayrıca iane vermiştir. Kendilerinden 1855/56 (H. 1272) yılına mahsuben yeniden hınta ve şair ve bunların nakliyesi için 42 bin kuruş talep edilmiştir. Hınta ve şairin sivasi kilesi 100 ve 50 kuruşa alınıp satılmakta iken devlet tarafından katolikteb'anın elinde bulunan hınta ve şaire ise 50 ve 25 kuruş verilmiştir. Bunun üzerine katolikler, ruhbanları vasıtasıyla kendilerine tevzi' olunan bu yükümlülükleri karşılamaya güçlerinin yetmediğine dair durumlarını Meclis-i Vâlâ'ya iletmişlerdir. Meclis-i Vâlâ'da varılan karar üzerine ordular için zahirenin lüzumu belirtilerek ahalinin kendilerine tevzi' olunan hububat yükümlülüğünü karşılamak zorunda olduğu belirtilmiştir. Fakat kendilerine yüklenen vergi ve iane hakkında eşit ve hakkaniyete uygun davranılması gerektiği hususu da Sivas Valisi'ne yazılan şukka ile bildirilmiştir.[1176]

İane-i askeriyenin tevziinde önemli bir sorun da mükerrer talepler olmuştur. Harput, Arapkir ve Eğin'de ikamet etmekle birlikte ticaret amacıyla Halep'te bulunan ermeni tüccarı, vergi ve iane-i askeriyeden hisselerine düşen bedeller için kefil göstermiştir. Fakat kendilerinden Halep'te de iane-i askeriye talep edilmesi nedeniyle bu tüccar zor duruma düşmüştür. Mükerrer olarak meydana gelen taleplerin önüne geçilmesi amacıyla Ermeni Patriği ve millet meclisi tarafından Halep Valisi'ne yazılan şukka ile durum bildirilmiştir. Halep Valisi'ne yazılan emirname ile mükerrer talepler nedeniyle meydana gelen müşküliyetin tekrar meydana gelmemesi için gerekli özenin gösterilmesi istenmiştir.[1177] Benzer bir tekrar durumu, cizye tahsil edilen yerlerden aynı yıl içerisinde iane-i askeriye talep edilmesi olmuştur. Akka Muhafızı ve kaymakamı tarafından Sadaret'e gönderilen arizada bölgede bulunan gayrimüslimlerden 1855/56 (H. 1272) senesi cizyesi alınmış olmasına karşın iane-i askeriyenin tahsiline ilişkin fermanın yayımlanmasının ardından aynı seneye ait iane-i askeriyenin tahsiline teşebbüs edildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine eğer cizye vergisinden tahsil edilen para, iane-i askeriyeden fazla ise fazla olan kısmın sahiplerine iade edilmesi ve 1855/56 (H. 1272) senesinde sadece iane-i askeriye talep edilmesi kararlaştırılmıştır. Akka Sancağı'nda 1855/56 (H. 1272) yılı cizye vergisinden herhangi bir tahsilatın yapılmadığı ve benzeri bir uygunsuzluğun vukua gelmemesine çaba gösterileceği gönderilen arizada bildirilmiştir.[1178]

İane-i askeriyenin tahsilinde bir diğer sorun da ianenin tevzii sırasında bazı bölgelerde gayrimüslim nüfusun dinler arası dağılımına yeterince dikkat

1176 BOA., A. MKT. UM. 222 – 95., 20 Ocak 1856, (12 Cemaziye'l-evvel 1272).
1177 BOA., HR. MKT. 178 – 54., 12 Ocak 1857, (16 Cemaziye'l-evvel 1273).
1178 BOA., A. MKT. UM. 259 – 34., 1 Kasım 1856, (3 Rebiü'l-evvel 1273).

edilmemesinden kaynaklanmıştır. Aydın Kaymakamı'na yazılan tahriratta Aydın Kazası'nda bulunan gayrimüslim ahaliye tevzi' olunan 30 bin kuruş iane-i askeriyeden ermeni ve yahudi milletlerinin hisselerine 6 bin kuruş düşerken kalan 24 bin kuruş rum milletine yüklenmiştir. Fakat rum nüfusunun ermeni ve yahudilere göre daha az olması nedeniyle Rum Patriği tarafından bu durumun uygunsuz olduğu yazılan takrir ile ifade edilmiştir. İane-i askeriyenin tahsilinde benimsenen mevcut nüfusa göre taksim ilkesinin yerine getirilmediği belirtilmiştir. Bunun üzerine herhangi bir haksızlığın meydana gelmemesi amacıyla gerekenin yapılması Aydın Kaymakamı'na bildirilmiştir.[1179]

Şam-ı Şerif'te bulunan gayrimüslim teb'adan 1854/55 (H. 1271) ve 1855/56 (H. 1272) senelerine mahsuben alınması gerekli iane-i askeriyenin tahsilinde gösterilen çaba başarılı olmamıştır. Bunun üzerine ahalinin önde gelenleri meclise çağrılarak kendilerine tevzi' olunan verginin ödenmemesi durumunda cebir yönteminin kullanılmak zorunda kalınacağı bildirilmiştir. Fakat Paskalya Bayramı gibi dinî ayin günleri ve diğer bazı gerekçelerle ödemeler geciktirilmiş ve zaman kazanılmaya çalışılmıştır. Ahali pek çok defa meclise çağrılmasına karşın bir sonuç alınamamıştır. Yapılan tahkikatta ahalinin ianeyi ödemekteki çekince ve muhalefetinin konsoloslarının tahrikinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bir takım ahali ise böyle bir verginin başka yerlerde tahsil edilmediğini, sadece kendilerinden talep edildiğini gerekçe olarak beyan etmiştir. Bunun üzerine Şam Valisi ve Defterdarı tarafından ne şekilde hareket edilmesi gerektiğine dair tahrirat yazılmıştır. Meclis-i Mahsus'tan kendilerine gönderilen cevapta iane-i askeriyenin devlet tarafından kararlaştırıldığı ve Şam'da bulunan gayrimüslimlerin ödemek istememelerinin bir başkaldırı olarak nitelendirileceği, bir takım gayrimüslimin maddi durumu olmadığı gerekçesiyle asker vermek niyetinde olmasına karşın gayrimüslimlerin askere ne şekilde alınacaklarının henüz belirlenmediği ve asker verseler dahi hisselerine isabet eden iane-i askeriyeyi ödemeye yetmeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla iane-i askeriyeye karşılık asker vermeleri de kabul edilmemiştir. Ayrıca bu tür bir karşı çıkış, devletin diğer yerlerine de sirayet edeceğinden devletin hem yüklü bir gelir kaynağından mahrum kalacağı hem de genel bir kaidenin bozulacağı düşünülerek; bölgede bulunan gayrimüslim teb'adan koyu muhalefette bulunanların eyalet içerisinde sürgün edilmeleri ve cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır.[1180]

1179 BOA., A. MKT. UM. 257 – 67., 17 Ekim 1856, (17 Safer 1273).
1180 BOA., İ. MMS. 11 – 437., 27 Eylül 1857, (7 Safer 1274).

Devlet, gayrimüslim teb'adan aldığı iane-i askeriyenin tahsilinde ciddi sıkıntılar çekmiştir. Maliye Nezareti'nden gönderilen tezkirede bazı mahallerden Hazine'ye 1854/55 (H. 1271) senesi ianesinin ancak dörtte birinin gönderildiği pek çoğundan ise tek bir akçe gelmediği ifade olunmuştur. Bunun üzerine her bir sancağın hissesine düşen meblağın defterinin düzenlenerek emirname-i aliyyeler gönderilmesi kararlaştırılmıştır. 1855/56 (H. 1272) yılı ianesinin tahsiline 1854/55 (H. 1271) yılı ianesinin tümüyle tahsil edilmesinin ardından başlanması uygun görülmekle birlikte yapılacak nüfus sayımı ile tıpkı müslüman teb'a gibi gayrimüslimlerin yerine getirecekleri hizmet veya ödeyecekleri bedellerin layıkıyla yapılabileceği düşünülmüştür. Buna karşın yeniden nüfus sayımının zaman kaybına neden olacak olması ve nüfus sayımı yapılana kadar iane-i askeriyenin ertelenmesinin ise Hazine'yi zor duruma düşüreceği, bununla birlikte 1854/55 (H. 1271) yılı tahsilatını tamamlanmadan 1855/56 (H. 1272) yılı iane-i askeriyesinin tahsiline girişilmesinin ise halk için oldukça zorlayıcı olacağı aşikâr görülmüştür. Devlet, gayrimüslim teb'a ile müslüman nüfus arasında askerlik ve iane-i askeriye usulünü nisbet ve kıyas esası üzere gerçekleştirmeye çalışmıştır.[1181]

7.4.2. İane-i Harbiye

Rusya Devleti'nin hasımane hareketlerinin savaş ile sonuçlanması ve bu bağlamda Osmanlı Devleti genelinde orduların teşkil ve teçhiz edilmesi nedeniyle askerî harcamalarda kısa sürede yüksek oranda artış meydana gelmiştir. Hazine-i Celile'nin içine düştüğü darboğazın aşılması amacıyla 16 Aralık 1853 tarihinde teşkil olunan Meclis-i Mahsus ve 22 Mart 1854 tarihinde teşkil olunan Meclis-i Umumi'de savaş süresince bedenen hizmet verilmekte olduğu gibi bedelen de hizmet verilmesinin gerekliliği ifade olunarak herhangi bir zorlama olmaksızın herkesin kendi hal ve gücüne göre iane-i harbiye veyahut iane-i cihadiye adı verilen yardım kampanyasına iştirak etmeleri talep edilmiştir. Yardım kampanyası için 20 Nisan 1854 tarihinde Takvim-i Vekayi'ye bir ilan verilmiştir. Devletin yardım talebinde yunan sınırında meydana gelen olaylar da etkili olmuştur. Yapılacak yardımlara ilişkin emirnameler neşredilerek sancak ve kazalara dağıtılmıştır. Devletin önde gelenleri tarafından yapılan yardımlar, Ceride-i Havadis ve Takvim-i Vekayi'de ilan edilmiştir.[1182]

1181 BOA., İ. MMS. 8 – 347., lef. 1., 31 Aralık 1856, (3 Cemaziye'l-evvel 1273).

1182 BOA., A. MKT. UM. 157 – 75., 23 Mayıs 1854, (25 Şaban 1270).; Takvim-i Vekayi, 18 Nisan 1854, (20 Receb 1270), Def'a: 503.; BOA., A. MKT. UM. 157 – 39., 19 Mayıs 1854, (21 Şaban 1270).; BOA., İ. MMS. 1 – 17., 27 Mart 1854, (27 Cemaziye'l-ahir 1270).

Cizyenin iane-i askeriyeye dönüştürülmesine bağlı olarak askerlik yükümlülüğü üzerinden toplanılması tasavvur olunan meblağdan ayrı olarak muteber kişilerden ve devlet görevlilerinden güçlerine göre kamu harcamalarına katılmaları talep edilmiştir. Gerek muteber kişilerden ve devlet görevlilerinden gerekse ahaliden toplanan yardımların savaşa bağlı ihtiyaç kalemlerine tahsisinde Hazine-i Celile merkezi bir rol oynamıştır. İane-i Harbiye'den Hazine-i Celile'de biriken meblağ, Seraskerlik'ten yazılan tezkire ve Dâr-ı Şûra-yı Askerî'den kaleme alınan müzekkire üzerine ihtiyaç ölçüsünde Nizamiye Hazinesi'ne aktarılmıştır. Savaş masrafları için yüklü miktarda meblağa gerek duyulması çerçevesinde 22 Mart 1854 Çarşamba günü Hariciye Nezareti'nde toplanan Meclis-i Meşveret'te dış borç girişiminin sonuçlanmasının aylar sürebileceği ifade edilerek; İstanbul'da bulunan tüm güç sahibi ve muteber kişilerin maddi imkan ve itibarları ölçüsünde devlete maddi destekte bulunmaları talep edilmiştir.[1183] Kamu erkânının da yoğun şekilde katılım gösterdiği söz konusu yardımlar Tablo 81'de gösterilmiştir.

Tablo 81: Devlet Görevlileri ve Muteber Kişiler Tarafından Verilen Savaş Yardımları

Yardımda Bulunanlar	**Kuruş**
Sadrazam Mustafa Naili Paşa	300.000
Şeyhülislam Arif Efendi	25.000
Eski sadrazamlardan Rauf Paşa	50.000
Eski sadrazamlardan İzzet Paşa	25.000
Hariciye Nazırı Reşid Paşa	300.000
Serasker Rıza Paşa	200.000
Eski Seraskerlerden Mehmed Ali Paşa	300.000
Tophâne-i Âmire Müşiri Fethi Paşa	150.000
Meclis-i Âli memurlarından Halil Rıfat Paşa	75.000
Reis Paşa	50.000
Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye Azasından Ali Galip Paşa	100.000
Kaptan-ı Derya Kıbrıslı Mehmed Paşa	100.000
Maliye Nazırı Safvetî Paşa	100.000
Hazine-i Hassa Nazırı Hasip Paşa	75.000
Meclis-i Vâlâ Azasından Kamil Paşa	150.000
Meclis-i Vâlâ Reisi Şekip Paşa	100.000

1183 BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 132., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).; BOA. İ. DH. 293 - 18483., 20 Mart 1854, (20 Cemaziye'l-ahir 1270).

İhtisap Nazırı Hüseyin Bey	50.000
Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Ma'mur Bey	20.000
Müsteşar Mahmut Nedim Bey	25.000
Ticaret Nazırı Vekili Mazlum Bey	20.000
Evkaf-ı Humayun Nazırı Ziver Efendi	20.000
Beylikçi Bey	25.000
Amed-i Divan-ı Humayun Afif Bey	20.000
Mektubi-i Sadaret Habbab Efendi	20.000
Diğer Devlet Erkanı	453.500
Toplam	**2.753.500**

Kaynak: BOA. İ. DH. 293. 18483., 20 Mart 1854, (20 Cemaziye'l-ahir 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 687, 10 Mayıs 1854, (12 Şaban 1270).; Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, s. 94.

Meclis-i Meşveret'ten yazılan pusulada belirtildiği üzere acil harcamalar için öncelikli olarak ihtiyaç duyulan meblağ, 3.210 kese olarak belirtilmiş olmakla birlikte İstanbul veyahut taşradan bu meblağın tertip edilmesinin çok da zor olmayacağı ve savaş ve olağanüstü koşullar nedeniyle bu tür yardım taleplerinin her devlet tarafından uygulanageldiği ifade edilmiştir.[1184] Tablo 81'de de gösterildiği üzere devlet erkânı ve muteber kişillerce toplanan yardım 2,7 milyon kuruş ile beklenilenin üzerindedir.

Başlatılan bu yardım kampanyası ilk önce İstanbul'da uygulanmış ardından da yurt geneline yayılmıştır. Ülkenin her yerinde halkın bu hayırlı hizmete katılmak amacıyla büyük gayret gösterdiği ve belirlenen usul üzerine yardımların toplanmakta olduğu eyalet ve kaza meclisleri tarafından düzenlenen mazbatalarla Bâb-ı Âli'ye bildirilmiştir. Gerek gayrimüslim gerekse müslümanlar tarafından sağlanan geniş çaplı katılım ile devlet önemli miktarda gelir temin etmiştir.[1185] Bu bağlamda iane-i harbiyede bulunan önemli bir kesim de Osmanlı teb'asından ermeni din adamları olmuştur. Ermeni ve katolik ruhbanlarının yaptıkları bağışların tutarı Tablo 82'de gösterilmiştir.

1184 BOA., Ayniyat, Defter No: 618, s. 132., 5 Nisan 1854, (7 Receb 1270).; BOA. İ. DH. 293 - 18483., 20 Mart 1854, (20 Cemaziye'l-ahir 1270).

1185 Özcan, Kırım Savaşı, s. 110.

Tablo 82: Gayrimüslim Ruhban Tarafından Verilen İane-i Harbiye

Yardımda Bulunanlar	**Kuruş**
Dersaadet Patriği	1.000
Kudüs-ü Şerif Patriği	15.000
İzmid Murahhasası	5.000
Kesriye Manastırı Psikoposu	5.000
İzmir Murahhasası	5.000
Bursa ve Kütahya Murahhasası	500
Sivas ve Tokat Sancakları Murahhasası	5.000
Tekfurdağı Murahhasası	3.000
Edirne ve Filibe Murahhasası	2.000
Mısır Murahhasası	4.000
Amasya, Canik ve Trabzon Murahhasası	2.000
Ekin ve Arapkir Murahhasası	2.000
Diyarbekir Murahhasası	1.500
Harput ve Pülümür Murahhasası	1.000
Şebinkarahisar Murahhasası	1.000
Ankara Murahhasası	1.500
Katolik milleti Başpsikoposu	5.000
Patrik Nikogos	7.500
Eski Patrik Evans	2.500
Patrik Vekili	1.250
Rahip Ezaryan	500
Rahip Atanas Doğramacıyan	400
Rahip Andon Halıcıyan	400
Rahip Manuel Dervişyan	400
Diğer Rahipler	7.050
Toplam	**79.500**

Kaynak: Ceride-i Havadis, Numara: 691., 7 Haziran 1854, (11 Ramazan 1270).

Tablo 82'de görüldüğü üzere gayrimüslim ruhban sınıfı tarafından gerçekleştirilen yardımın toplam miktarı 79.500 kuruştur. Gayrimüslimlerin savaş süresince gerçekleştirdikleri yardımlar sadece ruhban sınıfı ile sınırlı kalmamıştır. Besim Özcan'a göre gayrimüslimlerin Hazine'ye yaptıkları nakdî yardımın miktarı 1.477.734 kuruş tutmaktadır. Slade'in eserini tercüme eden Ali Rıza Seyfi ise 1854 – 55 yılı içinde iane-i umumiye adı altında toplanan paranın 1,5 milyon lirayı bulduğunu ve erzak, hayvan, yağ vs olarak verilen yardımların da aynı değerde olduğunu ifade etmektedir. Yapılan yardımlardan bir kısmı ise devlet görevlilerinin maaşlarını iane-i harbiye olarak devlete bağışlamaları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Maaşını bağışlayanlardan Şekip Paşa 50 bin kuruş olan maaşından 12.500 kuruşunu her ay Hazine'ye bırakma kararı almış fakat üç ay sonra vefat etmesi üzerine bağışlanması kararlaştırılmış olan 37.500 kuruşun Hazine'ye transferi gerçekleştirilememiştir. Bunun üzerine kalan ianenin veresesinden alınması veyahut affedilmesi durumu gündeme

gelmişse de Şekip Paşa'nın mirasının bu bağışı karşılamaya yetmemesi nedeniyle affedilmesine karar verilmiştir.[1186]

Rusya Devleti de savaş masraflarını karşılamak amacıyla iane toplama yoluna gitmiş ve halkın yıllık olarak ödemeleri gerekli olan vergi matrahına masarif-i harbiye adıyla ek bir vergi yüklemiştir. Tespit edilen vergi yükünün yarısının verginin ilan tarihinden itibaren 15 gün içerisinde ve kalan yarısının ise takip eden 15 gün içerisinde ödenmesi şarta bağlanmıştır. Belirlenen süre zarfında tahakkuk eden savaş vergisinin ödenmemesi durumunda ise ahalinin sahip olduğu mallara el konulacağı bildirilmiştir. Rus Devleti politika olarak verilecek vergi miktarını arttırmak amacıyla vergisini ödeyenlerin değil ödemeyenlerin isimlerinin gazetelerde ilan edilmesi yolunu tercih etmiştir.[1187] Osmanlı Devleti ise tersi bir yol izleyerek halktan iane verenlerin isimlerini, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in farklı nüshalarında savaş boyunca ilan ettirmiştir. Savaş süresince farklı bölgelerden yapılan yardımların miktarı ve dağılımı Tablo 83'deki gibidir.

Tablo 83: Farklı Bölgelerden Gönderilen Savaş Yardımları

Bölgeler	**Kuruş**	**Diğer Yardımlar**
İstanbul'da bulunan devlet adamlarından ve ahaliden	6.626.342	
Rumeli Eyaleti'nden ve Rumeli Bölgesi'nde bulunan eyalet ve sancaklardan	4.780.097	
Anadolu'da bulunan eyalet ve sancaklardan	3.024.850	
Orta Doğu'da bulunan eyalet ve sancaklardan	3.880.038	
Girit, Rodos, Kıbrıs ve Limni Adalarından	2.304.952	
Kuzey Afrika'da bulunan eyaletlerden	24.005.508	
Ülkenin çeşitli yerlerinde oturmakta olan Rumların yaptıkları yardım miktarı	299.569	
Ermeniler tarafından yapılan yardımlar	159.233	
Katolikler tarafından yapılan yardımlar	78.925	
İstanbul dışında yaşayan yahudiler tarafından yapılan yardımlar	49.558	
Trabzon Eyaleti'nden ayrıca verilen bargir bedeli	250.000	
Tunus Eyaleti'nden		Mühimmat ile birlikte 688 süvari, 900 piyade ve 205 topçu
Sayda Eyaleti'ne bağlı sancak ve kazalardan		58 baş hayvan

Kaynak: Özcan, Kırım Savaşı'nda Mali Durum, ss. 55 – 156.

1186 BOA., İ. DH. 312 – 20064., 12 Ocak 1855, (22 Rebiü'l-ahir 1271).; Özcan, Kırım Savaşı'nda Mali Durum , s. 43.

1187 Özcan, Kırım Savaşı'nda Mali Durum, s. 43.

Tablo'ya göre gerçekleştirilen yardımın toplam miktarı 46,5 milyon kuruştur. Devletin Kuzey Afrika eyaletleri tarafından yapılan yardım bu miktarın yarısından fazladır. Bu durum bölgenin Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığının yanı sıra cihat anlayışının da hüküm sürdüğüne işaret edebilir. Nitekim savaş süresince gerçekleştirilen yardımlar tek sefer ile sınırlı kalmamış, halk elinden geldiğince devletine aynî ve nakdî yardımda bulunmuştur. Devletin pek çok yerinden mükerrer olarak iane gönderilmiştir. Trablusgarp Eyaleti'nde bulunan memur ve devlet önde gelenleri ile meclis azaları, müslüman ve yahudi ahali tarafından ikinci defa olarak 1.414.080 kuruş iane gönderilmiştir. Bu meblağın 59.316 kuruşu beşlik akçeler halinde ve kalan kısmı çinko olarak adlandırılan riyal ve direkli riyal ile ödenmiştir. Toplanan iane 62 torba içerisinde dergâh-ı âli kapucubaşılarından Hurşid Efendi'ye teslim edilerek Trablus'tan yelken gemisi ile Malta'ya ve oradan da vapurlara yüklenerek İstanbul'a taşınmıştır.[1188] Trablusgarp ahalisinin ve orada görevli memurların gönderdikleri ianeler bununla da sınırlı kalmamıştır. 1853/54 (H. 1270) yılının sonuna gelindiğinde Trablusgarp'tan gönderilen ianenin miktarı 5.423.353 kuruş riyale ulaşmıştır. Toplanan ianeden nakliye masrafları olan 102.054,5 kuruş riyal tenzil edilerek kalan 5.321.298,5 riyal, posta vapuru ile önce Malta'ya oradan da İstanbul'a nakledilmiştir.[1189] Toplanan yardımların bölgesel dağılımı Harita 10'da da görülebilmektedir.

Harita 10: Savaş Süresince Toplanan İanelerin Bölgesel Dağılımı

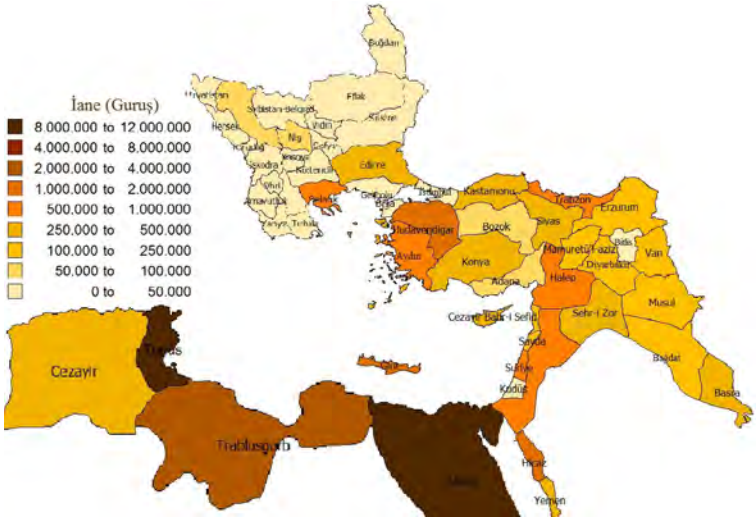

Kaynak: Özcan(1997)'den hareketle MapInfo Professional kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

1188 BOA., İ. DH. 316 – 20371., 21 Mart 1854, (21 Cemaziye'l-ahir 1270).
1189 BOA., İ. DH. 307 – 19523., 12 Ağsutos 1854, (18 Zilkade 1270).

Halk tarafından veya belirli bölgelerin idarî amirleri tarafından yapılan yardımlar, kimi zaman nakdî olabildiği gibi kimi zaman da aynî olabilmekteydi. Nitekim Cezayir Bahr-i Sefid Valisi İsmail Paşa'ya yazılan şukkada belirtildiği üzere Kıbrıs'ta bulunan bazı kaza müdürleriyle meclis azaları ve müslüman ve hristiyan ahali taraflarından bargir bedeli olarak 12.071 kuruş toplanmıştır. Bu meblağdan bargirlere ve paranın transferine ilişkin masraflar düşüldükten sonra geriye kalan 10.052 kuruş iane olarak Hazine'ye takdim edilmiştir. İzmir meclis-i kebiri azasından ve muteber tüccar tarafından da bargir bedeli olarak 181.674 kuruş bağışlanmıştır. Silistre Eyaleti'nde bulunan muteber ahali ve tüccar taraflarından da orduya yardım etmek amacıyla 30 baş yük hayvanı ile 26.518 kuruş bağışlanmıştır.[1190] Rusların Eflak ve Boğdan'ı işgali ve Osmanlı Devleti'nin kendisini savunarak cihat etmesine bağlı olarak Fas Devleti de bu cihada destek vermek amacıyla asker göndermeye niyetlenmişse de ileride asker bakımından sıkıntı çekmemek amacıyla asker gönderememiştir. Bunun yerine 12 adet beygir ve 130 bin dobrin olarak tabir olunan İspanya altınını, kiraladığı gemi ve vapurlara yükleyerek iane-i cihadiyye olarak göndermiştir.[1191]

Bununla birlikte ordu için araba ve hayvan tedariki esnasında hisselerine belirli oranda bargir ve yük hayvanı düşen kaza ve sancakların ahalileri, bu hayvanları ordu merkezlerine götürecek memurların maaş ve aylıklarını ve hayvanlara ilişkin bir takım masrafları da orduya yardım olması amacıyla kendileri karşılayabilmiştir. Devlet, bunun için araba kullanımı yaygın olan bölgelerinden her yüz haneden genç ve güçlü birer çift öküz ile yeni birer araba tedarikiyle güçlü bir kefile bağlı olarak birer arabacının görevlendirilmesi ve araba kullanılmayan ve kullanılan arabalar askerî anlamda amaca uygun olmayan bölgelerden ise her elli haneden 700 – 800 kuruşa kadar masrafla kemikli ve kuvvetli olmak üzere semerleriyle birlikte birer adet yük hayvanı tertip edilmesi ve her iki hayvana birer mekkareci görevlendirilmesi şeklinde ahaliye ek bir yükümlülük de getirmiştir.[1192] Rumeli Ordusu için tertib olunan arabalardan Vidin Eyaleti'nin hissesine eyalet sınırları içerisinde bulunan Lofça Kasabası'ndan 141, İvraca Kazası'ndan 74, Lom Kazası'ndan 51, Plevne Kazası'ndan 65 ve Rahova Kazası'ndan 30 adet araba olmak üzere toplam 361 tertip edilmesi görevi düşmüştür. Bu arabaların hayvan bedeli

1190 BOA., A. MKT. MHM. 58 – 48., 9 Nisan 1854, (11 Receb 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 58 – 65., 30 Nisan 1854, (2 Şaban 1270).; Ceride-i Havadis, Numara: 659., 1 Aralık 1853, (29 Safer 1270).

1191 BOA., İ. DH. 307 – 19544., 15 Eylül 1854, (22 Zilhicce 1270).

1192 BOA., I. MVL. 297. 12065., 1 Şubat 1854, (3 Cemaziye'l-evvel 1270).; BOA., İ. DH. 298 – 18804., 9 Mart 1854, (9 Cemaziye'l-ahir 1270).

ve arabaları sevk etmek üzere görevli memurların maaşları, ilgili kasaba ve kazaların ahalisi tarafından gönüllü olarak karşılanmıştır. Yine Rumeli Ordusu için 160 adet hayvanın hazırlanması, Prizren Kazası'nın hissesine düşmüş ve kaza ahalisi çeribaşının altı aylığı ile araba sürücülerinin ikişer aylıklarını gönüllü olarak ödemişlerdir. Bu arabaların ve arabaları sevk etmekle görevli memurların yol esnasındaki masrafları olarak tespit edilen 7.965 kuruş da Prizren Kazası'nın emval sandığından karşılanmıştır.[1193] Rumeli Ordusu için Filibe Sancağı'nda bulunan Kızanlık Kazası'ndan tertip olunmuş 75 adet araba ve hayvanlarının bedeli ile arabacılarının altışar aylık maaşı olan toplam 122.250 kuruş da orduya hizmet olmak üzere ahali tarafından karşılanmıştır.[1194] Savaş süresince ahali tarafından bedelen ve bedenen gerçekleştirilen bu tür çok sayıda gönüllü hizmet mevcuttur. Yardım toplama süresince yardımda bulunan kişilerin isimlerini içeren defterler hazırlanarak, Bâb-ı Âli'ye takdim edilmiştir.

Toplanan iane konusunda yaşanan temel bir sıkıntı özellikle devletin Kuzey Afrika'daki eyaletleri olmak üzere gönderilen ianelerin naklinde ve ianelerin yerel para birimleriyle gönderilmeleri nedeniyle bu paraların kuruşa çevrilmesinde yaşanan zorluklar olmuştur. Bölgedeki ulaştırma imkanlarının kısıtlılığı, ianelerin gecikmeli olarak gönderilmesine neden olmuştur. Trablusgarp Eyaleti'nde bulunan memur, tüccar ve servet sahipleri tarafından ordulara destek vermek amacıyla gönderilmiş olan meblağdan riyale çevrilen 559.260 kuruş ve Eyalet'in iane-i umumiyesi olan 500 bin kuruş olmak üzere toplam 1.059.260 kuruşun Malta, Trablus ve İskenderiye'ye işlemekte olan Fransız tüccar vapuru ile Malta'ya ve oradan da İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmış iken tüccar gemisinin Trablus'a uğramadan İskenderiye'ye gitmesi üzerine bir daha bölgeye uğramasının 2 ay süreceği gerekçesiyle Malta'ya kadar olan nakliyat, zorunlu olarak yelken gemisi ile gerçekleştirilmiştir. İanenin tertibinde yaşanan önemli bir sorun da her biri 40 para değerinde olan riyalin bölgedeki kullanımının giderek kaybolması olmuştur. Tunus sikkesinin bölgedeki kullanımı yaygınlaşmış ve 40 para üzerinden işlem gören riyalin değeri 30 paraya kadar düşmüştür. Bu da toplanan ianenin değerinde düşmeye neden olmuştur.[1195]

1193 BOA., A. MKT. MHM. 58 – 57., 4 Mayıs 1854, (6 Şaban 1270).
1194 BOA., A. MKT. MHM. 58 – 58., 4 Mayıs 1854, (6 Şaban 1270).; BOA., A. MKT. MHM. 58 – 56., 4 Mayıs 1854, (6 Şaban 1270).
1195 BOA., İ. DH. 295 – 18589., 29 Mart 1854, (29 Cemaziye'l-ahir 1270).

Trablusgarp Valisi tarafından 27 Nisan 1854 tarihinde Sadaret'e yazılan tahriratta da Trablusgarp'ta vapur bulunmaması ve tüccar gemilerine ise güven duyulmaması nedeniyle Trablusgarp ahalisinin daha önce aralarında biriktirmiş olduğu 20 yük 72 bin 410 kuruştan riyal olarak gönderilmiş olan 5 yük 59 bin 270 kuruşun, Bingazi'den İstanbul'a gönderilmesinde zorluk çekildiği ifade edilmiştir. Para naklinde kullanılması Bâb-ı Âli tarafından kendilerine bildirilen Taif adlı vapurun kaptanı Hüseyin Bey tarafından ise Trablusgarp ile Bingazi'nin birbirine uzak olması nedeniyle vapur kömürünün yeterli olmayacağı bildirilmiştir. Söz konusu paranın İstanbul'a gönderilebilmesi amacıyla İstanbul'dan Trablusgarp'a bir uskuna gönderilmesi uygun görülmüştür. Durum, Bahriye Meclisi'nde görüşülerek paranın sevki için gönderilmesi uygun görülen uskunanın gereksinim duyduğu derinlik nedeniyle Bingazi Limanı'na yanaşmasının mümkün olmadığı fakat Siyah isimli başka bir uskunanın halihazırda Rodos'taki tersanede tamir edilmekte olduğu ve tamirinin bitmesinin ardından Trablusgarp'a gönderilebileceği Trablusgarp Valisi'ne bildirilmiştir. Paranın nakledilmesiyle ilgili bir diğer sıkıntı da iane-i harbiye olarak toplanan paranın riyale çevrilmesinde yaşanan zorluktan ileri gelmiştir. Vali tarafından bildirildiği üzere bölgede Osmanlı sikkeleri artık kullanılmaz hale gelmiş yerini ise Sebiliye adı verilen bir tür Tunus sikkesi almıştır. İane-i harbiye ve eyalet tahsilatının Tunus parası ile gönderilmesinin ise İstanbul tarafından kabul edilmeyeceği bilinmekle birlikte Bingazi'de riyal ve İstanbul'da tedavül eder başka bir sikke türü olmaması nedeniyle biriktirilen akçenin riyale çevrilmesinin uzun süreceği ifade edilmiştir.[1196] Yunan olayları nedeniyle Yanya Bölgesi'nde toplanan askerlerin zahire ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla İstadri Kaptan'dan alınan zahirenin bedeli de riyal olarak ödenmiştir.[1197]

Yardım kampanyasına müttefik devlet halkları tarafından sınırlı ölçüde de olsa katılım gerçekleştirilmiştir. 3 Şubat 1854 tarihiyle Emperciale Gazetesi mürettibi tarafından Sadaret'e gönderilen arzuhalde İzmir'de ikamet etmekte olan Avrupalılar tarafından Osmanlı Devleti ile olan muhabbet gereğince İzmir'den savaşa gitmiş olan redif askerlerinin muhtaç durumdaki aileleri için yardım toplanması amacıyla defterler düzenlendiği bildirilmiştir. Yardım yapmak isteyenlerin isimlerini defterlere yazdırdıkları ve yüklü miktarda yardımın toplanmasının umulduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte bir defterin de İngiltere'de tanzim edildiği beyan edilerek ve borç konusunda da görevli bir kişinin yıllık % 4 – 5 faiz oranı ile tahvil çıkartacağını İngiltere'de

1196 BOA., A. MKT. NZD. 114 – 97., 15 Haziran 1854, (19 Ramazan 1270).
1197 BOA., Ayniyat Defteri, No: 723, s. 4., 13 Temmuz 1854, (17 Şevval 1270).

ilan ettiği ve İngiltere'de Osmanlı hakkında olumlu olan kamuoyu çerçevesinde gerekli desteğin verilebileceği bildirilmiştir.[1198] Bu bağlamda savaşa Osmanlı Devleti saflarında katılan devletlerin de bazı yardım kampanyalarına başvurdukları görülmektedir. Başta İngiliz ve Fransız konsolos ve büyükelçilerinin öncülüğünde olmak üzere Kırım Savaşı'ndan hemen önce 1853 yılında savaşın kendilerine getirdiği masrafların bir kısmını telafi etmek maksadıyla gelirleri hayır işleri için kullanılmak üzere balolar düzenlenmeye başlanmış ve yapılan bu balolar için birden çok davetiye alınması teşvik edilmiştir.[1199]

Bununla birlikte devlet eliyle gerçekleştirilen iane kampanyası, belirli şayiaları da içerisinde barındırmıştır. Bu söylentiler özellikle devletin gayrimüslim teb'ası arasında yayılma alanı bulmuştur. Bunda; Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni zorda bırakacak şekilde meydana gelen Yunan olayları nedeniyle devletin rum teb'ası ile olan ilişkilerindeki gerginlik de etkili olmuştur. Rum kiliselerinde bulunan millet akçesinin devlet tarafından borç olarak alınacağı veyahut bu durum gerçekleşmezse kiliselerde bulunan kandil ve benzeri gümüş eşyalara el konularak kaynak yaratılmak istendiğine dair çeşitli söylentiler yayılmıştır. Buna karşın devlet tarafından bu tür iddiaların asılsız olduğu ilan edilmiş ve bu tür söylentilerin yayılmaması konusunda gerekli tedbirlerin alınması Rum Patriği'ne yazılan tezkire ile de talep edilmiştir.[1200]

Devlet ahali tarafından iane olarak verilen nakit, hayvanat, erzak ve eşyaların kaydını yakından takip etmiş ve gerçekleştirilen iane-i harbiyelerinin Hazine-i Celile'de ve ordularda kayıtları bulunmasına karşın yapılan yardımların gerçekliğini tahkik etmek üzere görevliler tayin etmiştir. Yapılan yardımların miktarı, cinsi ve gerçek tutarı ile nereye gönderilmiş olduğu düzenlenen mazbatalara yazılmıştır.[1201]

1198 BOA., HR. TO. 418 – 208., 8 Şubat 1854, (10 Cemaziye'l-evvel 1270).
1199 Demircioğlu ve Kuruca, s. 14.
1200 BOA., A. DVN. 97 – 37,1., 21 Aralık 1853, (20 Rebiü'l-evvel 1270).
1201 BOA., A. MKT. UM. 238 – 63., 24 Mayıs 1856, (19 Ramazan 1272).

SONUÇ

Klasik Dönem Osmanlı sefer lojistiği, farklı lojistik bileşenlerin uyumlu bir kompozisyonundan meydana gelmekteydi. Osmanlı ikmal sistemi, sahip olduğu organizasyon yapısı ile savaş öncesinde ve süresince kaynakların tedarikini ve birimler arasında gerçekleştirilen sevk ve tahsisini sürekli kılacak bir biçimde güçlüydü. Klasik Dönem Osmanlı sefer lojistiği, ordudaki muharip güçlerin harekete geçirilmesi, iaşe maddeleri ve savaş araçlarının menzilhaneler vasıtasıyla cepheye nakli, malî kaynağın hazırlanması ve yardımcı birliklerin harp nizamında savaş bölgesine sevkini içermekteydi. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, halkının da etkin bir şekilde katıldığı, askerî olduğu kadar sivil katkının da en üst düzeyde olduğu, kapsamlı ve kendine özgü ikmal sistemi ile Batılı ve Doğulu rakiplerine göre üstünlük kurmuştur denebilir. Kırım Savaşı'nın Osmanlı sefer ikmal organizasyonu ve savaş lojistiğinde meydana getirdiği dönüşümleri iyi anlayabilmek için Batı ile Osmanlı sefer lojistiği arasındaki farkların ve etkileşimin tarihsel gelişiminin kırılma noktalarının da analize dahil edilmesinin ihmal edilmemesine, dönemin iç ve dış dinamiklerinin anlaşılmasında sahip olduğu önem nedeniyle gayret gösterilmiştir.

Mikro ölçekte Karadeniz ve Tuna Havzası üzerindeki, makro ölçekte ise Hint Deniz Yolları üzerindeki İngiltere, Fransa ve Rusya rekabetinden kaynaklanan Kırım Savaşı, 1848 ihtilalleri, Macar Mültecileri Sorunu ve nihayetinde Kutsal Yerler Sorunu ile gerilen uluslararası ilişkiler konjonktürünün bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin hiç de arzu etmediği ve hatta hazırlıksız yakalandığı bir zaman içinde başlayarak sonuçları itibariyle hem Osmanlı tarihi açısından hem de Avrupa siyasi tarihi açısından bir kırılma noktasını teşkil etmiştir. Viyana Kongreleri nezdinde gerçekleştirilen barış girişimlerinin sonuç vermemesi ve Rusların Prut Nehri'ni aşarak Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti, stratejik müttefiki konumundaki İngiltere ve Fransa'nın İstanbul büyükelçilerinin yönlendirmesi altında işgali protesto etmekle yetinmiştir. Avrupa kamuoyunun desteğini de arkasına alan Osmanlı Devleti, 26 Eylül 1853'te Meclis-i Umumi'de alınan karar üzerine 4 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Ancak, tarihsel sürecin müteakip dönemleri dikkate alındığında Batılı devletler açısından Rusya'nın açık denizlere inme stratejisinin önü kesilmiş ise de Osmanlı Devleti'nin malî yıkımının alt planı, niteliksel bir biçimde ortaya çıkmıştır denilebilir.

Kronolojik olaylar dizgesinden bilindiği gibi askerî sevkiyat, yapılan keşifler ve harita incelemelerinin ardından Rus Ordusu'nun askerî harekâtını, Sırbistan üzerinden Bulgaristan kıtasına veyahut yine Sırbistan üzerinden Bosna ve Karadağ yönüne iki doğrultuda gerçekleştirebilme olasılığına bağlı olarak

asıl hedef olan İstanbul'u ele geçirme düşüncesiyle yaptığı görülmektedir. Kalabalık Rus Ordusu'na karşın 35 milyon nüfusa sahip Osmanlı Devleti'nin potansiyel asker sayısının yardımcı kuvvetler ve redif askerleri ile birlikte 440 bin civarında olduğu anlaşılmaktadır. Harp kararı ile birlikte ilk etapta Batı'da Şumnu ve Doğu'da Erzurum merkezli olmak üzere Rumeli ve Anadolu'da iki büyük ordu kurulmuştur. Her bir ordu bir teşekkül halinde yapılandırılmış ve idarî yönetimi birer müsteşar ve hesap işleri ise birer defterdar ve maiyetindeki muhasebeciler tarafından yönetilmiştir. Şumnu merkezli olarak oluşturulan Rumeli Ordusu, Dersaadet, Hassa, Redif birlikleri ile Mısır'dan gönderilen birliklerce de desteklenmiştir. Tunus'tan gönderilen birlikler ise Batum'a sevk edilmiştir. Devlet, sevk ettiği tüm birliklerin teçhizat ve iaşe ihtiyaçlarını, büyük ölçüde gidermeye çalışmıştır. Askerî kuvvetlerin bir kısmı, öncelikle başkent İstanbul'da toplanmış ve burada teşkil edilen birlikler halinde Edirne üzerinden bölgeye sevk edilmiştir. Bu bakımdan Edirne, Klasik ve Erken Modern Dönem'de olduğu gibi Batı yönüne gerçekleştirilen seferlerde Osmanlı Devleti'nin ikmal ve sevkiyat merkezi olma özelliğini korumuş ve bir anlamda Osmanlı'nın Batı kapısı görevini üstlenmiştir.

Kırım göçmenleri ile birlikte bölgedeki diğer Tatar ve Kazak nüfustan da istifade edilmesine karşın ordudaki süvarilerin mevcudu piyadelerin mevcuduna göre oldukça düşük kalmış, bunun üzerine Anadolu'daki zabtiye süvarilerinin bir kısmı atlarıyla birlikte Rumeli Cephesi'ne sevk edilmiştir. Asker mevcudunun yeterince arttırılamaması üzerine tımarlı mütekaidlerin de askere alınmasına karar verilmiş ve aynı zamanda Rumeli'nin Arnavutluk, Sırbistan, Bosna ve Yunanistan sınırı gibi çatışmalı bölgelerindeki ihtiyat birliklerinin, yerlerini muvazzaf birliklere bırakarak Rumeli Cephesi'ne sevk edilmesi gerekmiştir. Bunlara ilave olarak; başta devletleri Ruslar tarafından işgal edilmiş olan Lehli askerler ile birçok yabancı asker de Osmanlı Ordusu'nda görev almak istemişlerdir. Bunlardan uygun görülenler belirli rütbe ve rütbelerine uygun tayın ve maaş tahsisiyle ordularda görevlendirilmiştir. Bunlardan ayrı olarak Tersâne-i Âmire bünyesinde çok sayıda yabancı uzmanın çalıştığı da bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı donanmadaki gemilerde de görev yapmıştır. Bu anlamda Osmanlı Ordusu'nun önceki dönemlerde olduğu gibi Batı etkisine açık olduğu ve aynı zamanda yabancı asker ve uzmanlar vasıtasıyla Batı askerî yeniliklerini ve gelişmelerini takip etmeye devam ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti asker sevkiyatını, Batılı rakipleri ve Rusya ile kıyaslandığında çok daha az maliyetle gerçekleştirebilmiş olmasına karşın hiçbir zaman gayrimüslimlerin de dâhil olduğu genel geçer bir asker alım sistemine dayalı daimi bir ordu teşkil edememiştir. İçerisinde Kırım gibi büyük ölçüde müslü-

man nüfusa sahip kara parçasının da bulunduğu önemli toprak kıtalarını kaybeden ve 18. yüzyıldan başlayarak giderek daha da dar bir müslüman erkek nüfus havuzundan beslenmek zorunda kalan Osmanlı Ordusu, Kırım Savaşı sırasında da beklediği büyüklükte bir orduyu sevk edememiş üstelik cizyenin kaldırılmasına bağlı olarak gayrimüslimlerin de zorunlu askerlik hizmetine katılmaları doğrultusunda aldığı kararı da hayata geçirememiştir. Dolayısıyla II. Mahmut döneminde ve bu dönemde gerçekleştirilen Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi uygulamasının ardından ilk savaşını 1828 – 1829'da Rusya'ya karşı henüz kurulmuş Mansure birlikleri ile yürüten ve savaştan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'na da bu etki altında girmiş ve yeterince organize edilmiş ve toplum nüfusuna göre dengeli bir askerî oluşum meydana getirememiştir. Nitekim Ömer Paşa, Rumeli Cephesi'nde toplanan asker sayısının beklenenin çok altında kaldığını ve bu koşullarda ancak savunma savaşının yürütülebileceğini ve Ruslara karşı topyekûn bir harekata girişmenin imkansızlığını da dile getirmiştir. Buna karşın Osmanlı Devleti, müttefik orduların bünyesinde görevlendirilmek üzere 10 bin kadar kontenjan askeri de görevlendirmiştir.

Devletin savaş sırasında askerî sevkiyat anlamında gösterdiği en büyük zaafiyet ise donanmanın sevki olmuştur. Avrupalı rakipleri ile kıyaslandığında teçhizat anlamında oldukça geride kalmış olan Osmanlı donanması, 1829 Rus Savaşı sırasında Navarin'de yakılmasının ardından geçen 24 senede gerek gemi sayısı, gerek mevcut gemilerin donatımı ve gerek bahriyeli sayısı itibariyle eski gücüne ulaşamamıştır. Yeterli sayıda bahriye askeri bulunamaması nedeniyle yaşı askerlik sınırını aşan kişilerin, emekli redif askerlerinin, sahil kentlerinde yaşayan kent sakinlerinin ve tüccar gemilerinde bulunan tayfalardan bir kısmının da donanmaya katılması kararlaştırılmıştır. Borç içerisinde bulunan Tersâne-i Âmire, savaş öncesinde gerekli hazırlıkları tamamlayamamış ve hatta Tersâne-i Âmire ambarlarında bulunması gereken levazımat ve iaşe malzemelerinin olması gerekenden ziyade eksildiği belirlenmiş ve soruşturma konusu olmuştur. Donanma, müttefik orduların koruması altında hareket fırsatı bulana kadar Boğaz'dan çıkma imkânı da bulamamıştır. Adolphus Slade'in sık sık belirttiği üzere Kırım Savaşı sırasında müttefik ordu yönetimine giren Osmanlı donanması tümüyle işlevsizleştirilmiştir. Buna karşın Tersâne-i Âmire havuzlarında müttefik donanma gemileri de dâhil olmak üzere askerî gemiler tamir edilmiş ve hatta buharlı gemilerin inşasına çalışılmıştır. Lakin gerek müttefik ve gerek Osmanlı donanmaları mevsimsel koşullara bağlı bir harekât planı izlemek zorunda kalmıştır. Bu durum, Osmanlı kara orduları için de geçerlidir. Klasik Dönem'den 19. yüzyılın ortasına kadar gerçekleşti-

rilen askerî yeniliklere rağmen Osmanlı Ordusu'nda askerî harekâtların mevsimsel bağımlılığı devam etmiştir. Özellikle Tuna Bölgesi'nde yaşanan çetin kış şartlarının zorunluluğu içerisinde birlikler, kış mevsimlerini hazırlık ve ikmal faaliyetleri ile geçirmiş ve askerî harekâtlar için bahar mevsimlerini beklemek durumunda kalmıştır. Her türlü olumsuz koşula karşın Osmanlı Ordusu'ndaki firar olayları yüksek ölüm oranlarının yaşandığı ve zayıf bir ikmal organizasyonuna sahip Rus ordusu ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

Ulaştırma ve haberleşme organizasyonu alanında ise buhar motorlarının kara araçlarına tatbikine başlanmamış olması nedeniyle büyük ölçüde Klasik Dönem ulaştırma araçları olan hayvan gücüne dayalı vasıtaların kullanılmasına devam edilmiştir. Yük hayvanlarının ve arabalarının tedarikinde her 100 haneden bir araba ve araba kullanılmayan bölgelerde her 50 haneden bir yük hayvanı alınması kararlaştırılmıştır. Tedarik edilen tüm hayvan ve araçlar, görevlendirilmiş memurlar vasıtasıyla cepheye sevk edilmiştir. Hayvan ve hayvan gücüyle çekilen kara araçlarına bağlılık, arazi koşullarına olan bağlılığın da sürmesine neden olmuştur. Bu durum, Osmanlı donanmasının içerisinde bulunduğu koşullarca da desteklenmiştir. Sayıca sınırlı olmakla birlikte içerisine motor konularak inşa edilen deniz araçları, belirli ölçüde olumsuz hava koşullarına ve ters yönlü esen rüzgârlara karşı durabilmiştir. Bu anlamda deniz yolunun Kırım Savaşı'nın lojistiğindeki işlerliği bağlamında ordular için gerekli levazımat ve iaşe malzemelerinin nakliyesi amacıyla Rumeli Cephesi için Varna ve Anadolu Ordusu için Trabzon kullanılan ana ikmal üsleri olmuştur. Nakliyede kullanılan gemilerden bir kısmı askerî nakliye gemileri olmakla birlikte ihtiyaç duyulan gemilerin bir kısmı yerli ve yabancı tüccardan kiralanmıştır. Kara nakliyesinde demiryolunun kullanılmasına ilişkin fikirler, savaş öncesinde de var olmasına ve müttefik devletlerle birlikte Rus Devleti'nde de demiryolunun orduların ikmalinde kullanılıyor olmasına karşın Osmanlı Devleti'nde demiryollarının inşası, Kırım Savaşı'nın sonrasına bırakılmıştır. Demiryollarının varlığından ve öneminden haberdar olunmasına rağmen maddi koşullar devletin demiryolu inşa etmesine imkân vermemiştir. Haberleşme alanında ise Klasik Dönem'deki çok katmanlı istihbarat faaliyetlerinin Kırım Savaşı'nda da sürdürüldüğü görülmektedir. Öncelikle savaş öncesinde ve süresince bölgede gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerine, karşı propaganda ile cevap verilmiş ve patrikhaneler nezdinde gayrimüslim halkın devlete bağlılığı sağlanmaya çalışılmış, sonrasında ise tahkikat memurları, hafiyeler, ajanlar, tatarlar ve esirler vasıtasıyla istihbarat faaliyetleri yürütülmüş, gemiler ve tüccar vasıtasıyla cephenin karşı tarafın-

dan bilgi alınmaya çalışılmıştır. Bölgede inşa edilen gözetleme karakolları ile de cephedeki gelişmeler cephe gerisine aktarılmıştır. Telgraf hatlarının inşasına kadar yurt içi ve yurt dışı haberleşme faaliyetleri yoğunlukla tatar atlıların kullanıldığı ulak sistemi ile sürdürülmüştür. 1840 yılında Posta Nezareti'nin kurulması ile birlikte onbeş büyük posta yolu açılmış ve tatarlar bu hatlarda posta görevi yapmışlardır. Bununla birlikte savaş süresince mevcut menzilhaneler, haberleşmenin hızlandırılması ve kolaylaştırılması amacıyla ıslah edilmiş ve gerekmesi durumunda yeni menzilhaneler de inşa edilmiştir. Kırım Savaşı öncesinde de ülke içerisinde telgraf hatlarının inşasına dair girişimlerde bulunulmuş olmakla birlikte savaş, telgrafın Osmanlı Devleti'ne girişini hızlandırmış ve Kırım Savaşı ile birlikte elektrikli telgraf ilk defa savaş sanatına dâhil olmuştur. Müttefik devletler tarafından inşası gerçekleştirilen diğer telgraf hatlarlarının da eklenmesiyle haberleşme faaliyetleri savaş öncesine kıyasla oldukça hızlanmıştır. Müttefik devletler tarafından inşa edilen hatların bir kısmı savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ne satılmış bir kısmı ise terk edilmiştir. Devlet, telgraf inşasının ve kullanımının öğrenilmesi amacıyla pek çok memur görevlendirmiş ve yurtdışından telgraf inşası için gelen uzmanların sözleşmesine eğitim verme maddesi de eklenmiştir. Telgrafın benimsenerek ülke içerisinde hızlı bir şekilde yayılması, Osmanlıların Klasik Dönem'den miras aldıkları pragmatizmin ve yeniliklerin benimsenerek kısa süre içerisinde sisteme entegre edilmesine dair olan düşünsel yapılarının bir ürünüdür. Bununla birlikte telgrafın bedeli ağır olan Kırım Savaşı'nın Osmanlı sefer lojistiği adına yaptığı en önemli katkılardan birisi olduğu da ifade edilebilir. Devlet, telgraf vasıtasıyla ülkenin her yeri ile olan iletişim ve haberleşmeyi hızlandırarak, Merkezî idarenin de pekiştirilmesini amaçlamıştır.

Devlet, kitapta ele alınan dönem boyunca savaş malzemesi, silah ve mühimmat üretim ve tahsisatını merkezi olarak yönlendirmeye devam etmiştir. Temelde kendine yeterli olan üretim düzeyi, ihtiyaç duyulması halinde dış alım tarafından da desteklenmiştir. Devlet, Kırım Savaşı süresince müttefik orduların mühimmat ihtiyacını da belirli ölçüde karşılamaya çalışmıştır. Savaş sırasında ihtiyaç duyulan savaş malzemelerinin tedariki konusunda, savaş malzemelerinin bir kısmının kamu stoklarından, bir kısmının tüccar vasıtasıyla Avrupa'dan ve bir kısmının ise ülke içerisinden sağlanması kararlaştırılmıştır. Teçhizattaki önemli bir aşamayı ordunun donatımının yanı sıra cephelerin stratejik derinliğini oluşturan kale ve diğer istihkâmların tahkimi oluşturmaktadır. Bunun için öncelikle gerekli görülen istihkâmların ihtiyaçları tespit edilmiştir. Ödeme konusundaki sıkıntıların aşılabilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan savaş malzemeleri, elzem, lazım ve ihtiyatî olarak sınıflan-

dırılmıştır. Yurt içindeki üretim esas olarak Zeytinburnu, İstanbul ve Azadlı imalathaneleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Yurtdışından ithal edilen silah ve mühimmat ise müttefik devletlerden alınmıştır. Bu malzemelerin tedarikinde Londra ve Paris elçileri aracılık görevi üstlenmiş, ayrıca sarraf Rothschild'den de destek alınmıştır. Bu bakımdan kısmî anlamda bir dışa bağımlılık söz konusudur. Devlet, mühimmat üretimi konusunda da güncel teknolojik gelişmeleri takip etmiş ve savaş teknolojisi açısından Batılı devletler ile arasındaki farkı kapatmaya gayret göstermiştir. Barut üretiminde daha maliyetli ve daha riskli mermer dibekler yerine demir dibekler kullanan yeni makineler dışarıdan ithal edilmiş ve üretim sürecinde kullanılmaya başlanmıştır. Yurtdışından getirilen ve Osmanlı Ordusu'nda kullanılmak üzere yabancı asker ve mühendislerce tanıtımı yapılan tüfek ve top gibi aletlerin faydalı görülmesi halinde tedarik edilmesine çalışılmıştır. Bu bakımdan teknolojik adaptasyon seviyesinin üst düzeyde olduğu da söylenebilir.

Bununla birlikte devlet, ordunun teçhizi konusunda her zaman imkân sınırlarını zorlamak durumunda kalmıştır. Yeterli kurşunun bulunmaması üzerine fişenkhane üretime ara vermek zorunda kalınca eski ve harap yapılardaki kurşun aksamlar ve benzer şekilde atıl kalan gemilerin kurşun olan kısımları sökülerek fişenkhaneye gönderilmiştir. Sinop Olayı sonrasında kurtarılabilen top ve lenger gibi tüm teçhizat, gönderilen sandallar vasıtasıyla başkente taşınmıştır. Teçhizat ve donatımın önemli bir aşamasını da tahkimat meydana getirmektedir. Bu açıdan devlet, sadece cephelerde bulunan kale ve istihkâmları değil, Rus propagandalarının ve Slavist akımların etkili olabileceği her yeri tahkim etmeye çaba göstermiştir. Sırbistan ve Karadağ bunların başında gelmektedir. Bu çerçevede tahkimi öncelikli yerler olan Silistre, Varna, Rusçuk, Şumnu ve Vidin'den başka Tuna Nehri'nin oluşturduğu doğal hat üzerinde bulunan Kalafat, Tutrakan, Maçin, Hırsova ve Rahova ile birlikte İstanbul Boğazı'nın ve her an karışıklığın meydana gelmesi ihtimali bulunan Yenipazar, Gradişka, Banaluka, Niş, Belgrad ve Karadağ'da bulunan Nikşik Kalesi'nin de tahkim edilmesi kararlaştırılmıştır. Finansal imkânların kısıtlılığı altında pek çok yerin tahkiminde erler ve ahali gönüllü olarak çalışmıştır. Cephedeki ordunun teçhizinde ise ambarlar aktif rol oynamıştır. Bu bakımdan Rumeli Cephesi'nde bulunan Şumnu Ambarı mühimmat akışının merkezi olmuştur.

Osmanlı Devleti, ordusunun beslenmesi konusunda her zaman cömert davranmış ve askere beslenme ihtiyaçlarını giderebilmeleri amacıyla çok çeşitli bir tayın ve hayvanlara da yem ve saman sağlanmıştır. Bununla birlikte 19.

yüzyıla gelindiğinde Batılı rakiplerinin aksine Osmanlı Ordusu'nda hiyerarşik maaş tahsisatında büyük farklar ortaya çıkmıştır. Bir ordu müşiri, 70 bin kuruş maaş ve 128 erlik tayınat almakta iken bir erin maaşı 30 kuruştur. Erlerin maaşları, çoğu zaman gecikmeli olarak ödenmiş ve hatta bir tür savaş finansmanı politikası olarak kimi zaman tedahülde de bırakılmıştır. Klasik Dönem'dekine benzer şekilde Kırım Savaşı'nda da askerlerin iaşe ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla çok sayıda esnaf görevlendirilmiştir. Mevsimsel harekât bağımlılığı nedeniyle kış mevsimi boyunca ambar ve menzilhanelerin doldurulmasına çalışılmıştır. Ordunun ve ahalinin iaşe arzının sürekliliği esas alınmıştır. İlk etapta 6 aylık ve toplamda ise 1 yıllık olmak üzere ordunun ve ahalinin iaşe kaynaklarının ikmal edilmesi planlanmıştır. Bunun için Rumeli Cephesi'nde Varna İskelesi ana ikmal noktasını oluşturmuştur. Tedarik edilen zahire ve hububat, gemilerle Varna İskelesi'ne nakledildikten sonra iç bölgelere taşınmıştır. Devlet, savaş süresince iaşe sürekliliğinin sağlanması amacıyla ekmek inhisarının kaldırılması ve zahire ihracının yasaklanması yoluna gitmiştir.

Tarihte eşine pek az rastlanır bir biçimde devletin sadece kendi ordularının ikmali ile sorumlu olmadığı fakat aynı zamanda müttefik devlet ordularının da ikmali konusunda yükümlülük altında bulunduğu bir savaş, Osmanlı Devleti açısından pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Müttefik orduların ikmal ve iaşesinin en iyi şekilde yerine getirilmesi amacıyla sağlanan vergi muafiyetleri ve Rumeli Ordusu, İstanbul ve müttefik kuvvetlerin karaya çıktığı mahallerin beslenme sahalarının yakınlığı gerek ahalinin, gerek başkent İstanbul'un gerekse Rumeli Ordusu'nun ikmalinde sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır. Yabancı komisyoncu ve tüccarın arkalarına sefaretlerin desteğini ve Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu güç durumu alarak ahalinin elinde bulunan tüm zahireyi kendi çıkarları amacıyla toplamaya kalkışmaları, halkın tohumluk olduğu kadar yemeklik zahire konusunda da sıkıntıya düşmesine neden olmuştur. Nitekim müttefik devlet temsilcileri de Osmanlı Devleti'ne zahire ihracına ilişkin yasağın kaldırılması yönünde baskı yapmıştır. İaşe güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar kısmen sonuç vermiş olmakla birlikte murabahacılar, komisyoncular ve tüccar temsilcileri el altından zahire alımına devam etmiştir. Meydana gelen zahire kıtlığı her türlü hububatta kısa vadede yüksek fiyat artışlarına sebebiyet vermiştir. Devlet, sosyal fonksiyonu gereğince cepheye sürdüğü askerin ailesinin geçimini de belirli ölçüde üstlenmiş ve gönderilen emirlerle askerlerin yarıda kalan işlerinin tamamlanması emredilmiştir. Ayrıca askerlerin hanelerine 10'ar kuruş aylık bağlanmıştır. Klasik Dönem'den farklı olarak savaşların uzamasının da

etkisiyle ordunun bölgede konaklaması amaçlanmıştır. Bunun için sefer mevsiminin sona ermesiyle askerlerin memleketlerine iadesi ya da karargâhlara çekilmesi durumu oluşmamış, savaşın devam etmesi nedeniyle askerlerin bir kısmı bölgede bulunan köylere hane mevcutlarına göre dağıtılmış, belirli bölgelerde kışlaklar hazırlanmış ve bazı kalelerdeki kışlalar tamir edilmiştir.

Klasik Dönem'in tersine uzun süren savaşlar nedeniyle bu dönemde sıhhî faaliyetler sefer lojistiğinin en kırılgan unsuru olmuştur. Sağlık uygulamaları konusunda devleti en çok zorlayan husus salgın hastalıklar olmuştur. Karantina uygulamaları ile salgın hastalıkların önüne geçilmesi amaçlanmışsa da özellikle Rumeli Bölgesi'ndeki hareketlilik uygulamanın başarısını kısıtlamıştır. Gerek Avrupa'dan gelen askerler, yabancı tüccar ve komisyoncular ve gerekse Tuna Bölgesi'ndeki Ruslar vasıtasıyla Rumeli Cephesi'nde pek çok defa kolera salgını yaşanmıştır. Karantina uygulaması ile birlikte Eflak ve Boğdan'da da bir kordon oluşturulmuştur.

Ateşli silahların yayılması, savaşların Klasik Dönem'deki gibi kısa süre içerisinde sonuçlandırılamaması, savaşlardaki cephe sayısının artması ve ordulardaki asker sayısının birkaç katına çıkması üzerine ordularda görevli, çok sayıda ve kalifiye sağlık personeli ihtiyacı da artmıştır. Fakat askerlerin iyileştikten sonra yeniden birliklerine dönmelerindeki zorunluluk karşısında teknolojik sahadaki gelişmeler, tüm diğer sahaların aksine sağlık alanına en son yansımıştır. Bu dönemde ve Kırım Savaşı özelinde hastalıkların ve yaralanmaların tedavisinde nispeten ilkel yöntemler kullanılmaya devam edilmiştir. Kolera karşısında dahi alınan önlemler; basit temizlik yöntemlerinden ve oluşturulan karantinalar vasıtasıyla kontrollü birlik sevkiyatından ibaret kalmıştır. Diğer hastalıkların tedavisinde de en çok uygulanan yöntem askerlerin daha iyi beslenmelerini ve temiz hava almalarını sağlayacak şekilde tebdil-i hava uygulaması olmuştur. Savaş süresince Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl başındaki askerî reformlar çerçevesinde teşkil etmiş olduğu pek çok sivil ve askerî hastaneyi müttefiklerin kullanımına tahsis etmiş ve çok sayıda da yeni hastane açmıştır. Doktor ve cerrah sayısındaki yetersizlik nedeniyle yurtdışından çok sayıda tıbbî uzman getirtilmiş ve bunların istihdamı için Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane görevlendirilmiştir. Devletin sıhhî alana, yüklü miktarda kaynak ayırmasına karşın hesaplardaki açıklar, hem tıbbî levazımatın sürekli bir şekilde kalite ve miktar açısından yetersiz kaldığına hem de tahsis edilen sıhhî kaynakların kayıt dışı şekilde ortadan kaybolduğuna işaret etmiştir.

Tıbbî ihtiyaçlarının yanı sıra müttefik orduların dinî ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yurtdışından incil ithal edilmiş, ibadetlerini yerine getirebilmeleri amacıyla ordularda hristiyan din âlimleri görevlendirilmiş ve şapeller inşa edilmiştir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ölen müttefik devlet askerleri için de İstanbul'un farklı yerlerinde mezarlıklar tahsis edilmiş ve dış müdahalelerden korunması amacıyla birçoğunun etrafına duvar inşa edilmiştir. Gerek hastane ve mezarlık ve gerekse ikametleri için kendilerine tahsis edilen mekânlar hususunda İngiltere ve Fransa arasında sınırlı bir rekabetin yaşandığı ifade edilebilir.

Müttefik askerlerin Kırım Savaşı'na dâhil olması, bir dizi barış girişiminde yaşanan başarısızlığın ardından gerçekleşmiştir. Özellikle İngiliz kabinesinde, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılacak tercih konusunda iki ülkenin İngiltere için olan ticari değerleri itibariyle uzun süreli kararsızlık yaşanmıştır. Sinop Olayı'na kadar pasif bir rol takınan müttefik devletler, olayın ardından daha önce belirlemiş oldukları Gelibolu ve İstanbul'daki mevkilere asker çıkarmıştır. Fransa'nın aksine bir yurttaşlar ordusuna sahip olmayan İngiltere, büyük ölçüde paralı ve gönüllü askerlerden meydana gelen ordusuyla Fransa'ya göre çok daha ağır işleyen bir lojistik bürokrasisine sahiptir. Kısım kısım Osmanlı Devleti'ne sevk olunan müttefik ordular, Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa'nın Rusya'nın Silistre'yi kuşatması üzerine gönderdiği yardım talebine binaen Edirne ve Varna yolu ile Rumeli Bölgesi'ne nakledilmiştir. Fakat kuşatmanın başarısız olması ve Rusların çekilmeye başlaması nedeniyle bu askerî birlikler, Varna Limanı'ndan gemilerle Kırım'a sevk edilmiştir. Müttefik orduların ikmal ve iaşesi Osmanlı Devleti tarafından oluşturulan Gelibolu, Edirne ve Varna Komisyonları vasıtasıyla sağlanmıştır. Komisyon görevlileri Osmanlı Devleti tarafından atanmış ve bütün maaş ve harcırahları devlet tarafından ödenmiştir. Komisyonların temel görevi, bedeli müttefik devletler tarafından verilmek şartıyla ihtiyaç duyulan her türlü levazımat ve iaşe malzemesinin tedarikinin sağlanması ve böylelikle müttefik orduların ikmal edilmesi olmuştur. Devlet, kendisine destek vermek amacıyla savaşa katılan müttefik orduların yarattığı doğrudan ve dolaylı pek çok maliyete de katlanmak zorunda kalmış ve bu zorunluluğu aynı zamanda bir şeref meselesi adletmiştir.

Müttefik orduların iaşesi için bölge valileri ve idarî amirleri teyakkuza geçirilmiş ve teşkil edilen komisyonlarla işbirliği halinde önceden belirlenen iaşe maddelerinin tedarikinde bilfiil görev yapmışlardır. Bununla birlikte İngiliz ve Fransız ordu mensuplarından da birer komiser, iaşe maddelerinin tedarik sü-

recinin gözetimi ve yönlendirilmesi amacıyla görevlendirilmiştir. Gelibolu Bölgesi'nde toplanacak müttefik askerler için ihtiyaç duyulan malzemeler, günlük olarak hesaplanarak en az 1 aylık olarak tedarik edilip depolanmıştır. İstanbul'a gelecek askerler için ise öncelikle gerekli görülen iaşe maddeleri tespit edilmiş daha sonra bu maddelerinin ne şekilde tedarik edileceği belirlenmiştir. Bununla birlikte ekmekçi ve kasap ustaları da devlet tarafından bölgeye yönlendirilmiştir. Müttefik askerler için tedarik sürecinin en zorlu halkasını, sığır ve koyun tedariki oluşturmuştur. Gemilerin hayvan taşıma kapasitesi düşük olduğundan, ihtiyaç duyulan yiyecek ve binecek bütün hayvanların Osmanlı Devleti tarafından tedarik edilmesi kararlaştırılmıştır. Müttefik ordular için Tunus'tan Bosna'ya devletin her bölgesinden çok sayıda hayvan tedarik edilmiştir. Bu hayvanlardan pek çoğu sahip olunan yük ve eşyaların naklinde de kullanılmıştır. Müttefik ordular için iaşe maddelerinin tedarikinde yerli ve yabancı pek çok tüccar ve komisyoncu da aktif rol oynamıştır.

Müttefik ordular kendileri için gerekli mühimmatı büyük ölçüde yanlarında getirmiş olmakla birlikte ulaştırma imkânlarının kısıtlılığı Osmanlı Devleti'nin desteğini zorunlu kılmıştır. Özellikle birçok müttefik geminin tamiri, Tersâne-i Âmire havuzlarında gerçekleştirilmiş, top ve havan gibi birçok silah da Tophâne-i Âmire'den sağlanmıştır. Ayrıca topçu askerleri için top bargiri ve koşum takımları da tedarik edilmiştir. Devlet, müttefik askerlerin silah talimi yapabilmeleri amacıyla yeterli koşulların da oluşturulmasına çalışmıştır. Müttefik gemilerin seyrüseferlerinde gerekli olan iaşe ve levazımat maddeleri de Osmanlı Devleti tarafından sağlanmıştır. Bu maddelerden en önemlisini ise kömür oluşturmuştur.

Savaşa ilişkin olarak Osmanlı Devleti ile müttefik devletler arasındaki finansal ve ticari işlemler ise ganimet antlaşmaları ve gerekli görülen levazımat ve iaşe maddelerinin alımında uygulanacak kur politikalarından meydana gelmiştir. Bu noktada yapılacak ödemelerde sterlin ve frankın kuruş karşılıklarının tespiti, önemli bir sorun teşkil etmiştir. Kurun belirlenmesinde devletin vergi koyma hakkından doğan gelirleri ile ahalinin vergi yükü arasında hassas bir dengenin sağlanması amaçlanmıştır. Belirlenen kurun, müttefik devletlerin geçiş güzergâhında ve konaklama yerlerinde de aynı değerler üzerinden işlem görmesi kararlaştırılmıştır. Fakat ölçüm birimlerindeki farklılıktan doğan zarar ise müttefik devletler tarafından üstlenilmemiştir.

Kendisine destek vermek amacıyla gelen müttefik askerlerin ikmali, Osmanlı Devleti açısından gurur meselesi yapılmış fakat bu çaba pek çok açıdan Os-

manlı ikmal kaynaklarını zorlayıcı nitelikte olmuştur. Varna yangını da Osmanlı Devleti'nin müttefik askerlere gösterdiği olağanüstü tahammülün bir ürünüdür. Fakat tek sorun Varna yangını olmamış, tedarik sürecinde ahalinin zorlanması ve müttefik ordular için tedarik edilen eşyaların vergi ve gümrüklerden muaf tutulması çiftçisinden mültezimine, devlet ile toplumun birçok kesiminin arasındaki ilişkinin gerilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte devlet, kendi orduları, başkenti ve müttefik askerlerin ikmalinin sağlanması arasında ucu ilk dış borcun da alınmasına kadar uzanan finansal bir açmaza girmiştir.

Sonuçta 1826 yılında 460 yıllık Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran, Kırım Savaşı'na kadar geçen süreçte daimi ve genel geçer bir askere alım sistemini oturtamamış olan ve 1829 yılında Navarin'de donanması yakılan Osmanlı Devleti, Rusların Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikası ve Napolyon Fransası'nın Ortadoğu'da yeniden söz sahibi olma arzularından ileri gelen inatçı tavrının Kutsal Yerler Sorunu üzerinde düğümlenmesi ve Osmanlı Devleti'nin tüm girişimlerine karşın çözülememesi üzerine patlak veren Kırım Savaşı'na hazırlıksız bir biçimde yakalanmıştır. İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya nezdinde gerçekleştirilen barış girişimleri ve üretim kapasitesinin kısa vade içerisinde arttırılamaması devleti, savaşın ilk yılını mevcut kaynakları üzerinden sürdürmeye mecbur bırakmıştır.

Bununla birlikte Gelibolu ve İstanbul'a çıktıktan ve sonrasında Varna'ya naklolunduklarından Kırım'a sevk olunana kadar sadece Osmanlı Devleti'nin ikmal kaynaklarını tüketen müttefik devlet orduları, ikmal ve lojistik sevkiyat sürecini baltalamaktan öteye gidememiştir. Zira Rumeli Bölgesi'ne gitmekle birlikte Rus Devleti ile herhangi bir şekilde temasa girmeyen müttefik devlet orduları tek kayıplarını, bölgede yaşanmakta olan kolera hastalığı nedeniyle vermiştir. Ayrıca müttefik devlet askerleri, ittifak antlaşmasında belirtilenin aksine yerel değerlere ve adetlere de bağlılık göstermemiştir. Yeterince atıl kaldığını gören müttefik ordu komutanları, Rusların çekilmeye başlaması ile birlikte komutayı eline almış ve Kırım'a çıkartma yapma kararı almıştır. Sadece orduların Kırım'a nakli Osmanlı Devleti'nin ilk borçlanmasına eş değer masrafla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Rusların Osmanlı Devleti'nin Ortodoks teb'ası üzerindeki imtiyazlarının güncellenmesi ile aşılabilmesi muhtemel olmasına karşın Fransa'nın diretmesi nedeniyle ortaya çıkan savaş, hâlihazırda kötü durumda olan Osmanlı maliyesini, tüm kaynaklarını tüketme noktasına getirmiştir.

Nitekim coğrafi olarak çok büyük toprak kayıplarının yaşandığı 17. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın ortasına kadar geçen yaklaşık 150 yıllık süre zarfında emisyon hacminin arttırılması, çeşitli borç senetlerinin ihracı ve tağşiş gibi farklı yöntemlerle dış borçlanmayı zorunlu kılmayacak ölçüde başarılı sayılabilecek savaş finansmanı tekniklerinin kullanılmasının ardından Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti, savaşın ilk yılının sona ermesinin ardından dış borçlanmayı gerçekleştirmeksizin savaşı devam ettiremez duruma gelmiştir. 19. yüzyılın başından beri devam eden finansal sıkıntılar, malî sorunlar ve yaşanan başarısız Dersaadet Bankası deneyimi ile birlikte gerçekleştirilemeyen bir borçlanma girişimi, uluslararası piyasada Osmanlı Devleti'ni herhangi bir teminat göstermeksizin borçlanabilme imkânından mahrum etmiştir. Devlet, Kırım Savaşı süresince geçmiş finansman yöntemlerini kullanmayı sürdürmüş; Galata Bankerleri ve sarraflar aracılığıyla dış piyasalardan borçlanmaya devam etmiş, piyasaya evrak-ı nakdiye sürmüş, kaime ve esham-ı mümtaze ihraç etmiş, halktan iane talep etmiş ve Klasik Dönem'de olduğu gibi pek çok askerî harcamayı havale yöntemi ile finanse edebilmiştir. Fakat birden çok cephede savaşmayı sürdüren Osmanlı Devleti, dış kaynak sağlamak mecburiyetinde kalmıştır. Buna karşın müttefik devletler, bir yandan İstanbul'da bulunan sefirleri vasıtasıyla dış borçlanma fikrini Osmanlı hükümetine aşılarken bir yandan da maddi anlamda çıkmazda bulunan Osmanlı Devleti'ne, borçlanmanın gerçekleştirilebilmesi amacıyla maddi teminat gösterilmesini ve borca ilişkin harcamaların kontrol edilebilmesi amacıyla gözetim komisyonu kurulmasını şart koşmuştur. Bir anlamda Duyun-u Umumiye İdaresi'nin bir prototipini teşkil eden gözetim komisyonları, ihraç bedelleri ve çeşitli komisyonlar nedeniyle yarı yarıya azalan borçlanma gelirlerini kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilmişlerdir.

Borçlanmaların gösterilen teminatlar karşılığında İngiltere ve Fransa devletlerinin kefaletleri ile ilgili ülkelerin piyasalarından gerçekleştirilmesi nedeniyle Osmanlı borçlanmasının müttefik ülkelerin uluslararası bir politika hedefi olarak algılandığı söylenemezse de borçlanma sürecinde aracılık faaliyeti yürüten İngiliz ve Fransız menşeili kuruluşların yüksek kârlar elde ettikleri de aşikârdır. Aynı durum Osmanlı Devleti'ne askerî teçhizat ihraç eden kuruluşlar için de geçerlidir. Sonuçta İngiliz ve Fransız piyasalarından gerçekleştirilen borçlanma sonucu elde edilen gelir, müttefik devletlerin yönlendirmesi ve gözetim komisyonları vasıtasıyla ilgili piyasalardan teçhizat, mühimmat ve levazımat malzemeleri ithal etmek zorunda kalınması nedeniyle dolaylı olarak tekrar müttefik ülkelere aktarılmıştır. Ayrıca müttefik devletlerin savaşa katılımını resmileştiren antlaşma çerçevesinde Osmanlı

Devleti'nde bulunan gayrimüslim teb'anın eşit yurttaşlık haklarından yararlanması amacıyla cizyenin kaldırılmasına yönelik Osmanlı taahhüdü, daha savaşın başında devletin savaşı finanse etme çabası içerisinde ilave bir zorluk meydana getirmiştir. Devlet, gayrimüslimlerin de müslüman halk gibi askere alınması ve böylelikle homojen bir toplum ve yurttaş ordusu oluşturmak amacıyla cizyeyi kaldırmış fakat bunun yerine hem yüzyıllardır süren savaşlar nedeniyle sayıca azalan müslüman halk üzerindeki yükü azaltmak ve hem de müslim-gayrimüslim dengesini sağlamak amacıyla nüfus oranına bağlı olarak iane-i harbiye adında bir vergi salmış ve askere alınacak gayrimüslimleri de bu vergiden muaf tutmuştur. Buna rağmen gayrimüslim halk ve bunların cemaat önderleri, askerlik ve iane-i harbiye konusunda direnç göstermiş, savaş süresince iane-i harbiye tahsili oldukça sınırlı bir şekilde gerçekleştirilebilmiş ve hatta gayrimüslimlerin askere alınmaları da nerdeyse hiçbir zaman tam anlamıyla başarılamamıştır. Uzun vadede bu durum Osmanlı Devleti'nin geniş katılımlı bir yurttaşlar ordusu oluşturarak rakiplerine denk kuvvetleri cepheye sevk edebilmesine mani olmuştur.

Kırım Savaşı, tüm olumsuz koşullara rağmen Osmanlı sefer lojistiğinde radikal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Devlet, 1829 Savaşı'ndan sonra askerî kaynak tahsisatını merkezî olarak yönetme gücünü bir anlamda geri kazanmıştır. Kırım Savaşı, müslüman olmayan devletlerin hristiyan bir devlete karşı müslüman bir devletin yanında savaşa katıldığı tek savaştır. Teşkil edilen komisyonlar vasıtasıyla, müttefik devletlerin ikmal ve iaşesi başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 1843 yılında ülkenin coğrafî genişlik temel alınarak ordu bölgelerine ayrılması uygulaması da ilk defa Kırım Savaşı'nda test edilmiştir. Bu çerçevede farklı ordu bölgelerinden cephelere sürekli asker sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Rus Devleti ile karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti, teknolojik adaptasyon kapasitesi sayesinde en son teknolojik yenilikleri belirli ölçüde savaş sanatına entegre edebilmiştir. Bu durum, devletin Klasik Dönem pragmatik yaklaşımının bir devamıdır. Gerek telgrafın inşasının öğrenilmesinde ve buharlı gemi inşasında ve gerek Boğaziçi Kuruçeşme'de teşkil edilen fabrikaya tüfek imalinin öğrenilmesi amacıyla öğrenci gönderilmesinde devletin Batı savaş ilminin öğrenilmesinde ve benimsenmesinde gösterdiği dikkat ve çaba görülebilmektedir. Teknolojik yeniliklerin transfer edilerek veyahut ithal edilerek tüm orduya yayılması amaçlanmıştır.

Dolayısıyla daha geniş bir perspektiften ele alındığında Kırım Savaşı Osmanlı Devleti için, III. Selim ile başlayan süreçte Avrupa sefer lojistiğinin adaptasyonunda önemli bir aşamayı temsil etmektedir. III. Selim döneminde gerek

eğitim ve gerek kurumsal anlamda genel çerçevesi oluşturulan bu süreç, II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi ile şekli şartları da yerine getirmiştir. Kırım Savaşı, Osmanlı savaş lojistiği açısından Batı tipi lojistik araçların sisteme dahil edilmesini içermektedir. Bu durum sefer lojistiğinin haberleşme ve teçhizat bileşenlerinde olduğu kadar dış borçlanma ile birlikte finansman bileşeninde de kendisini göstermiştir. Savaşın bitimiyle birlikte imzalanan Paris Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı sayılması ve sonrasında ilan edilen Islahat Fermanı, devlet açısından Batılılaşma sürecinin toplumsal ayağını oluşturmaktadır.

Osmanlı teb'asının ordunun ikmalinde gösterdiği çaba dikkat çekicidir. Ahali tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilen yardımlar, Ceride-i Havadis ve Takvim-i Vekayi'nin çok sayıda nüshasında ilan edilmiştir. Gerek iane-i askeriye gerek hayvan, araba, vasıta ve gerekse emek gücü çerçevesinde gerçekleştirilen yardımlar dikkate alındığında savaş süresince halkının devlete büyük ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir. Katolik ve Ortodoks ruhbanlar tarafından devlete bağlılık ilanı, Rusların büyük ümit bağladığı ve bölgede gerçekleştirebileceğini umduğu Sırp ve Bulgar isyanının herhangi bir şekilde gerçekleşmemesi, Rus Savaşı'nı fırsat bilerek sınırda karşılıklık çıkaran yunanlıların müttefik devlet ablukası sonucunda geri adım atması ve son olarak Rusların Eflak ve Boğdan'daki kötü idaresi bölgenin Osmanlı Devleti'ne olan desteğinin artmasına neden olmuştur.

Buna karşın dış borçlanma yolu ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa finans kapitaline açılması, uzun süreli bir malî boyunduruğun da ilk adımlarını teşkil etmiştir. Kırım Savaşı ile başlayan ve kısa süre içerisinde süreklilik kazanan Osmanlı borçlanmaları, uluslararası yatırımcılar açısından kârlı birer yatırım olsa da 1881 yılında Osmanlı Devleti'nin moratoryum ilanı ile sonuçlanmış ve Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla da Osmanlı malî yönetimi üzerindeki yabancı kontrolünü de mutlak hale getirmiştir. Üstelik ilk dış borç bağlamında telgraf ihalesi, mühimmat ve silah alımına dair gerçekleştirilen ihaleler, dış borçlanmadaki aracılık ve komisyonculuk faaliyetleri ve savaş sonrasında da demiryolu ve diğer doğrudan yabancı yatırımlar, tümüyle müttefik devlet teb'asından tacir, komisyoncu ve girişimcilere verilmiş veyahut onlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu duruma dair bir ittifak antlaşmasının var olup olmadığı belli olmamakla birlikte dönemin diğer büyük ekonomileri ele alındığında Avusturya'nın savaş başında Rusya yanlısı görülüp savaşın başlaması ile birlikte tarafsız bir rol benimsiyor görünmesi fakat Rusların Silistre Kuşatması'nda başarısız olarak çekilmeye başlaması ile birlikte Eflak

ve Boğdan üzerinde rol sahibi olmak amacıyla Osmanlı Devleti ile Boyacıköy Antlaşması'nı imzalaması, Prusya'nın ise savaşın başından itibaren Rusya yanlısı bir tutum izleyerek kendi ülkesi üzerinden Rusya'ya gerçekleşen savaş malzemesi ticaretine izin vermesi, Hollanda'nın Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleştirdiği 1789 – 1792 Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne borç vermeyi reddetmesine karşın Rusya'nın savaşı finanse etmesine destek vermesi ve sonrasında Rusların Batı'da ve Doğu'da gerçekleştirdiği her savaşta bir şekilde finansör rolü üstlenmesi, Kırım Savaşı öncesinde İtalya'nın henüz siyasi birliğini tamamlayamamış olması ve İspanya'nın ise uzun süredir Avrupa siyasi ve iktisadi arenasında boy gösteremiyor olması dolaylı ya da doğrudan bir şekilde Osmanlı Devleti özelinde siyasi karar ve tercihlerin uluslararası sermaye yatırımlarının yönü konusunda belirleyici olduğunu göstermektedir. Avusturya için ise siyasi çıkarlar ve bu çıkarlardaki değişkenlik devlet politikasına birebir yansımıştır. Bu çalışmanın bir sonucu olmamakla birlikte siyasi tarih literatüründe de kabul gördüğü üzere Avusturya'nın bu savaşta takındığı değişken ve tutarsız tavır, kendisine duyulan güveninin yok olmasına neden olmuş ve ittifaklar sistemi üzerine etki ederek I. Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun da sonunu hazırlamıştır.

Özetle, Kırım Savaşı'nın oldukça uzun vadeli etkiler doğurduğu, hatta geniş perspektifli tahliller bağlamında sefer lojistiğindeki değişmeyle başlayan bu süreç, takip eden dönemde neden olduğu olaylar özeliyle Türkler açısından tarihin yönünü değiştiren bir olgu olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1 – Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (Arşiv belgelerinin referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Ayniyat, Defter, No: 300, 604, 618, 723, 724.
A. AMD.
A. DVN.
A. DVN. DVE.
A. DVN. NMH.
A. MKT. MHM.
A. MKT. MVL.
A. MKT. NZD.
A. MKT. UM.
C. AS.
C. NF.
HAT.
HR. MKT.
HR. SFR3.
HR. SFR4.
HR. SYS., Dosya No: 1188, 1189, 1192, 1348, 1349, 1350, 1352.
HR. TO.
İ. DH.
İ. HR.
İ. MMS.
İ. MTZ (05).
İ. MV.
İ. MVL.
Kamil Kepeci, Defter No: 5591.
MAD, Defter No. 8860, 8863, 9222, 10719, 11944, 12569.
ML. MSF., Defter No: 14367
ML. MKT., Defter No: 217.
ML. VRD., Defter No: 2565.
MVL.

2- Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (Arşiv belgelerinin referans numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

3- Gazeteler (Gazetelerin sayı ve numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Ceride-i Havadis.
Takvim-i Vekayi.
The Bankers' Circular.
Le Figaro (28 Mayıs 1854).
The Guardian (20 Eylül 1854).
New York Daily Time (9 Ağustos 1853).
Great County Herald (14 Nisan 1854).
Independent American (14 Nisan 1854).
The Nonconformist (9 Mart 1853).
New Albany Daily Tribune (27 Aralık 1854).

4- Kitap, Makale ve Basılı Diğer Eserler

Abdülrahman Şeref. **Tarih Musahabeleri**, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1339.

Acar, Kezban. **Resimlerle Rusya Savaşları ve Türkler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Açba, Sait. **Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması, (1854 – 1914)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, No: 1, Afyon, 1995.

Ahmet Cevdet Paşa. **Tezakir 1 – 12**, Yayınlayan Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Agoston, Gabor. "Habsburg and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power", **The Turkish Studies Association Bulletin**, Cilt: 22, Sayı: 1, 1998.

Agoston, Gabor. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi, 1450 – 1700", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren), Cilt: VI, Ankara, 1999.

Agoston, Gabor. "The Ottoman Empire and the Technological Dialogue Between Europe and Asia: The Case of Military Technology and Know – How in the Gunpowder Age, Science between Europe and Asia", **Boston Studies in the Philosophy of Science**, Cilt: 275, 2011, ss. 27-40.

Agoston, Gabor. "Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia, 1500 – 1800", **Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2011, ss. 281-319.

Agoston, Gabor. **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, Timaş Yayınları, Şubat, 2012.

Akar, Şevket Kamil ve Hüseyin Al. **Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, Kasım, 2003.

Akdes, Nimet Kurat. **Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri (1798 – 1919)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Dizi, Ankara, 1970.

Aksan, Virginia. "The Ottoman Military and State Transformation in a Globalizing World", **Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East**, Cilt: 27, Sayı: 2, 2007, ss. 61-78.

Aksan, Virginia. **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri, 1700 – 1870**, çev. Gülçağlı Güven, İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Akyıldız, Ali. **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836 – 1856)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Akyıldız, Ali. "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", **Savaştan Barışa 150. Yılında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853 – 1856) Bildiri Kitapçığı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, ss. 11-18.

Akyıldız, Ali. **Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo – Ekonomik Etkileri**, Eren Yayınları, İstanbul, 1996.

Akyıldız, Ali. **Para Pul Oldu**, **Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, İletişim Yayınları, Mart, 2003.

Al, Hüseyin. 19. Yüzyılda Ülke Riski, Finans Politik, İngiliz Tahvil Sahipleri ve Babıali, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Al, Hüseyin. **Uluslararası Sermaye ve Osmanlı Maliyesi**, **1820 – 1875**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ofset Yapımevi, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

Al, Hüseyin. **Osmanlı Devleti'nde Kambiyo İstikrarı Uygulaması**, Birleşik Kitabevi, İstanbul, 2011.

Al, Hüseyin ve Şevket Kamil Akar, "Dersaadet Bankası'nın Tasfiyesi ve 1853 Borçlanması", **Tarih ve Toplum, Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 4, Güz 2006, ss. 149-207.

Al, Hüseyin ve Şevket Kamil Akar, **Osmanlıdan Günümüze Borsa, Galata Borsası, 1830 – 1873**, Borsa İstanbul, Aralık, 2013.

Alpmansu, Yusuf. "19. Yüzyıl Başında Osmanlı Donanması", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 29, Ağustos, 1990.

Anderson, Matthew Smith. **Doğu Sorunu, 1774 – 1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Anderson, Olive. "Great Britain and the Beginnings of the Ottoman Public Debt, 1854 – 55", **The Historical Journal**, VII, 1964, ss. 47-63.

Arıkan, Zeki. "Kırım Savaşı ve Sinop Baskını (1853)", **Türk Denizcilik Tarihi**, (Ed. İdris Bostan, Salih Özbaran, Zeki Arıkan ve Lütfü Sancar), Boyut Yayıncılık, 2009.

Arı, Bülent (Ed.). **Anadolu'da Paranın Tarihi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2011.

Armaoğlu, Fahir. **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914),** Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

Aydın, Veli. "Osmanlı Maliyesinde Bir İç Borçlanma Örneği Olarak Esham Uygulaması", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 340-350.

Badem, Candan. **The Ottoman Crimean War: 1853 – 1856**, **(Ottoman Empire and Its Heritage)**, Leiden, Boston: Brill Academic Publishers, 2010.

Baumgart, Winfried (Ed.). **Akten Zur Geschichte des Krimkriegs**, Oldenburg, 1990.

Baykal, Bekir Sıtkı. "Makamat-ı Mübareke Meselesi", **Belleten Dergisi**, Cilt: XXIII, Sayı: 90, Nisan, 1959, ss. 241 – 266.

Beauchamp, Ken. **History of Telegraphy**, IET, History of Technology Series, No. 26, London, 2008.

Bektaş, Yakup. "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegrapy, 1847 – 1880", **Tecnology and Culture**, Cilt: 41, Sayı: 4, Ekim, 2000, ss. 669 – 696.

Besbelli, Saim. **1853 – 1856 Osmanlı – Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekatı**, Genelkurmay Basımevi, 1977.

Blaisdell, Donald. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi**, çev. Ali İhsan Dalgıç, Doğu – Batı Yayınları, İstanbul, 1979.

Black, Jeremy. **Warfare in the Eighteenth Century**, Smithsonian Books, 2006.

Börekçi, Günhan, "A Contribution to the Military Revolution Debate, The Janissaries' Use of Volley Fire During the Lond Ottoman – Habsburg War of 1593 – 1606 and the Problem of Origins", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Cilt: 4, Sayı: 59, 2006, ss. 407-438.

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık Dünya'nın Zamanı**, 3. Cilt, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

Brewer, John. **The Sinews of Power: War, Money and English State 1688 – 1783**, Routledge, 1989.

Burritt, Elihu. **The Yearbook of the Nations for 1855**, Oxford University Book Collection, London, 1855.

Büyüktuğrul, Afif. **Osmanlı Deniz Harp Tarihi**, Cilt: 2, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1970.

Cezar, Mustafa ve diğerleri. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, Cilt: VI, İskit Yayını, İstanbul, 1972.

Cezar, Yavuz. **Osmanlı Maliyesinde Bunlarım ve Değişim Dönemi (XVIII. YY'dan Tanzimat'a Mali Tarih, Alan Yayıncılık)**, İstanbul, 1986.

Childs, John, **Warfare in the Seventeenth Century**, Smithsonian Books, Aralık, 2001.

Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Çadırcı, Musa. "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, 1963, ss. 63 – 75.

Çadırcı, Musa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi ve 1846 Tarihli Askerlik Kanunu", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 18, Şubat, 1985, ss. 59-75.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2000.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Sürecinde Türkiye - Askerlik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Çavlı, Emin Ali. Kırım Harbi, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957.

Çizakça, Murat. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Borçlanmanın Evrimi (XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla)", **Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı: Ekonomi ve Toplum**, Sayı: 32, Yıl: 6, Mart – Nisan, 2009.

Dağlar, Oya, "Kırım Savaşı'nda Orduların Sağlık Durumu ve Bir Belge", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 12, İstanbul, 2004, ss. 41-57.

Danişmend, İsmail Hami. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, 1972.

Daunton, Martin. **Trusting Leviathan: The Politics of Taxation in the Britain, 1799 – 1914**, Cambridge University Press, 2001.

Davison, Roderic. "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", çev. Mehmet Burak, **OTAM**, Sayı: 14, 2003, ss. 347-386.

De Fontmagne, La Baronne Durand, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977.

De Jomini, Baron Antoine Henri, **The Art of War**, çev. G. H. Mendell ve W. P. Craighill, Restored Edition, Legacy Books Press Classics, 2008.

Delafield, Major Richard. **Report on The Art of War in Europe, 1854, 1855 and 1856**, Washington 1860.

Demircioğlu Sezgin ve Nazım Kuruca. **Trabzon Eyaleti ve Kırım Harbi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2008.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853 – 1856)**, Tarih Dizisi, İstanbul, 2006.

Dincecco, Marc. "Fiscal Centralization, Limited Government, and Public Revenues in Europe, 1650-1913", **The Journal of Economic History**, Cilt: 69, Sayı: 1, 2009, ss. 48-103.

Dursun, A. Haluk. **Tuna Güzellemesi**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2004.

Düzcü, Levent. "Osmanlı Denizciliğinde Teknolojik Transformasyon: Yelkenliden Buharlı Gemiye Geçiş Dönemi (1828 – 1862)", **Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi, Savaş, Teknoloi ve Deneysel Çalışmalar,** (Hazırlayan: Kahraman Şakul), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.

Eldem, Edhem. "Osmanlı Devleti'nin Avrupa ileMali Bütünleşme Süreci: Dış Borç, Osmanlı Bankası ve Duyun-u Umumiye, **Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1**, (Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar), Osmanlı Bankası, Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1. Baskı, İstanbul, 2006, ss. 103 – 115.

Emecen, Feridun. **Osmanlı Klasik Çağında Savaş**, Timaş Yayınları, Mart, 2010.

Engin, Vahdettin. "Rumeli Demiryolları", **Osmanlı'de Ulaşım, Kara – Deniz – Demiryolu**, (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2012, ss. 219-237.

Erdoğan, Muzaffer. "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthaneleri", İstanbul Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, İstanbul, 1956.

Erim, Nihat. **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih,** (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Cilt: 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.

Eyice, Semavi. "İstanbul'da İlk Telgrafhane-i Amire'nin Projesi, (1855)", **Tarih Dergisi**, Sayı: 34, 1984, ss. 61-72.

Fenton, Roger. **Osmanlı Rus Savaşı'nda Kırım ve Türkiye Mektupları, 1853 – 1856**, çev. Sebla Küçük, Yirmidört Yayınevi, 2007.

Ferid, Hasan. **Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi**, Cilt: II, (Hazırlayan: Mehmet Hakan Sağlam), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2, İstanbul, 2008.

Fevzi, **1853 – 1856 Türk Rus Harbi ve Kırım Seferi**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927.

Figes, Orlando. **Kırım: Son Haçlı Seferi**, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz, 2012.

Frazelle Edward, **Supply Chain Strategy: The Logistics of Supply Chain Management**, McGraw Hill, 2002.

Genç, Mehmet. "A Study of the Feasibility of Using Eighteenth Century Ottoman Financial Records as an Indicator of Economic Activity", **The Ottoman Empire and the World Economy** (Ed. Huri İslamoğlu Inan) , Cambridge University Press, 1987.

Genç, Mehmet. "Esham", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11, İstanbul, 1995, ss. 376-380.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1828 – 29 Osmanlı – Rus Harbi)**, 3. Cilt, 5. Kısım Eki, Ankara, 1978.

Gennaioli, Nicola ve Hans-Joachim Voth, "State Capacity and Military Conflict", **Barcelona GSE Working Paper Series Working Paper No: 593**, Ekim, 2013.

Goldfrank, David. "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", çev. Mustafa Çufalı, **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 12, Yeni Türkiye, Ankara, 2002, ss. 826-839.

Gooch, Brison D. "A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War", **The American Historical Review**, Cilt: 62, Sayı: 1, Ekim, 1956, ss. 33-58.

Gölen, Zafer. "Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Amire", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 10, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 136-144.

Gowing, Timothy. **Bir Kraliyet Piyadeleri Çavuşunun Kaleminden Kırım Savaşı**, çev. Gülşen Demir, Adapa Kitabevi, Ankara, 2005.

Grant, Jonathan. "Rethinking Ottoman Decline: Military Tecnology Diffusion in the Ottoman Empire", **Journal of World History**, Cilt: 10, Sayı: 1, 1999, ss. 179-201.

Greehous, Brereton. "A Note on Western Logistics in War of 1812", **Military Affairs**, Sayı: 34, Nisan, 1970, ss. 41-44.

Gümüş, Musa. "Mehmed Sadık Paşa ve Osmanlı Devleti'nde Kazak Süvari Alayı", **Turkish Studies**, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Cilt: 5/3, Yaz, 2010, ss. 1362 – 1375.

Güran, Tevfik. **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi, Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841 – 1861)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Hacısalihoğlu, Neriman Ersoy. "Kırım Savaşı'nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması(1853- 1856)**, 22-23 Mayıs 2006, Bildiriler, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, s. 119-130.

Hayrettin Bey, **Kırım Harbi**, Hazırlayan Şemsettin Kutlu, Tercüman 1001 Eser, İstanbul.

Heinzelman, Tobias. **Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğunda Genel Askerlik Yükümlülüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü, 1826 – 1856**, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, Tarih ve Coğrafya Serisi, Mart, 2009.

Hoffmann, Philip T. ve Kathyrn Lorberg. **Fiscal Crises, Liberty and Representative Government, 1450 – 1789**, Stanford University Press, 2002.

Hornby, Lady Emelia Bthyna. **Kırım Savaşı Sırasında İstanbul**, çev. Kerem Işık, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Işık, Hüseyin. "1732 – 1826 Yılları Arasında Osmanlı Ordusunda Reform Çalışmaları ve Sonuçları", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 26, Şubat, 1989, ss. 15-30.

İlgürel, Mücteba. "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt VI, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

İnalcık, Halil. "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600 – 1700", **Archivum Ottomanicum**, Cilt: 6, 1980, ss. 283-337.

İnalcık, Halil ve Donald Quatert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Ayşe Berktay, Serdar Alper, Cilt: 2, Eren Yayınları, İstanbul, 2004.

Jones, Archer, **The Art of War in the Western World**, University of Illinois Press, 2001.

Kaçar, Mustafa. "Osmanlı Telgraf İşletmesi", Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, (Ed. Mustafa Kaçar ve Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA Yayınevi, İstanbul, 1995.

Karaman, Kıvanç ve Şevket Pamuk, "Another Divergence: Fiscal Centralization in Early Modern Europe", **Eight Conference of the European Historical Economics Society**, September, 4-5, 2009, Geneva.

Karaman, Kıvanç ve Şevket Pamuk. "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500 – 1914", **The Journal of Economic** History, Cilt: 70, Sayı: 3, Eylül, 2010, ss. 593-629.

Karaman, Kıvanç ve Şevket Pamuk, "Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime", **American Political Science Review**, Cilt: 107, Sayı: 3, 2013, ss. 603-626.

Karamursal, Ziya. **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII. Dizi, Sayı 11a, Ankara, 1989.

Karasu, Cezmi. "Kırım Savaşı'nda Kontenjan Askeri", **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 1763 – 1938 Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyet'inde Ordu ve Toplum, 25 – 27 Ekim, 1999, İstanbul, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2000.

Karasu, Cezmi. "19. Yüzyılda Eflak ve Boğdan'daki Rus İşgalleri", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri) Cilt: 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 741-749.

Karayaman, Mehmet. "Kırım Harbinde Sağlık Hizmetleri, 1853 – 55", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, ss. 59 – 75.

Kaylan, Aziz. **Tarihimizin Unutulmaz Olayı, Kırım Savaşı (1853 – 1856)**, Milliyet Yayınları, 1975.

Kazgan, Haydar. **Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık, 1995.

Kazgan, Haydar. **Galata Bankerleri**, Tarihçi Kitabevi, Hazırlayan: Mustafa Dönmez ve Ertuğrul Tokdemir, İstanbul, 2014.

Keleş, Erdoğan. "Kırım Savaşı'nın (1853 – 1856) Finansmanı ve Buna Dair Bir Defterin Değerlendirmesi", **OTAM**, Sayı: 27, Ankara, 2011, ss. 107 – 141.

Kennedy, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, **(16. Yüzyıldan Günümüze Ekonoik Değişim ve Askeri Çatışmalar)**, çev. Birtane Karanakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2005.

Kıray, Emine. **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

Kireçci, M. Akif ve Selim Tezcan. "The Predicament of the Crimean Tatars, Past and Present", **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 77, Bahar, 2016, ss. 1-26.

Kirzioğlu, M. Fahrettin. **100. Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.

Kiser, Edgar ve Joshua Kane. "Revolution and State Structure: The Bureaucratization of Tax Administration in Early Modern England and France, **American Journal of Sociology**, Cilt: 107, No: 1, 2001, ss. 183-223.

Kök, Recep ve diğerleri, "Tedarik Zinciri Yönetiminin İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Konya Sanayisinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi**, 10 – 12 Mayıs 2012, Konya.

Krause, Keith. **Arms and the State: Patterns of Military Production and Trade**, Cambridge Studies in International Studies in International Relations, No. 22, 1995.

Kress, Moshe. **Operational Logistics: The Art and Science of Sustaining Military Operations**, Springer Science, 2002.

Kütükoğlu, Mübahat S. **Osmanlı – İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838 – 1850)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1976.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Redif Askeri Giderlerini Karşılamak Üzere Alınan Bir Vergi İane-i Cihadiyye", **Birinci Askeri Tarih Seminer Bildiriler II**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, ss. 145 – 167.

Kütükoğlu, Mübahat. "Baruthane-i Amire", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: V, İstanbul, 1991, ss. 96 – 98.

Lewis, Bernard. **The Muslim Discovery of Europe**, W. W. Norton, 2001.

Marx, Karl ve Friedrich Engels, **Doğu Sorunu (Türkiye),** çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Birinci Baskı, 1977.

Mitchell, Samuel Augustus. **New Universal Atlas of the World**, Philadelphia Cowperthwait & Co., 1852.

Murphey, Rhoads. **Osmanlı'da Ordu ve Savaş**, çev. Tanju Akad, Homer Yayınları, 2007.

O'Brian, Patrick K. "Fiscal Exceptionalism: Great Britain and its European Rivals, From Civil War to Triumph at Trafalgar and Waterloo", Department of Economic History, London School of Economics, **Working Paper, Sayı: 65/01**, Ekim, 2001.

Onur, Ahmet (çev.), "Denizaşırı Seferler ve Çıkarmalar" **Askeri Tarih Bülteni Eki**, Sayı: 9, Genelkurmay Basımevi, Şubat, 1980.

Ortaylı, İlber. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar ve Polonyalı Mülteci Subaylar", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 14, Sayı: 29, Ağustos, 1989.

Örenç, Ali Fuat. "Kırım Harbi Deniz Savaşları", **Savaştan Barışa 150. Yılında Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması**, 22 – 23 Mayıs 2006, Bildiriler, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 19 – 44.

Öz, Muzaffer. "Yeniçeri Ocağı'nın Lağvından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler", **Askeri Tarih Bülteni,** Sayı: 29, Genelkurmay Basımevi, Ağustos, 1990, ss. 7-26.

Özcan, Besim. **Rus Donanmasının Sinop Baskını**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990.

Özcan, Besim. **Kırım Savaşı'nda Mali Durum ve Teb'anın Harp Siyaseti (1853 – 1856)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 844, 1997.

Özcan, Besim. "Kırım Savaşı (1853 – 56)", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: II, (Ed. Güler Eren), Ankara, 1999.

Özden, Gani. "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayi Tesisleri", **Askeri Tarih Bülteni**, Sayı: 22, Yıl: 12, Şubat, 1987.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, II ve III**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Pamuk, Şevket. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No: 73, 1999.

Parlatır, İsmail. **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006

Parvus Efendi, **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**, Derleyen. Muammer Sencer, May Yayınları, Aralık, 1977.

Pincoffs, Peter. **Experiences of a Civilian in Eastern Military Hospitals with Observations on the English, French and Other Medical Departments and the Organization of Military Schools and Hospitals**, Williams and Norgate, 1857.

Poole, Stanley Lane. **Lord Stratford'un Türkiye Anıları**, çev. Can Yücel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 11, TTK Basımevi, Ankara, 1959.

Puryear**,** Vernon John. **International Economics and Diplomacy in the Near East: A Study of British Commercial Policy in the Levant**, Stanford University Press, 1935.

Rodkey, F.S. "Ottoman Concern About Western Economic Penetration in the Levant, 1849 – 1856", **The Journal of Modern History,** Cilt: 30, No: 3, 1958.

Sarıyıldız, Gülden, **Hicaz Karantina Teşkilatı (1865 – 1914)**., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Satan, Ali. "Osmanlı'nın Demiryolu Çağı'na Girişi", **Osmanlı'da Ulaşım, Kara – Deniz – Demiryolu** (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2012, ss. 209 – 219.

Salih Hayri, **Kırım Zafernamesi**, **Hayrabat**, Hazırlayan Necat Birinci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Salzmann, Ariel C. **Measures of Empire: Tax Farmers and the Ottomn Ancien Regime, 1695 – 1807**, UMI. Dissertation Services, 1995.

Slade, Adolphus. **Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları**, çev. Candan Badem, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Shaw, Stanford. "The Origins of Ottoman Military Reforms: Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", **The Journal of Modern History**, Cilt: 37, Sayı: 3, Eylül, 1965, ss. 291-306.

Süer, Hikmet. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı – Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı, 1986.

Şahsuvaroğlu, Bedi. "Kırım Harbinde İstanbul Hastaneleri", **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 10, 1965, ss. 19-26.

Şimşek, Veysel. **Ottoman Military Recruitment and The Recruit: 1826 – 1853**, (Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi), Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent, Ankara, 2005.

Şimşir, Bilal N. "Mustafa Reşid Paşa'nın Yazışmaları", **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Kitapçığı**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları, 7. Dizi, Sayı: 89, Mart, 1985, ss. 77 – 91.

Şirokorad, Aleksandr Borisovic. **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı – Rus Savaşları, Kırım, Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış**, çev. Nergize Turaeva, Selenge, Tarih Dizisi, İstanbul, 2009.

Taylor, Brian D. **Politics and the Russian Army: Civil – Military Relations, 1689 – 2000**, Cambridge University Press, 2003.

Temperley, Harold. **England and the Near East: The Crimea**, Green Longmans Publishing, London, 1936.

Terzioğlu, Arslan. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hastaneler, Kırım Harbi Esnasında Osmanlı Hastaneleri ve Dünya Hastaneciliğine Etkileri", **Toplum ve Tarih Dergisi**, Cilt: 15, 1991, ss. 39-46.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31219, 1854.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31280, Londra, 17 Mayıs 1855.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31390, Londra, 1 Şubat 1855.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31930, Londra, 1 Şubat 1855.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31933, 1854.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 31942, Londra, 3 Şubat 1855.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 32398, 7 Şubat 1856.

The House of Commons Parliamentary Papers, No: 32784, Londra, 1856.

Tilly, Charles. **Coercion, Capital and European States, AD 990 – 1990**, Blackwell, 1992.

Tuncer, Hüner. **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853 – 1878), Osmanlı'nın Kader Yılları**, Ümit Yayıncılık, Nisan, 2003.

Türk Tarih Kurumu, Y. 119., **Kırım Harbi Hakkında Ruzname** (Anonim), 2 Safer 1270 – 5 Şaban 1271.

Türkgeldi, Ali Fuat. **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, Cilt: 1, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara, 1987.

Ubicini, Jean-Henri Abdolonyme. **Türkiye 1850, Maliye, Ordu**, **Millet**, Cilt: 2, çev. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1970.

Ulçenko, Natalya ve Gülten Kazgan. **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, çev. Hakan Aksoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt: IX, Yayınlayan: Münir Aktepe, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Van Creveld, Martin **Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton**, Cambridge University Press, 1980.

Velay, A. Du. **Türkiye Maliye Tarihi**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 1978.

Waddel, R. Steven. **United State Army Logistics: From the American Revolution to 9/11**, Greenwood Publishing Group, 2010.

Wallerstein, Immanuel. **The Modern World System II**, **Mercantilism and The Colsolidation of the European World-Economy 1600-1750**, Academic Press, Haziran, 2011.

Wormell, Jeremy (Ed.). **National Debt in Britain 1850 – 1930)**, Routledge, 1999.

Yavuz, Yıldırım. "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi,** Cilt: 8, Sayı: 2, Ankara, 1988, ss. 123-142.

Yazıcı, Nesimi. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", OTAM, Sayı: 2, Ankara, 1992.

Yeniay, İsmail Hakkı. **Yeni Osmanlı Borçları Tarihi**, Ekin Basımevi, İstanbul, 1964.

Yeniçeri, Özcan. "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Cilt: 12, Yeni Türkiye, Ankara, 2002.

Yerasimos, Stefanos. **Azgelişmişlik Sürecine Türkiye 2, Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşı'na**, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 1977.

Yıldız, Gültekin. **Neferin Adı Yok (Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum, 1826 – 1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Yıldız, Gültekin (Ed.), **Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askeri Tarihi, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Yılmaz, Faruk, "Sonuçları Açısından Osmanlı Dış Borçları", **Osmanlı Ansiklopedisi**, (Ed. Güler Eren), Cilt: III, , Ankara, 1999.

Yurdakul, İlhami. "Osmanlı Ordularının Askeri İhtiyacının Karşılanmasında Yeni Bir Yöntem Kura Sistemi 1839 – 1914", **Eskiçağdan Modern Çağa Ordular, Oluşum, Teşkilat, İşlev**, (Ed. Feridun Emecen), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

EK

İngiliz Ordusu İçin Sevk Edilen İaşe Malzemeleri (Mart 1854 – Ekim 1854)

Sevkedilen		Peksimed (lbs*)	Rom (gal**)	Et (lbs)		Kahve (lbs)
Tarih	Gemi			Sığır	Domuz	
13.3	Saxon	-	-	24.016	46.080	-
15.3	Hope	193.000	4.612	49.856	49.920	12.320
31.3	Wild Wave	249.984	10.029	-	-	-
10.4	Sovereign	158.600	2.192	-	-	12.320
11.4	Bride	148.400	13.088	100.016	100.160	29.680
15.4	Euxine	-	-	73.264	146.880	-
19.4	Martha Miles	-	-	-	-	26.040
22.4	Albatross	49.280	-	-	-	-
1.5	Balbec	-	-	73.264	146.560	-
25.5-6.6.	Arthur	-	-	-	-	-
2.6	Taurus	-	-	-	-	-
17.6	Tynemouth	-	-	-	-	-
17.6	Ripon	-	-	-	-	53.200
8-14.7	Marmion	-	-	-	-	-
14.7	Progress	-	-	-	-	-
15.7	Manilla	-	-	-	-	26.880
15.7	Orinoco	31.360	-	-	-	-
22.7	Pettoma	448.000	-	-	-	-
27.7	Sibyl	168.224	-	-	-	-
29.7	Sea Nymph	267.680	-	41.040	43.200	-
13.7-3.8	Industry	400.176	-	-	-	5.000
2.8	Phantom	134.176	-	-	-	-
7.8	Harbinger	-	-	-	-	-
9.8	Cottingham	550.928	-	-	-	-
10.8	Wild Irish Girl	-	-	-	-	-
12.8	Robert Ingham	-	-	-	-	-
14.8	Tanjore	-	-	-	-	-
14.8	Mauritius	-	-	-	-	-
17.8	Indian Queen	-	-	-	-	-
1.9	London	-	-	152.000	-	-
6.9	Helen Mary	-	-	-	-	79.940
12.9	Rockliffe	304.864	-	-	-	-
2-20.9	Vifrido	14.784	-	84.208	104.000	-
21-22.9	Briton	107.520	4.382	97.888	-	21.000
22.9	Bucephalus	271.821	-	-	-	-
24.9	Choice	291.872	12.785	-	-	-
27-28.9	Faith	221.536	18.200	-	-	-
Toplam		**4.012.205**	**65.288**	**695.552**	**636.800**	**266.380**

* lbs: pound = 2,2 kg
** gal: gallon = 4,54 litre.

(EK'in Devamı)

Sevkedilen		Şeker	**Pirinç**	Çay	Ç.lota	Şarap	**Brandy**
Tarih	Gemi	**(lbs)**	**(lbs)**	**(lbs)**	**(lbs)**	**(dozn#)**	**(gal)**
13.3	Saxon	-	-	-	-	-	-
15.3	Hope	18.032	32.256	2.739	3.477	-	-
31.3	Wild Wave	-	-	-	-	-	-
10.4	Sovereign	18.032	32.256	2.768	3.414	-	-
11.4	Bride	65.576	135.408	3.365	3.063	100	50
15.4	Euxine	-	-	-	-	-	-
19.4	Martha Miles	-	-	-	-	-	-
22.4	Albatross	-	-	-	-	-	-
1.5	Balbec	3.080	-	1.410	-	500	238
25.5-6.6.	Arthur	-	-	-	-	-	-
2.6	Taurus	100.084	-	8.003	10.048	-	-
17.6	Tynemouth	-	-	-	-	-	-
17.6	Ripon	-	-	-	-	-	-
8-14.7	Marmion	-	9.184	-	-	-	-
14.7	Progress	-	-	-	-	-	-
15.7	Manilla	-	-	-	-	-	-
15.7	Orinoco	-	-	-	-	-	-
22.7	Pettoma	-	-	-	-	-	-
27.7	Sibyl	-	-	-	-	-	-
29.7	Sea Nymph	-	-	-	-	-	-
13.7-3.8	Industry	111.440	2.828	15.029	-	-	-
2.8	Phantom	-	-	-	-	-	-
7.8	Harbinger	-	13.600	-	-	-	-
9.8	Cottingham	38.556	33.576	-	-	-	-
10.8	Wild Irish Girl	-	-	-	-	-	-
12.8	Robert Ingham	-	-	-	-	-	-
14.8	Tanjore	-	-	-	-	-	-
14.8	Mauritius	-	-	-	-	-	-
17.8	Indian Queen	-	-	-	-	-	-
1.9	London	-	-	-	-	-	-
6.9	Helen Mary	150.000	64.000	-	-	-	-
12.9	Rockliffe	-	-	-	-	-	-
2-20.9	Vifrido	2.016	-	412	-	300	-
21-22.9	Briton	5.040	40.000	-	-	300	230
22.9	Bucephalus	-	-	-	-	-	-
24.9	Choice	-	-	-	-	-	-
27-28.9	Faith	-	-	-	-	-	-
Toplam		**511.856**	**363.108**	**33.726**	**20.002**	**1.200**	**518**

#dozn: dozen = düzine.

(EK'in Devamı)

Sevkedilen		**Koyun (lbs)**	**Patates (lbs)**	**Saman (lbs)**	**Yulaf (lbs)**	**Kons. Süt (lbs)**
Tarih	Gemi					
13.3	Saxon					
15.3	Hope	-	9.996	-	-	-
31.3	Wild Wave	-	10.008	-	-	-
10.4	Sovereign	-	-	-	-	-
11.4	Bride	224	31.676	-	-	-
15.4	Euxine	-	-	-	-	-
19.4	Martha Miles	-	-	-	-	-
22.4	Albatross	-	-	-	-	-
1.5	Balbec	896	23.350	-	-	-
25.5-6.6.	Arthur	-	-	80.426	-	-
2.6	Taurus	-	-	-	-	-
17.6	Tynemouth	-	-	-	-	-
17.6	Ripon	-	-	-	29.756	-
8-14.7	Marmion	-	-	91.505	-	-
14.7	Progress	-	-	891.747	145.680	-
15.7	Manilla	-	-	-	67.520	-
15.7	Orinoco	-	-	-	-	-
22.7	Pettoma	-	-	74.550	-	-
27.7	Sibyl	-	-	65.599	-	-
29.7	Sea Nymph	-	-	-	40.000	-
13.7-3.8	Industry	-	-	-	-	-
2.8	Phantom	-	-	49.565	-	-
7.8	Harbinger	-	-	-	39.040	-
9.8	Cottingham	-	-	-	-	-
10.8	Wild Irish Girl	-	-	378.851	-	-
12.8	Robert Ingham	-	-	135.393	-	-
14.8	Tanjore	-	-	197.645	-	-
14.8	Mauritius	-	-	-	-	-
17.8	Indian Queen	-	-	131.964	-	-
1.9	London	-	-	-	-	-
6.9	Helen Mary	-	39.988	120.892	-	-
12.9	Rockliffe	-	-	-	-	-
2-20.9	Vifrido	572	4.480	-	-	559
21-22.9	Briton	-	-	-	-	-
22.9	Bucephalus	-	-	-	-	-
24.9	Choice	-	4.480	-	-	-
27-28.9	Faith	-	-	-	-	-
Toplam		**1.692**	**123.978**	**2.218.137**	**321.996**	**559**

Kaynak: **The House of Commons Parliamentary Papers**, No: 31280, Fourth Report From the Select Comittee on the Army Before Sebastopol, 17 Mayıs 1855 Appendix No. 13

INDEX

A

Abdi Paşa 51, 209, 333, 334
Abdülvahab Efendi 51, 394
Abraham 184, 421
Agah Paşa 51, 394
Ahmed Ata Bey 51, 394, 395
Ahmed Bican Paşa 82
Ahyolu 113, 129, 162, 198, 204, 211, 213, 228, 275, 286, 339
Ali Galip Paşa 137, 149, 478
Ali Rıza Efendi 51, 322, 394
Amiral Lasos 307
Ankara 42, 43, 44, 45, 61, 66, 80, 83, 94, 106, 128, 129, 161, 168, 200, 233, 279, 311, 312, 337, 369, 399, 407, 409, 423, 447, 480, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513
Anton 170, 182, 417
Arnavutluk 73, 75, 81, 426, 490
Aydın 60, 61, 80, 113, 114, 346, 363, 399, 458, 476

B

Babadağ 49, 55, 64, 66, 82, 129, 254, 255
Bablyak 42, 60
Bahçesaray 98
Balaklava 135, 153, 155
Balçık 82, 97, 111, 236, 270, 271, 348
Balta Limanı 41, 45, 46, 426
Baltazzi 412, 420, 426, 427, 441
Baltık Denizi 311, 315
Banaluka 74, 75, 205, 208, 494
Banka müessesleri 90, 416, 421
Bank of England 450, 451, 461, 467
Baraquey d'Hilliers 310
Bechet, Dethomas ve Ortakları 427
Bekir Rüstem Bey 152, 323, 332, 339, 345, 352, 353, 373
Belçika 184, 185, 289, 454
Belgrad 128, 132, 133, 135, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 162, 204, 207, 211, 213, 267, 397, 399, 431, 494
Benedetti 43
Bergos 105, 202, 204, 271, 318, 339, 348
Berlin 119
Beşike Körfezi 44, 300, 307, 309, 362, 368
Beykoz 65, 83, 166, 216, 261, 281, 300, 301, 309, 365
Biga 80, 229, 323, 339, 342, 349, 363, 367, 399
Bihke Kalesi 74
Bingazi 485
Blacque 135, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 348, 434, 436, 437, 438, 441, 442, 444,

448, 455
Boğazlar Sözleşmesi 41, 46, 308
Boğdan 44, 45, 47, 60, 65, 97, 106, 121, 123, 127, 163, 195, 212, 252, 280, 307, 308, 309, 310, 320, 390, 394, 427, 431, 483, 489, 496, 502, 503, 510
Bosna 49, 61, 62, 72, 74, 75, 81, 109, 128, 204, 208, 251, 267, 268, 282, 346, 397, 399, 473, 489, 490, 498
Bosna – Hersek 49
Brest Limanı 311
Bükreş 49, 115, 122, 123, 126, 127, 130, 133, 134, 135, 153, 157, 244, 257, 404, 405
Büyükçekmece 152, 202
Büyükdere 91, 95, 150, 309

C

Cambridge Dükü 313, 336
Çar Nikola 43
Çatana 108, 125
Cezayir 235, 285, 312, 356, 419, 483
Colonel Rose 43, 316
Cook 135
Corpi 420
Cricozzo 421

D

Danenberg 54
Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî 40, 49, 63, 64, 82, 83, 117, 163, 215, 225, 239, 241, 248, 289, 369, 463, 469, 479
Darülfünun 294
David Glavany 458, 464
Davutpaşa Kışlası 293, 318, 336, 349
De La Rue 135, 142, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 154
Dersaadet Bankası 236, 400, 421, 423, 426, 427, 428, 500, 506
Deveaux ve Ortakları 427
Dıraç İskelesi 267
Dobruca 49, 55, 97, 195
Doğu Sorunu 21, 41, 45, 46, 507, 511, 512
Doktor Rigler 285
Drama 65, 80, 82, 113, 235, 251, 353, 397, 399
Dudley Stuart 308
Dundas 43, 96, 296, 307, 361
Durand 182, 284, 417, 434, 436, 437, 438, 441, 442, 444, 448, 455, 508

E

Edirne 49, 55, 56, 58, 61, 64, 66, 80, 81, 100, 105, 106, 115, 125, 128, 132, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 173, 195, 198, 203, 217, 225, 228, 229, 232,

235, 237, 248, 249, 251, 253, 256, 257, 264, 268, 270, 282, 283, 292, 294, 295, 313, 316, 318, 323, 324, 327, 332, 338, 339, 341, 344, 345, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 361, 367, 373, 376, 398, 399, 480, 490, 497
Eflak 44, 45, 47, 48, 60, 65, 97, 106, 121, 123, 126, 127, 163, 195, 200, 212, 232, 252, 253, 280, 307, 308, 309, 310, 320, 390, 394, 404, 427, 431, 483, 489, 496, 502, 510
Eley Brothers & Co. 186, 188, 190
emval-i eytam 424
Ereğli İskelesi 364
Ereğli Kömür Kumpanyası 364
esham-ı mümtaze 394, 400, 415, 500
Evpatorya 98
evrak-ı nakdiye 182, 243, 244, 248, 326, 391, 400, 401, 404, 405, 406, 407, 413, 415, 417, 421, 446, 465, 500
Eyalet-i Mümtaze 49
Eytam sandığı 418

F

Fahreddin Efendi 51
Fahrettin Efendi 394
Fas 426, 483
Fethiye 88
Feth'ül-İslam 213
Filibe 49, 59, 80, 100, 112, 113, 128, 135, 141, 142, 143, 232, 233, 235, 236, 241, 243, 244, 249, 250, 251, 270, 282, 292, 343, 344, 351, 399, 404, 459, 464, 480, 484

G

Gaçka 208
Galata Borsası 415, 506
Galata sarrafları 418
Gazze 113, 235
Gelibolu 19, 61, 80, 81, 87, 99, 100, 106, 115, 229, 235, 242, 279, 282, 283, 292, 294, 295, 301, 309, 313, 314, 315, 317, 318, 320, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 331, 335, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 353, 354, 355, 357, 358, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 375, 376, 397, 399, 406, 497, 498, 499
Gelibolu Komisyonu 283, 292, 315, 321, 323, 324, 327, 332, 335, 341, 343, 346, 353, 367, 371
General Benison 68
General Canrobert 156, 292, 315, 335, 346
General Visovski 69
Geyvan-ı Bahri 88
Giridizade Mehmet Paşa 316
Goldschmidt 436, 440
Golos 95, 106, 232, 236, 276
Gorçakof 47, 123, 200, 309
Gözleve 98, 108, 245
Gülhane Hastanesi 286, 301

H

Hacıoğlu Pazarcığı 49, 66
Hanson Bezirgan 175, 192
Harbiye Komisyonu 90, 340, 395, 396, 407, 417, 466
Hasan Paşa 65, 91, 92, 95, 325
Hassa Müşiri Mehmet Paşa 66
Haydarpaşa Hastanesi 296, 302
Hazergrad 110, 111, 124, 201
Hendesehane-i Humayun 361
Hersek 74, 81, 162, 204, 209, 211, 213, 267, 268, 282, 346, 397, 399
Hindistan 46, 282, 312
Hırsova 64, 66, 201, 494
Hocabey 121, 133, 280, 358, 363
Hollanda 83, 255, 426, 503
Hüdavendigar 61, 80, 87, 113, 121, 235, 346, 350, 363, 399, 429
Hünkar İskelesi 281
Hüseyin Paşa 82, 92, 95, 125, 126, 174

I

I. Abdülhamit 426
İane-i askeriye 469
iane-i cihadiye 400, 477
iane-i nakdiye 394, 469, 472
iane-i umumiye 408, 419, 428, 480
İbrail 123, 195, 315
ihraç yasağı 241
İnhisar 264
İran 281, 426
İsakçı 66, 82, 92, 105, 123, 126, 195, 280
İshak Efendi 51, 394
İskenderiye 65, 66, 91, 165, 216, 280, 281, 313, 369, 484
İşkodra 76, 81, 105, 107, 109, 128, 162, 211, 213, 267, 268, 274, 282, 287
İslimiye 59, 77, 80, 82, 100, 113, 115, 198, 203, 227, 232, 245, 251, 275, 351, 354, 397, 399, 464
İsmail Paşa 55, 83, 115, 117, 131, 154, 200, 205, 483
İspanya 426, 483, 503
Istabl-ı Âmire 323, 340
İstanbul Baruthanesi 173, 442
İsterbi Bey 123
İzmir Gümrüğü 370
İzmit Tersanesi 88, 365

J

John Horsley Palmer 436, 440

K

Kabuli Bey 283, 340
Kalafat 74, 108, 114, 115, 125, 126, 199, 233, 243, 257, 279, 494
Kala-yı Sultaniye 87, 315, 344, 349, 375
Kaptan-ı Derya Mahmut Paşa 66
Karadağ 41, 42, 49, 60, 65, 76, 174, 204, 208, 489, 494
karahumma 280
karantina 105, 106, 126, 200, 279, 280, 281, 282
Karasu 44, 66, 337, 510
Kastamonu 61, 80, 87, 232, 364, 399
kavaim-i nakdiye 252, 409, 410, 413, 419
Kazak 64, 69, 70, 184, 263, 490, 509
Kelograh Burnu 96
Keşan 324, 345
Kigalık 73
Kırcaali 64
Kırkkilise 61, 106, 129
Koçana 241
kolera 98, 279, 280, 281, 282, 283, 287, 296, 297, 320, 496, 499
Kont Ankler 155
Kont Buol 44
Kostaki Musurus Paşa 70, 176, 329, 459
Köstence 119
Küçükçekmece 202
Kudüs-ü Şerif 113, 121, 235, 480
Kuleli Kışlası 286, 296, 297, 337
Kutsal Yerler sorunu 41

L

La Roche 337
Leiningen 42
Lick 135, 136, 137, 140, 141
Lidres 54, 123
Liverpool Limanı 282
Lofça 113, 201, 483
Lom Limanı 94
Londra 12, 46, 70, 90, 119, 135, 137, 148, 154, 163, 164, 165, 173, 177, 182, 186, 188, 193, 212, 214, 289, 300, 307, 308, 309, 311, 318, 347, 375, 413, 416, 427, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 440, 442, 445, 447, 452, 494, 512
Lord Clarendon 188, 431, 436, 455
Lord Hobart 467
Lord Palmerston 310, 431, 448
Lord Raglan 76, 78, 156, 313, 315
Louis Napolyon 310

M

Macar Mülteciler Sorunu 41
Maçin 64, 82, 106, 123, 125, 129, 195, 201, 217, 254, 494
Maksud 184, 419, 421
Malta 43, 44, 67, 281, 307, 312, 346, 482, 484
Manastır 58, 61, 80, 105, 128, 150, 251, 397, 399
Mareşal Arnaud 78, 338
Marquis de Ploeuc 467
Marsilya 119, 133, 165, 168, 177, 180, 183, 185, 283, 299, 312, 315, 356, 358, 432, 440
Marsilya Limanı 177, 185, 432
Mehmet Ali Paşa 40, 119, 408
Mekteb-i Tıbbiye 289, 290
Memduhiye 89, 90, 114, 297, 299
Memleketeyn 52, 54, 121, 123, 127, 200, 252, 280, 390, 394
Menşikov 43, 47, 83, 307
Mersin İskelesi 234
Mesir-i Ferah 95
Midilli 284, 363
Mirliva Osman Paşa 62
Mirliva Remzi Paşa 58
Misivri 162, 211, 213, 286
Mısır 12, 40, 46, 50, 54, 55, 65, 66, 72, 75, 86, 91, 92, 95, 99, 114, 134, 171, 174, 193, 194, 218, 239, 258, 260, 261, 262, 263, 281, 288, 289, 313, 369, 408, 419, 420, 422, 424, 426, 427, 429, 435, 436, 437, 442, 445, 448, 449, 451, 480, 490
Muarız Körfezi 332, 344
Muarrat'ül-Numan 173
Muhbir-i Sürur 94
Müşavir Paşa 23, 65, 88, 92, 512
Mustafa Faik Efendi 51, 395
Mustafa Paşa 55, 68, 92, 95, 411

N

Nahimov 95
Namık Paşa 171, 194, 405, 416, 424, 428, 430, 431, 432, 434, 456
Napolyon 17, 41, 42, 318, 336, 376, 449, 499
Narda 73, 81, 106, 209, 251, 274, 397, 399
Necm-i Şevket Kalyonu 338
Nesselrode 43
Niğbolu 49, 108, 162, 201, 211, 213
Niş 73, 80, 81, 100, 112, 113, 135, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 162, 204, 205, 211, 213, 241, 251, 253, 256, 267, 275, 282, 353, 399, 413, 494
Nostalgia 284

O

Ohannes 184, 348, 421
Oltanice 49, 126
Ömer Lütfi Paşa 115, 132, 134
Ömer Paşa 42, 47, 51, 55, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 73, 75, 83, 90, 105, 110, 134, 147, 195, 198, 200, 201, 204, 211, 215, 216, 217, 243, 247, 248, 256, 275, 279, 281, 290, 291, 309, 316, 324, 338, 339, 349, 351, 352, 353, 354, 372, 376, 396, 402, 403, 404, 491, 497
ordu kaimesi 400, 407, 410, 411, 413, 414, 416
Osman Paşa 77, 92, 95

P

Paris 12, 42, 70, 91, 96, 119, 142, 144, 146, 149, 153, 154, 176, 180, 184, 193, 279, 289, 312, 362, 363, 394, 413, 416, 417, 424, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 440, 442, 445, 450, 455, 494, 502, 506, 509, 511, 513
patrikhane 121
Perekop 98
Petersburg 43, 119, 280
Peyk-i Zafer 88
Plevne 49, 286, 483
Polathane 96
Pravadi 55, 111
Preveze 73, 81, 95, 106, 258
Priştine 54
Prizren 73, 81, 251, 484
Prizrin 76, 112, 113, 399
propaganda 73, 120, 122, 492
Prut Nehri 44, 47, 65, 123, 127, 212, 307, 489
Pysichari 420, 427

R

Rahova 131, 200, 201, 483, 494
Raşid Efendi 51, 269, 395, 457
Reşid Paşa 43, 44, 310, 434, 478, 512
Revelaky 437, 443, 458, 464
Richard Barker 318
Richard Cobden 308
Rıfat Paşa 55, 176, 436, 478
Rothschild 176, 182, 183, 184, 413, 417, 431, 434, 445, 446, 451, 452, 460, 494
Royal Naval and Marine Hospital 297
Rusçuk 55, 72, 108, 111, 117, 124, 126, 127, 130, 134, 135, 141, 148, 149, 153, 154, 155, 162, 195, 200, 211, 212, 213, 214, 217, 227, 237, 258, 263, 279, 288, 494
Rüstem Paşa 76, 339

S

Şadiye 88
Sadık Paşa 69, 70, 509
Saint Arnaud 76, 282, 315, 319, 320, 326, 327, 352, 359, 360, 375
Saint George Hastanesi 297
Salahora Limanı 209
Salamis Körfezi 43
Samako 80, 100, 353, 397, 399, 413
Saraybosna 74
Sarayburnu 281
Sardinya 72, 211, 233, 287, 289, 304, 373, 393
Sayda 174, 235, 271, 347, 399, 481
Seddü'l-Bahir 344
Selanik 58, 60, 61, 64, 80, 81, 95, 100, 112, 113, 128, 173, 232, 233, 235, 236, 243, 244, 249, 276, 282, 292, 343, 363, 369, 399, 404, 438
Selimiye Kışlası 296, 336
Selim Paşa 55, 124
Serasker Mehmet Ali Paşa 66
Şeyh Şamil 184
Seymour 43
Sichel 189, 191
Silistre 19, 51, 54, 56, 72, 80, 81, 93, 100, 110, 111, 112, 115, 117, 123, 124, 127, 130, 134, 135, 154, 155, 162, 195, 196, 199, 201, 211, 212, 213, 214, 217, 227, 228, 231, 237, 254, 258, 263, 267, 268, 274, 279, 282, 283, 286, 316, 318, 320, 324, 331, 338, 349, 351, 372, 397, 399, 413, 422, 483, 494, 497, 502
Sinop Limanı 95, 96, 201, 309
Sinop Olayı 95, 96, 97, 163, 174, 310, 418, 494, 497
Sinop Tersanesi 88
Sir Burgoyne 313
Sırbistan 49, 74, 75, 112, 114, 204, 208, 427, 489, 490, 494
Sofya 49, 51, 54, 55, 80, 100, 115, 135, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 162, 199, 201, 211, 213, 227, 234, 241, 267, 394, 396, 399, 413
Spitalya 285
Stratford de Redcliffe 44
Sultan Abdülmecit 88, 128, 426
Şumnu 48, 49, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 63, 66, 68, 72, 73, 78, 80, 82, 92, 99, 106, 110, 111, 113, 115, 117, 121, 125, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 162, 174, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 226, 227, 228, 229, 231, 237, 239, 245, 247, 253, 254, 255, 263, 274, 288, 289, 290, 316, 318, 325, 351, 354, 367, 376, 397, 399, 490, 494
Süzebolu 98, 201, 309

T

Takvimhane-i Âmire 58
Tarabya Hastanesi 293, 302, 363

Tatar 63, 64, 124, 422, 490
Tatar Mirza Bey 63
Tekfurdağı 80, 81, 87, 100, 120, 147, 217, 229, 236, 282, 318, 323, 324, 327, 339, 341, 343, 344, 346, 348, 351, 363, 399, 480
Telgraf 133, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 153, 417, 493, 509
Tersâne-i Âmire 47, 59, 66, 67, 69, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 107, 122, 140, 162, 163, 167, 169, 170, 174, 193, 194, 212, 247, 258, 261, 262, 299, 337, 350, 360, 362, 364, 366, 390, 392, 402, 409, 420, 422, 423, 425, 433, 441, 452, 453, 457, 458, 459, 462, 471, 490, 491, 498
Ticarethane-i Amire 236
Tilbury Fort 188, 190
Tırhala 58, 75, 81, 100, 109, 234, 244, 249, 271, 276, 282, 397, 399, 473
Tırnovi 72, 73, 80, 82, 100, 106, 227, 232, 372, 397, 399
Tolcu 105, 123, 125, 126, 127, 129, 255, 280, 399
Tomarova 123
Tophâne-i Âmire 66, 76, 89, 117, 163, 164, 165, 173, 175, 176, 177, 186, 195, 198, 202, 203, 205, 207, 209, 212, 214, 217, 225, 280, 332, 338, 359, 360, 364, 372, 392, 402, 409, 420, 422, 433, 441, 453, 457, 458, 459, 462, 463, 466, 478, 498
Toskalık 73
Toulon 43, 299, 312, 315, 356
Touvonel 157
Trablusgarp 50, 54, 81, 399, 482, 484, 485
Trabzon 45, 51, 79, 80, 81, 87, 96, 129, 162, 211, 214, 232, 243, 244, 260, 267, 268, 281, 350, 363, 399, 413, 480, 481, 492, 508
Travnik 74, 75, 204, 208
Tubini 420
Tuna Sahili 48, 63, 105, 122, 126, 134, 195, 200, 207, 217, 237, 247
Tunca Nehri 294, 338
Tunus 50, 65, 67, 91, 118, 261, 262, 263, 284, 346, 481, 484, 485, 490, 498
Tutrakan 49, 200, 201, 217, 237, 494

U

Ubicini 22, 49, 50, 128, 129, 223, 224, 427, 512
Ülgün 76
Umurfakih 82, 111
Ur Kapusu 98
Üsküp 58, 80, 81, 100, 113, 174, 232, 234, 241, 282, 397, 399

V

Varna 23, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 66, 72, 73, 75, 78, 80, 81, 82, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 106, 107, 108, 110, 115, 117, 125, 130, 133, 134, 135, 136, 139, 141, 148, 149, 153, 154, 155, 157, 162, 195, 197, 198, 199, 201, 203, 207, 211, 213, 214, 217, 219, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 245, 246, 248, 249, 254, 257, 270, 271, 274, 275, 282, 283, 284, 286, 288, 289, 294, 295, 299, 303, 309, 313, 316, 318, 319, 320, 321, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 335, 338, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 361, 363, 370, 372, 375, 376, 395, 397, 399, 413, 417, 492, 494, 495, 497, 499, 509

Varna Komisyonu 108, 245, 275, 326, 327, 329, 331, 335, 338, 355, 395
Vasilaki Bezirgân 253
Vasıf Paşa 83, 417
Veliüddin Paşa 70, 91, 176, 177, 182, 184, 185, 417, 424, 432, 455
Vidin 51, 55, 72, 74, 80, 81, 82, 93, 112, 113, 115, 123, 125, 126, 128, 131, 134, 135, 136, 141, 144, 145, 148, 162, 195, 199, 211, 213, 214, 227, 228, 232, 233, 237, 243, 256, 267, 268, 280, 282, 286, 396, 399, 413, 483, 494
Vişegrad 74, 75, 204, 205, 208
Viyana Konferansı 134, 310
Viyana kongreleri 307

Y

Yanya 58, 61, 73, 75, 81, 106, 109, 128, 209, 249, 251, 282, 397, 399, 422, 473, 485
Yergöğü 123, 155, 218
Yunanistan 40, 85, 120, 121, 209, 276, 359, 449, 473, 490

Z

Zarifi 420, 424
Ziştovi 55, 82, 108

KIRIM SAVAŞI

Emperyal Güçlerin Dünya Savaşı Pratiği

Mehmet Çetin

1985 yılında Nevşehir'in Ürgüp İlçesi'nde doğdu. 2003 yılında girdiği Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nden 2007 yılında mezun oldu. Akabinde Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Programı'nda eğitim hayatına devam etti. 2009 yılı Mart ayında araştırma görevlisi olarak Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü'ne atandı. 2010 yılında başladığı Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Doktora Programı'nı 2015 yılında tamamlayarak doktor unvanını aldı.

Doktora ve arşiv çalışmaları için 2011-2012 döneminde İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi Anabilim Dalı'nda görev yapmış, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)'nde bulunmuştur. Akademik faaliyetlerini Dokuz Eylül Üniversitesi'nin bünyesinde öğretim üyesi olarak sürdüren Çetin, İktisat Tarihi araştırmalarını gerçekleştirebilecek seviyede Osmanlıca ve İngilizce bilmekte ve çalışmalarını savaş lojistiği ve finansmanı alanında devam ettirmektedir.

9 799753 293685